
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 15 18 01 003 8

בעזה"י

סדור המנהגים

והוא

ספר המנהגים

מהרב הגאון המפורסם בדור דעה מו"ה **יצחק אייזיק טירנויא** זצ"ל

עם שני ביאורים הנקראים

זכרון אשר ותולדות אסתר

ובהם מקור כל מנהג ומנהג מראשית השנה עד אחרית השנה ע"פ
תלמוד בבלי וירושלמי מדרשים ופוסקים

מאתי

שלמה צבי שיק
רב בק"ק קארצאג והגליל יע"א

חלק שלישי

ממנהג סוכת עד סוף השנה ׃

בדפוס ה"ה הרבני מו"ה פנחס בלייער נ"י פה מונקאטש יע"א

בשנת **תרחם** לפ"ק

MUNKÁCS
Gedruckt bei PINKAS BLAYER, 1888

בעזהי"ת

קול קורא למדפיסים ולמוכרי ספרים

אחת שאלתי ואחת בקשתי!

א הן מדין תוה"ק והן מחקי המדינה אסור להדפיס ספרי בלי רשותי או רשות באי כחי;

ב אם תרצו להדפיס סדור התפלה בקשתי לעיי' מה שכתבתי בחלק זה במנהג סוכת בת"א סי' כ"ז וסי' ל"ד; במנהג חנוכה בת"א סי' ב' ג' ד'; וכן במנהג אדר סי' ג' וסי' ט';
ואם תרצו להדפיס מחזורים בקשתי לעיי' במנהג סוכת בת"א סי' כ"ו כ"ז ל"ד; וכן במנהג חנוכה בת"א סי' ג' וסי' ה';
וכן אם תרצו להדפיס הגדה של פסח אשר בדעתי להוציא לאור בעזהי"ת, ובו זכיתי לדברים חדשים, להראות המקור מכל מאמר ומאמר, מכל מנהג ומנהג, מבטן מי יצאו המאמרים והמנהגים, והכל בסדור נכון ובדברים קצרים מבואר בלשונינו הקדושה ומתורגם בלשון אשכנז, פנו אלי, ועלי ליתן להמדפיס או למוכר הספרים החבור במתנה, וכל זכיות של החבור, היא ההגדה, יהי' לו ולזרעו עד עולם, ואין אני מבקש רק ב' מאות מן החבור הזה, תמחלו לעיין בחלק רביעי מספרי בת"מ סי' מ"ב ושם תראו באיזה דרך יהי' הפירוש על ההגדה ·

המחבר

החיוב עלי גם לעורר שבכל מקום שנמצא בספרי איזה מאמר ממאמרי חכז"ל נגד אינם יהודים, אין כוונתם על האומות אשר בזמנינו, ובכמה מקומות תמצא בספרי שבכלל ואהבת לרעך כמוך הוא גם האינו יהודי בכלל, ועיי' מה שכתבתי בחלק רביעי בז"א סי' א' ·

המחבר ·

M. Gaster

שיל"ת

הסכמות מרבותי הגאונים הבאתי בחלק א'! ופה אעתיק איזה מכתבים מזקני הדור השי"ו :

מהרב הגאון מופה"ד דק"ק קאראלי ·

לכבוד ידידי הרב המה"ג למשלת התורה
כמו"ה שלמה צבי שיק נ"י אב"ד ור"מ
דק"ק קארצאג והגלילות יע"א :

אהובי ידידי מכתבו עם ספרו הגיעני כבר והנחתי מכתבו באמתחת עד אראה איזה דברים בספרו ואז אשיב והנחתים ילא הדבר מלבי · ויום אתמול חפשתי באמתחתי ומלאתי מכתבו ונבהלתי · כי לא השבתי עד כה · כי אני נזהר ת"ל בכבוד כל הנושאים כ"ת על ראשם ובפרט לתלמוד חכם גדול כמוהו · והיום אני אשיב מיד מפני הכבוד פן ילאו הדברים מלבי · והנה את ספרו ראיתי כה וכה ומלאתי בהם דברים מתוקים · ועל הקושי' שהביא מעכ"ת בשם רבינו ה"ם אשיב כעת כי לא נאה להיות מכתבי זה כשטרי הדיוטא :

והנה הקושי' לרמב"ם דס"ד לקולא מה כתבה התורה אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא לע"ד קושי' זו מעיקרא לק"מ כי הרמב"ם לטעמי' אזיל דס"ל בפ"ו מה' מלכים דהכתוב מיירי בעץ עושה פרי שנזקן יע"ש וא"כ אם הוא ספק אם הוא עושה פרי או לא מוקמינן לי' בחזקת חי ואסור לקללו · וגם לשי' רש"י ב"ק ל"א לק"מ דמיירי שם שיש אילנות עושין פרי ואילני סרק וכשהוא מסופק הוה קביע ובקבוע מודה הרמב"ם · ולולי דמסתפינא הייתי אומר לפ"מ דאי' בנזיר י"ח ע"ב דלר"ע אילטרך לאחיו לכ"ג ונזיר דאית בי' תרי לאוין יע"ש . והנה הרמב"ם דס"ל דס"ד לקולא נפקא מספק ממזר דהתורה התירה וא"כ אין לנו אלא כיולא בו לאו אחד אבל במקום דיש ב' לאוין מודה הרמב"ם דס"ד לחומרא · וכדמות ראי' לזה משיטת האומרים דאם יש חולה שיש בו סכנה ויש לו בשר נבלה מוטב לשחוט בשבת דיש בו מיתת ב"ד וכרת מלאכל נבלה דריבוי איסורין חמור מכרת ומיתה · והנה באיסור כרת מודה הרמב"ם

מהגאון החסיד דק"ק פולדעש ·

חיים ושלום וכ"ט לאהובי ידידי ה"ה הרב המה"ג החריף והבקי החכם השלם ויר"א ה' כש"ת
מו"ה שלמה צבי שיק נ"י ·

אודיע לכמ"ה שאתמול נמסר לידי חבורו הנחמד סדור המנהגים ואני מודה מאד לכבוד מעלתו · יישר כחו וחילו אל המלאכה הגדולה הזאת ותשואות חן חן לו אשרי לו כי נשאו לבו הטהור אל המלאכה הגדולה הזאת להראות את יקר תפארת מנהגי ישראל כי יסודתם בקודש וממעין טהור נובעים ממקור התלמוד בבלי ירושלמי ומדרשים · ומלאכה זאת הוא בכלל המכבד את התורה כי מנהגי ישראל תורה הוא יזכהו ה' לגמור את אשר החל · יהי ה' עמו ויעלה למעלה למעלה בקודש וקרנו ירום למעלה ויזכה להרבין ולהרבות תורה ויראת שמים ולזכות את הרבים כחפץ נפשו הטהור ונפש ידידו הדוש"ת ואה"נ הוא ·

הק' יחיאל מיכל במה"י ז"ל שטערן ·

הרמב״ם דס״ד לחומרא ומ״כ בריבוי אסורין לא כ״ש · והנה בכאן יש ב׳ לאוין לא תשחית ולא תכרות לכן אמרה תורה אשר תדע · והנה יש בזה עוד להוסיף אבל כבר אמרתי שאני ממהר למען לא יהי׳ עלי שום טינא על איחור מכתבי כי בשגגה היא :

ובזה תנוח דעתו הרמה ולבי מלפה לתשובתו הרמה כי יאמר עלי שלחתי הנני ידידו דורש טובו ושלומו :

לעיר ישראל מאיר פערלס ·

מהרב הגאון מופה״ד דק״ק לאנדאן יחי׳ ·

No. 1847. London יום ה׳ ט״ו אייר 5642.

ד׳ ישפות שלום להרב המאוה״ג הבקי בכל חדרי תורה לדרוש קלה ותמורה מוהר״ר שלמה הרש שיק אב״ד ור״מ דק״ק קארצאג יע״א .

נ״ה לנכון הגיעני וגם קבלתי ספרו הנחמד סדור המנהגים „ וממאת טרדות רבות אשר סביב שמו עלי לא היתה לי עדן פנאי לעיין בו היטב · אשרי לו שלו ככה · והנה אשלח תוכו רצוף אהבה חמשה זהובים בעד ספרו היקר לצורך הוצאות הדפוס · ובברכת קבלה טובה הנני נאמנו הדוש״ת :

הק׳ נפתלי אדלער הכהן
Dr. ADLER Office of the chief rabbi.

בע״ה שוראן יום ד׳ בשלח תרמ״ב

לכבוד הרב הגאון המפואר כקש״ת מו״ה שלמה שיק נ״י אב״ד דקהל קארצאג בעהמ״ח ס׳ סדור המנהגים יקבל הדר״ג תודתי על מנחתו אשר שלח לי ספרו חלק ב׳ יפולו מעינותיו חוצה ויהי׳ ממזכי הרבים ולדקתו תעמוד לעד . עם כי דואר הזאת שלחתי כמו כן להדר״ג ספרי לקוטי חבר חלק א׳ כאשר אותה נפשו ·

ומה שהקשה ע״ד הנוב״י שכתב דמה״ת כששני מ״ע זו כנגד זו יכול לברור באיזה שירצה ולא הוי מסברב״ע א״כ מה מתרץ הגמרא מציה דרבים שאני ולפי כללו של נוב״י מה מקשה הש״ס הא התם עשה דשחרור עומד מול עשה דונקדשתי ובדיעבד כשדחה מ״ע כדי לקיים מ״ע אינו עובר על המצוה להיות מציה הבאה בעבירה ? אהובי · הנוב״י לא קאמר למילתי׳ כי אם כגוונא ששני המ״ע הם חובה עליו משא״כ כאן דמ״ע דונקדשתי הוא עד״ז כ״ן שמתאספים עשרה מישראל ומקדשים שם קדשו יקיימו מ״ע דונקדשתי אבל אין החוב כלל להתאסף יחד ולקיים · וא״כ מ״ע זאת נגבי מ״ע של לעולם בהם תעבודו כרשות נגבי חובה (עיי׳ מה שאכתוב לקמן בחלק רביעי בתולדות מנחם סי׳ א׳ וסי׳ כ״נ) ·יהי ה׳ עמו כאו״כ דוש״ת :

פייבל פלויט חופ״ק שוראן יע״א :

תקנות ומנהגים מימות משה רבינו עד רבינו משה בעל מהר"ם שיק ז"ל

קול קורא! שמעו נא רבותי! דיינים מומחים · גאוני הדור · ראשי הקהלות · יחידי סגולה אשר במדינתינו השי"ו!

שמעו נא לדברי עבדכם הצעיר בישראל מימות משה רבינו עד רבינו משה בר מיימון ומימות משה ב"מ עד זמן רבינו משה איסרלס בעל רמ"א · ומימות ר' משה איסרלס עד ימי רבינו משה בעל חתם סופר · וכן מימות רבינו משה סופר עד ימות רבינו משה בעל מהר"ם שיק זצלוע"ה תיקנו תקנות ומנהגים לחזק הדת לקיים מה שנאמר ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי בין תקנות ומנהגים נמצאו הרבה חומרות והרבה קולות · לפעמים נרעו מתקנות הראשונות ולפעמים הוסיפו · לפעמים נתנו יד בחקי התורה ולפעמים בטלו ועקרו מצות עשה שבתורה · האחרונים הוסיפו · גרעו ולפעמים בטלו לגמרי תקנות הראשונות · לפעמים כבשו את פניהם בקרקע ועשו את עצמם כאלו אינם רואים מראות נגעים ותולדותיהם · אחרי שהכריעו בדעתם הרחבה כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע · כמו שאבאר במעט ידיעתי:

א רבינו משה איש האלקים תיקן ה' תקנות (א) שיהי' קוראין בתורה בשבתות ור"ח וי"ט וחה"מ (ירושלמי מגלה) (ב) תיקן שיהי' לומדין ה' חג בחג (עיין בפנים בחלק זה מנהג סוכות בת"א סי' ט' מ"ש בזה) (ג) תיקן ברכת הזמן בבהמ"ז (ברכות מ"ח) (ד) תיקן שמנה משמורות (תענית כ"ז) (ה) תיקן שבעת ימי המשתה ושבעה ימי אבלות (עיי' מ"ש בחלק ד' בת"ו סי' ג');

ב יהושע תיקן י"א תקנות · עשרה תקנות בעת שהנחיל להם את הארץ (עיי' ב"ק פ' ע"ב) (י"א) ברכת הארץ בבהמ"ז (ברכות מ"ח);

ג שמואל ודוד עמדו וביטלו תקנת משה מח' משמורות והוסיפו על כ"ד (תעני' כ"ז)

ד דוד מלכינו תיקן ב' תקנות (א) שהיושבים בעת מלחמה ושומרין העיר והכלים יקבלו חלק מביזת המלחמה כאותן שהלכו למלחמה (שמואל א' סי' ל' מן פסוק כ"ד) (ב) לומר מאה ברכות בכל יום (עיי' מנחות מ"ג ורבה קרח וטור או"ח סי' מ"ו בטעם התקנה);

ה דוד ושלמה ביחד תיקנו ג' תקנות (א) ברכת בונה ירושלים (ברכות מ"ח) (ב) שלמ' תיקן ערובין (שבת י"ד) (ג') נטילת ידים לקודש (שבת שם);

ו נביאים הראשונים תיקנו ג' תקנות (א) מעמדות והלקו אותן לכ"ד כנגד משמרת כהנים ולוים (תענית י"ז) (ב) לומר הלל על כל פרק ופרק כשיעזור להם ה' מאיזה צרה (פסחים קי"ז) (ג) להפריש גם בבבל תרומות ומעשרות וכן להפריש בשנה השביעית מעשר שני (משנה ידים פ"ד מ"ג):

ז עזרא תיקן יוד תקנות (א) שיהי' קוראין בתורה בו"ה ובשבת במנחה (ב"ק פ"ב) (ב) שיהי' קוראין הקללות שבת"כ קודם עצרת ושבמשנה תורה קודם ר"ה (מגלה ל"א) (ג) שיהי' דנין בו"ה (ב"ק שם) (ד) כיבוס בגדים בה' בשבת (שם) (ה') שיאכלו שום בע"ש (עיי' במהרש"ק סי' רפ"ב הטעם שטבע השום להתעכל המזון ולהרבות זרע (ו') אשה משכמת ואופת שיהי' הפת מצוי לעניים (שם)

(שם) (ז׳) . אשה חוגרת בסינר משום צניעות (שם) (ח) אשה חופפת וטובלת להסמיך החפיפה לטבילה (שם) (ט) שיהי׳ רוכלין חוזרין בעיירות כדי שיקנו הנשים בשמים לתכשיט ותהי׳ אשה חביבה על בעלה (שם) (יוד) טבילה לבעל קרי לתורה (ברכות י״ח) כדי שלא יהי׳ ת״ח מצוים אצל נשותיהם כתרנגולים ;

ח עזרא ובית דינו תיקנו ג׳ תקנות (א) שעולי רגלים שפטורים מה״ת מסוכה מחויבי׳ ג״כ בסוכה (עיי׳ מ״ס בפנים ממנהג סוכות בת״א סי׳ ג׳) (ב) לומר מן העולם ועד העולם (עיי׳ מ״ס בפנים בחלק זה ממנהג יולדות בת״א סי׳ ד׳ ובחלק רביעי בת״מ ס״ס מ״ב) (ג) ח״י ברכות של חול (מגלה י״ז) ;

ט אנשי כנה״ג תיקנו ה׳ תקנות (א) לקרות המגילה בכפרים ועיירות בי״ד באדר ובכרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון בט״ו ולעשות אותם משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים (מגלה ה׳) · (ב) שבע ברכות לשבת ויו״ט ומוספי ר״ח וחה״מ ולמוסף ר״ה ויוה״כ של יובל ט׳ ברכות · כ״ד ברכות בתענית במקום ח״י ברכות של חול (ברכות ל״ג) · (ג) תיקנו זמן ומנין התפלות · בחול ג׳ · בשבת ומועדים ור״ח וחה״מ ארבעה · ביום הכפורים ה׳ (ברכות כ״ו) · (ד) קדוש והבדלה על היין (ברכות ל״ז) (ה) נוסחי ברכת הנהנין והתפלות (שם) ;

י חכמי התלמוד תיקנו ז״ך תקנות (א) שמואל הקטן תיקן והוסיף ברכת הצדיקים בתפלת י״ח (עיי׳ מ״ס בפנים במנהג אבינו מלכנו בת״א סי׳ א׳) (ב) תיקנו והוסיפו על תקנת דוד ושלמה נטילת ידים לחולין (חולין כ״ו) (ג) שלא יעלו הכהנים לדוכן במנעליהם (עיי׳ ר״ה ל״א וטור או״ח קכ״ח הטעם) (ד) לומר קודם התפלה ה׳ שפתי תפתח ואחר התפלה יהיו לרצון וגו׳ (ברכות ד׳ ודף ט׳) (ו׳) הש״צ מתפלל אחת מעין שבע בתפלת ערבית לשבת (שבת כ״ד ע״ב) (ז) לקדש בבהכנ״ס בשבת ויו״ט על היין (עיי׳ מ״ס בפנים ממנהג קדוש בבהכ״נ בת״א סי׳ א׳) (ח) ביטלו תקנת עזרא מטבילת בעל קרי לתורה משום בטול תורה ותפלה (עיי׳ רמב״ם בפ״ד מתפלה וטור ומחבר או״ח סי׳ פ״ח ובמג״א שם) (ט) תיקנו זמן בגיטין (גיטין י״ח) · (י׳) המביא גט צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם · (יא) תיקנו כתובת בנין דכרין (כתובת נ״ב) · (יב) תיקנו תפלה בלחש (סוטה ל״ב) (יג) ר״י הנשיא התיר דברים בשביעית אשר הי׳ באיסור עד זמנו (ירושלמי דמאי פ״א ושביעית ספ״ו) · (יד) שיהי׳ אדם זן ומפרנס את בניו הקטנים (עיי׳ ירושלמי כתובת פ״ד ה״ה ועיי׳ או״ח סי׳ תי״ד וסי׳ תר״מ ואה״ע סי׳ ע״א · (טו) שיפריש אדם חומש (שם) · (טז) הכותב נכסיו לבניו הוא ואשתו נזונים מהם (שם · (יז) שיטריח אדם עם בנו עד י״ב שנה (כתובת ג׳) · (יח) אין מנדין את הזקן (ירושלמי מ״ק פ״ג ה״א) (יט) הלל תיקן פרוזבל · (כ) מה״ת בע״ח אינו גובה רק מן הזבוריות ותיקנו שגובה מבינונית · (כא) מה״ת אין מוציא ממון רק בעדים ותיקנו להוציא גם ע״י שטר עיי׳ שביעית מ״ו וגיטין ל״ו ובחיי שופטים כדי שלא תנעל דלת בפני לווין) (כב) שלא תשא אלמנה או גרושה עד אחר שעברו ג׳ חדשים (יבמות מ״א מ״ג ואה״ע סי׳ י״ג) · (כג) שלא ישא מינקת (שם) (כד) מעשה ידי אשה לבעלה (כתובת כ״ט אה״ע סי׳ פ׳) · (כה) שהבעל ישלם צרכי קבורה לפי כבודה (אה״ע סי׳ פ״ט ועיי׳ מ״ס בחלק רביעי בת״א סי׳ י״ז) · (כו) בתולה נשאת ליום הרביעי (ריש כתובות) (כז) תיקנו שושבינים לחתן וכלה (כתובת י״ב) :

יא תקנת ראשונים בימי בעלי תוספות · רשב״א · רמב״ם · רבינו גרשם ור״ת · כ״ו תקנות וחרמות שמביא הכלבו בסי׳ קי״ז ע״ש · (כז) תקנות רבינו יעקב שמביא הכלבו בסי׳ קי״ז ועיי׳ בבה״ג ליו״ד ס״ס של״ד שמביא הרבה מאלו תקנות (כח) תיקנו שלא ילמוד אדם

חכמת

חכמת יונית עד שיהי' בן כ"ה שנים (עיי' רשב"א בתשובה סי' תט"ו ועיי' מ"ש בחלק רביעי בת"מ סי' כ' טעם ויסוד לתקנה) · (כט) ביטלו בגולה מ"ע של ברכת כהנים בכל יום (עיי' ב"י ס"ס קכ"ח ועיי' מ"ש בחלק ד' בת"מ סי' ק"י) · (ל) שלא יגרש אדם אשתו שלא מרצונה אם לא שעברה על דת (עיי' אה"ע סי' קט"ו) (לא) שלא יקח אשה על אשתו למעט מחלוקת וקטטות (עיי' לבוש אה"ע סי' א') · (לב) להדליק נר שבת (עיי' מ"ש בחלק א' מנהג שבת בת"ז סי' א' ובחלק זה במנהג יולדות בת"א סי' ד' במקור התקנה) · (לג) לקרות פרשת במדבר או נשא קודם עצרת ונצבים בשבת שלפני ר"ה להסיר הפחד מן הציבור (עיי' לבוש) (לד) שלא יסדר גיטין וקדושין רק המוסמך ע"י מוסמך (עיי' טור ומחבר אה"ע סי' מ"ט ובט"ז שם וברמ"א ליו"ד סי' רמ"ג) (לה) ר"ת החרים שמי שמתה לו אשתו בשנה הראשונה בלי זרע שיחזור הנדן (מרדכי ועיין רמ"א אה"ע סי' קי"ח) :

יב תקנת האחרונים (א) בטלו תקנת ר"ת שיחזור רק חצי נדן והוסיפו שגם בשנה שניה יחזור החצי (רמ"א אה"ע סי' קי"ח) (ב) תיקנו לעשות ג' מצות לשם מצה (עיי' מ"ש בחלק ד' בסי' מ"א) (ג) תקנות ארצות בענין שדכנות שהמתחיל והאמצעי והגומר יחלקו בשוה (עטרת צבי על חו"מ סי' ק"פ) (ד) בטלו תקנת שושבינות עיי' במקנה וחקר בטעם שביטלו :

יג תקנת האחרונים בדור הזה ושלפנים (א) תיקנו בקיבוץ לדון ע"פ המג"א באו"ח · ע"פ הש"ך ביו"ד · ע"פ הב"ש באה"ע · וע"פ הסמ"ע בחו"מ (עולת שמואל סי' י"ז) (ב) חנות או בית ששוכר ישראל יש לו ולזרעו אחריו חזקה ע"ז (כרם שלמה ליו"ד סל"ד) (ג) תקנות חכמי מערין ששכר שדכנות ב' זהו' למאה אף שיהי' סך הנדן כמה אלפים · (ד) לרח"ש ושדכנות יתן צד החתן ב' שלישית וצד הכלה שליש (כרם שלמה לאה"ע סי' נו) · (ה) רב שאינו מחזיק עשרה בחורים בישיבה אין לו רשות לסמוך במורא והבר (חתם סופר בחו"מ קס"ג) (ו) ובשנת תר"ל בר"ח מנחם אב התאספו בעיר בודאפעסט יחידי סגולה וראשי המדינה לערך מאה והמישים · יותר ממאה בעלי בתים ויותר משלשים רבנים · ובתוכם זכיתי לישב · ותחת השגחת מרן בעל כתב סופר ורבינו משה בעל מהר"ם שיק זצ"ל תיקנו כמה תקנות לחזק הדת וראש התקנה שלא ירים איש את ידו להורות או"ה ובסדר גיטין וקדושין אם לא יהי' לו התרת הוראה משלשה רבנים מומחים המפורסמים :

אחי ורעי ! רבותי ! ידעתי גם ידעתי שנמצאים עוד בש"ס ופוסקים כמה וכמה תקנות שלא הזכרתי פה ובספרי ולא עלי המלאכה לסדר בסדר נכון התקנות והמנהגים מימות משה רבינו עד רבינו משה · אך זאת בקשתי שתאמינו לי שלא שלותי ולא מצאתי מנוחה עד שבאתי על מקור התקנות והמנהגים ונתתי להם מקום וטעם כיד ה' הטובה עלי כמו שזכיתי בס"ד לבאר בארבע חלקים מספרי סדור המנהגים · כדי שיראו כל עמי הארץ שממקור קודש נובעים המנהגי' וכל המגלגל על שום מנהג כאלו מגלגל על אחת ממצות ה' שבתוה"ק · ועתה אני הצעיר באתי לפניכם בקידה ובכריעה · ידבר נא עבדכם דבר באזני אדוני ! ואל יחר אפכם בעבדכם כי כמוכם גם אנכי מאותן שואלים מן הבוקר עד הערב לאכל מלחמה של תוה"ק · ולשמור כלי הקודש שמסרו לנו אבותינו ורבותינו הגאונים זכותם יגן עלינו :

על ה' דברים באתי לעורר אתכם · רבותי · חברי · אחי · ורעי !

א הוא ית"ש ממית ומחיה · והוא מהשנא עדני' וזמני' מהקם מלכין ומהעדין מלכין · בכל

עם

תקנות ומנהגים

עם ועם יש להם תקנה כשמת הכהן שלהם מפרנסין אחר מותו את אלמנת הכהן ובניו ע"פ החוקי' שיש להם · הממשלה יר"ה נתנה חק · שכל קהלה וקהלה מישראל מחויבים לשלם בכל שנה ושנה איזה סך בעד כל מורה ומורה (לעהרער) שיש להם וכן המורה צריך לשלם בכל שנה ושנה איזה סך משכרו · ואח"כ כשמת המורה אז האלמנה מקבלת בכל שנה ושנה איזה סכום כפי שחק לפרנס את עצמה ואת היתומים כפי הכבוד מבלי שתצטרך לפשוט יד ולבקש מתנת חנם · או לפרנס בפרנסה בזויה לה · והנה החזנים מן המתחדשים עשו מעצמם באופן הנ"ל לקבץ פאנד לתכלית זה. שכל מי שהוא בחברה מזכה לאלמנותיו ולבניו אחריו זכות שתקבל פרנסה מחברה · וידעתי בכמה שנים הרבה שוחטים של כת היראים באו בהצנע באותו חברה · מבלי לפרסם זאת בקהלתם : והנה מה יעשו האלמנה והיתומים של הרב שמתו מבלי להניח להם מזון ומחיה ? כאחת הנבלות היא עומדת בחוץ ואין מרחם לה ! ואספר לכם עובדא : באחת מן הקהלות בגליל העליון בק' פ · · · ק הי' רב גאון ומפורסם · צדיק בכל דרכיו · הי' כבן לרבו הגאון בעל כתב סופר · ותהלתו גם בקהל חסידים · והוא מת · אחר שהי' בקהלתו כ"ו שנים לרב · והי' מרבין תורה ויראה בישראל זה איזה שנים ובני הקהלה לא נתנו לה כלום ואין מחזיקי' אותה וצעקת האלמנה ויתום בא משם גם אלי · ובבכי ובצעקה ביקשה גם ממני לעמוד לימינה להוציא לאור משפטה שירחמה עליה בני מתא ! ומי אנכי ? ואפי' גאון הגאונים אשר במדינה אין בו כח לעמוד לימינה · וכי זה תורה וזה שכרה אשר רב אחד אשר מעת צאתו לעולם השפל ישב בבית מדרשו של שם ועבר · ולא פנה אל רהבים ושטי כזב ומעולם לא נהנה מעוה"ז · ולולי תורתו אבד בעניו · שאלמנותו והיתומים יעמדו מבחוץ ויפשטו ידיהם כאחת הנבלות · לזאת החוב עלינו לתקן תקנה : שכל רב ישלם בכל שנה ושנה משכרו מכל מאה שמקבל איזה סך וגם הקהלה מחויבת לסדר לפאנד בכל שנה ושנה סך קצוב ועפ"י הסדר והתקנות יפרנסו מזה האלמנה והיתומים אחר מות המלך · ה' יאריך ימיהם ·

ב ע"פ חק המדינה אם אחד דר בעיר ששה שבועות מכריזין הנשואין · והרב דמתא מסדר להם הקדושין והם בחזקת כשרים · מי יודע אם האיש או האשה כשרים לבא בקהל ? מי חוקר ע"ז ומי מעיד עליהם שהם זרע כשר שמותר להם לבא בקהל ?

ואספר לכם עובדא · בהיותי בחור בר י"ד למדתי אצל מורי ודודי הגאון הצדיק מוה' דוד שיק וכו' שהי' אז רב בק"ק סטעפין ושם הי' בעיר רווק כבר כ"ד עתיר נכסין ממשפחה נכבדה דשם ולא יכול ליקח אשה באשר הי' ממזר דאורייתא · והוא המעשה שמביא החתם סופר חלק שפי סי' מ"ע · ואחר שנתקבלתי לרב דפה סדרתי גט בישוב שולים בגליל אינגאר עם הרב הגאון החסיד מוה' מנחם כלייער יחי' רב בק"ק טיסאאיגאר יחי' ובעת שסדרנו הגט בא בין השומעים אחד והכרתי אותו שהוא הוא הממזר · ושאלתי אח"כ את הרב על מעשיו ועל מלאכתו שם · והשיב לי. שהוא הגבאי בעיר ונשא שם אשה והוליד בנים ובנות !

ממילא מובן שאני פרסמתי הדבר שם ובכל גלילי · ומי יודע כמה וכמה כמותו באו בקהל ישראל וטמאו את הקודש :

לזאת לדעתי חוב עלינו לתקן תקנה שלא יניח איש את ידו לסדר קדושין אם לא שיתברר ע"י כתב מרב ומראשי הקהלה במקום לידת האיש והאשה שהם כשרים לבא בקהל ישראל ·

ג כל מי שבקי בדין מילה ופריעה ידע שמי שרוצה למול את בני ישראל צריך להיות

בקי

בקי בדינים · מומחה ומוחזק באומנתו ובאמונתו · וכמה וכמה בני ישראל הם שלא נמולו כדת לפי שבאו בברית ע"י אינו מומחה או ע"י מוהל שאינו ירא שמים ·

ואספר לכם עובדא: בייסוב ט' · · · · · · אינו רחוק מכאן שהם מכת הבינונים · מעולם לא באו תחת דגל שום רב באחת מן הקהלות הסמוכה לשם · ורק הזבח זבח · הרג בקר ושוחט בלאין · עוד מעט שתקע אהלו בתוכם גרש יגרשו אותו · הוא להם המורה דרך הטיב בעיניהם · ושם עמד רופא ישראל שכבר בער הקידש מן הבית. והוא להם המוהל · ועל פי חק כחדש בעניני המאטריקעל הם בגליל ק' שייך לקהלתינו · ושם הממונה על המאטריקעל הוא השוחט · ואחר ששמעתי שהרופא הנ"ל אינו פורע ורק חותך מעט מן הערלה ודי לו ולהם · דברתי על לב השוחט הממונה על פנקס החיים והמתים שילך לשם ויעורר אותם · שמל ולא פרע כאלו לא נימול הוא: אך השוחט לא עשה מאומה בדבר הגדול והנורא שנכרתו עליו י"ג בריתות · כי אינו מוכשר לדבר דבר · ודי לו להפקיע את עצמו; בקשתי ממנו · שיכתוב לשרי הקאמיטאט · שע"פ חקי דתינו אי אפשר לו לכתוב בנים זכרים הללו בפנקס המאטריקעל שנמולו כהוגן · גם בזה לא אבה שמוע לקולי · בקשתי ממנו שיכתוב לכה"פ בפנקס בלא נימול כדת · גם בזה לא רצה לשמוע!

לזאת הקול קורא! עמדו נא לקיים ברית אבות! החיוב עלינו לעשות תקנה · שלא ירים איש את ידו למול מי שאינו מומחה ומוחזק משלשה רבנים המעידי' עליו · והממשלה תעמוד לימינינו בעזהי"ת ·

ד ברוב הישובים אשר במדינה ע"פ השחנו וכעת ע"פ המאטריקעלפיהרער יצאו ויבאו בסדור קדושין · וידועי' המכשולות שבאי' ע"י שוחטים שאינם בקיאי' בט"ב גיטין וקדושין ומרבי' פסולים בישראל. והקול קורא! ישראל קדושים · מדוע מסרתם הקודש ביד איש שאינו מבדיל בין קודש לחול?

ה מי מאתנו אינו יודע שנשתנו העתים בכמה ענינים · לפנים בישראל למד בן ישראל את בנו תורה · לא בשביל שיהי' רב · לעשות התורה כקרדום לחתוך בה למען מלא לחם על ידה · ואחר שבני ישראל נעשו למורים · דבר לא הי' להם עם תהלוכות תבל והחכמות אשר בחוץ תרונה: כל ימיהם ישבו בד' אמות של הלכה: שמה גדלו. שמה למדו · ושם עשו פרי קודש הלולים · אי"כ בדורינו ירדנו עשר מעלות אחורנית · לא לבד שהאבות ע"פ הרוב הוציאו את ארון לוחות העדות ושמו אותו בין כלי הבית סביב לשולחנם · אלא שרוח העת וכפי"ע הממשלה מבקשת תפקידה · שמי שרוצה להיות רב צריך להיות לו ידיעה גם בשאר חכמות ובלשון המדינה! כדי להשיג ידיעה בחכמות ההכרחות בורחין מבית הספר ומבקשים מנוס בבתי אבית נזקין; ואותן שלא זזו מכותלי בהמ"ד בישיבה לומדים בהצנע ומתחברים לאנשי רשע ללמוד מהם חכמתם ולומדים ממעשיהם · כי טועים מחשבותיהם · וידוע באין גנן (גערטנער) · מי יבדיל בין שושנים טובים למשוכים? מי יבדיל בין קודש לחול? קוראים בספרי לע"ז מן הבא בידם או אשר יותן להם · וע"פ הרוב כולם בחזקת מסוכנים הם · ומה יעשה אותו בן ולא יחטא?

הקול קורא! מנעו את בניכם מן ארחות עקלקלות ועמדו נא כאיש אחד בלב אחד להציל מה שאפשר עוד להציל! עשו הטוב והישר בעיני אלהים ואדם לעשות סדר לישיבות אשר מהם תצא תורה ויראה לישראל ·

מן הטוב והישר לדעתי לחלק הישיבות אשר במדינתינו אונגארן וזיעבענבירגען לשלשה

תקנות ומנהגים

חלקים · הי׳ הרבני׳ ומורה הוראה אשר בכל עיר ופלך אשר אי אפשר להם להחזיק ישיבה גדולה רק למשל עד ערך מנין עשרה · ישיבות הללו כולם למדרגה הראשונה ימנו · ושם ילמוד הרב עם תלמידיו אשר באים לשאב מים חיים של תוה״ק שיעור קבוע ע״פ התקנה · כגון אלו פרקים ממס׳ ברכות ומס׳ שבת ואלו הלכות וחמשה חומשי תורה עם רש״י ותרגים ונביאים ראשונים במשך ב׳ שנים · אחר שיהי׳ ביד הבחור הכתב מרבו שלמד הלכות הללו ע״פ התקנה והלך בדרך הישר · ילך לישיבה אחרת שהיא במדרגה השני׳ה · ויהי׳ נקראים בשם אלו הישיבות שמחזיקים לכה״פ עשרים בחורים · ושם ילמוד ע״פ התקנה ג״כ ב׳ שנים ושם ילמוד אלו פרקים מש״ס חולין עם ההלכות עם נביאים אחרונים וס׳ תהלים ; ואחר שיצא גם משם בשלום בשבח המוכח מתוך הכתב אשר בידו · ילך לאחת משלשה ישיבות גדולות שיהי׳ נקראים בשם · ושם ילמוד ג׳ שנים למשל מס׳ נדה · ה׳ מקואות ונגעין . וכתיבים אשר עדן לא למד לאל רב · ובאלו שלשה ישיבות גדולות שתהי׳ אחת בגליל העליון ואחת בגליל התחתון ואחת במדינת זיעבענבירגען יעמדו עוד תחת הנהגת הרב ג׳ מורים הבקיאים בחכמות החיצוניות · אחד שילמוד את בחורי ישראל בשפת קודש וקורות העתים לישראל · ועוד שנים (יוכלו להיות אפי׳ אינם יהודים) שילמדו עמהם לשון המדינה וחכמות הכללות · לא שיהי׳ הבחור מחוייב ללמוד כללם חכמות הללו · רק מי שלבו חפץ ישמע גם מפיהם בלקח בעת הקבוע לזה · במדה ובמשקל :

ואחר שיצא בבלים משם ויהי׳ בידו כתב משלשה ישיבות ע״פ הסדר הנ״ל שדרכו בקדושה הי׳ בשבעה שנים הללו בעזר תחת הנהגתם ושאב את מי התורה והיראה לשבעה · אז אם ימלאו אותו את״כ רבותיו · או ג׳ רבנים אשר במדינה · לעטרו בכתר התורה שיקראו אותו בשם רב · ישמש בכתרה של תורה כהונה ומלכות ·

ועוד אחת אדבר לפניכם · מורי · רבותי · וחבירי · הנה מרן בעל מהר״ם שיק זל״ל בעוד היותו רב בק״ק יערינגען כתב לגאוני הדור לתקן ה׳ תקנות בענין השוחטים כמבואר בשו״ת מהר״ם שיק ליו״ד סי׳ א׳ שלא יהי׳ רשאי אדם שאינו בן תורה להיות שוחט יען דקיי״ל בחו״מ סי׳ ל״ד שאין מוסרין עדות אלא למי בקרא ושנה !

ועוד אחת · קהלות מכת הירא׳ מיכרתי׳ לקבל מורים (לעהרער) רפיטפארלאנדיע העומדת תחת מורים ורבנים שאין לנם שלם בתורת ארבע שלחן ערוך · להם אנו מוסרין פעם באונס ופעם ברצון את ילדי בני ישראל ומדוע? משום שאין לנו במדינה בית הספר למורים זולת זה · לך נשים ידינו אל לבינו ונשאל מה תהי׳ נסוף ? וכי ע״י מורים הללו שאין להם ידיעה בחכמת התורה ולא שאבו מימי היראה מעולם תבוא תשועה לישראל ?

מה עשו הירא׳ים עד היום לחזק הדת ? עד היום היינו בשב ואל תעשה · באשר די בזה שלחמנו מלחמות ה׳ לבאות · רבים אומרים · לך לעבדה ולשמרה כת״ב ולא די להיות תמיד בשב ואי״ת אלא בקום ועשה ·

דרכי לומר על מאמרם „גוי ששבת חייב מיתה״ · כל עם ועם שהם בשב ואל תעשה ואין עומדים על המלפה לעשות חיל במעשה ובפועל · הם באורך הזמן יאבדו מתוך הקהל ותכס עליהם הארץ מבלי שישאר מהם זכר בעולם · ורק אלה המלית אשר „יעשה״ אותם האדם בפועל וחי בהם · ודו״ל :

גלא נא לאין לזכיר ימות עולם שנות דור ודור ; שאל אביך ויגדך מה שהי׳ לפנים במדינת
בעהמען

בעהמען · בכל עיר ועיר הי' רב גדול בתורה · ובכל רחובות העיר הי' נשמע קולו כבאו אל הקודש פנימה · ומה עלתה בידם ?

לאו ראו במדינת אשכנז שרובם ככולם נמנו וגמרו לאכל פת פגם · לשתות יין נסיכם להתחתן נגוים ושלא למול את בניהם · ורק הגאון ר' יעקב עטלינגער ז"ע ואחריו הגאון ר' עזריאל הילדעסהיימער ה' יאריך ימיו עמדו בקום ועשה · עשו סדרים לישיבות והעמידו מורים נגדל מורים לילדי בני ישראל וללמוד שחיטות ובדיקות לנאמנים · וזכו להציל במדינתם אלפים מישראל ולהכניסם תחת כנפי התורה והיראה ·

לזאת הקול קורא מן השמים לנו · והוא הקול כדבר אל משה אחר בסגו ישראל מדרך הישר ואמרו לאמר : אלי אתה ! לך רד · רד מגדולתך ! לאו מהדרך אשר אתה יושב בה לבדך אין עת לחשות ולטמון ידיו ולומר : לה' הישועה · עניך הדבר לגמור · ולה' הישועה · ועת לעשות לה' הפרו תורתך . ורק באופן הנ"ל יהי' סיפוק בידינו להרים את קרן תוה"ק העזובה · מי שלא למד לכה"פ ג' שנים באחת מן הישיבות שהיא במדרגה א' אסור לו להיות שוחט · מי שלא למד במדרגה השלישית לא יהי' מורה (לעהרער · רעליגיאנס לעהרער) ומי שאין לו כתבים והתרות משלשה רבנים אשר במדינה לא יהי' מורה הוראה בישראל !

ואם נשאל : כסף מנ"ל ? מאין יבאו השקלים לחזק את בדק הבית ? מי ישלם לתשעה מורים שילמדו בשפת עבר ולשון המדינה ? הנה כבר אמרתי לעיל בס"ד א' שכל רב יהי' מחויב לשלם מכל מאה סיפוק שיש לו למשל זהב א' שיהי' מזומן להחזיק בזה את האלמנות והיתומים אחר מות הכהן · כן ישלמו ע"פ התקנה גם הקהלות לצורך זה · ועוד יוסיף כל רב למשל אלי זהב מכל מאה להחזקת הישיבות . כי אם אין לנו תורה אין לנו חיים !

ב יש לתקן שלא ידים שום רב אשר במדינה את ידו להשכיר ריחים לקמחא דפסחא עד שישלם בעל הרחים הקליב מכל ככר וככר להחזקות הישיבות !

ג מכל הכשרים הנעשים לצרכי הפסח בבתי ברענגערעאייען · בליקערפאבריקען וכן בלינאדע פאבריקען וכדומה ישלמו להחזקת הישיבות סך הקליב ע"פ התקנה ·

ד וכי אלמן קהל המאמינים מאלהיו ? כשם שנמצאים בין המתחדשים המשלמים בחייהם סך קבוע לבית הסעמינאר וכן עושים קרן קיימת אחר חייהם לזכות התלמודים אשר בבית המדרש רבנים שלהם · כן ימלאו במחנה המאמינים בקדושת ארבע שלחן ערוך עשירים שיפרשו מהונם לחזק הישיבות ע"פ סדר וסדרים !

זאת הו כזאת עלינו לעשות כדי להרים את קרן תוה"ק במדינתינו · החיוב עלינו לעשות תקנות הדשות · וה' יהי' עמנו שגם הממשלה יר"ה תעמוד לימינינו וגם רובא דרובא מן בני המדינה במחנה המתחדשים יכירו האמת ואין כאן לא קנאה ולא שנאה · ושלום יהי' לנו ולכל ישראל ·

אך דעו נא רבותי · שאם אין אנו לנו מי לנו · וכשאנו לעצמנו מה אנו · ואם לא עכשיו אי · מתי !

א"ד עבדכם · אחיכם · המתאבק בעפר רגליכם :

קארצאג , יום שנולד בו משה רבינו תרח"ם לפ"ק :

הק' שלמה הירש שיק מגרעזווא רב דפה והגלילות :

הלכות לולב

נקטם ראשו כשר וי"א פסול ואם אין אחר מברכין עלין (א) וערבה שנקטם ראשה או יבשה פסולה · הדס (א) כשר (ב) בנקטם ויבש · וכל ארבע המינים (ב) פסולין בגזול ובשאול שני ימים הראשונים וכן אתרוג (ג) חסר פסול שני ימים (ד) הראשונים · ואח"כ שאולים כשרים אבל שאר הפסולים פסולים כל שבעה · וצריך לזהר

(א) מברכין עליו כתב בהג"מ לולב כפוף כראשו לא מיקרי כפופה · ואני אוהב אותו ביותר לפי שתיומתו קיימת · תשובת הרא"ש ·
(ב) הדס כשר בתשובה מאהבה כתב · דבענן הדסים אין בו דין ערלה · כ"ש ליו"ד סי' רנ"ד ·
(ג) אתרוג הרמב"ן כתב · כי היא ממש העתק' מלת הדר . העץ והפרי הי' נקראי' כל אחד בשם העלה הדר · על שם יפיו והדרו · ותרגום ארמי של נחמד למראה דמרגג · ומזה נכנה בלשון ארמי שם אתרוג · עיי"ש ·
(ד) שני ימים כתב בהג"מ עיי' בתרומת הדשן דמשמע דוקא יום ראשון :

טפחים ·

תולדות אסתר

(א) הדס שם הדסה לא ממקור עברי הוא אעפ"י שנמצא בישעי' נ"ה · כי גם שם יאמר במצאתו שם ארמי הנודע אז למין אילן זה (ערך מילין בסוף) ומצינו ג' שמות לאילן זה . א' הדס · ב' אסא : ג' הושענה · ברש"י סוכה דף ל' על שם שרגילין לאוגדה להושענה בחג · ולע"ד כי מקור אחד לשינוי שמות הללו · יען כי אסיא הוא הרופא עיי' ב"ק דף פ"ד · ויען כי הרופאים מצאו בעלי הדס עלים לתרופה לרפאות חולים (עיי' גיטין ס"ט) וכן להרכיב אילנות ולחזקם (פסחים נ"ו) · ולכן קראו לאילן הדס · אסיא והושענה, יען כי הרופאים מצאו ישועה ורפואה בו . ובזה מובן תירוץ הש"ס מעיקרא נמי לאסיא הושענה קרי להו , וק"ל :

(ב) ארבע המינים כתב רבינו בחיי בסדר אמור : ארבע מינים הללו הם גדלים על המים וצריכין להשקאות המים יותר משאר פירות , ולכך נצטוינו בחג הסוכות שהוא זמן ניסוך המים ' והוא יום הדין על גשמי השנה , שנרצה להקב"ה על המים עם ארבע מינין אלו המורים על המים , וקבלו הכז"ל אתרוג אחד , לולב אחד , ג' הדסים ושתי ערבות , ויש לפרש כי כל זה במשמעות לשון הכתוב · אתרוג אחד , כי כן הלשון מוכיח פרי שהוא לשון יחיד , וכדאמרי' בגמרא פרי אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה פירות , לולב אחד , כי כן לשון כפות לשון יחיד כפת כתיב , והאמנם כי לפי דיוק הלשון הי' לו לומר כף תמר , והוצרך לומר כפת תמרים מהכרח שאלו אמר כף יהי' במשמע אפי' עלה אחד , לכך כתיב כפות שמשמעותו עלין רבים , והוא מצות לולב , והוא כתיב כפת , כי החסרון הוא שלא תאמר שהמצוה הוא בבי לולבין , אין המצוה אלא לולב אחד , ויהא הענין נשלם עם הכתיב והקרי , ומלת תמרים לפי שהם שנים זכר ונקבה , והם לא ינטעו כן לא יחיו , כי בכל המינין כולן גם בצמחים גם בדומם מצינו כדרך הטבע זכר ונקבה · ג' הדסים זהו וענף עץ עבות , ומאין לנו משמעות הכתוב כי עיקר המצוה ג' בדי הדס כי זה אינו מתבאר בגמרא כלל ? אך מלת עבות מורה לענין והכוונה שיהי' ג' ענפים כלומר ג' בדין של הדס , ופי' ענף שיהי' מחופה בעלין שאל"כ אין זה ענף , אלא עץ והתורה אמרה ענף עץ עבות חזר ג"כ לעלין שיהי' ג' , ואע"פ שכבר שיעורו ג' טפחים ואני

זהו

לזהר שלא לקוץ ערבה משדה נכרי (ג) אפילו ברשות הנכרי רק ישכור את הנכרי לקוץ כי היכי דלהוי יאוש ביד נכרי ושינוי רשות בידינו (ד)
שיעור הדס וערבה ג' טפחים (ה) (הגה"ה באו"ח בג' טפחים ומחצה) ולולב ארבע

(ה) טפחים רוחב הגודל האמור בכל השיעורין הוא האצבע הבינוני והשיעור רוחב ז' שעורות בינונית זו בצד זו בדוחק והן כאורך שתי שעורות בריות · וכל טפח האמור בכל מקום שיהא ארבע אצבעות מזו · וכל אמה ששה טפחים עיי' רמב"ם פ"ט מס"ת ה"ט וכ"ה לאו"ח סי' רנ"ח · עכ"לה

תולדות אסתר

זהו לנוי מצוה, אבל מדאורייתא ג' עלין לאן די, בלבד שיהיו' בראש כל א' ואחד · והא למדת מתוך משמעות הכתוב כי המצוה ג' בדי הדס ובכל אחד ג' עלין, ומעתה מנין לנו שצריך שיהיו' העלין יוצאין מעיקר אחד? לכך כתיב עבת חסר וי"ו, לומר שאותו הדס הנקרא עבות שמשפטו ג' ענפים ושלשה עלין בכל אחד, צריך שיצאו מעיקר אחד, הוא שאמר תלתא תלתא בחד קנא, ושתי ערבות · זהו וערבי נחל מיעוט ערבי שתים, עכ"ל · ועיי' בס' בגדי ישע ס' תרנ"א מ"ש בזה ·

(ג) משדה נכרי וכו' הנה במג"א סי' תע"ג ס"ק י"ד כתב מהרי"ו מספק כיון דמרור איתקש למצה וגזל פסול א"כ לא יעקר הישראל המרור מן הקרקע כמ"ש המחבר בסי' תרמ"ט גבי הדס, ותירץ דלא דמי דגבי הסא שמתקיים בקרקע משו"ה הוי כקרקע משא"כ גבי מרור שנתבטל כל צרכו ועומד לתלוש וכל העומד לתלוש כתלוש דמי והוי כמטלטלין וקני הנכרי ביאוש ושינוי רשות ביד ישראל, עיי"ש · ופה מצאתי מקום לחזק המנהג ולברר הדין המובא בח"ס לאו"ח סי' קכ"ח וז"ל בנידון חסידים הקוצרים בידם חטים שמורים לפסח אי אית בי' משום אוונכרי דאסור משום גזל או נימא משום דקני בשינוי חטים ועשאו קמח · ואי מותר לברך עליהם? מריש תמהתי הרבה על מה אנו סומכים בקצירת חטים למצות שמורים דבעי לשמה ונוהגין לקצור ע"י ערל, וישראל עומד ע"ג · על מה אנו סומכין? דלא דמי לישראל המתחיל לעיבוד העור לשמה, התם אותה העור עצמה שמתחיל הישראל אותו גומר הנכרי ע"ד ישראל המתחיל, אבל הכא אם התחיל הישראל לקצור מלא ידיו מה יועיל זה לשיבולת שיקצור הערל:
ותירץ שמנהגי ישראל יסודם בש"ס ופוסקים, בשלמא אי הוי כתיב קצירך לשם חונך, שיהי' הקציר לשמה, אז הוי שייך כנ"ל, אבל אין שום מצוה בקצירה אלא בשימור לשמה, א"כ השומרה שלא יבא לידי חימוץ יכוון בשמירתו לשם פסח, ואין לערל שום עסק בשמירה כ"א בקצירה, וישראל הוא המשמר והמכוון מרישא עד גמירא · ולא דמי לשימור מלישה ואילך דבעי ע"י ישראל דוקא ולא שילוש ערל נכרי וישמר הישראל? התם משנתן מים לקמח אז המגבל בידו הוא המשמר וא"א לראות לשמור. אם המגבל לא ישמור שוא שקד שומר · ע"כ צריך שיהי' גם המגבל ישראל גדול המכוון לשמה, אבל שימור בקצירה אינו אלא שלא יבא לידי חימוץ במקרה, והשומר הוא ישראל המכוון לשמה, ולא צריך יותר, עכ"ל. ועיי' תשו' הרשב"א סי' תתכ"ב:

(ד) בידינו · המחבר בסי' תרמ"ט כתב כל ארבע המינים פסולין בגזול וגנוב וכו' אבל גזל לולב ושפיהו כשר דקני בשינוי מעשה ומיהו לא יברך עליו · והקשה המג"א שם וז"ל וצ"ע דא"כ מה פריך גבי אוונכרי ולקני בשינוי השם דהא עכ"פ לא יהי' רשאי לברך עליו אבל כשהנכרי

(ו) כביצה ול"ל כבילה שלנו ביניני עיי' לל"ח סוף פסחים וח"ס הנדפס לנל ר"י מג"ש · ולס סי' ביוס הרחשון כבילה מלומלמת ולימים החחרונים בליר לי' שיעורח? עיי' ברכ"י סי' תרמ"ח שהניח בל"ע · וחני מלחתי בשלוס ירושלים על סוכה פ"ב שדעתו להקל ולח דמי לספק דסוכה בחו"ח סי' תרכ"ע סעי' י"ב עי"ש ·

(ז) כל שהוא דין זה כתב שלח בדקדוק וכן ל"ל שיעור חתרוג כבילה חבל חס הוח כבילה חפי' חס הוח בוסר שעדיין לח נגמר פריו כשר וחס הי' גדול כל שהוח כשר · עיי' מחבר ס"ס תרמ"ח ·

(ח) הלולב דמתה לתמר תרגים כלולבי התמר · פירוש הסנפים הפליונים שברחש חילן התמרים נקרחים לולבין · ויש חומרי' שנקרחים כן לפי' שהס גלב התמר (חסבי) ·

(ט) ההדם כתב בהג"מ · מהרי"ל בשיר רלועות התפילין בשעת נטילת לולב גס בכושטנח ומהר"ש לח הקפיד · עיי' הגודה מס' פסחים ·

בשותפות

ארבע טפחים · נחלקה התיומת מעט כשר אם אין אחר · שיעור אתרוג כביצה (ו) אבל אם גדול כל שהוא (ז) כשר · ואם אין נמצאים כשרים יכול ליטול פסולים מחמת מום שבהם ויברך עליהם · ונ"ל אם גזול פסול ·

וערבה צריך שיהי' פיה חלק ועלה שלה משוך וקנה שלה אדום · וא"ח מכשיר שפיה אינה חלוק לגמרי אלא דומה לנגל יד ·

ויקח ב' בדי ערבה וג' בדי הדם וקושרם עם הלולב (ח) · וי"א שאסור להוסיף משום בל תוסיף · ונ"ל ששוב להוסיף ב' או ג' שאז ממ"נ יש בהם ב' או ג' כשרים · ולולב צריך אגד אפילו שלא במינו · ואם הותר ביו"ט אסור לקשור אלא יכרוך ויתחוב כאגודה של ירק ויתיר המשיכה שסביב ההדם (ט) שלא יהי' דבר חוצץ בינו לבין הלולב (י) · בשני ימים הראשונים יתפוס הלולב עם התינוק כשמברך דתינוק קונה ואינו מקנה

תולדות אסתר

כשהנכרי קוללו רשחי לברך כיון שהוח לח גזל? ונלע"ד דלק"מ ודברי המג"ח נפלחים מחד בעיני דשכח דברי עלמו שכתב שם בס"ק ה' שסתם נכרי לחו גזלן הוח ומספיקח לח חיישי' לגזול ומברך עליו, וח"כ שפיר מברך בסתם גבי חווכרי והמחבר כחן מיירי בוודחי גזלן ובהח כ"ע מודים דלח יברך חף בשינוי מעשה:

(י) הלולב טעמים הרבה יש למה חנו מברכין על הלולב ולח על החתרוג · ח' בגמרח משום דבמינו הוח גבוה מכולן · ותוס' פירשו משום דבשיעורין הוח גדול מכולן דשיעור לולב גדול מכולן; ב' משום דהלו שלשה לגודים יחד וחתרוג רק מין בלבדו ע"כ מברכין על הלולב שנחגד עם שלשה · (ח"ר בשם מהרי"ל) · ג' ע"פ מ"ש בת"י טעם על נטילת לולב בימין לפי שהוח נגד חוט השדרה שעולה עד המוח שברחש, וחתרוג בשמחל שהוח נגד הלב, ע"כ מברכין על הלולב להרחות שהרחש הוח העיקר חלל החדם, והכל הולך חחר הרחש, (חור הגנוז) · ולמה שחנו חומרין על נטילת לולב וחין חומרי' על לקיחת לולב כלשון הקרח ולקחתם לכם? כתב הרשב"ח בתשו' סי' קכ"ז וז"ל שחין מקפידין בלשון כיון שעומרין הענין שח"כ שחל למה

מקנה וא"כ הוי כמו שאול לכן יתפוס עמו ·

ומתנה על מנת להחזיר מהני בלולב · וכל הקהל יוצאין כשקנו בשותפות (י) או מן הצדקה (יא) דהוי כאלו התנו ע"מ להחזיר · אתרוג של מצוה מותר להריח (יב) בו · וי"א מברך אשר נתן ריח טוב בפירות וי"א שאין לברך · הדס של מצוה אסור להריח בו · מותר להחזיר הלולב בי"ט ולהוסיף מים אבל לא להחליף (יג) · ולקמן מפורש דיני לולב וזמנו וברכתו (י"ד) ונענועו

(י) בשותפות כתב בא"ר טוב לברך על האתרוג שנותן לו חברו במתנה מלברך על של קהל דלא כקיצור של"ה שכתב להיפך ·

(י"א) הצדקה: לקנות אתרוג ממעות מעשר אסור כמבואר ברמ"א וש"ך וט"ז ביו"ד סי' רמ"ט ובט"ז ס"ס של"א וחתם סופר ליו"ד ס' רל"ח ·

(י"ב) להריח כד"מ לאו"ח סי' תרנ"ד כתב ולא יניח האתרוג על גבי בגד ביו"ט דמוליד ריחא ואסור. עכ"ל · וכן כתב הנ"מ בשם רוקח · וקשה למה לא הוזכר זה באו"ח ? ולענ"ד שהמחבר לא ס"ל האי דינא דס"ל באו"ח ס"ס ש"ך שמותר ליתן כרכום בתבשיל בשבת ואין לחוש לו משום צובע דאין צביעה באוכלין · ושם אין חולק ע"ז · ואם כדבר המחבר ומתקיים הדין כן מכ"ש שאין הולדת ריח באוכלין וגם אין מתקיים הריח רק זמן קצר · עיי' מג"א ס"ס ש"ך · וק"ל · ועיי' לקמן בת"א ס"ס יוד ·

(י"ג) להחליף · וצריך להוסיף אבל בחה"מ מצוה להחליפם כדי שיצא לח והדר · מחבר תרנ"ד · ובב"י כתב בזה"ז שאין ניטול בשבת אם בגג והיצאו מן המים אין להחזירו בה"א כאבן לענין טלטול · אע"ג דפסקינן בשבת לענין מוקצה דאם ניטלה בידו מוליכו לאיזה מקום שירצה אבל להחזיר למים הוי כמו תיקון ואסור .

נצמו

תולדות אסתר

למה אנו אומרין על נטילת לולב ואין אומרי' על נטילת כפית תמרים כלשון הקרא וכן בתפילין ובכל המצות אין הקפדה רק על שמירת הענין לא בלשון וכן בברכת המצות והברכות נאמרת בכל לשון, ע"ש · ובספר המנהיג תירוץ שיטן שבד' מיני' אין יוצא בהן אלא דרך גדילתן, ואותן הפתיים שלוקחין האתרוג חוטמו למטה ועוקצו למעלה כדרך שתלה באילן בידים מלבם ואינן יוצאין דבתחלת גדילתו חוטמו למעלה ועוקצו למטה כדרך כל פירות האילן ולבסוף מחמת כבדו נהפך את שלמעלה למטה, ולכן תיקנו חכמים לברך על נטילת לולב להודיע שחייב ליטלו כדרך גדילתו ולא תיקנו לברך על לקיחת יען שבנטילה הוא לשון שיאה, עכ"ל · ועיי' מ"ש בא"ר מנהג פסח בת"א סי' כ' שמטעם זה מברכין על נטילת ידים לפי שצריך להגביה ידיו למעלה שלא יחזרו המים לטמא ידים :

(י"ד) וברכתו מנהגינו שגם נשים נוטלים הלולב ומברכין אע"ג שפטורין דקיבלו עליהם לקיים אלה המצות עיי' מג"א סי' תרנ"ד וט"ז או"ח ס' י"ח · והנה שאל אותי אחד מן התורנים למה קיבלו עליהם מצות לולב ושופר אע"ג שהם פטורין ולמה לא קיבלו מצות ציצית ? והשבתי לו שע"פ הדין אם רוצים לעטוף את עצמם בטלית רשאים לברך כמו בשאר מצות עשה שהז"ג

(א) לאמו וצ"ל שהוא כבן חמש כבן שש שחייב בסוכה מדברי סופרים כדי לחנכו במצות (מחבר תר"מ) ·

(ב) במצוה כתב בהג"מ עוסקים במצוה ושלוחי מצוה פטורין ביום ובלילה בריב"א פי' הטעם דכשנחים בלילה וישנים יכולין

וניענועו (ד) ·

קצת דיני סוכה :

אשה וקטן הצריך לאמו (א) וחולה רק שחש בראשו או בעיניו הוא ומשמשיו והעוסק במצוה (ב) ושלוחי מצוה ומצטער (א) מחמת גשם או רוח או ריח רע (ב) שבאים לו במקרה כולן פטורין

תולדות אסתר

שהז"נ רק דהכז"ל חששו שאם גם הנשים ינהגו במצות ציצית גם הם יעשו ציצית ודעת הרמ"א באו"ח סי' י"ד הוא להחמיר שדוקא אנשים יעשו הציצית ולא נשים דאין בקיאין בלשמה ולכן הרחיקו אותן ממצוה הזאת כדי שלא יעשו הציצית על ידיהן, משא"כ לדעת המחבר שם שנשים כשרים לעשות ציצית באמת צ"ך טעם למה נשים לא קיבלו מצות ציצית עליהם כמו שקיבלו שאר מ"ע שהז"נ ? ויש לומר מכח קושית מג"א שם על המחבר דדרשי' בקדושין ל"ו ובמנחות ס"א בכל מקום שנאמר בני ישראל ממעטי' עכו"ם וגם נשים וא"כ גבי ציצית דכתיב דבר אל בני ישראל, ומטעם זה הרחיקו אותן ממצות ציצית, כנלע"ד · וכזה אמרתי דבר חדש על המנהג שנשים אין שותין מכוס של ההבדלה (עיי' מ"ש ע"ז בח"ר במנהג מו"ש בת"א סי' י"ג) שהוא ע"פ הדין יען דדעת המחבר באו"ח ס"ס רצ"ו שנשים מחויבת בהבדלה כמו שחייבת בקידוש ויש מי שחולק וכתב ע"ז הרמ"א על כן לא יבדילו לעצמן רק ישמעו ההבדלה מן האנשים · וכתב המג"א בשם הב"ח אפי' למ"ד שפטורות מ"מ יכולין להבדיל לעצמן כמו בשופר ולולב · ולע"ד הטעם בכוו' הרמ"א כמו שכתבתי שאם יניחו אותן להבדיל לעצמן יבאו לידי כך שיוציאו אנשים בהבדלתם, ויען כי יש חולקין שאין מחויבין וכל שאין מחויב בדבר אין מוציא אחרים ולכן לא יבדילו לעצמן, ומפני החשש זה תיקנו המנהג שנשים גם מכוס של ההבדלה לא ישתו ממילא לא יבדילו ולא יוציאו אנשים · כנ"ל · ועיי' מ"ש בחלק ד' בת"מ סי' ל"ז בשם שו"ת מולל מאש · וכדברי מצאתי בליקוטי חבר :

(ד) וניענועו המחבר כאן לא הביא במקומו מ"ש המחבר באו"ח סי' תקכ"ט מצות יו"ט לחלקו חציו לבהמ"ד וחציו לאכילה ושתיה, ואל ימלאם בהוצאות יו"ט וצריך לענגו ולכבדו כמו בשבת, וכתב הרמ"א ואסיר לאכול ממנחה ולמעלה בערב יו"ט כמו בע"ש, וחייב לבצוע על על ב' ככרות ולקבוע סעודה על היין ובגדי יו"ט יהי' יותר טובים משל שבת, ע"ש · ובשו"ת שאגת אריה סי' ס"ה מסיק דמצות שמחת יו"ט הוא מ"ע מה"ת אפי' בזמן הזה ונוהגת גם בנשים ולף שאין לנו קרבנות אפשר לקיים בשאר שמחות, ומ"מ בליל א' של יו"ט שאין שמחה לפניו אין מצות שמחה נוהג בו מה"ת רק מדרבנן, עיי"ש ועיי' במג"א סי' תקמ"ו סק"ד :

(א) ומצטער וכו' ובימי בחרותי ראיתי באיזה ספר והיית אך שמח הלשון בא לרמז ע"פ המדרש ויאמר לך נח, על שהי' מאחר המזון לארי הי' נושך לו ברגלו · ומחמת יסורין הי' צועק אך, שהוא לשון אנחה, והרמז כאן והיית אך שמח, אע"פ שמצות סוכה גורם לך אנחה בכ"ז תהי שמח :

(ב) ריח רע וכו' והרמ"א כתב ואם עשאה מתחלה במקום שמצטער באכילה או בשינה אינו יוצא

פטורין (ג) מן הסוכה (ג̇) לאבל ולישן · אבל וחתן חייב · אשר"י וסמ"ג פוטרין (ד) אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה וכן פירות ויין · ויש אוסרים · ומים מותר לכ"ע · ואין ישנים (ה) אפילו עראי חוץ לסוכה ואם ירדו גשמים עד שנתקלקל המאכל וכן שאינו יכול לישן אוכל וישן חוץ לסוכה

יכולין לעסוק במחר טפי והיי הכל עיסק במלוה ·

(ג) פטורין כתב הג"מ וכל הפטור מן הסוכה ואינו יולא אין מקבל שכר והדיוט הוא · עיי' תולדות אסתר סי' ב' ·

(ד) פוטרין קאי על החתן דחתן ושושבינין וכל בני החופה פטורין מן הסוכה כל שבעת ימי המשתה, עיי' במג"א ובטו"ז בסי' תר"מ · וסעודת ברית מילה מחייב בסוכה (רמ"א)

וכן העושין יין אלל נכרים בחה"מ פטורים מן הסוכה בין ביום ובין בלילה באופן אם לריכין לשמור היין שלא יגעו בו נכרים (רמ"א) ·

(ה) ישנים כתב בהג"מ הא דלא מברכין בסוכה אשינה משום דשמא לא יישן ויהי' ברכה לבטלה (אשר"י פרק בתרא דסוכה ופ"ק דברכות) · וברכת ליסב פוטרתו .

חוץ

תולדות אסתר

יולא באותו סוכה כלל אפי' בדברים שלא מלטער בהם דלא הוי כעין דירה שיוכל לעשות שם כל לרכיו, וכתב המג"א ולכן יש למחות באותן העושים סוכות ברחובות שא"א לישן שם מחמת מורא הגנבים, אבל אם אינו מתיירא לנפשו רק שמתיירא שיגנבו כלי תשמישו יולא דהא יכול להכניס בלילה לביתו, עכ"ל · והנה בדין זה יש להרהר הרבה היא באופן אם אין ביתו משומר מפני הגנבים כשהוא בסוכה אם מקרי מלטער או לא? ואין לומר דשומר מלוה לא ידע דבר רע הא אמרו במקום דשכיח הזיקא שאני, לע"ד וודאי מלטער ואין כאן שמחת יו"ט, וז"ל יוסף אומץ סי' תתר"ך כל היכא דשרי להיות חוץ לסוכה הוא בעיני חסידות של שטות אם ירלה להחמיר על עלמו ולאכל בה, וכמעט מ ש ה כתב בשם הגה"ה מיימוני מהדיוט ת הוא (עיי' זכרון אשר סי' ג') ואחר דאיכא בזה מניעת שמחת יו"ט ואפשר דברכת סוכה הויא לבטלה דלא שייך למימר וליכו מאחר דפטור ממנה וכן אם רלונו לאכול חוץ לסוכה ורולה לקדש בה אן לגליע הוי איסור גדול, דברכת הסוכה הוי לבטלה ואף אם אכל כזית מ"מ יש חשש ברכה לבטלה מאחר דפטיר ומותר לאכול חוץ לסוכה:

(ג̇) הסוכה ברוך לקחתי וברך אשיב לך אהובי תלמידי הרבני המופ̇לג בתורה ובחכמה מוה' יוסף גליקזעליג ני' :

עתה באתי להשיב לך על ההערות שכתבת לי מענין לענין ובקשת לדעת דעתי על פלוגתת חכז"ל בענין אתרוג בסוכה ל"ה ולא טעם זה כטעם זה, נוסף ע"ז בא ר"י בן עזאי לומר הדר א"ת הדר אלא הידור שכן בלשון יוני קורין למים הידור ואיזה פרי גדל על כל מים הוי אומר זה אתרוג. האם אפשר לומר שכאו מלות נגזרות מלשון יונית? שנית עמדת על דברי נחמי' ח' דכתיב ואשר ישמיעו ויעבירו קול וגו' והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ אבות לעשות סכת ככתוב וכן עשו, והקשית וכי עד שבא עזרא ונחמי' לא עשו סוכת? שנית לא מוזכר שם אתרוג? זת"ד · אהובי! הרמב"ם בהקדמתו לפי' המשנה כתב: וזה עיקר יש לך לעמוד על סודו והוא שהפירושים המקובלים מפי משה אין מחליקת בהם בשום פנים וכו' ולא מלאנו מחלוקת

כמה שאמרה התורה פרי עץ הדר, שיאמר אחד שהוא רמון או פלפלין וכדומה, וכשתראה אותם מעיינים וחולקים זה עם זה במערכת העיון ומביאים ראיות על אחד מאלו הפירושים עד שהביאו ראי' ממה שנאמר פרי עץ הדר עץ שטעמו ופריו שוה, ואחד פרי הדר באילנו משנה לשנה, ואחד פרי הדר על כל מים, כל אלו הראיות לא הביאו מפני שנשתבש עליהם הענין עד שנודע להם מהראיות האלו, אבל ראו מיהושע עד זמנם שלקחו פרי אתרוג בכל שנה ושנה, ואין בו מחלוקת, אבל חקרו על הרמז הנמצא בכתוב לזה הפירוש המקובל, עיי"ש היטב מ"ש באורך · ועי' רמב"ן על התורה שכתב בקצרה לסמכות שעשו רבותינו לקבלתם, עי"ש, הכוונה אחר שקיבלו כן מאבותיהם הי' מגמתם מאיזה טעם לחזק המלות להוציא הענין ההוא גם מן המלה עצמה הכתובה בתורה, הגם שלא הוצרכו לזה יען שהקבלה מכרעת ומנה לא זזו · אך חלילה לומר שהי' ספק בידם או שנמצאים בתורה מלה יונית שנכנסה מאוחרת בזמן מלשונינו הקדושה (עיי' מ"ש בה"ר) :

ומה שכתבת מדברי נחמי' ברור כשמש שעולי רגלים לא ישבו בסוכת לפי שעוברי דרכי' פטורין מן הסוכה ובא עזרא ונחמי' ותיקנו לעשות סוכת גם לעולי רגלים ואו שיבאו לסכך דברי' הנזכרים ממינים שונים, ואין הכוונה על כולן אלא או זה או זה כמו שנאמר ומכה אביו ואמו שאין הכוונה שניהם ביחד אלא או זה או זה, כן הכוונה כאן או עלי תמרים או עלי הדס להדר וליופי, ועיי' סוכה י"ב ע"א ועיי' סוכה ל"ו ע"ב ול"ז ע"א :

אך חלילה לבר ישראל לומר מכתובים הנ"ל שדוקא במינים הללו הסוכה יעשה, כי הקראים מאלו כאן מקום לטעות לומר שכוונת הקרא דולקחתם לכם הוא לעשות ממינים הללו סוכה ושאין שום חיוב ליקח ביד המינים ולשמוח בהם כמנהג · והביאו ראיות מכתובים הנ"ל ויען דהמאמיני' דחו אותן בשתי ידים הא בקרא כתיב גם פרי עץ הדר וזה לא נזכר בנחמי' ודחקו עצמן לפרש הקרא שבתורה באופן שיסכים עם נחמי', הי' שמלת פרי עץ הדר הוא כמו מסעף פארה במערצה שפירושו זמורות והכוונה ענפי עץ הדר, ועץ הדר הוא עץ זית עצמו האמור בנחמי', ע"ד הכתוב ויהי כזית הודו, זית רענן יפה פרי תואר, יען שעץ רענן זית הדר הוא ומשובח קראו הכתוב פרי עץ הדר: והנה האברבנאל עה"ת בס' אמור הכה על קדקדם עיי"ש ולא פצח את מוחם, ולע"ד הי' לו להשיב: מה לקחו אבותינו בידם? מה שאבותינו עשו ראו מאבותיהם עד יהושע בן נון ויהושע בן נון קיבל ממשה ומשה קיבל תורה בסיני, והקב"ה אמר לו, כזה ראה וקדש · ולכל שואל ומסתפק די להשיב כזאת: פוק חזי מאי עמא דבר! פוק חזי מה שעשו אבותיך! שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו · וכל מי שאינו מאמין בזה אינו מאמין. והנה אונקלס הגר תרגם את התורה מפי ר' אליעזר ור' יהושע והוא תרגם פרי עץ הדר אתרוגין, חזינן שהי' פשוט בימיו כי פרי עץ הדר זו אתרוג, וחז"ל בקשו רק סמך מקרא לחזק הענין ולהראות את יופי הלשון;

והנה כזאת אמרתי כבר על דברי הפלתי ביו"ד סי' ס"ד שכתב וז"ל: בזמני הי' מנקר אחד, בעל תורה ומומחה, ונשתבש בדעתו לומר על גיד אחד שהוא גיד האמתי, ועד היום הזה טעינו אנחנו ואבותינו בגיד שאינו הגיד שאסרה התורה, והי' הולך ושב בכל ארץ אשכנז ומרעיש הבריות עד שבא לפראג, והלעיז הדבר לפני ולפני חכמי העיר הגאונים, ואני חקרתי ובדקתי את הדבר ומצאתי, שזה הגיד אינו רק בבהמות זכרים ולא בבהמות נקבות · אז הראיתי לו הסמ"ג שכתב דגיד הנשה נוהג בזכרים ובנקבות ועי"ז נשתתק מילולו, עכ"ל · והנה עמדתי משתומם ע"ז · א' דאין כוונת הסמ"ג בזכרים ובנקבות הבהמות אלא שהן אנשים

לסוכה (ו) ואם פסקו גשמים א"צ לחזור לסוכה לאכול וכן לישן עד שיעור משנתו אחר שיעלה עמוד השחר · ברכת סוכה שמברך על האכילה פוטר שינה וטיול שלברך · בלי אכילה (ד) חוץ לסוכה · כל שבעה ימים עושה ביתו עראי וסוכתו קבע (ז) אפילו לטייל וללמוד מה שא"צ עיון רב הכל בסוכה (ה) ·

חג

(ו) חוץ לסוכה כתב בהג"מ בלילה ראשונה אם ירדו גשמי' אוכל כזית עושה ומברך ברהמ"ז בסוכה ואח"כ אוכל בביתו כל צרכו ·

(ז) קבע ממתין לאכול בליל א' דסוכות עד הלילה משום דילפי' ג"ש ט"ו ט"ו מפסח דכתיב בערב תאכלו מצות.

שמחתינו

תולדות אסתר

אנשים וכן נשים מחייבת להזהר מלאכול גיד כדרכם בכל המצות לומר שנוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות ? שנית האיך דחה את המנקר בשביל שלא מצאו גיד זה בנקבות דאם יש ממש בדברי המנקר ואבותינו טעו בזה א"כ גם בעל הסמ"ג טעה כמו שטעו אבותיו , ולכן כתב בזכרים ובנקבות , ובאמת אין מצוי בנקבות הגיד הזה ? ושלישית השייך לעניינו הוא עולה על כולן כיון שקבלה בידינו מאבותינו בזה הגיד שאין אנו אוכלין הוא הגיד הנאסר להם מפי ה' , והאיך יבא איש אחר אלפים שנה ויסתור מה שקבלנו מאבותינו ! מי לנו גדול מר"ת שהקשה כמה קושית על סדר התפילין אשר ברש"י והוכיח דינו בסדר אחר , ובכ"ז לא שמעו לדבריו והניחו התפילין כמו שקיבלו מאבותיהם , ובעלי הפוסקים בטור או"ח סי' ל"ג כתבו שלא להניח תפילין דר"ת אלא מי שמפורסם בחסידות · והאיך הטו אוזן לחוקר הקרוב לפוקר לסתור מה שקבלנו מאבותינו והם איש מפי איש ודור מדור עד משה רבינו ; ועיי' בח"ס ליו"ד סי' שכ"ו · האריכתי בזה וישמע חכם ויוסיף לקח , כ"ד וכו' :

שלמה צבי שיק :

(ד) בלי אכילה חוץ לסוכה מנהג ההמון לומר שאם הביאו כלי תבשיל לסוכה שהסוכה פסולה · ע"פ הדין אין מביאין לכתחילה כלים שאין נצרכי' שם לצורך אכילה וכדומה משום כבוד המצוה , וגם אסור לעשות שם תשמיש בזיון כגון שטיפת קערות וכוסות וכדומה כדי שלא יהי' המצוה בזוי עליו כמבואר בטור ואו"ח סי' תרל"ט , אך אם הביאו כלים כאלו שאין מן היושר להביאם מפני כבוד המקום לסוכה אין פסולה בכך כמפורש בהג"א סי' א' · ולע"ד שהטעות בא שראה באיזה ספר כל המביא כלי תשמיש לסוכה פוסל את הסוכה , וכוונת הכותב הי' פסול שבזה בוזה את הסוכה Entweihet בל"א , והוא לשון המשנ' אלו פוסלין את התרומה , פי' שבוזה את התרומה ועיי' תרגום ירושלמי פגול הוא פסול יהי' .

(ה) בסוכה הגאון רא"וו ז"ל בפירושו על שה"ש כתב וז"ל ארבע פסוקי' הראשוני' שבשה"ש הם ארבע זמנים שט' לישראל , הראשון הוא נגד יציאת מצרים שבאותו לילה שרו בי' שירה כמ"ש השיר יהא לכם כליל התקדש חג · (ובזה אמרתי להוסיף טעם על דברי הקדמוני' שהבאתי בח"ר במנהג פסח בת"א סי' י"ג למה אומרים שיר השירים בליל פסח ובחהמ"פ , לפי שפסוק ראשון נגד השיר ששרו כאשר יצאו ממצרים וכנגד מתן תורה) ופסוק ב' הוא נגד מתן

תורה

חג הסוכות (ו) מעריב אוחזי בידם ·
וידבר משה את מועדי · בתפלה
אתה בחרתנו · את יום חג הסוכות הזה
זמן (ז) שמחתינו (ח) מקרא קודש · ולא
יאמר באהבה (תסכ"ן) · וכן בקידוש ·
יעלה ויבא · והשיאנו · ומקדשין (ט) על
הכוס בבהכ"נ ובביתו׳ בפה"ג אשר בחר בנו
ותתן לנו כמו בתפלה מועדי קדשך
בשמחה ובששון וכו׳ וחותם בהזמנים ·
שהחיינו

(ח) שמחתינו כתב בבנ"מ בסוכות נאמר שני פעמי׳ שמחה ושמחת בחגיך והיית אך שמח · עיי׳ בת"ג סי׳ זין ·

(ט) ומקדשין בש"ס ר"פ אלו דברים מסיק טעמא דב"ה שמברך על היין ואח"כ על היום משום דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם אע"פ שקידוש על היין רק דרבנן וקדוש היום דאוריי׳ בכ"ז תדיר דרבנן קודם · ותוס׳ בע"פ מסתפקא דאפשר לומר דקידוש על היין מדאורי׳ וברכת היין שלפניו רק מדרבנן עיי"ש וכפי׳ ברכות מ"ש בזה שקדוש על היין לאו דאורייתא ·

שהחיינו

תולדות אסתר

תורה שאמר ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין כי שתי דברות מפי הגבורה שמענו וזה ישקנו מי יתן שתדבר עמנו גם שאר המצות כמו הנשיקות פיהו שאמרת בעצמך שהוא אהבה גדולה מה שאין למעלה מזה כמו הנשיקה שמורה על אהבה גדולה, כי טובים אותן הדברות ששמעתי ממך זה טוב לי מכל היין שהן עין פנים לתורה; ופסוק ג׳ הוא כנגד בנין בהמ"ק שמן תורק שמך הוא שמן המשחה, לריח שמניך וגו׳ הי׳ שבבהמ"ק הי׳ מקריבים ע׳ פרות נגד האומות שמזה גם הם נהנים; ופסוק ד׳ הוא נגד ביאת הארץ שאז נשלם הכל וזהו הביאנו המלך חדריו הוא ביאתן לארץ ישראל · וגם הם נגד ד׳ רגלים, הראשון נגד פסח כנזכר לעיל, והב׳ נגד שבועות שהוא מ"ת · והג׳ נגד סוכה שהקיף ענני הי׳ תלוי בבנין המשכן · ובזה מתורץ מה שהקשו הראשונים למה אנחנו עושין סוכה בתשרי כיון שהוא נגד היקף ענני הכבוד הי׳ ראוי לעשות בניסן מאחר שבניסן הי׳ תחלת היקף ענני הכבוד (עיי׳ טור וב"י וט"ז לאו"ח סי׳ תרכ"ה) אבל נראה לפי כשעשו העגל נסתלקו העננים ואז לא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן, ומשה ירד ביוהכ"פ ובמחרת יוהכ"פ ויקהל משה את כל עדת וגו׳ וצוה על מלאכת המשכן, וכתיב והעם הביאו וגו׳ בבקר בבקר הרי י"ג בתשרי וי"ד בתשרי נטלו כל חכמי לב ממשה את הזהב במשקל ובמנין ובט"ו התחילו לעשות ואז חזרו ענני הכבוד, ולכך אין עושין בניסן כי אם בט"ו בתשרי:

(ו) חג הסוכות בס׳ קדושת לוי דרוש לפסח כתב יו"ט של פסח הוא נגד אברהם כידוע, ושבועות נגד יצחק ע"ש הרמז אנכי ולא יהי׳ לך מפי הגבורה שמענו וזהו מדת יצחק, וסוכות נגד יעקב ע"ש הרמז ויעקב נסע סוכתה, וראש חדש נגד דוד ולכך אנו אומרי׳ בתפלת מוסף דר"ח ובשירי דוד עבדך וכו׳ וזו הרמז בש"ס לעין טב וקדשא לי׳ ירחא וכו׳ ושלח לי׳ סימנא דוד מלך ישראל חי וקיים שאומרים בקדוש הלבנה ·

(ז) זמן שמחתינו למה אומרים בחג הסוכות זמן שמחתינו ולא כן בשאר בשאר רגלים. ע"ז מצינו הרבה טעמים, א׳ מלבד שמחת יו"ט הנוהגת בשאר מועדים נתוסף בסוכות שמחה שהוא גמר מחילת עוונות שביוהכ"פ כדאי׳ במדרש ולקחתם לכם וגו׳ ראשון לחשבון העונות

שהחיינו · אבל בסוכה (ח) מברך לישב בסוכה ואח"כ שהחיינו (י) שקאי גם על היו"ט ועל הסוכה · עלינו · ק"י · ואם שבת (יא) א"א מערבית · ואומר אוחזי בירם בליל שני · ומזכירין שבת בכל התפלות בקידוש ובחתימה ובברכת הפטרה · ויכולו (יב) מגן אבות והותם בשבת לבד כדפירשתי לעיל · ואין אומר במה מדליקין

(י) שהחיינו בברכת שהחיינו פוטר א"ע גם מן ברכת שהחיינו על עשיית הסוכה עיי' טור או"ח סי' תל"ב וטו"ז שם ·

(י"א) שבת בס' שלמי חגיגה כתב שמעתי שאין אומרי' לכה דודי ביו"ט של בשבת משום שנראה כביוש ליו"ט שאומרי' פני שבת נקבלה דמשמע לא פני יו"ט · וזה כביוש ליו"ט · ויש לחלוק דיו"ט בא ע"י קדוש ב"ד ובא על ידינו משא"כ השבת ממילא בא ·

(י"ב) ויכולו לומר ויכולו הוא מנהג ישן מובא במדרש שו"ט ג"פ חייב אדם לומר ויכולו. א' בתפלה וא' לאחר התפלה ואחד על הכוס כנגד ג' אשר בפרשת ויכולו · (הגהות מיימוניות פ"ט מתפלה).

האל

תולדות אסתר

העונות · ב' יש בחג הזה ניסוך המים שבמקדש, שבזמן המקדש הגדילו השמחה וקראוהו שמחת בית השואבה · ג' הוא חג האסיף שהי' מאספין אז התבואה והפירות מן השדה לבית והי' שמחה כפולה, ד' אי' במהרי"ל שהי' בו שמחה יתירה לפי שאז הי' מדליקין ארבע מנורות שהי' מאירין בירושלים מקצה אל קצה, וטעם ה' הבאתי לעיל נז"א סי' ח' דשני פעמים כתיב בזה החג שמחה, ואני אמרתי עוד טעם ששי והוא לע"ד דבר חדש קרוב לאמת · הנה בתורה כתיב בכל המועדות ושמחת ולדעת הפוסקי' הוא מ"ע וא"כ למה אין אומרים זמן שמחתינו בכל המועדות? ואמרתי יען דמצינו בנפול אויביך אל תשמח וא"כ חג הפסח שהוא זכר למפלת מצרים ומעשה ידיו טבעו בים והאיך נאמר זמן שמחתינו הא כתיב בנפול אויביך אל תשמח; בחג השבועות שהוא יום מתן תוה"ק לא מצינו בתורה שום רמז לשמח בשמחת התורה, ומדוע? וצר"ך לומר או שהטעם בשביל שהוצרך לכפות עליהם את ההר ולומר אם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו וכו', או שלא יתכן שמחה עבור התורה שהיא רוחנית ואין לשמחת הגוף חלק בשמחת הרוחניות, ולכן אין אומרי' זמן שמחתינו גם בחג השבועות, משא"כ בחג הסוכות שפיר אומרי' זמן שמחתינו על לשון הקרא ושמחת לשמוח שמחת הגוף לקיים מ"ע של ושמחת · ואפשר לומר שמטעם זה כתבה התורה ברמז ב"פ והיית לך שמח נוסף על מ"ע של ושמחת, לומר בכל המועדים הוא מצוה לשמוח · אך בפסח אין השמחה שלימה יען שבנפול אויביך אל תשמח, ובחג השבועות אין השמחה שלימה כאשר תחלתו באונס וגם בעונינו גם אין שיפו ברצון, ולשמחה מה זו עושה, ובחג הסוכות שנמחלו עונותינו ועשינו תשובה השמחה כפולה היא שמחת הגוף ושמחת הנפש:

(ח) בסוכה בכל יום ויום דסוכות יש נוהגין לומר פיוט אושפיזין אשר בו מזמינין האבות כסדר ואלו שואלין מה זה ועל מה זה? מבטן מי יצאו אלה הדברים אשר אין אנו יודעין מי הולידים? אלו שואלים ואלו מלגלגים ואומרים למה אקרא אותם על שולחני · לא ידעתי במה אקדם פניהם · האם רקיקים משוחים אתן לפניהם ויאכלו · הלא אלה הקדושים לא ירעבו

ירעשו · וגם אמר לא ישתו כי לא ימלאו · הלא מושבם ממעל לרקיע · שם את קדוש ישראל יקדישו ויעריצו ? ובא השלישי להכריע ביניהם ואומר להם שאינו יודע לשאול: אם אני ולא אדע כי אשאל בסוכות מה נשתנה · חג המצות אתקש לחג הסוכות · כי ילפי' ט"ו ט"ו של סוכות מט"ו של חג המצות ולמה אין קוראין לאושפיזין גם בחג המצות ? והאמת אגיד כי כבר שאלו אותי תלמידים וחכמים ולא הי' בפי מה להשיב , עד שמצאתי כי גדול אחד מפורסם בדורו שאל כזאת גם את המחבר שלמה מול אדר , והשיב לו : מקור למאמר אושפיזין הוא בזוהר אמור על הפסוק בסוכת תשבו כמו דרי' המנוגא שבא , עיי"ש , והכוונה ע"פ מ"ש בס' עשרה מאמרות (מא"ד ח"ב פכ"ז) וז"ל שמעו חכמים מלי , כי אין חג המצות נקרא חג בשלות אלא יו"ט ראשון ושביעי ממנו בלבד · ובדבה"י ל"ה כתיב חג המצות שבעת ימים בחזקי' וביאשיהו ע"ש שמחת הקהל לא זולתי' אם בחג הסוכות נפירוש אמרה תורה חג לה' שבעת ימים , וזה מעלתו שכולם חוגגים וסובבים על נקודת המרכז שהוא מקומו וכו' עיי"ש , עכ"ל עשרה מאמרות , ועיי"ש במפרש · והנה על דברי י"מ יש להפליא , למה לא הזכיר כלל בדבריו ולא נתן טעם לשבועות , שנקרא ג"כ חג והוא עצרת חד יומא ? והנלע"ד בכוונתו שמלת חג הוראתו על שמחה , ולפי שכל מצות החג הוראתו על שמחה , לשמוח בו ' ע"כ יתכן לומר חג המצות , חג השבועות , חג הסוכות , אבל דקדוק הי"מ הוא · כשסמך מלת חג לשבעת ימים · למה לא נאמר חגי ביו"ד הרבים · כמש"ה על חגים רבים חגיכם ומועדיכם . וכמו שסדרו לנו מסדרי התפלה ותודיענו חגי נדבה וגו' לזה תירץ שזהו מלשון חוג ועיגול , עיי"ש במפרש שכ' והכי נדרש בתיקונים שבחג המצות לא נאמר בתורה חג שבעת ימים כי מצות התורה אינם בחג המצות להיות בו כוונת הסיבוב , והקשה למה בש"ע לא נאמר בו חג ומתרץ שהוא שייך לסוכת שהוא נקודת המרכז , עיי"ש · אולם עכ"ז דברי י"מ סתומים · ע"כ אפס קצהו אראך שיהי' ענין קרוב לפשוטו , מה שהשכל יתפוש אותו , ובו תדע מה חילוק יש בין חג המצות לחג הסוכות ·

בראשון תדע כי השבע מדות חסד גבורה וכו' הן המה המדות מה שהבורא ית"ש מתנהג בהם עם בריותיו לטובת ברואיו · עוד תדע , כי כל המצות אשר נצטוינו מפי ה' לא ניתנו לנו כי אם לצרף בהם את הבריות כמ"ש (משלי ל') כל אמרות אלוה צרופה · ולכן קרא בזוהר לתרי"ג מצות תרי"ג עיטין , כי ע"י עשיית וקיום המצות נקנה שלימות בנפשינו לילך בדרכיו כמש"ה ולדבקה בו ואמרו חכז"ל הדבק במדותיו · עוד תדע מה שכינוי לאברהם חסד וכו' כי השבע מדות האלו טרם נבראו אבות העולם לא הי' אדם שהשתמש בהם בעוה"ז עד שבא אברהם . הוא הי' הראשון למאמינים , והוא פרסם אלהותו ית"ש , ע"כ הוכרח למשוך בני אדם להראותם טובת ית"ש כמ"ש במדרש שהי' מזמן אורחים ויהי כבלותם לאכול ולשתות בעמדם מעל השולחן רצו לברך אותו ואמר להם , לא לי נאה לגלל ולהלל , קומו ברכו את ה' עושה שמים וארץ , כי הוא הנותן לחם לכל בשר , לזה נקרא אברהם אוהבי .

יצחק הוסיף יותר לפרסם אלהותו ית"ש והודיע שה' משלים שכר לעושי רצונו ומעניש לעוברי רצונו למען יהי' חזקים יותר באמונתו ית"ש · לזה נאמר פחד יצחק · ואחרי הודיע הוא כל זאת בא בנו יעקב להודיע לבני אדם שלא זו וזה הוא הדרך לעבוד את ה' , אלא צריכין לעבדו לפי שהוא אביהם ושנא לעבדו ע"מ לקבל פרס ולא מיראת העונש , וזה הדרך נקרא אמת · כי החסד הנעשה לבריות וכמו כן העונש לעוברי רצונו הנכון רואה את דבר האמת ואשר לא יבין את זאת נראה לו כעול ח"ו , מפני מה נשתנה זה מזה · אבל יעקב אבינו השריש בלב האדם שחלקי ית"ש

ית"ש הוא אלקי האמת, ואין לפניו עולה, וזו היא תפארת שוה בכל, וכן כולם, לכן מכנים את אברהם בחסד ויצחק בגבורה · וכו' וזה נכון ·

והנה חכז"ל אמרו בפסקי' כל האומר דבר שמועה יראה כאלו בעל השמועה עומד לנגדו. ויען כי חג המצות שבו יצאנו ממצרים אז היינו אטומי לב וקשים לשמוע, להשיג בנפשותינו קנין כל מדה אחת ביום אחד, ע"כ חינך ה' ית"ש אותנו ע"פ דרכינו ונתן לנו מצות ספירת העומר שבעה שבועות, להשיג מדה אחת עכ"פ בימים שבעה, הוא מ"ר בזוהר בפ' וספרתם לכם ת"ח כד הוו במצרים וכו' והוי אחידן במסאבותא כיון דעאלו וכו' ואמר הקב"ה מכאן והלאה חושבנא דדכותא וספרתם לכם וגו', אמנם אח"כ בחג הסוכות כבר היינו מלאים דעת אחרי עמדנו במתן תורה, וה' נתן חכמה מפיו דעת ותבונה, ע"כ נתן לנו חג הסוכות שבעת ימים להשיג בכל יום מדה אחת מן השבע מדות, לפיכך נקרא חג הסוכות שבעת ימים מלשון חוג וסיבוב, אבל חג הפסח לא נקרא חג שבעת ימים, כי נפשינו הי' עיפה בימים ההם להשיג מעלת מדה אחת ביום אחד, ובזה תבין דברי י"מ הנ"ל ·

עוד אומר לך מה שפירשתי כוונת ישעי' ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ, ולכאורה יש להפליא מה זה תפארת למשיח צדקינו. הלא זה כל אדם מצווה ועומד להוכיח במישור ולשפוט בצדק? אמנם הכוונה ע"פ מאמרם המזור בדבר לא דיינו וכו' הוא שאמר הכתוב בצדק תשפוט עמיתך, הכוו' שאתה תהי' תחלה בצדק, אולם משיח צדקינו אשר כל דבריו אמת וצדק, ע"כ יאות לומר עליו ושפט בצדק דלים. וכמו כן אמרו חכז"ל אמר ר"ע תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח וכו' ובהיות כן מי זה אשר יעמוד להוכיח, וכל אחד יודע נגעי עצמו? אבל משיח צדקינו הוא יהא נקי מכל סיג ואין בו דופי, לזה נאה לשפוט ולזה נאה להוכיח, ולכן אמר ושפט בצדק דלים והוכיח וגו'.

והנה אבותינו הקדושים הי' ברי לבב באמת ע"כ אנחנו מזמנין את אברהם בלילה הראשונה של סוכות כאלו נאמר: יראה שיהי' לנגד עינינו אברהם אבינו במדתו למען נלמד עשות כמעשהו · והנה בחג הסוכות קבעו לנו הברכה לישב בסוכה על שעת האכילה, כי זהו עיקר המצוה, ע"כ עתה העת והעונה לזמן את אברהם אבינו עומד עלינו ולפנינו ·

עוד אומר לך מה ששמעתי בשם גאון אחד לפרש מאמרם (ברכות פ"ט) כל הנהנה מסעודת שת"ח מסובים בה כאלו נהנה מזיו השכינה שנאמר (יתרו) ויבא אהרן וזקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלקים, וכי לפני האלקים וגו' אלא כל הנהנה מסעודה שת"ח מסובים בה כאלו נהנה מזיו השכינה, והקשה מהיכן יצא להם הדרש הזה? דלמא הפירוש הוא לפני האלקים שהי' מחשבתם לו ית"ש ולא מפני שאכלו מסעודת משה · ותירץ ע"פ מאמרם ז"ל אסור להתפלל אחורי רבו, והטעם משום אימתי דרבו לא יוכל לכוון היטב, ולפ"ז הי' קשה להם האיך אפשר שאכלו לפני משה ולפני האלקים? ותירצו כל הנהנה מסעודה שת"ח וכו' כאלו נהנה וכו', ודפח"ח · ומעתה מובן כוונת אושפיזין בחג הסוכות, בשלמא בחג הסוכות המצוה היא בשעת האכילה, ואז יוכל לצייר במחשבתו את אברהם אבינו כאלו הוא לפניו והרי הוא כאלו הוא נהנה מזיו השכינה · ע"כ אנו מזמינין בפה את אבות העולם לזכור ולמשוך עלינו מדותיהם הטובות מדה אחת בכל יום, משא"כ בחג המצות אנו ממשיכין עלינו המדות ע"י ספירות העומר, וכמ"ש בסה"ז, ע"כ לא עת עתה לזמן אושפיזין, ונכון ·

ובהיות

מדליקין · שחרית (ט) מתחיל הש"ץ (יג) האל בתעצומות · יוצר אכתיר · אופן אאמירי · זולת · אנא הושיעה נא · קדושתא אוימתי · אז היתה · לפי שהוא סמוך לי"כ · במעהרן א"א לא מצוקי רגב ולא חי וקים · ובפולין אומרי' הכל · אנובב · שגיא

(יג) האל בתעלומות, בכלבו סי' נ"ז ותשב"ץ ס' רמ"ה איי' בשבועות מתחיל האל בתעצומות עוז בשביל מ"ת, לפי שהתורה נקרא עוז שנאמר ה' עוז לעמו יתן וגו', בסוכות ובש"ע ובש"ת מתחיל הגדול בכבוד שמך לפי שאמר יספת לגוי נכבדת ונדרש בפסיקתא על סוכת ש"ע וש"ת, ובפסח מתחיל הגבור נגלה לפי שהקב"ה נראה כגבור על הים · ובר"ה ויוהכ"פ המלך היושב לפי שהקב"ה יושב בדין עיי"ש וצריך טעם למה לא נוהגין כן ·

בימינו

תולדות אסתר

ובהיות כן תבין הטעם למה הושענא המתחלת למען תמים בדורותיו נזכרים שם כל הצדיקים שהי' בעולם · ולכאורה יפלא, למה לא הזכירו את שאול המלך שלא הי' בו דופי? לך אחי שלפי חשבון אושפיזין יום הושענא רבה יתייחס לדוד כידוע ע"כ אינו מהמוסר לספר ביום ההוא בשבח שאול שהי' שונאו כל ימיו ·

(ט) שחרית בשבת מאחרין לבא לבהכ"נ דכתיב בבקר בבקר כמבואר באו"ח סי' רפ"א (עיי' מ"ש בא"ר במנהג חול בת"א סי' ע"ו בכוונת הרמ"א ומרדכי) וביו"ט מאחרין עוד יותר לבא בעת הצורך (עיי' מס' סופרים פי"ח ה"ד) שצריכין לתקן מאכל של יו"ט · ופה מצאתי מנהג שאין נשים הולכת לבהכנ"ס ביו"ט, והוא מנהג ישר ונכון, יען שהן צריכין לתקן המאכל לשמחת יו"ט ועי"ז האנשים יכולין לילך לבהכנ"ס בעתו כדי לקרות ק"ש בזמנו ולהתפלל בציבור · ואעתיק פ"ז מ"ש להרבני המופלג בתורה ויראה טהורה מו"ה יוסף זאננעשיין בלוק ני' · מ"ש להודיעו דעתי מתי שעת הכושר לדרוש ביו"ט יען שבעל מג"א באו"ח סי' תקכ"ט מביא ב' שיטות ולדעתו טוב לדרוש אחר סעודת שחרית כמו שראה בכמה קהלות נוהגין שדורשין גם בשבת אחר חצות קודם תפלת מנחה כדי שלא למנוע רבים משמחת יו"ט, ות"ד · אהובי כך דייקת בלישנא דרמב"ם בפ"ו מי"ט שכתב וז"ל בבקר משכימי' כל העם לבהכ"נ ומתפללין וקורין בתורה בענין היום וחוזרין לבתיהם ואוכלין והולכין לבהמ"ד קורין ושונין עד חצי היום ואחר חצות היום מתפללין תפלת מנחה וחוזרין לבתיהן לאכול ולשתות שאר היום עד הלילה, עכ"ל · הנה צריכין לדייק מתחלה אמר רק ואוכלין ולא אמר ושותין ואח"כ אחר סעודת מנחה אמר שניהם אוכלין ושותין כי באמת אין אכילה של מצוה ושמחה בלא שתיה? שנית צריכין לדייק שכאן מיירי מהלכת בהכ"נ בבוקר ואח"כ מציאת בהכ"נ בשחרית ואח"כ מהליכת בהמ"ד ודרשה ותפלת מנחה ואח"כ מסעודת יו"ט שאוכלין ושותין, מזה אנו רואין שבכיון ובדעת חכמים כתב הרמב"ם אלה הדברים, כי ביו"ט החיוב לדרוש מדינו יו"ט ומניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו כידוע וגם כדבר עוד לקמן מזה, וגם החיוב לאכל וגם לשתות, וזאת מלא הרמב"ם תקנה טובה היי' לבא לבהכ"נ בשחרית להתפלל בזמנו ולקרות בתורה ואח"כ הולכין לביתם לאכל דבר מה משום שמחת ועונג יו"ט שלא ישב בתענית, ואמר בכוון לאכל

ולא

ולא אמר לאכל ולשתות באשר אז לא ישתה כי עוד לא פרע חובתו לשמוע תורה מעניינו של יום כמבואר ברש"י ור"ן סוף מגלה שהיתה התקנה מימות משה לשאול ולדרוש בעניני ההלכות והדינים השייכים למועד למען ידעו הטעם את החוקים ואת המשפטים מיומו וילכו בדרך החיים, וגם כדי להזכיר הניסים והנפלאות וחסדיו ית"ש שעשה עם אבותינו ועמנו, ואח"כ כאשר שמע תורת אלקי' חיים והתפלל מנחה יאכל וישתה לקיים מצות ושמחת בבשר ויין ואז אליו לה' ואליו לכם, וזה נלע"ד בכוו' הרמב"ם, ומן דבריו אתה תבין שמן היושר לדרוש קודם שאכלו ושתו בי"ט ומכ"ש בשבת וודאי טוב לדרוש קודם מצות וכן נוהגין רבני אשכנז וכן ראיתי מרבותי הגאונים· ועיי' מג"א סי' ר"ן שאסור לעזוב הדרשה בשביל סעודה ג' בשבת · ומה ששאלת יען דמשה תיקן להם לישראל שיהי' שואלין ודורשין בעניני של יום הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג וילפי לה במגלה ל"ב מקרא דכתיב וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל א"כ במה יוצאין אלה הרבנים במדינתך שאין דורשין בשום פעם ביו"ט? אהובי! תקנה זאת מצינו גם מוזכרת בספרא פרשת אמור ובספרי בהעלתך פיסקא ס"ו ובספרי דברים סי' קכ"ז, ובאמת גם בעיני יפלא במה יוצאי' ידי תקנת אדוני משה שאין דורשין בכל יו"ט מעניני החג? ומעיקרא עלה במחשבה לפני שיוצאין במה שקורין בתורה מעניני היום ובאמירת היוצר המדבר מעניני דיומא ומן הניסים והנפלאות שנעשו לאבותינו · ואנו יוצאי' בזה א"כ אמירת היוצר ביו"ט הוא לצאת ידי תקנת משה רבינו ע"ה וחיוב גדול לומר היוצר בכוונה ובמתינות, אך בד תראה בלשון הרמב"ם בפי"ג מתפלה שכתבו ומשה תיקן להם לישראל שיהי' קורין בכל מועד ענינו ושואלין ודורשין בעניני של יום, א"כ חזינן שבקריאת התורה לבד אין יוצאין וצריכין גם לדרוש מעניני של יום? ומצאתי אח"כ בב"ח או"ח סי' תכ"ט שתמה על מנהגינו שאין אנו נזהרים לקיים תקנת משה לדרוש במועד מענין המועד, ומיישב שאין הכוונה דוקא במועד אלא סמוך למועד כמו שאמרו חייב אדם לטהר א"ע ברגל שהכוונה סמוך לרגל, עיי"ש · ועיי' בא"ר ובח"י שם שכתב ג"כ כדברי שיוצאים באמירת הפיוטים · ועיי' מה שאכתוב לקמן בת"א ס"ס מ"ב ועיי' יוסף אומץ סי' תרכ"ה שמביא מכמה ראשונים שיש לדרוש קודם סעודת שחרית · אך בזה ראה אשר מצאתי בילקוט ויקהל משה רבותינו בעלי אגדה אמרו מתחלת התורה עד סופה אין בו פרשה שנאמר בראשה ויקהל אלא זאת בלבד אמר הקב"ה עשה לך קהלות גדולות ודורש לפניהם ברבים הלכות שבת כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהלות בכל שבת ושבת ללמד ולהורות לישראל דברי תורה איסור והיתר כדי שיהא שמו הגדול מתקלס בין בניו ומכאן אמרו משה תיקן להם לישראל שיהי' דורשין בעניני של יום וכו' עיי"ש · א"כ חזינן שאנו מצווין ועומדין לדרוש ביו"ט וכן בכל שבת ושבת וא"כ קשה במה אנו יוצאין? בשלמא ביו"ט יש לומר כתירוצים דחוקים הנ"ל שיוצאים בקריאת התורה ובאמירת הפיוטים · אך בשבתות השנה שאין אומרים פיוטים וכן אין קורין בשבת מעניני היום כמ"ש באו"ח סי' רפ"ג שאין מוציאין בשבת ספר שני לקרות פ' המוספין מפני שאין בה אלא שני פסוקים במה אנו יוצאין ידי תקנת משה רבינו? ואפשר לומר שיוצאים ידי חובת התקנה במה שאומרים ברבים בערבית של שבת פרק במה מדליקין והוי מעניני דיומא, ועיי' בס"ח סי' קכ"ד שכתב מצוה לשנות ארבעים מלאכות חסר אחת כדי שלא ישכח איזו מלאכה אסורה כמו שיש לדרוש במעשה מועדי' לפני המועדים כך בענין שבת לפניו כדי למהר בצרכי שבת, עיי"ש, וזה מקור אמירת במה מדליקין ואמרתי לחזק הדבר דהנה אמרו בריש

(יד) בימינו כתב בהג"מ והרמז לב חכם לימינו בני' לולב, וסימנך לולב ותפילין כורכין זה מזה · ואני אמרתי רמז יען לולב בני' חיים והסימן אורך ימים בימינה · אך כ"ז רק רמז והעיקר יען דהפסוק הפריד אלו ג'

כח · אקחה · אל נא · אז היתי · אקחה בראשון (י) תפלת כמו בערבית רק ברכנו במקום שלום רב · ונוטל הלולב בימינו (יד) ואתרוג בשמאלו · ואיטר יד ימין איפכא ומברך בא"י אמ"ה אשר קדשנו

תולדות אסתר

פסחים שהחיוב לדרוש בה' בפסח שלשים יום קודם החג ולדעת הב"י בשי' תכ"ט לא היתה התקנה הזאת רק על פסח שדינו מרובים וגם כל ישראל מחויבים להקריב קרבן פסח לזאת היתה התקנה לשאול ולדרוש ל' יום מקודם משא"כ בשאר מועדות דדי ביום או יומים, עיי"ש · ומהרש"א בסוכה דף ט' תמה על הב"י דגם ברש"י מבואר דגם בשאר מועדות דרשי' שלשים יום קודם וכן הוא ברש"י סנהדרין ז"ין ע"ב עיי"ש · ואני מצאתי בטור חו"מ סי' סמ"ו שכתב ולפני המועדים שדרך לדרוש לעם וכו' מוכח שסובר ג"כ שאין החיוב רק בפסח לפי שדיניו מרובים צריך ללמד הדינים מקודם החג, משא"כ בסוכות ועצרת שאין דיניו מרובים · ומעתה לפ"ז אני אומר, יען שדיני שבת ג"כ מרובין, כמו שאמרו הלכתא רבתי לשבתא, א"כ אין די ללמוד הדינים בשבת ביומו וצריכין ללמוד אותם קודם השבת בכל השנה.

ובמקום אחר הבאתי ראי' לשיטת רש"י שבכל המועדות החיוב ללמוד הדינים שלשים יום קודם לחג, דהנה הר"ן מקשה מהא דכתיב שמשה תיקן לדרוש בה' פסח בפסח דמשמע שקודם לכן אינו מחויב לשאול ולדרוש? ומתוך כך העלה הא דשואלין ודורשין אין הכוונה דמחויב לשאול אלא דהוי שואל כענין ונפקותא לענין ב' תלמודים ששואלין תוך למד קודם הפסח נזקקין תחלה למי ששואל כענין, והט"ז סי' תכ"ט כ' דיש עוד נפקותא לענין שאילה בבעלים כמבואר בש"ס נ"מ ל"ז ע"א וחו"מ סי' סמ"ו ס"ג עיי"ש, ולע"ד לומר עוד נפקותא לדינא להלכה ולמעשה דהנה במשנה סוכה ט' אמרו סוכה ישנה ב"ש פוסלין וב"ה מתירין ואיזהו כל שעשאו קודם לחג שלשים יום, וכתב רש"י, תוך למד · כיון שדרשינן מסתמא לשם חג נעשית, וכתבו תוס' שם בירושלמי תנו צריך לחדש בה דבר, מלה ישנה פלוגתא דב"ש וב"ה עיי"ש, וא"כ נ"מ אם עשה תוך למד סיכה לו מלה דוודאי לשם חג עשאה אף בסתם כיון דדרשי' וכשר לב"ש ולב"ה נמי אין צריך לחדש בה דבר, כנ"ל · הא קן מדברי המשנה שגם בסוכות נהגו לדרוש למד יום קודם · ידידו וכו':

שלמה צבי שיק מברעזאווא ·

(י) בראשון בלג"ח ברכות ספ"ה כתב וז"ל; נשאלתי מכבוד הגאון המובהק מו"ה ישעי' בערלין מברעסלא בפסח"ח שאילת שלום דהאיך הביאו הראשונים ראיה שבימי ר"א הקליר הי' מקדשים ע"פ הראיה ממה שלא תיקן קרוב"ץ רק ליום א' והרי הרא"ש עצמו כתב שהי' מא"י וא"כ אף אם הי' אחרון וקרוב לזמנינו הרי גם בזמנינו אין עושים בא"י רק יום אחד? ואם הכוונה שאם הי' אחרון אז אף אם הוא בא"י אכתי הוי ליה לתקן קרוב"ץ ליושבי חו"ל, א"כ גם אם הי'

הי' בזמן שקדשו ע"פ הראיה הי' לו לתקן לאיים הרחוקים וליושבי בכל שאין השלוחים מגיעים שם ? והשבתי אז להגאון הנ"ל שתוס' והרא"ש דייקו בלשונם , הרא"ש כתב שלא תיקן שום קרובץ ליום שני והתוס' כתבו שמעולם לא יסד רק קרובץ ליום אחד , וכוונתם שאפי' לר"ה לא תיקן קרוב"ץ ליום שני , והרי בר"ה אפי' בירושלים עתה עושין ב' ימים דקיי"ל כדעת הרי"ף ולא כבעה"מ כמבואר באו"ח סי' תר"א , וא"כ למה לא תיקן קרוב"ץ ליו"ט ב' של ר"ה . אלא וודאי שהי' בזמן שקדשו על הראיה והי' מקומו קרית ספר רחוק רק מהלך איזה שעות באופן שתיכף שנתקדש ביום שלשים של אלול יצאו השלוחים והגיעו לקרית ספר ולא עשו יו"ט שני כלל אפי' בר"ה . ואף שלפעמים אפי' בזמן שבהמ"ק קיים הי' עושין שני ימים ר"ה אפי' בב"ד הגדול כגון שבאו עדים מן המנחה ולמעלה , מ"מ לא הי' שכיח ומימות עזרא לא מצינו אלול מעובר רק באותו הפעם שנתקלקלו הלוים , וגם אז לא עשו רק ביום הראשון ואח"כ לא נזדמן כך והי' מקדשין תמיד ביום שלושים , ובפרט אחר תקנת ריב"ז , ולכך לא הי' בימי הקליר במקומו ר"ה ב' ימים כלל לכך לא תיקן שום קרוב"ץ ליום שני עיי' נוב"י מה"ת או"ח סי' קי"ג . ואמנם זה שאנו אומרין ביו"ט ב' של פסח פיוט אז כל אתי יער וכו' שחתום בו הקליר וכן ביו"ט ב' של סוכות פיוט אלים וחתום בו הקליר ? והתוס' והרא"ש העידו שלא יסד שום קרוב"ץ ליום ב' , שורש הדבר כך הוא : פיוט אז כל כל אתו יער חיבור הקליר בימיו ליום ראשון והוא מיוסד על פרשת שור או כשב שבימיו הי' קורין פרשה זו ביו"ט ראשון של פסח כמבואר במשנה שלהי מגלה בפסח קורין במועדות של תורת כהנים , ואצלינו שאנו עושין ב' ימים וקורין הפרשה ביום ב' של פסח כדאמר אביי שם דאידנא נהוג עלמא תורא וכו' לכך הנהיגו מייסדי המנהגים לומר פיוט זה ביום שני מעין הפרשה , ובסוכות גם הקליר יסד הך פיוט אלים וכו' ליום ראשון של סוכות ואף שביום ראשון של סוכות יש פיוט אקחה פרי עץ הדר שג"כ חתום בו הקליר , אומר אני שניהם יסד ליום ראשון , לפי שפיוט אקחה כל יסודו בארבע מינים , ופיוט אלים כל יסודו על מצות סוכה , ולכן ייסד שני פיוטים שאם חל יום ראשון בימי בג"ה ויש מצות ארבע מיני' בו ביום יאמרו פיוט אקחה , ואם חל יום ראשון בשבת יסד פיוט אלים שמיוסד על מצות סוכה . ואנו שעושי' ב' י"ט קבעו מייסדי המנהגים שניהם אחד ליום ראשון ואחד ליום שני ואגב אני מזכיר מה שתמיד אני מתמי' על מהר"א טירנוי ושאר מייסדי המנהגי' ועל הלבוש שלא תיקנו בב' ימי' של סוכ' שאם חל יום ראשון בשבת להפוך הסדר . ולומר קדושת של יום שני בראשון שהוא מיוסד על הסוכה . וקדושת יום ראשון בשני שהוא מיוסד על ארבע מינים , עכ"ל הגלו"ח .

ולחומר הקושי' על בעל מסדר המנהגים ושאר פוסקים אמרתי ב' טעמים . יען דיש אופן שאפשר ליטול המינים ביד בשבת , כגון אם צריך למקומו (עו"ז סי' תרנ"ח סק"ג) ואתרוג מותר לטלטל אפי' לדעת הרמ"א דראוי להריח בו בשבת דלא אתקצאי , והאחרונים הוכיחו שאם אין לו לאכול רק חצי זית במחויב לאכל בליל א' בסוכה (מנחת עני ריש סוכה) . וא"כ כיון שיש אופן שיכול ליטול ביד המינים או מקצתן הניחו הפיוט מיום ראשון . והנני לבאר ולחזק הסברה שני , יען דבארבע מינים כתיב ביום הראשון ודרשו מזה במדרש ביום אפי' בשבת , והקשיתי לפי השיטה שמה שמפורש בתורה לא יכלו לעקור מאיזה גזרה ולכן לא גזרי במילה משום דכתיב ביום אפי' בשבת וא"כ קשה למה גזרו בלולב דכתיב בי' ביום . (עיי' מ"ש לקמן בדין שהחיינו ת"א ס"א) והנה למסדרי מנהגים הי' קשה כנ"ל , ולכן הניחו לכה"פ הפיוט בתפלה המדבר מארבע מינים על סמך

אשר

ג' מינים דכתיב כפות תמרים וענף עץ וערבי נחל א"כ חזי' שאלו ג' צריכין להיות ביחד הם ג' ולוקחין אותם שהם הרבה בימין ואתרוג הוא לבדו ולוקחין אותו בשמאל, עיי' מג"א סי' תרנ"א סק"ו ·

(טו) ומנענע כתב בהג"מ מהר"י כתב שמנהג כמו שכתוב בתשב"ץ להפוך הפיטמא דאתרוג למטה עד אחר שיברך עובר לעשייתן· ומברך בעמידה דגמרינן לכם לכם מג"ש דכתיב הכא ולקחתם לכם וכתיב התם וספרתם לכם והתם מעומד. וצריך לסמוך האתרוג ללולב ולנענע הכל ביחד· וכל היום כשר לנטילת לולב· וזמן מברכין קודם נענוע·

(טז) בשם אין מנענין משום כשאומר השם צריך לכוון יותר וכשמנענע הוא טרוד בנענוע·

יום

קדשנו במצותיו על נטילת לולב ומנענע (טו) ואח"כ שהחיינו ומברך לגמור את ההלל כל ט' ימים · ומנענע בתחלת הודו ובסוף שהוא כי לעולם חסדו וכן בהודו שבסוף הלל · והקהל מנענים בכל הודו שיאמר ש"ץ · וביאמר נא מנענע ולא ביאמרו נא (יא) · ומנענעים בהושיע' נא תחלה וסוף ולא בהצליחה נא (יב) · ואין מנענין בשם (ט"ז) לא בהודו ולא באנא · ועיקר הנענוע כדמפרש אשר"י ואו"ח שמוליך ידו למזרח וינענע שם ג"פ למזרח וינענע שם ג"פ בהולכה וג"פ בהובאה ואח"כ מטה ידו לצד דרום ועושה ג"פ כמו שעשה למזרח וכן לצפון · ונ"ל גם למערב וכן למעלה וכן למטה וזהו ל"ו נענועין · קדיש אין כמוך · וקורין בפרשת אמור שור או

כשב

תולדות אסתר

אשר אמרתי · ודומה למה שאמרו מי שאין לו מגלה בפורים יאמר הלל ומי שאין לו הגדה בפסח יקרא בחומש · ומצאתי אח"כ שהי' המנהג שלקחו בשבת הדס לזכרון, רא"ש סוכה פ"ג סי' ט"ו ·

(יא) ולא ביאמרו נא מה"ת בלקיחת בנגבהר בעלמא יצא דכתיב ולקחתם לכם אבל חכז"ל תיקנו לנענע ואסמכוהו אקרא דכתיב אז ירננו כל עצי היער מלפני ה' כי בא לשפוט את הארץ, כלומר ירננו בעלי היער כאשר יצאו מלפני ה' זכאין בשבא לשפוט את הארץ ביוהכ"פ, ויען דכתיב אז ירננו כל עלי היער מלפני ה' וסמיך לי' הודו לד' כי טוב ואמרו הושיענו אלקי ישענו, כלומר במה ירננו · בהודו ובאנא ה' הושיעה נא, ות"ד הפוסקים באו"ח סי' תרנ"א במקור הנענועים במקומות הנזכרים, ועיי' מה שאכתוב עוד לקמן בסי' י"ב, ובש"ס אמרו מוליך ומביא לעצור רוחות רעות :

(יב) ולא בהצליחה נא למה אין מנענין בהצליחה נא מצאתי בספר מעשי ה' סוף מעשה מצרים לפי שצריך האדם לקנין השלימות ב' דברים, א' צריך סייעתא דשמי' להשגת השלימות ללמוד תורה לשמה וגם לעשות המצות בשלימות, ב' צריך להיות מוצלח בהצלחת עוה"ז כמ"ש אם אין קמח אין תורה, לכן התפלל על שניהם ואמר אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא, ולפי ששאלת הצליחה נא הוא להצלחת עולם הזה, לכן אין מנענין הלולב שהנענוע מורה על הנחלה בלי מצרים שעל כן מנענע מכל צד, אבל בשאלת הושיעה נא מנענע יען שהתשועה בעניני השלימות היא נחלה בלי מצרים · ובדרשה פה אמרתי ברמז הנענועין ע"פ מוסר השכל ע"פ מאמרם ז"ל סנהדרין ל"ח אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו, שכוונה שהקב"ה

ברא

כשב (יג) בשני ימים ה' גברי · כהן אני ה' · לוי לא תעשו · ישראל אני ה' אלהיכם · רביעי שבתכם · חמישי אל בני ישראל · ובשבת מוסיפין שני פרשיות לשני אנשי' עד בכל מושבותיכם · ובס"ת שניה קורין למפטיר בפנחס ובחמשה עשר עד מנחתה ונסכה · ומפטיר הנה יום בא (יז) וחותם בהזמנים · אשרי · יהללו · ואם שבת אומר יקום פורקן · ואין נוטלין לולב · מוסף חצי קדיש · אתה בחרתנו · ומפני חטאינו · את מוסף

(יז) יום בא נזכר' משום דכתיב בי' לחוג את חג הסוכות ·

לדוכן

תולדות אסתר

ברא את האדם שיהא מוכשר לדור בכל העולם כולו, והנולד במזרח ילך למערב הארץ, והנולד בצפון ידרוש כדי להחכים או להעשיר, ולא יאמר אנא אלך לעזוב את ארצי ואת מולדתי, האיך אסבול רוח קר אם אמי נידלה אותי בארץ אשר בו רוח זך ונקי, אנא לך לך מארצך וממולדתך במקום שתוכל להשיג ברכה או למקום שתוכל להיות תועלת לאחרים אף אם בקצה הארץ · ולכן אמרו אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו, היי' שמקום הלדם הוא בכל העולם כולו, ובכל העולם יש לו חלק, ובכל הארץ משכן כבודו, והנה בני ישראל הם מופת כי כנים דברי חכז"ל, באשר הלכו ממדינה למדינה ומארץ לארץ, ובכל מקום אשר ישבו בה היי' תושבים כאלו אבותיהם ואבות אבותיהם נולדו בו: שם ישבו בארץ חם אשר השמש בתקפה, ומשם הלכו לארץ קר וגדלו והצליחו וגם עשו פרי, אך בקורות העתים ראינו ושמענו כי הרבה מאו"ה כאשר גרשו אותם מארץ מולדתם ובאו לאקלים אחר מתו עד לרוב, ולא יכלו לסבול שינוי אויר ושינוי המנהג · ולדעתי ע"ז רמזו במה שאמרו חכז"ל אתם קרוים אדם ולא או"ה וכו' כוונתם שלבני ישראל ראוי השם אדם · שהוא מן האדמה אשר הוא יושב בה וכאלו ממנה נוצר, יען בכל קצוי הארץ מושבו והוא בריא אולם ונוהג כמנהג אנשי הארץ אשר הוא יושב בתוכה, משא"כ הרבה מאו"ה קשורים באדמה אשר נולדו בתוכה וכאלו אינם מזרעי אדה"ר שהוצבר עפרו מכל העולם. והבן · והנה בזה החג אשר הביאו ע' קרבנות נגד או"ה להתפלל בעדם שישבו בשלום ובמנוחה בכל מקום שהם, תיקנו חכז"ל להתפלל על שלימות או"ה שיהי' הארץ מלא דעה את ה' ויכירו וידעו כל יושבי תבל כי לה' המלוכה, ולרמז זה מנענעין לארבע רוחות וכן למעלה ולמטה היי' שכל הבריות אשר בעולם יבא עמכו לעבוד את ה' ולהכיר שהכל מאתו ית"ש, ושהעיקר הוא לעבוד את ה' ולא להצלחת עוה"ז, והבן היטב, ועיי' לקמן מ"ש בסי' י"ד השייך לכאן ·

(יג) שור או כשב נפרשת אמור משום דמדבר מעניני המועדים ומתחילין בשור או כשב כדי לקרות בריוות · כמו שקורין ביום ב' של פסח כמפורש בש"ס מגלה ל"א, ושם או' והאידנא נהוג עלמא למקרי משך, היי' ביום ראשון ש"פ משכו נפרשת בא · תורא ביום ב' שור או כשב נפ' אמור, קדש היי' קדש לי כל בכור ביום א' דחה"פ. בכספא הי' אם כסף תלוה ביום ב', פסל, היי' פסל לך ביום ג' ולא"כ במדברא היי' במדבר סיני נפ' בהעלתך ביום ד' דחה"פ · ושמעתי ממורי הגאון מהר"ש שיק ז"ל בשם רבו ח"ס ז"ל בנתנו רמז וסימן לעורר על הדין היי' משך תורא כי הדיוט קונה במשיכה שור וקנה במשיכה, קדש בכספא היי'

הקדש

מוסף יום חג הסוכות (יד) הזה · ובחמש' עשר · והשיאנו רצה · ותערב ועולין לדוכן (יח) ומוצאין ס"ת ונושאין על המגדל (יט) · ונוטל כל אחד לולב ואתרוג בידו וש"ץ מתחיל בהושענה ומקיפין (טו) המגדל ואומר

(יח) לדוכן נזכר נתן כתב לנשיאות כפים לא בעי מקום שיש שם ס"ת אלא בכל בי' עשרה איכא נשיאות כפים וכ"כ הברכ"י בשם משאת משה א"ח סי' ג', ואפילו בספינה דרך הליכה לא נמנעו מלברך, והה"ד בדרך במקום שמתפללין בעשרה ואפי' אם הי' ערל ביניהם ומפסיק בין הכהנים לישראלים או בין הש"ץ בכ"ז אין לבטל ברכת כהנים, מאחר דמשום איבה אין יכולין להוציא את הערל, והא דערל מפסיק הייי כשהמברך ברשות אחד והעונה ברשות אחר, ואף אם ילעיגו הערלים אין לבטל ברכת כהנים כי הוא צורך גדול בתפלה (חיד"א ז"ל בשו"ת יוסף אומץ סי' עין אות ד') ·

(יט) המגדל מקור מנהג זה זכר למקדש שהי' מלקטין מורביות של ערבה ובאין וזוקפין אותן בצידי המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח, תקעו והריעו, ותקעו בכל יום ומקיפין :

תולדות אסתר

הקדש נקנה בכסף כמו שנאמר ונתן הכסף וקם לו · פסלא במדברא במקום הפקר קונה חזקה כגון העודר בנכסי הגר · ול"נ שלכן מתחילין בפסח שור או כשב וגו' לזכר אל הבקר רץ אברהם שהי' בפסח ·

(יד) הסוכות בעוללת אפרים סי' קס"א כתב ג"פ נאמר בסוכת א' בסוכת תשבו, ב' בסוכת הושבתי ג' כל האזרח בישראל ישבו בסוכות · שנים מהם חסרים וי"ו ואחד מלא לרמז לפי שהם מרמזים על ג' סוכות, א' סוכת מצרים, ב' סיכה של עכשיו, ג' סיכה לעתיד, והנה יען שהסיכה שהי' במדבר וכן הסיכה של עכשיו הי' והם חסרים ולא שלימים · אמנם הסוכה של העתיד תהי' שלימה כי אז יהפיך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם המיוחד · ולהבנה זו נאמר שני אמוראי' חלוקי' בטעמי הסיכה, רבא אמר שהיא זכר לסוכת המדבר לכך הביא לראי' פסוק למען ידעו דורותיכם וגו' ורבה אמר שהוא מדבר בסיכה של עכשיו לצאת מדירת קבע וכו', ור' זירא אמר שיש בה רמז על סוכה שלעתיד לכך הביא ראי' הפסוק וסוכה תהי' לצל יומם וגו'. אך שמצינו ב' פעמים בסכת חסר וי"ו לפי שעדיין לא נתפשטה מלאכת שמים בכל ו' קצוות. כי מטעם ו' תיבות בפסוק שמע ישראל וגו' להמליכהו בכל ו' קצוות, וזה לא הי' עדיין עד לעתיד נאמר ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד, ואז יהי' הסוכות מלאים בוי"ו כי הקב"ה יהי' אחד בכל העולם ומלאה הארץ דעה את ה', עכ"ל, ובזה אמרתי סמך ורמז הנענועים בששה קצוות מזרח דרום מערב צפון מעלה ומטה לעורר על כל הנ"ל עיי' מה שכתבתי לעיל בת"ח סי' י"ב ·

(טו) ומקיפין כתב בשו"ת מ"ע שנים כמתנאים זה על זה מי יעבור לפני חברו ראוי להוכיחם בדברים כפי מה שהם נחים לקבל דקדושת המקום לא ישכנו גאוה ובוז · ותנן איזה מכובד המכבד את הבריות · וכבר נשאלנו שני ת"ח גדולים שתמיד הי' מצירים זה בזה יותר מדאי ונחלק כבוד לחברו שילך לפניו ולא יבמטו, ונטלו פשרה ביניהם, ע"כ · ומזה תבן שרע המעשה אשר ראיתי עושין קצת בחג הסוכות שעומדים בלולביהם ואינם מקיפין משום מי בראש, ואומר

ואומר אני עליהם שעושין מעשה ירבעם דלא עלה לרגל משום כבוד כמבואר כשבת דגסות הרוח טרדתו, ובפרק חלק שלא עשה תשובה משום ששמע שדוד המלך יצא בראש · וכבר כתבתי בספ' תר"ש שמי שיש לו לולב ואינו מקיף רעה עושה, א"ר ולש"ן חכמים בסדר קרה"ת סי' ו', עיי"ש · ובמקום אחר אמרתי יען דהבימה העומדת ע"פ הדין והמנהג באמצע בהכ"נ המקום שקורין שם בתורה ברבים דומה למזבח, וכשם שהקרבנות מכפרים כן התורה מכפרת על ישראל כמו שאמרו זאת תורת העולה כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, ולכן מקיפין סביב הבימה בעת שספר התורה שם (עיי' מ"ש בזכרון אשר סי' י"ט) כדי שהתורה תגין עלינו ותכפר כאלו הקרבנו קרבן ע"ג המזבח, והאיך אפשר שבעת הזאת יתגאה אחד על חברו ויאמר מי בראש? תכלית הקרבן הוא לעורר את האדם שנפשו כעפר לכל תהי', ותכלית התורה להיות עניו ושפל רוח, ועל שם זה נתן התורה בהר סיני שהוא הקטן שבהרים לעורר על מדת עניוות, ועיי' זוהר ויקהל הבימה דוגמת ההר והקורא איהו לעילא וכל עמא לתתא דכתיב ויתיצבו בתחתית ההר וכתיב ומשה עלה וכו' עיי"ש :

ופה מצאתי מקום להעתיק יען כי שייך לענין · מה שהשבתי לתורני אחד ביישוב ק' זה איזה שנים, ויען כי זכיתי לחדש בזה איזה דבר אמרתי מה טוב להעתיק אלה הדברים :

ביישוב ק' בנו בהכנ"ס ועמדו הבימה למעלה, ובלתי זאת לא שינוי שום דבר, ושאל אותי אודות האיסור, ואם יש איסור לכנוס בתוכה, באשר שמע כי יצא פסק ב"ד מרבני' ע"ז ·

והשבתי לו · הנה מש"ס בבלי וירושלמי סוכה נ"א מוכח שע"פ הדין הבימה צריכה להיות באמצע בהכנ"ס והטעם יען דבימה הוא דוגמת המזבח שהי' במשכן ובבהמ"ק והמזבח הי' באמצע, ובמשכן ובבהמ"ק הי' ב' מזבחות, א' מזבח הנחושת והוא המזבח להקריב עליו הקרבנות, והשני מזבח הזהב הוא מזבח הקטורת, ומקומו של מזבח הזהב הי' לפני הפרוכת ושם הקטירו בבוקר ובערב, אבל במזבח של נחושת משמשין בו כל היום וכל הלילה ומקומו מחוץ לשולחן ומנורה והוא כמעט באמצע המשכן כמפורש בפרשת תרומה ותצוה, והנה העמוד אשר מתפלל הש"ץ שדומה לכהן דומה למזבח הזהב שמתפלל שם ערב ובקר · א"כ הבימה ששם קורין בתורה דומה למזבח הנחושת שעבודתו כל היום וכל הלילה, כ"ש והגית בו יומם ולילה, וא"כ חלילה לשנות מדברי חכז"ל לשכח על ירושלים במקום הרנה והתפלה, כי שבועה יצאה מפה של אבותינו : אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני אם לא אעלה את ירושלים וגו' ;

שנית, כבר ראינו אבותינו ואבות אבותינו אחזו במנהג הזה כמו שראו מאבותיהם, וכבר הב"א הגאון בעל מחוהמ"ח, שבהכ"נ הישנה בק"ק פראג הישנה בגולה, ושם בהכ"נ המפואר הנקרא אלטניי"א שוהל, יען שהיא ישנה מן קודם גירוש של פראג, והיא נייא · חדשה שנמצא אחר הגירוש עומדת בצורתה ממש, לא שלטה בה יד האויבים להחריבה : העיר היתה שממה שנים רבות עד אין מספר, ואותו בהכנ"ס והבית הקברות. ובו נמצאים מצבות ישנים הרבה יותר מאלף שנים מאות רבות, וכותלי בהכ"נ שחורים מן היושן, כי לא ישלוט בה יד אדם לבנות או לשנותה, ואם שם הבימה עומדת באמצע על ארבע עמודים גדולים עד מאוד, והאיך נעיז לשנות במקום קדוש אשר בו אנו מתפללין שיזכור לנו ה' חסדי אבות ?

שלישית אמרו חכז"ל והובא בב"י לאו"ח סי' קל"ד וכן הוא מנהג שהגולל ס"ת מראה הכתב לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו יעיי"ש ואם הבימה למעלה

במזרח

במזבח ושם קורין בתורה וגוללין האיך אפשר להראות הכתב להעומדים לפניו? מי עומד שם לפניו?
א״כ חזינן שמקדמת דנא עשו כמפורש בש״ס לבנות הבימה באמצע ·

רביעית ע״פ שהבאתי לעיל שמאז נהגו להקיף הבימה למזבח בכל שבעת ימי החג כעין שעשו במקדש, ובמקדש הי׳ המזבח באמצע, ואצלינו הבימה למזבח, ואותן הבונים הבימה למעלה לא לבד שסתרו המנהג של הבימה באמצע, עוד ביטלו מנהג ישן נושן בהקפת הבימה אשר יסודה בש״ס ופיסקים?

חמישית מנהג ישן נושן כל מי שיכול להקרב עצמו לס״ת בעת שנושאין אותו מארון לבימה לנשקה ואומרי׳ ישקני מנשיקות פיהו וגו׳ ומלווין אותה והחיוב רק על אותן שעוברת לפניו (עיי׳ רמ״א או״ח סי׳ קמ״ט ושער אפרים קרה״ת בסוף סי׳ ד׳) וא״כ אותן שבונין בימה למעלה ושם הארון, ושם הבימה, ושם המוציא את הס״ת ושם הקורא בתורה ואין עוברת מפני שום אדם אשר בבהכ״נ ומי ילווה אותה ומי ינשק אותה? ואם נפשך לומר שהמתחדשים עשו תקנה שנושאין את הס״ת בכל בהכנ״ס בשמוציאין ובשמחזירין אותה, מי התיר להם לעשות תקנה כזאת לטלטל כדי שינשקו אותה וילוו אותה או שיכבדו אותה? איזה סמך מצאו בש״ס להתיר ולתקן כזאת:

ששית כל הרואה בעין יפה בדברי חכז״ל ובתהלוכתם ימצא שבכל דבר ודבר רצו להראות שאין המקום מכבד את האדם אלא האדם מכבד את מקומו · כל העדה כולם קדושים אם בתוכם ה׳ הוא כלל גדול בתורת חכז״ל, העשיר כעני, הבחור כזקן, הכהן כישראל והגדול כקטן כאחד הם בדברים הנוגעי׳ ברומו של עולם; בעת אשר קוראין בתורה ובעת אשר יושב המתורגמן לתרגם להודות לעם ה׳ את דבר ה׳ כולם ישמעו כיחד, ואותן אשר בשביל ממונם ועושרם יושבים למעלה בראשונה, לא יהי׳ קרובים יותר למקום התורה מן העני אשר יושב בקצה המערב כעני בפתח, ואם הוא ממזר ותלמיד חכם, הוא קודם לכהן הגדול עם הארץ · זה הי׳ רוח החכמים מעת שהלכו בגולה לומר, ות״ת כנגד כולם, הייו מי שהוא בעל מדות ישרות, אף אם הוא עני בממון בכ״ז לעשיר יחשב ולו משפט הבכורה ללמוד וללמד לשמור ולעשות, ולכל אדם משפט הבחירה לקרב את עצמו לישראל ולתורתינו הקדושה העומדת באמצע, ופושטת את ידיה בחיבוק ונישוק, כל מי שרוצה לקרב אליה, וזה כוונת העמדת בימה באמצע בהכ״נ כאלו הקול קורא לכל הבאים בתוכה: לכו בנים שמעו לי, יראת ה׳ אלמדכם! אתם נצבים היום כולכם לפני ה׳ וכבנים תחשבו בלי יתרון ומגרעת, בלי קדימה ואיחור · לא תתגדדו, לא תעשו עצמכם אגודות אגודות, זה למעלה וזה למטה, זה רחוק וזה קרוב, כי קרוב ה׳ לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע וקטן וגדול שם הוא, ואותן המעמידים הבימה למעלה בשביל שעומדים למעלה בממון · ודוחקים את העני למטה יען שהכיס ריק, והעניים בעיניהם כקורי עכביש, מבזים מנהג אבותיהם, נותנים יד לפושעים להרוס הבנין ח״ו, ועליהם נאמר בנין נערים סתירה, והוא רחום יכפר עונם:

ומה ששאל אם יש איסור לכנוס בתיבה כאשר שמע כי הרב הגאון רבי הלל נ״ש יחי׳ קובץ חתימות כמה רבנים במספר שבעים ויותר מהם פסק ב״ד שאסור לכנוס לבהכ״נ כזה, הנה כבר אמרתי שיש פנים לאסור, וכל הגורם שבונים הבימה למעלה עתיד ליתן את הדין, וכל מי שאפשר לו למחות ואינו מוחה בכללם: ויותר מזה כבר נאמר לאסור בשו״ת חתם סופר ובשו״ת אמרי א״ש ובס׳ מחזה״א שהבאתי לעיל, אך לאסור ליכנס לבית הכנסת כזה שהכל בו כמנהג

כמנהג אבותינו, ורק מפני שהבימה למעלה, לא מצאתי שום יסוד בש"ס ופוסקים לאסור וכבר
ראינו גדולים אנשי שם, שמיחו בכל כחם, ואח"כ כשראו שאנשי זרוע גברו הלכו לבהכ"ס
ואמרו בפומבי: רבותי! תדעו שעשיתם שלא כדין, ואני כמוכרח לבא עמכם לבהכ"נ זו שנבנה
נגד הדין והמנהג, וכן עשה זקניי הגאון מהו' אברהם בעק ז"ל שהי' אב"ד בק"ק האליטש,
וכן עשה הגאון מוה' פנחס בקאמארן ' וכן עשה הגאון ר' שמואל זאממטער ז"ל רב בק"ק פאפא
וכן הרבה · וכאשר שאלתי את מורי הגאון על הדברים הנאמרים בפסק ב"ד השיב לי: הפסקי
דינים לא ראיתי, אבל נשאלתי מהרב הג' מוה' הלל ז"ל נ"י על מקצתם הסכמתי ועל מקצתם לא
הסכמתי · והנה כל מי אשר יבחן קורות ומעמד דורינו, עין בעין יראה, שמעת שנטו ישראל
מדרך אבותינו, וחשקו בידיעות נכרית וחכמת חילונית, נתמעטה התורה מישראל, ויראת שמים
פרחה מבחורי ישראל, אבל אמרו חכז"ל ב"ב ס', מיום שחרב בהמ"ק דין הוא שנגזור על עצמנו
שלא לאכל בשר ולשתות יין, אלא שאין גוזרין גזרה על הציבור אלא א"כ רוב הציבור יכולין
לעמוד בה, ושוב אמרו דין הוא שנגזר על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים ונמצא זרע של
א"א כלה, אלא הנח להם לישראל וכו', וכן בנידון דידן יש לחוש שהצדיקים יקבלו התקנות הכתובים
בפסק ב"ד, והבינונים והרשעים ישארו על עמדם במעשיהם, והרשעים יתאמצו, ולשונם תגבר
בארץ אצל השרים ובשאר פיתוים שלהם להסית ולהדיח, לנתוש ולהרוס, ואין איש מהצדיקים
שיהי' יכול לעמוד נגדם להוכיח ברבים אצל השרים, כי שתם עליהם המדבר, ובוודאי אם אכשר
דרא, הקב"ה ברחמיו מעמיד גואלים כמו שעשה לנו ולאבותינו בכל עת צרה וצוקה, אבל עתה
שבעו"ה כבר הרבה יותר מדאי נמצאים בישראל הפוסחים על שתי הסעיפי' וכבר פשתה הרעה הגדולה
בישראל, ואם ירחיקום לגמרי יבדלו מקהל הגולה, והיי שכל האמתלאות אין בהם כדאי להתיר
אדם שילמוד חכמות חילונית כדי לסכן עצמו, וחייך קודמין לחיי חברך, ויש ספק אם
יציל אחרים, ואין ספק מוציא מידי וודאי, מכל מקום אם נמצא אדם צדיק שמכר הכניס
עצמו לסכנה ויצא בשלום ודורש בלשון לאומים וכל כוונתו להמשיך קצי הדעת לתורת ה' ולעבודתו,
ולחוס בפה וביד לסתום פי דוברי שקר ועתק על תוה"ק, לא מצאתי מקום לאסור לו לדרוש
בלשון אשכנז צח ונקי, במקום שאין רוצין לשמוע בלשון אחר, ואם לא ידרוש באופן זה יקבלו
אחר שאינו הגון וראוי לכך, לא מצאתי איסור לירא ה' לדרוש בל"א. וזה לשון שיטה מקובצת
ב"ק פ"ג בשם המאירי והחכמים השלמים מותר להם ללמוד חכמות חילונית · כדי לחזק הדת
במסמרים לא ימוט לעולם, עיי"ש.

ה הי' דעתי בענין דרשות בל"א, אבל חברי רבו עלי והסכימו שלא כדברי, וחלילה להרבות
מחלוקת בישראל, ואמרי' ביבמות דף י"ד ע"ב אע"פ שאלו אוסרים ואלו מתירין הי' מחבבין
אלו את אלו לקיים מה שנאמר האמת והשלום אהבו, זת"ד ·

מה שבנו יסודם לאסור לילך לבהכ"נ כזה על מאמרם בשבת קט"ז אמר ר' טרפין שאפי' אדם
רודף אחריו להרגו ונחש רץ להכישו, נכנס לבית ע"א ואין נכנס לבתיהן (היא לבית המיני')
כו' · הראה לנו רבינו הגאון החסיד ז"ל כי במאירי שבת שם כתב דדרך צחות אמרי' הא דאם
אדם רודף להרגו שלא יכנוס שם, והפוסקים לא הביאו, ולכן הכניסה מצד עצמה לא אסור
רק היכא דיש לחוש לאמשוכי בתרייהו אז אסור, זתד"ק (מאז רבינו הקדוש הלך לעולמו וכבר
דבריו מודפסים בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' עין וסי' ס"ד עיי"ש שהאריך בזה) ואני מצאתי

ואומר הושענה למען אמתך · (כ) כהושעת אלים בלוד · וכן כל ימי סוכות אומר כהושעת אלים בלוד לבד בשבת · ומי שאין לו לולב לא יקיף אם ירצה · ובשבת אין מקיפין כלל אלא עומדין ואומר הושענה · אום נצורה · כהושעת אדם יציר · ואין מוציאין ס"ת בשבת אלא פותחין הארון · וק"ש · אין כאלהינו · עלינו, קדיש יתום · על השלחן מברך בפה"ג ולישב בסוכה על הכוס וכן בקידוש ביום שני ובשבת שבסוכות לפי ששותה קודם אכילה (טז) אבל בחול שאוכל קודם ששותה מברך על הפת המוציא ולישב בסוכה (כא) · מנחה · אשרי ובא לציון

ומקיפין את המזבח ואמרו אנא ה' הושיעה נא, ואותו יום הזיין מקיפין ז"פ, ועכשיו עושין היקף לבימה שיש לה ספר תורה דוגמת המזבח, ובשבת אין אנו מקיפין לפי שאין שם לולב במקדש לא נטלו ערבה בשבת, או"ח סי' תר"ס · ועיי' מ"ש בת"א סי' ט"ו ·

(כ) למען אמתך: סדר הושענות ע"פ הסכמ' הפוסקים כך הוא השני הימים אומרים למען אמתך, אבן שתי' · בחה"מ אערוך שועי, אל למושעות, אדון המושיע, בשבת אום נצורה, ואם חל יום א' דסוכות בשבת אומר ביום ב' למען אמתך, וביום ב' דחה"מ אבן שתיה, ואם חל יום שני בשבת אז אומר ביום ב' דחה"מ אום אני חומה, ובג' אל למושעות · ובלבוש מפורש יותר אם חל יום א' דסוכות ביום שני הסדר למען אמתך ביום ראשון, ואבן שתיה ביום שני, וביום א' דחה"מ אערוך שועי, למחרתו אום אני חומה, ואח"כ אל למושעות שאין אומר אדון המושיע קודם ששי לחג משום דעיקרו בשביל מים והמים הם סי' קללה בחג ועכשיו יום ששי בחג הוא שבת ואומר בו אום נצורה אבל בשאר הימי' שחל בו יום ששי של חג בחול אומר בו אדון המושיע, לכן אם חל יום א' דסוכות ביום ג' או ביום ה' יבא לעולם יום ששי של חג בחול ואומר בו אדון המושיע ·

אם חל יום א' דסוכות ביום השבת סדרן אום נצורה, ביום ב' למען אמתך, אערוך שועי, אבן שתיה, אל למושעות, אדון המושיע ביום א' דחה"מ לעולם אומרים אערוך שועי ·

(כא) ולישב בסוכה בכלבו הקשה למה מברכין כל שבעה לישב בסוכה הא גמרי' ט"ו ט"ו מפסח · ומצה היא רשות שאין מברכין רק בלילה לפי שבשאר הימים אי בעי אכיל

תולדות אסתר

מפורש ברש"י שבת שם שר"ע על עצמו אמר שאם אדם רודף וכו' שאין נכנס לשם וממילא מובן למה לא מביאי' הפוסקים מאמר זה לדינא · לזאת הכניסה מצד עצמו לבהכנ"ס שנבנה בבימה למעלה בוודאי אין איסור, ומכ"ש באופן שבנו בקהלתכם ולא שינוי שום מנהג אחר · זת"ד אשר השבתי אז להנ"ל · ועיי' רמב"ם ה' ממרים פ"ב ה"ה שכתב וז"ל ב"ד שנראה להם לגזור או לתקן תקנה וכו' צריכין להתיישב בדבר ולידע אם רוב הציבור יכולין לעמוד בהן וכו' הרי שגזרו ב"ד גזרה ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה ואחר שגזרו פקפקו העם ולא פשטה ברוב הקהל הרי זו בטלה :

(טז) אכילה זה ג' שנים אשר הייתי אצל גיסי הרב הגאון מוה' מ א י ר ראזענפעלד רב בק"ק

בק"ק מיסקאלטן יחי' וישבנו ביחד עם הדיינים הגדולים שם ה"ה הרב ר' מרדכי ל"ב והרב ר' הרש ל"ב יחי' ותוך כדי דיבור שאלו אותי כאשר שבר"ה שלפניו הי' וויכוח אם יתירו לשחוט בר"ה כי יש נוהגין לאסור ויש מקומות שמתירין ואמרו שחפשו בחלק שני מספרי סדור המנהגים אצל ר"ה מה מצאתי בענין זה כאשר דרכי לחפש אחר מקור מכל מנהג ומנהג, ולא מצאו שום דבר מזה, ושאלו אותי, מדוע שמתי יד לפה, ולא אמרתי דבר? והיתה תשובתי: הנה ע"פ הדין מותר לשחוט ביו"ט ואין שום חילוק בין ר"ה לשאר יו"ט כידוע לכל באי בשערי התורה וההלכה, רק שיש נוהגין להחמיר בכל יו"ט שלא לשחוט משום דטרפות שכיח כמו שכ' במג"א סי' תל"ח סק"י, ויש מקומות שנוהגין שלא לשחוט בהמות ביו"ט מטעם הנ"ל אך עופות שוחטין יען שאצל עופות רובא דרובא כשרים, ויש מקומות שנוהגין לשחוט בהמות ועופות ביו"ט כעיקר הדין וכמו שמסיק המג"א וז"ל, וכ"ל דכשצריך לה ביו"ט יש להקל וה"ה במסוכנת · ועיי' במחבר שם שכתב בהמה מסוכנת שירא שמא תמות והוא אכל כבר אין צריך לה אסור לשוחטה אלא א"כ יש שהות ביום כדי לאכול ממנה כזית צלי מבעוד יום וכו' עיי"ש · והנה בטור לא מצינו כזית צלי רק סתם כזית משום דס"ל כרע"ק אפילו כזית חי, והרמב"ם סובר כת"ק שצריך צלי · והב"י ס"ל כרמב"ם · והנה הטו"ז שם הקשה על הרמב"ם דהא קיי"ל הלכה כרע"ק בכל מקום ואפי' מחבריו פירוש אפי' אם רבים חולקי' עמו? ואני אמרתי שהוא פלא שלא הרגישו האחרונים שרבינו בעל ט"ז טעה בזה דהא מפורש בש"ס ערובין מ"ו ע"ב דהלכה כרע"ק מחברו וכר' יוסי מחבריו א"כ צדק פסק הרמב"ם והב"י כת"ק שצריך כזית צלי?

הדרן לנידון דידן כשצריכין לבשר ביו"ט וה"ד במסוכנת כשיש שהות לאכל כזית צלי מבעוד יום אפי' אין צריך לה מותר לשחוט, ובדורינו שזה צריך בשביל שלא הכין את עצמו היטב זה שבאו לו אורחים, וזה בשביל שהוא איסטניס ואין טבעו מוכשר לאכל בשר שנשחט מיום יומים, מי יוכל לומר שאסור לשחוט ביו"ט כיון שמותר ע"פ הדין, וא"כ כיון שמותר לשחוט ביו"ט אין בידינו לאסור בר"ה מכח הדין של תוה"ק:

אותן שנוהגין שלא לשחוט בר"ה נוהגין בחומרא זאת ע"פ המוסר, וכמה פנים לחומרא זו ואלו הן

(א) במגמ"י איתא והובא במג"א סי' תקצ"ז שלא לאכל בשר ולשתות יין בר"ה, והנה אין טעם לדבריו כי מה יעשה בדברי נחמיה סי' ח' דכתיב ויאמרו להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' כי קדוש היום לאדונינו, שזה היום הי' ר"ה ושמחת בחגיך כתיב עיי' רש"י ראב"ע? אך מצינו שמהרש"ל לא אכל דגים בר"ה שהי' חביבים עליו ורצה למעט תאוותו בדבר מסוים וכן כתב הב"ח בשמו שלא ילבוש בגדים חשובים בר"ה עיי' במג"א סי' הנ"ל, א"כ חזינן שראוי למעט בתענוגים בר"ה בשביל שהוא יום הדין הגדול והנורא, וא"כ יען שכל היתר לשחוט ביו"ט הוא רק יען שבשר שנשחט אתמול אינו כבשר שנשחט היום כמ"ש הרמב"ם והרא"ש, מעתה בר"ה שהחיוב למעט בתענוג בדבר מסוים בוודאי מה טוב שלא לשחוט בו ביומו הבשר אוכל (וכאשר דברתי מענין זה על שולחני עם בן תורה אחד אמרה לי זוגתי הצדקת תחי' שבסדורים לא נמצא בברכת המזון ביעלה ויבא את יום הזכרון כאלו אסור לאכול לשבעה) ·

(ב) הב"י בסי' הנ"ל מביא בשם כלבו שי"א שצריך להתענות בר"ה, ויש כמה קדמונים

שסברו

שסברו שמצוה להתענות בכל ר"ה, ועיי' שו"ת כנסת יחזקאל סי' כ"ג (הובא בכ"ש) שמי שנדר עד"ר להתענות כל ימיו בר"ה שאין להתיר נדרו כי מצוה להתענות בר"ה, עיי"ש, והנה הטו"ז באו"ח סי' הנ"ל מביא ראי' עצומה מאליסע שאכל אצל השונמית ואותו היום הי' ר"ה והאיך אפשר לומר שמצוה להתענות? והנה כבר הקשו עליו בבגדי ישע שמשם לא מוכח שאכל עיי"ש, היוצא לנו מזה שכמה פוסקים גדולים סברו שהחיוב או לכה"פ שמצוה להתענות בר"ה והאיך נלא לזכה זכה כדי להרבות בתענוגים ביום הגדול הזה ולא יהי' לנו די במה שהכינו בערב יו"ט אף אם אין הטעם לשנה?

(ג) עיפ מה דאי' בפוסקי' נוהגין לומר ללובש בגד חדש תבלה ותתחדש, ויש מי שכתב שלא לומר כן על מנעלים או בגדים הנעשים מעורות של בהמה אפי' מטמאים דא"כ הי' צריכין להמית בהמה כדי לעשות ממנו בגד וכתיב ורחמיו על כל מעשיו, עיי' רמ"א או"ח סי' רכ"ג, וכזאת כתבו הפוסקים שהשוחט מברך פעם הראשון שהחיינו על הכיסוי ולא על השחיטה, (עיי' רמ"א וש"ך יו"ד סי' כ"ח) יען דמזיק לבריה, והאיך יברך על השחיטה ברכת שהחיינו ומעתה ביום הדין הזה אשר עליו נאמר ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין, ואנו רוצים לעורר רחמים ע"י תפלה ושופר כמ"ש ורחמיו על כל מעשיו, והאיך נלך באותו יום ובאותו שעה לעשות מעשה אכזריות להמית בריה, כדי להרבות בתענוגים?

(ד) כמעט ברוב קהלות ישראל השוחטים הם הבעלי תפלות, ולהיות שליח ציבור צריך כוונת הלב להתפלל בכוונה עצומה ובכל כחו, והאיך שליח אחד עושה ב' שליחות להיות באותו יום ובאותו שעה שוחט להרגים פגימה דקה מן הדקה, שצריך כוונת הלב כידוע לכל מבין ומרגיש ומפורש בפוסקים? ועוד הוא הש"ל הוא השליח המתפלל בעד הציבור רחמים וחסדים, והוא ילך באותו היום או אפי' קודם שיורד לפני התיבה ויעשה מעשה אכזריות לשחוט בהמה חי' ועוף, ואין קטגור נעשה סנגור?

טעמים הללו עלו תמיד במחשבה לפני כשאלו אותי אודות שחיטה בר"ה, ובלתי ספק כל מי שבקי בחדרי התורה והיראה יודע ומרגיש שטעמים הללו טובים הם, וראוי' לאומרם ועליהם אני אומר: טעמו וראו כי טוב ה'! וכל מי שאוסר לשחוט בר"ה בוודאי טעמים כאלו או כיוצא בהם לפניו גלוים וידועים, כי הם דברים פשוטים· ומאז ראיתי בספר שו"ב גבול בנימין שכתב היכי תמצא ששוחטין ברגל ולא בראש? הרי' ששוחטין בשלש רגלים ולא שוחטין בר"ה! וגם כוונתו אחד מטעמים הנ"ל · אך כאשר סדרתי ספרי שדור המנהגים ח"ב ובאתי אל ר"ה ועיינתי בדבר, מצאתי ראיתי בספר שו"ת מהרי"א לאו"ח סי' קס"ד אחר שמביא שאין שום הלוק בין ר"ה לרגל לענין שחיטה מדיני דגמרא, כי מפורש בש"ס ביצה ג' תנמא כל אוכלין לר"י הוכלא דלפרת הוא ורמינהו ביצה שנולדה וכו' בראשון לא וכו' ומאי קושי' הא פירוש רש"י ותוס' הוכלא דאפרת הוא דאי בעי שחיט לה ואוכל כל מה שבגווה, והרי מתני' דערובין ביו"ט של ר"ה מיירי, וע"כ שאין חילוק בין ר"ה לשאר יו"ט · ומסיק לבסוף, ששאל את השוחט שלו והוא העיד, שבכל תפילות ישראל המנהג שלא לשחוט ביו"ט של ר"ה, כדי שלא להזיק שום בריה - א"כ חזיתי שהגאון הזה רצה לחזק המנהג שלא לשחוט אף שאין יסודו בש"ס ובפוסקים ואף שלא הביא רק טעם שלישי מארבע טעמים שלי, והאיך אבא אני הצעיר לדבר דבר בענין הזה ומטעם זה לא דברתי מזה כלום· אך יען כי כבר חכמים אחרים שאלו אותי שלא הזכרתי מזה

כלום

לציון · התפלה כמו ערבית דאמש · ובשבת ואני תפלתי · וקורין · ק"ש · ושוהין עד הלילה ואין עושין מלאכה לצורך הלילה עד אחר ברכו · ערבית מעריב · ישמחו בתגיהם וכל התפלה כליל ראשון · ואם מוצ"ש מתפללין ותודיענו ומקדשין על הכוס בבהכ"נ יקנה"ז · ועל השולחן · מסיק או"ח ואביו לברך שהחיינו קודם לישב בסוכה

אכיל ואי בעי לא אכל ואין החיוב רק שלא לאכל חמץ וכיון שגם בסוכת אין החיוב עליו רק בליל הראשון לאכל כזית פת אבל בשאר הימים רצה אוכל פת רצה אוכל פירות או קליות חוץ לסוכה ולמה מברך בסוכה בכל פעם ? ומביא ב' תירוצי' א' כיון דאיכא חיוב שינה כל זיין ואי אפשר להיות זיין ימים בלי שינה נמצא שהחיוב סוכה נמשך כל זיין מש"כ במצה · ב' במצה שאוכל רק בשאר

תולדות אסתר

כלום , אמרתי הנני כמוכרח להביא בספרי המדבר מכל מנהג ומנהג מה ששאלתי וראיתי בספרי ראשונים ואחרונים ביסוד המנהג :

ועתה אהובי אחי , אחרי שהבאתי אותך לגן התורה והראיתי לך , שעל אדמת הקודש של בעלי ש"ס ופוסקים יוצא עץ הדעת המאיר עיני חכמים שמותר לשחוט בר"ה כמו בשאר י"ט , וגם הראיתי לך שמן עץ הדעת יוצאים ארבעה ענפים לאסור השחיטה בר"ה , ועוד ענף אחד והוא החמשה בתורת העולה מן העץ הי' במקום דשכיח טרפה כמו בשרה שאסור לשחוט בכל יו"ט מכ"ש בר"ה , אדבר עמך מן כל ענף היוצא מן העץ · ואז נראה הנאכל מפריו או לא ?

טעם א' וטעם ב' כמעט שווים בטעמם , למקצת החיוב להתענות , ולמקצת מהכז"ל מותר להתענות , ויש מי שאמרו שלא לאכול בשר ולשתות יין , ויש נהגו שלא לאכל מאכל חביב בר"ה , מן ענפים הללו יוצא לנו הפרי שאסור לשחוט בר"ה !

טעם ג' לומד אותנו שלא לעשות מעשה אכזריות ביום הקדוש הזה שאנו מבקשין רחמים על כל העולם . גם מן ענף זה נראה שלא לאכל מפריו הי' שלא לשחוט בר"ה !

טעם ד' שקרוב במקצת לטעם ג' שהש"ץ שהוא השוחט לא יעשה ביום הזה אכזריות כי הוא שליח לעורר רחמים בתפלתו , שבית צריך כוונת הלב לשחיטה ולהרגיש הפנימה ואין מלאך אחד עושה שתי שליחות , כי להתפלל צריך כח , וע"י התפלה בכח ובכוונה נחלש הרגשתו ביומו , ויש לחוש לקלקול ח"ו , וא"כ נראה שגם מן הענף הזה לא תאכל משמנים כאשר אותה נפשך לאכל מבשר שנשחט היום ע"י הש"ץ · לך היוצא מן הענף הזה הוא הדרך הישר , שאם יש בעיר שוחט אשר רק עבודתו לזבח זבח ולא להתפלל , ופרחו שני טעמים הללו , ממילא מותר לשחוט !

ומהנוגע לענף החמישי הוא דעת הפוסקים שהבאתי לעיל המחמירין בכל יו"ט מלשחוט במקום שיש טרפות כמו בשרות וא"כ מכ"ש שלא לשחוט בר"ה בהמה , אך עופות שרובא דרובא מהם כשרים מותר לשחוט גם בר"ה כמו שנוהגין בשאר יו"ט !

ובהא סלקינן , וזאת תורת העולה מכל הנ"ל , במקום שאפשר לחזק המנהג שלא לשחוט בר"ה מה טוב ומה נעים , אך במקום שאי אפשר , אם יש שוחט שאינו שליח ציבור הוא ישחוט ולא

בשאר ימים להשביע רעבונו ודומה למי שאוכ' בשר עשור משום שאסור לו לאכל בשר טרפה שאינו מברך אקב"ו לאכל בשר כשר משא"כ הסוכה אינה לצורך גופו רק לקיום המצוה ולכן מברך עיי"ש בס' ע"א ועיי' בס' קרבן חגיגה סי' פ"ד שהאריך ביישוב קושית הכלבו בהשכל ודעת

(כב) ביום שני בתשובת הרשב"א סי' ס"א כתב טעם למה אין מניחין תפילין ביו"ט שני אפ' של ר"ה כיון שעשו אותו לגבי מת כחול מי אמרי' אתי דאורייתא ומבטל דרבנן ? תשובה אסור בתפילין דקיי"ל כמ"ד תפילין מ"ע שהז"ג היא ואם נתכוון בהנחתן לשם מצוה בשבת ויו"ט עובר משום בל תוסיף, וכיון דבימים טובים דאורייתא איכא משום בל תוסיף בימים טובים דרבנן אסור,

בסוכה כי אין צריך לברך יותר שהחיינו על הסוכה רק ליל ראשון (יז) ואח"כ בליל שני הוי מספק לכן מברכין זמן ואח"כ לישב בסוכה וכן נוהגין · ביום שני (כב) יוצר אאמיץ · אופן כדאתמול (כג) זולת אנא תרב · קדושתא ארחץ בנקיון כפות · בסוכת חי וקים · אל נא · וא"א שהחיינו (כד) על הלולב (ואם תאמר מ"ש שמברכין שהחיינו על השופר שני הימים ? ויש לומר זמן ליל ר"ה מדרבנן משום דאיבעי לן אי ר"ה ויוהכ"פ הן כרגלים ולא איפשטא לכן אין פוטר השופר מלברך זמן אבל ליל חג הסוכות דאורייתא לכן פוטר הלולב מלברך זמן וא"ת א"כ ביום א' לא יברך זמן אלולב, וי"ל דליל

דכל מה דתיקון כעין דאורי' תיקן דאי לא אתי לזלזולי בהו ושב ואל תעשה הוא, ופוק חזי מה עמא דבר · ומת שאני דמשום כבודו הקילו, וכן נמי לענין שבעת ימי אבלות דרבנן הקילו' עכ"ל ·

(כג) כדאתמול מחזור וטלית מותר להביא בכל ימים טובים לבהכ"נ אפי' במקום שאין עירוב כדי להתפלל, אך להחזיר לביתו מבהכ"נ אסור, ואם מתיירא פן יאבד בבהכ"נ או שיגנבו מותר אפי' להחזיר משום דהתירו סופן משום תחלתן (מג"א או"ח סי' תקי"ח

(כד) שהחיינו ומ"מ אם חל יום א' בשבת אז מברך בשני ·

מברך

תולדות אסתר

ולא הש"ל, ובמקום שאין שוחט אחר רק אותו שהוא הש"ל ביומו, אז אם אפשר יראה הסכין לחכם ביומו מספק שמא ע"י שנתחמם בתפלה ובעבודה לא הרגיש לפי שעה, אך לא ישחוט רק עופות שע"פ הרוב כשרים וגם אין העבודה גדולה בשחיטות בהמות לכך בהמות לא ישחטו בשום אופן מצד חמשה טעמים הנ"ל, וכן אנו נוהגין פה, כנלע"ד, ועיי' מ"ש המ"מ ריש ה' יו"ט בדעת הרמב"ם שגבי סוכת ועצרת ור"ה שכתב בהם כל מלאכת עבודה לא תעשו אוכל נפש אינו בכלל יע"ש כוונתו כל מה שעושה כדי לאכל אינו בכלל מלאכת עבודה ורק גבי פסח דלא כתב מלאכת עבודה הוצרך הכתיב להתיר אוכל נפש ·

(יז) ראשון אעתיק כאן בקיצור מה שהשבתי זה כמה שנים לראשים דיישוב קונסענטמארטאן וז"ל לאלופים התורנים ראשים וטובים ובראשם הקצין היקר ר' שמואל טרענק נ"י · נפשכם בשאלתכם אודות השוחט מו"ה פלוני שבא לגבולכם בחג הסוכות להתפלל ומצא חן בעיני הציבור · ורוצים לקבלו לשוחט וש"ץ · ומיעוט מוחין בשביל שראו שקיבל ביום א' של חג אחר תפלת מנחה איגרת מבי דואר והלך לזויות ופתח את האיגרת וקרע את הנייר והחותם · וצועקים שחילל את

את היו"ט , ורצונכם לקבלו ע"פ הרוב אם דעתי מסכמת לנשות אותו ולהסכים עם הרוב , לזאת הנני לרצונכם לברר לכם הדין של תוה"ק כפי המסודר בשלחן ערוך שהוא חיינו ואורך ימינו ואח"כ תשפטו בצדק שיש רשות למיעוט למחות והדין עמהם , וחלילה לי לנשות אותו ולהסכים עם הרוב ·

במחבר או"ח סי' ש"ז איתא איגרת השלוח לו אם אינו יודע מה כתיב בו , מותר לקרות בו , דשמא יש בו דבר שצריך לו ולא מיקרי שטרי הדיוטא , ולא יקרא בו בפיו אלא יעיין בו ואם הובאה בשבילו מחוץ לתחום , טוב לזהר שלא יגע בו , וכתב המג"א בשם הפוסקים שמנהג פשוט ליגע בו , וז"ל רמ"ת סי' קי"ו שכ"ש המביא כתב מחוץ לתחום יש דיעות חלוקות · אור זרוע אוסר ומהר"ם ורא"ש מתירין , ובאגודה כתב אני נהגתי לומר לאחר לקבלו ולקרותו אולי יש בו צורך נפש , ואם הוא חתום או קשור אני נוהג לומר לערל איני יכול לקרותו כל זמן שאינו פתוח , ע"כ משמע דאסור לומר לפתחה ועיי' מ"ש סי' תקי"ט וכן נוהגין , אך יש אוסרין דחיישי' שמא טרם שעומד השליח לפוש יקח היהודי הכתב מידו , לכן צריך השליח להניחו על השולחן כדי שיעשה הנחה , עיי"ש שהאריך בזה וזת"ד · ועיי' בטו"ז שם , אך הפ"א ביו"ד סי' קי"א אוסר לומר לגוי לפתיח החותם ולקרוע הנייר בשבת , ובשו"ת חכם צבי ס"ס ל"ט חולק עליו וכתב שאחרי ני' מאחרי שאסור את המותר והתיר את האסור כאשר הוכחתי בראיות ברורות והוכחתיו על פניו בהיותו פה עמנו ושתק לי , עכ"ל · ואיגרת הבא ביו"ט מביא המג"א וטו"ז באו"ח סי' תקי"ט בשם מהרי"ל עכו"ם שהביא כתב חתום ביו"ט מותר לפתחו אך אם כתובים עליו צירת או אותיות אסור משום מוחק כמו בשבת , עיי"ש ועיי' דגמ"ר באו"ח סי' ש"מ · מכל הנ"ל מוכח שהן בשבת והן ביו"ט אסור לפתוח האיגרת בעצמו לפי שיש עליו חותם ואף אם אין עליו חותם יש בו אותיות דבי דואר , רק הנפקותא שבשבת אסור לומר אפי' לגוי לפותחה , רק לומר אין אני יכול לקרותה כל זמן שאינו פתוח , והוא מעצמו יפתח אותו , וביו"ט מותר לומר לגוי לקרוע החותם , ואם אין עליו חותם או צורות מותר אפי' בעצמו ·

ומעתה נבא לנידון אשר לפנינו האיש שבחרתם אותו הנה · כאשר שאלתי אותו האיך התיר לעצמו לפתוח איגרת ביו"ט השיב לי , שכבר הי' מלא דאגה על בני ביתו ושכח שהוא יו"ט , ואלו הי' אומר שלא מצא איסור בדבר , יען שלא הי' עליו חותם , ולא קרע במקום החות' וכדומ' , לא מצאתי מקום לדחותו ולעשות נגד הרוב , אך יען שהוא לא ידע הדין ואינו בר הכי לידע , וא"כ הוא לעצמו חשב , שע"פ הדין אסור לקרוע האיגרת , וא"כ דברי חכז"ל כלפס וכאין בעיניו , והאיך נמסור בידו עבודת הקודש שרק לאיש ירא שמים וצדיק בכל דרכיו רשאין למסור ?

שנית בוודאי אם כבר נתקבל ויושב שם חלילה לסלקו ולדחותו בשביל זה , ודי להוכיחו ברבים כשעושה דבר אשר אצל המון לאיסור יחשב , אך בנידון דידן שעוד לא קבלתם אותו ואין עוד שם מקומו , והמיעוט מוחין מלקבלו יען שבעיניהם עשה דבר איסור , ושוי' אנפשייהו כאיסורא בוודאי מצד הדין אין לקבלו , יען כי מבואר בש"ע או"ח שהמיעוט יכולין למחות ולעכב שפלוני לא יהי' חזן (עיין או"ח סי' נ"ג סעי' י"ט) , והגם שבכל הקהלות התקנה שע"פ הרוב יצאו ויבאו בקבלת הש"ץ , דא"כ אין לדבר סוף , אך באופן זה שיצא דבר כמכשול מתחת ידו קודם שנתקבל שורת הדין שלא לקבלו · כ"ד הכותב למען האמת והשלום לאוהבי השלום והאמת ·

הק' שלמה צבי שיק מברעזאווע

מיו"ט

דליל ראשון צריך זמן משום סוכה לבד מיו"ט (יח) לכן אינו פוטר . הגה"ה במנהגי מהרא"ק ז"ל) וקורין כדאתמול בשני ס"ת ומפטירין ויקהלו ויש מתחילין ותשלם · הושענה אבן

(יח) מיו"ט מצאתי את עצמי מחויב להעתיק כאן מה שהשבתי לתורני אחד נגלילי בענין שתיית טאבאק ביו"ט וז"ל לידידי התורני וכו' מה שמתרעם מעלתו נ"י על השוחט אשר בעירו יען ששותה טאבאק ביו"ט, ולדעתו ראוי לאיש אשר עבודת הקודש בידו שלא לעשות כזאת כאשר הפוסקים שהביא מעלתו אסרו כזאת, ומעולם לא ראה שום צדיק ששתה טאבאק בי"ט ראשון, וביקש ממנו ב' דברים, אחד לברר לו הדין, שנית להוכיח את השוחט ולהזהירו שלא יעשה כזאת, והנני לרצונו כיד ה' הטובה עלי · (א') אעתיק לו מאוצר הספרים אשר לי אשר ראיתי ואשר שמעתי וראיתי מן רבותי הגאונים הסי"ו · עיניו הטהורים שפיר חזו שבמג"א או"ח סי' תקי"ד סק"ב אוסר בשתיית טאבאק משום ב' דברים א' משום מכבה וב' משום דאין שוה לכל נפש כמו מוגמר שאסרו חכז"ל ביו"ט מטעם זה ·

ומתחלה נדבר מטעם ראשון משום מכבה · והנה עוד בימי בחרותי דברתי הרבה מזה עם מורי ודודי הגאון הצדיק מו"ה דוד שיק יחי' רב בק"ק עאקייא ואמרתי לו, שלדעתי אין כאן שום חשש מכבה, ואפי' אם אמר לחוש שבעת שנתן עליו האש ודוחק את הטאבאק יוכל לבא לידי כיבוי, וכי כוונתו לכבות? וכי רצונו לכבות אדרבה רצונו להבעיר לצורך התענוג, ואין כאן פסיק רישא · ולו יהיבנא שאיכא פ"ר הא המג"א מביא באו"ח סי' שי"ד דבאיסור דרבנן מותר פסיק רישא? סוף כל סוף דבר שאין מתכוון הוא, ואם מכבה שלא בכיוון א"כ מקלקל וממעט התענוג שהוא לו לצורך אכילה או לצורך רפואה ובדבר שאינו מתכוון וקלקול ועושה כלאחר יד כל העולם סובר שאפי' פסיק רישא מותר, עיי' דגול מרבבה לאו"ח סי' ש"מ?

והנה לפי שעה אינו עולה במחשבתו מה שהשיב לי מורי הגאון הנ"ל ע"ז: ועתה נבא לטעם ב' של מג"א שדומה למוגמר וכמו שמוגמר אינו שוה לכל נפש כן שתיית טאבאק · ומורי ודודי הגאון הנ"ל החזיק בטעם שני של המג"א והזיק את דבריו דהא חזינן שנשים אין במציאות שישתו טאבאק, וא"כ למיעוט דמצוי בין אנשים וכמעט לכל הנשים אינו, וא"כ בוודאי מן היושר שלא לשתות משום דאינו שוה לכל נפש כדעת המג"א והדין עמו בזה ·

אך הפ"י וברכ"י וכן הביאה לעתים על ה' יו"ט מדמין שתיית טאבאק לענין רפואה ולבריאת הגוף שמותר ודומה לזיעה וזה שוה לכל נפש, ועושין הטאבאק ג"כ לבריאות הגוף, אצל אחד פועל עכול המזון ואצל לאחד גורם שלשול, וללאחד מחזק הגוף והכי מעייס, סוף כל סוף לאותם שרגילין בכך הוא צורך רפואה ואטו משום שהוא גם עונג יאסור, זת"ד האחרונים המתירים ששוה לכל נפש הוא ולא כדעת המג"א, עיי' פ"י שבת ל"ט בד"ה מתירין ובפרמ"ג סי' תקנ"א וכ"ש סי' תקי"ד · וכאשר דברתי מזה עם מורי הגאון מופה"ד מו"ה חיים צבי מאנהיימער נ"י זצ"ל אשר הי' בעת רב באונגוואר אמר לי שדברי בעל מג"א שאינו שוה לכל נפש מודחה ממשנה דמתוך שב"ה מתיר לנאת בלולב ביו"ט משום מתוך, הייי שהוא משום הדור מצוה לנאת בלולבו, והא נשים פטורת ממ"ע שהז"ג וא"כ אצל נשים אין שום צורך בזה ואינו שוה לכל נפש, אלא וודאי שאין דנין על כל העולם כולו אלא על אותן העוסקי במצוה וא"כ גם בשתיית טאבאק לאותן ששותין הוי שוה לכל נפש .

והנה

והנה בכ"ז ראינו מרבותינו הגאוני' הנ"ל שלא שתו, הגאון מאונגוואר יחי' לא שותה בכל יו"ט אפי' ביו"ט שני, וכל ימי חג הפסח לא שותה אפי' בחה"מ מחשש חמץ, ואמ"ו הגאון מטאקייא ני' נוהג לשתות ביו"ט שני, וכעת כאשר קבלתי מכתבו דברתי עם ידידינו הרבני החסיד מו"ה ישעי' בער ני' שדרכו לילך בכל ר"ה לשאנז מה שראה ושמע שם במנהג שתיית טוטין, והשיב לי כי הגאון החסיד משאנז שותה אפי' בר"ה, וכן בחור אחד הלומד פה, והוא מהימן לי, סיפר לי, שראה את רבו דסעלעש ני' ששותה ביו"ט בראשון ובשני, מכל זה אנו רואין שיש צדיקים וחסידים המחמירים, ויש מהם שצריך גדול להם לבריות הגוף ולנקיות, ומקילין בזה. ואני לעצמי אומר ב' דברים ואלו הן, א' לע"ד מי שרוצה להחמיר תבא עליו ברכה, אך יחמיר גם ביו"ט שני וזה אלי' דבר חדש אשר לא ראיתי ולא שמעתי משום אדם, דהנה כד נצא לדין בדין תפילין ביו"ט הדעת של תוה"ק נוטה להניח תפילין שהם דאורייתא ביו"ט ב', מאחר שאנן בקיאין בקביעי דירחא, וגם עשו רבנן את היו"ט שני לגבי מת כחול כמו שהאריך הרשב"א בתשובה סי' ס"א (עיין לעיל בז"א סי' כ"ב) ולדעת מקצת מן הפוסקים מלין מילה שלא בזמנו ביו"ט, ואם לענין מת ומילה היו"ט ב' הוא כחול למה לא נקבל עלינו מלכות שמים בתפילין בראש וביד כדמחוייבנו מדאורייתא? ואין לנו שום תירוץ אחר, רק שתוה"ק נתנה כח לחכמים לתקן תקנות טובות ומועילות לחזק הדת לעקור דבר מה"ת בשב וא"ת. ואם נשאל מה מצאו חכז"ל לעקור דבר מה"ת ביומו כדי לחזק הדת? אין לנו תשובה אחרת רק שאם יצא להניח תפילין ביו"ט שני אתי לזלזולי ביה ויזלזלו גם ביו"ט ראשון כמ"ש הרשב"א סי' הנ"ל. וא"כ המחמיר ראוי שיחמיר גם ביו"ט ב' מטעם זה. ב' מצינו שגזרו יו"ט אטו שבת, ואם שותין טאבאק ביו"ט ב' ויבא אחריו שבת כיון שמורגל לשתות בעת שמלובש בבגדי שבת ונרות של שבת על שולחנו וכן המפה של שבת וכדומה יש לחוש שישכח שהוא שבת וישתה הטאבאק. וזה ענין גדול לדעתי, ומטעם זה הי' ראוי להחמיר לע"ד, וכל מי שרואה בעין יפה ימצא כי יש ממש בחשש זה, ושבת אחר יו"ט הוא רק אחר יו"ט שני ולא אחר יו"ט ראשון כידוע וא"כ בוודאי מי שמחמיר בראשון ראוי להחמיר גם ביום ב' ומה שראינו ושמענו שכמה חסידים ואנשי מעשה לא החמירו. אפשר משום שאם יחמירו גם ביו"ט ב' כמה פעמים בא השבת אחריהם וא"כ יצא מן ההרגל ג' ימים רצופים, וכל מי שמורגל בשתיית הטאבאק מרגיש שאינו בריא אי אפשר להיות בריא בלם זולת ההרגל זה, ואז אינו בקו הבריאה, לכן לא יערב מאכלו, ומרגיש מחלה, והעיקר חסר לו, הן בשבתו והן בקומו ממטתו. ובוודאי מתוך זה הותר לו, כי זה לצרכו, ואין צריכין שוב לומר מתוך שהותר לצורך הותר נמי שלא לצורך ומותר לו.

והנה הודעתי לאדוני מה שמצאתי ראיתי וקבלתי מרבותי בדין זה ואין כאן שום עמל ואין באיש כזה שאין רוצה להחמיר בענין זה, וזולת זה הוא איש תם וישר ירא ה' וסר מרע, וצדיק הוא בכל דרכיו. וחלילה לו לעשות כדבר הרע הזה להמיר צדיק עם רשע. אך בכל זאת הנני לרצונו לדבר על לבו לעת מצא שלא יעשה כזאת, אך לא מטעם דמעלתו כ"י אלא מטעם אחר, והוא, כאשר נתקבלתי לרב דפה חדש ימים לפני נסיעתי לכאן הי' מורי הגאון החסיד מחוסט יחי' בעיר מולדתינו ק"ק ברעזאווע בשבת חנוכה, ובמו"ש כאשר זכיתי לישב עמו לבדו שאלתי אותו אם להניח תפילין דר"ת, כאשר רק לאיש שמפורסם בחסידות הותר כמפורש בטור או"ח סי' ל"ד ומי אנכי להניח אותם? והשיב לי בזה הלשון: כלל גדול הוא שת"ח אסור לעשות דבר הן בקום ועשה והן בשב וא"ת מה שהוא תמוה בעיני המון שאין מבינים ובקיאין באורחת החיים

ויען כי בדורנו ובפרט במקומו מחוז יש אנשים פשוטים שכמעט אין ריח תורה בהם שמניחין וממהרין עליהם גם בחומרא זו נגד ידי דעת ר"ת . והמון עם חושבים , שכך ראוי לעשות לכל ירא שמים, ורק הם פטורין לפי שעוסקין במיי

אבן שתיה · כהושעת אלים · במוצאי יום טוב אומר אתה חוננתנו בחונן הדעת ומבדילין בפה"ג והמבדיל ואין מברכין על הבשמים ולא על הנר (יט) בחוה"מ

עוה"ז וכדומה אמתלאות ופטפוט · הכל שלהם יואם רואין אח"כ איש חכם ות"ח שאינו מניח תפילין דר"ת חושבין , שהוא אחד מקלי הדעת , ובטלה חשיבותו בעיניהם , לזאת ראוי להניח ולהתנהג בחומרות הללו , והכל כפי המקום וכפי הזמן . כזאת אמר לי מורי · ויען כי מעלתו נ"י כבר פרסום השתית עאבאק לאסור , ודעת מעלתו שראוי שהשואל יחמיר והמון חושבים שכן הוא שורת הדין להחמיר לת"ח . ורק הם פטורים מחומרות הללו , מלד זה אדבר עמו שלא יעשה כזאת מפני הכבוד , וכזה יאחז צדיק את דרך השלום ושלום לו מאת מוקירו ומכבדו כערכו הרם ·

הק' שלמה צבי שיק מברעזאווע

(יט) ולא על הנר , על הנר אין מברכין משום דביו"ט מותר להדליק נר · ועל הבשמים אין מברכין משום דביו"ט ליכא נשמה יתירה , עיי' תוס' פסחים ק"ב ע"ב בד"ה רב ובביצה ל"ג בד"ה כי · ומקור למ"ש שיש נשמה יתירה בשבת ולהריח במו"ש בבשמים הוא מש"ס תענית כ"ז ע"ב וביצה ט"ז ע"א ואמרו שם שנשמה יתירה נתן הקב"ה באדם ערב שבת ולמו"ש נוטל אותו ממנו · ורש"י בתענית פירוש נשמה יתירה שמרחיב דעתו לאכילה ושתייה · וברש"י עין יעקב מוסיף ע"ז וכדי ליישב דעתו שנטלה ממנו מברך על ההדס ובענין זה כתב הרמב"ם שפ"ט משבת , ובתוס' ביצה שם כתבו עוד טעם ב' מפני אש דגיהנם המתחיל אז , עיי"ש · ובמדרש במ"ת יצא נשמתו ובא ריח מג"ע וחזרה נשמתו · ובאבודרהם מביא עוד טעם ג' והוא כוונת נשמה יתירה הוא שהנפש מצאה מנוחה ושמחה בשבת שעוסק במצות ומע"ע ומרוחק מעסקי הבל והבל , ומתענג שמחת הנפש עם בני ביתו ואוהביו כאלו הי' לו נשמה יתירה ורוח חדש בקרבו ובמו"ש כשפונה למלאכתו ולעסקו , ודאגות שונות באים אל לבו על הטורח והעינוי בעסקי עוה"ז הוא כאלו אבדה ממנו נפש העליון , ומ"ד אע"פ שאין זה לשונו , ולכן מברך אז על הבשמים להשיב נפשו · טעם רביעי מובא מראב"ע שהנשמה יתירה מכח הברכה שבירך ה' את יום השביעי כמ"ש ויברך אלהים את יום השביעי היי' שמחדש כחת הגוף ולנשמה יתרון השכל ולכן במו"ש מריחין בבשמים והשיב נפש על שנאבד הכח ויתרון השכל ·

ושיטה מקובלת בביצה נתן טעם חמישי בבשמים , שבשבת נותן הקב"ה שכל טוב לעסוק בתורה ואל עליו שפע אלהי , ולכן מברכין במו"ש על הבשמים לשבח את הנפש שאבדה השפע והשכל . (עיי' ח"ר מנהג מו"ש מ"ש שם בשם בחיי) ואני אמרתי בזה דבר חדש ליתן טעם על הבשמים במו"ש ועל ברכת מאורי האש ועל הסתכלות בצפרנים בעת שמברך על הנר ע"פ מוסר השכל , וממילא תבין למה לא יעשה כן במו"ש שחל ביו"ט · ואקדים דברי המדרש ילקוט סי' תשכ"ג וז"ל כל עצמותי תאמרנה וגו' אמר דוד אני משבח אותך בכל אברי , בפי בתפלתי בראשי בתפילין של ראש בידי בתפילין של יד ובה אני אוחז הלילית בזמן ק"ש , בצפרנים אני עושה פריעה ובהן מסתכל באור הבדלה · ברגלי לילך ג' פסיעות אחר התפלה · ברכי בהן אני

עושה

עושה סנדקאות לילדים בשעת מילה ופריעה לכך נאמר כל עצמותי וכו' עיי"ש · ומעתה אני אומר שתקנו הקדמונים מאז בסדר נכון לברך כמו"ש על היין ואח"כ לברך על הבשמים, ואח"כ על האור ואח"כ ברכת המבדיל כדי להקדים כל החושים אשר באדם לעבודת הבורא ית"ש שלא יכשל בעסקו בעניני התבל בששת ימי המעשה : ואקדים דבר נאה ומתקבל מה שכ' הרשב"ץ בספרו מגן אבות ח"ג דף כ"ו וז"ל · סדרו הברכות על הכוס בהבדלה סדור נכון ע"פ הטבע, בתחלה ברכת היין לפי שחוש הטעם הוא יותר עב שבחושים שאינו מרגיש אלא בפגישה וכן הלשון למטה, ואחריו בורא מיני בשמים כי חוש הריח הוא יותר דק ממנו כי מרחוק יכול להריח ' וכן החוטם למעלה מן הלשון, ואח"כ בורא מאורי האש יען חוש הראות הוא דק שהוא משיג עד לשמים וכן העינים למעלה מן החוטם, ואח"כ ברכת המבדיל שהוא חוש השכל אשר בנפש העליון להבחין בין הקודש ובין החול, ולזה קבעוהו בחונן הדעת, וכן המוח שהוא משכן החושים הפנימים שהם תשמישיהם השכל למעלה מן כולם, עכ"ל :

ולכן כמו"ש שכל אחד פונה לדרכו ולמלאכתו ויצא מן הבית צריך לקבל על עצמו ולשים על לבו כי כל דרכי עוה"ז בחזקת סכנה הם, והאדם צריך להתגבר על יצרו ולכבוש תאותו בכל דבר ; בתחלה שיקדש את עצמו בצאתו מן הבית שלא יאכל דברים האסורים לנו ולא ידבר בשפה שקר וכזב, לכן מברך בתחלה על היין להקדיש את חוש הטעם הפה והלשון ; ויען כי חוש הריח הרבה פועל באדם להרע לנפשו, וע"י חוש הריח התאוה מתעורר, והרבה עשה הריח, ומכ"ש בימים הראשונים שאז הי' עובדי כו"מ והעמידו מזבחות בדרכים ובחוצות והקריבו שם קרבנות כידוע לבקיאין בספרי קורות העתים והרבה מכשולים באו ע"י חוש הריח, שכל העובר לפני מזבחות הללו הרגיש טעם חזק והתאוה תאוה למאכל, והרבה מכשולים באו ע"ז, ועיי' רש"י ויתרוצצו הבנים בקרבה כשהיתה עוברת על בית ע"ז עשו מפרכס לצאת, כי העובר מריח ריח תבשיל, ואיתא בירושלמי מאמו של אחד שגם היא היתה עוברת על בתי ע"ז והריחה מתבשיל של ע"א ואותו הריח הי' מפעפע בבטנה ועל ידו נעשה אחד רשע ולכן כדי לקדש את הפה והלשון צריך לקדש גם את חוש הריח, היי' להיות זהיר בריח איסור ומכ"ש בריח של ע"א · ולעורר ע"ז מברך בתחלת ששת ימי המעשה על הבשמים ומריח ; וכדי שלא ילך אחרי לבו צריך לקדש את עינים שלו כי העינים רואות והלב חומד כמ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם היי' מי שרוצה לקדש את רגשי לבו צריך לקדש מקודם את חוש הראיה, ולכן תיקנו בסדר נכון לברך אח"כ על האור ומסתכל בצפרנים להבחין בין בשר לצפרנים היי' בין דבר שהוא לצורך ובין דבר שאפשר להיות זולתו וזה הצפורן (עיי' מ"ש בחלק ד' בת"מ סי' מ'), כדי לעורר שיקדש את חוש הראיה : ואם קידש את גופו, פה ולשון ועינים צריך לקדש גם את כחות נפשו בכדי שישיג תכלית האמתי שלו בזה העולם השפל, וידע להבדיל בין קודש לחול ובין טמא לטהור, היי' להשיג ולהבין את דברי תורת ה' שהיא חיינו ואורך ימינו בזה ובבא ולכן תיקנו שיברך אח"כ ברכת ההבדלה, להקדיש את כחות נפשו לעבוד את ה' באמת, ולקדש שם שמים בעולם כשם שמקדשים אותו בשמי מרום, בנלע"ד בטעם אלה הדברים הנאמרים לנו לעשות בצאת השבת, וכל מי שיוצא במוצאי שבת מן הבית ומשים על לבו כוונת המבדיל וברכותיו בכוונה אשר אמרתי, יצא מן העולם בשלום בלי פגע, ויתקדש שם שמים על ידו, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליו ויראו ממנו, וילמדו ממנו להבדיל בין קודש לחול, וגם כספו וזרעו ירבה כחול :

בחוה"מ

(כה) מברך על התפילין ברמ"א לאו"ח סי' נ"א כתב יען דיש מן הראשונים שאמרו שלא להניח תפילין גם בחוה"מ יען דגם חה"מ הוא אות בפסח המצה ובסוכת ישיבת סוכה לזאת הגם שאין הלכה כמותם יען דבסוכות של חה"מ מותר בעשיית מלאכה ולאכול מצה בפסח אין חיוב רק שלא לאכול חמץ לזאת לא יברך עליהם בקול רם · ומקשין עליו וכי כלפי שמי' נפקותא אי מברך בקול רם או בקול נמוך ? ולע"ד ברור שברמ"א קאי אם אחד

בחוה"מ(ב) מברך (כה)על תפילין · יעלה ויבא בתפלה וגומרין הלל · ק"ש ומוציאין ס"ת · אם הי' ג' דסוכת קורין כהן · וביום השני · לוי וביום השלישי · ישראל וביום הרביעי · לרביעי חוזרין למעלה וקורין וביום השני וביום השלישי שהן ספיקא דיומא וכן כל חה"מ קורין לרביעי ספיקא

תולדות אסתר

(ב) בחוה"מ בט"ז לאו"ח סי' תרס"ח מביא שלא מלינו בשום דוכתי שיהי' ימי חוה"מ נקראים יום טוב · והקשיתי עליו ממשנה סוכה ל"א מי שבא בדרך ולא הי' בידו לולב וכו' ומסיק בגמרא דמיירי ביו"ט שני דאי ס"ד בראשון מי שרי לילך למקום רחוק : ומעתה אי אפשר לומר שכוונת הש"ס ביו"ט שני הי' ביו"ט שני של גליות דא"כ סוף כל סוף קשה קושית הש"ס וכי ביו"ט ב' של גליות מותר לילך חוץ לתחום ? א"כ חזינן שגם חוה"מ נקרא יו"ט , עיי' מה שכתבתי בח"ב מספרי במנהג פסח בז"א סי' ע"כ :

ואעתיק כאן מה שכתב לי ע"ז הרב המנוח הגדול מוה' מאיר ליב ראזענבוים ז"ל לקיים האהובים בחייהם ובמותם לא נפרדו , וז"ל הטהור :

ב"ה ש' אימרע ב' ואלא תרמ"א לפ"ק ·

שלום לידידי הרב וכו' מוה' שלמה צבי שיק ני' ויזרח רב בק"ק קארצאג יע"א

נתכבדתי בספרו דמר וברכתי ברכת הנהנין ויזכה לעשות ספרים הרבה אין קץ במדת שלמה הע"ה אשר שם קדבו כשמו · וראיתי שרמע"כ תמה על בעל טו"ז שכ' שלא מלינו בגמרא שחה"מ מקרי יו"ט והקשה עליו ממשנה דסוכה , וגם אני הקשיתי עליו מרים לולב הגזול קא פסיק ותני לי"ט יו"ט א' לי"ט יו"ט ב' בשלמא וכו' ושם א"א לומר שיו"ט ב' היא יו"ט ש"נ דהא שם עדן לא הי' בקיאין בק"ד ושי' רחוקי' מב"ד ועשאו מספק אולי הוא יום א' וע"כ מיירי במקום ששלוחי תשרי מגיעין ושם עושין כי אם יום א' והשני הוא חה"מ ומ"מ קורא אותו יו"ט ? לכל כ"אה לע"ד דברי הטו"ז נכונים בוודאי יום א' דחה"מ קורא אותו יו"ט שני לפי שהוא יו"ט לבני הגולה והמה אפשר שהי' ברוב , אבל שאר ימי חה"מ ומכ"ש יום האחרון זה לא מלינו , וכן מדויק לשון הטו"ז שכתב לא מלינו ימי חה"מ , והימי מיותר ובוודאי דבא להורות שיום אחד מחמת שלבני הגולה הוא יו"ט קורא ג"כ יו"ט , אבל ימי לשון רבים לא מלינו כנלע"ד · ואלף תודות לו על אשר כבדני בספריו ריקר , דברי ידידו דורש שלומו וטובו כל הימים :

מאיר ליב ראזענבוים רב דפה והגליל ·

ספיקי

ספיקא דיומא (כא) ה"ק על הספר תורה · יהללו אשרי ובא לציון · ה"ק מוסף אתה בחרתנו ומפני חטאינו · את מוסף יום חג הסוכות הזה וכו' כאמור · וביום השני וביום השלישי או"א מלך רחמן · והשיאנו · רצה ומודים ומפקין ס"ת ונושאין על המגדל ומקיפין המגדל ואומר הושענה אערוך שועי (כו) כהושעת אלים · וכן בכל יום · ק"ש · עלינו ק"י · וכן כסדר הזה עד הו"ר רק קריאה ומוסף והושענה השייך ליומו · ביום ב' דחוה"מ (כז) כהן וביום השלישי · לוי וביום הרביעי · ישראל וביום החמישי · לרביעי חוזרין וקורין וביום השלישי וביום הרביעי וכן בכל יום מה שקורין לרביעי אומרים במוסף · ביום ג' דחה"מ · כהן · וביום הרביעי · לוי וביום החמישי · ישראל וביום

אחד או מיעוט מניחין במקום שנוהגין שלא להניח אז מן היוצר שלא לברך בקול רם משום לא תתגודדו ובלא להט"ל איבה ולעשות דבר מפורסם נגד הרוב והתפילין עצמן יכול לכסות בטלית, ככ"ל·

(כו) אערוך שועי משום דגלותי בלום פשעי דכתי' בו ושייך ביום הסמוך ליוהכ"פ:

(כז) דחוה"מ בטו"ז לאו"ח סי' תקמ"ה ס"ק י"ג מסיק שהמחמיר שלא לכתוב בחוה"מ רשאי לכתוב חדושי תורה שחידש דשמא ישכח · ובמשפטי צדק על תהילים קאפיטל ק"ל מביא שברכ"י כתב בשם תשובת קדמון שהי' לו חלום מן השמים שרשאי לכתוב ח"ת ואוהב ה' שערי ציון המחדשים הלכה · מכל משכנות יעקב, ואם על אבדת ממון הותר מלאכת הכתיבה בחוה"מ מכ"ש על אבדת מרגליות ח"ת עיי"ש:

הושענא

תולדות אסתר

(כא) ספיקי דיומא · ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח ה"ה הבחור המופלג חו"ב, חרוץ ושנון כ"ה יוסף ליב סופר בן ידידי הגאון הרב מהאלאם הלומד בישיבה בק"ק פרעסבורג על כעת רב בק"ק דרעטשקא יע"א.

מכתבו קבלתי וכו' ומה שביקש ממני להודיעו דעתי כי ביום א' דחהמ"ס קורין וביום הראשון וביום השני משום ספיקי דיומא דדלמא יום ב' של יו"ט הוא דחוה"מ. וא"כ קשה לו למה אין קורין ביום ב' של יו"ט וביום השני? וכתב שמצא במחזור היידענהיים שחקר ג"כ ע"ז וז"ל שאל מהרי"ל מפני מה לא אמרי' ביו"ט שני וביום השני? תשובה · משום ספיקא עבדינן שמא היום יו"ט ואם הי' קוראין וביום השני יהי' סוברין המון דחוה"מ הוא ואתי לעשות מלאכה, עכ"ל · וע"ז כתב מעלתו שהוא דוחק דסוף כל סוף הי' להם לתקן לומר וביום הראשון וביום השני? אהובי! טובה צפורן של ראשונים מאצבע של אחרונים, אין כל חדש תחת השמש מה שמצאו אחרונים ואת אשר לא ראו הראשונים, ויעיי' ברש"י סוכה מ"ה ע"א בד"ה אבן דאית לן וכו' וז"ל ולא מצינן למימר בי' ובחמשה עשר יום ביומא קמא היכא עבדינן בראשון של חיה"מ ובשאר הימים מי אמרי' ביומא קמא וביום השני דהו"ל למימר מאתמול וכן כסדר ונמצא שביום השביעי של הערבה נאמר וביום הששי, וע"כ לומר שהוא יו"ט לא מצית למימר וביום השביעי דא"כ עבדת לי' חול ונמצא שביעי נדחה וכו' עיי"ש ועיי' ברא"ש ובר"ן שם ובב"י לאו"ח סי' תרס"ג:

ומה

(כח) הושענה רבה כתב בכנ"מ בשם המדר' למה נקרא יום זה הושענה רבה אמר הקב"ה לאברהם אני יחיד ואתה יחיד אתן לבניך יום המיוחד לכפר בהם עונותיהן וזהו הושענה רבה, פירוש שמי אהי' בגי' כ"א ואתה יחיד בכ"א דורות, עשרה מאדם עד נח ועשרה מן נח עד אברהם, והו"ר כ"א ימים לחדש תשרי א"ל הקב"ה אם אין כפרה לבניך בר"ה יהי' ביוהכ"פ ואם לאו יהי' בהו"ר עכ"ל · ולמה נקרא רבה עיי בת"א ס"ס כ"נ ·

וביום השישי · לרביעי ביום הרביעי וביום החמישי · ביום ד' דחה"מ כהן וביום החמישי ' לוי וביום השישי · ישראל וביום השביעי · לרביעי ביום החמישי וביום השישי (כב) בהושענה רבה (כח) רגילין הצנועין (כט) לטבול או לטהר בט' קבין ואפי' פושרין וגם נהגו להדליק נרות כיוהכ"פ מפני שהוא גמר

(כט) הצנועין וברמ"א או"ח סי' תרס"ד מביא זה בשם המחבר וכתב וז"ל והמדקדקים נוהגין לטבול עצמן קודם עלות השחר כמו בערב יוהכ"פ · ויש נוהגין ללבוש הקיטל כמו ביוהכ"פ לפי שבחג נדונין על המים, עיי"ש וכתב המג"א במדינתינו לובשין בגדי

תולדות אסתר

ומה שכתב הוספה על דברי שכתבתי במנהג שבועות בז"א סי' א' במנהג לאכל מאכלי חלב בשבועות יען דמאז טעו שרק במקום שביכורים נוהג אסור בב"ח (עיי' תו' ריש כל הבשר) משא"כ בחו"ל ושלא בפני הבית, ולכן בזה החג שאנו קורין הפרשה נהיגו לאכל מתחלה חלב והפסיק ולאכל אח"כ בשר, עיי"ש. ועי"ז כתב מעלתו שיש עוד סמך ע"פ המדרש שביקשו מה"ש התורה ואמר להם משה אתם אכלתם בשר בחלב אצל אברהם, ואח"כ עי"ז זכו לתורה, ות"ד · כבר קדמו בזה בס' ת"ח וז"ל להראות שאנו נזהרים בב"ח ולא כמלאכים שאכלו אצל אברהם ולכן אנו ראוים לקבלת התורה יותר מהם, עיי"ש ס"פ אותו ואת בנו ובב"מ פ' הפועלים ואין עת להאריך, דברי אוהבו וכו' :

הק' שלמה צבי שיק

(כב) השישי בהו"ר המנהג לגבות מכל בני העיר מעות אתרוג · וכתב בכנה"ג לחו"מ סי' קס"ג אפילו מי שיש לו לולב ואתרוג לעצמו אפ"ה צריך ליתן לקהל בעד האתרוג, וכתב הטעם כיון שאם יארע פסול בשלו הרי הוא חוזר על אתרוג שקהל, וח"ס בתשובה לאו"ח סי' קל"ג כתב המקור לדין זה מש"ס ב"ב קע"ב במשנה ב' אחין אחד עני ואחד עשיר וכו' העשיר אומר לעני קח לך עבדים וירחצו במרחץ, קח לך שתים ועשה כבית הבד, ופסקי' כן להלכה בחו"מ סי' קע"ח · וא"כ כיון שבני הקהלה כשותפים הם א"כ כל עניני הקהלה שלו הם, ואם הוא אינו צריך עכשיו למקוה ללולב ושאר צרכי הקהלה, האחרים יאמרו לו הרי הם לפניך קנה לך שתים ועשה כבית הבד קח לך עבדים וירחצו במרחץ :

ול"נ לומר ע"פ פשוט יען דפסקי' כופין את בני העיר לבנות בית הכנסת ולקנות ס"ת נביאים וכתובים כדי שיקרא בהם כל מי שירצה מן הציבור וכתב הרמ"א ה"ה לכל צרכי העיר אפי'

גמר החתימה (כג) ותפלת המים · ואומר השמים מספרים כמו בשבת וי"ט · ונ"ל שאומר ג"כ מזמור לתודה (ל) כיון שהוא חול וא"א נשמת אלא ישתבח כמו בחול הלל וקדיש בניגון י"ט · אין כמוך · שמע (לא) אחד כמו בשבת וי"ט · על הכל · ויעזור ויגן וקורין לכהן וביום החמישי לוי וביום השישי · ישראל וביום השביעי לרביעי חוזרין וקורין וביום השישי וביום השביעי שהוא ספיקא דיומא · וכן עיקר · ח"ק יהללו · אשרי ובא לציון · ח"ק מוסף כדפי' לעיל · ש"ץ אומר נעריצך · כבודו · שמע · אני · אדיר כמו בי"ט · וכל אדם יקח שנים או שלשה (לב) בדי ערבה לחים ויקשרם זה לזה · ולזה קורין הושענה , ואין יוצאין בערבה שבלולב

בגדי שבת ולא הקיטל . וזה מקור המנהג שלובש הש"ץ קיטל בתפלת גשם וטל :

(ל) מזמור לתודה כיון שהוא חול וכן אי' ברמ"א · ותמה אני הא מפורש כן בש"ס בילק' י"ע מביא אדם תודתו בחג הסוכות ומזמור לתודה נתקן נגד קרבן תודה ולכן אין אומרי' בערב פסח ולא בחה"פ ולא בערב יוהכ"פ לפי שאין תודה בימים הללו ?

(לא) שמע בתשו' הרשב"א סי' תנ"ב כתב יש מקומות שקורין את שמע בקול , עיי' פרשת ק"ש , ויש מקומות שאומרי' בלחש , יען שלא הקפידו בגמרא אלא על ברוך שם כבוד וגו' לאמרו בלחש משום דמשה לא אמרה , ואומרי' אותה מפני שאמרה יעקב וראו ברוב ישראל לאמרו כולו בלחש כדי שיהי' כל אחד משנן מפיו שאלו אומרין אותו בקול רם אולי יבעט האחד על השמיעה בקרא אותו הציבור , עכ"ל :

(לב) שלשה בדי ערבה כתב בהג"מ מהר"ש לקח שבעה בדים להושענה נגד שבעה הושענות ואינה נוטלה בידו אלא כשאומר הושענות · ואני אומר רמז לשבעה

תולדות אסתר

ואפי' המיעוט כופין את המרובים וכתב הסמ"ע שם משום ביטול תורה יכולין ב"ד לכוף את בני העיר לקנות ספרים ולהשאיל לאחרים שילמדו מהם , עיי"ש , ויען כי לא המדרש עיקר אלא המעשה · בוודאי החיוב על הציבור שיקנו מן הציבור ארבע מינים שיקיימו גם העניים המצוה רבה וכמו שמוטל החיוב על הלומד תורה מספרים שלו שיסייע מממונו לקנות ספרים שילמדו גם אחרים כן רמי עליו החיוב שיזכו גם אחרים במצות ארבע מינים , וזה פשוט לע"ד ועיי' מ"ש בחלק ד' בת"מ סי' ל"ט · ועוד כמו שתיקנו לקדש בבהכ"נ משום אורחים , ועל הציבור לקנות היין , כן על הציבור החיוב לקנות אתרוג לבהכ"נ בעד האורחים והעניים :

(כג) גמר החתימה המקור לזה הוא יען דבחג נדונין על המים (עיי' מ"ש בחלק ב' מנהג תשרי בת"א סי' י"ט וכל החיות תלוי במים וא"כ הכל הולך אחר החתום וע"ז אמרו גמר חתימה , ומטעם זה המנהג לברך את חברו מיוה"כ עד אחר הו"ר תזכה לגמר חתימה טובה , ומטעם זה אומרי' המזמור לדוד ה' אורי וישעי מן תחלת אלול עד הו"ר יען כי הכל הולך אחר החתום ובמדרש אמרו שאמר דוד אורי בר"ה וישעי ביוהכ"פ (עיי' מ"ש בחלק א' בסוף מנהג חול) · ועיי' מ"ש לעיל בזכרון אשר סי' כ"ט וסי' למד · והנה המחבר כאן

לשבעה נגד שבעה הקפות שעושין זכר ליריחו שסבבוהו שבעה פעמים :
(לג) שנים או ג"פ והמחבר בא"ח כתב כזה הלשון · וחובט

שבלולב ומנענע אותה או חבטה (כד) שנים או ג"פ (לג) והוא מנהג נביאים ואין מברכין עליה · ומפקינן כל ס"ת

כה

תולדות אסתר

כאן לא הביא את המנהג שמובא באחרונים בשם הזוהר ויחי להיות נעורים כל הלילה ולעסוק בתורה , ונוהגין כן בליל שבועות וגם בליל הו"ר ואומרין ע"פ הסדר שנדפס בתיקונים ונקרא תיקון ליל שבועות · והנה במג"א סי' תצ"ד רצה ליתן טעם למנהג להיות נעור כל הלילה ע"פ פשוט לפי שישראל הי' ישנים כל הלילה והוצרך הקב"ה להעיר אותם כדאיתא במדרש ולכן אנו צריכין לתקן זה :

ואני אמרתי מקור למנהג זה ע"פ התורה והגמרא , דהנה החיוב ללמוד תורה ביום ובלילה · והמחבר בא"ח סי' רל"ח כתב צריך ליזהר בלימוד התורה יותר בלילה מביום , ואע"ג דלא איברא לילה אלא לשינתא פירשו בתוס' שזה רק בתקופת תמוז , והביא המג"א בשם הב"ח שהי' קבלה לקדמונים משכבי עד קימי , וזו בשכבך ובקומך , פירוש משבועות עד ת"ב שכבו ומקומו עד שכבו היי' מתשעה באב עד שבועות קומי ללמוד בלילה · והנה בש"ס שבת קט"ו אמרו להפסיק בין הפורעניות , ומסיק שם דפסיק ויסעו מהר ה' הוא פורעניות כתינוק הבורח מבית הספר , עיי"ש · ומטעם זה אמרו הולכין לבה"כ במרוצה שנאמר דרך מצותיך ארוצה ויוצאין מבה"כ בחשאי שלא להיות כתינוק הבורח מבית הספר · ולכן יען שמן ליל שבועות מותר לישן כל הלילה בהיתר אנו מראין שאין אנחנו כתינוקת הבורחין מבית הספר אלא עוד נפשנו אותה לעסוק בתורת ה' גם בלילות קצרות שניתנו לשינה · וזה טעם נכון ללמוד בליל שבועות · ומעתה נבא למנהג להיות נעור גם בליל הו"ר ולעסוק בתורה דהנה במג"א מביא בשם ע"ש שקבלה בידו שמט"ו באב החיוב ללמוד גם בלילה , ויען כי בחדש אב ואלול הוא זמן הקציר וטרודים על המחיה ועל הכלכלה מידי יום ביומו , וכבר אמר רבי לתלמודיו לא תחזו קמאי ביומי ניסן וביומי תשרי כי היכא דלא טרדו כולו שתא במזוניכו, על כן טוב שיעסקו,בעתו נפינסם ובעת אסף השדה תתן את פריה ויפנו אח"כ במנוחה לדבר בם בשבתם בביתם ' בשכבם ובקומם , לזאת חכמינו לא עוררו את העם ללמוד ולבא לבהמ"ד גם בלילה מט"ו באב עד ט"ו באייר , אלא הניחו אותם בבית ובשדה לעשות מלאכתם , ולהנפש בלילה מעבודתם , ואחר שיעבור חג האסיף יבאו בלילות לביהמ"ד , והי' התיקון מטעם זה להתחיל ביום האחרון של חוהמ"ס , והוא בליל הו"ר · יען כי אז נדונין על המים , והתורה נמשלה למים , יבאו מי התורה ויביאו גשמי ברכה להחיות בהם נפש כל חי , וכיון שנעורי' כל הלילה בבהמ"ד ולעסוק בתורה בהתחלה, הי' בהו"ר כן נעירי' כל הלילה בבהמ"ד גם ף כשיוצאין מבהמ"ד להיות פטורין מלימוד התורה בלילה וזה מחג השבועות · ונקרא הושענה רבה לפי שהוא תשלום כ"ו ימים לבריאת העולם (נחיי ברכה) :

(כד) חבטה עיי' מ"ש בז"א סי' ל"ד · ורמז מוסר על מנהג זה מצאתי בפירוש עין יעקב ע
סוכת שהקב"ה רצה להורות אף בעת שישראל יהי' ערומים בגלות והען לה ית

את

את פריו אעפ"כ אין רצונו ית"ש לאבדם אלא יחבוט אותם מעט מעט ביסורין שישובו אל ה' כמ"ש ואותך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט, עיי"ש · ואני אמרתי בדרשה שלי פעם אחת בשבת חהמ"ס להוכיח על הרעש שעושין המון אלא החבטת הערבה וימלא פיהם שחוק, וטוב הי' שלא יבאו אז לבהכ"נ מלבא ולעשות שחוק ממנהג נביאים שיש בו רמז מוסר גם לנו אשר אנחנו עומדי' רחוק מן הבאר שחפרוהו שרים הקדמונים בעת אשר רוח ה' דיבר מגרונם ולע"ד לעורר על הדברים הנאמרים לעיל, ואני באדתי הדברים, דהנה מצינו במדרש בשעת מ"ת אמר הקב"ה למלאך המות על כל או"ה נתתי לך רשות ועל אומה זו אין לך רשות, כמ"ש אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם, ואחר שחטאו בעגל אמר הקב"ה אכן כאדם תמותון · והכוונה לע"ד דהנה מי שבקי בקורות העתים יודע, כי מעת שהלכו אבותינו בגולה, כמה שבטים מאחר בני או"ה עלו והצליחו וגם עשו פרי, ואבדו מן העולם במיתה ובחרב, ירדו מטה מטה עד שלא נשאר מהם שריד ופליט, הם ומעשיהם, הם וכל ילדי מחשבותם, הם ולשונם, הם עם אומנתם ואמונתם, הכל כאשר לכל בא לכלל אפס ואין, ואנחנו בני ישראל מעת שחרה אף ה' בישראל כמעט לא שלונו ולא שקטנו, קודם שהלך הכעס בא הרוגז, וקודם שהלך הרוגז בא החרב, ואחר החרב רוח רעה, ואחר הרוח אש זרה, ובכל זאת הקול דממה דקה היוצא ממחנה ישראל ישמע! עוד בידינו העושר והכבוד אשר מסר לנו גופי הגבורה, עוד אנחנו מדברים בלשון הקודש אשר בו דיבר הקב"ה עם אדם וחוה, עם נח ואברהם, עם משה ואהרן, עם דוד ושלמה, עוד לא נאבד מאתנו שום דבר שמסרו לנו חכמי המשנה והתלמוד, עוד ידינו נטוי בכל עוז וכח לעשות אלה המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, אף שגלי ים עברו על ראשינו. וכל העולם עמד כים זועף נגד ישראל! ואף אם אנחנו בגולה מבלי עשות פרי, ואם כל העולם אומרים עלינו שאנחנו כערבה שאין בה לא טעם ולא ריח, בכ"ז אנו שבין ושמחים ואומרי' עליהם: הדור אתם ראו! היש גוי בעולם כישראל? ראו מה עשיתם לנו במשך אלפים שנה, השפלתם לארץ כבודנו, לקחתם מאתנו כל מה שהי' לנו, אם עלינו למעלה השלכתם אותנו לבקעה שבקרקע הארץ מבלי עשות פרי, וכי עלה בידכם? חזו, עכשיו בעת שכל ענפי האילנות כמעט כפלו ונופלים מן העץ, ואותן שעדיין הם על העץ ירוקים ואלופים הם, אותן אילנות שעשו פרי, כעת כבר מתו, וקרובים הם למות · וחזו את עלי הערבה, עודנו חי, מלא לחלוחית' ירוק ועודנו ביפיו, ואם תחבוט אותו בקרקע פעמים ושלש אף בחוזק יד, בכ"ז לא יפול העלה ארצה, וישאר מחובר בענף במקום שורשו, כן אנחנו בני ישראל! באתם עלינו נחרי אף, בכעס ובקצף על לא דבר, באתם עלינו בשביל שאנחנו מאמינים ועוד אנחנו קשורים בענף אשר משם יצאנו · לקרקע הארץ השפלתם אותנו, וכי עלה בידכם? אנחנו עומדים חיים על האדמה, והעלה, היי' הספר תורה שלנו שקבלנו, עודנו חי ושלם, ואויבינו שרדפו אותנו מתו ואבדו מן העולם וכמעט אין זכר להם!

ואם תשאל, מדוע העלה כעת נובל, והענף קרוב למות, והענף עם העלה של ערבי נחל עודנו חיים? ע"ז אני משיב לך, הטעם הוא בשביל שעומד על נחלי מים, ושרשיו עמוקים ושואבי' חיות מן הבארות של מים חיים · לכן עודנו חיים; כן ישראל, כל זמן שעומדי' על נחלי המים, היי' מי התורה שואבים חיות ישועות ונחמות, וחיים וקיימים בכח זה לנצח נצחי'

כה על הקרקע או על הכלי פעמים או שלש · והמג"א כתב דוקא על הקרקע יש לחבוט וכן כתבו בעלי מקובלים , ועיי' ת"א סי' כ"ד מה שאכתוב בזה :

(לד) כל ס"ת שבארון וכתב בהג"מ יש מנהגים כתב זיין ס"ת · ועיי' מ"ש לעיל בז"א סי' ל"ג שבעה ערבות נגד שבעה הקפות ושבעה הקפות נגד הסבוב שעשו ביריחו שבעה פעמים , ואפשר שמטעם זה הקפידו להוציא זיין ס"ת , ואנן נוהגין להוציא כולם , עיי' מ"ש בת"א סי' כ"ד :

(לה) ז' פעמים כתב בהג"מ שזה מרומז במסורה דכתיב ואסובבה שנים במסורה , ואסובבה בעיר ואידך ואסובבה את מזבחך ה' כלומר נגד שסבבתי העיר זיין פעמים

ס"ת (לד) שבארון ונושאין על המגדל ומקיפין עם הלולב והושענות ז' פעמים (לה) זכר ליריחו שסבבוה ז' פעמים ·

סדר הושענות דהו"ר · למען אמתך אבן שתיה · אום אני חומה · אדון המושיע · אדם ובהמה · אדמה מארר · למען איתן כהושעת

תולדות אסתר

ואם יחבטו אותם בקרקע פעמים, זה לא יזיק להם , כי זה מוכשר רק לעורר אותם , שלא להתחבר עם אנשי דמים שאין להם אמונה בא-ל אחד :

וז"ש במדרש שאמר הקב"ה למלאך המות על כל או"ה יש לך רשות , הי' שהרבה מן או"ה יאבדו במשך הזמן מתוך הקהל , וזכר לא ישאר מזרעם , יתערבו זו בזו , וזו בזו , מבלי שישאר לשונם ואמונתם בעולם . אך על ישראל לא נתתי לך רשות , כי העולם יצטרך לישראל כדי ללמוד מהם , וכשם שאי אפשר לדג בלי מים , כן אי אפשר לעולם בלי ישראל ובלי תורה , כי זה כל האדם · ובאמת אים מבני ישראל שחוטא בעגל ואומר לממון , אלי אתה , ואינו מאמין כי הכל מאתו ית"ש הוא הולך אחר תאותו היום אומר לו התאוה עשה כך ולמחר עשה כך , עד שיש למלאך המות גם בו רשות , הי' שיאבד מתוך הקהל ושם רשעים ירקב ויאבד לעד :

זאת וכזאת הי' כוונת קדמונינו בעת שתיקנו מנהג הערבה , וכזאת יש להעמיד בדברי תולעת יעקב שאמר חובטין בקרקע כדי לבער הדין שלא ימלא ולהורידו עד לעפר שלא יהי' בעולם ושכן מוכח מזוהר , עיי"ש · והמשכיל ימלא שיש להעמיד דברי אשר אמרתי בדבריו · ומי שחושב מחשבות כאלה בעת חבטת הערבה , ויודע מאין בא , לאן הוא בא ולאן הוא ילך לעתיד בקבר מזק עם בני עמו אשר שפכו כמים דמם לפרסם אחדות הבורא ית"ש , בוודאי לא יצחק ולא ישחק בעת שחובטין הערבה ; מי שמשיג ומבין שלוקחין מכחון כל ספרי תורה על המגדל בעת שמקיפין הבימה הדומה למזבח , לומר הלכנו והלך מגוי אל גוי וממדינה למדינה ומה לקחנו משם ומה הבאנו לכאן ? לא כסף ולא זהב הבאני , ולא בשביל אבנים טובות ומרגליות באנו , ולא בשביל לאכל מפריה ולשבוע מטובה כלך , ובשביל מה ? בשביל התורה העומדת על הבימה עשינו כל זאת ועוסי' גם עתה ומוכנים לעשות לעתיד · מה הגין עלינו עד היום ? התורה העומדת על הבימה , היא היתה שעומדת לאבותינו ולנו , בעת אשר לא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו , אלא רבים קמו עלינו לחבוט אותנו בקרקע · ומי עשה לנו ולאבותינו את הניסים האלה ? אותו אחד שברא את העולם והוא אשר דיבר עם אבותינו , הוא אשר נתן את התורה

בהר

כהושעת (כה) אנא אזון · אל נא תעינו · למען תמים (כו) תענה · רחם · אז בעיני · קול מבשר (כז) הושיעה (לו) ומכניסין הס״ת · קדיש בניגון י״ט · אין

פעמים, העיר זה יריחו, נגד זה אסובבה את מזבחך (תהכ״ו ועיי׳ מ״ש לעיל בז״א סי׳ ל״ג וסי׳ ל״ד :

(לו) הושיעה אגודת ערבי נחל שנוטלין בחג הסוכות קרוין הושענות לפי שנוטלין עליהם הושענא רוצה לומר הושיעה נא והרכיבו שתי המלות יחד לקצר (תהכי) · קהלת

תולדות אסתר

בהר סיני, והוא שנותן לך חיים הוא הוא המפרנס אותך והוא הוא שיקח את נשמתך, והוא הוא שישלם לך שכרך, הוא אל אחד שברא את האתרוג ואת הערבה, את הקטן ואת הגדול, והוא הוא שיהי׳ שמו אחד אלא כל ברואי מטה בעת שכל מין האנושי יהי׳ נקשר ביחד בקשר אחד כאשר הוא הלולב שעומד לפנינו והנחנו אותו ולקחנו ביד ההושענא, לעורר אותנו על כל זאת !

מי שיש לו לב, ומי שיש לו הבנה לא ישחוק בעת חבטת הערבה, יבכה וידאג, יראה ויפחד ממי ששמו אחד, יבכה בכי׳ של שמחה ויאמר ברוך אלהינו שבראנו לכבודו ! בו נטה לבי הוא אורי וישעי, אורי בר״ה בעת שמתריעין תרועת מלחמה נגד ישראל · וישעי ביוהכ״פ בעת שאנו רעבים וצמאים, זה תוכן הדברים שאמרתי בדרשה בטעם המנהג :

(כה) כהושעת אלים פיוט זה נבנה על מאמרם ז״ל סנהדרין מ״ג לעולם יבקש אדם רחמים שיהי׳ הכל מאמצין את כחו ולא יהיה לו צרים מלמעלה, וכ׳ רש״י שמלאכי השרת לא ישטינו עליו, ועל מאמר זה עשו התיקונים הנמצאים בספרי ציון בתפלות ליום השבת והתפלות קודם תק״ש בשמות המלאכים הממונים ללמד זכות על ישראל, ועיי׳ לקמן בת״א סי׳ כ״ט מ״ש בשם עקדה, ועיי׳ מ״ש בחלק ב׳ מנהג אלול בת״א סי׳ י״ג על הפיוט מכניסי רחמים ·

(כו) למען תמים עיי׳ מ״ש לעיל למה כל הצדיקי׳ נזכרים בפיוט למען תמים ולא שאול המלך ? ובשמ״א בפרק זיין הראה שפיוט זה נבנה ע״ד המדרש ילקוט שמעוני שופטים ו׳ המתחיל אנסה בגזה וז״ל אמר הקב״ה אני כתבתי ואהי׳ כטל לישראל ואתה אמרת על כל חורב, אני איני עושה כן, לפיכך אין כתיב ויעש אלקים כן, אלא ויהי כן מעצמו הי׳ אבל כשאמר יהי׳ נא חורב על הגזה לבדה מיד ויעש אלקים כן א״ל הקב״ה רב העם אשר אתך הורד אותם אל המים, ע״כ המדרש, ולכן צריך להגיה׳ ברדת הטל על הארץ הוריד העם אל המים, כצ״ל :

(כז) קול מבשר ואומר הושיעה וגו׳ מראש אני אומר שצריכין לידע המקור מאין יצא לקדמונים לומר זאת ? ב׳ למה כופלין מבשר מבשר, הול״ל קול מבשר ואומר ? ג׳ למה מתחלה אומרי׳ פעם אחד קול מבשר מבשר ואומר ואחר שאומרי׳ שם נחמות על זמן העתיד בעת יבא גואלינו שישמעו קולות ישועות אומרים ג׳ פעמים קול מבשר, וצריך טעם מדוע בתחלה פ״א ואח״כ קודם הושיעה ג״פ ? ועתה אתה ברוך ה׳, אהובי אחי הקורא, שמע נא לדברי ותשמע ממנו חדשות בענין זה · הנני להראות לך מקור התפלה שהיא ברכה ישועה ונחמה על העתיד לבא במהרה בימינו, ואז תמצא כי השערתי להגיה

להגיה כאן קול מבשר ומשמיע ואומר מיוסדת, וזאת משני טעמים, כמו שאבאר בס"ד ·
(א) הכתוב ישעי' סי' נ"ב מבשר מפי ה': מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך, קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון וגו' גאל ירושלים · ואמרו חז"ל ע"ז בילקוט סי' שנ"ח ג' ימים קודם שיבא משיח בא אלי' ועומד על הרי ישראל ובוכה ואומר הרי ארץ ישראל עד מתי אתם עומדים בארץ ציה ושממה וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו, ואח"כ אמר להם בא שלום לעולם שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום כיון ששמעו רשעים הם שמחים ואומר זה לזה בא שלום לנו; ביום שני בא ועומד על הרי ישראל ואומר באת טובה לעולם באת טובה לעולם שנאמר מבשר טוב, ביום ג' אומר באת ישועה באת ישועה לעולם שנאמר משמיע ישועה וכיון שהוא רואה את הרשעים שאומרי' כך אומר לציון מלך אלהיך, עכ"ל :

היוצא לנו בקיצור מפסוקים הנ"ל ומדברי המדרש כי ג' קולות יבאו לבשר ולהשמיע הגאולה סיי' א' לבשר ולהשמיע שלום · ב' לבשר טוב ולהשמיע ישועה, ג' לומר לציון מלך אלהיך · ואלו בשורות ושמועות טובות מ' ע"י קול צופיך, ב' נשאו קול ג' יחדיו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון · ויען כי בשלשה קולות (ב' קולות ואמירה) נתבשר בשיבא גואלינו ובשלשה ימים ישמיע אלי' את ביאת הגואל, ויבשר ג' בשורות, א' שלום, ב' טוב, ג' ישועה, לכן אנו אומרי' ג"פ קול מבשר קודם שמגיעין לפסוקי הושיעה וגו' למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלקים אין עוד ·

ומעתה אם תשים לפניך התפלות והבשורות שאומרי' אחר קול מבשר הראשון, ויסי' לפניך פסוקי ישעי' הנ"ל ודברים הנאמרים במדרש, תמצא, כי ממקור אחד נובעים, ולמקום אחד הולכים, וממקום שבאו שנים ללכת: ואחר שנודע לך מקורם ויסודם תדע הטעם מדוע אומרים אלה הדברים שלשה פעמים, ותקותי חזקה שתסכים עמי להגיה' במקום ב' פעמי' מבשר לומר מבשר משמיע ואומר יען דהכי כתיב בקרא, ישעי' אמר מבשר ומשמיע ואנן נאמר מבשר מבשר? שנית אני אומר לך טעם ב' לחזק דברי לומר מבשר ומשמיע · בש"ס ברכות הרואה הרגא לנו שיש הבדל בין מבשר ובין משמיע, דשם הכי נאמר על בשורות טובות אומר הטוב והמטיב ועל שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת, ויען כי אמרו חכז"ל ב"י שהקפידו על לשונם נתקיימו תורתם בידם · צריכין להבין מדוע אמרו אצל טובות בשורה ואצל רעות שמועה? והנה ראיתי באיזה ספר שבשורה היא בשיבא המבשר במכוון להשמיע דבריו לאיש אשר ידבר בו, אבל השמיעה היא כאשר ישמע איש אשר ידבר איש אל רעהו, ולא יכוון המשמיע, רק השומע ישמע והחדל יחדל, אבל השומע מאליו ישמע, ולכן אמרו על בשורות טובות אומר וכו' יען דעל כל בשורה טובה כל איש ואיש עד מהרה ירוץ דברו לבשר טוב לאוזן שומעת, וספיר שייך לשון בשורה, אמנם אצל הרעות מי יחוש לבשר בשורה רעה, וכמ"ש ביו"ד סי' ת"ב מי שמת לו מת ולא נודע לו אינו חובה שיאמרו לו וכו' וע"ז נאמר מוציא דבה הוא כסיל, וזה אחד מן הטעמי' שמביא הב"י בסי' שנ"ע על המנהג שופכין המים מן הבית שמת שם שלא יצטרך להודיע, ואמרו איש טוב מבשר טוב, ומן הסתם אין מבשרין בשורה רעה ונח יודע לאיש כי אם כאשר ידבר המדבר שלא במתכוון ויקשב וישמע, ע"כ שייך לומר אצל רעה שמיעות רעות · ול"נ ההבדל בין בשורה לשמועה כאשר יש לסתור כלל הנ"ל יען דמצינו

אין כאלהינו · עלינו · ואין רגילין לעשות מלאכה של חול עד אחר שיוצאין מבהכ"נ · בשבת דחה"מ א"א במה מדליקין · יוצר אפאר · אופן ירוצצו · בברינא · אבל בעסטרייך יחיד ערץ · זולת יפה וברה · ק"ש קהלת (לז) ק"י · אין כמוך (לח) ומפקין שני ס"ת וקורין באחת בפרשת כי תשא ראה אתה אומר אלי ז' גברי כדפירשתי לעיל בשבת דחהמ"פ · ובס"ת שניה קורין למפטיר בספיקי דיומא כמו בחה"מ · ויפטיר ביום בא גוג לפי שלעתיד תהי' מלחמות גוג בתשרי · ומברך לקדוש' ולמנוחה לששון ולשמחה והותם מקדש השבת ישראל והזמנים · בליל שמיני עצרת מערב אעניד · וידבר משה · אתה בחרתנו · את יום שמיני העצרת (כח) הזה זמן שמחתינו · וא"א חג שלא נמצא בתורה שנקרא יום שמיני חג (מ) · יעלה ויבא · והשיאנו · ומקדשין על הכוס בבהכ"נ ובסוכה

(לז) קהלת עיי' מ"ב נח"ר במנהג פסח בת"א סי' י"ג בטעם המנהג לומר קהלת בסוכות ·

(לח) אין כמוך עיי' מס' סופרים פי"ד ה"ח ותמצא שמקדמת דנא הי' המנהג לומר אשרי קודם קה"ת ואין כמוך אחר קה"ת ·

(מ) חג דברי המחבר כאן מובאים להלכה ברמ"א או"ח סי' תרס"ח שלא מצינו בשום מקום שנקרא ש"ע חג, ובטו"ז האריך בזה הרבה ועיי' ביו"ד סי' ר"ך ובטו"ז שם בשם מהר"ל מפראג מדחזי' שם לענין נדר דמיקרי חג יע"ש ראוי'

תולדות אסתר

דמצינו (משלי ט"ו) מאור עינים ישמח לב ושמועה טובה תדשן עצם א"כ מצינו שמועה גם אצל טובה · ולכן יש לומר הן על הטוב והן על הרע שייך לשון שמועה, ורק חכז"ל הזהירו בלשונם, ולשון התורה לחוד ולשון חכמים לחוד, ואמרו אצל הטוב לשון בשורה לומר שישתדל כל אדם לבשר טוב לחברו בעת שנודע לו, קול לו קול אליו דוקא (דירעקט), ובעת שבא מן הצורך להודיע לחברו איזה דבר רע לא יבשר לו אליו דוקא, אלא יעשה איזה פעולה שיבא השמיעה לאזניו ע"י דבר אחר (אונדירעקט), וזה מצד המוסר · ויש לחזק הדברים ע"פ (מ"ש בגיטין נ"ו) המעשה באספיינס שגלה למשלף מסאני ולא נפק וכו' א"ל לא תצטער שמועה טובה אתא לך דכתיב שמועה טובה תדשן עצם וכו' הנה שע"י שאדם שומע בשורה טובה נתוסף לו בשר, ולכן הקפידו לומר אצל טובה בשורה ע"ש בשר :

ובזה אמרתי ליישב מה שמקשין על נוסח הספרד כשמברכין החודש אומרי' יהי רצון לבשורות טובות ולשמועות טובות, ומקשין עליהם הא שמועה נאמר אצל רעות ?

וכפי הנ"ל נוסחת הספרדים נכונה מאד מאד, א' מצינו לשון שמיעה גם אצל טובה במשלי הנ"ל דכתיב שמועה טובה, וכן מצינו (מ"א ד') טוב תבשר, לכן אומרי' שני לשונות הללו בתפלתם, וכן ראוי לומר לע"ד · שנית עיקר תפלתינו על הגאולה ושם נאמר מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה א"כ נאמרו שתי לשונות הללו ונכון לאומרם · וא"כ מן היושר נאמר ב' לשונות הללו מבשר ומשמיע כדכתיב בקרא טוב תבשר ובשמועה טובה, כנ"ל · וכן הגהתי אני לעצמי בסדור שלי :

(כח) שמיני העצרת הזה הנראה לי לחד נגיס פסקי תוס' יומא כתיב וז"ל שמיני עצרת עולה

ראוי לומר בנוסח התפלה יום שמיני עצרת חג הזה מדחזי' הכא דאיקרי חג, ועוי"ז שם דחה דשאני נדרים דהולכין אחר לשון בני אדם, עיי"ש ובת"ש לסוכה מ"ו ע"ב מביא כמה ראיות מש"ס דאיקרי חג. א' מפסחי' ע' דפריך וחגותם חג לה' שבעת ימים והלא ח' הם? אלא מכאן לחגיגה דלא דחי שבת, ע"כ, א"כ חזינן דקרא וחגותם קאי על שמיני עצרת; ב' ממו"ק דף כ' בד"ה מה חג מנין לאבלות שבעה שנאמר והפכתי חגיכם לאבל מה חג ז' ימים כו', פריך בירושלמי אימא ח' כשמנה דחג ומשני שמיני רגל בפני עצמו הוא, פירוש דלאחר חג דימוי האבלות ולא לשנים וכו'; ג' בתענית ל' פירוש רש"י ר"ח איקרי חג מדמקרי מועד וא"כ כ"ש דשמיני עצרת מיקרי מועד· לכן העיקר לומר חג בש"ע, עיי"ש.

(מא) בסוכה כתב בהג"מ הא דאוכלין בש"ע בסוכה משום דספק סוכה דאורייתא, אבל לולב בשבעה הוא דרבנן ורק ביום א' מה"ת, ולכן משום ספיקא דיומא אוכלין בסוכה גם בש"ע ·

ובסוכה בפה"ג · אשר בחר בנו · שהחיינו · ואם שבת אומר ויכולו מגן אבות כדפירשתי לעיל · וא"א מערבית ובמה מדליקין · ואוכלין בסוכה· (מא) ואין מברכין לישב בסוכה ואין ישנים בסוכה דהוי כמוסיף · אבל האכילה אינה כמוסיף לפי שיש היכירא בברכה שאין מברך לישב בסוכה · שחרית יוצר אום כאישון · אופן אראלים · זולת אמוני · וגומרין הלל בשני הימים וקורין בפ' ראה מן עשר תעשר (מב) ה' גברי עד סוף הפרשה אפי' בחול · כן קיי"ל לפי שעתה זמן אסיפת דגן ומעשר ומתנות עניים הוא · כהן מעשה ידך אשר תעשה · לוי בכל אשר תעשה · ישראל חייך · רביעי החקים האלה · חמישי נתן לך · למפטיר קורין בפנחס מן ביום השמיני עד סוף הסדר · ומפטירין ויהי ככלות שלמה · ומכריז (מג) השמש משיב הרוח

(מב) עשר תעשר שמעתי ממרן מהר"ס סיק ז"ל (כמדומה בשם רבו ח"ס ז"ל) בשבועות כתיב והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך, ובסוכות כולל אהדדי גם הגר? ותירוץ כי ע"פ הדין הי' רשות לכל אדם ליקח עמו עניי עירו לתת להם המתנות בירושלים, ולכן בחג השבועות שהוא זמן הקציר וכל אדם בשדה, ודבר הכתוב בשוה דהולכין מן השדה לירושלים כל הנמצאים ומי הי' שם? הגר והיתום והאלמנה, לא כן הלוי שלא הי' לו מה לעשות בשדה, כי הי' בשער, ולכן כתיב והלוי אשר בשעריך בשבועות, משא"כ בחג הסוכות שכבר כלה קציר ונאסף אל הבית, ולכן אמר על כולם יחד אשר בקרבך · ומצאתי ג"כ דברים הללו בתוספת ביאור בס' בכורי אביב בסוף סדר ראה, עיי"ש ·

(מג) ומכריז וצריכין להגיה כאן ומזכירין נשמות (עיי' מ"ש בח"ר מנהג שבת בת"א סי' ע' במקור המנהג להזכרות נשמות ובאיזה זמן מזכירין) ואומרי' אשרי יהללו ח"ק ומכריז השמש ·

משיב

תולדות אסתר

עולה למנין שבעה אך אינו דוחה כלל מה הכוונה של אינו דוחה כלל? וכתב שם בהגה וז"ל לפנינו בתוס'

הרוח(מד) ומוריד הגשם(כט) כנ"ל לנהוג
כדי שגם הצבור יתפללו במוסף משיב
הרוח ׳ ואם טעה ולא הזכיר גשם (ל)
חוזר .

(מד) משיב הרוח
ש"ע ׳ וא׳ פסח טל,

כתב בהג"מ מה שמתחילין
גשם בתפלת מוסף של
ש"ע וא' פסח טל, כדי שיצאו כל המועדים
בטל

תולדות אסתר

בתוס׳ אינו כמו שהובא כאן, ואני מצאתי מפורש בתוס׳ דף ג׳ בד"ה פזר מפורש כן וז"ל ור"ת יסד במעריב שלו שמיני קודש ללינה ושלשים ידחס כאשר אבלים ינחם, ומיהו אינו דוחה ל׳ דאבלות לגמרי אלא עולה לחשבון ז׳ ימים כדאמרי׳ במ"ק כ"ד יום אחד לפני החג וחג ושמיני שלו הרי כאן כ"א, עכ"ל ׳ ומעתה זה מפורש בפסקי תוס׳ הנ"ל ש"ע עולה למנין שבעה אך אינו דוחה כל — ל׳ והוא טעות הדפוס שכתב כלל תמור כל — ל׳ היי׳ שאינו דוחה ל׳ דאבלות לגמרי ׳
וזה ברור :

(כט) ומוריד הגשם המחבר באו"ח סי׳ קי"ד כתב וז"ל מתחילין לומר בברכה שנייה
(כיון שיש בה תחיית המתים והגשמים הם חיים לעולם) משיב הרוח
ומוריד הגשם בתפלת מוסף של יו"ט האחרון של חג ואין פוסקין עד תפלת מוסף של יו"ט הראשון של פסח, וכתב המג"א והא דאין מתחילין בערבית ? מפני שאין כולם בבהכ"נ ויעשו אגודות אגודות וזה אינו מזכיר וזה מזכיר ׳ והא דלא חשו לזה בשאלה ? כ"ל משום דבשאלה אז אין כולם מתחילין ביום אחד רק הכל לפי המקום (ול"ל לפי המדינה) ׳ והא דלא מתחילין בשחרית ? משום דצריך להכריז ובשחרית א"א דצריך לסמוך גאולה לתפלה, עכ"ל ׳ ומצאתי שנעלם מבעל מג"א כאן דברי בעה"מ פ"ק דתענית וז"ל ׳ אגדה תילים י"ז שמעה ה׳ צדק ק"ש, הקשיבה רנתי תפלת יוצר, האזינה תפלתי תפלת המוספין, מלפניך משפטי יצא שתוקעין במוסף בשופר שאין דעתו של אדם מיושבת
עליו אלא בתפלת המוספין ולכך מתפללין במוסף גשם, עכ"ל ׳

והנה מנהג ספרדים לומר בקיץ משיב הרוח ומוריד הטל, ומקובל שגם בני ארץ ישראל אמרו בקיץ משיב הרוח ומוריד הטל, ומנהג זה יסודו במצב הארץ אל השמש ׳ בבבל לא הי׳ עוד טל בתחלת האביב בחג הפסח בעת שמפסיקין לומר ומוריד הגשם ולכן לא אמרו ומוריד הטל, משא"כ בארץ ישראל וכן במדינת איטאליען שנשם הלכו מארץ ישראל אחר הגולה שבעת האביב כבר נמצא טל על הצמחים אמרו מיד ומוריד הטל, ומזה בא המנהג שמקבלת מבני ישראל בגולה הנקראים ספרדים, יען שמאיטאליען הלכו לספרד, עדן גם עכשיו מתחילין מיד אחר הפסח לומר משיב הרוח ומוריד הטל, כנלע"ד ׳ ועיי׳ ערך מילין ארץ ישראל סי׳ כ"ה, ועיי׳ עקדה ריש במדבר שכתב, אף שכל התפלות צריכין להיות מיוחדות לה׳ לבדו, בכ"ז בזה הפלינו חכז"ל עוד יותר ויותר צריך לכיון בכוונה עליונה לה׳ לבדו (עיי׳ מ"ש לעיל בת"א סי׳ כ"ה) כאשר שהגשמים הם ע"פ הקבלה מן הדברים שלא נמסרו ליד השליח, וע"ז מרמז שלמה המלך בתפלתו (מלכים א׳ ט׳) כי בתפלות שיתפללו ישראל בעד הסרת רעב דבר שדפון וירקון ושאר צרות אמר, וכאו והתפללו אל הבית הזה ובהעצר השמים אמר והתפללו אל המקום הזה, המורה על הכוונה המיוחדת לנקודה שכלית ורוחנית,
עיי"ש ועיי׳ מ"ש לעיל בז"א סי׳ מ"ד .

(ל) גשם גשם הבא מן השמים נתהוה על ידי האד Dunst העולה מן הארץ. ולפי שהאד
אינו

בטל שהוא סימן ברכה לעולם, אבל גשם בחג סימן קללה לכך מתחילין בסוף החג, עכ"ל ועיי' מ"ש בת"א סי' כ"ע בזה ·

(מה) התחיל אתה קדוש כתב בהג"מ פירוש אפי' לא חתם מחיה המתים אבל אם חתם מחי' המתים ועדיין לא פתח אתה קדוש בהא כ"ע מודי' שאומר משיב הרוח ומוריד הגשם בלא חתימה ·

(מו) אפיק מען בש"ס ר"ה אמרו כמאן מצלינן האידנא זה היום תחלת מעשיך וכו' כר"א וכו' והקשו שם בתוס' הא קיי"ל כר"י? ומסיק שם בתוס' ומה שיסד ר"א הקליר בגשם דס"ע כר"א דאמר בתשרי נברא העולם ובשל פסח בטל כר"י שבניסן נברא העולם? אומר ר"ת דאלו ואלו דברי אלקי' חיים ואיכא למימר דבתשרי עלה במחשבה לברא ולא נברא עד ניסן עיי"ש ובזה מתרץ בשמ"א קו' הריב"ש הובא במג"א סי' הל"ד מאחר דלכ"ע בשבת ניתנה התורה ופסח שיצאו ממצרים הי' יום ה' וא"כ הי' מתן תוה"ק ז' סיון והאיך אנו אומרי' בששה בסיון יום מ"ת, וע"פ הנ"ל מיושב שביום ה' סיון עלה במחשבה ליוצר בראשית ליתן התורה ועל המחשבה אומרי' יום מ"ת, וזהו קילוסו של הסי"ב שהסכים למשה במעשה בהוסיף יום א' מדעתו, עיי"ש שהאריך בזה וכתב שזה כוונת מג"א בשם ע"מ שבא לרמז יו"ט ב' ש"ג הי' שהוסיף יום א' מדעתו ודו"ק · ועיי' ח"ס א"ח ס"ס קמ"ה ועיי' מ"ש בסדור המנהגים ח"ר במנהג שבועות בז"א סי' י"ד ·

חוזר לאתה גבור · ואם סיים הברכה חוזר לראש התפלה · ומיירי שגם טל לא הזכיר · ואשר"י פסק שאין צריך לחזור אלא מזכיר גשם במקום שנזכר אם עדיין לא התחיל (מה) אתה קדוש · ואם התחיל חוזר לראש התפלה וכן אם עקר רגליו · וגם אין שייך לאומרו בשומע תפלה · טעה בימות החמה והזכיר גשם חוזר לראש הברכה · ספק אם הזכיר תוך ל' יום חוזר · ומהר"ם אמר משיב הרוח ומוריד הגשם צ"פ כדי שיהי' רגיל בכך והוא ל' יום ג' תפלות ואז מספק א"צ לחזור · וש"ץ אומר בא"י עד ומושיע ומגן · אף ברי (לא) אתה גבור עד להושיע · יטריח · קהל אפיק מען (מו) · ש"ץ אלהינו ואלהי אבותינו זכור וכו' עד בצדקו חון חשרת מים

לדוכן

תולדות אסתר

אינו נראה בעלותו אל עבי שחקים Wolke Nebel וגם לא יתפיס ביד כשאר דבר גשמי Körper (עיי' ב"ר פי"ב ה' שמות נקראו לו · אד, ענן, נשיא, חזיז, עב וכו'), ורק בעבי שחקים יתהפכו למים ונופלים לארץ ונראים כשאר דבר גשמי שנתפס ביד, ולכן גשם יקרא · ומ"ש ונתתי גשמיכם בעתם, כי הגשמים דבר טבעי מחמת האדים העולים ולכן אמר גשמיכם, שהגשם הוא שלכם שבא ממטה למעלה וממעלה חוזר למטה, ורק כשאין עושין רצונו של מקום, אז הנה ית"ש מעכב האדים שלא ירדו למטה כחק הטבע, ולכן נאמר ועצר את השמים וגו' ·

(לא) אף ברי הפיוט זה נבנה על מאמרם ז"ל בתענית זיין ע"ב שהמלאך אף ברי הוא שר הגשם וכבר הקשו בתוס' נדה ט"ז בד"ה מלאך הא מצינו בתענית ב' וסנהדרין קי"ג מפתח של גשמים הוא ביד הקב"ה! ותירצו שמלאך שר מטר אף ברי אינו עושה אלא ברשות הקב"ה, עי"ש, ודבריהם צריכין ביאור מספיק ואין מובנים כלל וכלל, וכי יש להאמין שיש במציאות שר או

מלאך

מים (לב) · שאתה הוא ה׳ אלהינו מלאך או איזה דבר שעושה דבר נגד רצונו ית״ש ?
משיב הרוח ומוריד הגשם ופותחין הארון · ועיי׳ רש״י איוב ל״ז אף ברי יטריח וגו׳ שהוא
לברכה מלאך הממונה על העננים ·

והנלע״ד בזה · במציאות המלאכים הכל מודים ומצינו וישלח יעקב מלאכים מלאכים ממש, וכן רכב אלקים רבותים וגו׳ (תלים ס״ח ועיי׳ ע״א דף ג׳ ע״ב) וכן כי מלאכיו יצוה לך, וכן הנה אנכי שולח מלאך לפניך, וכן והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון (דניאל ט׳) וכן הרבה פסוקים המורים שיש מלאכים נמצאים ומשתלחים לאיזה שליחות לבני אדם, ורק שהפלוסופים החליטו שמאחר שעצמותם שכל פשוט א״א שיצויר הריבוי בהם יען שלא ימצא הריבוי בדברים השווים בצורה אם לא מצד החומר, ודעת הרמב״ם בזה שמספר המלאכים כדעת הגלגלים וכשם שיש מספר לגלגלים שהם במספר חמשים כן יש מספר כזה במלאכים ממש עיי׳ מורה פ״ז לח״ב בשם ארסט״ו ועיי׳ עקרים מ״ב פי״ב מ״ש בזה · ועיי׳ בירושלמי פ״א דר״ה ששמות המלאכים עלה לישראל מבבל, הי׳ שמשם למדו ליתן שם למלאכי מעלה, עיי׳ ב״ב ע״ד שם שר העולם, וביומא כ׳ שם שר הגשם, ובסנהדרין צ״ד שם שר נפשות המתים, ובמדרש רבה לו שם שר התאוה, ובפסחים קי״ח שם שר הברד, וכדומה במקומות הרבה שקראו בשם את המלאכים למקומותם בשמותם · ומזה תמצא סתירה בדבריהם כאן נקרא שר המטר אף ברי ובמקום אחר הנזכר לעיל תמצא את שמו רידא ? עיי׳ יומא כ׳ · וראיתי לאחד מן החכמים שרצה לומר שהשם של שני המלאכים הממונים על המטר לדעת מקצת חכמי התלמוד הם שני המלאכים הנודעים בלענד Ab Red הממונים גם ע״פ קבלתם על המטר ·

ולע״ד שטוב שלא לחקור בעניינים כאלה ולהאמין כי הכל מאתו ית״ש, והגשם והאש, הקור והחום העושר והעוני וכדומה כולם מלאכיו עושה רצונו וכן הן שלוחיו והן הן עדיו, הן הן משרתיו ולמקום חפצו הולכים ומתנועעים כגלגלים, ואין בעצמותם לפעול שום דבר נגד רצונו ית״ש ·

ובזה מצאתי בתוס׳ יומא כ״ד ע״א בד״ה כרובים וז״ל נשאלתי על אותם שמציירים במחזורים ציור חיה ועוף אם יפה עושים ? והשבתי כ״ל דוודאי לא יפה עושים שמתוך שמסתכלים בצורות הללו אין מכוונים לבם לאביהם שבשמים, עיי״ש שהאריך בזה, ודברי תוס׳ הללו נעלמו מבעל טו״ז ונקד״ה ביו״ד סי׳ קמ״א שכתב שם הטו״ז וז״ל אותם שמציירים במחזורים בתפלת הגשם צורת המזלות לא יפה הם עושים כיון שהם מכוונים לעשות צורת המזלות, וכתב בנקד״ה מה שחולק על המציירים י״ב מזל״ת במחזורים אינו כלום דהדבר פשוט דהוי להבין ולהורות ועוד דאינה צורה גמורה · ולע״ד כדעת התוס׳ שזה מזיק לכוונה, ועיי׳ במג״א או״ח סי׳ צ׳ שאסור לצייר ציורים בכותל בהכ״נ אלא למעלה מקומת איש, כדי שיכוונו את לבם רק לאביהם שבשמים ·

(לב) בצדקו חון חשרת מים בחרוזים הללו נמצא פ״א בצדקו ופ״א בעבורו, ומדוע ? והנה מצאתי בשמ״א דבר נכון ומתקבל אשר מצוה לפרסם וזה לשונו שאלותינו על ב׳ אופנים, א׳ אולי פסקו לנו גשמים כראוי הנה בקשתינו לבל יועצרו, ב׳ אולי בעונינו לא נגזרו גשמים כלל ימצא הקב״ה עלינו רחמים ויגזור מחדש שיוריקו ברכה (עיי׳ מ״ש בחלק ב׳ במנהג ר״ה) לפ״ז על אופן הראשון אנו מעוררי׳ זכות אותן הצדיקים שהי׳ בימיהם מים מבלי מניעה כן לא יהא לנו מניעה, וז״א בעבורו אל תמנע מים, ועל אופן השני אנו מזכירים אותן הצדיקים שלא הי׳ להם מים וע״י תפלתם הושפע להם מים, כמו כן תעשה עמנו צדקה בבריאה החדשה לתת מים, לז״א בצדקו חון חשרת מים. ועתה פקח עיניך וראה הסדר בפיוט ·

לברכה ולא לקללה (לג) מכלכל · ואומר את מוסף יום שמיני העצרת הזה · ביום השמיני · ותערב · ועולין לדוכן (מז) קדיש שלם · אין כאלהינו · עלינו · קדיש יתום · ואוכלין בסוכה (מח) ואין מברכין לישב בסוכה · וכשירצה לאכל סעודה שלישית יאכל בסוכה ואז מוריד לסוכה כלי אכילה כדי לפוסלה · מנחה אשרי ובא לציון · תפלת מנחה דאמש · ואם שבת אומר ואני תפלתי · וקורין ג' גברי בוזאת הברכה · ואחר התפלה קדיש שלם ושוהין עד

(מז) לדוכן כתב בס' המנהיג המנהג שכהנים פותחין את אצבעותיהם בנשיאות כפים מפורש במדרש שה"ש מציץ מן החרכים מבין אצבעותיהם למדנו שהשכינה שורה עליהם בשעה שמברכין ·

(מח) בסוכה כתב בהג"מ הא דנהיגי מקצת בני אדם לאכול חצי סעודה בסוכה וחציו בבית מנהג זה לא נכתב בשום מקום, ולי נראה ראיה ברורה ממדרש תנחומא פנחס דכתיב שם ולמה התירו חכמים להפטר מן הסוכה ביו"ט האחרון? לפי שכל ז' ימי החג מתפללין לטללים ויום האחרון מתפללין לגשמים ולכך נפטרין מן הסוכה כדי שיתפללו על הגשמים בלב שלם · עכ"ל · ול"נ שנוהגין כדי לקיים ביום הזה חציו לה' וחציו לכם, יען שבסוכה אין כולם אשר בבית נמצאים · ובפרט עבדים ושפחות · שמחת

תולדות אסתר

א' זכור אב נמשך וגו' זה אברהם וכי מצינו שהי' בימיו מניעת מים? ע"כ אמר בעבורו אל תמנע וגו', ב' זכור הנולד וגו' וזה יצחק שחפר ומצא בארות מים, והנה לא הי' לו מים עד שחפר, כמו כן תגמול עלינו אם לא נגזר עלינו, וז"ש בצדקו חון וגו', ג' זכור טען מקלו וזה יעקב, וכי מצינו שהי' לו מניעת מים, ולכן סיים בעבורו אל תמנע וגו' ה' זכור משוי בתיבת וגו' וזה משה רבינו שעת צמאו למים הך על הסלע ויצאו מים, נמצא שהי' בימיו מניעת מים ע"כ סיים בצדקו חון וגו', ו' זכור שנים עשר שבטים וגו' נמצא שהי' להם מניעת מים עד שהומתקו ולכן אמר ג"כ בצדקם חון חשרת מים :

ובהיות כן תבין גם טעם השתנות בחרוז א' בעבורו ובשני בצדקו, והענין כי לבלתי הענוש לעושי רע עבור הצדיקים נופל הלשון בעבור, כמ"ש לא אשחית בעבור עשרה, וכן בעבור דוד עבדך וגו', אבל עשות פעולה וחסד לא יתכן לומר רק בצדקו, כמ"ש אמרו לצדיק כי טוב, וכן אמר אל תאמר בצדקתי וגו' ולכן בחרוז א' שהוא בקשה לבלתי המנע מים שהוצטמנו יתכן לומר בעבורו, אבל בחרוז ב' שהוא תפלה להעריף מטר שייך לומר בצדקו ·

אך מה שאמר באותו פיוט על הסלע הך וגו' זה נוסחה מוטעת וכי נבקש מאתו ית"ש חסד ונתלה בזכות משה בדבר שהוא חטא ונענש שהכה את הסלע? והדבר פשוט שכוונת הפייטן כאן על הכאת הצור שנצטווה משה מפי הגבורה בסדר בשלח ושם כתיב והכית בצור וגו' ויעש משה כדבר ה', וא"כ צריכין להגיה ובצור הך ויצאו מים עפ"ה לצקת ה' עשה וגו' וכתב רש"י על משה אמר שעשה כאשר צוה ה' ·

(לג) לברכה ולא לקללה ואח"כ אומרי' לשובע ולא לרזון, לחיים ולא למות, ויש מחזורים דכתיב בתחלה לחיים וגו' ואח"כ לשובע וגו', ועלינו לברר איזה מוקדם

מוקדם ואיזה מאוחר ? שנית צריך ביאור כיון שאומרי' לחיים, למה אומרים ולא למות, וכן אלא כולם הלשון כפול, ומה טעם בדבר :

ומצאתי בשמ״א הפירוש לברכה ולא לקללה ע״פ מ״ש הכתוב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, והכוונה לברכה ולא לקללה שהטל והגשם יהי' לברכה ושלא יהי' שמור לנו לרעותינו, ואמ״ו ש״ב הגאון החסיד בעל מהר״ם שיק זיע״ל פירוש הפסוק ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה, ואותו ברכה הוא קללה, ומבאר והולך, את הברכה, הברכה היא לתכלית הברכה אם תשמעו בקול וגו' והקללה, היא הברכה שהיא לתכלית הקללה אם לא תשמעו וגו' שע״י הברכה ירום לבבכם ותלכו בדרך עקש ·

והפירוש לשובע ולא לרזון הוא ע״פ מ״ש התוס״א שבע פרות הטובות שבע שנים הנה ושבע השבלים וגו' יהיו שבע שני הרעב, ולמה לא אמר יהי' על שבע שני שבע ? לפי שהשבע אינו אלא צורך תיקון שני הרעב, וכמו שגילה לבסוף שאיוה ללקט תבואות שני שבע לשני הרעב, לזה לא הזכיר אלא שני הרעב כי הוא הודעת החלום אליו, עכ״ל נמצא יכול להיות שובע בעולם לתיקון הרעב שיהי' אח״כ, לזה אנו מתפללין לשובע, אבל שלא יהי' לתיקון הרזון אחרי כן ח״ו ·

והפירוש לחיים ולא למות הוא כך, דהנה באפ״י מביא קושי' עצומה על דברי הרמב״ן בפסוק ותלד את קין ותאמר קניתי וגו' שרצונו לומר קניתי איש וגו' יהי' קנין במין כאשר נמות עכ״ל, ודבריו סותרין לדברי חכז״ל בסנהדרין ל״ח י״ב שעות הוה היום שעה א' הוצבר עפרו וכו' חמשית עמד על רגליו וכו' שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה וכו' תשיעית נצטווה שלא לאכל מן האילן, עשירית סרח, י״א נדון וכו', הרי שנגזרת מיתה על האדם עדיין לא נגזרה עד שעה י״א, אבל הקריאת שם קין ומה שאמרה קניתי איש וגו' הי' מיד אחר לידה כמ״ש והאדם ידע וגו' קודם החטא כפירוש רש״י ותלד את קין ותאמר וגו' ולפ״ז אין מקום לביאורו של הרמב״ן שר״ל קניתי איש יהי' קנין כאשר נמות, שהרי באותו שעה עדיין לא ידעה מן המיתה ? והתירוץ בזה, כי קודם שאכל מעץ הדעת הי' הכח הטבע אשר בו מספיק לעשות תמורה מה שניתך ממנו בשוה, ולא היתה התכה גוברת על תמורת המזון הבא אל הגוף מחוץ, והי' אפשר שיתקיים הגוף תמיד על דרך זה, ואחר שאכל מעץ הדעת היתה ההתכה גוברת על התמורה כמו שהוא היום, והוא ההכרח שימות, (ועיי' עקרה מאמרות מח״ד ח״ב פ״ה ועקרים מ״ד פמ״א) אך אף קודם שנגזרה מיתה על האדם, אף שהי' יכול לחיות בדרך הטבע, בכ״ז הי' מן האפשר שיפול עליו עץ וימות או שימות ע״י בהמה חיה ועוף, ולזה היתה חוה יראה שלא יהרג אדם ע״י סיבה מה, ע״כ קראה את שם בנה קין, שהוא יהי' קנין במין ·

והנה אמרו חכז״ל שאמרו ליסרי לן מר מידי, פתח ואמר וי לן דמיתנא וכו' וכתב המד״ש כי האדם מטבעו בכל יום ויום הולך למות, כי הולך וחסור ומקרב את עצמו למיתה בכל רגע ורגע, ולכן אמר וי לן דמיתנא בלשון הוה אבל אמרו חכז״ל צדיקים שעתיד הקב״ה להחיותן אינן חוזרין לעפרן וכו' ולא תהי' עוד מות לכן אנו מתפללין לחיים , אבל לא נמותה עוד, וזה ולא למות :

ובביות כן שלחיים ולא למות קאי על תחיית המתים , א״כ מן היושר שראוי להתפלל כעין תפלת

(מה) שמחת תורה כתב בהג"מ למה נקרא ש"ת ? בשעה שלומדים ישראל תורה הולך השטן לפני הקב"ה לקטרג עליהם לומר ישראל לומדים תורה ואין מסיימי' אותה ומיד כשמסיימים אומר הקב"ה הא כבר סיימו, ואח"כ מקטרג שאין מתחילין, וכשמתחילין בחתן בראשית משיב הקב"ה הא גם התחילו, נמצא שאין מקום לקטרג, מדרש · עיי' מ"ש בת"א סי' נ"ה ·

(מט) המגדול עיי' מ"ש לעיל בת"א סי' ע"ו ·

(נ) הנערים מנהג זה נתפשט והוא מנהג נכון לעורר האבות שהחיוב עליה' לגדל הבנים לתורה וגם לחנך הבנים ולקרבם לתורה ביום השמחה שישמחו ללמוד תורה המשיבת נפש, עיי' שער אפרים .

(נא) והקהל פעם מצינו קהל ופעם עדה, ופעם מצינו בפסוק אחד קהל ועדה כגון ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל, והבדל עדה הוא על כל הקיבוץ הנמצא בתוך העיר ושם קהל נאמר על איזה קיבוץ המאסף א"ע למקום אחר וכן לתכלית אחד, לכן תמצא במחזורים רק שם קהל.

עד הלילה והכל כדפ"ל · שמחת (מח) תורה (לה) מעריב את יום השמיני תפלה וקדיש כדאמש · ואז מפקין כל ס"ת שבארון וש"ץ נוטל ס"ת אחת ומתחיל אנא ה' הושיעה נא · אלהי הרוחות ב' או ג' חרוזות, ומסבב את המגדל (מט) והעם עמו עם הס"ת, ובברונא אומר על הכל · ואז גוללין ומחפשין וזאת הברכה בס"ת ראשונה, ובשניה בראשית ובשלישית למוסף ביום השמיני בפנחס · ומנהג באלו מקומות לקרות כל הנערים (נ) ומזמרין זמירות ואח"כ עומדין עם הס"ת והש"ץ מתחיל התקבצו ושישו ואשריכם · בא יבא צמח מכל אחד שנים או ג' חרוזות והקהל (נא) עונין ג"כ יהללו, אדון עולם · ואם מו"ש אומר ותודיענו · יקנה"ז כדפ"ל · ופונין מסוכה ואוכלין בביתי שחרית הש"ץ מתחיל

ומפקין

תולדות אסתר

תפלת אנשי כנה"ג שתיקנו לומר מכלכל חיים בחסד ואח"כ מחיה מתים, כמו כן יש לומר בתחלה לשובע וכו' ואח"כ לחיים וכו' :

ומצוה על מדפוסי מחזורים להשגיח על הסדר מתחלה לברכה, ואח"כ לשובע, ואח"כ לחיים וכן בסדור לעצירת גשמים למען טבל באש וכמים · מי טבל באש ? ולע"ד שצריך לתקן למען טבל חמש במים, והוא כה"ג שטבל חמש טבילות במים :

(לה) שמחת תורה זה השם שאנו קורין ליום אחרון של החג הזה ולא נזכר בגמרא וברמב"ם והוא לחביבות התורה נתנו האחרונים את שם זה ליום הזה שמסיימין בו התורה. ועיי' בטור סי' תרס"ט ומ"ש לעיל בז"א סי' מ"ח מקור לשמחת תורה שמסיימין ומתחילין ביום אחד שלא יקטרג השטן ועי"ז אנו שמחין :

והנה בני בבל עושין שמחת תורה בכל שנה ובני ארץ ישראל אין עושין שמחת תורה אלא לשלש שנים ומחצה (עיי' ים"ש סוף ב"ק אות מ"ח) · ומצאתי את עצמי כמחויב לחפש אחר מקור המנהגים שונים הללו, וזאת מצאתי בס' אברבנאל סדר וילך וז"ל : הספק הששי .

למה

למה זה יתברך שהשי' קריאת התורה מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות ? והי' ראוי שתקרא שנה בשנה ? וגם בכל רגל ורגל בעלות ישראל ? ולמה דוקא בחג הסוכות ובא בקבלה בשמיני חג העצרת ולא קודם לזה ? ומבאר והולך שקיבלו חכז"ל שהקריאה היתה בספר דברים לפי שרוב גופי תורה תלוים בו ודוקא בסוכות ולא בכל שנה ושנה לפי שרצון הקב"ה שיהי' דברי תורה חביבין על ישראל , ואם הי' הדבר הזה בכל שנה ושנה הי' הדבר נקל בעיניהם כמאמר שלמה (משלי כ"ה) הוקר רגלך מבית רעך וגו' , ולכן זה שלא תהי' בכל שנה רק בשנת שמטה ואז פנוים מכל עסקיהם , ואז הברכה היתה מצויה כמ"ש וצויתי את ברכתי וגו' ורק בחג הסוכות לפי שאז התבואה מאוסף ושרוים בשמחה , ובחדש זיו עדיין קר , ולכן רק בחג הסוכות שהוא חם והכל בשמחה' וגם כבר עבר ר"ה ויוהכ"פ שהושלמו עם יוצרם ונמחלו עוונם אז ישמעו וישמחו לשמוע בכוונה רצויה וילמדו ליראה את ה', עת"ד : מכל הנ"ל מוכח שראו והבינו שרצון הבורא ית"ש לקרב הלבבות לתורה מתוך שמחה ולכן מאחר שתיקנו לקרות התורה בכל שנה ושנה א"כ בתורה עשו שהגבילו לזמן את יום סיום התורה על שמיני חג העצרת כמו שעשו אז על פי ה' בעלותם לרגל וקראו את היום הזה בשמו שמחת תורה :

ועוד י"ל לומר במקור השם ע"פ מ"ש הרמב"ן סוף משפטים על הפסוק ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו יען שחיבה לשמוח בקבלת התורה כאשר זה בכתבם כל דברי תורה על האבנים וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך (דברים כ"ז) וכתיב בשלמה החכמה והמדע נתון לך (ד"ה ב' א') מיד ויבא ירושלים ויעש משתה וגו' (מלכים א' ג') ואמרו חכז"ל מכאן שעושין משתה לגומרה של תורה (עיי' ב"ק ס"פ מרובה והובא ברמ"א ליו"ד סי' רמ"ו וז"ל כשמסיים מסכתא מצוה לשמוח ולעשות סעודה ונקראת סעודת מצוה, וכתב הש"ך בשם תשו' מהר"ם מינץ דכשבאין לסוף מסכתא ישייר מעט בסוף עד שעת הכושר יומא דראוי לתקן בו סעודה וכו' ולכך נהגו כל הבעלי בתים לילך על הישיבה בתחלת הזמן ולכך המנהג להודיעם כשבא הרב לסיים המסכתא כדי שיבאו הב"ב ג"כ לסיומא ואז יהי' המה תחלה וסוף והיא סעודת מצוה דאפי' אכל תוך י"ב חדש על אביו ואמו יכול לסעוד שם · ומהרש"ל כתב דסיום מסכתא סעודת מצוה הוא ואפי' מי שלא סיים המסכתא מצוה רבה שישמח עם האנשים המסיימים, ואפי' יחיד שסיים מסכתא מחויבים אחרים לסיים , עיי"ש :

ויש ללמוד מדבריו אי לחזק המנהג שהבכורים בערב פסח שמחויבי' להתענות ע"פ המנהג (עיין מ"ש לקמן במנהג מזמור לתודה בת"א א') באים לבית המדרש לסיום מסכתא ואוכלין שם כי שמאז נהגו לקרות את העולם לשמוע ההתחלת המסכת כדי לשמוח אח"כ בסיום מסכתא ולדעתי שזה מקור המנהג שתיקנו לקרות בשמחת תורה גם בראשית, יען שאז כל העדה בבהכ"נ הם ונשיהם ובניהם לשמוח בשמחת תורה שיהי' גם ר"ל ההתחלת התורה , כדי שיבאו אח"כ לשנה הבאה ולשמוח בסיום התורה , ולכן קורין בראשית ביום שמחת תורה ; ג' יען דמצוה וחיוב לעשות משתה ושמחה בסיום המסכת ולכן שפיר קראו את היום , יום שמחת תורה שמצוה לשמוח ולאכל ולשתות מן התורה · וכן מצינו בדוד בהתנדבם לבנין הבית נאמר ויזבחו וגו' ויעלו עולות וגו' ויאכלו וישתו וגו' בשמחה גדולה (ד"ה א' כ"ט כ"א) וא"כ גם ביום חתימת התורה עשו כן עת"ד הרמב"ן שם, וכן מצינו בתנחומא בראשית כד ברי הקב"ה לעלמא וגמר לעבודי עביד יומא טבא כך אמרי אינשי כלולי ביתיה דכתיב ויכל וכו' עיי"ש מזה יש לפשוט

(נב) ומפקין כתב בהג"מ בש"ת מוציאין ג' ס"ת ואי ליכא אלא ב' קורין בראשונה וזאת הברכה בשנייה בראשית וחוזרין ולוקחין בראשונה וקורין למפטיר ביום השמיני עצרת, וכן יעשו בכל יומי דבעי ג' ספרי תורה וליכא אלא שנים, אבל היכא דאיכא שלשה אסור למעבד הכי משום דכתוב עם הדרת מלך·

(נג) לקרות הרבה לכבוד התורה· מנהג זה הובא ברמ"א או"ח סי'

מתחיל נשמת מלומדי מורשה · יוצר אשרי העם אופן אשנבי · זולת אז כקשוב · ועולין לדוכן · הלל וקדיש שלם · אתה הראית· וביש מקומות אומר אותה גם בליל' לפני הוצאות ס"ת · ומפקין (נב) כל ס"ת שבארון וש"ץ אומר שמע ישראל · אחד · גדלו· ועומד אצל המגדל ואומר אנא ה' הושיעה נא כאמש רק שאין מסבב המגדו' (לו) והקהל אומרים על הכל וקורין וזאת הברכה עד מעונה אלהי קדם והוא חוזר למעלה · ומרבים בפרשיות כדי לקרות (נג) · הרבה לכבוד התורה

תולדות אסתר

לפשוט ספיקותו של בעל מג"א באו"ח סי' תקס"ח סק"ה שמסופק אי חנוכת הבית הוי סעודת מצוה, עיי"ש · אך חינוך בתי כנסיות ובתי מדרשות בוודאי סעודת מצוה הם :

(לו) המגדול ומנהגינו לסבב הבימה גם ביום, ומנהג מדינתינו שביום ובלילה הולכין נערים קטנים עם דגלים קטנים ובהם נרות קטנות דולקות, וכן נותנין נר דלוק לאה"ק אחר שלקחו משם כל הס"ת, וכאשר שאלו אותי על מנהג זה מה מצאתי בו, אמרתי כי יש במנהג זה יסוד ורמז מוסר · אם האבות שמחין שזכו לקיים מה דכתיב בתורה והאבות לוקחים בידם הס"ת ואומרים, קיים זה מה שכתב בזה, אז יש ממש בשמחתם, אך לא די בזה בלבד, אלא שהחיוב על האבות לגדל את בניהם לתורה, כמ"ש כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לשמור דרך ה', כל אב ואב · יתאמץ ללמד את בניו ואת בנותיו את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, ללכת בכל דרכיו שהוא הלך, ואבותיו לפניו הלכו · לא לעושר ורק לאושר ניתנו עיניהם, כלום נתנו אבותינו עיניהם בממון או בכבוד או בגדולה? הכל כאשר לכל לקחו מאבותינו בדורות שלפנינו · וכאשר ברחו מארצם, מה לקחו עמהם? לא לקחו כלום רק הס"ת בידם, והיא שעמדה לאבותינו ולנו! ומה הוא תכלית התורה? להפיץ אור על פני תבל, ובכל מקום שדרכו אבותינו כף רגלם על הארץ, הי' אור, וממקום התורה בא האור לעולם, ומן התורה יצא אורה לכל ברואי מטה :

ולכן ביום שמחתינו לוקחין הס"ת מן הארון והולכין סביב סביב עם הבנים, ואומרים: בכל הדרך אשר הלכנו הי' התורה עמנו, ובכל הדרך אשר נלך, לא נלך זולתה · היא היא שעמדה לאבותינו ולנו, והיא היא מגין גם על זרעינו וזרע זרעינו מעתה ועד עולם; היא היא הביאה אורה לעולם, והיא היא תפתח את עיני האדם לראות ולהכיר האמת, ובכל מקום שהיתה אורה ושמחה, האירה ליושבי הארץ! אם בא יצא הזמן שגם בנינו יהי' מוכרחי' לקדש שמו ית"ש בעולם, גם הם יהי' מוכנים לפנות עורף לזהב וכסף, לא יקחו בידם מאומה כי אם הס"ת, ובמעשם מה יהי' כתוב על דגל מעשם? נר דלוק יעמוד שם! להורות, שרק את האור הם

התורה (לז) וקורין כל הנערים יחד וקורין להן פרשת מעונה אלהי קדם · וקונין חתן תורה (לח) ואומר לו מרשות האל וקורין לו מעונה (נד) אלהי

סי' תרס"ט ומוסיף שנהגו לקרות כל הנערים לס"ת וקורין להם פרשת המלאך הגואל עיי"ש ומנהגינו לקרות לס"ת הנערים הגדולים אפילו פחות מי"ג שנים וקורין וזאת הברכה ואח"כ קורין הנשארים ביחד וקורין וזאת הברכה ואח"כ אומר אחד עמהם בעל פה פסוקים מן פרשת המלאך הגואל, ועיי' מ"ש בת"א סי' ל"ז:

(נד) מעונה נוהגין בליל וביום ש"ת להקיף הבימה בס"ת ונקראין לזה ראשי העדה זקנים

תולדות אסתר

הם מבקשים, שהאמת והאמונה קשורים זה בזה, ואז מביאים הנרות שהם מדליקין מכל המאורות שקבע בשמים:

(לז) התורה בני המשכיל בירך יחי' שאל אותי אם המנהג שנוהגין היראים והמדקדקים במצות לעלות לתורה לכה"פ בחדש פעם אחת יש לו יסוד או רמז בש"ס ופוסקים? בש"ס ופוסקים לא מצינו זאת לחיוב, ורק בספר י"א מצאתי וז"ל: ידקדק אדם שיקרא בכל חדש פ"א בתורה שבכתב, ודוקא שיהי' ממנין הקרואים, לא בהפטרה, בשעה שאין המפטיר עולה למנין, עכ"ל ולפע"ד שמרומז בש"ס ב"ב ע"ד וסנהדרין ק"י דאמרו שם אר"ב"ח אמר לי ההוא טייעא תא אחוי לך בלועי דקרח וכו' תלתין יומין מהדרא להו גיהנם וכו' ואמרו משה אמת ותורתו אמת וכו' · מפשטות הדברים יש ללמוד שהקב"ה מעניש לכופרים בתורת משה בכל תלתין יומי ונתחדש עונשן ומכלל הן נשמע הלאו שמי שמאמין בתורת ה' מחויב לומר ברכות דדיבור ובמעשה לכה"פ פ"א בחדש שמאמין וזה לפע"ד המקור שהיראים מהדרין לעלות לתורה פ"א בחדש ולומר ברכות שבחר בנו ונתן לנו את תורתו ·

והנה להראות לך שמאגדה הנ"ל לקחו המנהג אזכיר כי שמענו וראינו מיראים הרבה שבשעה שעולין לתורה אומרי' משה אמת ותורתו אמת וכן המנהג ברוב קהלות ישראל בשעת הגבהת ס"ת אומרי' בקול רם משה אמת ותורתו אמת, ומדוע? אך כי כן קיבלו מאבותיהם שהקב"ה מעניש בכל תלתין יומין אותן שכפרו בתורת ה' שניתנה ע"י משה רבינו כמו שמפורש בש"ס הנ"ל, לכן בעת שעולין לתורה וכן בשעת הגבהת ס"ת אומרי' משה אמת ותורתו אמת, לומר אנחנו מאמינים שתורת משה הוא תורת אמת שניתנה מפי שחותמו אמת ·

ואחר שאמרתי זאת מצאתי כזאת בס' טורי זהב, ושם מבאר המנהג שנוהגין כשאומרים פותח את ידיך נותנין היד על התפילין מה טעם יש בה? וכתב, יען כשאומרי' פותח את ידיך ומשביע וגו' מתפללין על פרנסה ועל החיים, כמו שאמרו בתענית ח' א"ר"ש ב"נ נבעי רחמי אכפנא דכי יהב רחמנא שובע לחיי הוא דיהב, דכתי' פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון והנה בזה שאנו מניחין ידינו על התפילין בשעה שאומרי' פותח וגו' מרמזי' זאת לומר, מה שאנו מתפללין על הפרנסה, לאו להנאת עצמינו אלא לקיים המצות מש"ה נותן ידו על התפילין כדי לומר מה שאנו מתפללין על חיים ופרנסה היא רק כדי לקיים המצות ולא להנאת גופינו ·

(לח) חתן תורה המנהג לקרות בס"ת בסיום התורה לאחד בקול רם בברכה ובתהלה, והוא נקרא

נקרא חתן תורה, ואחר סיום התורה מתחילין בראשית, וקורין אחד מן הציבור בברכה ובתהלה, והוא בשם חתן בראשית יקרא ואח"כ בא השלישי למפטיר וקורין אותו חתן מפטיר, ולא מצאתי ולא שמעתי מקור המנהג, לא בטעמו ולא בשמו, ומה טעם נחלו ג' החתנים? מי ומי יהי' ההולכים שראוים לברכה? מי יהי' המסיים ומי יהי' המתחיל? וכבר שמענו בכמה קהלות שקראו לאחד לחתן תורה ובני הקהלה עמדו להתרעם שאינו ראוי לאותו כבוד עיי' שו"ת חכם צבי סי' י"ג, את מי מצוה לקרב ולכבד? בכל רשות ותהלה נמלא ג' פעמים עמוד עמוד עמוד, וגם ג"פ יקרא בשמו ומה טעם בשלשה עמודים ובשלשה קריאות של חבה? לחתן בראשית ולחתן תורה אומרים ג"פ עמוד וגם ג"פ יקרא בשמו ומה נשתנה חתן מפטיר שרק פעם אחת בשם יקרא? ואמרתי בטעם ומקור המנהג דהנה מקדמת דנא הי' המנהג נקרא לס"ת בשבת ויו"ט וביוהכ"פ ת"ח הממונה על הציבור ואח"כ ראשי כנסיות ואח"כ הנכבדים מן הציבור (עיי' או"ח סי' קל"ו) ומג"א שם כתב שהוא מצוה לקרא ביו"ט אנשים המעמידים הקהלה · וכן הי' המנהג לקרות לאחרון הגדול בציבור (עיי' ב"י סי' קל"ה) · ומעתה הרואה בעין יפה ימצא כי תכלית המנהג הי' לכבד בקהל עם את האנשים שעוסקים בתורה ובצרכי הקהלה, הם הם יהי' הראשונים והם הם יהי' האחרונים בכבוד התורה בכל שבתות וימים טובים, ובתוך הנכבדים יהי' ראשי הכנסיות וזקני העם העוסקים בצרכי ציבור בכל גופם ומאדם, אך אחר שתקנו למכור המצות להיות מזה הכנסה לצרכי ציבור ולצדקה, הראשים מחלו על כבודם לטובת הציבור, אך ביום שמחת תורה שהוא היום שמסיימין התורה הניחו הדבר על עיקר התקנה, ומי הי' האיש שתיקנו הקדמונים לקרא אותו לאחרון בסיום התורה? הגדול בציבור · ומי הוא הגדול בציבור? הת"ח הממונה על הציבור להבנית על איסור והיתר, והממונה לדרוש לעם את דבר ה', הוא הוא האיש שראוי לקרות אותו להיות אחרון המסיים התורה ·

ואם הי' תקנת הקדמונים לקרא התורה בכל שבת ויו"ט את ראשי כנסיות המעמידים הקהלה מיד אחר הת"ח הממונה על הציבור, והם תיקנו אח"כ למחול על כבודם בכל השנה לטובת הקהלה, וא"כ ביום שמחת התורה שמסיימין התורה ומתחילין התורה, וא"כ אחר שכבר קראו לתורה הת"ח הממונה על הציבור, מי הוא זה ואיזה הוא שיבא אחריו ויתחיל התורה? ראש העדה שנבחר מן הציבור להנהיג את העדה הוא האיש אשר יקרא להתחיל התורה ·

ואם בכל שבתות וימים טובים זקני ונגידי העדה מחלו על כבודם לטובת הקהלה, ומי שקונה המצות קורא לתורה כרצונו, את הנער ולא את הזקן, את הנקלה ולא את הנכבד, אך ביום סיום התורה ראוי לקיום המנהג לקרא אחר ראש העדה אחד המיוחד מן הציבור, זקן או עשיר המסייע בממונו לצרכי ציבור כפי ממונו · ומעתה מובן שראוי לקרות רב דמתא להיות חתן תורה שהוא יהי' לכה"פ אחרון ביו"ט זה שעיקר התקנה שהיתה מקדמת דנא שהי' הגדול בציבור, להיות אחרון חשוב · ועתה שמע! מה קורין לאחרון שהוא חתן תורה? שמנה פסוקים האחרונים שבתורה שמשה רבינו כתב בדמע שלא תשתכח התורה מישראל, וזה לכל היד החזקה ולפל וגו' לעיני כל ישראל ואמרו חכז"ל שאמר הקב"ה יישר כחך ששברת, ואלמלא לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל (ערובין נ"ד) ועכשיו שנשתברו החיוב להעמיד מגדילי תורה בכל קהל ישראל שילמדו תורה ללמוד וללמד לשמור ולעשות · והחתן תורה ישים על לבו שכל ת"ח נקרא משה ומשה לא מת כל זמן שיש מנהיגי אמת בעולם:

ויתן

ויען כי החיוב עלינו שבכל יום ויום יהי' התורה חביבה אצלינו כאלו היום ניתנה התור' והיום שניתנ' התור' בסיני היתה כחתונ' כמאמרם במדרש שה"ש על הפסוק צאינה, וכו' ביום חתונתו זה סיני כחתנים היו, וכן הוא במ"ר פי"ב ושם מסיים שנאמר וקדשתם היום ומחר ודרש מלשון קדושין ושם חתן הוא שהתחתן את עצמו verschwägert עם התורה (ועיי' ירושלמי ספ"ג מנדרים חתן דמים אתה לי אית תניי משה קרי חתן ואית תני הנער קרי חתן עיי"ש ועיי' בבלי נדרים ל"ב ומכילתא יתרו רפ"א) ויען כי על הרב ומנהגי העיר החיוב להחזיק שלשה עיקרי הדת שהם יסודי העולם, הי' תורה, עבודה גמילת חסדים, לזאת בשיר ותהלה שקורין לחתן תורה שהוא הרב דמתא אומרים ג"פ עמוד עמוד עמוד, וכן קורין את שמו יעמוד ג"פ להורות כי החיוב עליו להחזיק שלשה עמודי העולם להחזיק תורת משה ולהיות הגדול שבעיר · אך זולת עזרת הראשים אשר בעדה אי אפשר לרב להחזיק את שלשה עמודי העולם, ורק ע"י העוסקים בצרכי ציבור באמונה יש להעמיד הדת על תלה לעמוד כפרן שלא יבא המשחית בגבולינו לזאת קורין לכה"פ ביום הזה את הראש והראשון מן אותן אנשי חסד הנבחרים מן העדה להעמיד הקהלה על מכונה בפרשה ראשונה כשמתחילין התורה, ומברכין אותו בשיר ושבח שיתן לו ה' עוז וגבורה להחזיק את שלשה עמודי העולם, ולכן קוראין לו ג"פ עמוד עמוד עמוד, הי' שיתאמץ להחזיק את שלשה עמודים · תורה, עבודה וג"ח :

ובדרשה שלי פה כאשר אמרתי בטעם המנהג של שלשה חתנים הנקראים לתורה ביום ש"ת אמרתי מה קוראין לחתן בראשית שהוא הראש והראשון בתוכינו? פרשת בראשית · ושם נאמר בששה ימים ברא את העולם · והנה כבר הקשה באבות, והלא במאמר אחד יכול להבראות? אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות · והנה ע"פ שכל אי אפשר להבין תירוץ זה, וכי אם יבא אומן ויאמר שהוא עשה מלאכתו בששה ימים מה שאפשר לעשות ביום אחד וכי בדין יבקש שכר בעד ששה ימים? וכן אם אחד יכול לעשות מלאכה ביום א' מה שכל בעלי אומנותו עושין בששה ימים וכי לא יבקש בדין שכרו כאלו עשה מלאכתו בששה ימים? ולפע"ד כאן יש למצא דבר עמוק ומוסר השכל · מי שרוצה לקרב הנלבבות לבורא ית"ש, וכן התלמידים לתורתו ית"ש, לא יהי' קפדן, כמאמרם לא הקפדן מלמד, הי' שאם רואה שאין התלמוד יכול ללמוד הרבה, או שאינו משיג הרבה, לא יחרה אפו בו וטוב מאוד להיות מתון גם בלימוד ושלא לבקש הרבה בפעם אחת, כמאמרם ז"ל תפשת מרובה לא תפשת, וכן בעניני היראה והמוסר אם הרב והדרשן רואה שאין שומעי' לקולו לא יחרה אפו בם, לא יאמר : לריק יהי' יגיעתי, כבר אמרתי פעמים ושלש ואין שומע, אלא יאמר ויחזור ויאמר עד שישמע לקולו · ובזה ביארתי במקום אחר מאמרם אמור ואמרת להזהיר הגדולים על הקטנים, הי' שהגדול מחויב לומר ולחזור ולומר עד שישמעו לו · אך מי שהוא קפדן ואם אין שומעי' לו מיד, משים ידו לפה ושותק ומייאש את הציבור מן הטוב, עליו אני אומר, יאוש כדי לא קני, חלילה לייאש את שום אדם מישראל · וכעין זה שמעתי ממורי הגאון מופה"ד מוה' חיים צבי מאנהיימער הכ"מ על מאמרם ריב"ק לא הסתכל בפני אדם רשע, הי' שהי' דן את כל אדם לכף זכות ואצל כל אדם מצא מדה טובה לכן אצלו לא הי' שום אדם לרשע יחשב · וז"ש בעשרה מאמרות נברא וכו' להודיע לצדיקים שיקבלו שכר אם גם הם יביאו את העולם לאט לאט לתכלית האמתי, וילמדו ממנו ית"ש שהי' יכול לברוא את העולם במאמר אחד, ומדוע לא ברא במאמר אחד? אלא שרצה ללמד אותנו שגם

זקנים ולומדי תורה נישא בכתף הס"ת והנושאים מכבדים זה לזה ובא הספר מיד הגדול ליד הקטן · ובספר שו"ת מקור ברוך שאלה יוד האריך בזה מש"ס יומא כ"א המעלה אברים לכבש הוא מעלה אותן למזבח, דמתחזי כמאן דטריחא לי' מילתא עיי"ש, ומסיק להלכה שלא יפה עושי' שהולכין עם הס"ת רק פסיעה אחת או שתים ומכבדין זה לזה עד שמורידין בקודש שנותנין לפחות שבעם, אלא שראוי לכבד רק ללומדי תורה ולמחזיקים בה, ולא להיות כטריחא לי' לסבב הבימה, עיי"ש ·

(נה) חזק עיי' בח"ר מנהג שנת בז"א סי' כ"ד במקיר המנהג לומר יישר כחך לעולה לתורה ובחלק ב' במנהג יוהכ"פ במקיר שאומרי' בסיום הספר ג"פ חזק · וכאן כתב המחבר שיש לומר יאמץ לע"ד שזה נכון כעין שנאמר ביהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך חזק ואמץ ·

אלהי קדם עד ולכל היד החזקה ואז החתן קורא אותו פסוק עד לעיני · והקהל מסיימים לעיני כל ישראל וכן החתן ואומרים חזק (נה) וש"ץ אומר לחתן מי שברך · אלהי מני עד · וקונין חתן בראשי' ואומר לו מרשו' מרומם וקורין לו מבראשי' עד ויכולו והחתן קורא ויכולו עד אשר ברא והקהל אומרים אשר ברא אלהים לעשות · וכן החתן · ואומר לו הש"ץ מי שברך כדלעיל · וי"א יאמץ או יאמצהו · ומניחין ס"ת שלישית דמוסף אצל זו דמבראשית ואומר ח"ק על שתיהן וקורין בשלישי למפטיר (נו) בפ' פנחס ביום השמיני כדאתמול והמפטיר מברך אשר בחר בנביאים וכו' ומתחיל פסוק אחד ואז אומר (נז) אשריך הר העברים והקהל עונין על כל חרוז אשריך · ומפטיר ויהי אחרי

(נו) למפטיר בתשו' הרדב"ז הקשה למה אין קורין מפטיר קודם בראשית? הא כלל הוא לדינא תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם · ועוד דפרשת מפטיר מחובת היום ופרשת בראשית אינו רק מנהג? ותירוץ דסוף התורה עם התחלת בראשית הם אותיות לב שמרמז לכמה דברים ואפי' בקדים אין מפסיקין מטעם זה, עיי' לבוש ולשון חכמי' ועיי' מ"ש כאן בת"א סי' ל"ט ·

(נז) ואז אומר אשריך ומנהגינו לומר אשריך קודם ברכת ההפטרה והוא ע"פ דברי הטו"ז באו"ח סי' תל"ד בהקדמות, ובתשו' שער אפרים או"ח סי'

תולדות אסתר

אנחנו לא נבקש הרבה בפעם אחד, אלא החיוב עלינו להורות וללמד לא בעלב ולא בקלף, לא ברעש ולא בכעס' לתכלית אי אפשר לבא בפעם אחת, רק בדברי נחת, כמאמרם ז"ל ודברי חכמים בנחת נשמעים · ולכן קוראין לראש העדה פרשת בראשית שילמוד ממעשיו ית"ש, שלא יבקש הרבה בפעם אחת, ואם רואה שדבריו אין נשמעי' בפעם אחת לא יקליף, רק לאט לאט ינהיג את העדה ואז יהי' שותף להקב"ה במעשה בראשית :

ואם יש לציבור רב ופרנס אשר מנמתם להחזיק שנשה עמודי העולם אז בדין הם מקבלים שבני העדה יהי' מוכנים בכל עת ורגע להביא קרבנות על שלחן העדה, אך אם בני העדה אין מביאין קרבנותיהם ברצון הטוב על שלחן המזבח: אם אין באין לבהכ"נ במועדו, ואין

אחרי מות משה (לט) ומברך וחותם
והזמנים · אשרי · ועומד עם ס"ת ואומר
אשר בגלל אבות · התקבצו · שישו ·
אשריכם · בא יבא צמח · יהללו ומחזירין
הספרי תורה למקומן · כהן או לוי יכולין
לקנות חתן תורה או חתן בראשית ·
מוסף כדאתמול · רק לא נהיגו לעלות
לדוכן במוסף מפני שמחת העם שקונין
פירות וזורקין (נח) לתינוקת בבהכ"נ
לשמחת תורה לכן לא נהיגו לעלות
לדוכן במוסף אלא בשחרית (מ) ·

סי' יוד · וחק יעקב תל"ד חולק על הטו"ז ורוצה
לקיים מנהג הישן שמותר להפסיק ·
(נח) וזורקין בס' לשון חכמים כתב וז"ל ·
הבחיי כתב למחות לזרוק פירות
לנערים, אבל יש במדרש שזה אמר המן לאחשורש
על היהודים, א"כ חזינן שהוא מנהג קדמונים,
עכ"ל ועיי' מ"ש בת"א סי' מס ·
(נט) במוצאי י"ט כאן חסר וצריך להוסיף
ומתפללין מנחה כדאתמול,
ומוכרין

במוצאי י"ט (נט) מתפללין אתה חוננתנו ומבדילין · ואין מברכין לא על הנר ולא
על

תולדות אסתר

ואין משלמין לקופת הקהלה בזמנו, אין מתאמצין להחזיק את נערים ובחורים הלומדים תורה בעירם וגם אין באין לבהכ"נ להתפלל בכוונה, אם אין נודרין ונודבין לצדקה ולדברים טובים, במה יזכה הרב את ארחו להחזיק את עמוד התורה והעבודה, ובמה יזכה הראש והפרנס להחזיק את העמוד של גמילות חסדים? לצאת מן היושר לקיים התקנה ראשונה נקרא אחריהם אחד מן הזקנים והנגידים אשר נמצאים בתוך העדה, ולומר, עליכם החיוב לבא אחרינו ולעמוד לימינינו · ובמה? בזה שקוראין לפניכם? ומה הוא זה? פרשת הקרבנות, היי' להביא קרבנות על שלחן המזבח, ליתן ממון לצדקה ולצרכי הקהלה ובפרט לתלמוד תורה, ורק באופן זה אתם פטורין מתלמוד תורה, כמ"ש ביו"ד סי' רמ"ו יכול אדם להתנות עם חברו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו בשכר, עיי"ש, רק אותו איש שמחזיק את הציבור בממונו פטור מלעסוק בצרכי ציבור, ואלו שלשה, היי' הרב, ראשי ומנהיגי העדה עם העם קשורין זה בזה, ובגוף אחד יחשבו בעניני הציבור להעמיד הדת על תלה, זה אשר אמרתי במקור וטעם המנהג משלשה חתנים הללו, שנים הראשונים מחויבים להשגיח על שלשה עמודי העולם, ולכן קוראין להם ג"פ עמוד וג"פ בשמם, וחתן השלישי שהוא מול העם, אין עליו החיוב רק להחזיק בממונו השנים הראשוני': ועתה אהובי אחי כל תקח לפניך את השיר והתהלה שאומרים לחתן תורה ולחתן בראשית תמצא שיש ממש בדברי, והדברים נובעים מבאר שחפרוהו שרים קדמונים ז"ל

(לט) אחרי מות משה לפי ששייך לפרשת וזאת הברכה, ואע"פ שבשאר ימות השנה מפטירין הפטרה ממה ששייך למה שקראו באחרונה? ביום זה שקוראין אותו שמחת תורה לסיומה של תורה שניתנה על ידי משה ושם נאמר וימת משה עושין עיקר ממיתת משה ומפטירין ויהי אחרי מות משה (לבוש):

(מ) בשחרית עיי' מ"ש בז"א סי' נ"ט על המנהג שמביא המחבר מקדמת דנא לזרוק פירות לתינוקת בבהכ"נ בש"ת, וכן ראיתי בעיר מולדתי ק"ק ברעזאווא שזורקין
אגוזים

ומוכרין אז יין קידוש ולהבדלה ונרות של שבת וחפוש וכדומה על כל השנה (לשון חכמים דף כ"ה:

שבת

על הבשמים כדפירשתי לעיל · יש אומרים שחייבים לאכל ביו"ט ג' סעודות · באסרו חג אין נופלין ואח"כ נופלין (מא) ·

שבת

תולדות אסתר

אגוזים מעזרת נשים לעזרת אנשים בשעת שקורין חתן או בר מצוה לתורה, ומצאתי בירושלמי קדושין פ"א ה"ה מי שהוא נושא אשה שאינה הוגנת הי' קרוביו מביאין חביות וממלאין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות, והתינוקות מלקטין ואומרין נקצץ פלוני ממשפחתו · אם כן חזינן שרק למי שנשא אשה שאינה הגונה עשו כן, ועיי' מדרש רות ד'. ומצאתי שאצל הרומים הי, המנהג כן לזרוק אגוזים בשעת משתה החתונה · Nuces projicere

ולע"ד שמבאר שחפרוהו שרים אנשי שם יצא גם מנהג זה, יען שבלבבם הטהור רצו לחנך הנערים ע"פ דרכם שיבאו בין הגדולים וילמדו ממעשיהם, ואיך הי' מוכרחים לעשות פעולות לשמח את לב הילדים שיבאו לבהכ"נ ולראות שם רנה ותפלה ' שבח ותהלה שנותנים לבורא ויראו האיך אבותיהם שמחים לקיים מצות הבורא ית"ש, וכל מי שראוי לגדולה ולכבוד יעלה ויגדל ולכן נהגו לזרוק ביום ש"ת פירות לתינוקת כדי שימתינו על זה ולא יישנו, כעין שאמרו בש"ס פסחים קט"ו · חוטפין מצה בשביל תינוקת שלא יישנו עיי"ש (ועיי' מ"ש בחלק א' במנהג פסח בת"א סי' ה') ומזה בא אח"כ המנהג שזרקו ג"כ בשעת שעלה בר מצוה או חתן לתורה, כדי שהנערים ימתינו ג"כ להיות מחויבים במצות וימתינו על הכבוד ועל הגדולה, ועיי' מחבר או"ח תקכ"ט כיצד משמח הקטנים ביו"ט הקטנים נותן להם אגוזים :

(מא) נופלין בבאי לכאן מצאתי שנהגו שלא לומר תחנון כל החדש והוא נגד דעת בעל ס' המנהגים כאן, והנה במג"א ס"ס תרס"ט מביא דעת הס"י שיש מקומות שאין נופלין עד חשון ואח"כ חזינן שיש מקומות שאין נופלין, אך קשה עליהם הא מפורש בנחמיה שגזרו תענית לצבור כ"ד לחדש השביעי והוא היום שאחר אסרו חג בא"י, ואם בתענית מותר מדוע אין נופלין ? ואמרתי לחזק המנהג מיש מקומות על ב' פנים דהנה המחבר כתב בפירוש באו"ח סי' קל"א מנהג פשוט שלא ליפול על פניהם בכל חדש ניסן ולא בט' באב ולא בין יוהכ"פ לסוכות, וכתב הרמ"א ולא תחלת ר"ח סיון עד אחר שבועות (ועט"ז שם הוסיף וז"ל ויש מי שכתב בט"ו באב אומרים תחנון (ב"י בשם רוקח) ועכשיו נוהגין העולם שלא ליפול בט"ו באב ולא בט"ו בשבט מנהגים מר"א טירנוי) וכתב שם המג"א ויש נוהגין שלא ליפול זיין ימים אחר שבועות מפני שהקרבנות הי' להם תשלומין כל שבעה, א"כ יש לומר שמטעם זה נהגו יש מקומות שלא ליפול · טעם ב' כמו שכתב המחבר באו"ח סי' תכ"ט אין נופלין על פניהם כל חדש ניסן ואין אומרים צדקתך בשבת, וכתב המג"א מפני שי"ב נשיאים הקריבו י"ב ימים וכל יום הקרבן הי' יו"ט שלו ואח"כ ערב פסח, פסח ואסרו חג, א"כ יצא רוב החדש בקדושה לפיכך עושין כולו קודש עיי"ש· ומעתה היש מקומות אין נופלין מטעם זה לפי שעבר רוב החדש בקדושה ושמחה :

עוד אחת אמרתי לחזק המנהג שלא לומר דהנה קבלה בידינו שיש קל"ב יום בשנה שאין אומרים בהם תחנון, ושמעתי בשם הגאון מו"ה עקיבא איגר ז"ל לומר על הפסוק לקב אויבי לקחתיך

והנה

שבת בראשית

שבת שאחר החג נקרא שבת בראשית ואומר יוצר אל נשא · אופן שש כנפים · ובברונא שאלו שחקים · זולת אחשבה · וקורין בראשית (א) ומברכין החדש (א) ולא התענית שנאמר מהיות טוב אל תקרי רע · למנחה אומר ברכי נפשי (ב) ובמקום שנהגו אומרים משכיל לאסף · שבת שאחר החודש מברכין התענית (ב) שני וחמישי שני אחר אשרי ואומר

(א) בראשית אם יש מנהג שמוכרין או מכבדין לאחד לעלות לתורה ראשון בשבת בראשית משום שנודר לצרכי ציבור וכדומה הכהן מחויב למחול על כבודו · תשובת מהרי"ק שורש ע' ענף א' הובא בקיצור במג"א סי' קל"ה)·

(ב) ברכי נפשי בלבוש סי' תרס"ט כ' הטעם משום שכל המזמור מדבר

תולדות אסתר

והנה ברכת ברך וכתב במדרש ע"ז קוב לקב לקחתיך והנה ברכת ברך, הכוונה כי בלק קרא את בלעם להפוך הרחמים לדין, והי' ההיפוך שהיפוך הדין לרחמים, וידוע כי קל"ב יום בשנה שאין אומרים בהם תחנון ולדוק הדין מפוס שהם ימי רחמים, ואותן הימים רצה בלעם להפוך ג"כ לדין והנה ימי הרחמים שהם כמספר לקב 132 וימי הדין שהם כמספר ברך 222 עולים לשנה שלימה ויען כי קרא אותו שיהפוך הרחמים כמספר לקב לדין שיהי' כל השנה במדת הדין והוא ברך את ישראל שגם אותן ימי הדין שהם כמספר ברך יתהפכו לרחמים, לכן צעק : לקב אויבי לקחתיך ומבאר המדרש קוב לקב לקחתיך, קראתי אותך להפוך ימי הרחמים כמספר לקב ואתה ברכת ברך ג"כ הפכת למדת הרחמים, ודפח"ח · ומעתה אם באנו לחשוב השבועות בימים שאין אומרים בהם תחנון לא נמצא החשבון של קל"ב ימים שאין אומרים בהם תחנון רק אם נאמר שלא לומר תחנון גם בשבעה ימים אחר חג השבועות כדעת המג"א שהבאתי לעיל או שאם נחליט שלא לומר תחנון מאו"ח של סוכות עד מרחשון כדעת יש מקומות, וזה ברור לע"ד :

(א) החדש ול"ל ומברכין החדש חשון · ונקרא מרחשון ונקרא ג"כ חדש בול והוא חדש השמיני למספר בני ישראל שאין לו מציאות במקרא ורק מקובל בתומה כשאר שמות החדשים אשר הביאו שמותם בעלותם מבבל (עיי' חלק ראשון במנהג ניסן בת"א סי' א' · ומצאתי בתנחומא למה נקרא חדש זה בול שהוא על שבו הרבה גשמים מן מבול Regenmonat לפי שבכל שנה ושנה אחר המבול הי' מי יום גשמים בחשון עד שבנה שלמה את בהמ"ק והתפלל שיפסקו הגשמים, ולכך כתיב ירח בול שחסרו מי מהמבול ונשאר בול, עיי"ש ומצינו (מלכי' א') בירח בול כלה הבית וגו' פירוש רש"י בזה מרחשון שהעשב בלה בשדה, עיי"ש ולפ"ז הוא משרש נבול · ועיי' ירושלמי ריש ר"ה ה"ב בירח בול שהעלה נובל והארץ עשויה בולות וכו' וכתב שם המפרש בעל קרבן העדה בול היי' כסליו, וזה טעות גדול כי מפורש במלכים שם בירח בול הוא חדש השמיני וזה מרחשון ? וצריך להגיה וזה מרחשון :

(ב) מברכין התענית בה"ב אעתיק פה מה שכתבתי לתורני אחד, וז"ל : שלום וברכת שמים ממעל לידידי הרבני המופלג בתורה ויראה טהורה מו"ה

מדבר במעשה בראשית ואומרי' גם ע"ז שיר המעלות לפי שאמרם דוד פיתקיים הע"לם, עיי"ש.

(ג) בה"ב כתב בהג"מ שאין לברך בה"ב עד אחר ח"י מרחשון וכן נהוג, ועיי' מ"ש בת"א סי' ב'.

ואומר יהללו ומי שעונה אמן א"צ לקבלו יותר וכל דיני תענית בה"ב (ג) ושאר דיני תענית פרשתי לעיל בר"ח אייר. בשבת לפ' וירא אהבה שננו לשונם. השאלה (ד) בכסלו כל כך ימים שהיתה התקופה

(ד) השאלה בב"י לאו"ח סי' קי"ז מביא בשם אבודרהם שלעולם מתחילין לשאול טל ומטר כ"ב נאוועמבער והיי' אם חדש פעברואר כ"ח יום, ואם הוא כ"ט יום אז השאלה כ"ג נאוועמבער, ועיי' בעברונות שזה לפי מנין וחשבון הגריכטן, אבל לפי מנין אשר לפנינו הוא לפעמים ביום 3 ולפעמים ביום 4 Deczember והסימן ע"ז הוא ג"ד, ג' או ד' דעצעמבער.

ואעתיק פה מה שכתב חכם אחד בזמנינו הרב ר' דוד פרידלענדער ני' בפעסט בעהמ"ח ס' לוח סוד העבור וז"ל: מורי ורבותי! אחלה נא אתכם, הטו אזנכם לשמוע דברי קטן שבתלמודכם בעניינים הרמים האלה, כי ת"ל חנן ה' אותי בידיעת חכמה זאת ואולי אוכל לתקן המעוות אשר העולם לא יוכל להמנות, הנה יום השאלה שתיקנו חכז"ל שהוא יום סמ"ך של תקופת תשרי, וכבר נתנו סימן ע"ז ואד יעלה, דהיי' אם תקופת תשרי הוא ביום א', זמן השאלה הוא אחר מ' שבועות ביום ד'. ודבר זה הוא חק קבוע לעולמי עד שסיום רביעי מן תקופת תשרי הוא זמן השאלה לאחר מ' שבועות. אבל סימן זה אין מספיק. שהרי אם עתה שנגה בחשבון תקופת תשרי לפנים

תולדות אסתר

מו"ה ר' יצחק ווייס ני' נאמן בעיר אפאסטאג יע"ה.

הנני לרצונו להשיב לו על שאלתו בנידון הלוח הנדפס בפעסט שראה שם לברך בה"ב בשבת נח ובלוח הנדפס בוויען כתב לברך בשבת לך, וביקש ממני להודיעו דעתי והאיך יש לנהוג? ותוך כדי דיבור ביקש ממני לבאר לו דברי הש"ך ביו"ד סי' ר"ך בס"ק ל"ב במה שסיים ואם כן לעולם אין פוסקין תענית בה"ב קודם זיין מרחשון? הנה מקור המנהג לברך בה"ב אחר החג הוא ע"פ מ"ש בתוס' קדושין פ"א בד"ה סקבא דפיתא ריגלא שברגל מקבלין אנשים ונשים לשמוע הדרשה ונותנין עין זה על זה ויש אומרים לכך נהגו להתענות לאחר פסח ולאחר סוכת; טעם ב' מביאי' האחרונים על סמך הקרא באיוב שנאמר ויהי כי הקיפו ימי המשתה וגו' אולי חטאו בני. אולי ביו"ט ובחה"מ בקל אדם עובר עבירה בהוצאה שלא לצורך כלל ובחה"מ שרק דבר האבוד מותר והוא עסק במסחר וקנין גם בדבר שאינו אבוד וכדומה, עיי' טור ומג"א באו"ח סי' תל"ב. טעם ג' כתב בלבוש מפני שבעת ההוא האויר משתנה והוא זמן סכנה ומתענין לעורר רחמים ע"י תשובה ותפלה: טעם ד' מובא בש"ך יו"ד סי' ר"ך ס"ק ל"א משום דהוא זמן רביעה של גשמים. והנה לפי ג' טעמים האחרונים שפיר מובן למה תיקנו להתענות אחר פסח וסוכת דוקא משא"כ לטעם הראשון קשה למה לא נוהגין ג"כ להתענות אחר חג השבועות:

ומעתה נאמר לפי טעם א' וטעם ב' מוטב לקרב בה"ב מיד לחג אך לטעם ג' וטעם ד' כפי מובן הפשוט מוטב להמתין ולאחר תענית בה"ב של סוכת, אך מצאתי בכ"ש סוף או"ת

התקופה (ג) בתשרי כך תהי' השאלה לפנים או לאחור, ממילא יום השאלה, אף שהוא בכסליו יום

תולדות אסתר

לו"ח ונ"ל המעיין בש"ך יראה שיש לברך בה"ב בשבת הראשון אחר ר"ח אשר הוא קודם זיין מרחשון, וזה לשון הש"ך שם וכ"ל שמטעם זה נהגו לברך בה"ב בשבת ראשון שאחר ר"ח מרחשון שאע"פ שכתבו מהרי"ו בדינין והלכות י"ב שאין להתחיל ולהתענות בה"ב עד י"ז במרחשון דהוי' רביעה ראשונה וכו' מ"מ כיון דקיי"ל דרביעה ראשונה היא ז' מרחשון וא"כ יש לברך ברביעה ראשונה, וא"כ לעולם אין פוסקין תענית בה"ב קודם ז' מרחשון עכ"ל · וכוונתו פשוטה דאחר שבת הראשון אחר ר"ח מברכין בה"ב, וטרם כלות שני תענית כבר עבר ז' מרחשון, לא וחשוב עכ"ל, וזה מה שכיון הש"ך וא"כ לעולם אין פוסקין תענית בה"ב קודם ז' בחשון דפשוט שלא יפסוק התענית עד עבור זיין במרחשון · ומעתה יאחז במנהג לברך מיד בשבת הראשון אחר ר"ח · ידידו הדוש"ת :

שלמהרשיק ברעזאווע

(ג) התקופה הבינה והברכה מאלקי המערכה לידידי הרב המופלג מו"ה משה ני' ש"ל ומ"ל נק"ק ס"מ יע"ה :

מכתבו קבלתי אשר בו מתרעם על בני עירו שאין נותנין לשוחט מן האווז ששוחט בחודש טבת ושבט כמנהג שמביא הרמ"א יו"ד סי' י"א ומטב"ת קובל על הפסד ממון וגם חושש לסכנה כמבואר בספרים שמביא, ובאותו פרק מתרעם עליהם שאין נזהרים מלהניח ברזל על המשקאות והבשולים כמובא בש"ך ליו"ד סי' קט"ז ומעלתו חושש גם בזה לסכנה ומראה באצבעו על הרמ"א בסי' קט"ז ועל המג"א באו"ח סי' תכ"ה סק"ח, וביקש ממני לכתוב לו דעתי בהדין מנהגא וכדת מה לעשות באשר צורבא מרבנן שם אמר בדרך שחוק שאין ממש בדברים הללו וזה תורת נשים, לזאת הנני לרצונו . הנה הלכה מפורשת הוא שחמירא סכנתא מאסורא עיי' חולין ע' ע"א שבספק איסור הולכי' לקולא משא"כ בספק סכנה, ושמעתי לבאר מאמ"ו הגאון דק"ק אונגווער הש"ו הטעם יען דבאיסורא קיי"ל דהולכין אחר הרוב כדילפי' מקרא ובפקוח נפש ילפי' מקרא דאין הולכין אחר הרוב ומשו"ה חמירא סכנתא מאיסורא · ואני אמרתי שאין זה טעם מספיק לומר שחמירא סכנתא בעלמא בראה לפור המנקר בתאנה דחזינן ריעותא כמ"ש בש"ס ע"ז ל"א ע"ב כל השרצים יש להם ארס של נחש ממית של שרצים מזיק, עיי"ש, משא"כ בדלא חזי' ריעותא כגון מים מגולין מנ"ל לדמות לפקוח נפש דאין הולכין אחר הרוב ? והסברתי ע"פ תו"ד ביו"ד סי' ק"י שכתב שבכל חקי התורה משמעותא הוודאי ולא על הספק, ובאני בין היכא דכתב רחמנא בקום ועשה לשב וא"ת יעו"ש שהאריך בזה, ומעתה אני אומר באיסור לאו שאמר רחמנא לא תאכל ואם הוא נספק על הספק לא נאמר הלאו, ואם מסופק אם אכל האיסור אמרי' שלא אכל, משא"כ בסכנתא והוא עשה ונשמרתם אמרי' שמחויב לידע שבוודאי קיים העשה וא"כ ספק סכנתא אסור מה"ת ודו"ק ·

ואם נפשך לומר מנ"ל שחיישי' מה"ת לסכנה ע"ז אני אומר מה"ת מן הנביאים ומן הכתובים יש ללמוד דחיישינן לסכנה · מן התורה יש ללמוד דחיישי' לסכנה · גבי יעקב נאמר שאמר

לא

לא ירד בני עמכם וקרהו אסון, אף שגם הם היו בסכנת רעב בכ"ז חשש לסכנה שיקרה אסון לבנימין יען שכבר קרה אסון ליוסף ושמעון, וא"כ אמר מה לי האי סכנה מהאי סכנה, עיי' חולין ל"ה ע"ב · בנביאים דהנה אמרו ביומא י"א היכא דקביעי היזיקא לא אמרי' שלוחי מצוה אינם נזקין דכתיב ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני, ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי · ודברי הש"ס צריכין ביאור מספיק האיך מוכרח מזה שבמקום דקביעי היזיקא לא אמרי' שלוחי מצוה אין נזקין ? אך הכוונה הוא יען דקשה האיך סרב שמואל בשליחותא דרחמנא ? אע"כ צ"ל יען דקבלה הי' בידו שחיישי' לסכנה א"כ שפיר הי' סיפוק בידו לסרב יען היכא דקביעי היזיקא חיישי' לסכנה אף במקום מצוה · ויען דלא חרה אף ה' בו שסרב ונתן לו עצה מה לעשות והבטיח אותו שיהי' עמו ע"כ מוכח מזה בתרתי, חדא שחיישי' לסכנה שנית שאף במצוה חיישי' במקום דשכיח היזיקא ודו"ק ·

משולש בכתובים דחיישי' לסכנה, דמצינו גבי דוד מלך ישראל כאשר בא אליו גד הנביא ושאל אותו : התבא לך שבע שנים רעב או שלשה חדשים מלחמה וגו' או שלשה ימים דבר ? והוא השיב : נפלה נא ביד ה' (שמואל ב' כ"ד) עיי"ש ברש"י שבחר בדבר . וקשה למה לא בחר במלחמה ולמה לא בחר ברעב ? אך יען דקבלה הי' בידו שאסור להכנים א"ע בסכנה, ואם ילך למלחמה יכנים א"ע בסכנה, ואם יבחר ברעב ג"כ בסכנה, לכן בחר בדבר שהוא דבר בשב ואל תעשה וא"כ הוא לא עשה כלום ולא עשה מעשה להכנים בסכנה ומסר א"ע ביד ה', והבן ·

ומעתה מורה מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים שאסור להכנים א"ע בסכנה ואם ענין התקופה ושחיטת עופות הוא ענין שקרוב במקצת לסכנה בוודאי עלינו החיוב להזהר בכל מיני זהירות וזריזות

ועתה אדבר מענין התקופה · מבטן מי יצאו הדברים ואיה מקורם ? והנה כזאת מצאתי (א') בספר עברונות איתא וז"ל : והא לך רמז לארבע נקודות התקופות, בשעה שגזר הקב"ה על המים אשר במצרים שיהפכו לדם באותו שעה נהפכו כל מימות שבעולם לדם, וזה הי' בחדש ניסן, לפיכך אנו מונין תקופות ניסן, (ב') בשעה שאמר הקב"ה למשה (בחדש תמוז) ודברתם אל הסלע ונתן מימיו הכה משה על הצור במקלו וזבתו דם שנאמר ויזבו מים ויצאו לא נאמר אלא ויזבו ואין זיבה אלא דם שנאמר ואשה כי תזוב זוב דמה, ובאותו שעה נהפכו כל מימות שבעולם לדם לפיכך אנו מונין תקופת תמוז · (ג') בשעה שרצה אברהם לשחוט את יצחק פשט סכין על צוארו וטפטף דם מן הסכין, ובאותו שעה (והי' בחדש תשרי) נהפכו כל מימות שבעולם לדם, לפיכך אנו מונין תקופת תשרי (ד') בשעה ששחט יפתח הגלעדי את בתו נהפכו כל מימות שבעולם לדם לפיכך אנו מונין תקופת טבת . ובכל אותן עתין ורגעין עדיין נהפכו כל המימות שבעולם לדם בהרף עין, עכ"ל ·

ולפי שנאמר והי' הדם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים, משמע אבל לא בשאר כלים, לפיכך אנו משימין ברזל על הכלים אשר בהם מים ותבשילין להציל מן התקופה ·

ואני אמרתי לקרב אלה הדברים לשכל הפשוט, יען כי בדור שלפנינו המציא אחד מן החכמים Franklin שהברזל יש בכחו לרחק הברק Blitzableiter כן הבינו בחכמתם שיש בכח הברזל להציל או לרחק לגמרי את כח המזיק שמובטר לבא בעת התקופה, ועיי' תוספתא שבת ספ"ז הנותן ברזל בין האפרוחים מפני הרעמים ומפני הברקים ·

בכסלו · אך אם השנה שלימה אז תהי' השאלה יום א' פחות בכסלו משהיתה התקופה בתשרי · ומסיק דלא אמרינן מעת לעת אלא קיי"ל לעולם בערבית יום ס' מתחילין וס' יום מתקופת תשרי תהי' השאלה · ומיום התקופה מתחילין למנות ס' יום · ויום ס' כלאחר ס' · ומתחילין לומר ותן טל ומטר בערבית שקודם יום ס' · ואם אמר טל ולא מטר יצא · וא"ח כתב שלא יצא · אם שכח ועקר רגליו חוזר לראש · ואם לא עקר רגליו חוזר לשומע תפלה · וא"ח כתב שחוזר לברכת השנים

יום סמ"ך לתקופה הוא מוסכם, כי כשל העוזר ונפל העזור, כאשר קרה לשני חכמים לעווי בברלין ולאנדסבערג בהאמבורג אשר הדפיסו לוחות וטעו עצמם והטעו אחרים ביום תקופת תשרי וממילא יום השאלה הוא מוטעה · ומקור טעותם נלע"ד בזה: בכל ד' שנים אם שנות החמה הוא מעוברת יום אחד, תקופת תשרי נופלת ג' שעות בלילה, והנה ע"פ הדין הלילה הולך אחר היום הבא, וא"כ צריכין אנו לחשוב את יום מחר, והיום הזה בכל שנת החמה המעוברת נופל ביום 7 אקטאבער ומוכרח יום השאלה אשר הוא יום סמך של אותו תקופה להיות באותו שנה ביום 5 דעצעמבער, ובעלי הלוחות הנ"ל הי' סוברים מפני שהתקופה הוא לפי חשבון ימי החמה, הלילה הולך אחר יום העבר כחשבון העמים ומציינים יום התקופה 6 אקטאבער, וע"כ הוליך השאלה להיות 4 דעצעמבער, ובזה טעו עצמם בכל ארבע שנים עם השאלה להיות מוקדמת יום אחד, ולעומת זה נתן אבודרהם סימן נאה וגדול אשר יציל אותנו משגיאות, והוא: שהיום השאלה הוא לעולם ביום כ"ב או כ"ג נאוועמבער לחשבון הישן אשר הוא לעת עתה חשבון הרוססיען, ולחשבון שלנו שהוא ביום 4 או 5 דעצעמבער. כי י"ב ימים יפריד ביניהם בכל מאה שנים הנהוג היום למשפחות העמים · אבל האיך נדע אם בשנה הזאת תהי' השאלה ביום כ"ב או כ"ג נאוועמבער לחשבון הישן? על זאת נתן ג"כ סימן ואמר · אם חדש Feber הוא מן כ"ט ימים, אז תהי' השאלה שלאחריו ביום כ"ג נאוועמבער לחשבון הישן, ואם חדש פעבער הוא כ"ח ימים יהי' השאלה שלאחריו ביום כ"ב נאוועמבער וכן העתיק אותו ב"י א"ח סי' קי"ז ובעל מחה"ש שם · וזה טעות סופר וצריך להיות: אם חדש פעבער הוא מן כ"ט ימים אזי השאלה מלפניו של אותו שנה הוא ביום כ"ג נאוועמבער לחשבון הישן, אשר הוא לחשבון שלנו 5 דעצעמבער · וטעם הדבר הוא, כי בכל שנת ארבע אשר הוא שנת חמה מעוברת התקופת נופלת ביום 6 אקטאבער, היום השאלה הוא רק ביום 4 דעצעמבער אשר הוא כ"ב נאוועמבער לחשבון הישן, וכשהגיע לשנת תר"ס אשר יהי' למספרם 1900 אז י"ג ימים יפרידו בין חשבון הישן לחשבון הנהוג אצלינו, וא"כ מזמן ההוא והלאה תקופת תשרי נופלת בשנה פשוטה ביום 7 אקטאבער וצריך השאלה להיות ביום 5 דעצעמבער אשר הוא לחשבון הישן כ"ב נאוועמבער, ובכל שנה רביעית אשר הוא שנת חמה מעוברת תהי' תקופת תשרי ביום 8 אקטאבער, וא"כ הוליך יום השאלה להיות ביום 6 דעצעמבער, אשר הוא כ"ג נאוועמבער לחשבון הישן · ומצוה רבה על מדפיסי הלוחות לעיין בדבר ולתקן החשבון ע"פ דברים האמורים בספר הנ"ל · ועיי' בס' לקוטי חבר חלק ד' בהקדמה · ובס' כ"ס בשו"ת אי' נשאלתי מתורני ומושלם למה אנחנו עדת ישראל מונים חדשינו ללבנה ולבס"ף נצטרך לעבר השנה כדי להשוות עם החמה ולמה לא נמנה לחמה? תשובה. גזרת הכתוב הוא כי לשני המנינים אנו צריכין למנות ללבנה, כי כל מועדינו תלוים בלבנה בט"ו לחודש, בא' לחודש, בעשור לחודש,

טעם ב' על התקופה נאמר לפי שהשנה נחלק לארבע שרים אשר בשמים ממעל, ולכל שר ושר יש לשמר חלק אחד משנה מן המזיקין, ובאותו רגע אשר בין תקופה לתקופה שיצא משמרתו של זה ונכנס משמרתו של זה עומד העולם כהרף עין בלי משמר, ושולט קטב מרירי על המים, ואם לא ימנע אדם ממים באותו רגע יבא להסתכן, (עיי' כרם שלמה לי"ד סי' קט"ז·

טעם ג' איתא בספרים בעבור שהוא תחלת הרביעית, ואין לשתות אז מים לבד רק אם מעורב בדבר מתוק אז שותין לסימן טוב (שו"ת גאונים דפוס ליק ובאגרת השבת לאב"ע)·

טעם ד' כתב הראב"ע (הובא באבודרהם) שיש מהגאונים אמרו שהקדמונים אמרו אלה הדברי' להפחיד בני אדם שיראו מה' שילים מארבע תקופות·

טעם ה' מצינו בשם חתם סופר (הובא בחזון למועד ס"ז) למה נמנעין לשתות מים שהי' בשעת התקופה בתלוש זולת המבשלין והמלוחין והכבושין או שניתן עליהם ברזל? בהיות אשר הלבנה היא הנותנת כח לכל רטיבות שבעולם עד אשר לפעמים תעשה נטיית הלבנה שינוי במימי הימים כנודע מענין Ebbe und Flut וגם נודע כי כח החמה מחליש את הלבנה, ומעתה מהיות כאשר בזמן ארבע התקופות אז החמה עומדת נגד קו המשוה, וגם בתקופת תמוז וטבת עומדת נוטה נגד האמצע ובתקופת ניסן ותשרי עומדת על קו המשוה ממש, וא"כ אז החמה בתגבורת כח ביותר ונחלש כח הלבנה ולולי שקטרגה הלבנה ונתמעטה יכול להיות שלא היתה החמה נוטה כלל, כי גם האדם לולי שחטא ואכל מעץ הדעת לא הוצרך לנוד ממקומו, ויהי' די לו לדור בהיקף סביב הארץ בקו השוה בין צפון לדרום, אבל כיון שנתמעטה הלבנה ונחלש כחה, א"כ לולי נטתה החמה מן מקומה נתבטל כל כח הלבנה, ונטיית החמה גורם שלא תחלש הלבנה מכל וכל גם הלבנה היא נוטה בגלגלה כנודע לחכמי התכונה, ושני אלו נטיית גורמים שיתרחקו זה מזה, ומעתה יהי' הדבר טבעיי או בשביל הקטרוג מ"מ זה אמת כי החמה מחלשת כח הלבנה, וע"כ נחלשו ג"כ כל רטיבת שבעולם, כי כולם יונקים מהלבנה, וכל המימות תבא בהם חלישת כח, והרי הם מסוכנים לשתות, ואמנם בזו רגע תזוז החמה מן מקום האמצע ויחזור הכח לכל מימות שבמחובר, אבל התלושים לא יחזור להם לעולם הכח, והרי הם מסוכנים זולת אם הי' בהם אז כח האש הטבעיי דהיינו שהם כבושים, מלוחים או מבושלים שבכל אלה הם כח האש, כי חריפות המלח הוא כח האש וכן הכבושה וכן אם הי' עליהם ברזל שהוא יסוד מן ריבוי יסוד אש טבעיי, א"כ כבר נשתנה טבעם מן כח רטיבות לכח אש טבעיי ואינם עוד תחת ממשלת יניקות כח הלבנה, רק יונקים כח ביסוד אש ממשלת כח החמה הטבעיי, ולא יזיק להם שוב התקופה, עיי"ש ועיי' תשו' צמח צדק סי' י"ד·

היוצא לנו מכל טעמים הנ"ל שדברי הראב"ע ושאר חכמים האומרים שענין התקופה הוא ניחוש בעלמא ואין בו סכנה כלל, בטלים נגד דברי החכמים שהבאתי, שאמרו ש"ש חשש סכנה בדבר, והפר"ח באו"ח סי' תכ"ח מעיד שכמה וכמה נפוחים מתו משתיית מים בשעת התקופה עיי"ש, ויען כי מה"ת חייבי' בספק סכנתא, לזאת מן היושר לחוש ולקיים המנהג·

ולכבוד המנהג אציע מה שכתב החכם הרב ר' משה לאנדוי ז"ל בערוך שלו ערך תקופה. וזה לשונו שם:

Diesen gebrauch hat schon der berühmte Abenesra in das gebieth des Aberglaubens verwiesen. Der grund aber scheint dennoch in einem seltenen naturereigniss zu liegen, welches zu den unaufgelösten Räthseln der Physik gehört. Ich mache

mache hier auf ein Solches aufmerksam, welches vor nicht langer Zeit in öffentlichen Blättern die Aufmerksamkeit der Naturforscher unter der Aufschrift: Seltene physikalische Erscheinung (Prager Zeitung von 20 August 1822) in Anspruch nahm, und auf folgende Weise mitgetheilt wurde:

In einer Mühle bei Enkrik an der Mosel, wurde während des Zeitraumes vom 22 August bis zum 24 September v. J. das sonderbare Phänomen beobachtet, dass auf Griesmehl, Fleisch und vorzüglich Kartoffelspeisen, nachdem sie 24 bis 48 Stunden, sich rothe Punkte zeigten, welche, wie Tropfen zunehmend, sich allmählig in dem Maasse verbreiteten, dass die Speisen wie mit **rothem Fischrogen** ganz dicht übersämmt, und auf gleiche Weise durchtressen werden. Dieser rothe Schlamm abgeschabt und in ein glas gebracht, sah mehrere Tage **Purpurroth** aus, ward aber nachher weiss und fraulicht. Sonstige Sachen, so wie milch, in den blank **eisernen** gut verzinnten **kupfernen** und glasirten, dort allgemeine üblichen Gefässen gekocht, blieben befreit. Man brachte Kartoffeln aus der Mühle in ein anderes Haus in Enkrich, und aus diesem wieder Kartoffeln in die Mühle, kocht und verwahrte sie in verschiedenen Häusern; allein die fremden Kartoffeln wurden in der Mühle **roth** doch jene aus letzterer, in fremden Häusern gekochten blieben rein. Man hatte die Untersuchung des Wassers in dem Brunnen der Mühle auch an einem in der Mauer befindlichen mit Moos übezogenen Wakkensteine mehrere grosse **Blutrothe** Fleken bemerkt, deren rothe Farbe zwar abgekrazt, aber, weil sie, vom Wasser immer gleich abgespült wurde, nicht näher untersucht werden konnte, man ordnete nun da eine chemische Untersuchung der Bestandtheile kein Resultat geliefert hatte, wechselseitige Proben mit dem Wasser an, und fand jedoch dass Wasser aus Enkrich, in der mühle die nämliche Erscheinung des **Rothwerdens** hervorgebrachte, was indess Wasser aus der Mühle in Enkrich nicht that. Man glaubte, dass das ereigniss von dem Auge unbemerkbaren in ger Mühle sich aufhaltenden Insekten herrühre, und versuchte, die frischen Speisen in verschiedenen Zimmern, im Keller und auf dem Speicher, in Commuden und in Schränken bei verstopften Schlüssellöchern zu verwahren; allein sie wurden in der Mühle **roth**, wenn sie auch noch so sehr aufbewahrt waren.

Die Versuche gehören nicht hieher, da sie kein befriedigendes Resultat lieferten. Genug dass sich das Gewicht verbreitete, dass sich in der Mühle **die Speisen mit Blut färben,** und niemand daselbst bleiben wollte, bis das Phänomen gänzlich verschwand. Das Ereigniss war ungefähr zur תקופת תשרי eiserne gefässse blieben davon befreiet, daher das Mittel der Verwahrung

מלס

אלה הדברים שכתב הרב החכם הנ"ל ממעשה אשר בעיניו ראה והוא דבר נפלא המחזק המנהג מענין התקופה (ומעת אשר כתבתי התשובה הזה עברו כמה שנים, ובעת מצאתי עוד דבר שמלוה לפיהם כדי לחזק הענין וליתן כבוד למנהגי ישראל, והם הראשונים הי' סמוכים יותר אל מקור הקבלה וידעו יותר כמ"ש בדרשות הר"ן ואם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם · והנה ראיתי במה"ע Neues Pester Journal משנת 1882 למספרם . No. 212 וזה לשונו :

Wie der Baltimore Item vom 15 Juli meldet, herrscht in Philadelphia eine grose Aufregung über eine ebenso mysteriöse, als ungewöhnliche Erscheinung. Das Wasser des Schuylkillflusses, zwischen ihm und dem Dalware liegt Orkanntlich Philadelphia — nahm plötzlich eine dunkelgrüne Färbung an und Myriaden todter Fische, welche die Luft vervesteten, schwammen an seiner Oberfläche.

(והנה חפשתי לז ומצאתי כי המעשה כזה הי' בתקופת תמוז) ואולי זה פעולת התקופה שהי' ידוע לקדמונים וצוו לבניהם שלא לשתות אז ממים ומבשולים אשר אינם בכלי ברזל או נחושת . לזאת כל המחמיר בענין התקופה עליו הכתוב אומר : מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב ינצור לשונו ללגלג על מנהגי ישראל · וביותר בדורנו שרגילים ללגלג על מנהגי ישראל באין מבין מקור כל מנהג ומנהג, ואם יקילו במנהג התקופה יקילו גם בשאר מנהגי ישראל אשר יסודם בש"ס ופוסקים ·

ומה שמתרעם שאין חוששין למנהג ליתן לשוחט מן הנשחט · הנה אמת הדבר שנוהגין ליתן לשוחט מן הנשחט ע"פ צוואות רי"ח בחודש טבת ושבט, יען דסכנה לשוחט שישחוט אז (הנ"מ ותשב"ץ), ובק"ק פיטעסבורג המנהג שהשוחט חותך מיד הרגל וזורק מן כל עשרה אחד, וסומך על בטל ברוב (עיי' כתב ספר יו"ד סי' י"ב שהאריך בזה) · אך במקומות שאין נוהגין כן סומכין על הפלתי ביו"ד סי' י"א שכתב שאין להקפיד ע"ז . כיון שאין הדבר מהקש הטבעי והשכלי, די שאין למחות ביד הנוהגין כן, אבל מ"מ אין להקפיד · ויש שאין חוששין למנהג זה שמביא הרמ"א לא בשביל שאין לו יסוד בש"ס ופיסקים, וגם אין מן השכל, אלא מאחר שאנו רואין שבימים הראשונים חששו לכמה דברים משום סכנה, ובדורנו נשתנה הענין בזה, כגון בין דגים לבשר חובה ליטול משום דקשה לדבר אחר ואמירה סכנתא מאיסורא (או"ח סי' קע"ג), וכתב שם המג"א אפשר בזמנינו אין סכנה, דחזינן שכמה דברים המוזכרים בגמרא שהם סכנה לרוח רעה ועוד דברים, והאידנא אינו מזיק, דנשתנו הטבעיות, וגם הכל לפי טבע הארצות (ועיי' תוס' יומא ע"ז ע"ב ויו"ד סי' שי"ו ס"ג) · ועיי' בבה"ט ליו"ד סי' קע"ט שכתב שענין כשוף בעת הכל הבל ונשתנה הענין, זה המקור שהרבה אין משגיחין במנהג זה אשר יסודו נלפין מאיזה סכנה במזיקין שאין נראין ·

ואני מאז ינעתי הרבה ליתן כבוד למנהגי ישראל, ות"ל עלתה בידי להראות שלא מבטן בעלי סוד ילדו המנהגים, רק מבאר שחפרוהו שרים בעלי ש"ס ופוסקים באו כל התקנות והמנהגים אשר בישראל, ורק בגלות המר שהלכו מעיר לעיר וממדינה למדינה נשכח מקור ותכלית המנהג, ורק מקצת דמקצת נשאר בידיהם, ובעלי סוד מצאו מקום לומר בתכלית המנהג כדרכם, ונתנו יד ללצים לומר שזה מנהג של שטות ולא על אדני יהודית המנהג נטוע ·

וגם פה אני אומר מנהג זה על אדני המוסר נטוע, ע"ד טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, כמו שאבאר, ואקדים בראשונה להקשות, אם יש איזה חשש בשחיטה למה הקפידו דוקא ליתן לשוחט

מכל

מכל עוף ששוחטו בטבעת ושבע משום סכנה, למה לא יתנו לו גם מבהמה? שנית אם מלאו הקדמוני' שדברי רי"ח (שצוה רק לבניו כמו שכתבו האחרונים) הם חק ומשפט לכל ישראל, למה נתנו יקר וכבוד לדבר הזה, ולא לכמה דברים שכתב משום סכנה?

לזאת נראה לי לומר דבר חדש שמנהג זה יסודו במדת הרחמים, והוא נשען על חסד ורחמים ואספר לו מעשה: בשנה העבר הייתי בגליל ויסבנו על השולחן בסעודה של מלוה וכו' עם רופא ישראל מומחה ושיבח את הדור הזה, לא לבד שעולים במעלות החכמה, אלא שגם בטבעיי המוסר עולים מעלה מעלה בקודש, ואחת מן הראיות שהביא היא שיסדו חברה אשר עליהם גם החיוב להשגיח על העופות הפורחים באויר בעת החורף, כאשר יכסה הארץ · והשלג מכסה את פני הארץ ולא ימצאו אז מזונות בשדה, ומקרבין את עצמם אז לעיר לבקש מזונות, ובעתים הללו החיוב על בני החברה לזרוק אורז ודוחן לפני העופות להחיות אותם בכל מה דאפשר שלא ימותו ברעב והחברא נקראת בשם Thierschutzverein!

מצאתי את עצמי כמחויב בדבר לפתוח את פי ואמרתי בקול דממה דקה: ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר חיים בזמנינו! הראיתי להם את דברי מג"א ס"ס שכ"ד שמביא מנהג לזרוק חיטין או דוחן בשבת שירה לפני העופות (עיין מ"ש לקמן מנהג בבע אדר סי' ב') ויש לי ראיות ברורות שגם מנהג זה יסודו במדת הרחמים דכתיב ורחמיו על כל מעשיו ומלבד חובת הלב יזרקו בני ישראל בחורף אורז ודוחן לפני העופות, ורק באורך הזמן שכחו מקור המנהגים והחיובים ותלוי אח"כ המנהג באיזה טעם סברה והגדה אשר מצאו, ומזה בא שהנהגו רק בשבת שירה על איזה סמך שהמציאו ·

הראיתי להם בה' יוהכ"פ שכתבו מנהג לזרוק הבני מעים על הגגות מכפרות ששוחטין כדי להחיות בהם העופות הפורחין באויר כדי לקיים ורחמיו על כל מעשיו (עיי' טו"ז) ויש לי ראיות מש"ס שבכל השנה נהגו לזרוק לחוץ הבני מעים מטעם זה, רק באורך הזמן שכחו ע"ז, או שלא הי' ספיק בידם מפני אינם יהודים לעשות כן, ורק הניחו לעשות כן בעיוהכ"פ לעורר רחמים, ובשל"ה בשם הזוהר כתב על אותו ואת בנו אי משום צער בע"ח נשחט כל אחד בבית מיוחד? אך כל זה בא ללמד לעורר מדת הרחמים ולמעט כל מעשה אכזריות ·

ואני אמרתי שמה שמצינו בצוואות רי"ח ור"פ שאסור לגדל תרנגולים ותורים ובני יונה בתוך ביתו, וגם בזה מלאו בעלי סוד לומר שהמכשפים שרוים באלו עופות — ואני אומר שהכל מלבד מדת החסד ורחמים ועל אדני הש"ס בנוי, יען דאמרו חכז"ל אסור לאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו ולמדו כן מקרא, והנה בהמות ועופות שדרכן להיות במקומם, ע"ז אפשר להשגיח ליתן להם מזונותם בעתם, אך התרנגולים ותורים שפורחין והולכין מחצר לחצר לבקש מזונות, ואולי לא ימצאו כראוי להם, ורחמיו על כל מעשיו כתיב, כל הנ"ל הרואה בעין יפה יראה, שמי שהולך בדרכי התורה ומבין ומכבד את מנהגי ישראל, אינו צריך להיות חבר לאותו חברה, יען כי כל משפטי התורה ומנהגי ישראל על החסד ורחמים נטועים וכאשר הראיתי להם הדברים האלה אמר הרופא: ברוך שעשני ישראל! ומעתה אני אומר: בחודש טבת עונת שהקור והשלג מכסים את הארץ, ואז העופות שבבית אין מוצאי' מזונות, ומכ"ש העופות שפורחין באויר ובשדה, והם באים לעיר ללקוט, ובקל יכול אדם לצוד אותם, ושלא לעשות מעשה אכזריות לשחוט בעתים הללו הרבה יותר מן הצורך, דברו אלה

ומונין החמה חג האביב, חג האסיף, ואומה אחת מונה לחמה וכל שנתה שס"ה ימים ורביעי, ואין לחמה חודש, והצריכו לחלק השנה לי"ב חודש, חודש א' למד יום וחודש אחד ל"א יום, ולפעמים תחלת חדשם בתחלת חודש הלבנה ולפעמים באמצעו ולפעמים בסופו, וזאת רק הסכמה מהם ואינו ענין טבעי, והישמעאלים מונין חדשים ללבנה ואין ללבנה שנה אלא שמונין י"ב חדשי לבנה ועושין אותם שנה ואינם כי אם שנ"ד או שנ"ה ימים, ויחסר להם משנת החמה י"א ימים בכל שנה ושנה, על כן חג פסחם משתנה בכל שנה, ולפעמים הוא בקיץ ולפעמים הוא בחורף · ואנחנו בני ישראל מונין חדש ללבנה כי בכל חודש הוא מתחדש, והשנה מונין לחמה כי לעולם חג הפסח באביב עם תיקון העבור, וזה שלימות גדול לאמונתינו, וכל חכמי או"ה הקדמונים שבחו תיקון זה להשוות שנות החמה עם חדשי הלבנה, וזה שבח לתוה"ק, עיי' שו"ת חשב"ן ח"ב סי' כ"ר.

(ה) תפלה נוהגין להכריז בשאלה לומר ותן טל ומטר וכן בר"ח ערבית יעלה ויבא והוא מנהג קדמונים להכריז והובא בתשובת הרשב"א סי' רל"ב דכל דבר שצריך לתפלה אין בו משום הפסק עיי"ש ·

השנים · אך אם נזכר קודם שומע תפלה אומר שאלה בשומע תפלה · אמר מטר ולא טל יצא ומיהו מוריד הגשם איין שייך בשומע תפלה (ה) ·

הלכות חנוכה

חנוכה בכ"ה בכסליו במנחה אין נופלין ומדליקין נר חנוכה בבהכ"נ בדרום זכר למנורה שהיתה בדרום · אבל בברונא נוהגין להדליק בצפון לשמאל החזן · ובבית מדליקין הנרות אצל הפתח מבפנים בטפך הסמוך לפתח לימין ביאתו אם אין מזוזה בפתח · ואם יש מזוזה בפתח יניח בשמאל ביאתו כדי שיכנס בין שתי מצוות · וכתב מהר"ם שמתחיל להדליק משמאל ומסיים בימין (א) דהיינו משמאל לימין כי כל פנות שאתה פונה היינו דרך ימין כגון כהנים בדוכנם · ומברך להדליק נר (ב) של

הלכות חנוכה

(א) בימין וז"ל מהרי"ק ראוי להתחיל להדליק בנר א' בנר היותר ימיני ובו יברך, ובליל ב' שמוסיף נר אחד סמוך יתחיל ויברך על הנוסף שהוא יותר שמאל כדי לפנות לצד ימין כדברי הר"מ, וכן בליל ג' יברך על הנוסף שהוא מורה על הנס · ובני עסטרייך מדליקין בנר ימין תחלה ומדליקין והולכין כמו שאנו בני ברונא נוהגין, ובתה"ד פירוש טעם לדבר ·

(ב) להדליק נר מי שהוא אבל בי"מ ומתפלל בבהכ"נ לא יברך שהחיינו על הנרות אך בביתו יברך שהחיינו דלא מצינו שאבל לא יברך שהחיינו, עיי' מג"א סי' תקנ"א סקמ"ב ונוב"י מה"ת או"ח סי' קמ"א · ומה שכתב הטו"ז בסי' תרע"א שאבל לא יברך כוונתו בציבור, רק אחר יברך על הנרות שהחיינו בציבור ·

ומברכות

תולדות אסתר

אלה הדברים להמון, שסכנה יש בדבר לשמוע בחדשים הללו, ועי"ז ירחיקו עצמן מלמוד, ורק להטיל אימה

של חנוכה (א) ושעשה ניסים ושהחיינו בליל ראשון ומכאן ואילך להדליק ושעש' ניסים ולא שהחיינו ונשים חייבת בנר חנוכה ומברכות (ג) אם אין לה בעל או אם אינו בעיר · אינו יכול אורח להשתתף בפרוטה עם בעל הבית כדי שיברך עליו · ואם אשתו מברכת עליו בביתו א"צ יותר.

ומיד

(ג) ומברכות כתב בהג"מ באלמנה אומרת לאחר להדליק בשבילה סבורני שלא יכוין אלא א"כ תעמוד אצלו כי המצוה יעמוד אצלו ויצא בברכתו (הר"ש) וצ"ל דוקא דבר המוטל על גוף האדם ולא על כל דבר הנתחייב בברכה וראי' מחלה ותרומה שהשליח מברך בלא משלה, עכ"ל ·

נר

תולדות אסתר

אימה על המשחיתים והאזורים הזכירו המזיקין, ובאמת הטעם משום ורחמיו על כל מעשיו, כנ"ל, לזאת לא ירעיש העולם על המנהג הזה ולא יאונה לצדיק כל און · ידידו

ה"ק שלמהרשיק

הלכות חנוכה

(א) חנוכה זקיני הגאון בעל תוס' יו"ט זיע"ל מביא בספרו מגלת איבה בשם יוסף לקח · שאלה: מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם לכהנים בני חשמנאי שלא קבעו ימי משתה ושמחה על גאולתם ועל פדות נפשם של ישראל עם היות שגאולתם היתה שלא כסדר עולם שנמסרו רבים ביד מועטי' וגדולה היתה מגאולתם של ישראל בימי מרדכי ואסתר שלא היתה בנס נסתר? והשיב שבימי חשמונאי לא היתה שמחה שלימה על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב · ובספר החיים בפ"ג כתב הסעודות שאנו עושין בחנוכה נראה שאינם רק דרך זכר משפחה על הניסים שנעשו לאבותינו בזמן הזה, ומה שנקראו סעודה רשות זה לפי בכל מי שעושה סעודה שהוא מחויב בה כגון סעודת הנשואין והמילה אין מחזיקין לו עליה טובה מאחר שהוא דרך החיוב, אבל העושה סעודת מרעים בזה ביכר נדיבתו · ובפ"ז כתב מה שאמרו חכז"ל כל המועדים בטלין חוץ מחנוכה ופורי' (עיי' טע"ז ה' חנוכה) לא שיתבטלו לגמרי, וחלילה שיתבטל אפי' נקודה אחת מה"ת שהיא נצחיית (עיי' תשו' הרשב"א סי' צ"ג) אבל הכוונה כי היונים שביטלו כל מועדי ה' לא ביטלו חנוכה ופורים לפי שלא הקפידו עליהם לבטלם אחר שאינם מה"ת, וגם אינם מועדי' גמורי' שהרי מותרים הם בעשיית המלאכה · ועוי"ל לא שיתבטלו המועדים עצמם חלילה, אבל הטעם שלהם בטל שכל המועדים הן זכר ליציאת מצרים, וכבר בטל מצרים ובטל שעבודם, אבל טעם מצות חנוכה ופורים אינם בטלים לעולם שעדיין עומדים עלינו בכל דור ודור להשכיח אותנו מתוה"ק כדרך שעשו היונים בימי החנוכה האלו, וכן בכל עת ובכל שנה חושבי' עלינו שונאים מחשבת רשע, אלא שהקב"ה מצילנו תמיד מידם, הרי שניסי חנוכה ופורים אינם בטלים לעולם · ונקרא חנוכה על שם חנוכת הבית שחזר להתחנך ע"י חסידים השם, וזולת פירוש זה אין טעם לשם זה על חנוכה שאם הוא לשון ציווי שמצווה שיהיי' לנו חנייה ושביתה מעשיית המלאכה בכ"ה בכסליו, זה אינו, חדא דמותר במלאכה הוא, ועוד לא כ"ה לבד זמן החנייה והשביתה רק כל שמונת ימי חנוכה, ועוד מ"ש חנוכה משאר כל מועדי ה' שלא נזכר בשמם בכמה בחודש הם? ועוד מ"ש שסמכו על אזהרת סידור מצוה של הדלקת נרות ולא סמכו על אזהרת שאר כל מצות שנתבטל שמד ההוא? ולכן נראה

שהשמן

(ד) נר אחד — כתב בהג"מ ולכך נהגו לעשות השמש גדול מן האחרים · ואחר שהדליק הנרות אין לדבקם יחד כנר אחד (מהרי"ל) וגם אין להעמידם סמוכים זה לזה עד שמתחממים ונופלים או נוטפים ·

(ה) דאסור בהנאה — המחבר באו"ח ס"ס תרע"ז מביא רק דין האחרון הנותר מן השמן ישרף אך אם הותיר ביום א' שמוסיף כ"ש ומדליק ביום ב' וכן עד יום ח' והוא ממדרש תנחומא, וקשה למה לא מביא המחבר גם הדין שאם הותר שיוסיף ביום שלאחריו כל שהוא?

(ו) טפחים — טפח האמור בכל מקום הוא ארבע אצבעות מזו וכל אמה שש טפחים, עיי' רמב"ם פ"ט מס"ת ה"ט.

(ז) פסולה — כתב בהג"מ יען שלמעלה מיוד הוי תשמישו של אדם ונראה כאלו הדליק לצרכו ואם הניח למעלה צריך לכבות ולהדליק מחדש ·

ונהב"ל

ומיד אחר שהדליק יאמר הנרות הללו (ב) ואסור להשתמש לאורו לכן מדליקין עוד נר אחד (ד) וזה נקרא שמש · ובליל א' מדליק א' מכאן ואילך מוסיף והולך עד ח' בלא שמש · ואם כבתה אין זקוק לה ויכול להדליקה בליל שני וכן לעולם · ובליל שמיני שורף שמן הנותר דאסור בהנאה (ה) וצריך שיעור שמן או שעוה שידליק לפחות חצי שעה · ושמן זית מצוה מן המובחר או שעוה · ומצוה להניח נר חנוכה תוך י' טפחים (ו) ולמעלה מי' אמה פסולה (ז) ומצו' מתחלת הלילה עד עמוד השחר · אבל טוב להדליק קודם אכילה ובעוד שבני הבית נעורים · ואסור להדליק נר של חול מנר של חנוכה

תולדות אסתר

שהשמן שטמאו היונים הוא רמז לאמונת הרעות שלמדו ישראל מן היונים ועי"כ נטמא שמן הטוב שלהם עד שרצו להשתמד לגמרי ח"ו, ולאחר שזכו הבית ע"י הריגת החסידים חזרו לבנות את היכל ה' וטהרו את השמן שהוא רמז לבם ט"ב והשליכו האמונות הרעות, ולכך נהגו להרבות בסעודות מרעים בחנוכה להודיע שאנו שמחים על שחזר הרשות לעבוד את ה', ומשו"ה נקרא סעודת חנוכה סעודת הרשות על שנתנו לנו רשות לעבוד את ה' כדת של תוה"ק·

(ב) הנרות הללו — כתב במג"א ס' תרע"ו סק"ג אחר שהדליק נר א' אומר הנרות ויש' ל"ו תיבות ומלבד ג' הראשונות רמז למנין הנרות (רש"ל) ובהני ב' תיבות הנרות הללו: יש ח' אותיות רמז לח' ימי חנוכה · ובהג"מ מצאתי וז"ל מנין הנרות ל"ו מורה על אדם הראשון שנולד ביום הששי, ויום הששי הוא י"ב שעות וליל השבת י"ב שעות ויום השבת ג"כ י"ב שעות הרי ל"ו שעות ואח"כ החשיך העולם בעדו עכ"ל · והנה בסדורים שלנו לא נמצא נוסח הנרות הללו כמנין ל"ו תיבות וגם אם נחשיב כמג"א שיש' זולת ב' תיבות נרות הללו ל"ו תיבות לא נמצא בסדורים כמנין ל"ח תיבות · והם במספר מ"ט · ומצאתי בספר אמרי יושר בשם מהר"מ ג"כ הנוסח כך "נרות הללו אנו מדליקין על התשועות ועל הנסים ועל הנפלאות שעשית לאבותינו על ידי כהניך הקדושים וכל שמונת ימי החנוכה נרות הללו קודש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד להודו' לשמך על נפלאותיך ועל ישועתיך" ומצוה על מדפיסי סדורי' לתקן ע"פ אופן זה לקיים מצות חכז"ל ·

כבודו

חנוכה וכן מכל נר מצוה כגון של שבת ושל יו"ט ובהכ"נ (ז) אבל מותר להדליק קיסם או נר של חול מנר מצוה כדי להדליק בו נר מצוה אחר · ואשר"י אוסר ע"י קיסם · בשבת של חנוכה מדליקין של חנוכה ואח"כ נרות דשבת (ח) · יוצר אודך כי אנפת בי · אופן כבודו (ג) · מאורה שני זיתים · זולת אין צור חלוף · ומתפללין של שבת וגם על הניסים · אין מזכירין של שבת בעל הניסים וכן בכל התפלות · ומפקין שני ס"ת וקורין באחת ויהי מקץ ז' גברי ובשניה קורין למפטיר בחובת היום אותו נשיא השייך ליום · ומפטיר רני ושמחי · ואין מזכירין חנוכה בברכת ההפטרה ·

(ז) ובהכ"נ וצריך להוסיף ונר הבדלה, כי מבואר בטו"ז ס"ס תרע"ד שמנר הבדלה אסור להדליק נר אחר קודם שהבדיל · (ח) דשבת ואע"ג דתדיר קודם, הכא אם ידליק של שבת בריעא יהא אסור להדליק נר של חנוכה אח"כ ·

כביתו

מוסף

תולדות אסתר

(ג) כבודו בספר הברית ח"א דרך אמונה פרק ל"א כתב וז"ל ושיבוש גדול וטעות דמוכח הוא ביוצר לפ' החודש בפיוט המתחיל הוא נקרא ראש וראשון כאמרו שם להנתן דת חדשה וצריך למוחקה מבלי להזכיר, וכן בנוסח אלהיכם לשבת חנוכה הנדפס בסדורים ובמחזורים, כי באלה הדברים אשר באלו הפיוטים תלו עצמן בת ש"ל ימ"ש. כבר הי' לנו בגלות המר הזה יותר מעשרים משיחים מזויפים אשר סבבו לנו צרות רבות ורעות, והאחרון הנזכר הכביד להרע לנו מכל אשר לפנינו, ואפרש קצת מעשיו · כפי עדות ב"ד הגדול אשר בירושלים בימיו אחד מן המשפחה הרעה שהי' מאמיני' בו הי' נקרא שמואל, והלך הוא עם שמואל והכה על קבר שמואל הנביא במקלו ואמר בפני כל כזה הלשון: שמואל שמואל, אני מסיר אותך מנביאותך, ואתן נביאותך לזה שמואל · גם בא עם אנשים רבים ממשפחתו ושבר את הדלת של בהכ"נ באיזמר ביום ש"ק כדי לתפוס ולהרוג ת"ח אחד שלא האמין בו ועשה מעשים אשר לא יעשו בחומות ירושלים ולבסוף המיר את עצמו ונעשה ישמעאל · לכן עם ה' הזהרו בכל הדברים והספרים והנוסחות הרומזים עליו, וכן תזהרו בכל כת חדש המתחדשים בתוך בני ישראל המתפרדים מן העם ויפנו לדעות אחרות, אפילו אם תראו שהם אנשי מעשה וגדולים בתורה, אם יפסעו פסיעה אחת לצד משולחן ערוך המסורה בידינו מקדמונינו מעתיקי הדת, בפרט אם ידרכו דרכים המנגדים לשלחן ערוך ביד רמה ברבים, הרחק מעליהם דרכיך ואל תקרב אל פתח ביתם, כי גם בכת ש"ל ימ"ש הי' גדולי ישראל ומופלגי התורה כנודע וחסידים גדולים, ובכל זה יצאו מכלל ישראל על כי לא הטו אוזן לחכמי המשנה שהי' בימים ההם ונהגו בחסידות על עצמן כאשר עלה על לבותם כמובא ביוסיפון בן גורין, רק חוק ונצור תוספות כפי המבואר בארבע שלחן ערוך אשר בידינו, כי הן הן גופי תורה שבע"פ, ועץ חיים היא למחזיקי' בה, ואין כל חדש אשר יעשה טוב ולא יחטא, לכן מאד מאד הוי זהיר מפני חדש · וכלל זה נקוט בידך, ההופך פניו מן השולחן ערוך במקצתו, אין לו חלק באלקי יעקב ועדתו, עכ"ל. ומצוה רבה על מדפיסי סדורי' ומחזורי' שלא להביא דברים הנ"ל בפיוט לשבת החודש ולחנוכה ·

(ט) בביתו הנה מנהגינו להדליק בבהכ"נ קודם המבדיל וקודם שאומרים ויתן לך (מג"א סי' תרפ"א) והטעם כדי לאחורי באפוקי יומא דשבתא, והט"ז הביא ראיות ברורות מש"ס ופוסקים להקדים ההבדלה לנר חנוכה יען דילפי' מקרא אשר לעולת התמיד במשנה פרק כל התדיר דתדיר קודם לאינו תדיר, ובמקום שאין לנו טעם לדחות התדיר מכ"ש לומר ולהקדים שאינו תדיר לתדיר, עיי"ש · ומזה יצא מנהגינו להכריע שבבהכ"נ מדליקין תחלה נר חנוכה כדי לאחורי באפיקי יומא דשבתא, ובבית מבדילין תחלה ואח"כ מדליקין להקדים התדיר · מה שמדליקין ומברכין בבהכ"נ ? כתב בלבוש שתיקנו כן מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו וכמו שתיקנו קידוש בבהכ"נ משום אורחים ומברכין ע"ז כמו שמברכין על הלל דר"ח שאינו אלא מנהג · ועוד טעם שיש בזה פרסום גדול כשמדליקין ומברכין בבהכ"נ, עיי"ש · וי"א

מוסף (ד) תכנת שבת ועל הניסים כדפרשתי לעיל · ואין אומר צו"ץ אבל אומר ברכי נפשי ומשכיל לאסף ואלקים יחננו · ומדליקין נר חנוכה קודם שהבדיל בין בבהכ"נ בין בביתו (ט) וכן ראיתי שעשה כן תמיד שהדליק בביתו קודם הבדלה בי כל דמאחרים לצאת מהשבת טוב · וכל ימי חנוכה א"א אא"פ ולמנצח וקל וחומר והוא רחום ותחנון · ואומר על הניסים

תולדות אסתר

(ד) מוסף שובע שמחות מאור ישועות לתלמידי המדבר בתורת ה' נפלאות הב' המופלג בתורה וביראה מו"ה יצחק הכהן נ"י לומד בישיבה בק"ק פ ר ע ס ב ו ר ג יע"ה

אחדש"ת באתי להשיב בקצרה על שאלתך, א' בקשת לידע יען שבמדינה דשם מתפללין שחרית בשבת בהשכמה והולכין לביתם ואוכלין מיני מזונות ומקדשין, ואח"כ כשבאי' מן מוסף מקדשין שנית ואוכלין סעודה גדולה ולא הבנת מקור המנהג ממנ"פ אם הקידוש אחר השחרית מועיל למה מקדשין שנית בסעודת מוסף, ואם הקידוש אינו מועיל למה אוכלין מיני מזונות שהוא סעודה ? דע אהובי תלמודי שמה שאין אוכלין קודם מוסף הוא רק מנהג שנהגו אבותינו להחמיר על עצמם א"כ מאן דהלם לבו מותר לאכל כי אדעתא דהכי לא נהגו, וא"כ כיון שמנהגם שלא לעבור זמן ק"ש להתפלל שחרית בהשכמה בוודאי מצות ק"ש בזמנה דוחה המנהג, ועיי' בב"ח או"ח סי' רפ"ו · ועיי' במ"ס או"ח סי' ס"ע שהסכים להתיר בסעודת ברית מילה בשבת ומלין אחר שחרית בהשכמה ולעשות הסעודה מיד קודם מוסף אע"פ שמברכין בהמ"ז כיון שאין שותין יין ולא משתכרין, עיי"ש, ומעתה כיון דקיי"ל שטעימה מותר אחר תפלת שחרית וסעודה גדולה אסור, א"כ הקידוש דשחרית היא רק על סעודה קטנה ושפיר נוהגין לקדש על סעודה גדולה במקום הסעודה, וזה פשוט לע"ד :

ומה ששאלת על המנהג שאין נותנין מלח בליל השבת על השלחן ובאו"ח סי' קס"ז לא מצאת מנהג זה · לדעתי יש לומר ג' טעמים, א' כי מה שטובלין הפת במלח הטעם יען כי בזמניהם לא נתנו מלח בפת ולכן על הפת שמברכין המוציא נותני' מלח שיברך על הפת כשיהי' עליו מלח הנצרך לאכל אכילה שיש בה טעם · ויען כי דשבת יש לנו פת לבן נקי ושלם בטעם הראוי לאכילה ע"כ אין נותנין מלח על השלחן · לומר : לכבוד השבת יש לנו פת לבן ושלם בטעם · טעם ב' יען שהוא מנהג הנובע מנבעי סוד שאמרו שהשלחן דומה למזבח ונאמר על כל קרבנך

הניסים (ה) בהודאה ואין אומר כשם
שעשית לפי שאין אומר בקשה בהודאה •
וי"א אותו (י) ואם שכח על על הניסים
(יא) אין צריך לחזור וכן בפורים •
גומרין הלל כל שמונה (יב) ימים• ומברכין
לגמור ההלל • ואחר ההלל ח"ק • זה הכלל
כל יום שיש בו מוסף אומר קדיש שלם
קודם ואם אין בו מוסף ח"ק וכן בתענית
ציבור • קורין בכל יום שלשה גברי בפ'
נשא

(י) וי"א אותו מדברי עטרת זקנים באו"ח סי' ק' משמע שהי' לקדמונים תפלה מיוחדת לחנוכה, עיי"ש •

(יא) הניסים כתב בהג"מ אם שכח על הניסים אין צריך לחזור בין בתפלה בין בבהמ"ז אפי' לא חתם בבונה ירושלים, עכ"ל • והרמ"א כתב כששכח בבהמ"ז יאמר הרחמן יעשה לנו ניסים וגו' וכן בתפלה כששכח יאמר קודם יהי לרצון • א"ר סי' תרפ"ב •

(יב) כל שמונה הלבוש נתן טעם למה גומרין ההלל בחנוכה? מפני שדומה לחה"מ של סוכות שמפני שבכל יום חלוק בקרבנות, גומרין הלל • בכל יום חנוכה חלוק
ל יום בנרותיו, ועוד טעם שבכל יום נתחדש הנס ונתוסף וראוי לגמור עליו את ההלל • ואחר
הלל אומרים חצי קדיש ולא קדיש שלם שכיון שאין בו מוסף מניחין הקדיש שלם עד אחר
הסדר קדושה לבוננה ג"כ תוך הקדיש כמו בשאר ימי החול •

נשא

תולדות אסתר

קריב מלח ומגין מן הפורעניות, וכן הובא ברמ"א שם • ומעתה יען דשבת עצמו הוא אות
מגין מן הפורעניות • לכן אין צריכין מלח להגן מן הפורעניות • א"כ לפי ב' טעמי' הללו קשה
ל המנהג למה נוהגין ליתן מלח על השלחן ביום השבת? לזאת נ"ל טעם ג' שמצינו שתיקן עזרא
אכל שום בליל שבת מפני ששום מרבה הזרע ועונה הוא בליל שבת ויען כי מלח ממעט הזרע,
טעם זה הנהיגו שלא להביא מלח על השלחן בליל השבת, ועיי' א"ר או"ח סי' ר"פ שיש לאכול
טעמיות בלא מלח • ומ"ש במזמור מעוז צור ישועתי בחנוכה כבר קדמו אותך בזה בכבכי יצחק
כ"ח דף כ"ט ושם תמצא דבריך הנכונים • עלה מעלה מעלה בקודש • רנך הד"ש :
הק' שלמהרשיק

(ה) על הניסים ברכת שמים ממעל על ראש אמ"ו הרב המאור הגדול, צדיק יסוד עולם כקש"ת
מו"ה דוד פישער יחי' רב בק"ק פיסטיאן והגליל יע"ה •
שמחתי כעל כל הון בראותי שהקול קורא שילא ממני במע"ה מלא חן בעיניו, וברכת הורים
הורים יקר בעיני וזה חלקי מכל עמלי, ואלו לא באתי אלא בשביל זה לקבל ברכתו די לי, על
אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת מצאתי מכתבו מלא ברכת ה', ובכבן המכתב מצאתי בדג
ל דייג מרגליות המאירת עינים, כי עורר אותי על כמה דברים וביקש לשמוע דעתי הענוה,
ואמרתי הנני לרצונו, אשרי הדור שהגדולים שומעי' לקטנים :
זה שילא להקשות למה תיקנו הקדמונים ז"ל על הניסים על נס חנוכה ופורים ולא תיקנו
על הניסים לומר גם בחג הפסח על הנס? ויצא לחזק הקושי' במילתא בטעמא הא המן
תלה בפסח וא"כ הי' לנו לומר על הניסים גם בחג הפסח? והנה כבר קדמו בזה בעל קדושת לוי
בסדר

בסדר מקץ וז"ל מה שהקשינו בספר קדושת לוי שחברנו למה עשו זכר לנס חנוכה ולא לנס גדעון וחזקי' ? אפשר לומר דמפלת סנחרב וסיסרא הי' בפסח כנזכר בהגדה ובמדרש אלא דא"כ למה עשו זכר לנס מפלת המן דהיא פורים הא המן נתלה בפסח ? ובזה מבואר מאמר חכז"ל במגלה שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות וכו' דבאמת חכז"ל וודאי הי' קובעים זכר לנס גם בלא בקשתה כדי להודות לה' אך יען שהמן נתלה על העץ בפסח רצו לקבוע הזכר בזמנו בפסח וביקשה אסתר קבעוני לדורות זכר לחודש שנפל הגורל, והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה, וכיון שעיקר הנס דהיינו תליית המן הי' בפסח גלל כן הוצרכה לבקש מחכמים קבעוני לדורות, עכ"ל :

ולע"ד כי בנס חנוכה ופורים הי' ע"י ההתעוררת ופעולת בני אדם, בנס חנוכה לחמו חשמונאי ובניו עם אנטיוכס וחילו ובנס פורים הי' מרדכי ואסתר שדיברו על לב המלך אחשורש להסיר מחשבת הרשע ולכן אומרי' על הנסים שעשית לאבותינו וכו', אבותינו עשו את שלהם והקב"ה עמד לימינם בדרך נס · ובזה מליצו יפה ונכון מנהג הספרדים שאומרים בהדלקת נר חנוכה ויהי נועם וגו' ומעשה ידינו וגו' שהי' מעשה ידינו ממש באותו נס · משא"כ בפסח שהי' הכל מאתו ית"ש בלי שום התעוררת מלמטה, ועלינו לשבח לאדון הכל להללו ולשבחו ולכן תיקנו לומר הלל בפסח ולא על הניסים ורא"י קלת ע"ז בחנוכה אומרים הלל ובפורים אין אומרים ומי שהוא בדרך ואין לו מגלה כתב בס' המאירי שיאמר הלל, ומוכח מש"ס מגלה מ"ד ע"א דקאמר הלל נמי כימא ? ומתרץ קרייתא זו הילולא, פירוש שהמגלה היא במקום הלל, ממילא נשמע במקום שאי אפשר לקרות המגלה שמחויב לומר הלל, עיי' נודע ביהודה ותשובה מאהבה ח"א סי' מ"ה וכרם שלמה או"ח סי' תרצ"ג · וא"כ בפסח שאומרי' הלל הוא במקום פרסום הנס, ובחנוכה אומרים גם הלל לפי שהי' הנס בכל יום ויום (עיי' מ"ש לעיל בז"א סי' י"ב), כנלע"ד,

ומה שהקשה בנוסח התפלה במוסף ליוהכ"פ וכך הי' תפלתו של כה"ג יהי רצון וכו' שנה שתוליכנו קוממיות לארצינו וכו' הא הכה"ג עמד שם ועל מה התפלל שיוליכנו לארצינו גם בזה קדמו בספר שלמה מול אדר בס"ו והוא מוסיף להקשות הא כה"ג לא הי' רשאי להאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את העם ? ומשבח את נוסח ספרד באותו סדר שאומרים וז"ל : וכמו ששמעת תפלת כה"ג ביום הזה כן תשמע תפלתינו ויהי רצון וגו' · (ומצוה על מדפיסי מהזורים לבני אשכנ"ז לתקן ע"פ אופן זה) : ואציע לפני הדר"ג קושי' חמורה אשר לא מצאתי לי תירוץ · בנזיר מ"ט ע"ב הנזיר מגלח על המת ועל כזית מן המת, כעס ר"י על כזית מן המת מגלח על המת לא כ"ש ? ותירוץ לא נצרכה אלא לנפל שלא נתקשרו אבריו, בגידין, יע"ש וקשה לי ע"פ ספרי הובא בילקוט חוקת על הפסוק הנוגע במת לכל נפש אדם · הנוגע במת טמא ואין מת עצמו טמא, נוגע במת טמא ואין בנה של שונמית טמא, אמרו בנה של שונמית כשמת כל מה שהי' עמו בבית טמא טומאת שבעה וכשחי' הי' טהור לקודם חזרו ונגעו בו וטמאו הם הרי זה אומר מטמאך לא טמאוני ואתה טומאתנו, עיי"ש, ולפ"ז מה אמר ר"י על כזית מן המת מגלח על כולו לא כ"ש הא צריך לאשמועי' מת וכזית מן המת, דאלו הי' נקוט רק כזית ממת הייתי אומר שהמת מטמא אם הוא מת שדומה לכזית מן המת שסוב לא יחזור לטהרתו, משא"כ אם מת וחזר לחיות כגון בבנה של שונמית מת כזה אין מטמא מה שבבית והנוגעי' בו, ולכן צריך לאשמעי' על המת מגלח אע"פ שחזר לחיות בכ"ז טמא מה שבבית ושנגעו בו ?

שנית

נשא (יג) ביום א׳ כהן מן ויהי ביום כלות משה עד לחנוכת המזבח • לוי חצי נחשון (ו) עד מלאה קטרת • ישראל משלימו • ה״ק • יהללו אשרי ובא לציון • ק״ש • עלינו ק״י • וכן בכל יום • ביום ב׳ קורין כהן לוי בנתנאל • ישראל אהליאב שלם • ביום ג׳ כהן ולוי באהליאב ישראל אליצור שלם • ביום ד׳ כהן ולוי באליצור • ישראל שלמיאל שלם • ביום ה׳ כהן ולוי בשלמיאל • ישראל אליסף שלם • ביום ו׳ קורין ג׳ דר״ח ורביעי אליסף שלם • ביום ז׳ כהן ולוי באלישמע ישראל גמליאל שלם • ביום ח׳ כהן לוי בגמליאל ישראל מסיים כל הסדרא וגם קורין בהעלתך עד כן עשה את המנורה • בר״ח טבת (ז) גומרין הלל (יד) ק״ש ומפקין ב׳ ס״ת וקורין באחד בפנחס פרשת דר״ח

(יג) נשא מה שאנו קורין פרשת נשיאים בחנוכה ע״ז אלינו שני טעמים א׳ ע״פ פסיקתא שנגמרה מלאכת המשכן בכ״ה בכסליו, עיי׳ טור ומחבר או״ח סי׳ תר״ד • ועוד ע״פ המדרש הובא ברמב״ן בהעלתך שנלטער אהרן על שלא זכה להקריב לחנוכת המזבח וביסר לו הקב״ה בהעלתך את הנרות שחנוכה שלו יהי׳ ע״י נס הנרות קיים לעולם ומזה הטעם נוהגין לקרות אח״כ גם פ׳ בהעלתך עיי׳ ח״ס או״ח סי׳ קפ״ח :

(יד) הלל אין אומרים הלל בבית אבל • והמג״א כתב בסי׳ קל״ה שבחנוכה טוב שיקרא כל אחד בביתו ׳ ואם האבל נכנס לחדר אחר יכולין הציבור לומר הלל, וכן אי ליכא אבל בבית המת יאמרו הלל (עיי׳ נוב״י מה״ת י״ד סי׳ רע״ו) ובדין אי אבל תוך י״ב חודש אומר הלל לפני העמוד כשהוא שליח ציבור יש פלוגתא באחרונים, יש אומרים יען דמה שאבל אינו מתפלל בשבת ויו״ט הוא רק מנהג • כמפורש ביו״ד

תולדות אסתר

שנית קשה למה לא תירץ ר״י שצריך לאשמועי׳ כדרש של הספרי נוגע במת טמא ואין מת עצמו טמא ? ויעיי׳ בסוף נדה • ומדלקה אלי׳ אח״כ את בן השונמית מוכח שאין מטמא : ואחתום בקידה ובדש״ת תלמידו ומכבדו הק׳ שלמהרשיק

(ו) נחשון בשיטה חדשה למדרש רבה (הנדפס אצל משפטי שבועות לרבינו האי גאון) איתא • בקרבן נחשון שהוא משבט יהודא כתיב וקרבנו קערת וגו׳ ובכולם כתיב רק קרבנו וגו׳ הוסיף לנחשון אות ו׳ רמז ליהודה ששה צדיקים יצאו משבטו ונתברכו כל אחד בשש מדות כתיב בדוד יודע נגן, גבור חיל, איש מלחמה, נבון, איש תואר, וה׳ עמו ; כתיב בחנני׳ מישאל ועזרי׳ ילדים אשר אין בהם מום, טובי מראה, משכילים בכל חכמה, יודעי דעת, מביני מדע אשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך (דניאל א׳) : בחזקי׳ כתיב נ״כ שש נקרא שמו פלא, יועץ • גבור אבי עד • שר, שלום (ישעי׳ ט׳) : בדניאל כל קבל די רוח יתירא, ומנדע, ושכלתנו, מפשר חלמין ואחוית אחידן, ומשרא קטרין (דניאל ה׳) וכתיב במשיחני • ונחה עליו רוח ה׳, רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה׳ :

(ז) **טבת** הוא שם חודש העשירי • עיי׳ מ״ש לעיל שבת ברהטית בת״א סי׳ א׳ והמחבר באו״ח סי׳ תק״פ כתב ע׳ בטבת אחת ממגלת תענית ולא נודע איזה צרה היתה בו • וכתב המג״א שמת בו עזרא • ועיי׳ מה שאכתוב לקמן בדיני יולדות בת״א ס״ס ג׳ : שנשה

ביו"ד סי' שע"ו א"כ בחנוכה יאמר הלל בציבור · ומרן הגאון מהר"ם שיק ז"ל בתשובה לאו"ח סי' קפ"ג כתב שע"פ הדין לא יאמר הלל לפני העמוד תוך י"ב חדש יען דמבואר בש"ס ערוכין דף י' דהלל הוא השיר שאנו מתינין לומר על הנס ואין שירה אלא מתוך שמחה ויען דאבל תוך י"ב אסור בשמחה, בשלמא נ"ט דמ"ע דשמחה הוי עשה דרבים ודוחה אבלות, אבל בחנוכה דאין כאן שמחה של מצוה והאיך יהי' הוא משמח אחרים, עיי"ש שהאריך ·

(טו) לרביעי כתב בהג"מ ואם שכח ולא קראו בחנוכה אין לחוש משום דאין משגיחין בחנוכה ופורים, לך אם הוציאו כבר

דר"ח קודם לפרשת חנוכה משום דר"ח תדיר י"ב חודש והוא קודם · כהן עד רביעית ההין · לוי עד ונסכה · ישראל עד ונסכו · ובס"ת שנייה קורין לרביעי (טו) בחנוכה בהנשיא שלם השייך ליומו · ח"ק · יהללו · אשרי ובא לציון · ח"ק · מוסף ראשי חדשים · ואין מזכירין בו של חנוכה· על הניסים·ואין מזכירין בו של ר"ח, ר"ח טבת בשבת יוצר ומאורה וזולת דחנוכה ואופן דר"ח ומפקין שלשה ס"ת (יח) וקורין באחד ששה גברי בויהי מקץ עד סוף הסדרא · ובשנייה קורין לשביעי בדר"ח וביום השבת ובראשי חדשיכם עד ונסכו :

תולדות אסתר

(יח) שלשה ס"ת · ויעקב איש תם יושב אוהלים ה"ה ידידי ש"ב הרב הצדיק, מאור הגדול חריף ובקי בש"ס ופוסקים מו"ה יעקב פראגער יחי' ע"כ ב"ב רב בק"ק אדא יע"ה ·

אחדש"ת הנני להשיב על שאלתו כיום שמוציאין ב' ס"ת וגללו במנהג אחד לפרשה ואחד למפטיר ואח"כ נתחלפו בדת מה לעשות, יען כי מקור המנהג לגלול מקודם הוא מפני כבוד הציבור. כמבואר במס' סופרים פ"א ה"ג ומפני זה כתבו האחרונים ליקח השנייה שהכינו ולא לגלול פעמים מפני כבוד הציבור, ודעת מעכ"ת להיפך כי זה דומה ע"פ מה שמבואר באו"ח סי' כ"ה שיניח בכיס טלית ותפילין באופן שיפגע תחלה בטלית, יען שאם יפגע תחלה בתפילין יצטרך להניחם משום דאין מעבירין על המצות, והט"ז שם כתב לתרץ מקשי' י"א שאם פגע בשל ראש תחלה לא יניחנו ומעביר, ותירוץ התם קרא כתיב כל זמן שבין עיניך יהי' שתים אבל כאן הוא אסמכתא להקדים הציצית זה נדחה, וא"כ כאן שהס"ת פתוח בוודאי לכ"ע הוי מעביר על המצוה ? ועוד הקשה ע"פ דברי חכז"ל ברכות י"ט דמצוה דאוריי' שהיא בקום ועשה לא נדחה מפני כבוד הבריות וא"כ כיון שהחליטו האחרונים הא דאין מעבירין על המצות הוא דאורייתא (פרמ"ג סי' כ"ה וח"א כלל ס"ם) א"כ קשה מנ"ל לעבור על אין מעבירין על המצ'ת שהוא דאוריי' מפני טורח הציבור ? ועוד יצא לחזק דבריו שלא להחזיר הס"ת וליקח אחרת בנתחלפו יען דפסקי' באו"ח סי' רע"א שבעת שבמקדש על היין צריך לכסות הפת שלא יראה בשתו, ובענין זה כתב הפרמ"ג סי' תרע"ט שלא יזמין הנר חנוכה על השלחן שבו הנר שבת משום כסופא דנר שבת וא"כ מכ"ש שהוא בזיון לס"ת להחזירה למקומו וליקח אחרת, ולבסוף מסיק ששאל לשוחטים שלו ששימשו בקהלות גדולות והעידו שראו בנתחלפו שגללו ולא החזירו, זת"ד · וביקש ממני לברר ולהודיעו דעתי בענין · ולענ"ד שלא לגלול רק להחזיר וליקח האחרת וזה הוא מצד הדין ואין כאן שום מעביר

על

על המצות ולא שום ביוש לאותו ס"ת, אדרבה כך שורש הדין וזה הכבוד, דאיתא בפסיקתא והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראת בהר וכי יש משפט לקרשים? אלא קרש שזכה להנתן בצפון לא ישתנה לתנו בדרום עי"ש · ומעתה כיון שזה מנהג לגלול הס"ת קודם קרה"ת ובוודאי יותר זכות וכבוד לאותו ספר שקורין בו החיובים מן אותו שקורין בו רק האחרון או המפטיר וא"כ משפט הספר שנגלל לפרשה זה משפטו וזכיתו שיקרא בו הפרשה עם החיובים והאיך נאמר בנתחלפו ע"י שטעה השמש דבהכ"נ שיאבד הספר את משפטו וזכותו? והספר שם עומד וצועק: והקמות את המשכן כמשפטו!

ומעתה לפ"ז משם אין ראי' רק במצוות שוות כגון בתפילין וציצית ונר חנוכה ונר שבת וכדומה שם אין מעבירין משא"כ כאן בס"ת שכבר זכה מס"ת וזה משפטו, וכיון דזכות הספר הוא משפטו אין זה ביוש לס"ת אם מחזירין אותו למקומו ליתן לו רק המשפט שזכה בו כדין כשיבא זמנו. ואין דומה לפת שמכסין בעת שמקדשין על היין, דשם בפסוק חטה מוקדם לגפן ויש קצת גנאי ללחם שלוקחין את זכותו ומשפטו ונותנין הקדימה לאחר על כן דרשו חכז"ל זכרהו על היין משא"כ כאן בס"ת זה כבוד לתורה לעשות כמשפט וכדת של תורה, כדי ללמוד מזה לדבר אחר לעשות כמשפט שלא לבא בגבול רעהו ושלא ליתן יד בפרנסת רעהו. כנלע"ד ברור כדברי הלבוש באו"ח סי' ק"ס (ועיי' מ"ש בסדור המנהגים ח"ב מנהג תשרי בת"א סי' ל"ז) ·

מה שכתב מעכ"ת ני' על דברי בענין שביתת שבת לבני אמעריקא ששמע גם ממרן הקדוש זי"ע שבתוה"ק מרומזי' דינים לדרים בארץ אמעריקא, ואמר בשם אברבנאל בפסוק בכל מושבתיכם היא בכל מקום שאתם יושבים דומי' דשעת הבריאה כי כאן שבת ובמקום אחר נגמר, שמחתי בשמועה ·

ומה שהעיר כי תוס' בב"מ ע' כתבו דדבר המפורש בתורה א"א לגזור בה וא"כ קשה לו למה לא תירצו במגלה ד"ד שהקשו למה לא גזרו במילה שמא יעבירנו, ולא תירצו לפי שבמילה מפורש ביום א"כ הוי כמפורש וא"א שיגזרו בה חכז"ל? דבר גדול הקשה בזה, אך לע"ד גם על תירוצם של תוס' שם קשה הא הר"ן הקשה ג"כ קושית התוס' ותירוץ, כיון דרק הוא בעצמו טרוד אין כאן גזרה במקומה יען דאחרים יזכירוהו משא"כ בלולב ושופר, וא"כ מדוע תירצו תוס' תירוץ אחר בשביל שהוא סכנה אין אדם מל אלא א"כ הוא בקי ולא כר"ן? אע"כ צ"ל שלדעת התוס' הגזרה שמא יעבירנו גבי מילה ליתא יען כיון דאין אדם מל אלא אם הוא בקי מכבר א"כ שוב אין כאן גזרה שמא יעבירנו, ולכן כתבה התורה ביום אפי' בשבת יען דאין שום מניעה לימול, ודו"ק (ועיין מה שאכתוב בדין שהחיינו בת"א סי' א') ·

ומה שכתב במנהג שהרב אומר בערב ובבקר בקול למען ירבו · הוא מקור מש"ס ברכות איכא סבא בבל למען ירבו וגו' ולכן על השכר המגיע להנכנסים לבהכ"נ בבקר ובערב אומר הרב לכם נאה לברך בברכת למען ירבו · ואני אמרתי נוסף על מה שאמרתי יען דאיתא בס"ח סי' ר"מ הנהנה מן העניים צריך להתפלל עליהם דכתיב ושכב בשלמתו וברכך · ומעתה אני שואל מתי מתפלל הרב על בני הצבור המחזיקים אותו? ותיקנו שיאמר אז הרב בכוונה ובקול למען ירבו ימיכם וגו' ובזה הוא נותן להם את ברכתו בדרך תפלה · ואני תפלה לה' שיאריך ימיכם וימי בניכם ש"ב הדי"ש ·

ה"ק שלמהרשיק
ס"ת

כבר שני ס"ת אע"פ שכבר קרא ד' דר"ח מ"מ יש לקרות חמישי בחנוכה משום כבוד הס"ת, עכ"ל, ואם עשו בחנוכה וקראו בחנוכה מיום ב' ביום ג' וכדומה עלתה להם דאין קפידא בימים עיי' ברכי יוסף בשם משאת משה וכ"כ בפרמ"ג בסי' ק"מ ·
(טז) רני ושמחי ההבדל בין רנה לשמחה כ"ל ע"פ מ"ש הגאון רא"ו

זצ"ל בפירושו לחבקוק שמחה היא בדבר הנמלא, גילה הוא דבר התמידי ולא נתחדש לו עתה, כמ"ש ישמחו השמים ותגל הארץ, כי בארץ אין חדוש כמ"ש אין חדש תחת השמש אמר בה גילה, אבל השמים שבה נתחדש תמיד כמ"ש חדשים לבקרים וגו' אמר בה שמחה, והכוונה כך כי בהתחלת הטוב לנו אנו שמחים, אך אין השמחה במלואה עד זמן שבא הטוב בשלימות אנו שמחים שמחה שלימה לכן בחג הפסח לא כתיב ושמחת כלל, יען שאז הוא רק התחלת השמחה והוא זמן האביב ולכן לא כתיב שמחה, אך בשבועות שכבר התחיל זמן האסיפה כתיב ושמחת ובחג הסוכות שאז גמר האסיפה כתיב והיית אך שמח, שאז השמחה בשלימות · ועל גמר השמחה נאמר אח"כ גילה, ולכן אמר בחבקוק אי ישמח ויגיל, עיי"ש · ולכן אמר הנביא על זמן העתיד

ונסכו · ומניחין ס"ת (ט) ג' אצלה ואומר ח"ק על שתיהן · וקורין למפטיר בשלישית בדחנוכה נשיא שלם השייך ליומא · ומפטירין רני ושמחי שהוא בנרות דזכרי' · מוסף אתה יצרת ועל הניסים · ואין אומרי' צו"ץ וכן בכל יום שאין נופלין אם הי' חול א"א צו"ץ אם חל בשבת · ואם חלו ב' שבתות בחנוכה · בשבת א' שהוא יום א' אומר יוצר אופן מאור' וזולת כדפרשתי לעיל ומפקין ב' ס"ת וקורין ז' גברי בענין היום בראשונה · ובשנייה קורין למפטיר מן ויהי ביום כלות עד סוף נחשון ומפטיר רני ושמחי (טז) ובשבת שנייה יוצר אודך כי עניתני · אופן אמצו בתוקף · מאורה אשר יצר · זולת אין מושיע · וקורין ז' גברי בענין היום · ובס"ת שנייה למפטיר בנשיא גמליאל עד כן עשה את המנורה · כי יום ח' חנוכה הוא זאת חנוכה · ומפטירין ויעש חירם · וכל סעודת חנוכה סעודת רשו' (יז)הן· דלא קבעו אלא להודו' ולהלל ולא למשתה ושמחה · ומי שמתענה בשבת (יח) הנוכה מחמת חלום א"צ להתענות

רני ושמחי בת ליון הי' שתשמח בדבר הנמלא, ובכל יום תתחדש בשמחה חדשה, שלא תהי' רק אך שמח בדבר שכבר השגת, אלא שהשמחה תתחדש בכל יום ולא תהי' בדרך גילה שהיא שמחה תמידי בלי שום שינוי אלא בדרך רנה, שבכל יום ויום יהי' לך במה לשמוח מחדש ולרנן, כנלע"ד ·
(יז) סעודת רשות הן דלא קבעו אלא להודות ולהלל ולא למשתה ושמחה, עיי' מה שכתבתי לעיל בת"א סי' א' ·
(יח) שמתענה בשבת כתב בהג"מ בשם רב האי גאון על שלשה חלומות מתענין בשבת, הרואה ס"ת שנשרפה, ויוהכ"פ בשעת נעילה ושיניו או קורות ביתו נופלות, ועיי' מ"ש בת"א ה' חנוכה סי' ט' בתשובה ·

תולדות אסתר

(ט) ס"ת ברוך הגבר אשר יבטח בה' ה"ה ידידי חביבי הרבני המופלג בתורה וביראה טהורה כש"ת מו"ה שמעון זימל רעכנאוויטץ יחי' ש"ל ומו"ל בק"ק אוטשעד יע"א :

להתענות ביום א׳ (יט) בחנוכה אלא לאחר חנוכה • אבל המתענה ת״ח ביו״ט ראשון יתענה ג״כ ביום ב׳ • חתונה ומילה בשבת ב׳ דחנוכה (י) שהוא זאת חנוכה ואמרו בוינ״א

(יט) ביום א׳ כתב נהג״מ באו״ח סי׳ רכ״א ותרס״ו דאין צריך שיהי׳ התענית מיד אחריו אלא כשירצה • והמנהג להתענות באחד בשבת ואין משנין המנהג • עכ״ל • מצאתי

תולדות אסתר

ואם אמנם אין העת מתיר להיות סופר בכ״ז לעשות רצון בני הישוב יחי׳ ולהשקיט את לבם באתי בקצרה

ע״ד שאלתו שכנו של ר׳ ישראל וו״ש יחי׳ הי׳ הגבה ביום ב׳ של פסח ויען כי העץ חיים מס״ת בצד ימין נשברה בעת ההגבה, ונפלה חלק הימין מס״ת על הארץ, ויחרדו כל העם אשר במחנה, וביקש ממנו בשמם כדת מה לעשות בענין התענית והתיקון • והנה במג״א סי׳ מ״ד מביא בשם משפטי שמואל שיש סמך קצת למה שנהגו העולם להתענות כשנפלו התפילין וכתב המג״א דה״ה ספר תורה כנראתיקו עיי״ש ועיי׳ בכפות תמרים סוכה מ״א שהביא דברי משפטי שמואל וכתב סמך למנהג מדאיתא נ׳ שם לא יאחז אדם ס״ת ותפילין ולא יישן בהם ופרש״י דחיישי׳ שמא יפלו מידו על הארץ, הרי דהוי זלזול נפילה לארץ, וממילא נכון להתענות, עיי״ש, ובספר כ״ש לאו״ח סי׳ מ״א מביא סמך למנהג התענית כשנפלו תפילין או ס״ת מידו משם מ״ק כ״ה רב הונא איתהפכו ליה רצועה דתפילין ויתיב עלה ארבעין תעניתא עיי״ש ופשיטא דנפלו לארץ גרע טפי • ובא״ח כתב בס׳ רפ״א ס״ה שמצא בספרים קדמונים שעל ג׳ חלומות מתענין בשבת ואלו הן הרואה ס״ת שנשרף וכו׳ ועיי׳ יו״ד סי׳ שמ״א סעי׳ ל״ז • אך בכ״ז עוד לא ידענו שום סמך שיתענה הרואה כשנפל ס״ת מיד אחר או תפילין מיד אחר • ורק אותו איש שנפלו מידו יתענה על סמך מאמרי׳ הנ״ל, שנית לו יהיבנא שאף הרואה יתענה הכי שמענו שהרואה כשנפלו תפילין מיד אחר מתענה ?

אך מצאתי באמרי א״ש או״ח ס״ו סמך שיתענה גם הרואה ס״ת שנפלה מיד אחר • ע״פ הירושלמי דסוטה שהביאו בתוס׳ סוטה ל״ז וברמב״ן כי תבא ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת וכי יש תורה נופלת ? ר״ש ב״א אומר זה החזן, וכתב הרמב״ן לפרש זה החזן שאינו מקים את הס״ת להעמידו כתיקונו שלא יפול, עיי״ש, מזה סמך גמור למי שנפל ס״ת מידו שיתאמץ לתקן שיצא מכלל ארור ויהי׳ בכלל ברוך • ומזה יצא המנהג שכל באי בהכ״נ מתענים כשנפל הס״ת מיד אחד באשר שהי׳ להם להשגיח שלא יפול, עיי״ש, ובנדון דידן שהעץ החיים לא הי׳ בתכלית השלמות, ואולי ראשי העדה לא השגיחו היטב לתקן המעוות ובפרט חזני בהכ״נ, עליהם מוטל להשגיח על כל, לזאת אני, אומר, שיתענו כולם בשני וחמישי שני הבע״ל, כי יש לעורר שע״י שנפל הס״ת • מן השמים רמזו שאין מקיימי׳ מה שכתוב בספר, ואותו בחור שנפל מידו יתענה כל היום מערב עד בוקר, אך בני הציבור לא יתענו רק עד אחר חצי היום, ויתפללו מנחה בציבור, יען כי אין מקור לתענית זה בש״ס ורק חצי הספר נפל, די לציבור בתענית עד אחר חצות, ואח״כ יקבלו ברכת שמים הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם, ידידו הד״ש ושלום כל בני הקהלה יחי׳ •

שלמהרשיק

(י) דחנוכה הרמ״א באו״ח סי׳ תר״ר מביא מנהג לאבל גבינה בחנוכה והוא ע״פ המדרש שכתו

של

מלאתי בכנה"ג בהגהות הטור שמותר להטיב חלום בשבת וממילא הה"ד ביו"ט · הטבת חלום בשלשה ואם לא מצא ג' די בשנים והשלישי ייטיב לו אח"כ, עיי' כ"ש או"ח סי' ר"ך ·

(כ) תענית ציבור בש"ס תענית כ"ו אמרו מה דכתיב כה אמר ה'

צום הרביעי זה י"ז בתמוז שבו הובקעה העיר צום החמישי זה ט' באב שבו נשרף בית ה', צום השביעי זה ג' בתשרי שבו נהרג גדלי' בן אחיקם, צום העשירי זה י' בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים עיי"ש ובטור וב"י או"ח סי' תקמ"ט · והרמ"א כתב מיהו עוברות ומניקות שמצטערת הרבה אין מחויבות להתענות וכו' ומביא בכ"ש בשם תשובה מאהבה שמן הסתם עוברות ומניקות מצטערות, לכן אין להם להתענות רק בט"ב ·

(כא) מנחה במג"א סי' רל"ב תמה אמאי קרי לי' מנחה ועיי' מ"ש בחלק א'

מנהג חול בז"א סי"י, ורמב"ן פ' בא כתב שמנחה הוא מלשון מנוחת השמש והשקט אורו הגדול כמתרגמי' למנח יומא עיי"ש ובתוס' יו"ט ברכות פ"ד מ"א · ובסו"ת אמונת שמואל כתב לפי שתפלת שחרית הוא כנגד קרבן שחרית שמכפר

על

בוינ"א יוצר ומאורה של חנוכה ואופן דחתונה וזולת דמילה · ונ"ל שאומר ג"כ יום ליבשה והפטרה ויעש חירם ולא של חתונה, ונראה למהרא"ק ז"ל להפטיר בשל חתן · וכן אי' בא"ז קטן : בעשרה בטבת הוא תענית ציבור (כ) · סליחות אזכרה מצוק · אבן הראשה · פזמון אבותי כי בטחו · עננו ויחל בשחרית ובמנחה ויחל ודרשו כדפרשתי לעיל · ואפילו חל בעש"ק אין דוחין אותו אחר השבת אלא קורין ויחל (יא) ועננו גם במנחה ודרשו · אלא שאין נופלין במנחה כשחל ביום עש"ק · ואם יש חופה ביום עש"ק מתפללין מנחה (כא) עם ויחל עננו ודרשו ואח"כ החופה ואח"כ ערבית דשבת · ואם יש בו מילה אומר זכור ברית דמילה וסליחתו ופזמונו כדפירשתי לעיל ואין נופלין · ונותנין לשתות לילד ולאמו ·

מנהג

תולדות אסתר

על יוחנן כה"ג ושמה יהודית וסיתה הגזרה שכל ארוסה תבעול לטפסר תחלה והאכילה אותו גבינה כדי לשכרו ותחכה את ראשו ואח"כ ברחו כולם כשראו שהראש שלהם מת, ולזכר זה אוכלים גבינה, ומטעם זה נוהגין הנשים שלא לעשות מלאכה בליל חנוכה (יש נוהגין רק כל זמן שהנרות דולקות ויש מחמירין כל הלילה) לפי שהנס נעשה ע"י אשה ·

(יא) ויחל שלום וישע רב לתלמידי התורני והרבני המופלג מו"ה יהושע יואל ווייס ני' : שאלתך יען כי המקום גורם שיש לחוש שהבאים לבהכ"נ במקומך ביום התענית אין מתענין וכמעט רובם נחשדים ואי אפשר לבא על האמת כדת מה לעשות לקרא אותם לתורה · הנה המחבר באו"ח תקס"ו כתב יש מי שאומר שאין עומד לקרות בתורה בתענית ציבור מי שלא התענה, ואם הכהן אינו מתענה יצא הכהן מבהכ"נ ועומד לקרות במקומו ישראל המתענה · וכתב המג"א בשם הכ"ה דאם קראוהו לעלות אפי' במנחה יעלה דליכא איסור בזה אלא מנהגא בעלמא עיי"ש ועיי' בח"ס או"ח סי' קנ"ז במולה האוכל בת"ב שעולה לתורה במנחה בלי שום פקפוק, ובספר כ"ש מביא מס' בני חיי דלא מבעי אם קראוהו דיעלה

אלא

מנהג שבט אדר

בחמשה עשר בשבט (א) אין נופלין (א) לילה ויום כי הוא ר"ה לאילנות (ב) ואם שבת א"א צו"ץ · בשבת שירה (ב) אומר יום ליבשה ויש מקומות שאין אומר אותו · בשבת שלפני ר"ח אדר הוא פ' שקלים · ובחודש אדר אפרשנו לפי שלפעמים הוא חל בר"ח אדר · לעולם אדר הסמוך לניסן חסר

על עבירות דלילה, וקרבן של ערבית נגד המטאים שביום ועל מה תיקנו מנחה? לזה קראו מנחה שהוא באמת מתנה ומנחה

מנהג שבט אדר

(א) אין נופלין ברמ"א ר"ס קל"א כתב ואפילו בימים שאין אומרים תחנון אומרים למנצח חוץ מר"ח חנוכה, פורים ע"פ ערב יוהכ"פ וט"ו באב · והקשה בכ"ס מ"ס ט"ו באב מט"ו בשבט? ומגיה שם ט' באב ולראיה שרמ"א מסיים וע"ל תקנ"ט והוא ט' באב · ובאמת המנהג הוא לומר למנלא בט"ו באב ·

(ב) לאילנות כתב בהג"מ לענין שאין תורמין מפירות אילן שחנטו פירותיו קודם לכן על פירות האילן שחנטו לאחר מכן שאז יצאו רוב גשמי השנה ועלה השרף באילנות ונמצאו שפירות הונטי' מעתה והאילן הולך אחר חנטה (רש"י פ"ק דר"ה):
חסר

תולדות אסתר

אלא אפי' לכתחילה יכולין לקרותו ולעלות, ובשו"ת אמונת שמואל סי' מ"ו כתב דבשחרית פשיטא דמותר לקרות אף מי שאינו מתענה, ולמנחה אם קראו יעלה ·
ומעתה כאין יודעין אם התענה או לא פשיטא שמותר לקרות: לתורה אפי' אם הוא נחשד שלא התענה, ועיי' במג"א שם שאם עבר ש"ץ לפני התיבה שלא התענה בכ"ז יאמר עננו ומוטב שיתפלל הש"ץ שלא התענה מלבטל קדיש וברכו · ירחם ה' עלינו במהרה ונזכה להרמת קרן התורה ולבנין ציון וירושלים · רנך הדש"ת:
שלמהרשיק

(א) שבט שם חודש האחד עשר שבט והוא לשון הארמית וערבי (זכרי א') ועיי' מ"ש לעיל בחודש טבת ·
דבר תמוה מצאתי בש"ך יו"ד סי' ת"ב בשם מ"ב ביאהרצייט שאם מת ביום ו' בר"ח שבט ונקבר ביום א' שלישי לחודש וכו', וזה פלא דלעולם לא יחול ר"ח שבט ביום ויו כמו שמקובל ומסודר בטור ומחבר או"ח סי' תכ"ח? ודוחק לומר שהפוסקים האחרונים מביאין דין לזמן שקדשו ע"פ ראיה:
(ב) שבת שירה במג"א סי' שכ"ד מביא מנהג לזרוק חיטין או דוחן בשבת שירה לפני העופות, וראיתי בדברי לדיקים הטעם ע"פ המדרש כשיצאו ישראל ממצרים גם העופות אמרו שירה על הים ועיי' מה שכתבתי לעיל מנהג שבת בראשית בת"א סוף סי' ג' במקור המנהג דבר חדש:

חסר (ג) ולעולם לא יבא יום ב׳ דר״ח שממנו מונין אלא בזדב״ו · ואם יבא יום ב׳ דר״ח אדר ביום ז׳ יהי׳ הפסקה בשבת ט״ו בו · סימן זט״ו · פירוש יום ב׳ דר״ח ז׳ יהי׳ הפסקה ט״ו בו · ואם יום ב׳ דר״ח אדר (ג) ביום ב׳ יהי׳ הפסקה ו׳ בו והסימן בו · ואם יום ב׳ דר״ח ביום ו׳ יהי׳ שתי הפסקות בשני בחודש ו׳ בו והסימן ובי״ו · פרשת שקלים (ד) לעולם בשבת שלפני ר״ה אדר הסמוך לניסן או בר״ה אדר עצמו · ואומר יוצר אל מתנשא אופן כבודו יתרומם · זולת אתה אהבת · קדושתא אז מאז וכו׳ אל נא · ומפקין ב׳ ס״ת וקורין ז׳ גברי בענין היום · ולמפטיר קורין בס״ת שנייה כי תשא עד לכפר על נפשותיכם · ומפטיר בן שבע שנים · במוסף אומר קרוב״ץ אשכול אווי (ד) ואם

(ג) חסר כתב בהג״מ קיי״ל כר״י וא״ל להזכיר לא בבהכ״נ ולא בספר אדר הראשון רק שתים ורק באדר שני צריך לפרש אבן המנהג להזכיר בבהכ״נ ובספר ובגט אדר הראשון ·

(ד) שקלים לעולם בשבת שלפני ר״ח אדר הסמוך לניסן ואם ע״פ מקרה שכחו

תולדות אסתר

(ג) אדר אמרו חכז״ל משנכנס אדר מרבין בשמחה וכתב בסמ״א הטעם למה לא אמרו כן בשאר ימי השמחה שמיד בכניסת החודש ישישו וישמחו ? האמת דהשמחה ביו״ט היא מה״ת כמ״ש ושמחת בחגך · אבל חכמים החמירו בדבריהם יותר משל תורה , ואחרי שמחת פורים מדרבנן ולבל יקטין בעיני האדם הוסיפו לנו חכז״ל ועשו חיזוק לדבריהם שמשנכנס אדר תיכף נסי׳ מרבין בשמחה , ושהרגל על כל דבר שלטון , ויהי׳ הנקל לשמוח בימי פורים ושמחה ומשתה :

ובאותו פרק מבאר מאמרם ז״ל הקורא את המגלה למפרע לא יצא שנאמר והימים האלה נזכרים ונעשים מה עשייה למפרע לא אף זכירה למפרע לא , הכוונה כי כבאים הימים שנעשה לנו נס ועושי׳ זכרון לימים הללו מן היושר שידומה בעינינו כאלו הנס נעשה עתה לא שהנס נעשה מכבר , וכמאמרם ז״ל כאלו הוא עצמו יצא ממצרים , וז״ש הקורא את המגלה למפרע וכוונתו שנעשה לנו נס מכבר ולא עכשיו לא יצא , רק יחשוב שעתה נעשה לנו הנס , ומקשי׳ מנ״ל זאת ? ומתרץ מקיש זכירה לעשייה , מה עשייה למפרע לא , שצריך שיהי׳ נעשים עכשיו אף זכירה למפרע לא ודו״ק :

ומביא כלל חדש שלא הזכירו המדקדקים והוא מ״ש חכז״ל בשבת כ״ט ע״ב א״ר יהודה הכל מודים וכו׳ דלא נחלקו אלא שתלאו וכו׳ ממאי מדקתני פתילת הבגד מאי פתילת הבגד ? דעדיין בגד הוא עיי״ש ברש״י · נמצא דתיבת של הוראתו על דבר שכבר הי׳ , ולכן לעת הזאת . ובהיות כן נוסח הספרדים בברכת להדליק נר חנוכה נכונה מאד ולא לומר להדליק של , יען שצריך לכוון שמדליק נר חנוכה בעדין שמו עליו כמ״ש הקורא למפרע לא יצא · ולפי כלל זה מלוה על מדפיסי סדורים להדפיס להדליק נר חנוכה :

(ד) אשכול אווי גם כשחל ר״ח אדר בשבת מסיימין מקדש השבת וישראל ור״ח · ויש מפקפקין ע״ז כי צריך להיות מעין כחתימה , והביא סמוכין מדברי הריטב״א שהביא

ואם יום ב' דר"ח אדר הסמוך לניסן בשבת אז יהי' הסימן זט"ו כדפירשתי לעיל • ואז יהי' פרשת שקלים (ה) בר"ח ואומר כל קרוב"ץ דלעיל (ו) ומפקין ג' ס"ת וקורין בא' שש גברי בענין היום • לז' קורין בפנחס וביום השבת עד בנסכו ובשלישית קורין למפטיר בכי תשא (ז) ומפטירין בשקלים בן שבע שנים כדפירשתי לעיל דלעולם בענין שקורין למפטיר מפטירי' משום דמיניה סליק • בשבת שנייה ה' לאדר פרשת זכור (ה) • יוצר

שבזו יקראו בשבת הבא, וכן אם שבזו פרשת פרה יקראו פרשת פרה עם פרשת החודש בפעם א', עיי' מהר"ם שיק או"ח סי' של"ה :

(ה) שקלים כתב בהג"מ מה שהוקבע פרשת שקלים בר"ח אדר משום דאמרו מאימתי משמיעין על השקלים מראשון של אדר ועכשיו שאין אנו שוקלין יש להזכיר כי מה שאנו נותנין אינו שקלים אלא צדקה שנאמר ומתנות לאביונים, ופרשת זכור לפני פורים כדי להקדים זכירה לעשייה וצריך זכירה בפה שאמרו כשהוא אומר לא תשכח הרי זכירה בלב הא מה אני מקיים זכור הוי אומר בפה פרה הטעם שאמרו בואלין הי' פסח שתי שנמות קודם וטמא אינו עושה פסח לכן קורין פרה בג' כדי שיכנס לפסח בטהרה, ועיקר טהרה בפרה אדומה • ההודש למה ? לפי שבניסן נתבשרו על הגאולה •

(ו) דלעיל כתב בהג"מ ול"ל רק אופן דר"ח דמ"ש מר"ח טבת או ניסן בשבת

(ז) בכי תשא אם טעה הקורא בשבת ר"ח אדר ולקח ספר המגוללת לשקלים וכבר בירך הסולה והתחיל לקרות בכי תשא אזי יסיים שקלים כיון שכבר התחיל והמפטיר יקרא

תולדות אסתר

שהביא הס"מ בילה בפ"ב • ובס' אמרי א"ש לאו"ח סי' כ"ד מייסב המנהג בכמה אופנים ות"ד כי קדושת ישראל תלוי בקדושת השבת, וקדושת הזמנים ור"ח תלוי בקדושת ישראל, וכיון שתלוי זה בזה כקדושה אחת דיינין ליה, ועיקר הברכה על קדושת שבת ובזה תלוין קדושות האחרות ולכך הוי חתימה באחת, יעו"ש שהאריך בזה אם חותמין ענגינו בנופש דהוי מעין חתימת שבת וודאי הוא מעין חתימה :

(ה) זכור • ירא"ה בנחמת ציון וירושלים הרב המאור הגדול, חריף ובקי מו"ה אברהם צבי קליין נ"י רב בק"ק סילאש באלהאש והגליל יע"ה :

מכתבו קבלתי והנני לרצונו להשיב על דבריו דברי חן ושכל טוב • מה שכתב להקשות לאה קורין בשבת זכור בפרשת השבוע תחלה ואח"כ מפטירין בזכור, הא פרשת זכור קריאתה מה"ת והו"ל להקדים זכור ואח"כ פרשת השבוע ? ומעכ"ת ג' רצה לתרץ ע"פ דברי המג"א סי' כ"ב שאין שום קדימה לשל תורה על של סופרים, והביא ראי' מש"ס פסחים דהבאתי נח"ר מנהג חול בת"א ס"ו דברכת היין קודם לקידוש היום מפני שהוא תדיר ואף דברכת היין הוא רק מדרבנן • והוסיף עוד מדילי' דלא שייך תדיר קודם רק בשווים במעלות או שניהם מה"ת או שניהם מדרבנן • ורצה להעמיד דבריו בלשון הש"ס כל התדיר מחברו קודם, וחברו דייקא היי' שהם שוין במדרגה ובמעלה, ומטעם זה מקדימין בפרשת השבוע ואח"כ זכור משום דלא שייך כאן הכלל תדיר ושאינו תדיר יען דאינם שוין, עכ"ל •
לע"ד

יקרא בר"ח והפטרה יאמר השמים כסאי · כן פסק הנוב"י מה"ת סי' י"א עיי"ש מילתא בטעמא

(ח) כי תצא כתב בהג"מ לא מצינו שצריך לקרות בס"ת מדאוריתא אלא פרשת זכור (תוספות פ"ב דמגלה) וכן בסמ"ק חשיב מ"ע לזכור מחית עמלק והיא פרשת זכור · כתב מהר"ם אותם שאין יכולים לבא למנין לפרשת זכור יש לזהר לאומרו בניגון ובטעמים, עכ"ל . ויושבי כפרים הרחוקים מן הקהלה ואין סיפוק בידם לא בשבת זכור ובפורים מוטב שיבאו על שבת זכור והמגלה יקראו ביחיד · שו"ת עולת

יוצר זכור (ז) אופן כבודו יתרומם זולת אנא · קרוב"ץ אזכיר · ומפקין ב' ס"ת וקורין בא' ז' גברי בענין היום · ובשני קורין למפטיר בסוף פ' כי תצא (ח) זכור את אשר לך עמלק עד סוף הסדרא · ומפטיר פקד פקדתי · בשבת ג' שהוא ט"ו לאדר מפסיקין · יוצר אור זרוע · אופן מלאכי צבאות · זולת אחור וקדם · בשבת רביעי כ"ב אדר פרשת פרה יוצר אום · אופן כבודו יתרומם · זולת אשרי קדושתא אצולת · ומפקין ב' ס"ת וקורין באחת

תולדות אסתר

לע"ד יש לסתור את דבריו דלשיטת הפוסקים דקריאת זכור מה"ת הוא רק לקרא פעם אחת בשנה , אך מה"ת אין מוגבל הזמן מתי ואימתי , ויוצא ג"כ אם כיון את לבו לקרות ולשמוע בפרשת כי תצא או ביום כשקורין הפרשה ויבא עמלק , עיי' מג"א סי' תרפ"ה · ומעתה רק תקנת חכמים הוא לקרא פרשת זכור בשבת שלפני פורים , וא"כ שניהם שוין , ובעת ששניהם שוין בוודאי התדיר קודם , ומנהג ישראל נכון בעתו ובזמנו :

ומה שהעיר על מה שכתבתי במנהג שבת בז"א סי' ל"א ולילה נקבה ובאמת לילה שם זכר כי הה"א אינה לשי' נקבה רק נוספת · שנה המעתיק שינוי שם מן הלשון שכתבתי ותוכן כוונתי שם יען כי שבת לשון זכר , ובכ"ז מצינו שחכמי המשנה והתלמוד שהי' זהירין בלשון אמרו פעמים בלשון נקבה כגון שבת של מי היתה (חגיגה ג') שבת מבונה ליו"ט (ביצה כ') אלמלא משמרין ישראל ב' שבתות (שבת קי"ח) ועיי' ברש"י שהי' ראש המדקדקים במגלה דף ט"ת ד"ה ויכל מה הי' העולם חסר מנוחה באת שבת וכו' , ומטעם זה נאמר בשתי לשונות בו ובה , יען שנשתמשו בשתי לשונות בם קאי על באהבה וברצון , זה תוכן דברי וכוונתי שם ' ובשיורי כנה"ג מצאתי טעם ע"פ הכוונות משום דבערבית הוי השבת ככלה בבית אביה דהשמחה תלוי בה , ובשחרית ככלה בבית חמיה שהשמחה תלוי בו , ובמנחה השמחה תלוי בשניהם לכן אומרים בם :

ועוד ראיתי טעם ע"פ פשוט בה מוסב על באהבה שהוא לשון נקבה , ובשחרית מוסב על וברצון שהוא לשון זכר לכן כתיב בו , ולעת מנחת ערב שהוא אהבה ורצון וקאי על שניהם נאמר בם :

יחי' לרצון אמרי פי לפני מעכ"ת כ"י ידידו הדש"ת שלמהרשיק

(ז) זכור הרא"ש בברכות בפרק שלשה שאכלו כתב דפרשת זכור בעינן בעשרה וביאר מרן הגאון מהר"ם שיק ז"ל בתשובה לאו"ח סי' שלי"ו למה עיקר המצוה בציבור , יען דהזכירה תכלית

באחת ז' גברי בענין היום · ובב' קורין למפטיר בפ' חקת פ' פרה אדומה עד תטמא עד הערב · ומפטיר בית ישראל · בשבת ה' שהוא כ"ט לאדר פ' החודש · יוצר אות זה החודש · אופן כבודו משבחי' זולת אל עושה קדושתא אתית · ומפקין ב' ס"ת וקורין בא' ז' גברי בענין היום למפטיר בפ' בא מן החודש הזה עד תאכלו מצות · ומפטיר בראשון בא' לחודש (ך) במוסף אומר קרוב"ץ ראשון אמצת · ואח"כ שבת פנויה ואח"כ שבת הגדול · ואם חל יום ב' דר"ח אדר הסמוך לניסן ביום ב' מקדימין פ' שקלים בשבת שלפני ר"ח אדר ומפסיקין בשבת ההיא ששה ימים באדר וסימן ב"ו ואח"כ כסדר פ' זכור (ט) פ' פרה (י) פ' החודש בלא הפסקה · ואח"כ שבת פנויה (פירוש שאין אומר בו לא יוצר ולא קרוב"ץ) ואח"כ שבת הגדול · ואם חל יום ב' דר"ח אדר הסמוך לניסן ביום ד' מקדימין פ' שקלים לפני ר"ח ומפסיקין ד' לחודש אדר וסימן ד"ד ואח"כ רצופין כסדר ופנויה כדפרשתי לעיל · ואם חל יום ב' דר"ח אדר הסמוך לניסן ביום ו' מקדימין פ"ש ומפסיקין ב' הפסקות וסימן ובי"ו ואח"כ פ' פרה כ"ג בו

עולת שמואל סי' קי"ט וכ"ש סי' תרפ"ה ועיי' מ"ש בת"א ס"ו :

(ט) זכור עיקר מצות זכור בעשרה אבל אי לא אפשר בעשרה מ"מ מצות זכירה עליו (עיי' לעיל בז"א סי' ח' ות"א ס"ו) והא דאין מברכין על מצות זכור ? צריך לומר כמ"ש הרשב"א בתשובה סי' ח"י דעל קלקלה אין מברכין (מהר"ש שיק או"ח סי' של"ו) וכן מצאתי בתורי זהב דף תמ"ז שלא רצו חכמים לתקן ברכה על זכור מפני שאין בה רק מחיית עמלק · והקב"ה אינו שמח במפלת רשעים כדאמרי' במצרים שאמר הקב"ה מעשה ידי טובעי' בים ואתם מבקשין לומר שירה · בשלמא בחנוכה ומגלה הברכה הוא על הנס שנעשה לישראל, אבל בזכור לא כתיב רק מחיית עמלק משו"ה לא תיקנו הברכה אשר קדשנו על מצות זכור ומפני שלא תיקנו ברכה לפרשת זכור לא תיקנו ברכה בכל הפרשיות שלא יהי' נראה כביזוי לפרשת זכור, עכ"ל ·

(י) פרה הטור ומחבר סי' תרפ"ה כתבו יש אומרי' שגם פרשת פרה דאורייתא וכתב המג"א לא ידענא היכא רמיזא ? וכתב בתורי זהב לפי מה שדרשי' בספרי ג"ש חוקה חוקה יש לומר דגם לענין קריאה דרשי' כי קריאת הפרשה ביוהכ"פ מעכב מדאורי' כדאיתא

בטים

תולדות אסתר

תכלית המחיקה והמלחמה עם עמלק וכשם שמצות המלחמה עיקרה על הציבור כמ"ש החינוך סי' תר"ד , ולכן הזכירה עיקר המצוה בציבור , ולא קיים המצוה אם לא קרא בציבור , ולכך נסמכו ב' המצות בקרא מצות זכירה ומצות מחיקה , להורות כשם שהמחיקה עיקרה שייך בציבור שלהם הכח למחוק ולמחות זכרו ה"ה הזכירה , ומ"מ אם לא אפשר בציבור גם ביחיד אפשר לומר עיי' מ"ש לעיל בז"א ס"ח :

(ך) לחודש : שלום וברכה להרבני המופלג בתורה וביראה טהורה , חריף ושנון , שלשלת היוחסין מו"ה משה שלעזינגער נ"י בק"ק קערעסטור יע"א . שמחתי מאוד שראיתי שמעכ"ת כ' הוגה בספרי וכתב לי איזה השגות וביקש ממני להשיב לו והנני לרצונו ·

בש״ס יומא ה׳ ע״ב מנין שאף מקרא פרשה מעכב שנאמר וכו׳ א״כ חזי׳ דקריאת הפרשה מעכב ביוהכ״פ ויש לומר דילפי׳ ג״ש חוקה חוקה דגם קריאת הפרשה דפרה מדאורייתא, יע״ש·

תענית

בו · ופ׳ החודש בר״ח ניסן בשבת ואז אין שבת פנויה אלא שבה״ג ח׳ ניסן · שבת דהפסקה שנייה יוצר את פני מלך אופן שמך לעד · זולת ה׳ אלקים צבאות ·

בדורות

תולדות אסתר

(א) העיר על מה שכתבתי בח״ר במנהג שבת בת״א ס״ח שאין לומר בתפלה כשמברכין החודש חיים של פרנסה כי אסור להתפלל בשבת על פרנסה, וע״ז כתב מעלתו נ״י שפלא בעיניו שלא מצא מקור לדבר זה שאסור להתפלל בשבת על פרנסה? מקור לדבר זה הוא בירושלמי שבת סוף אלו קשרים מה מימר רועינו פרנסנו? הפירוש מי לומר בשבת בבהמ״ז פרנסנו מי הוי כשואל צרכיו? א״ל טופס ברכות כך הן, יע״ש בתוס׳ בד״ה טופס וז״ל גם אני תמה מויהי רצון הנדפס בסדורים במעמדות של שבת ששם בקשה על הפרנסה? דוודאי אין לאמרו לכ״ע כמ״ש הרמ״א, עכ״ל · ובספר מתא דירושלים שם כתב וז״ל: ומזה הטעם נ״ל למנוע ג״כ ויהי רצון שאומרים בשבת שמברכין החודש, וכמ״ש הרמב״ם דאסור לבקש על הפרנסה בשבת עכ״ל.

(ב) השיג על דברי שנתתי טעם למנהג שנוהגין לומר ההגדה בשבת הגדול משום פסח שחל בשבת שיהי׳ שגורים בפיו מבלי שיש לחוש לשמא יטה הנר בשבת כמו שכתב המחבר בא״ח סי׳ רה״ע, וע״ז כתב מעלתו שטעם זה כלו מוקשה יען דאין נוהגין לומר רק עד לכפר על כל עוונותינו, וא״כ עדיין קשה הא משם ואילך עדיין לא הורגל ויש לחוש לשמא יטה? ימחול נא מעלתו שלא יצא ידי חובתו לעיין בדברי, ואחר העיון ימצא שטעה מאד, הא המחבר שם כתב דלא חיישי׳ שמא יטה יען דאין ע״ה שלא תהי׳ שגורה בפיהם לזה״פ תיקנו שיאמר כל אחד ואחד בשבת שלפני חג ההגדה ואז בוודאי תהי׳ שגורה בפי כל, וא״כ מן לכפר על עוונותינו עד חסל סדור פסח וכו׳ שהוא הגמר שהם רק ברכות ופסוקי שבח ותהלה שהם שגורים בפי כל כידוע אין לחוש שוב שמא יטה, לכן לא הנהיגנו לומר רק עד לכפר·

(ג) מה שהשיג על דברי שכתבתי במנהג פסח בת״א סי׳ י״ג במקום שמתפללין שחרית בהשכמה ושוב קודם חצות מתאספין לתפלת מוסף מוטב שיאמרו רות קהלת ושיר השירים מיד אחר תפלת שחרית, יען דתכלית אמירתם הוא לעורר שלא תהי׳ השמחה גשמיות ולא יבעט מתוך רוב שמחה ועונג, וא״כ השכל מחייב לומר המגלות קודם שהולך לביתו לאכול סעודת שחרית, וע״ז כתב מעלתו נ״י לא הבנתי דהא אסור לאכול סעודת קבע קודם תפלת מוסף כמבואר בש״ע או״ח סי׳ רפ״ו וא״כ ליכא למיחש למידי? הנה נעלם ממעכ״ת דברי הב״ח שם שכתב שאין האיסור מדינא אלא מצד המנהג שהנהיגו אבותינו להחמיר על עצמם ומאן דחלוש ליבי׳ וא״א לו בלא סעודה יכול לסעוד קודם מוסף דאדעתא דהכי לא נהגו עיי״ש, ועיי׳ בח״ס או״ח סי׳ ס״ע שאם יש איזה טעם לעשות הסעודה בברית מילה אחר תפלת שחרית אין למחות, (ועיי׳ מ״ש לעיל ה׳ חנוכה בת״א סי׳ ח׳ לש״ב הרב הג׳ דק״ק אדא)·

(ד) מה שהקשה אם כנים הדברים שמביאי׳ מאותו חסיד שהתענה ששה ימים רצופי׳ וחי והרופאי׳ אמרו שבשביל שהלך למרחץ קר בכל יום נשאר בחיים א״כ קשה על דברי הירושלמי

שהבאתי

(בדורות הראשונים שהי' סדר קריאתם בענין אחר בא לפעמים פרשת שקלים בכי תשא או בואתה תצוה, אבל השתא בזמן הזה לפי מנהג סדר קריאתינו של כל השנה לא יבא לעולם פרשת שקלים בכי תשא ולא בואתה תצוה אלא במשפטים או בתרומה או בויקהל פקודי במעוברת וכן עיקר, וכן מצאתי קצת בארחות חיים ·

בערב פורים מתענין ודוא תענית ציבור (יא) לכל דבר לענין ויחל (ח) ודרשו כדפרשתי לעיל · סליחה אדם בקום · אתה האל · פזמון במתי מספר · במנחה אין נופלין · אבל קורין ויחל ודרשו ואומר עננו · ונותן כל א' ג' מטבע (יב) למעות פורים · ואפילו הקטנים (יג) והולקין אותו לעניים · ואם חל פורים ביום א' מקדימי' (יד) התענית ליום ה' ולא ביום ו' מפני שצריך לטרוח לשבת · ערבית אומר על הניסים בהודאה אחר קוינו

(יא) תענית ציבור כתב בהג"מ פעם אחת חל פורים ביום א' והי' תענית אסתר ביום ה' וגו ביום הי' ברית מילה ואכל מו"ה דוד לאגלהוע עם הבחורים על מילה ולמחר ביום עש"ק הי' מתענה עם הבחורים עכ"ל · הרמ"א באו"ח סי' תקס"ז כתב ומותר ללעוס עלי קנמון וכו' וכתב ע"ז בכ"ש וז"ל בשו"ת דבר שמואל מתיר ליקח תרופה מרה בתענית, ובשו"ת דרכי נועם ס"ע מתיר בשתיית הטאבאק לעשן בין ביו"ט בין בתענית, אלא דבט"ב ראוי למנוע ובשאר תענית ראוי לזהר מלעשן בשוק וברחוב · תענית הכתוב בפסוק יוהכ"פ וארבע צומות אין היחיד צריך לקבלו בתפלה כי כבר מושבע ועומד הוא (לבוש תקס"ב) · כשמברכין בה"ב אחר פסח וסוכות מי שרוצה להתענות אין עניית אמן קבלה ממש שיהי' מחייב להתענו' אלא לענין זה בלבד מהני עניית אמן שאין צריך לקבולי במנחה, וטעות גדול הוא שאין אומרים אמן בשביל שאין רוצים להתענות (לבוש ופרמ"ג):

(יב) ג' מטבע כתב בהג"מ משום דכתיב בפ' כי תשא שלשה פעמים מחצית השקל.

(יג) הקטנים כתב בהג"מ המעוברות נותנת גם בעד העובר שנאמר כל העובר :

(יד) מקדימי' התענית מדוע מקדימין בתעני' אסתר ולא מקדימין בט"ב ? הטעם דאין

תולדות אסתר

ששאלתי למה הנשבע שלא יאכל שבעה ימים יצא שבועות שוא, הא אפשר שילך למרחץ קר ויתענה שבעה ימים ? לע"ד לק"מ דחז"ל דברו בכל מקום על פי הרוב ולרוב בני אדם אי אפשר להתענות שבעה ימים אף באופן הנ"ל, אך המיעוט אפשר להתענות באופן שהולך למרחץ קר וגופו נהנה מן המים אשר בהם רוחץ ·

ה' עמו ויברך אותו כנפשו ונפש ידידו הד"ש · שלמה צבי שיק מברעזאווע

(ח) ויחל מה שנוהגין להתענות ערב פורים לא לדבר תענית אסתר שהרי אין אנו עושין ג' ימים לילה ויום, ועוד כי אותן הי' בפסח כמ"ש חכז"ל . והמן נתלה בי"ו בניסן (עיי' מ"ש לעיל בחנוכה בת"א ס"ה) אלא על שם נקהלו היהודים אשר בשושן בי"ג בו ואמר מר זמן קהלה לכל הוא, וכן פירוש בירושלמי ומאפרא בניפיי' ונקהלו להתענות (המנהיג ה' מגלה סי' כ"ה) ·

דאין מקדימין פורעניות (מא"ז פ"ק דמגלה :
(טו) קדיש שלם תמה אני למה לא נוהגין ג"כ בשחרית לומר ק"ש קודם המגלה ? ואפשר שנהגו כן משום דבלילה יושבין בתענית ויש לחוש שילכו לביתם מיד אחר המגלה ולא ישמעו סיום התפלה תתקבל צלותהון לכן הנהיגו לומר בלילה קודם מפני אותן שמולשי' הם שיהי' יכולין לילך לביתם אחר המגל' ·

קוינו לך וכן בשחרית ומנחה וברכת המזון (ט) קודם ועל הכל · ואם שכח אין מחזירין אותו כמו בחנוכה ואין אומרי' כשם שעשית לפי שא"א בקשה בהודאה קדיש שלם (טו) ופושט המגלה כאגרת טז) ומברך על מקרא מגלה ושעש' ניסים

(טז) כאגרת רק הש"ל צריך לפושטה כאיגרת אך לא כן השומע עיי' בטור ומג"א סי' תר"ן :

אחד

תולדות אסתר

(ט) ובברכת המזון　גמר חתימה טובה למחותני הרב הגאון הגדול, ארי שבחבורה, ארי דורש אוכל ומאכיל מלחמה של תורה בתורת התקנות מו"ה משה ארי' בלאך ני' בעהמ"ח ספרי תורת התקנות ·

ספריו היקרים שהוציא לאור קבלתי ושם אנכי על אמרותיו כמוצא שלל רב, וכחפזון רב כאשר אין האיש סורר בביתו ודוחין אותו מפתח הבית לפתח הסוכה באתי גם בשערי תורתו, אשרי לו שלו ככה, מנותן התורה יזכה לברכה, ואציע לפני הדר"ג מע"כ מחו' ני' מה שמצאתי להעיר על דבריו הנאמרים בספר :

בדף י"א מביא הדר"ג מקור המנהג לומר בשחרית ברכת המקדש את שמך ברבים הוא ע"פ ירושלמי ברכות וילקוט ואתחנן, תמה אני שלא הביא שהמקור מן רבון העולמים עד מקדש את שמך ברבים ה.א מס' תנא דבי אלי' פרק כ"א, וכשכ"ל מביא שנוסח שלנו מן לעולם יהא אדם ירא שמים וכו' הוא נוסח אלי' ז"ל שאמר על דורו שהי' עובדי ע"א ולא הי' הכשרים יכולים להיות יראי' שמים בגלוי יע"ש ·

ב' בדף כ"ג מביא הפלוגתא אי צריך לומר פרשת ציצית בלילה ובמערבא אמרו ערבית דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלקיכם אמת וכו' ותמה אני שלא הביא שם קושית הרשב"א במקומו האיך תיקנו חכז"ל דבר נגד הלכה הא כל פסוקי דלא פסקי משה לא פסקינן ? ובח"ם או"ח סי' מביא ע"ז תירוץ נכון ואמת, שזה הוא מקרא מלא בפרשת אחרי בהתחלת פרשת עריות, וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלקיכם ·

ג' בדף מט מביא הדר"ג תקנת ברכת הגומל ע"פ מקורם בש"ס ופוסקים, תמה אני שלא מברר הדין אם צריך לברך מעומד שהוא פלוגתא גדולה בראשונים ? הנה משמעות לשון הרמב"ם בפי' מהמשנה שצריך לעמוד, והכ"מ שם תמה עליו מנ"ל שצריך לעמוד ? ולע"ד שדברי תורה רק עניים הם במקום אחד ועשירים במקום אחר, דהנה במגלה פסק הרמב"ם אבל לא יקרא מיושב בציבור לכתחלה מפני כבוד הציבור, ופסקו הטו"ר ומחבר באו"ח ר"ס תר"ן, א"כ מפורש יוצא מפיו שבכל דבר פרסום להודאה ושבח צריך לעמוד מפני הכבוד, ואין להקשות למזמן בעשרה, וכל דבר הנעשה בעשרה הוי כדבר הנעשה בציבור, וכ"ז אומרי' נברך לאלקינו בישיבה ? התם שאני

דכתיב

דכתיב עשרה שיושבי' ואין ביניהם ד"ת וכו' וא"כ מעיקרא כך תיקנו חכז"ל לומר בישיבה משא"כ בברכת הגומל שהוא בעשרה ובציבור בוודאי צריך לעמוד כנ"ל.

ד' צד פ"א מביא מקור התקנה לברך בקדוש החמה: ברוך עושה מעשה בראשית, תמה אני שלא מבאר בדברו אם גם נשים מברכות ברכה זאת, דאין לדמות לקדוש לבנה דשם נתנו טעם שהם גרמו מיעוט אורה משא"כ בקדוש החמה, עיי' ח"ס או"ח סי' נ"ו וכתב סופר או"ח סי' נ"ד, ובספר בקר יזרח נמצא תפלה לאומרה בקדוש החמה, וז"ל: יהי רצון ה' אלקינו ואלקי אבותינו כשם שהחייתנו וקיימתנו והגעתנו לזמן הזה כן תחיינו ותקיימנו ותזכנו לברכו בתקופות החמה האחרות הבאות עלינו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ותזכנו לראות פני משיחך, ויתקיים בנו מקרא שכתוב על יד נביאך, ביום חבש ה' את שבר עמו, ומחץ מכתו ירפא במהרה בימינו, אמן.

(ומצוה על מדפיסי סדורים להעמיד הברכה והתפלה הזה בסדורים)

ה' בצד קי"ג מביא הדר"ג דינו של המג"א לסלק התפילין בחה"מ קודם הלל, מעודי תמה אני על המנהג ביום א' דחה"פ שקורין בפ' תפילין ואם מסלקין אז התפילין קודם הלל אז הוי כאלו מעיד עדות שקר בעצמו, וא"כ מן היושר שביום א' דחה"פ שלא לסלקם עד אחר קריאת התורה!

ו' בצד קס"ט מביא הדר"ג שיטת הפוסקים שתיקנו בברכת פדיון הבן לברך בעל, תמה אני שלא הביא שיטת יש"ש בקדושין סי' ל"ג וז"ל: פעם אחת בא מעשה לידי באחד שפדה את עצמו וצויתי לו לברך בא"י אמ"ה אקב"ו על פדיון בכור, שהחיינו, ונוסח הסדר לומר: אני בכור פטר רחם והקב"ה צוה לפדות את הבכור ובעונותי מת אבי קודם זמן פדיוני ואני נשארתי בחיוב לפדות עצמי דכתיב בכור בניך תפדה וקרינן תפדה (ר"ל שמפדה את עצמו) והריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה! ואומר לו הכהן: אי ניחא לך ית גרמך או חמש סלעים דמחייבי לך בפורקניך? והוא משיב: ית גרמי, והא לך חמשה סלעים! ומברך ברכת פדיון וברכת שהחיינו עכ"ל.

ז' בח"ר מספרו היקר בסי' ד' מביא נוסח ברכת המזון שלא יבוש ולא יכלם לעולם ועד, הנה מתקנת הש"ס והובא להלכה באו"ח סי' ר"א שהמברך מברך את בעל הבית ואומר יהי רצון שלא יבוש ולא יכלם וכו' וכבר כתב בלחם חמודות שבכל ימיו תמה למה אנו משנים נוסח הברכה לבעה"ב ממה שנאמר בש"ס, ותמה אני שלא הזכיר הדר"ג מזה כלום?

ח' שם בצד כ"ה מביא מקור המנהג לומר קודם ברהמ"ז בברכת הזימון רבותי וויר וואללען בענשען הוא ממג"א באו"ח סי' קצ"ב בשם הזוהר שיש לומר מתחלה הב לן ונברך כי כל מילי דקדושתא בעי הזמנה, ואני מאז לא זכיתי להבין טעם המנהג דאם הכוונה של ונברך הוא כמו שאומר האשכנ"ז בענשען אשר לדעתי יוצא בשינוי קצת ממלת אשכנז Benediction שהוא ברכה כלפי מעלה ית"ש, אין התרגום עולה יפה כאשר נברך מן ברכה והאיך שייך ברכה כלפי מעלה? וסוף כל סוף קשה קושית ל"ח שהבאתי לעיל למה אין אנו יוצאין ידי חובת תקנת חכז"ל לברך את בעל הבית? לזאת נ"ל שהכוונה בנוסח רבותי וויר וואללען בענשען קאי על בעל הבית, יען כי ע"פ תקנת חכז"ל האורח מברך והוא אומר למסובין שיברכו את בעל הבית, ורק קודם שמברכין את בעה"ב עלינו לשבח לאדון כל ית"ש, ובאמת מברכין בבהמ"ז את בעה"ב, והמנהג יסודו בדברי חכז"ל שאמרו והברכה מברך ופירוש רש"י והמברך בהמ"ז מברך מתחלה את בעה"ב, כנלע"ד (ואח"כ מצאתי כזה בדרישה לאו"ח סי' ר"א).

ניסים • ושהחיינו • וכן בשחרית • והקהל (י) אומר איש יהודי (יא) ומרדכי יצא ליהודים • כי מרדכי • וש"ץ חוזר כל א' ואחד

ט' בגל קס"ד מביא טעמים לשינוי הלשונות בנוסח רב את ריבנו • אציע לפני מע"כ מחותני ני' מה שקשה לי מכבר על כמה מקדמונינו ז"ל שנעלם מהם פסוק בתורה, ראיתי בבכורי העתים שנת תקפ"ז גד קנ"ט שיצא לחלק בין אויב לשונא, ואמר כי השנאה היא הרחקה והשנגדות בלב בלבד, ולא תצא חוץ לנפש לעשות רושם כבד, הלא תראה • כי שנואה לאה, לא תשנא את אחיך בלבבך, אויב מזיק בכל יכולתו ובזה מבאר במשפטים כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו, כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וגו' עזוב תעזוב עמו, אמר בהשבת אבדה אויבך ובפריקת משא שונאך ? והטעם כי מי שהוא אויבך ומבקש רעתך אין אתה חייב להתקרב אליו לפרוק משא חמורו, פן בהתקרבך אליו יהרגך, אבל אתה חייב לאסוף אליך חמורו התועה ולשלחו אליו אח"כ בלי שתתקרב אליו, עכ"ל • ונעלם ממנו שכבר קדמו בזה של"ה בסדור השמים שפירש אבינו מלכנו בטל מחשבות שונאנו היינו אותן ששונאים במחשבה לבד, אבינו מלכנו הפר עצת אויבינו היינו המייעצים עלינו רעה עיי"ש • וגם בשו"ת פני ארי' סי' נ"ח כתב כלל זה שאויב הוא הרודף במעשה, ושנאה הוא רק בלב, ומביא כמה ראיות שונא בלא שונא תוכחת, כי שנואה לאה, ומבאר בזה הלא משנאך ה' אשנא תכלית שנאה שנאתים, אני להם רק שונא, והם לאויבים ורודפים הי' לי יעיי"ש, וזה איזה שנים יצא לאור ס' יסוד אהל מועד מאחד מחכמי ליטא וכתב זאת מדעת עצמו ומבאר במגלת אסתר ונוח מאויביהם והרג בשונאיהם מהרודפים נחו אך בשונאים ברעיון לא יאמר שנחו מהם, כי מה עשו להם . ופלא על אלו חכמי ישראל שנעלם מכולם פסוק בסדר משפטי דכתיב ואם בשנאה יהדפנו ומת ושם הוא במעשה חוץ לנפש ובכ"ז נאמר לשון שנאה ? יקבל ברכת תודה בעד הספרים ששהם שמח אותי, וה' יהא עמו ויזכה להרבין תורה ויראת שמים עד ביאת הגואל במהרה בימינו כנפשו ונפש מחו' מוקירו הד"ש בברכת שמחת יו"ט •

ה"ק שלמהרשיק

(י) והקהל הר"ן בפ"ק דפסחים הקשה מפני מה אנו מברכין במגלה בעל מפני שיכולה בקריאה להתקיים ע"י אחר, שאחד קורא והקהל שומעים, ובשופר תיקנו הברכה על השמיעה ותקנוהו בלמד לשמוע לפי שא"א להתקיים ע"י אחר, נעבד איפכא שתהא ברכת המגלה על השמיעה ובלמ"ד וברכת שופר על התקיעה ובעל ? ותירוץ לפי שהמגלה יש פיסוק אותיות שצריך לשמוע אותן תקנו בברכותיה על קריאתה ללמוד שלא בקול בלבד הוא יוצא אלא שצריך לשמוע קריאתה, אבל בשופר אין לשון תקיעה מוכיח פיסוק קולות יותר משמיעה, עכ"ל .

(יא) איש יהודי כתב בס' המנהיג (הובא קצת ברמ"א) ונהגו בצרפת לומר החזן בקול רם ולהזכיר הנס, וחוזר החזן וקוראם אחרי הציבור הפסוקים האלה להרבות השמחה איש יהודי, ומרדכי היהודי, ליהודים, כי מרדכי, אבל מה שנוהגין בתענית בפ' ויחל משה וי"ג מדות שמתחיל החזן ואומר הציבור וחוזר הוא וקראם לפי שברית כרותה להם שאינם חוזרת ריקם •

עוד כתב הרמ"א שנהגו התינוקת לצייר צורת המן על עצים ואבנים או לכתוב שם המן עליהם ולהכותן

(יז) ואחד ׳ ואז גוללה קצת ׳ ומברך
בא"י הרב את ריבנו (יב) ואין אומר
האל

(יז) אחד כתב בהג"מ אמאי אין המגלה
דוחה את השבת מקל וחומר
ומה עבודה שדוחה שבת מגלה דוחה אותה כדאי׳
בפ"ק דמגלה אפילו כהנים בעבודתן וכו׳ שבת שנדחה מפני עבודה אינו דין שידחה ? ותירוץ
מת

תולדות אסתר

ולהכותן זה על זה כדי שימחה את שמו על דרך מחה תמחה את זכר עמלק ושם רשעים ירקב, ומזה נשתרבב המנהג שמכים המן כשקורין את המגלה, עיי"ש ׳ ומנהג זה הובא גם בס׳ המנהיג, ובב"י מביא שיש סמך ע"ז במדרש אמחה לפי׳ מעלים ואבנים, (ועיי׳ מ"ש מרן מהר"ם שיק ז"ל ביו"ד סי׳ רע"ג, בענין זה) ועוד נתנו ע"ז רמז מחה תמחה מלשון ימחאו כף, ובש"ס מגלה כ"ה ומחו לה אמותא ׳ ועוד רמז והי׳ אם בין הכות הרשע ס"ת המן ׳ בבאי לכאן ראיתי שהיראים בכל עת שהזכירו את שם המן הכו ברגלם על הארץ בכוונה ובעיני המשכילים הי׳ הדבר לשחוק, ואח"כ בשנה הבאה הכריזו בבהכ"נ (בלי ידיעתי) שאסור בקנס לעשות רעש בעת קריאת המגלה, ואחד מן היראים אשר ידעתי שכל מעשיו לשם שמים חשב שעל פי יצא הכרוז, ובא אלי בקול דממה דקה למה אני מסכים לשנות מנהג אשר כל הצדיקים וחסידים עושים ויש לו סמך בקרא מחה תמחה ! והראיתי לו מ"ש בערוך ערך שור וז"ל ׳ בפורים מנהג בבל העולם כלו שהבחורים עושין צורה כדמות המן ותולין אותו על גגותיהן ד׳ וה׳ ימים ובפורים עושין מדורה ומשליכין אותו צורה לתוכה ועומדין סביבה ומזמרין וקופצין מצד האש לצד האש ויש להם טבעת תלויה בתוך האש שנתלין, ואותה טבעת נקראת משוורתא Tanzsal, עכ"ל, ומעתה לפ"ז אם בעל הערוך מעיד שהמנהג הוא בכל העולם כלו, הכי שמענו או ראינו שעושין כזאת ? ומדוע בטלו המנהג ? וכי רשאין לבטל מנהג שיש לו סמך בקרא ׳ אע"כ צ"ל שבדור שלפנינו מצאו כי טוב וישר הוא שלא לנהוג במנהג זה שמוכשר להגדיל השנאה, ולמה נוסף חטא על פשע לקרב השנאה ? והרבה כזאת מצינו שלא עשו או לא רצו לעשות מפני איבה ׳ ואם הקדמונים מאיזה טעם בטלו המנהג למה לנו הרעש בבהכ"נ בעת קריאת המגלה אשר הוא לשחוק גם בעיני היהודים ? האיש אשר דברתי אל נכו כדברים האלה הודה לדברי, והלך מאתי בשלום ׳

ועיי׳ במג"א סי׳ תר"ל היכא שנשתנה הענין אין בו משום בל תטוש תורת אמך ׳

(יב) הרב את ריבנו נאמר בזה חמשה לשונות ומצאתי במאירי שהם כנגד חמשה פעמים שמצינו את עמלק נמסר בידינו א׳ בימי יהושע בפרשת ויחלוש יהושע, ב׳ בפ׳ אם נתן תתן את העם הזה בידי ופירשו בהגדה שעמלקים הי׳, ג׳ בימי שאול בפ׳ פקדתי ׳ ד׳ בימי דוד ודוד שב מהכות את עמלקי, ה׳ בימי מרדכי ואסתר ׳ וכתב עוד בענין אל המושיע הוא כנגד שנאמר ואיש לא עמד בפניהם שאע"פ שהי׳ ישראל הורגי׳ לא עמד אחד מהם להרוג את מי שבא להורגו ונפרע מן השונאים ולא מת אחד מישראל, וזה הוא הפלגת הנס והוא ענין אחד ואין כאן תתימה בשתים ׃ נשים נ"כ חייבת במקרא מגלה שאף הן הי׳ באותו הנס (מגלה דף ד׳) שאף על הנשים גזר המן ׳ ותוספות שם כתבו משום דעיקר הנס נעשה ע"י אשה ׳ ולדעת הרבה פוסקים נצרפין נשים לעשרה בקריאת מגלה (ר"ן וריטב"א ועיי׳ רמ"א ומג"א באו"ח סי׳ תר"ן :

מת מצוה יוכיח שדוחה את העבודה ואת המגלה ואינו דוחה שבת:

(יח) לטוב בטור ומחבר מביא ממדרש שנוהגין לומר ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים, ואנו אין נוהגין לומר כך וצריך טעם מדוע? ואפשר ששינוי גם כזה בדורינו מפני איבה, או שיש לומר יען דבתפלת י"ח אנו נתפללין על הצדיקי' ועל החסידי' וגם על המלשיני' ועושי רשעה שלא תהי' להם תקוה, כנ"ל·

(יט) ואתה קדוש כתב בכנ"מ ובא לציון אין אומרים בלילה לפי שאין גאולה בלילה·

(כ) ויהי נועם וא"ק כן פסק המחבר באו"ח תרצ"ג אבל התשב"ץ סי' קע"ד כתב לא נוהגין לומר ויהי נועם רק ואתה קדוש:

(כא) מברך כתב בכנ"מ אבל שהחיינו לא יברך·

(כב) לפניה ולאחריה מסקנת האחרונים לברך גם ביום שהחיינו

האל כיון שאמר אלהינו · ואומר הרן את דיננו וכו' והמשלם וכו' והנפרע וכו' (כן נראה לי סמוך לחתימה מעין החתימ') וחותם בא"י הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם · ואין אומרים האל הנפרע כיון שגם עתה הזכיר השם · אשר הניא · ואומר ארור המן ואשתו זרש · וברוך מרדכי ואסתר גם חרבונה זכור לטוב (יח) ואתה קדוש (יט) קדיש שלם · עלינו · ק"י · ואם חל במו"ש ערבית ק"ש · מגלה (יג) אשר הניא · ויהי נועם וא"ק (כ) ק"ש הבדלה ויתן לך · ונ"ל בשבת שלפניו א"א צו"ץ אבל אומר ברכי נפשי ומשכיל לאסף אלהים יחננו · הקורא לחולה או ליולדו' אע"פ שכבר יצא בבהכ"נ מברך (כא) לפניה ולאחריה אפילו אין מנין דמגלה בזמנה ליחיד · ושלא בזמנה צריך עשרה והקורא מיושב בדיעבד יצא · ב' או ג' קורין ביחד · שחרית אומר על הניסים בהודאה · קרובץ ויאהב אומן · וא"א אא"א ולמנצח ב' הימים וק"ו והוא רחום ותחנון · ח"ק · וקורין בפ' בשלח ויבא עמלק ג' גברי עד סוף הסדרא אע"ג דאינו אלא ט' פסוקים משום דסליק עניינו · ח"ק יהללו · וקורין המגלה ומברכין לפניה ולאחריה (כב) כמו בלילה וא"א אשר הניא

תולדות אסתר

(יג) מגלה זה איזה שנים שהי' פה הבית הסהר ושאלתי לשר בית הסהר שיתן רשות לתפוסים שיבאו לבהכ"נ לשמוע קריאת המגלה בלילה וביום והוא שלא אלי שרק על פעם אחת יש לו רשות לשלוח אותם לבהכ"נ או בלילה או ביום ויצאתי לעיין יען דבלילה איכא ברוב עם הדרת מלך וגם יותר פרסום הנס וגם אין מעבירין על המצות, וכנגד זה איכא ביום יותר יען דקורין אז ויבא עמלק ולשמוע מחיית עמלק הוא חיוב יותר · והנה בחכם לבי סי' ק"ו החליט במצוה אחת שאפשר לעשותה היום שלא מן המובחר ולמחר מן המובחר טוב להמתין למחר ואין, בזה משום מעבירין על המצות, לזאת הסכמתי שיבאו ביום לבהכ"נ וישמעו לא לבד המגלה אלא גם קריאת התורה מחיית עמלק וגם ברכו הרבה פעמים וקדושה · נוסף ע"ז שלהרבה פוסקים עיקר קריאת המגלה הוא ביום מקבלה ובלילה רק דרבנן ועיי' חיי אדם כלל ס"ח ולשון חכמים סוף נשיאת כפים בהערה מה שכתב בענין כזה · ומן המוסכם שיום קודם ללילה · אוכלין

הניא (כג) ואומר אשרי ובא לציון ק"ש עלינו ק"י · במנחה מתפללין ג"כ על הניסים · ק"ש · ואח"כ אוכלין(יד)·סעודת פורים (כד) שאכלו בלילה אפילו בליל א' לא יצא ק"ו בליל ב' · ואם משכה סעודת פורים בלילה טפי אין מזכירין על הניסים

שהחיינו רק שיכוון אז על מצות משלוח מנות:

(כג) אשר הניא לא אמרי' ביום מפני שכבר אמרו פיוטים ביום ואשר הניא היא פיוט (לבוש)·

(כד) סעודת פורים בכלל התקנה לעשותן ימי משתה ושמחה כמבואר

תולדות אסתר

(יד) אוכלין בב"י לאו"ח סי' תרצ"ה מביא נהגו לאכול בליל פורים אחר התענית זרעונים זכר לזרעונים שאכלו בבית המלך (עיי' מגלה י"ג). והרמ"א מביא (מכלבו) שיש לאכול מאכל זרעונים זכר לדניאל וחבריו (כמו שמפורש בדניאל א') שהאכילו אותם זרעונים והקשה הפ"ח למה כתב הרמ"א זכר לדניאל הא מפורש בגמרא שאכלה אסתר זרעונים ובאותו יום אנו עושין הכל לזכר אסתר? ובס' בגדי ישע מתרץ שאגב גררא עושין ג"כ זכר לנס דניאל וחבריו · ואני אמרתי תירוץ פשוט, דהנה המנהג שאוכלין זרעונים בפורים הוא לעורר על נס חדש במעשה אסתר, היא לא אכלה בבית המלך רק מיני זרעונים שלא רצתה לאכול דבר אסור ולהתענג בתענוגים · ובכל זאת מאת ה' היתה זאת שהיתה יפת תואר ויפת מראה ומלאה חן בעיני המלך · וזה הי' נס בתוך נס · ונס כזה מצינו גם בדניאל וחבריו שאמר אל המלצר נס נא את עבדיך ימים עשרה ויתנו לנו מן הזרעונים ונאכלה (ירק) ומים ונשתה ויראה לפניך מראינו ומראה הילדים האוכלים את פתבג (מאכלי בשר) המלך! וישמע להם לדבר הזה וינסם עשרה ימים, ומקצה ימים עשרה נראה מראיהם טוב ובריאי בשר מן כל הילדים האוכלים את פתבג המלך. ומעתה הנס באסתר ודניאל דומה זה לזה, וא"כ כשאוכלין זרעונים לזכר נס אסתר בזה זוכרין את הנס אשר הי' בדניאל וחבריו, כנלע"ד · ואפשר לומר עוד טעם למנהג לאכול זרעוני' בפורים כעין שמצינו שאבל אוכל ביצה ועדשים או שאר זרעונים שהם עגולים לעורר שהכל בעוה"ז הוא כגלגל החוזר וכל עניני עוה"ז אינם תמידים, ועוד אמרו כי אדם וחוה באבלות על הבל אכלו עדשים, והגאון חיד"א ז"ל נתן רמז לדבר עדשים ר"ת "עץ "דעת "שאכלו "ישלשל "המיתה ומאז נשאר מנהג זה לאכול עדשים בימי האבל · וכן אמרו שלכן נוהגין לאכול בשבת ביצים בצלים וקטניות זכר לאבלות משה שמת בשבת · ומביאי' מכתבי האר"י שאוכלין בשבת שלשה מינים הללו לעורר כי שלשה מתו בשבת ואלו הן משה דוד ויוסף. וכן מצינו מנהג לאכול בצים ועדשים בעת"ב שהם מאכלי אבלים, (מחבר או"ח סי' תקנ"ב · וכן מביא הרמ"א מנהג לאכול בליל פסח בסעודה (או"ח סי' תע"ו) וכל זה לעורר את האדם שלא יבעט מתוך רוב שמחה שלא ישכח על המות ולא ישכח על חרבן ירושלים, ולכן הנהיגו בליל פורים שהרוי בשמחה שיאכל מיני זרעונים שהוא מאכל אבלים לעורר על כל הנ"ל, וגם לעורר שלא יאכל וישתה רק לקיום המצוה ולא לתענוג גופני, כי ברצות ה' גם האוכל רק מיני זרעונים ושותה מים יכול להיות מראהו טוב מן אותן האוכלים את פתבג המלך כנלע"ד · וברוב הזמן נשכח מקור המנהג מבלי לידע פתרונו ·

לברוך

כמבואר בש"ס מגלה זיין חייב איניש לבסומי וכו' ובפסחים ס"ח הכל מודים בפורים דבעי נמי לכם דכתיב ימי משתה ושמחה · ובספר תורי זהב מצאתי מקור המנהג שנהוגין להתחיל ביום ולסיים בלילה יען דעיקר השמחה בפורים הוא משום שקיבלו אז התורה מחדש כמ"ש קיימו וקיבלו, היי' שקיבלו אז תורה שבכתב ותורה שבע"פ עליהם ועל זרעם, ויען דאיתא במדרש שתורה שבכתב נתנה למשה ביום ותורה שבע"פ בלילה, וכדי לעשות זכר ושמחה בשביל תורה שבכתב ותורה שבע"פ אשר זו בלא זו אי אפשר, עושים הסעודה ביום ובלילה ולחברם להדדי, ביום כנגד תורה שבכתב ולחבר לו הלילה כנגד תורה שבע"פ, ומפני שתורה בע"פ הוא אחר תורה שבכתב משו"ה עושי' זכר השמחה דתורה שבע"פ בלילה

הניסים בברהמ"ז (כן הסכמת הא"ח והאסר"י) ואמנם נוהגין להזכיר · ונ"ל באלו המדינות שעושין עיקר סעודת פורים אחר מנחה הוי כמו סעודה ג' דשבת שמזכירין של שבת גם אם משכה סעודה ג' טפי והכי נמי לענין על הניסים הואיל והתחיל ביום כיון שלא התפלל ערבית · אבל בתפלת ערבית וודאי אין מזכירין · ומתפללין ערבית בביתו · ואם חל פורים ביום ו' אוכלין סעודת פורים שחרית ולא בערב אחר מנחה כי אין להפסיק בע"ש בין מנח' למעריב מפני כבוד השבת · וגם שלא לקלקל סעודת שבת · ומצוה לשמוח ולשתות ולהשתכר מאוד בפורים שלא יכיר בין ארור המן לברוך מרדכי (טו) וחייב

תולדות אסתר

(טו) לברוך מרדכי ממרן הגאון מהר"ש סיק זיע"ל שמעתי לבאר מאמר חכז"ל שהוא לנו להלכה דהנה אמרו חכז"ל שחטאו אז ישראל שהשתחוו לצלם של נבוכדנצר שנית מצינו שחטאו שאכלו ונהנו מסעודה של אחשורוש, שלישית יש לעורר שגם מרדכי פשע שהסכים עצמו ואת כל ישראל בסכנה על ידי שישב בשער המלך והכעיס את המן ואת דתי המלך עיי"ז· הי' לו לישב בביתו ולא לישב בשער המלך ולבא בסכנה ? וא"כ הוא הי' גורם לעורר שנאה ומדוע עלינו לאמר ברוך מרדכי הא הלכה פסוקה באסור להכנים א"ע בסכנה ? אך כוונת מרדכי הי' כדי לתקן בזה מה שחטאו ופשעו הרבה מבני ישראל שהשתחוו לצלם של נבוכדנצר, ולתקן את זאת מסר נפשו ומאודו לקדש שם שמים, וממילא הוא לא חטא כלום ושפיר אומרים ברוך מרדכי היהודי · לך עדן קשה ולשמחה מה זו עושה למה תיקנו לאכל ולשתות בפורים, די בזה שהציל הקב"ה אותנו והי' לנו לשבח ולהלל ולא לזבח זבח ולהכין מעדנים לאכל לשובע ? אך תיקנו לאכול ולשתות כדי לתקן מה שחטאו במאכלות אסורות בפרהסי' וברבים, לזאת באכילת היתר מתוך שמחה של מצוה יתוקן מה שטוו בסעודה של אחשורוש · ואם זה הטעם אמת שחטאם הי' רק שאכלו מסעודת אחשורש א"כ קשה למה אנו אומרים ארור המן וברוך מרדכי הא מרדכי פשע שישב בשער המלך והכנים עצמו לסכנה ? ואין לומר כתירוצינו הנ"ל לתקן מה שהשתחוו לצלם של נ"נ דא"כ למה תיקנו לאכל ולשתות ? וזה הכוונה חייב אדם לבסומי וכו' שהחיוב מוטל לאכל ולשתות הרבה והטעם, כדי לתקן בסעודת מצוה מה שקלקלנו בסעודת אחשורוש שעי"ז נתחייבו אז כלייה, ומעתה אם זה אמת קשה מדוע אומרים ארור המן וברוך מרדכי, הא גם מרדכי עשה שלא כדין שהכנים את עצמו ואת ישראל בסכנה ?

הבינה

וחייב כל אדם אפילו אבל לשלוח שתי מנות (כה) לאיש אחד ושתי מתנות לשני אביונים · מי שעושה מלאכה בפורי' אינו רואה סימן ברכה לעולם · אבל איסור מלאכה אין בו · א"א בו הלל כי המגלה במקום הלל (כ"ו) · ואין נוהגין אבלות בפורים (כז) רק דברים שבצנעה נוהג בו · ואחר פורים נוהג שבעה ושלשי' · ואם יש מילה (כח) בפורים מלין בין קה"ת לקריאת מגלה אחר הכנסה · ומי שרוצה לילך לדרך רחוק ואין מגלה בידו יקרא בביתו ואפי' בתחלת החודש שנאמ' וחודש אשר נהפך וגו' · ביום ט"ו שהוא שושן פורים א"א אא"א ולמנצח ק"ו תחנון וצ"ץ · וחייב במשתה ושמחה כמו ביום י"ד שנאמר את שני ימי' האלה · ואדר הב' במעוברת כמו אדר בפשוטה לענין ד' פרשיות ופורים הכל הוא בואדר · והוא לעולם חסר ואדר הראשון מלא במעוברת · נמצא בהגהה מנהגי מהרא"ק ז"ל שא"א אא"א ולמנצח בשני הימים בעבור בי"ד ובט"ו באדר ראשון ואסורים בהספד ובתענית · ומצוה לאכל ולשתות ולהרבות משתה ושמחה · ואין נופלין וא"א צו"ץ אפי' בט"ו לאדר ראשון (טז) ·

דיני

בלילה שאחריו דהיינו ליל ט"ו אחר שהי' עושים זכר לתורה שנכתב חברו לו לאחריו השמחה משום תורה שבע"פ ולא לילה הקודם :

(כה) מנות כתב בהג"מ משלו ולא משל מעשר· כתב בראב"ן שמנהג בישראל ליתן גם באותו יום לערלי' דהואיל שאין מדקדקין אז ונותנין לכל אדם יתן גם לאינם יהודים ·

(כו) הלל אין אומרים לפי שהמגלה במקום הלל, עיי' מה שכתבתי לעיל בה' חנוכה בת"א סי' ה' · ועוד שנאמר הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה אבל כאן עבדי ה' ולא עבדי אחשורש · ועיי' מה שכתבתי למטה בת"א סי' ט"ו :

(כז) אבלות בפורים כתב בהג"מ מהר"ש הורה שאפילו חל פורים באמצע השבוע ילך האבל תוך שבעה בערבית ושחרית לקריאת המגלה אחר שהתפלל בביתו ·

(כח) מילה בפורים בס' יוסף אומץ סי' תתרל"ח כתב מילה בפורי' אין המנהג פה למולו קודם המגלה רק כשאר ימים וקורין להנימול מרדכי וכן מצאתי בכ"ה וז"ל . בתשב"ץ ח"ג ס"ח כתב כשיש מילה בט' באב לכנות שם הילד מנחם כמו שאם תהי' מילה בפורים מכנים בשם מרדכי, עכ"ל · ואני מצאתי פלא בתוס' מנחות ס"ד ע"ב בד"ה אמר ובתוס' ב"ק פ"ב ע"ב בד"ה ועל שבימי חכמי הש"ס אומן שהי' בקיאין ברמזים ובלשונות והי' בעלי חכמה ומדע הי' נקראים על שם מרדכי, עיי"ש · ואודות זמן לימול כתב בהג"מ מעיקרא אורה זו

תולדות אסתר

(טז) הבינה והברכה לתלמידי הבחור המופלג, חריף ושנון מו"ה יוסף חיים בק"ק שאראש פאטאק יחי' :

אחד"ש הנני ברצונך לכתוב לך מקור המנהג תענית שובבים בשנת העבור · הנה בספרי מקובלי' האריכו בענין שובבים ת"ת, ובעל של"ה בסדר שמות מאריך הרבה יותר מדאי שסימנא מילתא

מילתא היא בענין שובבים ת"ת באלו פרשיות דוקא המדברים מגלות המר, ואלו התיבות שובבים ת"ת רומזים בר"ת שובי בנים שובבים ות"ת רומז לתשובה תפלה עיי"ש שמאריך בזה ·

ובלבוש סי' תרפ"ה כתב וז"ל יש [ד] מקומות נוהגין בשנת העבור לקבוע תענית בכל יום ה' לפרשיות שובבים ת"ת והם פרשת שמות עד תצוה (ועד בכלל) וקורין בשחרית בפרשת השבוע ואומרים שומר ישראל, ובמנחה קורין ויחל, ומפטירין דרשו, ונוהגין כן מפני שהשנה ארוכה שיש יותר מחלי שנה בין בה"ב דמרחשון לבה"ב דאייר שהם ימי תענית וכפרה לכן מתענה ח' ימים כנגד החודש עיבור שהוא ארבע שבועות בכל שבוע ב' ימים, דהיי' ב"ה וכדי שלא להכביד על הציבור חלקו השמנה תעניתים ואין מתענין אלא פעם אחד בשבוע · עוד שמעתי טעם אחר והוא כי ראו קדמונינו שהנשים מעוברות הי' עלולים להפיל עובריהם בשנים מעוברות ותיקנו להתענות ח' תעניתים הללו ב"ה של כל החודש משום העוברות שלא יפילו · וכ"ל שלפי הטעם הזה שפיר מובן למה תיקנו להתחיל בשמות משום שאותה פרשה מדבר שבני ישראל פרו ורבו, לכן מתפללין שגם עכשיו יפרו וירבו בני ישראל. ואפשר שמטעם זה ג"כ לא נהגו לקרות ויחל בשחרית? רק קורין בפרשת שמות, כדי לקרות אותו פרשה שפרו ורבו, וכיון שהתחילו כן נהגו כן כל ימי השובבים, עכ"ל הלבוש ·

ואני שמעתי בימי בחרותי עוד טעם אחר יען שקדמונינו ראו וידעו שבשנת העבור האויר חזק מאוד · והגשמים מרובים והילדים הרכים מעותדים לחלי אסכרה ר"ל לכן תיקנו להתענות אז ולהתפלל על הילדים, ועיי' מ"ש לעיל בחודש מרחשון בת"א סי' ב' בחד מן הטעמים שלכן תיקנו ג"כ להתענות בה"ב בחשון שבעת ההיא האויר משתנה ומסוכן :

אמנם הפרמ"ג מביא שיש נוהגין להתענות גם בשנה פשוטה שובבים, רק בשנה פשוטה מתענין רק שובבים, ובמעוברת גם ת"ת, ויש נוהגין גם ויקהל פקודי (עיי' מג"א ס"ס תרפ"ה) ואמרתי שלפי מנהג זה מתורץ קושית האחרונים למה אין מתענין אחר חנוכה תענית בה"ב שמא מתוך שמחת חנוכה חטאו? ומתרצי' לפי שבחנוכה אין פנוים לגמרי ממלאכתם, שנית כי גם לא למשתה ושמחה הוא, אך לפי הנ"ל יש לומר שלא הי' מן הצורך לתקן בה"ב אחר חנוכה יען כי נהגו אז בתענית שובבים בכל שנה ושנה ·

ושלא להיות בית המדרש בלא חדוש אכתוב לך מה שעלה ברעיוני דבר חדש על מנהג תענית שובבים ת"ת בשנת העבור דוקא · דהנה מצינו שמונה לאוין דרבנן ואלו הן : א' שלא לעשות מלאכה בחה"מ, ב' אסור לעשות מלאכה בערב שבת ובערב יו"ט מן המנחה ולמעלה, ג' אסור לאכל פת עכו"ם של בעל הבית (ופת של נחתום מקילין), ד' בישולי גוים אסור, ה' לא ישתה אדם במסבה של גוים אפי' יין מבושל שאינו אסור משום יין נסך או אפי' שותה מכליו לבדו; ו' לא תארס אשה ולא תנשא עד שתמתין תשעים יום ממיתת בעלה; ז' לא ישא ולא יקדש אדם מעוברת חברו ומניקת חברו עד כ"ד חודש חוץ מיום הלידה וחוץ מיום שנתארסה; ח' אסור לאדם שיעשה דבר שיש בו שום חשש סכנה כגון שלא יניח פיו על סילון המקלח וישתה, ולא ישתה בלילה מן הנהרות שמא יבלע עלוקה ולא יתן מעות לתוך פיו שמא יש עליהן רוק של מוכת שחין או זיעה וכו' עיי' כל זה בס' מצות השם בסוף · והנה ידענו שרובא דרובא מבני ישראל אין נזהרים לקיים שמנה לאוין דרבנן הנ"ל כאשר נוכו לא תסיר מן הדבר אשר יגידו לך · ויען כי תיקנו לומר בשנת העבור במוסף לר"ח ולכפרת פשע וביאור מרן הגאון מהר"ם שיק זצ"ל הטעם לאמירתו

דיני יוצרות

ר"ה ושבת • יוצר אילת השחר • אופן אביר • זולת אמונתך • הפטרת השמים כסאי (א) • לחתונה (א) נשמת ישרים • יוצר אייחד • אופן כבודו אופד זולת אמהות • מרשות שארית • אתני שבחיה

זו תורה, ששון זו מילה ומתחלה כתיב ליהודים היתה ולכן צריך לימול קודם. ומהרי"ל מל אחר קרה"ת, ובת"ה מסיק שימולו אחר קריאת המגלה בסיום התפלה, עכ"ל • והרמ"א כתב לימול קודם קריאת המגלה, והגאון רא"ו ז"ל חולק מגלה זמנה בבוקר ומילה זמנה כל היום ורק הזריזין מלין בשחרית, וכ"כ הפ"ח למול אחר המגלה, וכן אני נוהג •

דיני יוצרות

(א) השמים כסאי בתוס' פסחים דף מט ע"ב בד"ה אבל כתבו בכמה דברים אנו סומכין על ספרים חיצונים ומניחין גמרא שלנו דבפרק בתרא דמגלה דף ל"א אמרי'

תולדות אסתר

לאמירתו, יען דאחת מן הראיות שהתורה מן השמים הוא סוד חשבון העבור (פיי' מ"ש בחי"ר בשיר יגדל ובמנהג שבת שם בת"א סי' י"ב) וכל זה נמסר בקבלה לחכז"ל, וא"כ מי שרואה ומבין את גדלם ואת ידם החזקה בתורת הקבלה שיקבלו איש מפי איש, יכיר ויבין שצריך להתוודות, אם עבר על דברי חכז"ל, וז"ש ולכפרת פשע, שחודש העבור מעורר אותו להתוודות על פשעיו שעבר על דברי החכמים שאמרו הכל ע"פ הקבלה או ברוח הקודש • ומעתה אני אומר שלכן תיקנו ג"כ בשנת העבור להתענות ח' תענתים כדי לשוב על ח' דברים שהעולם נכשלים בשמונה לאוין דרבנן, וד"ל • ובזה אמרתי לתת טעם על קושית הא"ר בסי' תכ"ג למה אומרים לכפרת פשע רק עד ניסן ?

וכן משמעות הפנ"מ שהקשה כזאת, ועיי' בשו"ת מרן מהר"ש שיק זיע"ל באו"ח תשובה קפ"ד מה שכתב בישוב הקושי' באורך, ולעד"ד לק"מ, יען שכל ענין האמירה הוא רק יען ששנת העבור אשר בו אנו רואין שתורתינו מן השמים והרבה נמסר לחכז"ל בעל פה כמו סוד חשבון העבור וא"כ הזמן מעורר אותנו על תשובה על חטא שחטאנו שלא שמענו לדברי חכז"ל, ויען כי תיקנו כזאת בשנת העבור לתקן הפשע בתשובה ותפלה בשמנה ימים, ויען כי מן חדש חשון והלאה אין לנו שמנה שבועות על הסדר שיהי' סיפוק להתענות באשר חנוכה באמצע, לזאת הניחו השמנה תענתים, תענית אחד על כל שבוע ושבוע שלא להכביד על הציבור, עד תחלת ספר שמות והלאה, כדי לגמור בחדש אדר, וא"כ כיון שכבר עשו תשובה על הפשעים, למה יאמרו בחדש ניסן ולכפרת פשע ? כנלע"ד במקור מנהגים הללו •

כ"ד רבך הד"ש וחותם נברכה המשולשת ה"ק שלמהרשיק מברעזאווע

דיני יוצרות

(א) לחתונה מנהג קדמונים הי' שבשבת אחר החופה אמרו יוצרות לכבוד החתן וכלה ושושביני' והי' מוציאין ס"ת אחרת וקראו לפניו בפרשת חי' שרה הפרשה אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וגו' וכתב רבינו בחיי עה"ת שעל כן הוקבע מנהג זה בישראל לקרות פרשה זו לחתן

אמרי' ר"ח אב שחל בשבת מפטירין חדשיכם ומועדיכם והוא חזון ישעי' ואנו מפטירין השמים כסאי, וכן הוא בפסיקתא, ובפרשת ויחל אנו קוראין בתענית שלנו אע"ג דתנן שם שקוראין בתענית בקללות וברכות ואנן סומכין על מס' סופרים, עכ"ל·

(ב) נביא במג"א או"ח סי' קפ"ט כתב בשבת אומרי' בבהמ"ז מגדול ובחול אומרי' מגדיל וכתב במרכבת המשנה יען כי מנהג ישראל לקרות בשבת במפטיר בנביא ולא בכתובים, לכן נהגו לומר לזכר זה בשבת מגדול דכתיב בשמואל ולא מגדיל בפתח להורות שמלות היום בנביאים

(ג) בפסיקתא כאן חסר וכך צריך לומר משום דאלו ההפטרת מנהג קדמונים הוא דכתיבים מקצתם בפסיקתא וקצתם בתלמוד לכך לא דחינן להו (כן איתא בסוף לבוש)

(ד) בחודש אב ובלבוש סי' תקמ"ט כתב במקום שאין מנהג קבוע יש לומר השמים כסאי שלא יזלזל כ"כ בר"ח

(ה) פרשיות הטעם כי ד' פרשיות כתובים בתלמוד כמ"ש בפנים·

יוצר

שבחיה· במקהלות ומי שברך· אלהי מני עד· הפטרת (ב) שוש אשיש· למילה יוצר אות ברית· אופן אזורי איומה· זולת אות ברית· גאולה יום ליבשה· אם אירע הפטרת חתן והפטרת שבת בחד נביא (ב) מפטירין בשל שבת ואח"כ מקצת שוש אשיש עד ישיש אלקיך· מהרא"ק ז"ל כתב כן נהגו אפי' בב' נביאים· ונראה דלא נהוג· ושוש אשיש דוחה כל הפטורת חוץ מר"ח ומחר חודש ושירה והנוכה וארבע פרשיות כי ר"ח ומחר חודש כתובים בפסיקתא (ג) אם חל ר"ח אב בשבת מפטירין שמעו כדפירשתי לעיל בחודש אב (ד)· ואין הפטורת ר"ח דוחה ד' פרשיות (ה) וק"ו מחר חודש וק"ו חתן שכולם אין כתובין בתלמוד כמו ד' פרשיות· פעם אחת אירע חתונה ופרשת שקלים בר"ח והפטירו רק בשקלים· שבת שירה וחתונה יפטירו בדבורה. ושוש אשיש עד אלקיך· וכן הדין בכל ד' פרשיות· כך הי' נוהגין בווינא· ולא חשו לתרי נביאי'· אם אירע מילה בשבת שבין פסח לעצרת

אז אומר יוצר ואופן דמילה והשאר השייך לאותו שבת ואומרים יום ליבשה קודם

תולדות אסתר

לחתן להזהיר את העם שיזהר בנשואיו שלא יקח אשה לשם ממון או לשם יופי ושידבק במשפחה הגונה ושידבק בקרובותיו, עיי"ש ועיי' בסי' שאח"ז·

(ב) הפטרת שוש אשיש, ובספר פחד יצחק אות ספר בדף קס"ב כתב וז"ל: הרב כנה"ג בא"ח בהגהות הטור סי' רפ"ב כתב נוהגים בכל המקומות בשבת של חופה אחר שקראו בסדר היום קוראים לחתן בס"ת בפרשה ואברהם זקן עד ולקחת אשה לבני משם ומפטירין בישעי' שוש אשיש וכו' עיי"ש · והנה לא ראיתי ולא שמעתי הטעם למה אין נוהגין כן במדינתינו ? ואמרתי לעצמי הטעם ע"פ תוס' מגלה כ"ג שלכן אין קורין בשבת פרשת המוספין לפי שהיינו צריכין להפטיר במה דסליק, והיי' כל הפטרת מענין אחד, עיי"ש, ואפשר מזה הטעם לא נהגי' כן משום דבקהלה גדולה מתרמי כזאת כמעט בכל שבת · ויהא כל ההפטורות כמעט מענין אחד :

כין

קודם שירה חדשה וגאולה דאותו שבת במקומו קודם גאל ישראל · ר"ה ושבת בין פסח לעצרת (ג) יוצר (ו) ואופן דר"ח והשאר השייך לאותו שבת · מילה ור"ח·

(ו) יוצר יוצרות הללו בין פסח לשבועות תיקנו על הצרות שהי' לקדמונים מאז, א' מתו אז תלמידי רע"ק ומטעם זה אומרי' ג"כ בשבתות הללו אב הרחמים כדי להזכיר נשמת

תולדות אסתר

(ג) בין פסח לעצרת · שובע שמחות, ורב ברכות ישיג בין פסח לעצרת, תלמידי הרבני המופלג מו"ה יהושע יואב ווייס נ"י נאמן בייסוד קיסאויסאללאס יעה"ב·

מכתבך אם לעשות נשואין בר"ח סיון קבלתי· והנה ביום א' העבר הי' אצלי הרב המה"ג דק"ק ווייכערן יחי' ושאל אותי ג"כ אודות זה, והשבתי לו לענ"ד קשה הדבר להתיר מכמה טעמים לעשות נשואין בין פסח לעצרת חוץ מיום ר"ח אייר ול"ג בעומר כמבואר במג"א, ואף שבח"ס או"ח סי' קמ"ב נוטה להתיר נשואין בג' ימי ההגבלה בעיר שלא הי' בו נשואין באותו שנה בל"ג בעומר, בכ"ז בדורינו אשר רבו המגלגלים האיך נאמר לו בשנה הזאת מותר לעשות פה נשואין לפי שלא הי' נשואין מקודם ובשנה הבאה לא נתיר לעשות נשואין בשביל שכבר הי' באותו שנה, או האיך נאמר להלכה שפה אסור לעשות נשואין ובמקום קרוב עושין הכי אנשי דורנו מסוגלים להבין ולהשיג עד היכן הגיע כח חכז"ל? ובאמת בבאי הנה שמעתי שבמקומות הסמוכין לכאן עשו נשואין בימים שבין פסח לר"ח אייר, והרואה במג"א וח"י ימצא שאין נכון לעשות נשואין בימים שבין פסח לר"ח אייר, וצריך טעם על איזה סמך נוהגין להתיר בנשואין מה שהוא נגד הדין והמנהג? ובכרם שלמה אוסר בפירוש לעשות נשואין עד ר"ח.

מתחלה נחקור מקור המנהג לאסור בנשואין מפסח עד העצרת, ביבמות ס"ב איתא שבאותו זמן מתו כל תלמידי רע"ק ומתאבלין עליהם, ורק בל"ג בעומר פסקו מלמות, ויש נוסחא שמתו ופסקו למות ט"ו ימים קודם עצרת (עיי' לבוש סי' תל"ג) ולפי נוסח זה הי' לן לאסור גם בל"ג בעומר לפי שמתו גם ביום הזה ורק מל"ד בעומר ואילך מותר לגמרי· וא"כ לדידן שמספרין ועושין נשואין ביום ל"ג בעומר ע"כ צ"ל ע"פ הנוסח שפסקו מלמות ביום ל"ג בעומר ומשם והלאה מתו עד עצרת, ולפ"ז יהי' אסור לעשות נשואין בר"ח סיון ובג' ימי ההגבלה·

אך יש עוד דעה אחת שלא מתו בח' דפסח לפי שהי' יו"ט לבני הגולה וא"כ לא מתו רק ל"ב יום ומותר בל"ג בעומר וגם מר"ח סיון והלאה·

ומעתה אותן שמקילין לעשות נשואין בר"ח סיון וג' ימי הגבלה תולין עצמן בזה בצירוף הקושי' למה אין מתירין לישא בימי הספירה למי שלא קיים עוד פו"ר או אין לו מי שישמשנו כמו שמתירין לאבל תוך שלשים כדאיתא ביו"ד סי' שצ"ב וכ"ש כאן שהיא אבלות ישנה? אך לכאורה אין דומה אבל לימי הספירה, באבל שרק הוא לבדו הוא אבל התירו לו משום מצות פו"ר, משא"כ בימי הספירה אף שהיא אבלות ישנה אך החיוב על כולם להתאבל והאיך נתיר לו משום מצוה שעליו, וזה פשוט·

אך מצאתי סמך להתיר · בס' בגדי ישע לא"ח סי' תל"ג וז"ל: רבינו מנחם דילונזאני בס' שתי ידות כתיר

נשמת תלמידי רע"ק (לבוש או"ח סי' תל"ג) ור"ח באותן שבתות שבין פסח לעצרת
ב' בימים הללו הי' ג"כ גזרת שנת תתנ"ו וכמה יוצר
קהלות קדושות מסרו נפשם על קדושת השם (שער אפרים) ומזה הטעם אנו אומרים אב הרחמים בין המצרים. ועוד מצינו טעם על ימי הספירה לעורר אבלות על דעת ר"י בן נורי שאמר משפט רשעים בגיהנם מפסח ועד עצרת · ועוד שהם ימי הדין על התבואה · שלכן העומר בא מן השעורים, ע"כ נכון להרבות בתפלה ובתשובה בימים הללו ·

וגאולה

תולדות אסתר

התיר לישא אשה בזמן שיש סכנה כגון שלא קיים פ"ו או שאין לו מי שישמשנו ולא חיישי' למנהגא ונושא בתנאי שלא ירבה בשמחה, עיי"ש, והרי"ף כתב מחזיר גרושתו מן הנשואין בכל גוונא שרי דאין כאן שמחה ובשו"ת חנוך בית יהודא סי' כ"א מתיר ג"כ באופן שיש לחוש שיתבטלו הנשואין עיי"ש ·

ולי יש דרך חדש בזה דהנה נוסף על טעם האמור מצינו עוד ב' טעמים שאין ימי הספירה מוכשרים למשתה ושמחה, א' לפי שמשפט רשעים בגיהנם לר' יוחנן בן נורי מפסח ועד עצרת, ב' שהם ימי הדין על התבואה, שלכך העומר בא מן השעורים, ע"כ נכון להתאבל ולפשפש במעשים בימים הללו, ועוד אמרתי טעם והוא העיקר לדעתי שהחמירו בדורות האחרונים לעשות משתה ושמחה מפסח עד עצרת, כי כמה קהלות קדושות נהרגו בימים הללו, וגזרת שנת תתנ"ו הי' ג"כ בין פסח לעצרת כידוע לכל בקי בקורות העתים (עיי' שער אפרים ה' קרה"ת ולבוש או"ח סי' תל"ג), וא"כ ימים הללו לא מסמני, וסימני מילתא היא דאתחזק כתלתא זימנא שאין טוב לעשות קשר לטובה, בימים שאין מזל לישראל, כעין שכתב בב"י לאו"ח ר"ס תקנ"א שאין נושאין נשים מי"ז בתמוז עד שבת נחמו לפי דלא מסמני מילתא, עיי"ש.

ומעתה אני אומר שהאחרונים רק מטעם האחרון אסרו לעשות משתה ושמחה בין פסח לעצרת, כי לא מסמני מילתא לעשות נשואין בימים הללו, כמו דלא מסמני בין המצרים, ורק מפני יראת לעגזאר לא כתבו הטעם, ותלו הכל במיתת י"ב אלף תלמידי רע"ק שמתו בימים הללו, ובאמת קשה על הטעם, כיון שמתו כולם, האיך התירו לעשות שמחה בל"ג בעומר אחר שמתו כולם ? לזאת אני אומר, שרק מפני יראת לעגזאר העלימו הטעם, כמו שמצינו כמה דברים שהעלימו מחמת יראה או מפני איבה, כעין שמצינו במגלת תענית ט' טבת מתענין וכתב המג"א לא ידענו הטעם ? ובאמת נתברר שבט' טבת נולד הנוצרי, ועי"ז תיקנו התענית, וחששו לומר הטעם מפני יראת הלעגזאר ומשום איבה · כן אני אומר שלא רצו לומר שאנו מתאבלין בין פסח לעצרת על הגזרות שסבלנו בדורות שלפנינו, כדי שלא לעורר שנאה, ועי"ז נעלם לגמרי מקור המנהג שלא לעשות נשואין בין פסח לעצרת ומזה בא שזה אוסר וזה מתיר · ולו עמי שומע לי, ישראל בדרכי הלכו שלא לעשות נשואין בין פסח לעצרת, ודי להקל לצורך מלוה בר"ח אייר ול"ג בעומר · בר"ח משום כבוד דר"ח ובל"ג בעומר שאז פסקו תלמידי רע"ק למות, וזה בסימן טוב מן השמים לאותו יום ·

כ"ד רנך הד"ש וחותם בברכה ה"ק שלמהרשיק ברעזאווע

חתונה

יוצר ואופן דר"ח השייך לאותו שבת וגאולה דמילה (ז) קודם שירה חדשה • חתונה בשבת שלפני שבועות אומר רק נשמת דחתן והשאר השייך לאותו שבת • וכן הדין. עד ר"ה • חתונה ומילה אומר נשמת ויוצר וזולת דחתן ואופן וגאולה דמילה • ר"ח וחתונה אומר נשמת וזולת דחתן יוצר ואופן דר"ח • ר"ח ומילה (ח) וחתונה נשמת דחתן יוצר ואופן דר"ח • וזולת דחתן וגאולה דמילה • ר"ח טבת או אדר או ניסן בשבת אומר רק אופן דר"ח והשאר השייך לאותו שבת • מילה בארבע פרשיות אומר אופן וגאולה דמילה והשאר השייך לאותו שבת • ר"ח ומילה באותן ד' פרשיות יוצר ואופן דר"ח וגאולה דמילה והשאר השייך לאותו שבת • מילה וחתונה בשבת הגדול אומר נשמת דחתן וגאולה דמילה (ט) והשאר השייך לאותו שבת • מילה ביום ז' או ח' דפסח או בשבת דהפסקה אז אין אומר רק גאולה דמילה ואפילו בחול אומרים יום ליבשה (י) • אבל כל שאר יו"ט ומילה שהי' בחול א"א יום ליבשה רק אם חל בשבת • פעם א' אירע מילה בברונא בשבת שלפני ר"ה וצוה מהר"ש לומר יוצר וזולת השייך לאותו שבת משום דהיוצר וזולת מיירי ג"כ במילה בחרוז הלק ה' קדוש צוה להם לעולם בריתו וגם כתיב בו זכרון חוק לעולם בריתו • ובזולת כתיב סוד ה' ליראיו להודיעם בריתו • פעם אחת אירע חתונה (ד) בר"ח ניסן שחל

(ז) וגאולה דמילה ע"פ המדרש בזכות מצות מילה נגאלו ישראל ממצרים, ולכן אומרי' בשבת במילה היוצר גאולה דמילה ובחול נוהגין לומר הברכה צור ישראל וכו' גאל ישראל •

(ח) ומילה מה שמברכין אז על היין לפי שאין שירה אלא על היין ואינו אלא מצד המנהג, והתפלה שאומר המוהל קיים את הילד וכו' הוא הפסק, ולכן נוהגין ליתן לתינוק הנימול או לתינוק אחר לשתות דאין קפידא כל כך בתינוקות אם ישהה או יפסיק, שהרי רק משום שלא יהא גנאי לכוס צריכין לטעום ממנו (מהרש"ל סי' ל"ט) •

(ט) דמילה בפדר"א פרק כ"ט איתא כשמלו את בני ישראל כשבאו לארץ לקחו את הערלה ואת הדם וכסו בעפר המדבר, וכשבא בלעם ראה את כל המדבר מלא מערלתן אמר מי יכול לעמוד בזכות דם מילה שמכוסה בעפר מכאן אמרו חכמינו מכסין את ערלת הדם בעפר, וכך הי' נוהגין עד שנחלקו לשתי ממלכות ומלכות אפרים מנעו אותן מלמול ועמד אלי' ז"ל וקנא קנאה גדולה ונשבע על השמים שלא להוריד טל ומטר ושמעה איזבל וביקשה להרוג אותו, וכו' אמר הקב"ה חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שתראה בעיניך מכאן התקינו חכמים לעשות מושב כבוד למלאך הברית, עכ"ל וזה המקור לעשות כסא של אלי' •

(י) יום ליבשה מפני שהייך יותר ליום זה שהי' בו קריאת ים סוף אשר זה הפיוט נתייסד עליו • (לבוש)

בסעודה

תולדות אסתר

(ד) חתונה ששון ושמחה ויקר, לדודי היקר, הרבני החסיד, בקי בש"ס ופוסקים כקש"ת מו"ה מרדכי גרינוואלד הסי"ו בעיר סאלנאק יע"א • אדוני דודי ! מכתבו קבלתי אשר

אשר בו הודיעני צערו מן המתחדשים דשם, אין לנו רק ליסא ולסבול ואסור לייאש, וזה איזה שנים אמרתי בדרשה: יאוש כדי לא קנו, את אחי אנכי מבקש כי המה תעו בשדה, וד"ל · ומה שכתב שמעמידין החופה לא לבד בבהכ"נ מה שהוא נגד המנהג עוד הוסיפו ומעמידין החופה בשחרית אשר לדעתו לא לבד נגד המנהג חוטאים אלא שעוברין ג"כ בזה, שהחתן וכלה אין מתענים, ואין להם זמן להרהר בתשובה באותו היום שקדוש הוא לחתן וכלה כיוהכ"פ, אשר בגלל זאת הנהיגו, שהחתן וכלה אומרי' בתפלת מנחה קודם החופה תפלת יום הכפורים, והאריך בזה, וביקש לשמוע מה שמצאתי באלו הדינים, כדי להכות על קדקד המתחדשים ומהרסים, והנני נרצונו לברר הענין כיד ה' הטובה עלי ·

בירושלמי סוף בכורים תניא חכם חתן נשיא גדולה מכפרת וכו' חתן דכתיב וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת וכו מחלת שמה והלא בשמת וכו' אלא שנמחלו עונותיו, עיי"ש ויען כי אין מכפרין רק לשבים ולמאמינים, דלא עדיף מיוהכ"פ עצמו שאינו מכפר רק לשבים לזאת תיקנו שהחתן והכלה מתענים ומתפללין תפלת יוהכ"פ מפני התשובה · ועוד אמרו טעם אחר כדי שלא יאכל וישתה וישתכר ויאמר (או ויאמרו אחרים) קדושי טעות הן · ויש נפקותא בין טעמים הללו · לטעם הראשון ראוי להשלים התענית ולטעם ב' א"צ להשלים אלא עד אחר החופה, וכן מי שיש לו נשואין בימים שאין רשאין להתענות אין צריכין להתענות מטעם הראשון (רק שלא ירדוף אחר המותרות) · ואם האב מקבל הקדושין בשביל בתו, צריך הוא להתענות לפי טעם שני (בית שמואל סי' ס"א) . ואני מצאתי רמז בתורה שהחתן מתענה מטעם ב' ע"פ מ"ש בקדושת לוי עה"ת גבי אליעזר דכתיב ויושם לפניו לאכל, ויאמר לא אוכל עד אשר דברתי דברי, כי אליעזר קדש את רבקה בשליחות יצחק, והחתן אסור לאכל ולשתות עד אחר קדושין, כי שמא יאכל וישתה יותר מדאי, ויאמרו קדושי טעות הן, וז"ש לא אוכל עד אשר דברתי דברי, וזו הקדושין · והן לטעם ראשון והן לטעם ב' גם אלמן שנשא אלמנה מתענה, יען דשם כתיב על נשיו ·

וראיתי בהפלאה בק"א שצריכין לב' טעמים הללו דאי משום שכרות לחוד, הי' נכון לקדש בבוקר, וצריך טעם שנמחלו עונותיהם, וא"כ צריך להתענות, ויען כי מיד אחר החופה מתחילין ז'ין ימי המשתה, והוי כרגל, דחל עליו שמחת הרגל, לזאת החיוב להתענות ולעשות החופה לעת מנחת ערב; ואי משום מחילה בלבד, הי' ראוי שיתענה ויאכל קודם החופה, כדאיתא באו"ח סי' רמ"ט דבתענית בערב שבת לא ישלים, שלא יכנים לשבת כשהוא מעונה, יעיי' באו"ח סי' תקנ"ע ס"ע, לזה צריך טעם ב' שמשום חשש שכרות אי אפשר שיאכל וישתה קודם החופה, א"כ לפ"ז במקום שהקדושין הם בשעת שדוכין, והחופה הוא לאחר זמן, ראוי לעשות הקדושין בבקר קודם האכילה, משום חשש שכרות, וביום החופה ראוי שיתענה עד קודם החופה, ויטעום קודם החופה, כיון דכבר נעשו הקדושין, אין חשש שכרות, זת"ד יעוי"ש · ונעלם מהגאון ההפלאה ז"ל שכבר קדמו אותו בזה בס' חופת חתנים ס"ו ושם מביא מכנה"ג בימי' שאין מתענין יעשו החופה בשחרית ולא יאכל עד אחר החופה ·

היוצא לנו מזה שהמנהג שהחתן והכלה מתענים ביום חופתם הוא מנהג אשר יסודו בש"ס ופוסקים, והמתחדשים בזמנינו שפורקי' עול התורה והמצות מעליהם, ועבדי התאוה רק בסיר בשר עיניהם ולבם, מה לנו בזה, אם עושי' החופה בבקר או בערב? הם אוכלים ושותים כתאות לבם בסעודת הגות, ואין משגיחין לא בטעם א' ולא בטעם ב', ואולי טוב להניח אותם אם

רוצים

רוצים להעמיד החופה בשחרית בעוד שלא אכלו ושתו, וד"ל, לזאת לדעתי טוב השתיקה גם בזה · וימחול לעיין בברכי יוסף לאו"ח סי' קל"א ס"ה שהאריך לענין נפילת אפים בחתן ומביא שיש מקומות שהחתן הולך לחופה בערב ומקומות בשחרית אחר התפלה, ומביא שם שבארץ צבי המנהג שהנשואין סמוכין לתפלת השחר או לתפלת מנחה ·

ומה שמתרעם עליהם שאין חוששין על המנהג שנוהגין מקדמת דנא שהכלה מקפת את החתן ג' פעמים, קודם סדור הקדושין, וביקש ממני להודיעו דעתי ומה שמצאתי בזה בספרים, ומה שקבלתי מרבותי, הנה שמעתי הטעם, שכל זה רק לרמוז על ענין תחיית המתים, היי' שני פעמים האיש מזווג את עצמו עם אשתו, זיווג ראשון ארבעים יום קודם ליצירת הולד כמאמרם ז"ל, זיווג ב' הוא הזיווג בזה העולם, זיווג שלישי בעולם שכולו טוב, ולרמז זה נהגו שהכלה מקפת את החתן ג' פעמים, ועוד טעם שני כנגד ג' פעמים וארשתיך בפסוק וארשתיך לי לעולם · ועוד טעם לעורר שהבעל מקדש בג' דברים בכסף בשטר ובביאה והבעל מחויב ג"כ ג' דברים שאר כסות ועונה ·

ואני אמרתי טעם חדש בזה ע"פ הדין, יען דנהגו מקדמת דנא משום צניעות לכסות את פני הכלה כמ"ש הרמ"א בסי' ל"א, ויען כי אסור לקדש עד שיראה, וכן ב' עדים צריכין לראות הכלה קודם שמקדש, ועיי' בחדושי מהרי"ט (הובא בב"ש לאו"ח סי' ל"א) באחד שקידש אשה והי' פניה מכוסות ולא ראו העדים אותה אלא אח"כ כשהלכה החזירה ואמרו לה שתגלה פניה כדי שיוכלו להעיד, ואז ראו אותה, והאריך לצדד שלא לחוש לקדושין, הואיל ובאותו שעה שנתקדשה לא ראו אותה, א"כ הו"ל מקדש שלא בעדים, עיי"ש ועיי' תשו' רשב"א סי' תש"פ ·

מעתה לפ"ז אלו שלשה, החתן ושני עדים צריכין לראות הכלה מצד הדין, ואם לא ראו, הקדושין הם בספק, ומטעם זה הנהיגו שהכלה מקפת את החתן ג' פעמים, כדי שאלו שלשה יראו בפני הכלה קודם הקדושין, וזה לדעתי טעם הגון וישר ע"פ הדין וע"פ השכל, ובזה אני אומר, בזה, הדבור יפה מן השתיקה, ואם יש בכחו לעורר יעשה בזריזות ·

ומה שכתב שהמתחדשים שם חוטאים בכפלים, שאין נותנים אפר בראש החתן וגם אין שוברין כוס של זכוכית תחת החופה שמביא המחבר ורמ"א באו"ח סי' תק"ס, ונכפל באהע"ז סי' ס', וכל אלו הדברים נאמרו כדי לזכור את ירושלים, שנאמר אם אשכחך ירושלים וגו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי ' הנה המעיין במהרש"א ברכות דף ל"א ימצא עוד טעם למה נותנין אפר על ראש החתן ולמה שוברין אז הכלי, דאיתא שם מר בריה דרבינא עביד הילולא לבריה וכו' קא בדחו טובא אייתא כסא דמוקרא בת ד' מאה זוזי ותבר קמייהו ואעצבו וכתבו התוס' שם מכאן נהגו לשבור זכוכית בנשואין וכתב מהרש"א זכוכית הוא כלי חשוב מאד, ועיקר יצירתו ועשייתו מעפר, ושבירתו זו מיתתו, כן האדם נוצר מעפר ועומד למיתה לשוב להיות עפר · לזאת בעל שמחתו מעוררי' אותו על המות בכדי שלא יתגאה ולא ישכח על העתיד ·

והנה כבר נשאלתי מידידי התורני מו"ה אנשל כהן יחי' בק"ק מאדארהש יע"א למה נוהגין בשעת כתיבת התנאים לשבור כלי חרס ובחתונה כלי זכוכית דוקא ? והנה שגור בפי העולם הטעם ע"פ מ"ש הזוהר ויסלח · כחומר ביד היוצר כן אתם בידו בית ישראל מאי נאמר, אלא דא הוא חמר דהאי זכוכית, דאע"ג דאתבור אתתקין, ואית ליה תקנה וכו' עיי"ש ובסנהדרין ל"א · ובמקום אחר אמרתי, שזה המקור מן הפזמון כי הנה כחומר שאומרים בתפלת כל נדרי

לעורר את האדם שאם ישוב בתשובה שלימה ישוב לקדמותו, ונמחלו לו עונותיו, ולכן שוברין כתובה כלי זכוכית לומר כזה, שמה שחטא בימי בחרותו נמחול לו, אם ישוב לה' תקנה יש לו, ומטעם זה

שחל בשבת ואמרנו רק נשמת דחתן ואופן דר"ח · ויש אומרים אופן דחתונה וכל השאר השייך לאותו שבת · והיינו מפטירין

שוברין בהתחלת הנשואין שהוא בעת כתיבת התנאים כלי חרס, יען לכלי חרס לא מהני הגעלה, כאשר הטעם שכו לא יצא לעולם, כן האדם בלא אשה, אם רוצה נתקן מה שעוות, עליו לבחור דרך חדש, ובזה מובן למה נוהגין לשבור הכוס שברכו עליו ברכת אירוסין (אה"ע סי' ס"ה ס"ג) דוקא? יען שכל זמן שהי' מקושר רק ע"י כתיבת התנאים ולא ברך ברכת אירוסין הי' עוד בגדר כלי חרס שאין לו תקנה, אך כיון שמאורס בזה נעשה כחומר ביד היוצר שיש לו תקנה, ועיי' בר"ש בפ"ק דכלים שכלי זכוכית אין חוזרין לטומאתן: ועוד נלע"ד, דהנה כבר הקשו האיך נהגו כדי לעורר על חרבן ירושלים או להכניע את השמחים שלא ישמחו ביותר לשבור כלי, הא עוברין בזה על בל תשחית? אך שלא לסתור לגמרי המנהג אשר יסודו בירא' ה' הנהיגו לשבור בכתיבת התנאים כלי חרס שכבר נשבר, וביום החתונה הניחו המנהג לשבור כלי זכוכית, (ואחר זמן רב מצאתי בכרם שלמה לאה"ע בתשובות סי' ע"ח שמברר ע"פ הדין אין לשבור כלי שלם משום בל תשחית ורק כלי שכבר נשבר, ולכן כתבו התוס' לשבור זכוכית ולא כתבו כוס זכוכית, עיי"ש ועיי' חלק רביעי סי' ל"ה מ"ש בזה) ·

ושלא להיות בית המדרש בלא חדוש אכתוב לאדוני דודי ני' מה שעלה במחשבה לפני במנהגא הדין לשבור הכוס תחת החופה · דהנה לכאורה אם הטעם משום לעורר על כל הדברים הנאמרים לעיל, למה יסדו המנהג לשבור דוקא תחת החופה, הי' לנו לשבור או קודם החופה, או אחר ברכות אירוסין או אחר שקידש בטבעת או בעת שיושבין ושמחין בסעודת הנשואין, ולמה דוקא אחר ברכה האחרונה? ונ"ל בזה דבר חדש דהנה מצינו שהקדמונים קפדו מאד שלא לאכל ולשתות זוגות כמבואר בש"ס פסחים ק"י, ומצאתי בשלחן ארבע טעם על איסור זוגות, כדי להרחיק את הטעם מאמונת ב' רשיות שהאמינו אז, ולקרבם לאמונת יחיד ומיוחד · ולכן אסרו הזוגות אפי' בדברים הנאכלים ונשתים להיות אות וסימן על הענינים השכליים, ולכן אין מתחילין בבי"ת זת"ד · ומעתה אני אומר, יען כי בחופה הם ב' כוסות, כוס של אירוסין וכוס של נשואין, וכדי להרחיק מאמונת ב' רשיות שהאמינו הרבה ולקרבם אל אמונת היחיד, תיקנו לשבור כוס אחד · ולא ישאר רק אחד · לעורר על אמונת הייחוד · ובמקום אחר אמרתי בזה הדרך לתת טעם על המנהג שנהגו חכז"ל להרבות בנרות שבת בליל שבת, כדי להרחיקם מאמונת הקראים שהי' בזמניהם ודרשו, לא תבערו אש בכל מושבתיכם, וישבו בליל שבת בחשך · כענין שתיקנו להתפלל יוצר אור ובורא החשך ביום, להוציא מלב האפיקורסים שהאמינו, מי שברא אור לא ברא חשך (מחבר או"ח סי' נ"ט), וכענין שתיקן עזרא (משנה ברכות נ"ד) לומר מן העולם ועד העולם מול המינים שאמרו שאין העולם אלא עוה"ז ·

ועתה אבא במה שהתחיל מעכ"ת ני' בנידון החופה שנותנין בבהכ"נ ומתרעם על הרב וכו' הסמוך לנו ושמע כבר לקול המתחדשים ולא לקול היוצא מקדשי קדשים כאשר האריך בזה הגאון בעל מחולת המחנים המברר גודל האיסור, ואען ואומר: הנה מן הטעמים הידועים לנו בדרך נגלה הוא:

(א') דכתיב והי' מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ונאמר ונשמרת מכל דבר רע ואמרו חכז"ל שהוא אזהרה להשמר מן ההרהור (ע"א דף כ') ואם בכל עת ובכל זמן החיוב להזהר מהרהור, מכ"ש במקום קדוש, במקום רנה ותפלה, והראי' ע"ז, שמאז בבהכ"נ עזרת נשים נפרד מעזרת אנשים כדי שלא יבאו להרהור, והאיך יבאו לבהכ"נ אנשים ונשים, בחורי' ובתולות? ועיי' סוכה נ"א התקינו שיהי' נשים יושבות למעלה ואנשים למטה שלא לבא לידי קלות ראש ·

(ב') בתוס"ק הרמ"קה את האשה בימי נדתה מכל דבר שבקדושה, והוא דבר מפורש, בכל קדש לא תגע עד מלאות ימי טהרתה, ואפי' לעזרת נשים לא באו הני נשים לדקיות, כמבואר באו"ח סי' פ"ח, והאיך נאמר שיבאו לעזרת אנשים בעת נדתם?

(ג') בתוס' קדושין נ"ב בד"ה אשה בעזרה, כתבו, אשה בעזרה להתקדש מנין, הרי אין רגילות שתכנס לשם כדי להתקדש שהרי בזיון הוא וכו' עיי"ש ·

(ד') כמו שכתב הרמ"א באה"ע סי' ס"א שהוא לסימן טוב שיהי' זרעם ככוכבי השמים: ואני לעצמי אמרתי עוד ב' טעמים נכונים ע"פ הדין והמוסר, ואלו הן:

(ה') יען דאם אחד מקדש בחוץ בפני ב' עדים, הקדושין הם קדושין ממש, והיא אשת איש לכל דבר, לזאת בכיוון הנהיגו לעשות החופה בחוץ, חוץ לבהכ"נ, שלא יאמרו הקדושין הם רק קדושין כשנעשו במקום קדוש, משא"כ כשמקדש בחוץ לא הוי קדושין, לזאת הי' מן הצורך שלא לבא לידי מכשול להראות שהקדושין הם קדושין בכל מקום ובכל זמן:

(ו') לבתולה יש מאתים ולבעולה רק מנה, ובמה יודעין אם היא בתולה או בעולה? אם נותנין החופה בחוץ וברחוב בפרהסי' בזה מפרסמין שהיא בתולה כשרה בנשים אשר מעולם לא היתה לאיש, אך הבעולתא שלא שמרה את כבודה ואת בית משפחתה לה אין נותנין החופה בפרהסי' רק בצינעא, וזה הוא ג"כ מוסר לשאר בתולות, שידעו להזהר שכל כבודה בת מלך פנימה ואין עיקר התכלית לבזות את הבעולתא, רק לעורר את האמהות שישגיחו על בנותיהם שלא יבאו לידי בזיון ח"ו · כעין שנהגו בילד שתוקי או ממזר שלא למול בבהכ"נ רק בחצר בהכנ"ס, לעשות היכר בין זרע כשר לזרע פסול או פגום, עיי' ש"ך יו"ד סי' רס"ה ס"ק י"א · ותמה אני שלא ראיתי ולא שמעתי עוד משני טעמים הללו שממקור הדין והמוסר הם נובעים!

ואותן המתחדשים בזמנינו שהקדושין הנעשים חוץ לבהכ"נ פגול בעיניהם, איזה גדר וסייג עושי' לעורר את בניהם ובנותיהם שילכו בדרך הטוב ושיהי' צנועים?

מעתה אני אומר שאותן הנותנים החופה בבהכ"נ חוטאים בכפלים, חוטאים נגד הדין של תוה"ק פוגעים בכבוד בהכ"נ וגם תועים בדרך השכל · אך מטעמא דרמ"א שהבאתי בטעם ג' שהוא לסימן טוב ולברכה, ולדעת התוס' בכתובות ה' ע"א בד"ה מאי איכא שבשביל שלא חפץ בברכה לא מיקרי עבריין, אין איסור ליתן בבהכ"נ אם לא שנאמר הטעמים שהבאתי · אך בבית לא מצאתי לאסור משום טעם, וכן מורה מלשון חתם סופר באה"ע ח"א תשו' צ"ח · וכן מורה לשון רש"י במגלה דף ה' ע"ב בד"ה ונטיעה כשמשיא אשה לבנו הראשון בונה לו בית ונוטה לו חופה בתוכו, וכן משמעות לשון התוס' בסוכה כ"ה בד"ה אין שמחה אלא בחופה פעמים שאפילו ברחוב העיר מברכין כשהם מרובין ואין יכולין לכנוס לבית וכו' עיי"ש. והנה דיש לפלפל בזה, בכ"ז לדינא אני אומר שאם מאיזה טעם רוצים לעשות החופה בבית, אין למחות ביד חזקה כי אין לנו על מה להשען לאסור איסר, אך בבהכ"נ איסור גמור הוא, וכל מי שיש בידו

למחות ימחה ואבני בתי כנסיות יהי מצוינים ישרים לפני נותן התורה ית"ש:
ועתה אבא להצדיק את הצדיק אשר אנו מכירין את גדלו ואת ידו החזקה בתורה ובמעשים טובים
ואם בקהלתו המתחדשים עצמו כמאד מאד כבילי כנים על הטלה, ורובם ככולם מהפכים הקערה על פניה, מה הי' לו לעשות? תמה אני על מע"כ דודי ני' שדרכו לדין את כל אדם לכף זכות, ומכ"ש איש צדיק וחסיד כמו שהוא הרב הנזכר ופה תולה החסרון באיש אשר לא חטא מעולם! וכי לא ראה מה שכתב בס' מחוהמ"ח שהביא במכתבו שכתב בסוף וז"ל; ואם נמצאו קהלות ובתוכם יושבים על כסא ההוראה קדושי עליון ועשו שם שנוים רבים במנהגי ישראל, ומדוע לא נפרדו ממקהלותם? אמנם חלילה להיות יד הרבנים במעל הזה, וגם לא ישתקו, ויד לפה לא ישימו, אפס כאשר ראו אחרי תוכחות רבות כי לא עלתה בידם, לא יעזבו את שארית ישראל להיותן כצאן בלא רועה, פן יקחו להם רועה אויל, ותחת מורה הוראה, יושיבו מורה הרעה ח"ו, וכאשר יעשה רופא הגוף ברואותו, כי אפס תקות אבר אחד יתחכנו, למען לא יתכלה כל בנין הגוף, כן עשה אלי' הנביא והקריב קדשים בחוץ בשעה ההיא למען יחזיר העם אחור, ויענו ויאמרו ה' הוא האלהים, וכמהו עשה אהרן קדוש ה', ולא עזבו הנביאים את שארית ישראל, והחזירו אותם לאט לאט, כן מלפים הרבנים האלה לישועת ה', אשר ישיב שבות עמו והשיב לב בנים אל אבותם עכ"ל:

ורבינו יונה כתב כי תראה אדם אשר ידבר דבר או יעשה מעשה · ויש לשפוט את דבריו ומעשיו לצד חובה ולזכות, אם נאים ההוא הוא ירא ה', החיוב עליך לדונו לכף זכות והוא מצות עשה מה"ת שנאמר בצדק תשפט עמיתך, עכ"ל:

ומעתה הרב הזה הוא צדיק בכל דרכיו ומעשיו, וכי אין די בהתגללות שכתב הרב בעל מחוהמ"ח הנ"ל לדונו לכף זכות? אבא מצא דודי מקום לומר שיקח את מקלו ותרמילו לילך נע ונד בארץ, לעמוד על פתחי נדיבים, ויבא איש בער, ויאכל את לחמו ואת לחם אשתו ובניו אשר עליו לפרנסו? ועל זה אני אומר הפסוק: חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והי' כצדיק כרשע חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט! ושמעתי מאמ"ו דודי הגאון הצדיק מו"ה דוד שיק רב בק"ק עוקייא הפי"ו הכוונה שאברהם אמר בדרך תפלה לפני ית"ש שאי אפשר למלוך שהוא שופט כל הארץ ·, לדין במדת הדין לבד · כי מה יעשה אם כל בני הארץ יחטאו וע"פ מדת הדין יתחייבו כולם? וז"ש מאחר שאתה שופט כל הארץ אי אפשר לך לעשות המשפט ע"פ מדת הדין, ורק ע"פ מדת הרחמים אפשר להיות מלך על כל הארץ, ודפח"ח: כן אני אומר בנידון אשר לפנינו, אם לא נרצה לדון לכף זכות, וכי על קדושי עליון אשר במדינתינו נחריץ המשפט לכף חוב ח"ו? והצ"ע רק דבר אחד, והוא · המנהג לקרא בשם יעמוד פלוני בן פלוני, והוא מנהג שהי' כבר בזמן בעלי תוס', כמבואר בספר חסידים ובלבוש וברמ"א לאו"ח סי' קל"ט, והגאון בעל מחוהמ"ח האריך בזה לבאר מקור המנהג ותכליתו שהוא לחשיבות ותכלית, ומביא כמה מאמרים ומדרשים המורים שהוא לחשיבות, ואח"כ מברר שע"פ הדין ראוי לקרא לתורה בשם, כדי לברר עי"ז בנתינת הבגט את שמו ושם אביו יעוי"ש להאריך בזה · וזה איזה שנים שרצו פה ג"כ לשנות המנהג ולקרות לתורה יעמוד כהן ואמרו לי, שבכמה קהלות קדושות עושין כן, ולמה יגרע נחלתם משאר מצות בית ישראל, והשבתי להם כנ"ל שהוא מנהג ישן נושן שיש לו בש"ס ופוסקים יסוד גדול · ולמה לא יזכר שם ישראל עוד? כשם שבשינוי המנהג מבלי לקרות בשם לתורה, כך אפשר לתקן שלא

יעשו

מפטירין באחד לחודש ולא בשל חתן · וקרינן לס"ת רק ששה גברי ולא יותר כדי שיקרא השביעי בס"ת שנייה מפני כבוד ס"ת · אם אירע חתונה בשבת הפסקה אומר יוצר דהפסקה ונשמת וזולת דחתן · אם יבא יו"ט תוך ז' דחתונה מברכין ז' ברכות כל ב' ימים ערבית ושחרית ולא בסעודה ג' (יא) כי הוא לא נקרא פנים חדשות כמו שבת · וז' ברכות צריכין
עשרה

(יא) בסעודה ג'. כתב בהג"מ · בשבת בסעודה ג' בירך הר"ר יעקב ז' ברכות משום שהדרשה שדרשו אחר חצות היא כמו פנים חדשות ·
שהשמחה

תולדות אסתר

יעשו מי שברך, מפני טורח הציבור וכדומה אמתלאות שממציאים בזמנינו, וכמה יודע לנו את שם ישראל? גדולי הפוסקים צוו ליתן שם לתינוק שמת קודם שנתנו לו שם, ואפי' נפל שלא ראה אור בעולם צוו ליתן שם קודם הקבורה (עיי' ב"י ביו"ד סי' רס"ג ובפתחי תשובה שם) וראיתי בספר בכורי אביב שגם זה יש לו יסוד בקבלת שאמר אם יוליד איש וגו' טוב ממנו הנפל כי בהבל בא ובחושך ילך ובחושך שמו יכוסה, והנה כפל המאמר מורגש · ובא לרמז מה שהי' בקבלה שמשימין שם לנפל שמת קודם שנתנו לו שם, וז"ש ובחושך ילך גופו, ובחושך שמו, שמושם לו יכוסה ויטמן בעפר · ובדורינו אין מזכירין את שם ישראל אפי' לדבר שבקדושה! ואמרתי אז, שלדעתי שעל כל דבר שעשו המתחדשים נגד הדין והמנהג יש לדונם לכף זכות · כמה שהעמידו הבימה למעלה, עשו כדי להרויח מקום בבהכ"נ, במה שמעמידין החופה בבהכ"נ דוקא, עשו בטעות כדי שיהי' ענין הנשואין יותר קדוש בלב בניהם, וכדומה אמתלאות אף שהם על אדני השקר בנוים, בכ"ז דברי טעם הם, אך במה שבושין עצמן לקרא בשם הקודש בבהכ"נ, בזה אין לדונם לכף זכות, וכמה שאומרים שלפעמים באנשים ששמותיהן שוות יש רעש בבהכ"נ, ע"ז אמרתי להם שיתקנו, שהשמש ששואל את הקונה העלייה, את מי יכבד, ילך ג"כ אצל הנכבד ויאמר לו: אתה תהי' השלישי או הרביעי ואז גם רעש וטעות לא יהי' ·

ומעתה ברוך השם שרק רוח חדש בקרב לב האנשים שתיקנו בקהלתם שלא לקרא בשם לתורה ואין מה נענה, כי גאוני עולם יושבים בקהלות כמו פרעססבורג באלאש דיארמאט גראסווארדיין נייטרא ואוהעל וכדומה, ושם נוהגין מכבר לקרא לתורה יעמוד כהן, מבלי להזכיר את שם הקודש? ואם אלו הרבנים המפורסמים אפשר יש להם יד ושם, ותהלתם, בקהל חסידים, לא הי' סיפוק בידם למחות ולא הפרידו את עצמם ממקהלותם, מה יעשה איש חלש ועני כרב הנזכר?

אודה לה' שהחיינו וקיימנו לזמן הזה, כי פה בקהלתי ובגלילי לפנים נתנו החופה בבהכ"נ, ושמעו לקולי ואנו מעמידין החופה חוץ לבהכ"נ כמנהג, וכאשר בנו בהכ"נ פה ובגלילי ק"ק מאדארש וק"ק אוטשעד בנו הבימה באמצע כחק המנהג, ותלי"ת בכל גלילי מנהג אבותיהם בידיהם, ועלתה בידי, כאשר רובם ככולם הם אנשי יושר ואוהבי שלום, לך מה שגלה מע"כ דודי ני' ללמוד מכאן למקום אחר חלילה לעשות כדבר הזה, וע"ז אמרו חכז"ל אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו במקום הזה יש אפשר לפעול איזה דבר טוב, ובמקום אחר הרבה מניעות מונעין, הרבה מקטרגים
ושונאים

(יב) שהשמחה במעונו . בספר חסידים כתב בסעודת נשואין כשאנשים ונשים רואין זה את זה אין לברך שהשמחה במעונו לפי שאין שמחה לפני הקב"ה כשיש בו הרהורי עברה · והקשה בלבוש במנהגים בסוף למה אין נזהרין עכשיו בזה ? ותירוץ משום דעכשיו מורגלת הנשים הרבה בין אנשים ואין כאן הרהורי עברה כ"כ דדמין עלן כקאקי חיורא מתוך רוב הרגלן, עכ"ל ·

(י"ג) ב' כוסות הפ"י בק"א כתובת כתב קשה לי טובא הא קיי"ל כל

הברכות

עשרה (ה) ולא אשר ברא · ומברכין כל ז' אשר ברא ושהשמחה במעונו (יב) וצריך ב' כוסות (יג) לברכת המזון לחתן (ו) אפילו לאשר ברא · ואם יצאו חתן וכלה לסעוד בבית אחר ועושין אותו בית עיקר ולא אקראי מברכין ז' ברכות יומא קמא או אשר ברא תוך ז' · ואם אוכלין בני החתונה בב' או בג' בתים כולם יברכו ז' ברכות אם אוכלין מסעודת החתן אפילו אין השמש מצרפן · וי"א דוקא כשהשמש מצרפן · כתב המרדכי אפי'

ספרה

תולדות אסתר

ושונאים מבפנים ומבחוץ · ומורי הגאון דק"ק אונגוואר הסי"ו רגיל לומר על ענינים האלה, אין גוזרין גזירה על הציבור שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בו, ובזמנינו אין גוזרין וכו' לפי שאין רוב הציבור רוצין לעמוד בו · ירחם ה' במהרה עלינו ועל ציון וירושלים ונזכה להרמת קרן תוה"ק אמן : הנה עשיתי לו מטעמים כאשר אהב הארכתי לכבודו באשר ידעתי ששמח לשמוע תורה מפי בן בת אחותו הנושק אותו מרחוק : הק' שלמהרשיק

(ה) צריכין עשרה להתפלל בציבור צריכן עשרה ומרומז בתורה כאשר שמע יעקב שיש שבר במצרים אמר לבניו רדו שמה ושברו והקשה במדרש תנחומא מקן למה שלא עשרה ? שיש בכן כח לדחות הפורעניות, עיי"ש ועיי' מה שכתבתי בחלק א' מנהג חול בת"א סי' א', וגבי בועז מצינו מפורש ויקח עשרה אנשים מזקני העיר וגו' ואמרי' לברך ברכת חתנים :

(ו) לחתן לשנה טובה תכתבו ותחתמו בספר חיים טובים ארוכים ומתוקים אתם בני ה"ה חתני כבני הרב הגדול חרוץ מו"ה מאיר שטיין יחי' עם זוגתו בתי הצניעה מרת טויבה תחי' רב אב"ד בק"ק ט' ס' מיקלאש יע"א ·

הנה נתתי לכם את ברכתי ומן השמים יסכימו עמנו לטובה, ועתה אבא בחפזון רב להשיב לך על שאלתך, יען שהוא מנהג בישראל שאין לובשין הקיטל בשנה ראשונה לחתונה בר"ה ויוהכ"פ, אם תלבוש הקיטל, יען בבלא"ה לדרוש בר"ה ולתק"ש מן היותר ללבוש, ורצית לומר שע"פ הירושלמי שמביא הטור ריש ה' ר"ה בישראל לובשין לבנים ומתעטפי' לבנים וכו' והכוונה יען דבגד לבן ונקי הוא סימן על טהרת הפנימי, ורמז על זה יהי' חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, לזאת אמרת, יען דכתיב בתורה, כי יקח איש אשה וגו' נקי יהי' וגו' וא"כ ע"פ דתוה"ק בלא"ה צריכין להיות הבגדים נקיים, לזאת אין מן הצורך ללבוש הקיטל, והסברת הדבר יען דכתיב ושמח את אשתו וגו' ובגדי הקיטל מעוררי' על המיתה כמ"ש הרמ"א שעי"ז לב האדם נכנע ונשבר, ומעתה דעתך ד המצות עשה של ישמח את לבתו דוחה המנהג, ודומה למ"ש במשנה שכלה ומלך ירחצו וכו', וזה

לדעתך

ספרה הכלה (ז) זיין נקיים קודם הנשואין ובדקה עצמה בימי הספירה ודחו הנשואין צריכה

הברכות אם יצא מוציא חוץ מברכת הכהנים, והאיך מברך בעל המסדר קדושין וחתן וכלה שותין? בשלמא

תולדות אסתר

לדעתך מקור המנהג שאין לובשין הקיטל בשנה ראשונה, ורק שאלתך אם יש חילוק בין רב לאחר, זת"ד · והנה דברת בהשכל ובדעת חכמים, והנני לרצונך להשיב לך דעתי · הנה שאלה זו כבר שאלו את פי מרן הגאון מהר"ם שיק ז"ל כמובא בתשובותיו לאו"ח סי' ב"ח מה טעם יש במנהג שבשנה ראשונה אחר החתונה אין לובשין הקיטל בר"ה ויוהכ"פ? והשיב אמת הדבר שלא מצאתי ולא ראיתי מקור למנהג זה, ואני המצאתי שאפשר משום דעד עשרים אין עונשין מלמעלה והטעם משום דאין לו דעה צלולה כבן עשרים וקיי"ל דלמכור בנכסי אביו צריך שיהיה בן עשרים, ואמרי' בן י"ח לחופה ולכן קודם שהוא בן עשרים לא שייך בי' שהוא דומה למלאכי השרת, ואפשר משום גם לטעם ב' המובא באו"ח סי' תר"י כדי שיהא לבו נכנע לא הקפידו באיש שהוא פחות מבן עשרים, וכדי לקבוע ולפרסם שיש מצוה לישא קודם עשרים הנהיגו הדורות שלפנינו שאפי' בשנה הראשונה אחר החתונה שעדיין הוא קודם שנעשה בן עשרים ואינו בר עונשין, שאינו צריך ללבוש הקיטל ולהכניע לבו, עכ"ל ·

ולע"ד שהטעם של מרן ז"ל דוחק גדול בנתינת הטעם על מנהג הדין אשר לפנינו, ולדעתי טוב הדבר אשר דברת בטעם המנהג, יען שעיקר הטעם מן הקיטל הוא שהוא לעורר והוא בגד מתים, ובאותו שנה החיוב עליו להיות שמח וטוב לב עם אשתו אשר לקח, לזאת לא ילבוש הקיטל · ואני להסביר דבריך ולחזקם יען דע"פ הירושלמי החתן וכלה מתענים ביום חופתם, והיום להם קדוש כיום הכפורים, ומטעם זה אז החתן לובש הקיטל במדינתינו, ולכן כיון שכבר הי' עליו הקיטל באותו שנה לעורר לתשובה, לזאת אין מן הצורך שילבוש אותו עוד באותו שנה: ודמיון למ"ש בש"ס מ"ק ט' ע"א שאחר חנוך הבית לא עשו באותו שנה יום הכפורים דנמחל להם העון עיי"ש: אך לדעתי הרב דמתא שעיני העדה עליו והוא דורש לפניהם והמלבוש לבן ונקי מוכשר לעורר את עצמו ואחרים לזאת מלבישים אותו, וה' ישמע לקול תפלתכם כאוות ותפלת אביכם הד"ש ·

הק' שלמהרשיק

(ז) הכלה מנהג ישראל שהרב דמתא הולך לבית הכלה עם אביה ואב החתן ומברכין את הכלה בלשון הזה: אחותינו את היי לאלפי רבבה, והיא ברכת לבן, וכבר הקשו הכי רק ברכת לבן לנו בעד אחותינו? שנית למה הרב מברך? על הראשון שמעתי בשם ח"ס ז"ל יען שיעקב ועשו שני הפכים, והיא יען רבקה היתה צדקת בת רשע, ולכן הולידה צדיק ורשע והנה לבן ברך את אחותו בלשון אחותינו את היי וגו', כלומר חלק שלנו, חלק עשיו, זה יהי' לאלפי רבבה, והנה אנחנו אומרים ג"כ ברכה זאת אחותינו וגו', היא חלק שלנו, שהוא חלק יעקב, יהא לאלפי רבבה, ודפח"ח · ואני אומר שתכלית הברכה הוא לעורר שעיקר תכלית הזיווג הוא לקיים המין, ולא לשם תענוג הגופני, והבנים הנולדים בקדושה ובטהרה, והם צדיקים, אחד שקול כנגד אלפים

בשלמא ברכת נשואין כיון דצריך כוס הו"ל כדבר שבחובה משא"כ ברכת האירוסין? ואפשר כיון דמ"מ עיקר היין לאו להנות קמכוין חשיב כברכת המצות ומוציא המברך ולכן חתן וכלה שותין, זת"ד ועיי' בטו"ז יו"ד סי' א' סק"ז ובחלק ד' בת"מ ס"ס כ"ג ·

צריכה לחזור ולספור ז' נקיים סמוך לחופה ולבעילה ואפי' טבלה כבר לא מהני (ח) אלו

וערב

תולדות אסתר

אלפים ורבבות, כעין שמצינו ילדה אשה אחת ששים רבוא בכרס אחד, וזה היתה אם של משה רבינו שהי' שקול כנגד כל ישראל, וזה הוא כוונת הברכה תהי לאלפי רבבה, היי' שיוצאי חלציך יהא שקולים כנגד אלפים ורבבות, ועיי' עקרים . וכן ח"ו להיפוך אם יצא מחלצה רשע אחד הוא יכול להחטיא אלפים ורבבות מישראל · וזה לדעתי הטעם שאין מברכין על קדושי אשה אקב"ו לקדש אשה, יען דמי ידעינן אם הבנים שיצאו מחלציהם לא יהא מכעיסי' ח"ו כלפי מעלה · עיי' מה שאכתוב לקמן סי' ח' · ולכן מה שאומרים לה אחותינו את היי לאלפי רבבה משמעו לתרי אנפין, אם תוליד צדיק שמזכה אחרים יכול להיות שיהי' שקול כנגד אלפי רבבה וכן להיפוך אם יהי' רשע יכול להחטיא רבים אלפי רבבה, וזו, ענין תוכחה לכלה, ולכן רק הרב דמתא שעליו להוכיח הוא המדבר ומעורר על כל הנ"ל וחותם בברכה יברכך וגו' ועיי' ס"ח סי' תתרכ"ה סמך לברכת הכלה ויהי ביום כלת משה כלת כתיב לרמז שהכלה צריכה ברכה ואח"כ אמר ויברך עיי"ש

(ח) מהני שלום לידידי הרבני המופלג בתורה וביראה טהורה, חריף ושנון כקש"ת מו"ה ישראל הלוי ריכטער יחי' בעל מגיה אצל המדפיס בק"ק מונקאטש יחי' ·

לשמחת לבבי קבלתי מכתבו וראיתי את גדלו וידו החזקה להעמיק בדברי חכז"ל ע"פ דין והלכה והנני להשיב על דבריו · מה שהקשה לדעת הרמב"ם שאכילה בערב יוהכ"פ דאורייתא למה אין מברכין על מ"ע זו כמו שמברכין אשאר מ"ע ואפי' על דרבנן מברכין ? שנית הקשה על המחבר באו"ח סי' תרמ"א שכתב שלכן אין מברכין שהחיינו על עשיית הסוכה משום דסומכין על זמן דרגל והקשה למה לא אמר המחבר דין זה בה' פסח גבי עשיית מצה דמשו"ה אין מברכין על עשייתה משום דאנו יוצאין בזמן דרגל · ומה הפרש יש בין מצה לסוכה ? ואין לחלק דבסוכת כתיב תעשה וא"כ גם העשי' מצוה משא"כ במצה, דבהדי' כתיב בתוספתא פ"י מברכות דין זה דצריך לברך על העשיי' גם על לולב וגם בתפילין · ועוד שהטור בה' פסח סי' תל"ב מביא בשם הרא"ש אין לברך שהחיינו על בדיקת חמץ דסמכינן אזמן דרגל, ופלא שבמצה לא העיר כלל ? ונלענ"ד ביושב הקושי' ראשונה דהנה גם על ספירת העומר אין מברכין שהחיינו לפי שהוא צורך יו"ט סמכי' אזמן דרגל, והסברתי (עיי' חלק א' מנהג פסח בת"א סי' י"ב) כי אין התשוקה על הימים הנספרים רק על היום שיהי' בסוף הספירה ואז מברכין שהחיינו · וא"כ מצות האכילה בערב יוהכ"פ הוא בשביל יום הקדוש הבא אחריו, ובכניסת יום הקדוש מברכין שהחיינו · וממילא מיושב גם מה שמקשין לשיטת הפוסקים דסוברים שהאכילה בשבת ויו"ט הוא מ"ע למה אין מברכין על האכילה ? אע"כ צ"ל שזה בכלל הברכה שמקדש היום בשבת ויו"ט · ויש להסביר יותר ע"פ מסקנת הש"ס בפ' התכלת דבר שבעשייתו נגמר לגמרי מברכין עליה משא"כ בדבר שאין

עשייתה

עשייתה גמר המצוה כגון תפילין א"ל לברך, וזה הטעם שאין מברכין על עשיית סוכה, שהרי צריך לישב בה, ואם עשאה עכו"ם כשר · ואע"ג שתפילין שכתב עכו"ם פסול בכ"ז אין העשייה גמר מצוה · וכן כתב הג"מ בפי"א מברכות מה שאין מברכין על קדושי אשה אקכ"ו לקדש אשה אע"ג דמברכין אפי' על מצוה דרבנן משום דאין עשייתו גמר מצוה · וא"כ מצות אכילת ערב יוהכ"פ מקושר עם מצות ועניתם ביוהכ"פ, ואי אפשר זה בלא זה, ולכן אין מברך:

ועל קושי' השני' נלע"ד דהנה לכאורה ביותר קשה הא מצות קצירת חטין למצות בעי שמור לשמה, וא"כ למה לא יברך שהחיינו בעת שקוצר החטין למצות שמורים (עיי' מ"ש לעיל מנהג סוכת בת"א סי' ג') ? אע"כ צ"ל יען דאז בשעת קצירה הוא רק התחלת הדבר, ועוד לא נגמר הדבר, ואימתי יבא לידי גמר ? בעת שיאכל ויקיים המצוה בערב תאכלו מצות, ואז בכר פטר א"ע בברכת שהחיינו על הכוס, ואין שום סברא שיברך בשעת העשייה ולא בהתחלת המצוה, ודו"ק · ויש להסביר הדבר עוד ע"פ סברת הרשב"א בתשובה סי' ח"י שכתב כלל שאין מברכין על מצוה שאינה תלויה לגמרי ביד העושה, מפני שאפשר לא יתרצה חברו לדעתו, ולכן אין מברכין על צדקה והלואה וכדומה, יעו"ש · ואני לעצמי אמרתי שבצדקה המקבל מצטער דכתיב ושונא מתנות יחי', וכן מי שצריך להלות מצטער, והאיך יברך · ומעתה בעשיית המצות צריך לשמה מהית ואי אפשר כמעט לעשות בעצמו משעת קצירה עד האפייה, והוא תולה בדעת אחרים, ואין לברך לא על העשייה ולא על הזמן · (עיי' בחלק ד' בדיני קדיש בת"מ סי' ויו):

ועוד יש לחלק בסוכה צריך לעשות הסוכה קודם החג דבחג אסור לעשות, וממילא הי' סברא לומר שיברך שהחיינו משא"כ במצה שאין מחויב לעשותן קודם החג, ואפשר לו לאפות בחג ואח"כ יברך, ולכן לא הביא המחבר דין זה גבי מצה, וזה פשוט לע"ד . כ"ד ידידו מוקירו הדש"ת וכשלום מר חמיו המדפיס הרבני מו"ה פ נ ח ס בלייער יחי' שעושה מלאכתו באמונה:

הק' שלמהרשיק

ויען כי דיני שהחיינו מפוזרים ואין כל אדם מוכשר למצא מקורם לזאת אעתיק פה מה שמצאתי באלו הדינים : אשה הנשאת לא תברך שהחיינו בליל שבת הראשון אחר חתונתה בעת הדלקת הנר של שבת (תשובת מהרא"ף הובא בכ"ש סי' רכ"ג) · ובבאי לכאן בחתונה ראשונה ראתה אשתי הרבנית הצדקת מ' רחל תחי' לאוי"ט שקודם החופה מדליקין עם הכלה ב' נרות ומברכין עמה ברכת להדליק נר של שבת, והנשים ביקשו שהיא הרבנית תברך עם הכלה, כי זה כבודה · והיא מדעת עצמה אמרה, שלדעתה זה מנהג בטעות, ושמחתי מאד · ואולי יש ללמד עליהם זכות שעושי' זאת מצד חנוך להכנה במצות · בנשואי בן ובת, וכן בלידת בן ובת לבנים ולבנות יש מברכין ברכת שהחיינו, וכן יש נוהגין לברך בסיום מסכתא וכן במלאות להם שבעים שנה, וזה ג"כ טעות (שו"ת חות יאיר) · אך אם אחד זוכה להדפיס ספר ה"ת וכן אם עלה לגדולה שנתמנה לרב או פרנס יש לברך שהחיינו בלא שם ומלכות (מור וקציעה) · הקונה ספר תורה יברך שהחיינו בפעם ראשונה כשעולה (נאמן שמואל סי' ז') · מנהג בשנותנין ס"ת לבהכ"נ באים עם הס"ת אשר בבהכ"נ לקראתו עיי' בס' ברכי יוסף ליו"ד סי' רפ"ב ובכרם שלמה שזה מנהג ישן · ובדרשה לחנוך ס"ת אמרתי שמקור המנהג הוא לעוררו שבכל יום ויום יהי' בעיניך כחדשים · בס"ת הישן מה כתיב ? אלה הדברים אשר דבר משה, וזה ג"כ כתיב בס"ת החדש,

דין אל ארך אפים

(א) וערב פסח ואפילו בימים שאין אומרים תחנון אומרים למנצח מלבד ר"ח חנוכה, פורים, ערב פסח, ערב יוהכ"פ, ותשעה באב (רמ"א או"ח סי' קל"א), ועיי' למטה בת"א סי' א'.

ולו"ן

אלו ימים שאין אומרים אל ארך אפים ולמנצח (א) ק"ו תחנון. חנוכה ופורים אפי' פורים קטן דאדר ראשון י"א שא"א אא"א ולמנצח. וכל יו"ט וערב פסח (א) ועיוה"כ ותשעה באב א"א אא"א ולמנצח ותחנה.

אלו

תולדות אסתר

כי תורתינו לא נתנה לזמן ולא תשתנה, ודבר אלקינו יקום לעולם בלי שום הוספה ומגרעת, ונתתי רמז ע"ז ויסן מפני חדש תוציאו :

דין אל ארך אפים

(א) ולמנצח הלבוש באו"ח סי' קל"ב כתב אחר נפילת אפים אומרים חצי קדיש והטעם יען שבו נאמרו פסוקים הרבה ואח"כ אומרים באשרי ג"כ פסוקים וכדי להפסיק ביניהם אומרי' ח"ק. והטעם שאומרים אשרי ואח"כ ובא לציון, יען דע"פ הש"ס צריכין לומר ג"פ אשרי ומובטח לו שהוא בן עוה"ב (לפי שיש בהם שבח גדול לבורא ית"ש שמשגיח על בריותיו בהשגחה פרטית ומפרנסם ומשביע לכל חי רצונו. לבוש סי' נ"א). והנה פעם א' סדרוה בפסוקי דזמרה, ופעם שנית תקנו לאמרה אחר התפלה והתחנה וכדי להפסיק בו בין התפלה וסדר קדוש' צרפוהו להתחלת סדר קדושה כמו שעשו באשרי של פעם ג' שצרפוהו להתחלת סדר מנחה כדי שיהי' נאמר ג"פ אשרי ביום. ולמה לא נאמר אשרי בלילה ? לפי שאין זמן תהלה בלילה ולמה אנחנו מוסיפין הפסוק ואנחנו נברך וגו' באשרי ? מצינו ב' טעמים, א' כדי לשלשולי הללויה בתר הללויה, דכולהו פרשיות עד כל הנשמה מסיימין בהללויה, ב' לפי שאמרו כל האומר תהלה לדוד מובטח שהוא בן עוה"ב, לפיכך מסיימין ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם לומר שנזכה לאומרו גם בעוה"ב (לבוש סי' נ"א) :

וזה טעם נכון למה אומרים בשבת ויו"ט אשרי על הבימה קודם חזרת הס"ת למקומו מפני שבו ביום יש בו קריאת התורה והיא מפסקת בין תפלת שחרית לתפלת מוסף ואין צריכין אשרי להפסיק, וגם אין אומרים סדר קדושה לפני העמוד עד למנחה, לכן אומרים אותו על הבימה במקום שקראו בתורה. ואע"ג דביומא דחול אפי' ביום שיש בו קרה"ת להפסיק בין התפלה לסדר קדושתא אומרים אשרי לפני העמוד אחר החזרת הס"ת למקומו, היי' משום דלא רצו לחלק בחול בין הימים, משא"כ בשבת ויו"ט שאין בהם סדר קדושה בשחרית הנהיגו לאומרה על הבימה. מ"מ הקדיש השייך אחר אשרי דשבת ויו"ט מאחרין עד שהחזירו הס"ת למקומה ויעמוד החזן לפני העמוד להתחיל מוסף כדי להודיע לעם שכבר הכניסו הס"ת והגיע זמן מוסף

(עיי'

תחנון וצדקתך וצדוק הדין

אלו ימים שא"א לא תחנון (**א**) וצו"ץ (א) וצדוק הדין (ב) כל ימי ניסן (**ב**) ול"ג בעומר ומר"ח סיון עד ח' ועד בכלל שהוא אסרו חג · ט"ב וט"ו בו · כ"ט

(א) וצו"ץ פורים קטן בשבת אין אומר צדקתך (לבוש).
(ב) וצדוק הדין בעש"ט כתב כי שם ה' אקרא וגו' הצור תמים וגו' מכאן

תולדות אסתר

(עיי' בח"ר מנהג שבת בז"א סי' ס"ה עוד טעם מר"ת למה אומרים אשרי בשבת ויו"ט על הבימה) · ולמה אומרים למנצח ומקדימין המזמור לתפלת ובא לציון ? תיקנו לומר המזמור על הצרות שבאו על ישראל בכלל ובפרט, חוץ מימים טובים (עיי' בז"א סי' א') ואח"כ אומרים ובא לציון וכו' וזה נקרא סדר קדושתא מפני שיש בה כל הקדושה · ואע"ג שכבר אמרנו הקדושה ב' פעמים, ביוצר ובתפלה ? תקנו לומר סדר הקדושה בסיום התפלה משום שבתחלה גזרו מלכות הרשעה על ישראל שלא יענו קדושה בתוך התפלה והי' אורבים להם, וכשהי' אורבים להם הי' הולכין להם והי' קורין וקרא זה אל זה וגו' דהיי' שלוש קדושה ומפני החבה מתרגמין אותה . ומטעם זה תקנו ג"כ להקדים הפסוקים ובא לציון וגו' ופסוק ואני זאת בריתי וגו' שכיון שהי' כפופים תחת יד אומה הרשעה שגזרו עליהם גזירות ושמדות לבטל התורה, לכן אומרים אלו פסוקים בדרך תפלה ובקשה שיבא הגואל ויגאלם מתחת ידם ויזכו לקיים לא ימושו מפיך וגו' · ומפני שובא לציון הוא תחנה ובקשה לכן אין אומרים בשבת וי"ט ובא לציון בשחרית, ורק במנחה בשבת וי"ט הניחו לקיום התקנה אך לא בלשון תחנה ובקשה · ואע"ג דבזמן הזה בטלה הגזירה ואנו קוראין הקדושה בתוך התפלה מ"מ סדר קדושה לא בטלה :

והיום שאחר ר"ח סיון בין ג' ימי הגבלה שא"א תחנון נקרא יום מיוחס היי' לפי שא"א בו תחנון ואין טעם בדבר רק שהוא ממוצע בין הימים המיוחסים, ושמעתי טעם לייחוס היום שלפי שלעולם חל יום הכפורים באותו יום, וזה טעם מספיק ליום ייחוסו · וכעין זה שמעתי טעם שאוכלין ביצה בליל פסח כי ביום שחל בו א' דפסח חל בו תשעה באב · והסמ"ג כתב אברהם אבינו מת בערב פסח וזכר לאבלות א"א ע"ה אוכלין הבילה · ובתשובת מהרי"א מוסיף בזה לומר שלכן צריכין המצות להיות עגולות לעורר על אבלות שהכל בעוה"ז כגלגל החוזר :

תחנון וצדקתך וצדוק הדין

(**א**) תחנון האחרונים מביאים נוהגין שאין אוכלין קטניות ביום שאין אומרים תחנון · והטעם כי מיני קטניות הם לעורר אבלות ולכן ביום שהיא קלת יו"ט אין ראוי לאכל מאכלים האלה שמעוררין תוגה בלב האדם · ומה שאוכלין בשבת קטניות הוא באמת זכר שמת משה רבינו בו ביום :

(**ב**) כל ימי ניסן והטעם מפני שי"ב נשיאים הקריבו אז · ומקשים למה אין אומרים ביום י"ג ואז עוד לא עבר רוב החודש בקדושה ? ותירוץ בס' בגדי ישע שהטעם שאין

מכאן לברך ברוך דיין האמת, שחייב לומר יפה דנתנו ·

(ג) אסרו חג במג"א ס"ק ה' סוכה מביא שיש נוהגין שלא לומר תחנון עד אחר ר"ח חשון ועיי' לעיל סוף ה' סוכה בת"א סי' מ"א מה שכתבתי בזה ·

(ד) בברית מילה וצריך להוסיף גם אם מתפללין בבית אבל אין נופלין וכן בבית החתן, בחתן ומילה הטעם משום שהרוין בשמחה וכמו שבת ויו"ט שאין נופלין שלא לעורר מדת הדין, ובאבל הטעם שכבר מדת הדין מתוח ·

כ"ט אלול שהוא זכור ברית אין נופלין · וכן ט' בתשרי עד כ"ד בו שהוא אסרו חג (ג) וכ"ה בכסליו ח' ימים חנוכה · וט"ו בשבט · רק ערב ר"ה וערב יוה"כ נופלין בערב שלפניהם גם בסליחות בערב ר"ה נופלין · בברית מילה (ד) אין נופלין אבל בערב שלאחריה (ה) נופלין מיד וכן בבהכ"נ אחרת · ובל"ג בעומר י"א שבערב שלפניו נופלין (ו) אבל בעסטרייך ובמערן ובפיהם אין נופלין ·

הלל

(ה) בערב שלאחריה נופלין מיד, משמע אפי' אם עוד לא עשו הסעודה, משום שאז שרוין גם בלער משום לערא דתינוק שנימול (לבוש סי' קל"א) ·

דחנוכה

תולדות אסתר

שאין אומרים בין יוהכ"פ לסוכות הוא משום קדושה דלפניו ולאחריו, מכ"ש כאן שיש י"ב קדושות מלפניו ולאחריו ח' קדושות, עיי"ש, ועיי' לעיל בת"א סי' א' בדין אא"א למה אין אומרים תחנון ביום שבין ר"ח לג' ימי הגבלה ·

(ו) נופלין החיים והשלום לידידי חביבי הרבני המופלג בתורה וביראה טהורה, חרוץ ושנון, הנגיד, חכם וסופר בנן של גדולים כקש"ת מו"ה זוסמאן סופר יחי' ראש המדברים נק"ק פוטנאק יע"א :

הנני לרלונו להשיב לו במכתב רב על שאלתו להודיע לו מקור המנהג שאנו מהפכין אותנו לצד מעריב בעת שאומרים באו בשלום · ומעלתו כתב שחפשתם בספרים ולא מלאתם שום טעם, כי קשה בזה למעלתו, אם ישר והגון הוא לקדם פני השכינה שהיא במערב מדוע דוקא בבאי בשלום ?

הנה פשוט הוא שמקור המנהג הוא בש"ס שבת קי"ע והובא בטור או"ח סי' רס"ב ר"ח מעטף וקאי בפניא דמעלתא שבתא ואומר באו ונצא לקראת שבת מלכתא, ר"י אמר באו כלה באו כלה, עיי"ש · ואנן שאין מעטפין ויוצאין עושים במקלת כשתים להחזיר אופנו נגד הפתח, הן אם היא נגד מערב או בלפון, דוקא בפסיעה אחת כדי לקדם פני השבת מחמת חביבות, וזה לדעתי מקור המנהג בחזרת עינים נגד הפתח · ועוד יש לחזק הדבר ע"פ שמלינו בפדר"א פ"פ י"ז משהרב בהמ"ק התקינו שיהי' חתנים ואבלים הולכין לבהכ"נ ואנשי מקום רואין את החתן ושמחים עמו ורואים את האבל ויושבים עמו על הארץ, ויגאו ישראל ידי חובתן בגמילות חסדי', ועליהם הוא אומר ברוך אתה ה' גומל שכר טוב לגומלי חסדים, עכ"ל, ועיי' בטור יו"ד סי' שצ"ג שתיקנו חכמים שאבל ילך לבהכ"נ כדי שידעו ישראל לנחם אותם · ובאמת נהגו במנהג זה לקרות קודם

מזמור

דין הלל שלם

הלל שלם אומרים כ"א יום והסימן בבט"ה ב' ימים ראשונים של פסח (וב' לילות דפסח) ב' ימים דשבועות · ט' ימים דסוכות · ח' ימים דחנוכה (א) · וימים שאין גומרי' ההלל הם כ"א וסימנך אך טוב · א' ניסן ז' ימי פסח · ב' אייר · א' סיון · ב' תמוז · א' אב · ב' אלול · ב' מרחשון · א' כסליו כשהשנה כסדרה · שבט יום א' · אדר ב' · זהו כ"א יום · וסימן א"ך טוב לישראל · ומסיק במרדכי ובאשר"י דגם יחיד קורא הלל ומברך עליו ·

מברכין

(א) דחנוכה בבית אבל אין אומרי' הלל והמג"א כתב בסי' קל"ה שבחנוכה טוב שיקרא כל אחד בביתו, ואם האבל הולך לחדר אחר יכולין הציבור לומר הלל · וכן אם מתפללין בבית המת ואין שם אבל יאמרו הלל (עיי' נוב"י מה"ת יו"ד סי' רע"ו) והטעם שאבל אין אומר הלל דכתיב בי' זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו והאבל שמחה אסור · ולכן אבל כשמבדיל לא יאמר הפסוקים ליהודים היתה אורה שמחה וששון רק יתחיל מן הברכות (פתחי תשובה ליו"ד סי' שע"ו ס"ב) ·

דחנוכה

תולדות אסתר

מזמור שיר ליום השבת לקראת אבל, יען שאולי לא הי' שיפוק בידי הציבור לנחם את האבל שיקיימו המצות ג"ח אז קודם קבלת שבת, ובפירוש נאמר בפרד"א ורואים את האבל וכו' · ולכן כדי לכבד את ביאת השבת כאשר יקבל החתן את הכלה בכבוד והדר, וגם כדי שיראה כל אחד בעיניו אם יש בעיר חתן לשמחו ואבל לנחמו, נהגו במנהג זה להפוך פנים קודם קבלת שבת, כנלע"ד · ומ"ש מטכ"ת ני' בטעם לפי שהשכינה במערב ומכח זה הוקשה לו כנ"ל ע"ז אשיב לו בקצרה, הנה רק הנגלה לנו ולבנינו והנסתרות לה' אלקינו, אנו מאמינים בלב שלם שמלא כל הארץ כבודו, ועיי' בנוב"י מה"ק ליו"ד סי' ל"ו ואו"ח סי' קי"ז שאלו אותו אודות נוסח ייחוד שאומרים קודם עשיית מצוה וגם על מה שנמצא בספרים מגלות השכינה, והשיב לשואל ובזה הוסיף מעלתו פסע לחקור בנסתרות ויצא מגדר חכז"ל במופלא ממך אל תדרוש וכו' עיי"ש · וכעין זה מצינו דמנהגינו בתחנון שנופלין, יושבין ועומדין, והרמ"א כתב כשיש תפילין עליו נופל בימין, ובעלי מקובלים האריכו הרבה בזה ועיי' בזוהר במדבר, ואמרו כשהוא מוטה על שמאלו פניו כלפי השכינה יעיי"ש ובכלבו ובמג"א · ואני אומר לע"ד שאין אנו צריכין לסודות הללו וזה רק לאנשים הבקיאין בנסתרות, ורק את הפשוט נכוון, וא"כ יען דמשה רבינו בתפלתו התפלל בנפילה שנאמר ואתנפל וגו' גם התפלל בישיבה שנאמר ואשב בהר וגו' וגם התפלל בעמידה שנאמר ואנכי עמדתי בהר וגו' ובגלל זאת אנו עושין כמוהו להתפלל בנפילה בישיבה ובעמידה, ומעתה כשיש תפילין בידו השמאלית ממילא אין נכון לפול על השמאל מפני התפילין ונופל על הימין, וכשאין התפילין עליו אז ממילא נופל על השמאל שהיא ככה · אך כלל גדול למאמין שמלא כל הארץ כבודו, ומה שאנו מתפללין נגד מזרח אין הכוונה לפי ששם זריחת השמש, ואדרבה כל המכוון לזה הוא טועה שזה חק המינים שמתפללי' נגד זריחת השמש, אלא הכוונה

שעומדין

דין שהחיינו

שהחיינו מברכין י"ז פעמים בשנה וסימן טוב שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם׃ טוב בגימטרי י"ז לקח אותיות חלק׃ שהחיינו מברכין ב׳ לילות דפסח׃ ב׳ לילות דשבועות׃ ב׳ לילות דסוכות׃ ב׳ לילות דשמיני עצרת׃ יום א׳ דלולב׃ ליל א׳ דחנוכה (א) לילה ויום דמגלה׃ ב׳ לילות דר"ה (**א**) ב׳ ימים דשופר (ב) ליל יום כפור׃

א"א

(א) א׳ דחנוכה שהחיינו בחנוכה לא נאמר על היום אלא על ההדלקה או על הראייה, הא לאו הכי לא יברך והא דאמרינן בשם זמן אמרו אפילו בשוק? ההיא בזמן דרגל (פ"ח חנוכה)׃

(ב) ב׳ ימים דשופר הרמ"א באו"ח סי׳ ת"ר פוסק כדעת בעל המנהגים, והאחרונים כתבו שאם אפשר יקח בליל ב׳ דר"ה וקודם תק"ש מלבוש חדש או מיני פרי

תולדות אסתר

שעומדין אצל מזרח לעורר על ירושלים ובית המקדש, וכל הארצות הללו אשר אנו מפוזרין בהם כולם הם כנגד מערבית צפונית של ארץ ישראל, ואינם מכוונים במערבה של א"י ממש, ולכן כתבו הפוסקי׳ כשעושין בהכ"נ שיעשו הכותל המזרחי שעושין שם הארון ומתפללין כנגדו שתהא נוטה קצת אצל מזרחית דרומית ואז נעמוד מכוון כנגד א"י וירושלים (ועיי׳ בלבוש או"ח סי׳ צ"ד שמביא הציור מכוון למדינתינו, ובאופן זה בנו בגלילי ק"ק קון מאדאראש הבהכ"נ זה איזה שנים, והסכימו עמנו הגאונים עיי׳ מר"ס שיק או"ח סי׳ מ"ז ומורי ודודי הגאון מו"ה דוד שיק רב בק"ק עאקייא הי"ו)

לזאת אני אומר שרק מטעמים הנ"ל המנהג להפוך אצל הפתח קודם מזמור שיר ליום השבת.

יהי ה׳ עמו ויזכה לשתי שולחנות כאשר הי׳ עם אבותיו מוקירו ומכבדו

ה"ק שלמהרשיק

דין שהחיינו

(**א**) לילות דר"ה שפעת שלום וברכה לידידי הרבני המופלג בתורה ומפורסם במדותיו הנגיד והמליץ, המהולל ברוב תשבחות מו"ה נתן ליבערמאן בכפר ריטשע הי"ו׃ לשמחת לבבי קבלתי מכתבו וברכתו והנני ברצונו להשיב על הערותיו, ראה דברו אמת להקשות על הג"מ שהבאתי במנהג תשרי בז"א סי׳ י"א בפסק כתה"ד שלכן בקדוש לר"ה אפי׳ אם חל בחול אומרים זכרון תרועה משום דלילה לאו זמן תרועה וכו׳, וע"ז הקשה מעכ"ת לפ"ז הי׳ לן לומר גם בערבית זכרון תרועה? הנה מעלתו כי׳ לא שם עינו ולבו על דברי הב"י באו"ח סי׳ תקפ"ב כי שם מביא דעת תה"ד שיש לומר בתפלה ובקדוש בלילה זכרון תרועה משום דלילה לאו זמן תרועה, ועפ"ז כתב הב"י שהעולם אין נוהגין כן, משום דלא דמי לשבת יען דזמן תרועה יהא למחר, עיי"ש ומעתה בא בעל הג"מ לעשות פשרה בין ב׳ דעות הללו לומר בתפלה יום תרועה כי היום הולך אחר הלילה ובקדוש יאמר זמן תרועה, ואמרתי להחזיק בדבריו בנתינת טעם יען דתפלת ערבית יש לה תשלומין למחר והלילה מחובר ליום שלאחריו ולכן אומרים שפיר גם בלילה יום

יום תרועה, משא"כ קידוש דלילה הוא ענין בפני עצמו ואין לו תשלומין, וגם הקידוש בעצמו הוא רק זכרון ליציאת מצרים, לכן נכון לומר בקידוש זכרון תרועה שהוא ג"כ זכר ליציאת מצרים, כנלע"ד ברור ·

(ב) העיר על מה שהבאתי דברי הטו"ז מקדמון שלא קנח את פיו אחר המילה כדי לערב שופר במילה והוא ברית אברהם ועקדת יצחק, ותמה מעלתו נ"י שלא הבאתי דברי הדגמ"ר שכתב בהמצע שאין נכון לעשות כן כאשר יש לחוש שישאר דם על פיו במקום הנחת השופר ולא עדיף מצפהו זהב במקום הנחת פה שפסול ? עכ"ל · אהובי ! מה שלא הבאתי דברי הדגמ"ר ע"ז הי' לי טעם וסברא, כי אין ממש בדברי הדגמ"ר, אי בעית גמרא ואב"ע סברה, ע"פ מ"ש הגאון המחבר יד שאול ליו"ד סי' רס"ה וז"ל כדי שיברך בנקיות מכאן קשה על מה שכתב הטו"ז שהגאון מהר"פ הי' מל בר"ה ולא קינח את פיו אחר המילה ובפה המלוכלך בדם המילה תקע, והרי מפורש כאן שצריך לקנח ידיו כדי שיברך בנקיות ? ותירוץ כיון שנתכוון לערב מצות מילה בשופר אין קפידא בזה, שהרי אמרו שבח הוא לבני אהרן שהלכו עד ארכבותיהם בדם ומכ"ש כשיש דם המילה על פיו · ובזה יש ליישב מה שהקשה הדגמ"ר דהא דם חוצץ ? ולפמ"ש לא שייך בזה חציצה, וכעין שכתב בה' קטנות ח"א ס"כ מוהל שנתייבש הדם על ידו שבח הוא לו ואינו מקפיד ואינו חציצה לענין נטילה, ואף דבשו"ת שו"ב ח"א סי' ס"ט חולק עליו, אבל כאן פשיטא דמודה דאין לחוש שמא יתייבש ויהא חציצה, עכ"ל·

מכל הנ"ל יראה מעכ"ת בעין יפה שיפה עשיתי שלא הבאתי דברי הדגמ"ר, ואני באתי עוד להוסיף על דברי יד שאול הנ"ל, דהנה כבר שמענו שהחיוב על המוהל ליטול ידים קודם שמברך ברכת אשר קידש וכו' ובכל מקום שמצינו רחיצת ידים בכלל ניגוב ידים, ומעתה הגאון מהר"פ שהביא הטו"ז בוודאי רחץ וניגוב את הידים והפה אחר המילה כדי שיברך בנקיות, רק בר"ה שמל לא קיים רק רחיצת הידים והפה, אך פיו לא נגב לרוב חביבות המצוה כדי לקרב ברית אברהם לעקדת יצחק בכל מה דאפשר, ומעתה חששא דדגמ"ר שיתייבש הדם שחוצץ לאו כלום, יען שכבר רחץ הפה, רק שלא נגב (והוא בלשון אשכנז ניכט אבגעווישט) · וכד דייקת בלישנא דטו"ז תמצא שחשש דדגמ"ר וקושית יד שאול פרחה באוירא, כי לשון קנח אינו לשון רחיצה אלא לשון ניגוב (והוא אבגעטראָקענט), עיי' ערוך קנח · והוא לא אמר שלא רחץ אלא שלא קנח, וזה כדברי ·

(ג) העיר על המדרש שהבאתי שם בת"א סי' מ"ג ולקחתם לכם ביום אפי' בשבת והקשיתי לפי סברת הרשב"א (שכתב הטו"ז מדעת עצמו) שלכן לא גזרו במילה יען שמפורש ביום ואפי' בשבת וא"כ לדרש המדרש ביום אפי' בשבת ולמה גזרו ? וע"ז כתב מעלתו דבשופר ולולב לא נעקר המצוה יען דבמקדש תקעו ונטלו רק בגבולים תיקנו מחשש שמא יעבירנו והקרא מוקי במקדש, זת"ד · הנה כזאת כתב לי גם ידידי הרב הגדול מו"ה יוסף אונגאר רב בק"ק פיסטיאן יחי', ולא נעלם ממנו כל זאת והסברא מצינו בשם הראשונים במג"א סי' תקפ"ח ס"ד, אך מה שהקשה על המדרש האיך יבא הכתוב להתיר טלטול בעצמא ? ידע אדוני כי בשבת יש ב' גזרות, א' שמא ילך אצל בקי ללמוד ויוציאנו מרה"י לרה"ר ולהיפך, שנית שמא יטלטל · ובמקום אחר אמרתי כי הראשונים מקשים למה לא גזרו במילה שמא יעבירנו ? ותוס' ריש מגלה מתרצים שאין לחוש לזה דסכנה בדבר ואין אדם מל אלא אם הוא בקי, והר"ן תירוץ שאחרים שאינם טרודים יזכירו אותו · ואמרתי שתוס' נקטו לעיקר הגזרה שילך אצל חכם ור"ן נקט לעיקר הטלטול·

ומה

ומה שלא חייש הר"ן לגזרה שילך אצל חכם אמרתי שהר"ן לשיטתיה אזיל דס"ל בביצה ל"ד שאסור לשחוט ע"פ הנדרש יען דהוא אבעי דלא איפשיטא ומחזקינן ריעותא משום מלאכת יו"ט ומכ"ש במלאכת שבת, ולשיטתיה פשיטא שלא ימול בשבת מי שלא מל מעולם (עיי' מה שהשיב לי מרן הגאון החסיד מהר"ש שיק ז"ל בתשובה או"ח סי' קנ"א) דמחזקים ריעותא, ממילא אין שייך לגזור שמא ילך אצל חכם, ורק לענין טלטול יש לחוש ולגזור, ולתוס' הי' פשיטא תירוצו של הר"ן דכאן לא שייך שמא יטלטל דהא אחרים אין טרודין ורק יש לחוש שמא ילך קודם עלות השחר לחכם ועי"ז תירוץ דאין לחוש ע"ז, יען דאין אדם מל אא"כ הוא בקי, ודו"ק ·

ואני לעצמי אמרתי בישוב הקושי' דהנה דאיכא למידרש ביום הראשון ביום אפי' בשבת, אך יען דאפשר למדרש גם ביום ולא בלילה, כעין שדרשו במילה דכתיב בן שמונת ימים להוציא ולא בלילה וחד קרא ביום השמיני אפילו בשבת, וא"כ שוב אינו מפורש בתורה ושפיר אמרו שלא ליטול משום גזרה ·

ועוד אפשר לומר בישוב הקושי', דהנה לכאורה יש לדקדק בכל המצות התלוים בזמן הקדים הקרא את הזמן וא"כ בא הציוה, כגון בחדש הראשון בארבע עשר לחודש וגו' ובא הציוה לעשות הפסח · וכן בחמשה עשר יום לחדש וגו' שבעת ימים מצות תאכלו; וכן בחדש השביעי וגו' זכרון תרועה; וכן בחמשה עשר יום וגו' חג הסוכות וגו' · וא"כ בקרא ולקחתם לכם וגו' הי' לו ג"כ להקדים הזמן וא"כ הציוה ולקחתם וגו', והו"ל ביום הראשון ולקחתם לכם פרי עץ הדר? ויש לומר דבא הקרא ללמדנו, יען דיש בפסוק הזה ב' דרשות א' לכם משלכם, ב' ביום אפי' בשבת, ויען כי דבר המפורש בתורה אי אפשר לחכז"ל לגזור, וכיון שמפורש שארבע מינין נוהגין גם בשבת, אי אפשר להם לומר משום גזרה דשמא יעבירנו, שלא ליטול, אך יען דצריך להיות לכם משלכם, ואם אין לאדם לולב שהוא שלו האיך יטול? ויען דיש כח ביד חכמים להפקיר ממון של אדם, ומשום גזרה דשמא יעבירנו הם הפקירו ממונו ואינו שלו, וממילא לא יצא ולמה יטול? וא"כ הם לא עקרו המצוה, כי מעולם לא בא לידי חיוב, ולמדו זאת מקרא שהקדים החיוב לכם לזמן, להורות, שאם אין לכם, אז אין חיוב ביום אפי' בשבת, ודו"ק ·

כ"ד מוקירו ומכבדו כערכו הרם   ה"ק שלמהרשיק

דין מזמור לתודה

א"א מזמור לתודה בשבת ויו"ט ובערב פסח (א) ובחה"מ שלו ובערב יוהכ"פ · בערב פסח משום תודה דנאכל ליום ולילה עד חצות ובע"פ אינו נאכל בלילה משום חמץ ובליל יוהכ"פ משום תענית

דין מזמור לתודה

(א) ובערב פסח ברכה והצלחה לידידי תלמידי הרבני המופלג בתורה וביראה מו"ה יצחק ני' לשמחת לבבי קבלתי מכתבך והנני לרצונך להשיב לך דעתי על הענינים אשר הצעת לפני בני דהי"ת · א' בקשת ממני יען כי הרב הצדיק דשם יח' אינו מסכים שיאכלו הבכורים בערב פסח על הסיום שבן תורה דשם עושה מעיקרא על מנת לסיים בע"פ שיאכלו הבכורים הבאים, כי הגם שהרמ"א ביו"ד סי' רמ"ו פוסק שמצוה לשמוח ולעשות סעודה, והש"ך הביא שיסיים מעט וימתין עד שעת הכושר והבע"ב באין לסיום והיא סעודת מצוה שאפי' אכל תוך

תענית (א) וי"א להתחיל הריעו בע"פ ובחהמ"פ ובעיוהכ"פ • וכן יש שאין אומרי' ביו"ט (ב) מזמור שיר ליום השבת • ויש נוהגין להתחיל טוב להודות • אומר

פרי חדש או יין תירוש לפניו לצאת ידי ספק, ואם אין לו יברך הן בלילה והן בתק"ש ביום ב' שהחיינו,

דין מזמור לתודה

(א) תענית על כולם נתן המחבר טעם מדוע אין אומרים, אך על שבת ויו"ט לא נתן טעם, והוא משום דאין קרבן יחיד דוחה שבת •

(ב) ביו"ט יש שאין אומרים סוברים לומר משום כבוד דיו"ט אין אומרים מזמור ליום השבת, ומנהגינו לומר המזמור ליום השבת ויש אומרי' גם לכה דודי יען דיו"ט ג"כ שבת מיקרו בלשון בני אדם (לבוש),

אבינו

תולדות אסתר

י"ב חודש יכול לסעוד על הסעודה, וע"ז אמר הרב שזה רק בבעלי בתים שבאין לסיום לש"ש והם אוהבי תורה ושפין ושמחים שעושים רצון קונם, משא"כ בעת שהבן תורה לומד מעיקרא ע"מ לעשות סיום לבכורים והם הבכורים אין שמחים רק לפטור את עצמם מן התענית בזה, ומביא ראי' לדבריו מא"ר סי' תקס"ח שכתב בפירוש דאין לשייר הסיום על שבוע שחל בו ע"ב •

דע אשובי שיש ממש בדברי הרב, אך מתלתא טעמא דבריו כמחכ"ת בטלין, חדא דתענית בכורים הוא רק מנהגא בעלמא, וכבר כתב הפ"ח כל המיקל בתענית בכורים בסעודת מצוה בלא התרה לא הפסיד, ומירושלמי ריש ערבי פסחים משמע שהי' המנהג להתענות רק עד חצות עיי"ש ובתוס' •

(ב) מ"ש מא"ר שכתב שאין להמתין עד שבוע שחל בו ע"ב עם הסיום משם אין ראי' כלל, דהתם לא מסכים הזמן לאכל בשר ולשתות ורק ע"י שהוא ממתין עם הסיום רצה לאכל בשר ולשתות יין, ע"ז שפיר כתב שאין להמתין כי אז אין שעת הכושר לכך, משא"כ בערב פסח בזמן מסכים לאכל ולשתות ולשמוח וא"כ הוי שעת הכושר וראוי להמתין כמבואר בס"ך הנ"ל (ואח"כ מצאתי חילוק זה ביד שאול סוף ה' ת"ח)·

שלישית בדורנו שמקצת בכורים הם חלשים ומקצת מהם שאם לא יקראו אותם לסיום יאכלו באיסור, ומוטב שיבאו לסיום ויאכלו בהיתר קצת : ופוק חזי מה עמא דבר הוא כלל גדול של חכז"ל. אם מקדמת דנא נהגו לעשות סיום בוודאי הי' להם על מה לסמוך, לזאת לדעתי אין להחמיר בזה מאחר שכל ענין תענית בכורים הוא רק לעשות זכר למכות בכורות ובני ישראל ניצלו, וכפי המבואר במדרש גם בכורות נקבות של מצרים מתו, דאי' דבתיה בת פרעה מהני לה זכות משה (עיי' בגדי ישע על או"ח סי' ת"ת ובכורות ישראלית אין מתענים, א"כ חזינן להקל בתענית זה •

למה שבקשת לידע המקור מן מנהגינו שקורין בפרשת תוכחות את השמש בשם מי שירצה, וקשה לך בתרתי, יען כפי הנראה ממג"א סי' תכ"ח הי' מנהג שהרב דמתא עלה לתוכחה, ולמה אנו קורין את השמש דבהכ"נ ? שנית אם מעיקרא תיקנו שהשמש עולה למה אין קוראין אותו בשם ? הנה מנהג ישראל תורה היא והכי כתב בלבוש קללות שבת"כ אין מפסיקין בהם. אלא אחד

קורא את כולם שאין מסיימין בדברי תוכחה דלא ליתא לאגלויי ושמכוה אקרא מוסר ה' בני אל
תמאס ואל תקוץ בתוכחתו, ואם הי' זה הקורא מפסיק בהן והי' צריכין לקרות אחר הי' נראה כאלו
קץ זה בתוכחות הש"י, מיהו נוהגין שלא לקרות את הקורא בשמו שיעלה אלא מי שירצה
דשמא לא ירצה לעלות אותו שיקראו, ויבא נקוץ בתוכחות, ומ"מ נוהגין ג"כ שלא להתחיל תחלת
הפרשה בפרשת תוכחות אלא מתחילין בפסוקים שלפניהם ומסיימין שלאחריהם וכן נוהגין בקללות
שבמשנה תורה שלא להפסיק בהן, עכ"ל · ובס' שער אפרים מביא מנהג שקורין לשלישי עד פרשת
התוכחה ואח"כ יקראו למפרע מן פסוק ונתתי משכני שלא יהי' נראה כאלו השלישי שהוא נכבד
מואס בתוכחה, יעיי"ש, אך הרואה בעין יפה יראה מכל הנ"ל שהי' שמנהג מקדמת דנא לקרא
לתוכחה אחד בלשון מי שירצה, אך קשה לבא על תוכן המנהג, ממנ"פ אם יש ברירא ביד השמש שלא
צילך, א"כ יש לחוש לבזיון התוכחה, ואם מוכרח צילך מצד התקנה, למה לא קוראין אותו בשם?
שנית אם באיזה זמן עלה הרב לתוכחה כמו שכתב בכ"ה שהובא במג"א, למה אנו אין נוהגין כן
לקרות לרב ורק איש עני ורש עולה?

ואחר החקירה והדרישה לברר מקור המנהג נראה לי שגם מנהג זה כמו כל מנהגי ישראל על
אדני תוה"ק והמוסר הם בנוים הט אזנך ותשמע ממנו חדשות בדרך פשוט ואמת
במדרש (הובא ברש"י ריש נצבים) איתא למה נסמכה נצבים לקללות לפי כששמעו ישראל מאה
קללות חסר שתים הוריקו פניהם ואמרו מי יכול לעמוד באלו, התחיל משה לפייסם
אתם נצבים היום כולכם, הרבה הכעסתם למקום ולא עשה בכם כלייה והרי אתם קיימין לפניו
עכ"ל · ודברי המדרש צריכין ביאור מתחלה ועד סוף, וכי הקב"ה וותרן הוא? ב' למה לא הוריקו
פניהם כששמעו מ"ט קללות שבת"כ? וראיתי בכלי יקר שרוצה ליישב במקלת יען דמ"ט שבת"כ נאמר
על היחיד ושבמשנה תורה נאמרו על הכלל בערבות ולכן אמרו איש אחד יחטא וכל ישראל ערבים
זת"ד · ולע"ד דהנה מצינו הקב"ה גוזר גזרה והצדיק מבטלו, וכן מצינו שאמר ה' הרף ממני ואשמידם
ומשה רבינו בתפלתו ביטל הגזרה והקב"ה אמר סלחתי כדבריך, ובזה מבואר מדרש רבה בסדר בלק
לא הביט און ביעקב אמר בלעם הקב"ה אינו מסתכל בעברות שבידם, אמר לו בלק הואיל ואינו
יכול ליגע בהן מפני משה משמשן ראה זה שעומד אחריו מה יהי' אמר לו אף הוא קשה כמותו
יעו"ש, הכוונה בזה יען דאפי' אם ישראל חוטאין והקב"ה גוזר גזרה הצדיק משה מבטל הגזרה
בתפלתו ובזכותו, וע"ז צעק בלק אולי אחר מיתת משה משמשן יהי' סיפוק לקב את ישראל, ע"
אמר בלעם, אף מי שיבא אחריו כמותו בתפלה ובזכות, וזרח השמש ובא השמש ·

וזה כוונת המדרש כששמעו ישראל את גודל העונש על עוברי עברה, ובפרט אם ישראל ערבים ז
בזה, אמרו שאי אפשר לעמוד באלו, ע"ז אמר משה טרי כבר הטאתם הרבה לה' בעג
והקב"ה לא עשה בכם כלייה, משה רבינו בענותנותו לא רצה לפרש שהוא המתפלל וביטל הגזרה
רק אמר שלא עשה בכם כלייה ותמיד יציגו עליכם ראשיכם, והבן ·

ויען כי מעיקר התקנה מי שעלה לתורה הוא קרא הפרשה בציבור, ואף אחר שתיקנו שהש"צ יקרא
הפרשה כדי שלא לבייש את שאינו בקי בכ"ז הח"וב על העולה לומר עם הש"צ הפרשה מלה
במלה, ולכן תיקנו שלא יהי' העולה לתוכחה צדיק, כדי שלא יצא מפי הצדיק הקללה, והדרכה בזכות
הצדיקים ניצולים מקללות התורה, וא"כ מי יעלה לתוכחה? וכי נאמר לאחד, אנו יראים מקללות
איש זה ולא מאיש זה? לכן תיקנו שיעלה איש המוסכר לזה · והאיך יקראו אותו בשם שיעלה, א
אבותינו

אבותינו אמרו מי יכול לעמוד באלו ? ולכן במקום שנהגו לקרות את הרב לתוכחה היתה כוונתם בזה לומר, אתה תוכל לעמוד באלו, כי זכות תורה וזכות מצות יגינו עליך, ובמקום שנהגו שלא לקרות את הרב ולא שום נכבד אחר היתה כוונתם כדי שלא תצא הקללה מפיו, ולכן נהגו לקרות את השמש לא בשם רק מי שירצה כנלע"ד במקור המנהג ·

ויען כי אותה נפשך לשמוע איזה דבר חדוד אמרתי לעשות לך מטעמים כאשר אהבת · דהנה מה שאמרו שיש כח ביד צדיקי הדור לבטל גזרת הקב"ה ע"י תפלתם וזכותם, לא בשמי שמים ולא מעבר לים הוא לומר, מי יעלה לשמים לבטל הגזרה שנגזרה ! אלא הדבר מסור לחכמי דור ודור שאין נותנין עיניהם בסיר הבשר, ורק לשם שמים כוונתם, להפוך בזכותן של ישראל · ואם יש דין למטה, אין דין למעלה אמרו חכז"ל, היי' כשב"ד של מטה מענישין את האדם, אז הקב"ה מוחל, כי הדבר נמסר להם · ויש לנו ע"ז כמה ראיות שיש כח ביד צדיקים אפי' לעקור דבר מה"ת לעת הצורך .

ואחת מהן הוא בתורה כתיב ארבעים יכנו ואתו רבנן ובצרו לי' חדא · והקשה ביע"ד האיך מצאו החכמים רשות לעקור דבר מה"ת ? ותירוץ ע"פ המדרש שכתב טעם למלקות ארבעים לפי שפגם בתורה שניתנה לארבעים יום · והנה לדעת רע"ק שבשבעה בסיון ניתנה אינה אלא ל"ט יום, לא ומשוב כ"ג דסיון וע"ז דתמוז הרי ל"ט ? אך באמת הא דתורה ניתנה בז' בסיון הוא משום שהוסיף משה יום אחד מדעתו, אבל זולת זאת הי' ראוי להנתן בששי בסיון, ואז הי' באמת ארבעים, ולכן בתורה שהיא נכתב קודם שהוסיף משה מדעתו והי' באמת ארבעים לכך כתיב ארבעים יכנו, אבל אחר שהוסיף משה יום אחד ונשארו רק ל"ט לכך בצרו לי' חדא, ודפח"ח · ולכן מה שמלקין רק ל"ט ובתורה כתיב ארבעים, וזה מעשה בכל יום בעת שדייני ישראל מענישי' את עוברי העבירה, זה מופת, שיש לחכמי ישראל כח מאת נותן התורה להנהיג את ישראל כפי ראות עיניהם, ואם הקב"ה גוזר במדת הדין הם מהפכין הדין לעורר רחמים . וז"ש משה רבינו לישראל בעת שאמרו מי יכול לעמוד באלו, אתם נצבים כולכם וגו' ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם, כל זמן שיש ראשים אשר על פי השוטרים דלמטה מענישי' אז אין מענישין מלמעלה ·

והנה מי שהי' מחויב מלקות כיצד מלקין אותו, אמרו חכז"ל (מכות כ"ב וילקוט כי תצא סי' כ"ה עיי"ש) חזן הכנסת. והוא בלשון המשנה השמש דבהכ"נ, אוחז בבגדיו וכו' רצועה של עגל בידו וקורא אם לא תשמור לעשות וגו' והפלה ה' את מכותך ואת וגו' ·

ומעתה אני אומר יען דמן מלקות ארבעים דכתיב בתורה אנו רואין עד היכן מגיע כח של חכז"ל ויכולים לעמוד בתוכחה כל זמן שיש להם ראשים שעושין דין ומשפט ע"י השוטרים שלהם, והוא השמש דבהכ"נ, ויען שמי שמחויב מלקות לוקין אותו ע"י השמש דבהכ"נ, ויען כי השמש בעת שלוקה קורא פרשת תוכחה דכי תבא כנ"ל, לזאת לעורר על כל זאת שפיר נוהגין לקרא את השמש לתוכחה · ובס' החיים כתב טעם המניעה לעלות לתוכחה יען דאם החזן ת"ח, יראים משום דקללות ת"ח אפילו על תנאי אינו חוזר .

ומה שכתבת שהי' פלפול שם בבהמ"ד אודות החריץ שנוהגין לעשות בלחם משנה ואומרי' שאין למנהג זה שום יסוד, והוא מנהג של הבל . אהובי ! יישר כחך שיצאת לחלוק כבוד למנהגי ישראל, לך לא מאיזה טעם הנסתר לנו נוהגין כן כאשר כתבת, רק הפיך בשלחן ערוך אשר לפנינו ותמצא כולא בי' וכל מנהג ומנהג יש לו יסוד בש"ס ופוסקים · כי מן היושר לברך על פת שלם ובעת שמברך צריך שיהי' הפרוסה בידו לאכל מיד אחר שיברך לזאת מצאו טוב ונכון שיחתוך

קודם

קודם הברכה הפרוסה ולא יבדיל הפרוסה מן הפת לגמרי, רק יניחנה מחובר קצת, באופן שאם יאחז בפרוסה להגביה הפת, יעלה אשר הככר עמו, דאל"כ חשוב כפרוסה ואיננו שלם, ואחר סיום הברכה יפרידנו, וכל זאת משום מעלת הברכה שתהי' על הפת בעוד שהיא בשלמות · ומעתה בשבת שצריכין לחם משנה זכר למן דכתיב לקטו לחם משנה, ואי אפשר לחתוך בתוך הלחם כל זמן שלא ברך, לזאת עושין חרין בלחם, לומר זאת הפרוסה אחתוך, והוי כאלו כבר חתך הפרוסה שיברך עליה (עיי' או"ח סי' קס"ז ובטע"ז שם):

ועתה אבא לעשות רצונך להציע לפניך מה ששמעת ממני ונסכה במקצת מלבך לתרץ הקושי' מדוע לא כתב יוסף איגרת לאביו שישב באבל ובצער במשך כ"ב שנים? ואמרתי בפירוש הכתוב (ויגש) ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם, וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אלהם וגו' ותחי רוח יעקב אביהם · מבלי הרבות בקושיות ודקדוקים בפסוקים הללו אלה הדברים אשר דברתי אז · דהנה בעת מכירת יוסף באו בני יעקב אל אביהם ואמרו: הכר נא הכתונת בנך וגו', והי' האומדנא שיצא מפי האחים שחיה רעה אכלתהו, והוא אמר כי ארד אל בני אבל וגו' ועתה כאשר באו אל יעקב ואמרו: עוד יוסף חי וכי הוא מושל וגו' ויפג לבו כי לא האמין להם, כי אמר יעקב אתם אמרתם לי אז באומדנא דמוכח שחיה רעה אכלתהו, ואלו הייתם אומרים לי עכשיו שיוסף חי ונמכר לעבד הייתי מאמין, יען דלא הי' מעולם ברשות עצמו ולא הי' אפשר לו לבא אל אביו או לכתוב לו, או להודיע לו ממעמדו, אך כיון שאמרתם לי, שהוא מושל וגו' והוא ברשות עצמו · והאיך אפשר שבני יוסף יניח את אביו בצער ובאבל, מבלי לבא אליו, ולכה"פ להודיעו מעשרו וגדולתו ולעשות קורת רוח לאביו הזקן? והנה בלתי ספק בהתודה יוסף אל אחיו ואמר להם שאין בלבו עליהם שום שנאה כמבואר ברש"י ואמר להם אל תעצבו וגו' כי למחיה שלחני אלקים לפניכם, בוודאי בתוך הדברים אשר דבר עמהם התנצל את עצמו מדוע לא בא אל אביו ולא כתב לו ע"י שליח · ואם נחקור במה הי' ההתנצלות של יוסף? ברור כשמש שבעת שנמכר לעבד והי' כמה שנים עבד ובבית הסהר, ואז לא הי' סיפוק בידו לדבר עם אביו ואחיו לא בכתב ולא בע"פ, וכאשר שר המשקים ושר האופים חלמו חלום והוא פתר, וכאשר פתר כן הי', ואח"כ כאשר פרעה חלם חלום והוא פתר החלום והמלך שם אותו למושל על כל הארץ, אז עלה במחשבה לפניו שיש ממש בחלום שחלום בבית אביו יען שראה שני דברים, א' שיש ממש בחלום, וראה שמה שהוא עלה מן העבדות לחירות, ונעשה מושל, ואין זה בטבע, רק בדרך נס, ועי"ז נתחזק בלבו, שמה שחלמו בבית אביו שהשמש והירח ואחד עשר ככבים משתחוים לו, הוא מאת ה', שהראו לו, שהוא יהי' מושל ואביו ואחיו יבאו להשתחוות לו, ואם כך נגזר מאת ה', מחויב להמתין עד שנתקיים החלום שהראו לו מאת ה' · ובדברים האלה התנצל יוסף את עצמו לפני אחיו · וכאשר ראו האחי יוסף כי האב לא האמין לדבריהם מטעמים הנאמרים, אז מצאו את עצמם כמחויב, לספר לאביהם את כל דברי יוסף (דיא גאנצע בעגעבענהייט יוסף ס') אשר דבר להם, הוי' במה שהתנצל את עצמו לפניהם · ויען כי אז כאשר חלם חלום הוא שמר את הדבר, ועלה במחשבתו הדברים אשר דיבר אז כאשר ספר החלום,, ומצא מקום לדבריהם ותחי רוח יעקב אביהם · חיים ופרנסה לך ולכל המאמינים בה' העושה נפלאות בכל עת · רצון הד"ש ·

סק' שלמהרשיק
אביע

דין אבינו מלכנו

אומר אבינו מלכנו (א) מר"ה עד מוצאי יום הכפורים חוץ משבת ויוה"כ בשבת· ובערב יוהכ"פ בשחרית אם אירע יוה"כ בשבת אומר אבינו מלכנו (א) אבל במנחה (ב) ביום הכפורים א"א אבינו מלכנו (ג):

דין

(א) אבינו מלכנו עיי' חלק ג' מנהג תשרי בת"א סי' ל"ו ועיי' למטה בת"א סי' א':

(ב) במנחה עיי' מ"ש לעיל מנהג חנוכה בז"א סי' י"ד · ועיי' בתוס' פסחים ק"ז בד"ה סמוך למנחה, תימא אמאי קרי לי' מנחה, דאי משום דמנחה היתה קריבה בין הערבים, הלא גם בשחרית קריבין מנחת חביתין ומנחת תמיד? ותירוץ בגל"ח יען דתפלת אבות תיקנו, ומסתמא כל אחד קבע שם לתפלתו ובמדרש רבה פרשת לך איתא, כל הקרבנות הראה הקב"ה לאברהם אבינו חוץ מעשירית האיפה, וא"כ אברהם אבינו לא ידע מקרבן מנחה כלל · לכן תפלת שחרית שקבעה אברהם אבינו לא קרא שמה מנחה. בס"ח סי' ת"ת איתא אם נתאחרו הציבור להתפלל מנחה וקרוב להיות השעה עוברת לא יתפלל הש"ץ בלחש אלא יאמר בקול רם קדושה וכל התפלה ושאר הקהל יאמרו בלחש כל מה שהוא אומר, וגם קדושה, עכ"ל · ומנהגינו שאומר הש"ץ ג' ראשונות בקול רם והשאר בלחש:

(ג) אבינו מלכנו מה שא"א א"מ בשבת כתב בלבוש הטעם יען שנתקן כנגד ח"י ברכות שבשמנה עשרה ואם הי' בחול הי' אומרים לכן כשחל ר"ה ויוהכ"פ בימי החול אומרים, משא"כ כשחלו בשבת אפי' אם לא הי' ר"ה ויוהכ"פ ג"כ לא הי' אומרים אלו הברכות גם כשחלין בו ר"ה ויוהכ"פ ג"כ אין אומרים:

דין

תולדות אסתר

דין אבינו מלכנו

(א) אבינו מלכנו שלום שלום לאיש שלום ממני שמו שלום ה"ה הרבני המופלג בתורה וביראה חכם וסופר מו"ה יצחק פריעדמאן ני' מורה דת בבית הספר בק"ק שאנשלוא יע"ה ·

מכתבו אשר בו הודיעני שרצונו ג"כ להוציא ספר על איזה מנהגי ישראל ובתוכו הערה על התפלה אבינו מלכנו המיוסד על דברי חכז"ל שהבאתי בספרי חלק ג' מנהג תשרי בת"א סי' נ"ו · קבלתי לנכון, והנני ברצונו להשיב לו על הערותיו:

א' תמה האיך אפשר לומר שר"ע חיבר ח"י אבינו מלכנו כנגד תפלת ח"י וכנגד שובר אויבי' תיקן כלה כל צר ומשטין, והקשה הא ברכת המינים אינה בכלל ח"י ברכות שנתקנה בזמן מאוחר מאת שמואל הקטן בעיר יבנה כדאיתא בש"ס ברכות כ"ח? אהובי! בענין זה יש לי פירוש חדש בש"ס הנ"ל · דאמרו שמעון הפקולי הסדיר ח"י ברכות לפני ר"ג על הסדר ביבנה ומקשה הש"ס במגלה וכי מאחר דק"כ זקנים ומהם כמה נביאים תקנו התפלה על הסדר · שמעון הפקולי מה הסדיר? ותירצו שכחום וחזרו וסדרום·

והנה

והנה תירוץ זה מביא לידי מחשבות זרות, האיך אפשר לומר שאנשי כנה"ג תיקנו דבר להתפלל ג"פ בכל יום על הסדר ועל כל דבר ודבר שיצא מפיהם אמרו כל בני ישראל נעשה ונשמע כתורה ליה לנו משה, והאיך נאמר ששכחו לגמרי עד שבא שמעון הפקולי? האיך אפשר לומר שכל הקהל הקודש הם ובניהם וחכמיהם לא התפללו כחק וכמשפט · ועיי' בתוס' ברכות כ"ב בד"ה ונחזי שכתבו כלל, שעל דבר הרגיל בכל יום לא שייך שכחה, ומכ"ש הדבר שרגיל לומר ג"פ בכל יום? ועיי' בש"ס ברכות עמד שמואל הקטן ותקנה (ברכת ולמלשינים) לשנה אחרת שכחה, וכתב ע"ז הרשב"א דמהכי משמע שלא הי' רגיל לאומרה, שאלו כן מה קאמר לשנה אחרת שכחה,? יעו"ש · והאיך אפשר שכל בית ישראל ישכחו התפלה שמחויבים לומר בכל יום :

אך כד דייקת בלשונם תמצא מרגליות תחת לשונם הזהב, וחלילה לומר ששכחו הקדושים אשר בארץ מה שאנשי כנה"ג תיקנו ברוח הקודש, הנה הם התפללו התפלות שנמסרו להם וקיימו וקיבלו עליהם ועל זרעם, רק שכחו על איזה סמך תיקנו תפלות י"ח על הסדר, וחששו פן ואולי ברבות הימים יבא אחד וימצא איזה סמך להקדים ולאחר התפלות, ויאמר שהסדר הזה אינו נכון (כמו שקרה באמת אצל רש"י ור"ת בסדר הפרשיות אשר בתפילין) וימצא קרא מפורש להקדים תפלת רפאנו מיד אחר השיבנו דכתיב ולבבו יבין ושב ורפא לו, כקושית הגמרא במגלה וכדומה לכך בא שמעון והסדיר התפלות ע"פ סדר הקרא והסמכתות הנאמרים בש"ס גם כדי שלא יבא אחר וישנה ויקדים או יאחר מאיזה סמך :

והנה הם לא אמרו שבא שמעון וסדר אלא הסדיר בהפעיל, היי' שפעל ועשה כדי לקיים הסדר שסדרו מכבר, ובאשר ששכחו הטעם והסמך על הסדר הוא יגע ומצא מקראות לקיים הסדר · (ומצאתי בס' תורת התקנות שכתב ג"כ כדברי) וכן יש לומר שברכת ולמלשינים כבר הי' מתוקן בעת שתיקנו תפלת י"ח, רק ששכחו הסמך והמקור, עד שבא שמואל הקטן ותקנה היי' שמצא סמך בקרא לאמרה אחר השיבה שופטינו : ועיי' בירושלמי ובתוספתא ברכות פ"ד שברכת את צמח דוד אין ברכה בפני עצמה, אלא נכללות בברכת ולירושלים, ולפ"ז רק עם ברכת המינים הם י"ח ועיי' מה שכתבתי בחלק א' בתפלת את צמח דוד, וביותר לפורים לא תמצא שום פיוט על תפלת צמח דוד באשר אים ירושלים תיקן הפיוט לפורים · ועוד אפשר לומר שחששו אז על מלשינים ומוסרים ולא התפללו תפלת ולמלשינים עד שבא שמואל ותיקן להתפלל גם תפלת ולמלשינים, ועיי' במס' סופרים פי"ז תיקנו שלא להתענות במו"ש מפני איבה .

ב' הקשה כפי דברי הש"ס ר"א התפלל כ"ד אבינו מלכנו וכפי המקובל התפלל ר"ע ח"י א"מ א"כ הם במספר מ"ב ובנוסח שלנו נמצאים מ"ד א"מ? נלע"ד דהנה מנהג ישראל שהש"ץ א"א א"מ האחרון והציבור אומרים אותו בחשאי · וכבר הקשה בס' אהל יעקב דרוש ליום א' דסליחות כזאת ואמר על הנוסח שמתפללין לא בחסד ולא במעשים וכו' כי הכוונה אף שאפי' פושע ישראל מלא מצות כרמון (חגיגה כ"ז) אמנם המצות אשר בידינו אינם נקיות מן הכוונות זרות, כמאמר הנביא (ישעי' ס"ד) כבגד עדים כל צדקותינו, לכן אנחנו מוכרחים להקדים לא בחסד ולא במעשי' באנו לפניך, ומשל ע"ז לאחד שבא לחנות לקנות סחורה, ואחר ששאל על המחיר לחש לו באזנו כי אין לו מעות עתה לשלם, כן כל התפלות והבקשות אומרים בקול, ואבינו מלכנו האחרון אומרים בחשאי מחמת בושה וחרפה כי אין לנו לשלם ואין בנו חסד שיגינו עלינו :

ואני אמרתי ע"פ פשוט בחטאנו לפניך אומרים שפיר בקול לפי שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב

דין קדוש בבהכ"נ

אין אומרים קדוש בבהכ"נ ב' לילות ראשונים דפסח(א) וליל יום כפור(א)

דין

(א) וליל יוהכ"פ משום דאפילו לקטנים אסור ליתן לטעום דלמא אתי למיסרך, ובלילי פסח שאין לך עני שלא יקדש בביתו:

דין

תולדות אסתר

טוב ולא יטעה, משא"כ לומר אין כנו מעשים וגו' אומרים בחשאי משום שאסור לפרסם מעשיו באופן שלא עשה שום דבר טוב · ועתה אני אומר השייך לנידן כי שני א"מ הראשונים הם אחד כאשר מבאר המג"א בה' ר"ה ואבינו מלכנו האחרון אומרים בחשאי יען כי מעיקרא לא תיקנו רק מ"ב:

דין קדוש בבהכ"נ

(א) לילות דפסח שובע שמחות בחג הסוכות לתלמידי הרבני המופלג מו"ה משה חיים דאטס ני' מה ששאלת למה מקדשין בב' לילות דסוכת ובשבת תהמ"ם בבהכ"נ שנתקנה רק בשביל האורחים דאכלי ושתי בבהכ"נ ולכן תיקנו לקדש בבהכ"נ וקשה בתרת' בזמן הזה שאין אוכלין בבהכ"נ · שנית · בסוכות שאסור לאכל ולשתות חוץ לסוכה למה הניחו תקנת קדמונים לקדש בסוכות בבהכ"נ ? הנה דבר גדול הקשית בזה, ומצאתי במטה אפרים לסוכת שכתב באמת שמעיקרא לא היתה התקנות לקדש בבה"כנ בליל סוכת כמו בליל פסח · ובכלבו איתא שבזמן הזה שאין אוכלין בבהכ"נ הניחו המנהג כדי להסדיר להמון עם סדר הקידוש ·

ולי נראה בזה לומר דבר חדש מקור למנהג הקידוש בבהכ"נ · ואקדים הנה כבר כתבו האחרונים שבמקום שאין המנהג לקדש בבהכ"נ לא ינהגו כן, יען דאין קדוש אלא במקום סעודה והן המקדש והן השומעי' לא יצאו י"ח בזה (עיי' לבוש סי' רס"ט). שנית קושיתך בסוכת למה הניחו המנהג הא האורחים לא אכלו אז בבהכ"נ ואין קדוש אלא במקום סעודה כנאמר וקראת לשבת עונג במקום קריאה דהיא הקדוש שם יהי' העונג היא הסעודה ? ולי נראה דהנה חכז"ל דרשו זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין (פסחים ק"ו) והיא מלוה מדברי סופרים דוקא על היין, ואם אין לו יין יקדש על הפת (או"ח סי' רע"ב) · ומעתה רצו הקדמונים לחלוק כבוד לדברי חכז"ל וחששו, פן לא יהי' יין בעיר לקדש עליו, או שלא יהי' סיפוק ביד העניים לקנות יין לקדוש לחלוק כבוד לדברי חכז"ל, לזאת בתורה עשו ותיקנו לקדש על היין בבהכ"נ, והחיוב חל על הציבור לקנות היין לקדוש אפי' אם יהי' בדמים יקרים, כדי לחלוק כבוד לדברי חכז"ל לקדש השבת על היין, ועוד לעורר את ההמון שאם אפשר לקדש על היין לא יקדשו על הפת, וזה לדעתי טעם מספיק, וממילא נכון המנהג שמקדשין גם בסוכות על היין בבהכ"נ מב' טעמים הנ"ל ·

ומה שקשה לך הא כל דברי חכז"ל על אדני האמת בנוים והם אמרו להרחיק אותנו מן השקר בכל מיני ריחוק וגם אמרו חרבונה זכור לטוב כיון שנעשה טובה על ידו, ואחת ממדות

השכליית

דין ויהי נועם ואתה קדוש

אין אומרים ויהי נועם (א) וא"ק כשחל יו"ט אפי' ר"ה ויוה"כ באותו שבוע קודם שבת אפי' ביום ו' · אבל אם חל בשבת הבאה אומר במ"ש שלפניו ויהי נועם · ואם חל ט"ב במו"ש א"א ויהי נועם אלא אתה קדוש וא"א אלקים יחננו ולא ויתן לך ולא פרקים (ב) אבל מו"ש קודם ט"ב

(א) ויהי נועם · עיי' מ"ש בחלק א' מנהג מו"ש בז"א ס"ו. והרמ"א ביו"ד סי' שע"ו ס"ד כתב אחר הקבורה נוטלין הידים אומרים ויהי נועם וכתב טו"ז בשם מהרש"ל לומר ז"ין פעמים עיי"ש:

(ב) ולא פרקים הרמ"א באו"ח סי' תקנ"ג מביא זה בשם המנהגים, והטו"ז

תולדות אסתר

השכליית היא לכבד את המלך, וכמה אפשר להצטדק דברי רש"י חי פרעה כשהי' נשבע לשקר הי' נשבע בחיי פרעה ? וכתבת שאחר מן המתחדשים בלעווא לגלוג על דברי רש"י ולא מצאתם מענה להכות על קדקדו ! והנה לא דבר חדש יצא מפי המלגלג, והרבה כמותו מצאו מקום לומר שבני ישראל הי' כפוי טובה · ובימי בחרותי שמעתי שכבר שאל מלך אחד לגאון אחד ע"ז, והשיב לו · חי בציירי הוא כינוי לו לבדו ית"ש, ולכן אנו אומרים בתפלה מלך חי העולמים, ויען כי פרעה עשה " עצמו אלוה והוא כינוי לחי, ויוסף ידע שאין ממש בזה, והוא " רק קרוץ מחומר כמו אנוש אחר ולכן אז שמצא את עצמו כמחויב לדבר שקר לאחיו שלא יכירו אותו מיד, וגם שיפול עליהם אימה ופחד, ויקבלו עונש כדין דלמעה על החטא שמכרו את אחיו לעבד למצרים · ולכן הי' נשבע בחי פרעה, כלומר כמו שפרעה הוא אלוה כן הדבר הזה · ואם כה נאמר אז לא יצא שום שקר מפה של יוסף הצדיק, וחלילה לומר שנשבע לשקר אלא כשרצה להצפין מחשבותיו הי' שבועתו בדרך זה ובאמת לא פגע בכבוד המלך ·

אך מצאתי בעקדה שמיישב הכל על נכון וכבר נאמר במדרש בשעה שהי' מבקש לשבע לשקר הי' נשבע בחי פרעה משל לגדי שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה · אחת עמדה ושחטתו והפשיטתו ונתנה בתוך המטה וכסתה בסדין, וכשבאו לבקש הגדי אצלה אמרה להם בשבועה, כן יעשה עם המונח במטה אם ידעתי ממנו, עכ"ל המדרש · ומבאר כי משם נפרד חיים נאמר בסמיכות חיי כמו חיי שרה, אפס משם, נפרד חי (דער לעבענדע) הסמיכות חי, כמו וישבע בחי העולמי' " (ויתורגם בייס לעבענדען דער וועלט) שהוא כינוי לית"ש · " וע"כ אין הבדל בענין אם נאמר חי העולמים דער עוויגקייטען לעבענדע, או חי העולמים דער לעבענדע דער עוויגקייטען, ששניהם" כינוי לו ית"ש ומה שנמצא חי נפשך הוא " כינוי לגוף החי ע"י הנפש, ויתורגם חייט שלו כחיים של סוסו או עבדו, ויתורגם :" ביא איינעס לעבענדען ויעזען דעם פרעה ! ומעתה לא נשבע יוסף בחיי פרעה עצמו כמו שנראה בהשקפה ראשונה, כי חיותו הי' יקרה לו כאשר ראוי לאהב את מלכו ולאוות לו כל טוב, ורק בדברים הטפלים לו נשבע · וע"ז רמז המדרש בהשכל ודעת המשל, שהם חשבו שבשבועת האלמנה הוא על בנה ששוכב במטה, אך באמת לא הי' שם בנה · וכן יוסף מצא לט"ב שאחיו יחרדו באשר נשבע בחיי המלך, אך אינו כן אלא שנשבע בזולתו עבדו

שורו

ט"ב אומר ויהי נועם אע"פ שנקרא מועד אבל פורים במו"ש אומר ויהי נועם אחר המגלה גם ואתה קדוש ויתן לך · וכן הדין בחנוכה אומר ויהי נועם כמו בשאר מו"ש · אין זין (**א**) בויהי נועם לכן האומרו נצול מכל כלי זין :

א"א

והט"ז חולק ע"ז ופסק שיאמר הפרקים דקשה לו למה יאכל בשר וישמח ולא יאמר פרקים? וראיתי בת"ש סוף תענית שפסק כדעת המנהגים דמש"ס שבת ס"ג ע"ב משמע דעונג ושמחה לאו חדא מילתא היא, ועונג לחוד ושמחה לחוד, לכן אכילת בשר דהוי עונג דכתיב ותתענג בדשן וגו' אסור למנוע בשבת דכתיב בו עונג עיי"ש :

בע"ש

תולדות אסתר

שורו ושמורו, ות"ד · ועיי' במג"א סי' ר"ז ותוס' יו"ט סוף תמיד שמפלפליי אם לומר חי העולמי' בצירי או בפתח, וכפי הנ"ל אין שום נפקותא

ודי בזה להראות שהחוקרים שבזמנינו מקצתן הם כופרים, ומקצתן הם חסרי דעת, ובדורנו מצוה רבה על כל מי שיש לו יראת שמים שיהא מזוין בידיעות רבות כדי להכות על קדקדם ולהראות להם שכל דברי חכז"ל אמת · כ"ד רנך החותם בברכה

ה"ק שלמהרשיק

דין ויהי נועם ואתה קדוש

(**א**) אין זין וכו' בכניסה אני אומר תפלה קצ"ה · ירחם ה' על ידידי חביבי הרבני הצדיק המופלג בתורה מו"ה שמואל יעקב שטיינבערגער נ"י מורה הוראה דקהל ירא"ים בטעמעשוואר יע"א : מכתבו מלא חן ובכל טוב קבלתי ולא הי' לי לקורת רוח מה שכתב לי שהוליך את בנו ללמוד אצל הרב וכו' וכאשר בא עמו לבית הרב ושינה אותו שבקי בכל כתבי הקודש · אמר הרב, סבר ישראל אין צריך ללמד את בנו רק גמרא להביאו לידי חיי עוה"ב, וכאשר מצאתו רצה לפלפל עמו הראה לו מאמרם בברכות כ"ח ע"ב כשחלה ר"א אמרו לו רבינו למדינו ארחות חיים וכו' אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן הגיון (פירוש רש"י לא תרגילום במקרא יותר מדאי) · ועוד בש"ס ב"ק נ"ה ע"א שאל ר"ח את רחב"א מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונות נאמר בהם טוב (פירוש רש"י דכתיב בהן למען ייטב לך)? אמר לו עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב שאלני אם נאמר בהן טוב אם לאו, שאיני יודע אם נאמר בהן טוב אם לאו · כלך אצל ר' תנחום בר חנילאי שהי' רגיל אצל ר' יהושע בן לוי שהי' בקי באגדה, אזל לגביה אמר לי' וכו' הואיל וסופן להשתבר · ואמר הרב אליו, שאם ר"א אמר לפני מותו לתלמידיו, שלא יעסקו הרבה במקרא, ורחב"א הודה ולא בוש, שאינו בקי בתורה, ואינו יודע אם נאמר טוב בעשרת הדברות, למה לנו לבטל הזמן בהגיון ובמקראות ובדקדוקי הלשון? ומעכ"ת נ"י בתורה עשה להראות באצבעו על גדולי הראשונים ואחרונים ובפרט על דברי הגמרא (קדושין דף למד וע"א י"ט) לעולם ישליש אדם משנותיו במקרא במשנה ובגמרא כאשר האריך במכתבו . והנני לרצינו לכתוב לו דעתי בזה

יאמין לי מעכ"ת ני' שמתחסדים כאלה החריבו הדת וגרמו השפלת תוה"ק, והם עומדים לימין המתחדשים והמהרסים בזמנינו אשר מלעיגים על דברי חכז"ל ואומרים, שהתנאים והאמוראי' לא ידעו ולא למדו כתבי הקודש, וגם לא הי' בקיאין בהם ומראים ג"כ באצבעם על מאמרים הללו וכיוצא בהם · מה יאמר המתחדש בזמנינו : אם רחב"א לא ידע היטב עשרת הדברות מה כתיב בהן למה לנו ולבנינו הלימוד בתנ"ך ·

אך שקר בפיהם, חכמינו ז"ל הי' לומדי' וזוכרי' כל תיקון שבתורה, והי' בקיאין בכל אות שבתורה בהקין ובחלום, והי' זהירים ג"כ לדבר בדקדוק הלשון : ורק למתחסדים כאלה שאין יורדין לעומק כוונת חכז"ל, ואין מינעי' את עצמם להבין דבריהם, אלו פותחים את פיהם, מתכוונים לשם שמים לעשות לימוד הגמרא לעיקר, נטועים הם, ועליהם אני אומר, כשגגה שיוצא מלפני השליט · והכוונה במאמרים הנ"ל נראה לי על דרך דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר · וימחול לעיי' מה שכתב הצל"ח ברכות כ"ח ע"ב ·

ואקדים בקושי' שהקשה בעל מאור עינים בפע"ו שכאן השיב הנשאל לשואל שילך לר"ת שהי' רגיל אצל ר' יהושע בן לוי שהי' בקי באגדה, כמו שמצינו באמת בברכות יוד · רב שימי הי' שכיח קמי' דרשב"פ בשמעתתא וקמיה דר"י בן לוי באגדתא, וכן בב"ב ע' רודף צדק וגו' אמר ר"י בן לוי זוכה לבנים בעלי חכמה בעלי אגדה, ובירושלמי פרק ששה עשר ה"א איתא וכן בסופרים פ"ז אמר ריב"ל אנא מן יומא לא אסתכלית בספרא דאגדתא וכו', וא"כ תזינן שהי' שונא ההגדה ולא הי' בקי באגדה ? ותירוץ דהדר אח"כ ואהב ההגדה ·

ולי נראה לתרץ הסתירה, דהנה תורה שבעל פה אסור לכתוב, ורק אח"כ בימי רבינא ור' אשי התחילו לכתוב והתירו לעצמן משום עת לעשות לה' הפרו תורתיך, כדי שלא תשתכח התורה מישראל · אך מצינו שעוד קודם לחכמי התלמוד התחילו לכתוב דרשות ואגדות שדרשו או ששמעו על הספר, וספרים כאלו הי' הרבה לפני חכמי התלמוד, בברכות כ"ג כי הוה נקט ספרי דאגדתא וכו', ושם בדף נ"ז נפל מיניה ספרא אשכח וחזיה וכו', בשבועות מ"ו רבא אפיק ספרא דאגדתא מיתמי בדברים העצון להשתיל ולהסביר · ואמרו בגיטין ס' ובתמורה י"ד ע"ב ר"י ור"ל הוו מעייני בספרא דאגדתא בשבתא, והקשו שם כתוב אחד אומר כתוב לך את הדברים האלה וכתוב אחד אומר על פי הדברים האלה ? לומר לך דברים שבעל פה אי אתה רשאין לאומרן בכתב ושבכתב אי אתה רשאין לאומרן בע"פ, ותנא דבי ר' ישמעאל כתוב לך את הדברים האלה אלה אתה כותב, אבל אין אתה כותב הלכות, אמרי דלמא מלתא חדתי שאני, דהא ר"י ור"ל מעייני בספרא דאגדתא בשבתא ודרשי הכי עת לעשות לה' הפרו תורתיך מוטב שתעקר תורה ואל תשתכח תורה מישראל, עכ"ל הגמרא · ומעתה מצאתי מקום לתרץ הסתירה · ריב"ל אהב את הדרשות והאגדות הנאמרים ע"פ הדרך מי"ג מדות דר' ישמעאל, או להוציא הלכה מן הדרש, או לעורר על דברי מוסר ויראת ה', אך לכתוב אלה הדברים על הספר, לא רצה להסכים, כמו שלא הסכימו אחרים, משום דכתיב כתוב לך, ואח"כ כאשר שמע הדרש מפסוק עת לעשות לה' הפרו תורתיך שלא תשתכח תורה מישראל, הסכים גם הוא לכתוב בספר וללמוד מאותן ספרי אגדה שכבר הי' לפניהם. ואח"כ הי' בקי בכל ספרי אגדה (עיי' ילקוט עקב סי' תתע"ג כתב במגלת סתרים) ·

והנה מאמר הנ"ל מכתוב לך מובא גם במדרש (רבה תשא פמ"ז) בזה הלשון: כתב לך למה אמר הקב"ה כתוב לך והכתיב, והמכתב מכתב אלקים הוא חרות על הלוחות (שמות ל"ב) וכתיב ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון? אלא כך אמר לו הקב"ה כתוב לך תורה נביאים, וכתובים שהי' בכתב, אבל הלכות ומדרש ואגדות ותלמוד יהיו על פה, כיון שידע משה התחיל אומר טוב לי כי ענתי למען אלמד חקיך, טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, עכ"ל·

הנה כל הרואה מדרש זה מול מאמר שהבאתי מתלמוד הנ"ל יראה שזה מאמר היוצא ממעין אחד, ולמה לא נאמר במדרש סיום המאמר שבתלמוד שהתירו לכתוב אח"כ תורה שבע"פ משום עת לעשות? מן ההכרח ע"כ לומר שהמאמר במדרש מוקדם, שכבר הי' כתוב בספרא דאגדה, ואח"כ הכניסו המאמר בתלמוד והוסיפו הטעם שכותבין גם תורה שבע"פ· אך קשה על סמך דרש עת לעשות לה' וגו' התירו לכתוב ואמרו בלשון מוטב שתעקר?

והנראה לי בכוונת המדרש, דהנה עלינו להבין ולדרוש כמה דברים שצריכין דרש וביאור מספיק ואלו הן:

(א') הקב"ה אמר אל משה פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר הי' על הלוחות הראשונים אשר שברת· הנה פה מפורש וכפול שהלוחות השניות יהי' ממש כאשר הי' הראשונות, ובלוחות האחרונות מצינו דברים אחדים נוסף, ואלו הן ולמען ייטב לך?

(ב') נאמר כאן פסל לך, הנה תיבת לך מיותר ודרשו במדרש (הובא גם ברש"י) הפסולת יהי' שלך ומכאן נתעשר משה· וכן מבאר הברטנורא (בספרו עמר נקא עה"ת) דברי רש"י לך לך להנאתך לטובתך דדייק ליה מייתורא דקרא שהו"ל לכתוב לך מארלך, ומוסיף לך שהוא כמו בשבילך לטובתך, ויען דיש הנאה ואין בו טובה, ויש טובה שאין בו הנאה לכן כתב תרתי, עיי"ש: ומעתה לפי כללו של המדרש לדרוש הייתור לך לטובתך· מה יש לדרוש בפסוק כתב לך וגו', דהו"ל כתב את הדברים וגו'?

(ג') הקב"ה אמר כתב לך, שמשה יהי' הכותב, והקב"ה אמר וכתבתי את הדברים וגו' שהוא בעצמו יכתוב?

(ד') בהוספה בלוחות שניות נאמר למען ייטב לך, הו"ל למען יאריכון ימיך בטוב ותיבת לך מיותר?

(ה') הספורני כתב שמה שהבטיח הקב"ה אחר חמשה דברות הראשונות למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך וגו' אינו רק על כבוד אב ואם כי אם על כל חמשה דברות הראשונות אשר בשמירתן יבא לך השכר המדובר (עיי"ש בסדר יתרו) ולכן אם נדרש ע"פ כללו של המדרש לך להנאתך לטובתך, א"כ כיון שתיבת לך גבי פסל לך מורה על הנאה וטובה מוכרחים אנו לומר שגם תיבת לך גבי כתב לך ג"כ מורה שיצא גם מן הכתיבה טובה, הי' מן לך דפסולת טובת ממון כמו שדרשו, ומה יהי' הטובה מן הכתיבה? ועכצ"ל שתיבת לך דכתיב אצל הכתיבה בא לבשר שישיג איזה טובה אחרת והיא הנאה גופניות שישב בשלום ובשלוה ויאכל מפרי הארץ לשבעה· ועל שניהם אמר משה· אם כוונת נותן התורה במה שמוסיף ייטב לך, וכן פסל לך, וכן כתוב לך שיתן לי טובת עוה"ז להתענג בתענוגים, וכי בזאת חפצתי אמר משה לפני ה' טוב לי כי ענתי למען אלמד חקיך? ואם כוונת נותן התורה במה שהוסיף לך גבי כתיבה וגבי פסל לך שיתן לי ממון כסף וזהב וזה למען ייטב לך, וכי זהב וכסף שאלתי ובקשתי טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף

וכסף

וכסף, אם יהי' סיפוק בידי להורים את בני ישראל תורה שבעל פה זה יחשב אצלי לטובה · ויען כי הקב"ה יודע שרק באלה חפצתי וזה הוא אצלי טובה והנאה בוודאי באמרו גם בכתיבה לך היתה כוונת נותן התורה שאם יהא מן הצורך רשאי לכתוב גם תורה שבע"פ · ולכן נאמר פעמים לך ונאמר וכתבתי וכתוב, ותכלית זה נאמר ייטב לך מה שהוא טוב בעיניך עשה ·

ומעתה כד תשים לפניך עוד הפעם דברי המדרש תבין כוונתם מה שאמרו שאמר הדברים האלה בין הקב"ה למשה אמר שני פעמים טוב אחר קבלת עשרת הדברים ועוד תמצא שבמדרש הזה נאמר ברמז ובחכמה שלעת הצורך מותר לכתוב תורה שבע"פ . ותמצא שכל הקושיות הנ"ל מיושבים ושדברי התלמוד הנ"ל ממעין המדרש הנ"ל נובעים ·

ופה מצאתי מקום לחזור דברות הראשונות ודברות האחרונות בקצרה : דברות הראשונות שר' יהושע בן לוי אמר ששמע הדרש משום עת לעשות לה' מוטב לעקור הדרש שהי' שגור בפיהם את הדברים האלה כתוב, ותורה שבע"פ אסור לכתוב, חזר מדעתו, ולמד בספרי אגדה שהי' להם, והי' מן הבקיאין באלה · ודברות האחרונות אשר דברתי, שמאמר אגדה שהובא בתלמוד הנ"ל יוצא לנו מן המדרש, ומרומז במה שאמר משה שני פעמים אחר מתן תורה טוב לי וגו' ·

ובזה מובנים דברי המאמר השני שהזכיר מעלתו כי' · הנה ר"ח הי' ג"כ אחד מאותן שהי' רגילין לראות בספרי אגדתא והוא ידע מן המדרש הנ"ל דכתיב ביה שמשה רבינו אמר טוב לי וגו' שני פעמים אחר דברות האחרונות, אך לא ידע הטעם למה אמרם, ולכן הלך ושאל את רחב"א מפני מה דרשו בספרי דאגדתא שמשה אמר טוב לי וגו' בהם ולא מצינו במדרש שאמר פסוקים הללו בדברות הראשונות ? כי ר"ח חשב שרחב"א בקי בספרי אגדה, ויאמר לו הטעם · והוא אמר לו, עד שאתה שואלני על הטעם מפני מה הוכפל משה כי טוב על האחרונות ולא על הראשונות, שאל אותי, אם נאמר כן במדרש, כי ספרי אגדה הם בעיני כספר חתום, ומעולם לא עסקתי בהם, באשר אני מן המחמירין לכתוב בספר תורה שבע"פ · כלך אצל ר' תנחום (שאתה רגיל אצלו) והוא הי' אחד מבני הבית שלמד הרבה מן ר' יהושע בן לוי, אשר ממנו ידוע שהוא הי' מעיקרא אחד מן האוסרים ללמוד מספרי דאגדתא, ואח"כ חזר כאשר קיבל הדרש כתיב לך אשר מדובר ממנו בספרי דאגדתא ששם כתובי' אלה הדברי' אשר דבר משה, והוא העמיק בוודאי בלותו לגדתא, וידע לך לומר הטעם · הלך אצלו, ואמר לו. ששמע הטעם מאחר · יען שעתידין להשתבר, ואלמלא לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל ומאחר שנשתברו, השכחה נוכרת , וחשש משה שתשתכח התורה מישראל, לזאת פתר כוונת נותן התורה לטובת ישראל, שמה שנאמר בפ' לך לכוונת לטובתו, והללו לא יחשב לטובה לא הנאת הגוף ולא כסף וזהב, ומסר הדבר ליהושע ולזקנים מוטב לעבור על הדרש את הדברים האלה כתוב, כשיש לחוש לשכחת התורה ח"ו .

(וכס' שבלים נגע במקצת בדברי) ·

וימחול לעיין היטב בדברים האלה, כי הם בדרך חדוד וחדוש, אך בדרך האמת הלכתי בכ"מ · הדברים האלה מוכשרים לסתום פה דוברי שקר האומרים, שחכמי התלמוד לא הי' בקיאין בכתבי הקודש · ומובטחני שאם יאמר הפירוש הזהלרב וכו' שירכין את ראשו ויודה על האמת ·

ובדברים האלה עשיתי הטקוב למסור לבאר מלת הגיון במאמר א' · מצינו (תלים ט') הגיון סלה, וכן (שם ל"ג) והגיון לבי והוא שמ"ז לרעיון כנגד (גטדאנקע, געפוהל) ומצינו (שם ל') כלינו שנינו כמו הגה, שהוא דבור ושיחה בפה (גטשוועטן) · וא"כ אם איזה ספר לימוד

בשם

בשם הגיון יקרא, נוכל לפתור השם על שני פנים, או שהוא ספר יקר מלא רעיון נשגב (געדאנקענרייך) או שהוא ספר מלא מהבלים, ואין בו חכמה ומוסר (געדאנקענלאז) · וא״כ ר״א שאמר לתלמידיו מנעו בניכם מן ההגיון, נוכל לומר שכיון על ספרים שמלאים דברי תעה, ואין בהם חכמה ומוסר והאיך עלה על דעת רש״י לומר, שכיון על מקרא, שלא ילמדו בו יותר מדאי ? והאיך נוכל להאמין שעלה על דעת ר״א ליתן לכתבי הקודש את השם הגיון ? ואם נאמר בכוונת ר״א שלא יעיינו הרבה יותר מדאי במקראי קודש, שממשיך הלב ולא ילמדו ההלכות הא בדורו כל חכמי הזמן למדו ודרשו כל עוקץ שבתורה, כדי לקבוע הלכה ומוסר ?

ואני אומר שברור כשמש, שכיון על ספרי אגדה שהי׳ להם אז כתובים, ובספרים האלה נמצאים ספרים שמביאים הלכה, וספרים שמביאים דרשות, הגיונות, פתרון חלומות, דברים שמעוררי׳ שמחה, וכן ספרים המעוררים קינה ואבל · ומאלו ספרים הנכתבים מיחידים למדו מקצת מן החכמים כמו שהבאתי לעיל · וכן מצינו (כתובות כ״ח ע״א) אמר ר״נ תנא באבל רבתי (שמחות) : ומקצת מן החכמים לא רצו ללמוד מן ספרים הללו משלשה טעמים, האחד הנאמר לעיל שלא הסכימו לכתוב דברים שבע״פ, שנית שלא יבאו אח״כ לומר שקדושת ספרים האלה דומה לקדושת כתבי הקודש, ולכן דרשו (רבה סוף קהלת) ויותר מהמה בני הזהר וגו׳ כל המכניס בתוך ביתו יותר מן כ״ד ספרים מהומה הוא מכניס בביתו כגון ספר בן סירא וספר בן תגלא, עיי״ש · שלישית בשביל שנמצאים גם ספרים באגדתא, שמלאים שטותים ודברי תעה, ומקצתן הפרזות וגוזמות, והגם שאלו הפרזות וגוזמות הי׳ לאיזה תכלית והתעוררת כפי הנצרך באותו שעה, אך לכתוב דברים הללו בספר שילמדו מהם לא הסכימו · ואמר קהלת, הנה ספר בן סירא הוא בתוך הספרים אשר עליהם נאמר כל המכניס אותו בתוך ביתו מהומה מכניס בביתו, ובכל זאת מצינו שחכמי התלמוד למדו ודרשו בו וככתובין וכמסורין דמי להם · עיי׳ ברכות מ״ח, ערובין ס״ד, חגיגה י״ג, יבמות ס״ג, כתובת ק״י, ב״ק צ״ב, ב״ב צ״ח. מביאים הרבה פסוקים מספר בן סירא, וכן במדרש רבה מקץ סי׳ צ״א מביא פסוקים מבן סירא ·

מזה אנו רואין שלמדו מספרים כאלה אף שלא הי׳ ספרי קודש, ומקצתן שלא למדו כדי להבדיל בין קודש לחול, וכתב הרימב״א בב״ב צ״ח ע״ב אע״פ שקרא בסנהדרין לבן סירא ספרים חיצונים, לא אסרו שם אלא לעשות ממנו קבע, אבל מ״מ ראוי להגות בו ללמוד · וכן הי׳ מצאים מקצת ספרי דאגדתא מגוזמות והפרזות וספורים שלא הי׳ ולא נברא · גוזמות, כגון מה שמביאים ג״כ בש״ס הרבה פעמים עתיד הקב״ה להנחיל ש״י עולמות, תפוח היתה באמצע המזבח פעמים הי׳ עליו כשלש מאות כור, וע״ז אמר רבא בחולין צ׳ ע״ב גוזמא הוא עיי״ש וכדומה הרבה, ועיי׳ בשל״ה תורה שבע״פ אות כלל דרושים שהאריך בזה · הפרזות : כל הנהנה מיגיע כפו גדול מירא שמים (ברכות ח׳) · וכי תינוק שאין בו עוד הבחנה ויראת שמים מוכשר להבין אגדה זאת ? וכי אין לחוש שיהי׳ הקלקול יתר על התיקון שיאמרו הבנים די להיות נהנה מיגיעי כפו, וזה יותר חשוב מיראת שמים ? וכן הפרזה, עם הארץ מותר לנוחרו וכו׳ פסחים מ״ט, וכן כל אחד שיש בו גסות הרוח כאלו עובד ע״א סוטה ד׳, ואלף כיוצא מצינו בספרי דאגדתא, ואלו הפרזות מוכשרים להטות את הנער לידי מחשבות זרות ·

וספורים שלא הי׳ ושלא נברא, מצינו בילקוט קרח שכינס את כל הקהל וסיפר : אלמנה אחת היתה בשכונתי ועמה שתי נערות יתומות והי׳ לה שדה אחת, באת לחרוש אמר לה לא

תחרוש

תחרוש בשור וחמור באת לזרוע אמר לה לא תזרע כלאים, לקציר אמר לה להניח לקט שכחה ופאה לעשות גורן אמר לה תני תרומת מעשר ראשון ומעשר שני · הצדיקה עליה הדין ונתנה · עמדה ומכרה השדה ולקחה שתי כבשות כדי ללבוש מגזותיהן ולהנות מולדיהן, כיון שילדה באו אהרן ואמר לה תני לי הבכורות, הגיע זמן גזיזה אמר לה תני לי ראשית הגז · אמרה אין בי כח לעמוד בפניכם עמדה ושחטתן ע"מ לאכל, אמר לה תני לי הזרוע והלחיים והקיבה, אמרה: אחר ששחטתי אותן עדיין לא נצלתי מידו · הרי הן עלי חרם, אמר לה: כולה שלי שכך אמר הקב"ה: כל חרם בישראל לך יהיה, והניחה בוכה עם שתי בנותיה, עכ"ל האגדה · הנה קרח ועדתו הי' במדבר ובאותו פרשה גופא מפורש שאמרו אף לא אל ארץ וגו' שדה וכרם וגו', וגם עדיין לא הותר להם בשר תאוה ועוד לא נתחייבו במתנות כהונה, ואין בכל הספור אפילו אות אחת אמת, וקרח הי', לך המעשה שנתנו בפיו, לא הי' ולא נברא, ומה הי' התכלית מן האומר ומן המספר ומן הכותב בספר? אך הדורש והאומר כיון בזה לספר משל, עד היכן הגיע כח המחלוקה, וקרח ספיקה הי' בדה דברים של שקר, כדי לחלוק על משה, וכל העם ישמעו, ולא יהי' כקרח וכעדתו ·

ומעתה אני שואל, וכי הנער שאין בו יראה פנימיות וגם אין כח הבנתו להבין ולהשיג תכלית המסופר באגדתא, והוא לפי שכלו כאשר יראה המעשה בספר, ימלא, שהמעשה לא הי' מעולם בזמן קרח, ומה יעשה אותו בן ולא יחטא לומר: אין זה כי אם הגיון (געשוואטץ)? ואז לא ישגיח גם על הדברים הנאמרים בם להלכה ולתוכחת מוסר שהם באמת הגיון לב (געדאנקען דיא אויף הערץ אונד געמוטה פארטיילהאפט ווירקטן) · ולכן כפיר ספרי דאגדתא שהי' לפניהם, בשם הגיון יקראו, יען שיש בהם הרבה שהם הגיון לב ומחשבות טובות ומועילות, הן לקיבוץ והן ליחיד ונמצאים גם הרבה אשר בהשקפה ראשונה הם רק דברי הבה (געשוואטץ), כמו שמצינו באמת בכוזרי (סוף מאמר ג') ואני מודה לך מלך כוזר שבתלמוד דברים שאינני יכול להטעימך בהם טעמים מספיקים, ולא להגיאם בקשר הענין, והם שהכניסו אותם מפני שהי' אגלם שיחת החכמים צריכה תלמוד, ואפשר שלא הי' מבינים ענינו, ואפשר שהי' לרבותיהם במאמר ההוא ענינים נעלמו מהתלמידים, והגיע הדבר אלינו והקלנו בו מפני שלא ידענו ענינו, עיי"ש:

ומטעם זה אמר ר"א מנעו בניכם מן הגיון. אתם הגדולים שהשגתם הדברים עליכם החיוב ללמוד אגדתא הכתובים בספר, כדי ללמוד חכמה ומוסר אך טלאי, למנוע הבנים בכל מה דאפשר מטעמים המבוארים ופשוטים ובזה ר"א על משכבו כתורה עשה, לעורר את תלמידיו שיפגיחו על בניהם שלא יעיינו הרבה בספרי אגדתא, כי האיך התלמודים נערים יבינו את דברי הקדמונים הנאמרים לאיזה תכלית כפי המקום וכפי הזמן בדרך ההפרזה, גוזמא ומשל, והם במחשכה יתהלכו יגששו. כאין עינים באלו ספרים ורק ישבו על ברכי תלמידי חכמים, ומהם ילמדו את דבר ה' המזוקק שבעתים · כי האיך נודע הנער שמספר בן סירה אחד המתחיל: החכמה מאת ה' ומעולם ועד עולם וגו' מותר ללמוד ומספר בן סירה שמתחיל לטושה גדולות וגו' (עיי' תוס' ערובין ס"ד ורש"י סנהדרין דף ק' תנא וכו') אסור ללמוד, כאשר הוא מלא דברי תעה, הבלים ושקרים? ורק ע"י רבי חכם, אשר מלה בלשונו להגיעם הדברים הכתובים בספר על אוזן התלמוד, ילכו לפנים לרגל המלאכה אשר לפניכם עד אשר יגדלו הנערים, אז יבאו לקראת נשק ללמוד וללמד, ללחום במלחמתה של תורה, אחר שכבר נוסד יסוד האמונה וכבוד התורה בלבם:

ופה מצאתי מקום לומר השערה שלי, והיא חדשה, ולדעתי אמת · במשנה גיטין ס"ו ע"ב
אפילו אמר לב"ד הגדול שבירושלים תנו גט לאשתי שילמדו ויכתבו ויתנו · ומקשה בגמרא
אי אמרת בשלמא כתב הגט שפיר, אלא אי אמרת כתב יתן הוא מי איכא בי דינא דלא ידעו
מחתם חתימת ידייהו ? ומתרץ אין איכא בי דינא חדתא · והרמב"ם בפירוש המשניות שם
הרגיש בזה, שהאיך אפשר שב"ד הגדול שלא ידעו לחתום יעמדו בראש ? ולא תירץ כלום · וכאן
מצאו ג"כ המלגלגים מקום לומר, שגם לחכמי המשנה הי' מלאכת הכתיבה כמו שאר חכמות
כקוץ בעיניהם · ואני אומר ששם בריש גיטין יש להעיר כזאת, דשם בדף ו' ע"א פלפלו אי בבל
דשם הי' ישיבות יש לו דין ארץ ישראל או חוץ לארץ לגיטין, ומסיק שרב סבר כיון דאיכא מתיבתא (ישיבות)
מישכח שכיחו, מי שיקיים חתימת העדים, ושמואל סבר, מתיבתא בגירסייהו טרידין, ואין מכירין
חתימות · וגם שם משמע שהי' פשוט להם, שחכמי התורה לא, הי' צריכין להיות בקיאין בכתב:

וכפי הענין אשר לפנינו כבר ראינו' שבימי חכמי המשנה, וגם עוד בימי חכמי התלמוד הי' הרבה
מן החכמים שאסרו איסור לכתוב תורה שבע"פ בכתב, וספרי דאגדתא שהי' כתובין בספר
ה' בעיניהם כספרי מינים שאסור לקרות בהן, וכל מה שלמדו בישיבות למדו בע"פ · ובעיניהם
הי' מלאכת הכתיבה מלאכה שאין צריכה לא לגוף ולא לנפש, ושפיר אמרו שים אפשר שיהי'
באיזה מקום ב"ד שאין בקיאין היטב במלאכת הכתיבה · וזה פשוט וברור לע"ד:

ואחר שהארכתי לכבודו לבאר מלת הגיון נחזיר למאמר הראשון שר"א אמר לתלמידיו ארבע
דברים ואלו הן: א' הזהרו בכבוד חבריכם, מנעו בניכם מן ההגיון, והושיבום בין ברכי
ת"ח, וכשאתם מתפללין דעו לפני מי אתם מתפללין ועלינו להבין ההמשך מן ארבע דברים הללו
שאמר לפני מותו · שנית למה אמר דעו לפני מי אתם מתפללין וכי חשדם שלא יכוונו בתפלתם כראוי ?
שלישית עלינו להבין מה שבאו לפני רבם קודם מותו ללמדם ארחות חיים וכי לא ידעו ולא
למדו מרבם כבר את דרך החיים ? והנלע"ד בכוונת המאמר יען דכבר ראינו שהי' גם בימים
ההם כתות שונות בדרך הלימוד, יש מהם שדרשו כל עוקץ שבתורה בדרך שלש עשרה מדות
של ר' ישמעאל, ורחקו את עצמן ואת תלמודיהם מספרי אגדתא שבנוים על ל"ב מדות של
ר"י הגלילי ע"ד משל, גימטריאות, נוטריקן, מוקדם ומאוחר, חקירה ודרישה (עיי' בהקדמה נחלת
שמעוני), ואסרו איסור לכתוב בספר תורה שבע"פ, ויש מן החכמים שלמדו בספרי אגדתא וכתבו
בספר · ולכן כשראו שרבם שוכב על המטה ביקשו מפיו שיאמר להם: איזה הוא דרך הישר
שילכו בו אחר מותו, יען כי יהי' מן הצורך לעשות להם רב אחר אשר מפיו ילמדו תורה,
ושאלו עצתו באיזה דרך ילכו ? מאיזה כת ילמדו תורה ? ורבם השיב להם · אף אם לא מחשבות
החברים כמחשבותינו ולא דרכיהם דרכינו, בכל זאת חלילה לנו מעשות כדבר הרע הזה, לפגוע
בכבודם, כי אלו ואלו דברי אלקים חיים והכל הולך אחר הכוונה: מן הצורך שיהי' חכמים בעולם
שעוסקין רק בהלכה, וחכמים שעוסקים רק באגדה ומוסר · וחכמים שעוסקים בזה ובזה, וגדול
כבוד הבריות וגדול השלום, וזאת ראשית דבר ליראת ה', להזהר בכבוד הבריות: אתם שכבר
זכיתם להבין ולהשיג את דרך החיים, וכבר נוסד יסוד האמונה בלבבכם לכם מותר ללמוד מכל
אדם, כמאמרם איזה חכם הלומד מכל אדם, אך תשגיחו על בניכם שלא יעסקו הרבה יותר מדאי
בספרי הגיון, היי' ספרי דאגדתא שהם מלאים חקירות הפרזות ומשלים, יען שאלו מסוכנים לנערים
כמו שבארתי: וזאת עלתי להושיבם בין ברכי ת"ח, שילמדו מרב הלומד הכל בע"פ, ולא ירגילו

את עצמם בימי נעורותם ללמוד מספרי אגדתא הנכתבים בספרי אשר בהם גם הלכות · והנה ידוע לנו שבספרי אגדה נמצאים רמזים, נוטריקן, גימטריאות, ואותן שסדרו התפלות על

זה הדרך למדו מאלו ספרים לכוון בתפלת על פי כוונת הללו, וכל מי שאינו לומד על דרך זה אינו יודע לכוון ע"פ אותן כוונות המאמרים, ולכן אחר שהי' עצתו לרחק מן ספרי ההגיון ועי"ז לא יהי' בקיאין בסודות, רמזים, גימטריאות ונוטריקן שמכוונים מקצתן בתפלה לכן אמר להם, שלא ישגיחו ע"ז, כי כשאתם מתפללין אין מן הצורך לכוון רק לפני מי שעומד ומתפלל, אך הכוונות והייחודים המאמרים בספרי דאגדתא אינם מן הצורך לידע · ובדרשה ביארתי מאמרם בקש קהלת להיות כמשה יצאה ב"ק כתב יושר דברי אמת, הי' סברה לבא ע"י החקירה למדרגה שבא משה, ויצא ב"ק שרק ע"י כתב הי' התורה שבכתב יבא אל אמת · ולחזק את דברי באתי לעורר אולי אין ידוע זאת למעכ"ת · כי רבינו בעל בית יוסף והאלש"ך והאר"י הקדוש הי' בעיר אחת, בעל בית יוסף הי' הרב בצפת, והאלשיך הקדוש הי' הדרשן, והאר"י הקדוש הי' יושב בבית המדרש ולמד עם תלמודים ע"פ דרכו · וידוע שהב"י והאר"י הלכו בכל שבת לשמוע דרשת האלשיך · והנה שלשה ספרים שעשו אלו שלשה גאונים פתוחים לפנינו · הב"י למד אותנו ארחות חיים

בהלכה, רבינו האלשיך הקדוש כל ימי חייו לאגדה ומוסר, וכמעט לא הניח פסוק בכל כתבי הקודש שלא דרש עליו, ורבינו האר"י שאב מספרי דאגדתא סודות ורמזים ע"פ דרך הנסתר לנו ותיקן סדר התפלה מאנשי כנה"ג ע"פ דרכו (עיי' ח"ס או"ח סי' ט"ז) · ואכן מה נענה בתרייהו ? מה יש לנו ללמוד מזה ? (א) כמו שאמר ר"ג הזהרו בכבוד חבריכם, כמו שהרב בית יוסף שידוע גדולתו בש"ס ובדברי הראשונים, ובעיניו הי' העיקר לירד לים התלמוד, ובכל זאת ידע ג"כ להוקיר גדולת האלשיך שהקדיש ימי חיו לאגדה, וכן האר"י הקדוש שרק על הנסתרות וסודות ורמזים שמצא בספרי אגדתא ובמדרש הוא בעיונו שם, גם הפשט בכוונת התורה שדרש האלשיך הי' קדוש בעיניו, וכיבד אותו ברבים, והלך לשמוע תורה מפיו. מהם נלמוד להזהר בכבוד חברנו : (ב') מזה נלמוד, שספרי אגדתא הם מן הצורך, לידע אלה המצות אשר יעשה אותם האדם בכוונה בכ"ז חכם אשר רק בש"ס ופוסקים עוסק, ג"כ מן הצורך, ועלינו לכבדו אפי' אם הוא ריק משאר חכמות, כמו שאמרו סוף ברכות סיני עדיף · וכן הדרך שאנו קוראין אותו נסתר, אשר רוב בני ספרד הולכין בו, גם לזה יש יסוד בספרי קדמונים הנקראים ספרי דאגדתא, ומשם שאב ומשם למדו · ודרכי לומר על מאמרם (ירושלמי שבת פ"ג) וכל צדיק וצדיק יש חז"ז בפני עצמו וכו' הוי שיהי' אחד שלם בתכלית השלמות שיהא גדול בהלכה, באגדה, בחקירות, וגם שיהי' עסקן במצות ויהי' מוכשר לקרב הלבבות בדיבורו זה כמעט הוא מן הנמנע כי ימי חיי האדם מעטים הם, לזאת אחד בוחר לעצמו לעשות ההלכה לעיקר, ומקדיש רוב ימי חייו להיות בקי בש"ס ופוסקים, כדי לברר ההלכה לאמתה של תורה, והשני בוחר להיות בקי באגדה חקירה ובשאר חכמות, כדי שיהי' מוכן להכות על קדקוד האפיקורסים, וליתן כבוד לתורה ולדברי חכז"ל לפני המון : השלישי מקדש ימי חייו ללמוד נסתרות, כדי לכוון בתפלה ע"פ כוונת הללו להיות עובד ה' על דרך זה, ויען כי מאריך בתפלה בהכנה דרבה, אין לו זמן ללמוד בעיון ולהיות בקי בהלכה · ואיזה דרך הוא הדרך הישר ? וע"ז אמרו כל כל צדיק וצדיק יש לו חז"ז בפני עצמו, הרי' כל צדיק הולך בדרך אחר, זה עושה הלימוד לעיקר, וזה העבודה לעיקר, וזה משתדל לקרב הלבבות כפי המקום

וכפי הזמן, וכל אלו הדרכים הם טוב וישר, אם ההולך בהם מכוון את עצמו לשם שמים ·

ויען

ויען כי מעכ"ת בעת שהי' פה שאל כצמא למים, את דברי, לזאת עשיתי רצונו לבאר לו כל אמירה כאשר ביקש, ולחכימא די ברמזים הללו לידע מה בלבי על הרב וכו' · מעודי הייתי זהיר בכבוד החברים ובכבוד הבריות, ודרכי לומר על המסרה ג"פ תעה, והנה תעה בשדה, והנה חמורו תעה, אדם תעה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח · הרמז על דורינו · המתחדשים בזמנינו, אין אני דן אותם שכוונתם ע"פ הרוב להרוס הדת ח"ו, וכל האומר כן עליהם אינו אלא תעה מה רצונם של עושה חדשות ? והנה חמורו תועה, שרק אם התאוה, והוא החומר · בוער בקרבם · רוצים להיות נכבדים בעיני האומות, ועלייה זו ירידה היא · חמור אוהבים יש להם אויבים, מעוררים קנאה שמביא שנאה, ואינם אלא תעה :

והנה צדיקי הדור אשר עיניהם פקוחות וראו עד היכן יגיעו המתחדשים ברוח החדש אשר קרבם, כתורה עשו שדיברו על לב המאמינים · כי טוב להם ולנו להפרד מהם כי אף שהרוב אינם אלא תעה, ולבם שלם עם ה' ותורתו, בכל זאת חוששין למיעוט אשר בתוכם, אשר כל מחשבתם להרוס את יסודי הדת, והלימוד בבית יוסף וההלכות כקוץ בעיניהם, ולעומת זה אני אומר · המאמין שמאמין, שתכלית הפירוד הוא לרחק המתחדשים ולדחותם בשתי ידים, ולשנא את מי שטבל את מטו ביערת דבש החכמות, גם זה תעה בשדה העיון, כי חמור חציר וציץ ימצא בשדה שלו אחר זמן קוץ ודרדר. את אחי אנכי מבקש, אם הוא תעה בשדה, אם רק ע"י מחשבות זרות בא לכלל טעות וסטות, חלילה לנו לדחותו בידים, ורק אם תעה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח זולתו אין לרחק ורק לקרב, ובמדת אלו יאחז צדיק דרכו, שלא יבא לרחק רק לקרב, והכלל, להזהר בכבוד החברים ובכבוד הבריות, וד"ל, ובעת הזאת קבלתי מהרב הגאון החסיד דק"ק שוראן יחי' ספרו לקוטי חבר חלק רביעי ובו ראיתי בהקדמה דברים כאלו אמרם מתוך גרוני, ומצוה לומר הדברים בשמו, וזה לשונו · בעו"ה נתקיים בנו דברי חכז"ל ותהי האמת נעדרת, מלמד שנעשית האמת עדרים עדרים והלכה לה. הכוונה אם אנשי האמת, אף כי הם מעטים, אם המעט הזה יחד יתחברון וכולם דרך אחד יבררו להם, עדן הי' המעט מן האמת דוחה הרבה מן השקר, אבל האמת עצמה נעשה עדרים עדרים · מה שאחד הנקרא בשם אנשי אמת יחשב למצוה, יחשוב האחר לעברה גמורה, דוק ותשכח · ועי"ז אין לאמת קיום בעו"ה · וז"ש הכתוב ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, כי כל מצדיק רבים יחשב בעיני המון רב לכוכב, ולא לשמש וירח, והכוכבים לא יתנו נוגה רק ע"י כמותם, כן המצדיקי רבים צריכין להיות באגודה אחת ועל דרך אחד. ועל ידי הפירוד הזה לא ישמעו עמי הארץ לא בקול הקורא להקים דבר ה' ולא בקול המתחדש, כי אם ישמעו מהמתחדש, אשר האוחז במנהגי אבותינו סכל ופתי יחשב, וישמעו מפי המחזיק בדת אשר המתחדש פורץ גדרות עולם ושניהם יחדיו יבוזו למו, וזה שאמרו חכז"ל האמת נעשה עדרים, ועי"ז בעו"ה לא נזכה שנתקיים בנו דברי חכמים כדרבנות, עכ"ל ·

והנה דברים הללו שיצא מפי הרב החסיד הנ"ל מעטים הם, אך מלאים מוסר ותוכחה, ודבר בעתו מה טוב לעורר את הרבנים בדורנו על אחדות ולהזהר בכבוד חבריהם · ובמקום אחר אמרתי שסיפרו לנו חכז"ל ביבמות ס"ב ע"ב שנים עשר אלף תלמידים הי' לו לרע"ק וכולם מתו בין פסח לעצרת מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, עיי"ש, למה בא העונש דוקא בין פסח לעצרת ? הנה חג הפסח בא לעורר על יציאת מצרים וחג העצרת על מתן תורה, באיזה זכות יצאו ממצרים ? בשביל שלא שינו את שמם · שלא שינו את לשונם · ולא הי' בהם דלטורין אמרו לנו חכז"ל · הכוונה

זכאון אשר

דין במה מדליקין

דין במה מדליקין

(א) בע"ש עיי' בחלק א' מנהג שבת בת"א סי' ל"ז טעם ·

א"א במה מדליקין כשחל יו"ט בערב שבת (א) ואפי' בחה"מ · וע'

במטנית

יש חלוקות מנהגים כי יש מדינות שאומרי בחה"מ ·

לעולם

תולדות אסתר

מאז לא הי' דעות הבריות שוה בכל הענינים, כמו שאמרו חכז"ל כשם שאין הפרצופי' דומי' ז
לזה כך אין המחשבות דומה זה לזה, וכן הוא והי' ויהי' תמיד גם בעניני הדת כידוע · ובדורי
שינוי את שמם לכתות שונות, ועל ידי השמות נעשו שמות בארץ, ולא די בזה אלא שעי"ז אפי
אותן שהם במחנה אחת אין פיהם ולבם " שוה, ומדברי' זה עם זה אחת בפה ולא אחת בלב
וזאת ועוד אחת שמדברים זה על זה, וכל אחד שמח בקלונו של חברו למצא מום בגופו, ועל א
אמרו לא כן הי' במצרים, ובזכות זה נגאלו, שלא שינו את שמם, כולם בשם אחת יקראו, א
שבמחשבותיהם לא הי' כולם שוים, ולא שינו את לשונם, כאשר הי' עם לבבם, כן דברו איש א
רעהו, וגם לא הי' בהם דלטורין, אחד מהם לא גילה את המום אשר מצא בחברו, והיי' אחדו
בקרב לב ישראל, והי' ראוים לגאולה ולבא אל הר האלקים לקבל התורה · ויען כי בדורו של רעי
לא הי' אחדות בין החכמים, ומה שראו המון מן החכמים עשה רושם, לזאת בא הטועה בין פס
לעצרת דוקא לעורר ע"ז, ומזה למדו שמתו בשביל שלא נהגו כבוד זה בזה, ותכלית התורה הו
השלום, והבן ·

ובדרשה ביארתי מאמרם ז"ל (אדר"נ פכ"ט) כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות ז
גבור ואינו מזויין, כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש חלש וזיין בידו, יש ביד
זה וזה גבור ומזויין, עכ"ל · הכוונה העיקר הוא לידע ההלכות כדי לידע אלה המצו
אשר יעשה אותם האדם, אך אם אין בידו מדרש, היי' דברים לעורר את עצמו ואחרים ע"י חקירו
עיונית ליראת ה', ולהכות על קדקד הרשעים המסיתים את העם בדברי פתוים ושאלות ומקירו
רק ע"י ידיעה באגדה ומדרש אפשר ללחום נגד היצר ונגד האפיקורסים אשר בכל דור ודור עומדים
עלינו לכלותינו, ולכן אמרו שדברי אגדה ומדרש הם כלי זין ללחום מלחמות ה' לבאום, עיי' מ"ש
בחלק א' מנהג מוצאי שבת על ויהי נועם שאומריי במו"ש ·

יצאתי מענין לענין באותו ענין לעשות רצון מעכ"ת כי' וילאתי ידי חובתי לציין לו א
הדרך הישר לדעתי · וה' הטיב ירחם במהרה על ישראל ועל תורתו ויתן בלב ישרא
שיעשו אגודה אחת לעשות רצונו בלב שלם, ונזכה לבנין ציון וירושלים, במהרה, אמן

ידידו מוקירו החותם באהבה רבה ה"ק שלמהרשיק ברעזאוועע ·

דין חצי קדיש

לעולם כשיש מוסף אומר קדיש שלם אחר הלל או אחר תפלת שחרית ובחנוכה ופורים ותענית חצי קדיש (א) אחר תפלת שחרית · לעולם ח"ק בס"ת אחר קרה"ת חוץ במנחה דשבת ומנחה דתענית · לעולם הקדיש קודם קריאת מפטיר חוץ מט"ב בשחרית שאמר קדיש אחר שקרא למפטיר מפני שהוא שלישי · כשמוצאין ב' ס"ת אומר קדיש על שתיהן קודם קריאת מפטיר · ג' ס"ת כמו בש"ת ור"ח טבת בשבת ור"ח אדר בשקלים ור"ח ניסן (**א**) בפ' החודש אומר קדיש על

(א) ה"ק בתענית אומר ח"ק על התפלה קודם הוצאות ס"ת וכן ח"ק על הס"ת אחר הקריאה ואומר יהללו אשרי וכו', אבל במנחה שאומרים בו הפטרה אין אומרים קדיש על הס"ת מיד אלא ח"ק אחד אומר קודם הוצאות ס"ת אחר אשרי, והקדיש הראוי לומר על הס"ת אומרים אותו לפני העמוד אחר הכנסת ס"ת כדי להתפלל מיד אחריו תפלת י"ח, והטעם שאין אומרי' אותו מיד אחר הקריאה כמו בשחרי'? כדי שידעו העם שהגיע החזן לפני העמוד, מתחיל בקול רם אשרי יושבי ביתך וגו' וידעו העם שהחזן הוא לפני העמוד ושיאמרו מכאן ואילך סדר

תולדות אסתר

(**א**) ניסן שלום להרבני המופלג מו"ה יהושע יואב ווייס נ"י נאמן בק"ק קישאוישאללאש יע"א

בקשת לדעת אם אפשר להתיר ללוש המצות בקערות של חרס (אירדענעס געפעס)

יען שאין במצא שם רק כלי אחד של נחושת · והנה בכאן הנה ג"כ לא הי' להם רק ב' כלים של נחושת, ואז אפו המצות בב' בתים, ואמרתי שיקחו לכל בית אחד של נחושת ויעשו אחד מן ברזל דק שקורין (שווארצבלעך), אך על חרס לא נשאלתי, ואען ואומר: הנה המג"א באו"ח סי' תנ"ה סק"ט כתב לא יקח המים בכלי נחושת שמחמם · ומיהו ראיתי נוהגין ללוש בעריבות של נחושת, עכ"ל · הנה מלשונו משמע שמה שלשין בנחושת הוא קולא ויותר הי' טוב ללוש בכלי חרס כמו שכתב הרמ"א שם ונוהגין ליקח המים בכלי חרס חדשים ואין לשנות המנהג אבל בשל עץ אין להקפיד, עכ"ל · ובלבוש כתב בפירוש שלמים טוב ליקח כלי חרס חדשים מפני שהם משמרין קרירתן · ובאמת זה פלא לדעתי שהמנהג ללוש בכלי נחושת נתפשט בכל ישראל ומקפידין ע"ז, ושמעתי שרב הסמוך לנו לא רצה להתיר בשום אופן ללוש בקערות של ברזל, וכפי המבואר כלי חרס וכלי ברזל עדיפא ללישה שמשמרין הקרירה יותר מנחושת · וראה זה מצאתי בהג"מ במנהג ניסן סי' ח' וז"ל: שמעתי דר"י הלבן לא הי' לש בפסח במים שהי' בכלי נחושת לפי שהנחושת מחמם, ושמעתי שהי' מעשה ואסרו, ויש קצת ראי' מפרק אלו טרפות מסיכלא חמימא וכתב רש"י של נחושת מחמם · ומעתה מוכח שמה שהתירו ללוש בנחושת הוא קולא ולא חומרא · ולדעתי המקור שלא הנהיגו בכלי חרס וברזל הי' משום שכלי חרס נוח להשבר, וגם יש כלים של חרס שאי אפשר לנקות אותן היטב, וכן ברזל אם עומד בו המים משמר הקרירה יותר מן נחושת, אך אם לשין בו בכח דרך הברזל להתחמם, ומטעם זה לא בחרו ללישה כלי חרס וברזל · אך אם יש אחד של נחושת אין שום פקפוק ליקח אליה עוד אחר של ברזל או של חרס רק צריך השגחה רבה שיהי' נקי ·

(אחר

סדר קדושה (לבוש סי' תל"ג) · ועל ההפטרה לא תיקנו לומר קדיש, כיון שתיקנו ברכות אחריה עיי' מ"ש בחלק א' במנהג שבת בזכרון אשר סי' ע"ב ·

(ב) ב' שבתות בחנוכה כתב הלבוש באו"ח סי' תרפ"ד ואע"ג

דשל חנוכה יותר פרסום נס מר"ח והי' לן להקדים משום פרסום ניסא? אפ"ה מקדימין של ר"ח הואיל ואפשר לנו לקיים שניהם, תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, דהא איכא פרסומא ניסא באחרונה כמו בתחלה, וראי' מפרשת הקרבנות דפנחס שמפרש תחלה קרבן התמיד ואח"כ דשבת, ואח"כ דר"ח, ואח"כ דיו"ט, הרי מקדים דתדיר · ועוד בפירוש רבתה התורה דתדיר קודם דכתיב מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד, וקשיא לן מכדי כתיב עולת הבוקר עולת התמיד למה לי? אלא הכי קאמר קרא אשר לעולת התמיד שכבר

על ס"ת שנייה ושלישית יחד · ובס"ת שקורא בשנייה מניח של מפטיר אצלה ואומר קדיש על שתיהן יחד · וכן ר"ח טבת ור"ח אדר שהוא פ' שקלים ור"ח ניסן שהוא פ' החודש כשחלו בשבת מוציאין ג' ס"ת וקורין ו' בענין היום ובס"ת שנייה קורין לז' ומניחין השלישי אצלה ואומר קדיש על שתיהן יחד · לעולם קורין תדיר קודם כגון פ' ר"ח ובס"ת ג' קורין למפטיר ולעולם מפטירין בענין שקרא בסוף בס"ת ג' · בחנוכה קורין של חנוכה בשלישית ומפטירי' בנרות דזכרי' · ור"ח אדר בשבת קורין בג כי תשא ומפטירין בשקלים בן שבע שנים · ר"ח ניסן בשבת קורין בג' החודש הזה ומפטירין באחד לחודש · והשמים כסאי (ב) בטלה · כשיש ב' שבתות בחנוכה (ב) מפטירין בשבת

תולדות אסתר

(אחר שכתבתי זאת יצא לאור ספר מהר"ש שיק ממורי החסיד זיע"א וכתב באו"ח סי' רל"ז שמותר ללוש בכלי חרס, וגם הוא העיר שרק לרבותא קמ"ל דמותר בשל נחושת · והוא מוסיף והולך שהספרדים בקהלתו אף שיש להם עריבות של נחושת אפ"ה אין לשין בהן אלא בקערות של ברזל שהן מצופין באבר דדינן ככלי חרס, כדקיי"ל לענין הגעלה דגלאזור הוי ככלי חרס וס"ל דזה מקרב טפי משל נחושת, ומסיק שבכל גלילו לשין בכלי חרס, עיי"ש) ועליך להשגיח בכל מה דאפשר, רבך הש"ת ה"ק שלמהרשיק

(ב) השמים כסאי הפטרה · בישעי' ס"ו · אעתיק כאן לכבוד התורה מה ששמעתי מתלמידי המופלג בתורה החרוץ הבחור ר' משה גוטמאן נ"י

מכתבו מלא חית ואגדה קבלתי בשמחה ומה דסיים בשם אותו חכם מחכמי ישראל, והוא נביא שקר אשר אסור לשמוע תורה וחכמה מפיו, שעמד ודרש לפני החכמים אשר בעיר · וביאר חרבן העולם במשך ג' מאות שנים, ולעורר אותך על האמת, במה שסיימת אתחיל ·

הנה הנביא שקר אשר ביאר חרבן העולם הביא ראי' לדבריו כאשר בתחלת המאה אשר לפנינו, לפי חשבון הנוצרים, עמדו מחקרי ארץ Geologen וחפרו בעמק הארץ ומצאו כי מהר ההר עד התהום נמצאים יריעות הפרושות זו על זו ונקראים בל"א

Lagerungsfolge der neptunischen Schichte

ומצאו

ומלאו ששה יריעות Schichten ביריעה העליונה מלאו כל מיני בעלי חיים דשאים ואילנות כאשר הם לפנינו, וגדולים מאד מן אותן אשר הם חיים על האדמה; וגם צורת אדם; ביריעה השנייה מלאו כל מיני דשאים ובעלי חיות ולא מין האדם; ביריעה השלישית מלאו דשאים ופרחים וצורת עופות; ברביעית תבנית דשאים ודגים ורמשים אשר כעת שורצים במים, בחמישית לא מצא מכל מיני חיות כלום רק דשאים ופרחים שנהפכו לאבן, ובשישית לא מצאו שום צורה ותבנית משום דבר · וזה מן הראיות שכאשר לפני כמה אלפים שנה נתהפך העולם לתהו ובהו, כן יהי' במבך הזמן כי זה מחקי הטבע · זה תוכן דברי החוקר והפוקר ·

הנה מדברי מחקרי הארץ יש להביא ראי' חזקה שתורת משה רבינו אמת · הנה בסדר בראשית ספירה לנו תוה"ק את סדר ואופן הבריאה · ביום א' נבראו השמים · ומקשים ע"ז מה ביום שני כתיב ויעש אלקים את הרקיע ויקרא לרקיע שמים? שנית הא ביום רביעי לבריאה כתיב שנבראו המאורות השמש והירח והכוכבים · וא"כ האיך אפשר שיהי' אור בטרם שנבראו מאורות הללו? אך האמת הוא כי השמש בעצם אינו אור כאשר חשבו הרבה מן הקדמונים, רק הוא מוליד חמימות, בתנועותיו המהירות מתנועעים חלקים הדקים הנמצאים באויר העולם Atmosphäre כאשר עינינו רואות אש נולדה מאבן ע"י אבן ומברזל, וע"י דהרות אבירי סוסים וכדומה, ובהעדר האור בתנועה ישאר אור בכח, הן באבנים והן בברזל והן באויר · ולכן האור · הוא חלקים קטנים הנמצאים באויר נבראו ביום ראשון לבריאה, אך רק בכח, וע"י תנועות השמש והירח שנבראו ביום רביעי יצא האור מכח אל הפועל · ומעתה ביום ראשון ברא שמים וארץ בכח ולא בפועל, ואז לא הי' שום דבר עוד בעולם; ביום שני ברא את הרקיע הנקרא שמים, והוא האויר הזך והבהיר עם שחלקים הדקים Atmosphäre, בשלישי דשאים ופרחים ואילנות: ברביעי חיות קטנות וגדולות, בחמישי העופות והוסיף על כל אלה אח"כ את האדם ·

ומעתה נשאל לחכמי הזמן: אם כנים הדברים שמצאו החוקרים בתחתית הארץ ומצאו ששה יריעות זו על זו כפי סדר הנ"ל, מהיכן ידע משה מה שנברא ביום ראשון ומיום ראשון והלאה עד שנגמרה הבריאה בשלימות? מכאן מוכח שרק הבורא ית"ש גילה לפני יותר מג' אלפים שנה את סדר ואופן הבריאה: ומחקרי הארץ הן הן עדיו של משה רבינו שתורתו אמת שקיבל מבורא יתברך שמו לבדו, ורק הוא ידע מה לפנים ומה לאחור מה למעלה ומה למטה!

ואם נשאל, האיך באו מעשה ידי יוצר מתחת לארץ ונתהפכו לאבן דומם כבר השיבו ע"ז במדרש רבה בראשית פ"ג אר"י ב"ס ויהי ערב כתיב ולא אמר יהי ערב מכאן שהי' סדר זמנים קודם לכן, והי' בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו · הנך רואה שהחוקרים Ceologen לא גילו לחכמי ישראל כלום, ואין חדש תחת השמש לאלו העוסקים בתורה שהיא למעלה מן השמש · וזו ראי' ברורה שתוה"ק מן בראשית עד לעיני כל ישראל כתב משה רבינו מפי ס' · ואם נרצה לחקור בענין זה יש לומר, שמכאן ראי' לדור המבול ואז מתו כל החיות אשר הי' חוץ לתיבה של נח, ולא נשאר רק מה שהביא נח אל התיבה, ואח"כ נתהפך הכל לאבן, וזאת שמצאו מחקרי ארץ בזמנינו ··

והנני לעורר שזה איזה שנים שראיתי במה"ע המגיד ושם דיבר אחד מן החכמים בענין זה הרבה ע"ד האמת, ואין אתי לעיין בו וגם אין הזמן מסכים · רק זאת באתי להוסיף על הדברים אשר דברתי כי יש ראי' ברורה שהשמש איננו גוף אשר בו חמימות ושרק ע"י תנועותיו בא החמימות,

יען

יען כי במדינת הודו החום גדול ושם מצוי הר שהוא הגבוה מכל ההרים אשר בעולם ונקרא Himalaja וראש ההר מכוסה בכל השנה ובכל העתים בשלג ונמצאים עליו הרי שלג וקרח הנקראים Eisberge וכן כל ההרים אשר בתבל אפילו בארצות החמים מכוסים בשלג בעת אשר למטה מן ההר לא נמצא שלג וקרח על הארץ, ואיה חום השמש שהיא למעלה למעלה? ומה לנו להביא ממרחק לחמנו, ההר הלבנון אשר בארץ ישראל שמו לבנון לפי שמראהו תמיד לבן כשלג!

ומצינו דברים הללו ג"כ בתנחומא ובילקוט ישעי' ס"ו ס"י שע"ג וז"ל: שאלה מטרונא את ר"י ב"א כתיב בתורתכם למען ירבו ימיכם וימי בניכם וגו' כימי השמים על הארץ, אין אתם קיימים אלא כל זמן שהשמים והארץ קיימים, אם שמים וארץ כלים, גם אתם כלים מן העולם שכן אמר ישעי' שאו לשמים עיניכם והביטו · אמר לה מאותו נביא אני משיבך שנאמר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה עומדים לפני, עכ"ל · במדרש הזה מרומז הפירוש על הפסוק השמים החדשים והארץ החדשה · יען דחדש נאמר על דבר שכבר הי' ונתחדש אח"כ שנית כמו שהי' מלפנים, ויען כי השמים והארץ הם הם כמו שנבראו, ולמה קראם חדשים? ומה שאמרו המפרשים לפי שהם עומדים בחידושם ולא יבלו, וכמו שהי' ביום שנבראו כן הם וכן יהי' לעתיד דוחק לומר שבשביל זה שם חדש להם, ואותו מטרונא פתחה את פיה מול בני ישראל שהאמינו בהשארת הנפש ותחיית המתים ואמרה: בתורתכם כתיב למען ירבו ימיכם וגו' ורק כל זמן שהשמים והארץ קיימים אתם קיימים, אך אם יחריב הקב"ה את עולמו כמו שכבר בנה עולמות והחריבן, גם האדם יתהפך לאבן דומם ושם תהי' קבורתו! ע"ז השיבו בחכמה ודעת, הא הוא אמר השמים החדשים והארץ החדשה עומדים לפני וגו', היי' כאשר עומדים עכשיו כן יהי' גם לעתיד, ומה שהוא צוה שיעמוד, יעמוד לעולמי עד, עד שיבא כל בשר להשתחוות לפניו ויהי' כל הארץ מלא דעת ויראת ה', כענין שפירש השל"ה בסדור שלו שלכן מברכין מחדש חדשי' שלעתיד לא יהי' החדוש כחדוש הלבנה שאח"כ אורה מתמעט אלא שתשאר בחדושה ·

ומה שכתב על מלת גוסס הנאמר בתלמוד על אחד שקרב קצו למות שהוא מלשון תרגום על לך תאמנה על גססיהן היא על החזה שלהן יען שאז החזה סגור ומסוגר · לע"ד שהוא מלשון התלמוד במעילה י"ז רביעית דם שהגים בה טהורה וכו' כיון שהגים בה לא סגי דלא חסר מרביעית ממאי דדבק למקל וכו' עיי"ש, וא"כ הוא מלשון גם Entleeren, היי' גוסס (ער ענטלעערט זיך זיינער זעעלע), ועיי' ערוך ערך גס.

ומה שכתב בשם הרב ר' דוד ני' למה נאמר החולץ ליבמתו והול"ל כפי דקדוק הלשון הנחלץ? הנה אין כל חדש תחת השמש ובוודאי חכמי המשנה דברו ע"פ דקדוק הלשון, וראה פלא במשנה יבמות פי"ב מצינו באמת החרש שנחלץ ולמה אמרו בכל מקום החולץ ולא אמרו גם כאן החרש שחולץ? אך הם בכל עוקץ של יוד שהוסיפו או גרעו בלשונם כוונו לעורר על דין והלכה, יען דבכל מצות התורה לא סגי במעשה קוף בעלמא והן החולץ והן הנחלץ צריכין לכוין לקיים מצות הבורא ית"ש, האשה חולצה והוא מסייע בכוונה ובפשוט הרגל, וא"כ גם הוא חולץ ואז החליצה כשרה, משא"כ כשהוא חרש ואין לו כוונה חליצתו פסולה, ולכן אמרו גבי חרש שנחלץ, ועיי' תוס' יו"ט שם · רנך הד"ם

שלמהרשיק

בשבת שנייה ויעש חירם· לעולם כשיש ב' סדרות יחד מפטירין בשניי' חוץ מאחרי מות וקדושי' (ג) שמפטירי' הלא כבני כושים לאחרי והתשפוט לקדושים כדפיר' לעיל· דאותן תועבות שנאמרו בפ' קדושים וזכרו ג"כ בהתשפוט· ר"ח אלול בשבת מפטירין השמים כסאי אבל ר"ח אלול בא' בשבת א"א מחר חודש כי אין הפטרת מחר חודש דוחה נחמת ציון· דאין במחר חודש שום נחמה· נראה כשמחלקין מטות ומסעי מפטירין לפנחס ויד ה' (ג)·

תענית

שכבר היתה, לומר לך כיון דתדיר היא קדמה, וזה בנין אב דכל מקום תדיר קודם, הלכך ה"נ מקדימין של ר"ח דתדיר משל חנוכה, אבל הפטרה קורין מחנוכה אע"ג דתדיר ר"ח משום דפרסום נס חנוכה עדיף· ועוד משום דסיימו בחנוכה דתמיד מפטירין כמה דסיימו אין מש"ת כמ"ש בסי' תרס"ט, עכ"ל·

(ג) מאחרי מות וקדושים וכתב בלבוש בסוף סי' כ"ו

וז"ל וכ"ל שהוא טעות סופר במקום דכתיב אין אחרי וקדושים שמפטירין הלא כבני כושים ראוי להיות שמפטירין בהתשפוט, חדא כמו שכתב דלעולם מפטירין בשנייה משום דסליק מינה, ועוד כיון דהתשפוט שייך לקדושים וא"כ שקורין גם קדושים קורין התשפט· ולכן נ"ל דגרסינן הכי שמפטירי' בהתשפט· ומה שכתב בספרים אין אחרי וקדושים הוא על החומשי' הכתובים בספרים ישנים שהפטירו התשפט לאחרי והכי כושיים לקדושים, ועל אותן החומשים נמסר להם שאחרי וקדושים מפטירין בראשון כי גם כשהי' חלוקין מפטירין אותה כן בדין, עד שכא כעל.

תולדות אסתר

(ג) ויד ה'· ויעקב איש תם ה"ה כבוד ידידי הרבני המופלג חריף ושנון כקש"ת מו"ה שמואל יעקב שטיינבערגער ני' ש"צ ומ"צ דקהל יראים בסעגעדין

אחדש"ת הנני להשיב לו בחפזון רב ע"ד שתקע כפו לייסוב פלוני שילך להם ובין כך נשתנו כמה ענינים שם הן מדברים הנוגעים בממון והן בדברים הנוגעים במשפחותו ועדיין לא קיבל מהם השטר ויש לו טענות רבות ש"ל דעתא דהכי לא תקע כפו, הנה יש ב' מיני ת"כ, א' שהוא כשבועה ואחד שקורין האנדשלאג כדרך הסוחרים, וזה אין לו דין שבועה ומהני מחילה והמתלאות שלו כפי אשר הגיע אותם לפני, וממול לעיי' ביו"ד סי' רל"ט סעיף ב' ובחו"מ סי' ר"א ובסמ"ע שם וידע אשר לפניו ועיי' אמרי אש סי' ל"ב· ומה שרצה לומר בדברי ר"ת במקור דין ת"כ הנה אין הזמן מספיק לי להאריך ולפלפל על דבריו, ולע"ד כי תקיעת כף בדרך שבועה הי' נהוג מאז, וכן מוכח מאליעזר ויוסף ששמו ידם תחת הירך, וכתב שם הרשב"ם ורא"בע שכן לאביו נשבע על אופן זה וכן עבד לאדוניו ותקיעת כף אל כף הי' מלויה בין שאר אנשים, עיי"ש· ואני אמרתי במקור אופן השבועה או ההבטחה עד"ז בא ע"פ מ"ש בחיי סוף לו וז"ל חכמי הטבע כתבו בספריהם שכל אבר מאברי הגוף נברא לתועלת מיוחד, וחמשה אצבעות שביד כל אחד הוא מסרת לאחד מחמשה חושים שבאדם שבהם עיקר האדם ובהם מתגלי כחות הנפש· הראשון ששמו אצבע הוא מסרת לקוות הפה שבו חוש הטעם, השני ששמו אמה לשמש הנחירים שבו חוש הריח, השלישי ששמו קמיצה לחוש המישוש למשש בכל חלקי הגוף לפיכך

דין תענית צבור

תענית צבור י"ב פעמים בשנה נגד י"ב חדשים שיעלה לכל חודש יום אחד · וקורין ויחל ועננו בין גואל לרופא שחרית ומנחה (א) ויחיד אומר במנחה עננו בשומע תפלה קודם כי אתה שומע תפלה וחותם בא"י שומע תפלה · ומפטירין דרשו במנחה ומברכין עד מגן דוד · ואומר ברכת כהנים גם במנחה (א) רק ט"ב קורין ויחל במנחה ולא בשחרית (ב) וביוהכ"פ אין קורין ויחל · ואלו הן: בה"ב דאייר ומרחשון· וי"ז בתמוז· וט"ב · וצ"ג · ויוהכ"פ · וי' בטבת · ותענית אסתר · והוספנו עוד כ"ט אלול ואינו

תענית

בעל המנהגים מהר"א טירנוי ז"ל וגלה הענין ותיקן כבני כושיים לאחרי והשפטו לקדושים, משום התועבות שנאמרו בה כולם נזכרו בקדושים, ואחר שנתפשט המנהג כדעת בעל המנהגים הזה התפשט לקדושים וכושיים לאחרי טעו התלמידי' בזה, זה ת"ד הלבוש ·

(א) במנחה בתענית אומרים ברכת כהנים לפי שאז אין חשש שכרות יען דהתענה :

(ב) ולא בשחרית טעם א' יען דאיקרי מועד אין לומר ויחל
טעם ב' דהפסוקים ובשנתם הוא יותר מהמאורה בו ביום, (לבוש) :

העבור

תולדות אסתר

לפיכך הוא ארוך מכולם, הרביעי ששמו גודל לקנה העין שהוא חוש הראי', והחמישי ששמו זרת לשמש ולקנה האוזן שהוא חוש השמיעה · והקב"ה ברא ה' חושים ומסר להם ה' משרתים והן האצבעות, וזהו שלמות הטבע, כי אין הטבע עושה דבר לבטלה, ואנו רואין כי כל אחד ואחד מאצבעות הולך בלי כוונת האדם לחוש שלו, עיי"ש · ויען כי אלו חמשה אצבעות נתונים לשמש כל ה' חושים שהם כל אדם, וזולתם האדם כאפס וכאין, ולכן נהגו מאז בשימת יד אל יד או בתקיעת כף ביד לעשות הבטחה זה לזה, לומר אני נשבע לך באלו, ואלו חמשה חושים ערבים בעדי ומשועבדים לך, כנ"לע"ד ידידו הכותב בחפזי　　　　הק' שלמהרשיק

תענית ציבור

(א) לשנה טובה יכתב ויחתם אהובי ידיד נפשי הרב החריף, חכם הכולל, סיני ועוקר הרים כש"ת מו"ה וואלף פישביין כ' מורה בכפר טנערעס פאטאק יע"א :

אחדש"ת הנני לרצונו לכתוב לו את אשר יש בפי על שינוי המנהגים באמירת שים שלום שחותמין המברך את עמו ישראל בשלום בשחרית, אך במנחה חותמין עושה השלום בכל השנה אך בחדש אלול ועשי"ת חותמין גם בשחרית עושה השלום, ומעכ"ת מצא במ"ר נשא סוף פ"יא גדול השלום וכו' בתפלה עושה השלום, א"כ חזינן שמקדמת דנא אמרו בכל התפלות רק עושה השלום ומה טעם לנו לשנות ? ב' המחבר כתב מנהג שהצבור כשאומר בברכת כהנים יברכך וגו' אומרים אחריו בכל הברכה כן יהי רצון, ומעלתו לא ראה ולא שמע ע"ז שום טעם, והי' לו בזה פלפול עם הרב וכו' והשיב לו שזה ע"פ קבלה ולכן אומרים עושה השלום

נענית צבור לקרות ויחל ולומר עננו • זו תענית י"ג נגד הודש העבור (ג) ונגד "ג מדות שאומרי' בכל תענית • והצנועי' בכורים מתענין בע"פ (ד) זהו י"ד • סימן 'כל היד • וירא ישראל את היד • וביוה"כ א"א עננו (ה) אבל בט"ב אומר הש"ץ עננו בשחרית (ו) והצבור אומרים עננו במנחה גם נחם בבונה ירושלים • (ב) ט"ב מתפללין ערבית קודם איכה ואומרי' :"כ תתקבל ומברך בנחת על מקרא מגלה ואומר איכה וקינות ואח"כ וא"ק וקדיש בלא

(ג) העבור עיי' לעיל מנהג פורים במ"א סי' ע"ז מ"ש במנהג תענית שובבים :

(ד) מתענין בע"פ עיי' לעיל מנהג מזמור לתודה מ"ש במקור המנהג תענית בכורי' .

(ה) וביוהכ"פ א"א עננו הטעם יען שככר נמלאים בתפלה ובפיוטים הרבה עניני עינוים :

(ו) בשחרית בקריאת התורה ביום התענית יש פלוגתא בין אחרונים מתי תקנו

תולדות אסתר

השלום כי בגימטרי' ספריאל והוא המלאך הכותב את הבריות בספר החיים : וביקש ממני להודיעו מה שמלאתי ע"ז :

הנה מקדמת דנא שהכהנים נשאו כפיהם בכל תפלה ותפלה ואח"כ מחמת טרחא לא נהיגו בכך רק הש"ל אמר במקום שהי' ראוי לדוכן ברכת אלקינו ואלקי אבותינו ברכנו בברכה וגו' עיי' רמב"ם פט"ו מתפלה ה"י · ולכן בשחרית שאז נהגו בדוכן הי' הש"ץ מסיים ברוך ה' המברך את עמו ישראל בשלום להורות על ב' דברים, א' נגד המון שלא יעלה על מחשבתם שהכהן הוא המברך את ישראל אלא הקב"ה מברך את ישראל, ב' יען דברכת כהנים משולשת שידעו המון כי אין הברכה מלוי רק בזכות השלום ·

ויען שברכת כהנים אסור לאומרה ביחיד עיי' בטור או"ח סי' קכ"ז בשם המנהיג, לכן כשאומר הש"ל הברכה אומרים הליבור עמו כן יהי רצון, ועיי' במג"א סי' קכ"ז · ולכן בשבת במנחה ובתענית ליבור שקוראין אז בתורה שנקראת אור, ובברכת שים שלום כתיב ג"כ באור לכן אומרי' ג"כ שים שלום · (עיי' מ"ש בז"א סי' א') ובמעריב וכן במנחה כשאין קוראין בתורה חותמין עושה השלום כמו שהי' הגיסא מקדם כדאיתא במדרש שהביא מעכ"ת נ"י · ויען כי אנו מאמינים שבר"ה ויוהכ"פ הקב"ה דן את כל העולם ולא לבד את עמו ישראל כמ"ש במשנה והאיך יאמרו המברך את עמו ישראל וגו' ולכן שפיר אומרים עושה השלום, כנלע"ד ע"פ פשוט. והכל מבאר ש"ס ופוסקים נובע, ידידו מוקירו או"כ הדש"ת :

הק' שלמהרשיק

(ב) ירושלים יראה בנחמות ציון וירושלים בן גילי הרבני המופלג בתורה כמו"ה יעקב הערצאג נ"י נאמן בק"ק באטשפולדוואר יע"א :

הנני להשיב לך בחפזון רב על שאלתך כדת מה לעשות בליל ט"ב בענין השחיטה שעליך לשמוע שה למוכרי בשר שהם יהודים ויש לחוש שאם הבשר יהי' כשר יקחו גם איזה יהודים שם שאין מתענים ואין מתאבלין על חרבן ירושלים :

תקנו, והפמ"ג באו"ח סי' קל"ה כתב דקס"ת בלא תתקבל (ז) וכן למחר בלא תתקבל · בתענית עוד בימי חכמי התלמוד נתקנה, כונתו ומדלג למחר ואני זאת בריתי (ג) · מס פקורין ויחל :

(ז) תתקבל עיי' מה שאכתוב לקמן בחלק ד' בת"מ סי' י"ב הטעם שאין אומרים תתקבל בתשעה באב :

תולדות אסתר

הנה הרמ"א באו"ח סי' תק"א כתב ומאכילין מר"ח הסכין של שחיטה ואין שוחטין רק לצורך חולה או מצוה ויש ע"ז ב' טעמים א' לעורר על חרבן ירושלים שבטלו הקרבנות, וטעם ב' כתב במג"א בשם אבודרהם דאין שוחטין דלמא אתי למיכל מיניה, ולכן בט"ב עצמו מותר לשחוט דלא שייך למיגזר, וא"כ בדורינו דור הכונד דיש חשש שיאכל מיני' בט"ב כמו שכתבת בוודאי יש לאסור מלשחוט בלילה ויש בזה משום ל"ע לא תתן מכשול · ואין לומר שבדרבנן לא אמרי' האיסור לאו דל"ע, הא קיבלו ישראל עליהם בנדר להתענות בט"ב, וא"כ הוי כדאורייתא עיי' תשו' מהרי"א או"ח ס"ד :

אך בדור הכונד זה יש לומר גם להיפוך, דאם לא ימצאו עוברי עבירה בשר כשר, אכלו גם בשר טרפה, ויען כי כל ענין השחיטה בליל ת"ב הוא אסור משום שלא יסיח דעתו מאבלות, ויען כי השוחט הוא השליח ומשועבד לקצבים, והקצבים הם מחויבים ליתן בשר לבני העיר ערלים, ולהם הוי דבר האבוד, וא"כ גם השוחט משועבד להם ומותר לשחוט ולהכין הסכין מעי"ם כדי שלא לסיח דעתו מאבלות בכל מה דאפשר · ועיי' חכמת אדם במלכת משה שהתיר לשוחט דמתא לשחוט באבלו · ה' ירחם במהרה עלינו ועל ציון וירושלים כנפשך ונפש ש"ב הד"ש ושלום כל אשר לך : שלמהרשיק

(ג) בריתי מתימה טובה לידידי הרבני המופלג בתורה וביראה טהורה, חריף ושנון מו"ה שמואל יעקב ש"ב ני' ס"ל ומו"ל דקהל יראים בסענעדין ·

אני אמרתי בחפזי להשיב על שאלתו למה פותחין הארון בתפלת עלינו שאומרים במוסף לר"ה ויוהכ"פ ואין פותחין בכל השנה · הנה עלינו לשבח הוא תפלה גדולה ונוראה וכפי המקובל תיקן אותו יהושע בן נון בזמן שכבש יריחו וסבב אותה ז"פ ובכל פעם הזכיר שם א' משם מ"ב ושם הראשון הוא ר"ת אנא בכח גדולת ימינך תתיר צרורה גימטרי' עלינו לשבח שעשה לנו הנס על ידי שם מ"ב, וז"ש לעושה נפלאות גדולות „לבדו" גימטרי' מ"ב · שבכל הנפלאות והניסים שהקב"ה עושה, הוא ע"י שם מ"ב לבדו, עיי' דבש לפי מערכת עין ס"ט, ומביאי' שר' יוחנן בן זכאי תיקן שיאמרו עלינו לשבח אחר כל תפלה ותפלה, והאמנם אין לי יד ושם בנסתרות, בכ"ז ידוע לנו שתפלת עלינו הוא תפלה ושבח גדול שתיקנו קדושי עליון, וראוי לאמרו בכוונה ובמתינות, ויען דפתיחת הארון הוא לעורר הכוונה, דוגמא לביאת מקדש לפני ולפנים שכתב הרמב"ם, שלכן לא בא כהן הגדול לפני ולפנים רק פעם א' בשנה, כדי להגדיל הכוונה, ולהקדים הקדוש בכל מיני קדושה, ולכן לא רצו לתקן שיפתחו הארון בכל עת שאומרי' עלינו בבוקר ובערב לעורר הכוונה, יען שאם ירגילו

ירגילו בפתיחת הארון לא יעשה אלא שום רושם לעורר הכוונה, ולכן תיקנו לפתוח הארון רק בר"ה ויוהכ"פ באמירת עלינו להודיע לעם שבשבת זה צריכין לכוון ביותר אף בכל ימות השנה, עיי' לבוש או"ח סי' קל"ג ·

ומה שפותחין הארון בשבת באנעים זמירות נראה לי לומר דבר חדש שהוא לזכרון על בהמ"ק, כה אמר ה' (יחזקאל מ"ו) שער החצר הפנימית הפונה קדים יהי' סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החודש יפתח. ועל זכר זאת אנו פותחין הארון בשבת באמירת שיר היחוד שהוא שבח גדול שתיקנו הקדמונים בדחילו ורחימו לזכרון, ובששת ימי המעשה סגור: וכן פותחין הארון באמירת אנעים זמירות כשמלין תינוק בבהכ"נ, שאז הציבור שרוין בשמחה של מצוה, אך לפתוח הארון באמירת עלינו או שיר היחוד בכל יום לא מצאו שום סמך, ויפה כתב הלבוש כל האומר הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף, כי אין זה מדרך המוסר לספר בשבח המלך בכל יום, כי אז יהי' הדבר בפיו כזמר וכמתלוצץ, וד"ל ·

ומה ששאל אותי בנידון שהי' לפניו אם מותר לסעד לבהמה המולדת בשבת באשר הרא"ש בשבת קכ"ח מסופק יען דבמתנה אמרו שמותר ביו"ט דאי' אין מילדין את הבהמה ביו"ט אבל מסעדין וכו' ולא נתברר ברא"ש ולא בפוסקים הדין, ובאמת פלא גדולה גם בעיני שהפוסקים לא דיברו מזה כלום? והנלע"ד להחליט שמותר ע"פ המשנה שאמרו אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבדו ואי אמרת שסעד בשבת אסור הא ביו"ט מפורש במשנה שמותר, וא"כ הול"ל אין בין יו"ט לשבת אלא או"כ וסעד דבהמה? אלא עכצ"ל סעד מותר גם בשבת.

יחתמהו ה' בספר החיים והברכה ובספר גאולה וישועה ונזכה במהרה לאור חדש כנפשו ונפש ידידו מוקירו או"כ הדש"ת

ה"ק שלמהרשיק ברעזאווע ·

הוגה בשקידה ע"י הרבני המופלג נו"ה צבי יעקב הכהן מנאגאש חתן המדפיס

מפתח לחלק שלישי ע"פ א"ב

מפתחות

SZIDUR HAMINHAGIM

VON

Salamon Schück,

Bezirks-Rabbiner

zu

KARCZAG.

III Theil

Nachdruck vorbehalten

MUNKÁCS

Druck von Pinkas Blayer 1888.

בעזה"י

סדור המנהגים

והוא חלק האחרון מן

ספר המנהגים

מהרב הגאון המפורסם בדור דעה מו"ה **יצחק אייזיק טירנוי** זצ"ל

עם שני ביאורים הנקראים

זכרון אשר ותולדות מנחם

ובהם מקור דיני קדיש · יאהרצייט · מנהגי הקהלה וחברה קדושה מנהגים בטהרת וקבורת המת ואבלות ושאר מנהגי ישראל בבית החיים ובבית הכנסת מראשית השנה עד אחרית השנה · ע"פ תנ"כ תלמוד בבלי וירושלמי מדרשים ופוסקים

מאתי

שלמה צבי שיק

רב בק"ק קארצאג והגליל יע"א

חלק רביעי

בדפוס ה"ה הרבני מו"ה פנחס בלייער נ"י פה מונקאטש יע"א ·

בשנת **תרחם** לפ"ק

MUNKÁCS.

Gedruckt bei PINKAS BLAYER, 1888

מן המכתבים שקבלתי מגאוני הדור השי״ו המדברים מתועלת ספרי סדור המנהגים • אדפים פה ב׳ מכתבים משני זקנים יחי׳ המפורסמים אשר שם הקודש שלהם מנחם • יען שבחלק זה עשיתי זכר לגיסי ומחותני הישר ר׳ מנחם בן אשר ז״ל כמו שאבאר בהקדמה •

מהרב הגאון המפורסם בנן של קדושים רב בק״ק פאלאנקא המו״ל ס׳ אהל דוד •

שלום לידידי שאר בשרי הרב וכו׳ מו״ה שלמהרש ני׳ • אחדש״ת באתי להודיע לך ידידי ני׳ שקבלתי ספרך היקר לי סדור המנהגים, וברכתי ברכת הנהנין כי אספת מטעמים הרבה בספרך היקר, עלית למרום שנית שבי, ואין בפי דבר רק לומר לך: יישר כחך וחילך לאורייתא. זכית להראות משים ופוסקים בהשכל ודעת חכמים, שמנהגי ישראל בקודש יסודם. יפוצו מעינותיך חוצה, וזכות אבותינו יעמוד לך ובזכותם נזכה לניסים· דברי ידידך אוהבך שאר בשרך הד״ש עם כל אשר לך·

ה״ק מנחם דייטש

מהרב הגאון החסיד מו״ה מנחם בלייער רב בק״ק איגאר והגליל יע״א

ברכה לראש משביר, הוא ניהו מר ידידי ומר חביבי כנפשי, הרב המה״ג, חריף ובקי, נשירין ני׳ שבילי דתלמודא כקש״ת מו״ה שלמהרשיק ני׳ ויופיע.

אחד״ש הטוב ושלום תורתו אודיעו כי בא לידי ספרו סדור המנהגים אשר שלח לי והנה עיינתי בדברי קדשו והגהתי בו, ולפי דעתי יש בספרו תועלת בג׳ אנפין; א׳ כל מי שצריך לבקש איזה יסוד ושורש על איזה מנהג, אינו צריך לחפש אחריו בספרים, רק ימצא בספרו טעם ויסוד למנהג ערוך לפניו; שנית מי שאין ספרי הראשונים ואחרונים בידו בלתי ספק כי ימצא נחת; שלישית בעת אשר בעו״ה רבו המתפרצי׳ בדת תוה״ק ובפרט בעניני המנהגים אשר ילעגו עליהם לומר: מבטן מי יצאו ? דברי בדוים הם ! ועי״ז נלכדו ברשתם גם כמה יראים מהמון עם להיות המנהגים קל בעיניהם, כי גם הם חושבים שאין בהם יסוד וריח וטעם, ועתה כי מעכת״ה יגע וטרח ומצא כפי מדתו, ידיו רב לו להראות טעם לשבח, לכל שורש ויסוד כל מנהג ומנהג כי ממקור מים חיים נובעים ועל אדני הקודש נטבעו, ישימו לב להבין ולשמוע, כי אמת הוא שמנהגי ישראל תורה היא, ואמרינן לפעלא טבא ! יישר כחו וחילו, יגביר ויעשה חיל בתורה ובעבודה, יהי ה׳ אלקיו עמו ויעזרהו למען כבוד שמו הגדול, ובכל מחשבות לבו לטובה :

ידידו אוהבו נאמנו נלה המשיים בברכת חיים ושלום •

מנחם בלייער

הקדמה לחלק האחרון

יגעתי הרבה ומצאתי הרבה לתקן ולבאר מקור הדינים, תקנות ומנהגים הנמצאים בארבע טורים ובארבע חלקי השולחן ערוך שהם חיינו ואורך ימינו, ולסדר ולבאר בסדר ובתיקון את ספר המנהגים מהגאון המפורסם בדור דעה מו״ה יצחק אייזיק טירנוי ז״ל שהי׳ רב בק״ק טירנוי במדינתינו ובעיר הבירה של ממשלת עסטרייך ק״ק וויען בתחלת אלף השישי, ובעל הרמ״א ובעל הלבוש, ואחריהם הש״ך והטו״ז ובעל מג״א שאבו מבאר תורתו· מאז נכספה וגם כלתה נפשי לבא על מקור התקנות והמנהגים שאין ידוע לנו מבטן מי יצאו? ורבים אומרים: מי יאכל מפרי העץ אשר אין להם טעם וריח: מי יראנו כי טוב העץ מתקנות והמנהגים אשר בארץ ובחוצה לארץ, וגם נחמד הוא למראה? ואת עוני אגיד ומחטאתי לא אדאג שהרבה ממחברי ספרים, אשר תהלתם בקהל חסידים, והלכה כמותם בכל מקום, חטאו בכפלים, באשר כתבו בספרים, שמנהג זה או זה הוא מאמוריים, כמו שהבאתי בחלק זה בפנים, מאדם גדול בענקים, והוא בעל חכמת אדם, שנתן יד לפושעים במנהגים, ויאמרו: אין ממש במנהגים שנוהגים, ויען כי לבי אמר לי שכל מנהגי ישראל ממקום קדוש נובעים, ועל אדני ש״ס בבלי וירושלמי הם בנוים, והם הם תיקנו אלה תקנות והמנהגים, כפי שמצאו בתורה נביאים וכתובים, ולפעמים תיקנו ונהגו באיזה דבר מצד המוסר או להרחיק המון מעבודת אלילים, לזאת לא שלותי, לא נתתי שינה לעיני ולעפעפי תנומה, ואת עניי ואת יגיעי כפי ראה אלקים ובחסדו הביאני לים התלמוד והחקירה, ירדתי לעומק ומצאתי בהם מרגליות המאירים עינים, ויוכח אמש, שזכיתי לסיים גם חלק הרביעי שהוא חלק האחרון מספר המנהגים, אשר יקרא בשם סדור המנהגים·

אודה לנותן התורה ית״ש: שהחיינו וקיימנו לזמן הזה, לסיים ספר המנהגים, אשר עליו עשיתי ב׳ פירושים· זכרון אשר, לעשות זכר לחמי הצדיק ר׳אשר המכונה אנשל ראזענפעלד· תולדות אסתר, לעשות זכר לאמי מורתי הצדקת, ולחמותי הצדקת אשר שם שניהם אסתר ז״ל· ויען כי בעת אשר החלותי לסדר חלק זה יד ה׳ נגעה בנו, ולקח מאתנו את מחמד עינינו, איש כשר וישר, אוהב תורה ולומדיה, גבאי ופרנס לעניי ארץ הקדושה· ראש ונכבד המכבד את מקומו ק״ק ברעזאווא המפוארה, פאר למשפחתינו היקרה, הוא גיסי ומחותני אשר אהבה עזה אהב אותנו ומטובו נתן ביד מלא גם לנו, ר׳ מנחם ראזענפעלד הי׳ שמו הטהור, הוא האיש שזכה לכבד אבותיו כאשר צוה ה׳, והוא מת קודם זמנו לדאבון לב כל מכיריו, ביום עש״ק ז״ך לחודש אלול זמרת לפ״ק בלי בן זכר, ורק בתו יחידה מרת יסכה אשת בני התורני ר׳ אברהם יעקב ה׳ בחסדו יאריך ימיהם בטוב ובנעימים, לזאת אמרתי אל לבי: להביא מנחת תודה לאהובי גיסי ומחותני המנוח, שם עולם אתן לו ואקרא את הפירוש הגדול מספרי חלק ד׳ על שמו ובשם תולדות מנחם יקרא· והי׳ אם ימצא אחד, שעל ידי ספר הזה יתן כבוד למנהגי ישראל ולדברי חכז״ל, הזכות יהי׳ לו בעולם האמת·

הקדמה

וקודם שאפייד ממך אהובי אחי · הנני לבקש שבהגיעך לאיזה ענין בספרי תמשול ברוחך לחרוץ המשפט עד שתבא לסוף הענין, כי הכל הולך אחר החיתום, ובגמר דבריו אדם נתפס · ואם שגיתי באיזה דבר או שלא משמרתי משמרת הלשון, דע, כי לא כתבתי הדברים והתשובות אשר העתקתי במקומם וכמשפטם בזמן אחד, גם לא בעת שהייתי חפשי מיגונות ומדאגות באשר ידעתי אהובי הקורא, כי האנוש אנוש אם מוליד בנים אחר ששתה מכוס היגונות ואנחות הם חסר השלימות · בנים בלי פנים, ואל־תסתכל בשמרים אשר ביין ובבשר הם גידין וחוטין, את היין תשתה ואת השמרים מן הצד תשים, ולמה לך להסתכל בקנקן אם מה שבו לנפשך ינעם ·

רב ברכות בלי אנחות לבני קהלתי ק"ק קארצאג ולבני גלילי ק"ק ק' מאדאראש, ק' ס' מארטאן, אוטשוד, ט' ס' אימרע, אבאד סאלוק, קישאויסאלאש, קונהעדיעש וק"ק קענדערעש, אשר מעת שנתנו כתר הרבנות על ראשי מחזיקים ומכבדים אותי ומנהג אבותיהם בידיהם ׃

מלכי ואלהי! אליך אתפלל, אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאני בדרך שהלכתי בה מעודי עד היום הזה · לולי תורתך שעשועי אז אבדי בעניי · גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצוניך, ובכל עת ובכל שעה עמדתי על המצפה ליתן כבוד לשמך הגדול אתה בחסדיך המרובים הטבת עמי בכל עת ובכל שעה, קטנתי מכל החסדי' ומכל האמת אשר עשית עם עבדך עד היום הזה · משוך נא חסדך גם הלאה עלי ועל אשתי הצדקת **רחל בת אסתר** שנתת לימיני, היא היא עמדה לי בילדותי, והיא היא תעמוד אם אזכה בחסדך המרובים לזקנה ושיבה ונזכה ביחד לגדל בנינו ובנותינו לתורה ולחופה ולמעשים טובים, ועד זקנה ושיבה על תעזבנו · וזכור נא לאבי הזקן התורני ר' נתן בן ריזל את יגיעו כפו לגדל אותי לתורתיך בימי זקנותו ·

זאת תפלת המחבר

גם אלה להכמים יבינו שבכל מקום אשר נזכר בספרי שם עכו"ם אין הכוונה על האומות אשר אנחנו יושבים בצלם · כי אדרבא אנו מחויבים להתפלל בשלומם כי בשלומם שלום לנו ׃

בענין קדיש יתום (א) יש קהלות דנהיגי תושב דוחה את האורח

(א) ויש מקומות דנהיגו דשוין הן · נהרא נהרא ופשטיה · מקומות דנהיגו שתושב דוחה את הנכרי מ"מ פעם ראשונה יש רשות לנכרי להתפלל ולומר קדיש (ב) יתום · וכן אחר ל' יום יכול להתפלל ולומר קדיש פעם אחד · והא דתושב דוחה את הנכרי דוקא בתפלה ובקדיש בבהכ"נ אבל בפריסת שמע דבבקר וקדיש שניהם

(א) האורח המחבר פעם אמר אורח ופעם נכרי לגבי תושב, וכן מצינו בתורה כגר כאזרח, והנה ההבדל בין שני האחרוני' כתב רבינו בחיי הנכרי הבא מארץ אחרת ונפרד מארצו נקרא גר מלשון גרגיר הנפרד מן האילן, ומי שאבותיו מן העיר נקרא אזרח מן מתערה כאזרח רענן, כדמיון הנטע הנטוע מימי קדם, ולכך אמר כי המשפט הזה יהי' שוה בכולן, עכ"ל · ואני אומר כי גר הוא מי שדר באותו מדינה אך באותו מקום הוא גר, ולא בא רק לגור במקום זמן קצר, כמו לגור בארץ באנו, בכ"ז תושב יקרא, יען שהוא מאותו מחוז ומדינה, כיון שיש לו התחברות עם אנשי המקום בענין הכללי הנוגע לאותו מחוז או לאותו מדינה, ובזה מובן כוונת הקרא גר ותושב אנכי עמכם וגו', הגם שפה במקומכם לא באתי רק לשעה לגור בכ"ז אני כדין תושב כיון שאני דר במחוז ובמדינה ·

ובזה מובן לשון תרגום ואהבת לרעך כמוך שמתרגם חברך, הי' בלשון התלמוד שם חבר נאמר גם על ערל שאינו בן ברית והוא מאמונה אחרת, יען כיון שהוא מאותו מדינה ומאותו מקום ויש לו התחברות עמו בעניני הכללי הנוגעים לעיר ולמדינה הרי הוא חברו, ומצינו בש"ס שבת ק"ן ע"ב ולא יאמר אדם לחברו בשבת לשכור לו פועלים, ומקשה בש"ס פשיטא מ"ש הוא ומ"ש חברו? אמר ר"פ חבר נכרי, עיי"ש וא"כ ערל הבא מארץ ומאמונה אחרת בשם חברך יקרא והתורה אמרה ואהבת לרעך חברך כמוך · ובזה מובן לשון התורה לנכרי תשיך, הי' לערל נכרי שהוא דר גם עכשיו בארץ אחרת, ואין לך עמו שום התחברות בענין הכללי, ואין אתה מצווה להחיותו בממונך, ואולי ע"י שתתן לו את ממונך תחליש בזה את אנשי מדינתך, והנכרים במדינה אחרת יעלו מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה · אך נכרי הדר בעירך ובמדינתך בשם רעך חברך יקרא והתורה אמרה ואהבת לרעך כמוך, וחלילה ליקח ריבית ונשך מחברך · ובשם אורח יקרא האיש שהולך ובא, הי' שרגיל לבא לפעמים ולילך כמ"ש אורח בזמנו בא, הי' שהולך ובא לפרקים · וכאן כתב המחבר שהן נכרי הבא ממדינות אחרות והן אורח שבא ממקום אחר דין אחד להם לענין זכות הקדיש, ולדעתי הוא ע"פ הכלל של בני אורח דומה לאזרח, ונכרי דומה לגר, והתורה אמרה תורה אחת לגר ולאזרח הארץ ·

(ב) קדיש הג"מ מביא בשם תשובת מהרי"ל שמי שמסופק אם מת לו אב ואם יכול לומר קדיש כשאין יתום בעיר, וצריך להוסיף במקום שאין לחוש לתקלה עי"ז, עיי' מ"ש לקמן בנ"א סי' ד' ·

אבלים

תולדות מנחם

(א) קדיש יתום הנה הקדיש שאומרים אחר גמר התפלה בשם קדיש יתום יקרא · ועלינו לידע למה

למה הקדים אחר עלינו גסס זה יקרא? מה שמו ומה מסותו? מי תיקן אותו? על איזה סמך קרא תיקנו אותו? מדוע נאמר בלשון שדיברו בו בבבל?

וזאת אשר עלה בידי אחר היגיעה לומר · ואקדים לשון הטור או"ח בסי' נ"ו וזה לשונו: יתגדל ויתקדש הוסד ע"פ הקרא והתגדלתי והתקדשתי האמור במלכות גוג ומגוג שאז יתגדל שמו של הקב"ה דכתיב (זכרי' י"ד) ביום ההוא, יהי' ה' אחד ושמו אחד · שמי' רבה יש מפרשי' שם יה · שאנו מתפללין על שם יה שאינו שלם שיתגדל ויתקדש, והיי' לעת הגאולה · ומה שאנו אומרין הקדיש בלשון תרגום יש אומרי' מפני המלאכים שלא יתקנאו בנו שאנו משבחים שבח נאה כזה והמלאכים אינם מבינים לשון ארמית, ור"י פירוש הטעם לפי שהי' רגילין לומר אותו אחר הדרשה כדאיתא בשלהי סוטה אמאי קאי עלמא אסדרא דקדושתא ואיהא שמי' רבה דאגדתא, והי' שם עמי הארץ שאינן מכירים אלא לשון ארמית שהי' לשונם, לכן נהגו לאמרו בלשון שהכל מבינים, זת"ד.

ולי נראה דרך חדש בזה · מצות עשה בתורה היא ונקדשתי בתוך בני ישראל, היי' שהחיוב עלינו לקדש שם שמים בכל לב ונפש, כדי לפרסם האמונה לעת הצורך, וישראל קדושים מאז שאנשי כנה"ג תיקנו תפלה בציבור מקדשים פעמים בכל יום שם שמים בציבור ע"י שאומרי' קדושה וברכו ברכים, ועיי' ח"ס חו"מ סי' קס"ז מ"ש בזה, ועיי' מ"ש לקמן בת"מ סי' כ"ג · ומצינו בברכות שר"א שחרר עבדו והשלימו לעשרה כדי לקדש ש"ש ברבים ועבר על מ"ע דלעולם בהם תעבודו, ואמרו מצוה דרבים שאני ממצוה דיחיד, ולף דתפלה בציבור אינו דאוריתא, אך יען דמצות ונקדשתי הוא דאורי' מה לי האי עשה מהאי עשה · והנה מצינו שתיקנו לומר ג"פ קדוש ולא מצאתי טעם על מספר שלש קדושות? ואפשר לומר יען דאז האמינו בשתי רשיות · דמטעם זה תיקנו לומר בתפלה יוצר אור ובורא חושך כדי להוציא האמונה הזרה שאמרו מי שברא אור לא ברא חושך, עיי' מחבר או"ח סי' נ"ט, ולכן תיקנו לומר ג"פ קדוש נגד העבר והחוה והעתיד · ובילקוט ואתחנן סי' תת"ל מצאתי ג' קדושות נגד קדושת הקב"ה, קדושת ישראל · וכנגד קדושת השבת, עיי"ש · ומעתה אני אומר כמו שתיקנו מאיזה טעם לומר ג"פ קדוש, כן רצו לתקן לומר ג' פעמי' קדושה בג' זמנים, היי' פעם א' קדושה בתפלת ח"י, פעם ב' אחרי התפלה באשרי ובא לציון, ופעם ג' בתפלת קדיש אחר התפלה · והנה למה אומרים הקדושה שני' באשרי ובא לציון בלשון בבל כתב האבודרהם כטעם הטור בקדיש שהבאתי כדי שיבינו עמי הארץ שאין מכירין בלשון הקודש . והנה הטעם שאין מה"ש מבינים אין מובן לנו, והטעם מפני עמי הארץ מביא לידי מחשבות זרות ונותן יד למחדשים האומרי' שראוי לתקן התפלות בלשון שיבינו העם, ויען כי אסור לנו לשנות את סדר התפלה, והתפלה בלה"ק היא היסוד לחזק הדת והאחדות בישראל, לזאת אמרתי לולי דבריהם אני אתן טעם חדש ומקובל למה תיקנו הקדיש והקדושה במרי' בלשון בבל·

בש"ס ברכות י"ב אמרו: וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח, והלא נאמר הנה ימים באים נאום ה' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה את ישראל מארץ צפון? אמרו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומו אלא שתהי' שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל, עיי"ש, והקשה הרמב"ן ובחיי עה"ת בפי' המודש ועקרים מ"ג פט"ז למה לא תיקנו חכז"ל לעשות זכר בתפלה ליציאת בבל? ותירצו שעל כן הוצרכו לקרא החדשים בשם אשר הי' נקראים בבבל לזכרון כי שם עמדנו בגלות ומשם גאלנו הקב"ה, ולמדנו מזה שאין לחדשי השנה

שמות

שמות מיוחדים כשם שאין לימי השבוע שם מיוחד וקורין לכל אחד ואחד על שם השבת· ראשון בשבת ושלשה, כדי שיקיים בכל יום ויום ע"י זכרון השבת, וזה פשט הכתוב זכור את יום השבת לקדשו, עיי"ש· אמנם עדיין תירוצם אינו מספיק על מה שאין מזכירין בפירוש זכר לגלות בבל ולילאתם, והנה מאז אמרתי הטעם ע"פ מ"ש בש"ס גיטין דף י"ז ידע הקב"ה בישראל שאין יכולים לקבל גזרת רומים לזאת הגלה אותם לבבל, יע"ש · וא"כ גלות בבל גנאי לישראל שלא הי' יכולים לסבול גלות אחר קשה מזה, ולכן שלא להזכיר גנאי לאבות הניחו הזכר בשמות החדשים ·

ובעת נראה לי לומר טעם אחר, דהנה מכות הראשונות דצ"ד באו ע"י אהרן ולא ע"י משה ואיתא במ"ר וארא ספ"י הטעם שהמים הגינו את משה וכן כשהרג את מצרי ויטמנהו בחול העפר הגין עליו, ואינו דין שילקו ע"י משה, לכן אמר הקב"ה אל אהרן, נטה את מטך עיי"ש, וכן אמרו בירא ששתית ממנו לא שדי' בי' אבן, ואמרו כלב קיבל שכרו בשביל שלא חרץ את לשונו ביוצאי מצרים· ויען כי כורש מעצמו שלח אותם חזרה, כמ"ש בעזרא ויעבור קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו ויעל, לכן לא רצו להיות כפוי טובה לעשות איזה זכר מפורש· וראה פלא! בכל יום אומרים שלש קדושות ואחת תיקנו לומר בלשון שדיברו בו בבבל, והוא קדושה בתריית' באשרי ובא לציון · בכל יום כשמברכין ברכת המזון אומרים על נהרות בבל וגו' ובו מזכירין גלות בבל וגלות מצרים, ובשבת קודם ברהמ"ז אומרים שיר המעלות, וכתב בסדר היום שמזכירין הגלות באכילה על סמך הקרא דכתיב נותן לחם לכל בשר וסמיך ליה על נהרות בבל בבל וגו' ובשבת שאין מזכירין הגלות מזכירין נחמת ציון ואומרי' שיר המעלות דכתיב בי' בשוב ה' את שיבת ציון: קודם ברכת הזימון אומרי' הב לן ונברך (עיי' מ"ש בח"ג מנהג אדר בת"א ס"ט) והספרדים מוסיפין אזמן בתלתא וכו' והוא הלשון שדיברו בו בבבל; בסעודת נשואין שמעלין ירושלים על ראש שמחתינו ולכן אומרים שיר המעלות שלא לעורר היגונות ותיקנו תמור על נהרות בבל וגו' לומר התפלה דוי הסר בלשון שדברו בבבל: הכתובה והתנאים וכן הגט כותבין בלשון שדברו בבבל: בכל שבת קודם אומרים תפלת יקום פורקן שאמרו ותיקנו בלשון בבל: בתחלת השנה תיקנו להפיר נדרים (טור או"ח סי' תרי"ט) ותיקנו בלשון בבל: בחג הסוכות תיקנו לומר אושפיזין (עיי' מ"ש חלק ג' מנהג סוכת בת"א ס"ח) בלשון בבל: בשמחת תורה תיקנו הפטרה ופזמון בלשון בבל: קודם חג הפסח מבטלין החמץ בלשון שדברו בבבל: בחג הפסח על הסדר מתחילין הא לחמא ומסיימין בחד גדי' בלשון שדיברו בו בבבל: בחג השבועות למתן תוה"ק אומרי' קודם עשרת הדברות אקדמות בלשון שדברו בבבל: ביום ב' משבועות אומרים קודם ההפטרה שיר ושבח בלשון בבל· בסוף השנה משכימין לסליחות ומרבין בתחנות ובקשות ואחת מן התחנות הוא מחי ומסי (ידידי המליץ מו"ה כת"ן ליעבערמאן ני' העיר אותי שמחי בפתח הוא ליווי והנכון לומר מחי בקמץ והוא תרגום מחצתי ואני ארפא מחיצא אף מסיא) והוא בלשון שדברו בבבל: ברגע האחרונה מן השנה תיקנו לומר תחנה אחות והוא בלשון בבל· בכל מוצאי שבת עושין סעודה ללוות השבת והוא מכבוד השבת ואומרים דא היא סעודתא דדוד מלכתא (הבאתי בח"ר הטעם משום שהי' קבלה ביד דוד שימות בשבת וא"כ בכל סעודת השבת הי' עצב ובמו"ש כשעבר השבת הי' שמח, עיי"ש) ואומרים זאת בלשון בבל: והנה בכל עת ובכל שעה כשמתפללין בציבור בחול ובשבת אומרים הקדיש בלשון שדיברו בבבל:

ומעתה

ומעתה אני חוזר לדברות הראשונות · בתפלת שחרית בק"ש מזכירין יציאת מצרים ואחר ק"ש קודם תפלת חיי מזכירין ג"כ יציאת מצרים ואומרים ממצרים גאלתנו וכו' גאל ישראל, ולעומת זה תיקנו להזכיר ג"כ גלות ויציאת בבל ב' פעמים ולכן תיקנו לומר קדושה בתרא ובא לציון גואל בלשון בבל ואח"כ קדיש שאחר התפלה ג"כ בלשון בבל · הרי שלש קדושות בשחרית, הייי קדושה בתפלת י"ח קדושה בתרייתי בתפלת ובא לציון, ושלישית קדיש שאחר התפלה :

ועוד אחת אני אומר בתפלת מנחה בחול האחרונים חולקים כשמתפללין מנחה ומעריב ביחד אם אומרים תפלת עלינו (עיי' מג"א בסי' קל"ב) ולע"ד כדי להשלים ג' קדושות, הייי קדושה בתפלת י"ח . ב' קדיש אחר עלינו ואח"כ קדיש ג' אחר תפלת מעריב יש לומר עלינו אחר מנחה ולומר קדיש כמנהג הספרדים :

ובזה אמרתי טעם למה בשבת בשחרית אין אומרים ובא לציון גואל בקדושה בתרייתי ובמנחה בשבת אומרים · ובאבודרהם דחק לומר יען שבשבת כולן באים בזמנו לבהכ"נ ואין מן הצורך לומר בסוף התפלה קדושה, ומ"מ בשבת במנחה אומרים לפי שהיי' דורשין קודם מנח' ומזכרין בסוף הדרשה מגאולה · לע"ד הטעם זה דוחק, ואני אומר יען שבתפלת שחרית ומוסף בשבת ויו"ט שמתפללי' בשחרית בזה אח"ז א"כ אומר קדושה בשחרית וקדושה בתפלת מוסף א"כ ה"ז ב' קדושות והקדיש שאחר התפלות הרי זה שלש קדושות בזה אח"ז, משא"כ במנחה של שבת ויו"ט שאין אומרים רק קדושה אחת במנחה והקדיש שאחר התפלה, וכדי שיהי' גם במנחה שלש קדושות תיקנו לומר במנחה ובא לציון בקדושה :

ומעתה אני חוזר למקור קדיש יתום · הנה הספרים מביאים ממדרש שפעם אחד ר' עקיבא הי' מהלך בדרך ופגע בו אחד שכבר מת ובכה לפניו וסיפר לו ששמע שבזמן שיעלה בנו לתירה ויקדש שם שמים ברבים יוציאו אותו מגיהנם · עיי' בתנא דב"א ח"ב פי"ז ובמנוס"מ כלל א' נר א' ח"ב ובראשית חכמה בפרק גידול בנים שער יוד · ויען כי מאז שתיקנו תפלה בציבור ותיקנו לומר הקדיש אחר התפלה על סמך הקרא ונקדשתי כמו שבארתי לעיל הי' המנהג שהחזן אמר גם הקדיש, וכן מפורש בירושלמי תענית פ"ד סה"א, ויען כי ע"י המעשה ברע"ק שמעו כי ע"י שהבן מקדש ש"ש ברבים מזכה את אבותיו בקבר, לזאת עמד רע"ק וחבריו ותיקנו באותו הקדיש אחר התפלה יאמר היתום, ועל שם זה · אותו הקדיש בשם קדיש יתום יקרא · וזה המקור שהיתומים משתדלין להיות מן הקרואים לתורה כדי לברך ה' ברבים לזכות את נשמת אבותיהם במשך השנה ראשונה וכן ביום מיתתם שקורין יאהרצייט, עיי' לקמן בת"מ סי' ד', ט, יו"ד וסי' כ"ז ·

והנה בטור ובספרי מקובלים איתא שבשבת יש מנוחה למתים ואין דנין אותם ולכן כתבו להאריך בתפלת מעריב בשבת ולהוסיף מקודש על החול · ולא כתבו שום סמך או רמז במקראי קודש, . ואני מצאתי מקור לזה בכתוב בשלח, במן כתיב ורמה לא היתה בו מכאן רמז וסמך שהמתים יש להם מנוחה בשבת, ואין בכל המקרא ורמה רק שנים, האחד כאן והשני באיוב כ"א ורמה תכסה עליהם הייי ורמה תכסה עליהם בשאר ימי השבוע, ורמה לא היתה בו בשבת עיי"ש · וזה הטעם שאיתא והוא רחום בשבת ויו"ט שנתקן להתפלל על הנפשות שנידונין בלילה, ובשבת אין להם דין · אהובי אחי ! אקוה כי תאמר שזכיתי בענין זה לדברים הרבה ·

ומקור

ומקור הקדיש במ"ע של ונקדשתי לקדש ש"ש ברבים, היי' לפני עשרה מישראל, ותיקנו אותו בבבל בלשון שדיברו בו, לעשות זכר ליציאת בבל, שעלינו החוב לזוכרו, כמו שאנו עושין זכר ליציאת מצרים, ובזה מעלין את זכרונו כשמתפללין בלשון שדברו שם, ויען כי משם יצא תורת רבינא ור' אשי שהיא חיינו ואורך ימינו, וזולתה לא היתה לתורת ה' קיום נצחי. לזאת בזה ג"כ אנו מכבדין את דברי חכז"ל אם מתפללין בלשון בבל· כי בבל היתה דוגמא לציון אחר חרבן הבית שני· ובתרי זמנין היינו שם :

ובמקום אחר אמרתי אחת ממ"ע הוא זכור את יום צאתך מארץ מצרים, ואנו זוכרין אותו בכל יום בקריאת שמע, וכתיב זכור את יום השבת לקדשו היי' לא לבד במה שמקדשין את השבת בשבת, אלא בכל יום ויום כשכותבין איגרת שלום וכותבין היום יום א' לחודש בזו אנו מקדשין את השבת כמו שכתבתי לעיל בשם רבינו בחיי· אך פעם אחת כתיב זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור, במה אנו מקיימין אותו זכור? אך במה שאנו כותבין בכל איגרת שלום שנת ה' תרמ"ח בזה מקיימין אותו קרא שמספרין שנות עולם שעברו והשנים לבריאת עולם ובמה שאנו מתפללין התפלות שתיקנו בלשון בבל בזה אנו זוכרין גלות בבל והגאולה משם, וגם אנו זוכרין העת שחכמי התלמוד ישבו שם וספרו כל אותיות שבתורה ודרשו בל"ב מדות שהי' להם בקבלה (עיי' מ"ש בחלק ג' בדין ויהי נועם סי' ג') :

ובמקום שאין יתום מבואר בלבוש וברמ"א באו"ח סי' קל"ג שיכול לומר הקדיש גם מי שיש לו אב ואם ואין מקפידין, יעו"ש· אך המנהג שאינו אומר הקדיש מי שיש לו אב ואם אם לא כשיש איזה טעם שמוחלין האבות בשביל שבנם אומר הקדיש בשביל חותנו וכדומה כמבואר באחרונים :

ופה מצאתי מקום להעתיק מה שכתב מרן מהר"ם שיק זיע"א בתשובותיו ליו"ד סי' קע"א שאותן הכותבין על המצבה מספר השנים למספר הנוצרי עוברי' על איסור דאורייתא שהרי במשפטים כתיב ושם אלקים אחרים לא תזכירו ואמרו חכז"ל דאסור לומר לחברו המתין לי בצד ע"א פלוני ומדנקט בלשון הפעיל תזכירו משמע שאפי' אינו מזכיר ממש ג"כ הוא בכלל האיסור, דנהי דתזכירו היי' בפה או בכתב לפמ"ש המנחת חנוך, מ"מ כיון דע"י המנין עולה על הזכרון מחשבה נראה דאסור, דזיל בתר טעמא כמ"ש החנוך סי' פ"ו ופ"ז דלא ישמע על פיך, עכ"ל· ותמה אני על מרן ז"ל שלא מביא הפסוק שהבאתי לעיל זכור ימות עולם, היי' שבכל מקום שאנו מזכירין הזמן, החיוב להזכיר ימות עולם, היי' למנות אחר שנות העולם? ואגב אזכיר דבר פלא בחנוך שם סי' ל"ח במצות בכורים שאין החיוב להביא רק מאותן שבעת המינים בלבד שנשתבחה בהן ארץ ישראל והם חטה ושעורה גפן תאנה ורמון זתים ותמרים, שנאמר ראשית בכורי אדמתך תביא וגו' ובא הפירוש שלא נאמר אלא על ז' אלו מאחר שלא נזכרו פירות חוץ מאלו בתורה בשום מקום, עכ"ל· ופלא הא מצינו בתורה נזכר עוד פירות בטנים ושקדים בראשית י"ג וכן פרי עץ הדר זו אתרוג? וברור אצלי שבחנוך הי' כתוב בתחלה בש"מ היי' ר"ת מן בשלוח מרגלים, והמדפיס הראשון טעה והבין בשום מקום :

יצאתי מענין לענין באותו ענין· ובסיום הדברים אזכור כי המזמורים שאומרים בכל יום ע"פ הש"ס הם (עיי' מה שכתבתי בזה בחלק א' במנהג חול בת"א ל"ג) ואומרים אותם זכר למקדש על שם אותו שיר הנאמר במקדש, ותיקנו לומר כשיש יתום בבהכ"נ שיאמרו

(ג) אבלים כשיש הרבה אבלים בבהכ"נ יטילו גורל, וכתב במג"א סי' קל"ב כשמטילין גורל ד' או ה' ויש בהן ב' שיש להם אותיות שוות ויש שיש להם מנין הפחות מזה אז בטל הגורל, וצריכין כולם להטיל גורל מחדש, ואין יכולים השנים לומר כי האחרים כבר הפסידו חלקם ושנינו נטילו גורל מחדש, ורא' מר"פ דיומא דבזמן שהי' שווים הממונה אמר להם הצביעו והי' מטילי' גורל, ואף שאותן שנים הי' קרובים מאחרים, עיי"ש ועיי' בשו"ת מטיל

שניהם שוין · והטעם משום דאין מנהג קבוע (ב) אם דוחה התושב את הנכרי או לא וכיון דלא מבורר מנהגא אמרי' טפי דלהוי תושב ונכרי שוין כדכתיב משפט אחד יהי' לגר ולאזרח · וכן בעיר חדשה שבאו שם מעלמא ורוצין לקבוע שם · מנהג נכון הוא שיקבעו להם משפט אחד בין בבהכ"נ בין חוצה לה · ועתה אבאר מנהג מקום שהתושב דוחה את הנכרי · היכא דיש ב' אבלים (ג) של אב או

תולדות מנחם

קדיש גם על מזמורים הללו כדי לזכות את האבלים, וקדישים הללו הוא תיקון מאומר מאותו הקדיש הנאמר אחר התפלה. בשו"ת אבני שוהם סי' כ' העלה לדינא שאם לומדים בחבורה שיעור בכל יום רשאי לומר קדיש דרבנן אף מי שיש לו אב ואם דהוי כמו פריסת שמע המובא באו"ח סי' ס"ט, וכן אומר ההותן על חמיו וחמותו קדיש כשמתפללין בבית המת עיי' לקמן בז"א סי' כ':

(ב) מנהג קבוע שיחה טובה לידידי הרבני המופלג בתורה, חריף ושנון, איש הייחוסי, הנגיד מו"ה שמעון פרענקל יחי' ראש המדברים בק"ק ערדו בעניע יע"ה ·

ידיד נפשי! מה מאד שמחתי לראות מעשה אצבעותיו, וכתבו אז כאשר הי' פה אתנו כן כמו עתה בה"ש, אך תמהתי שבא אלי בצעקתו, וביקש לשמוע דעתי העניה, מדוע לא שאל משמואל אחיו הגאון החסיד יחי' אשר ידענו את גדלו ואת ידו החזקה בתורה ובתקנות הקהלות · בכ"ז יען כי הוא דבר פשוט, ברור ומבורר, הנני נרצונו להודיעו דעתי בצעקתו הבאה אלי, שהמנהג שמשלמין מבשר ומעופות בכל הקהלות גאבעללע, וברור לו כשמש, שבמס זה גוזלין את העניים, והעשיר מרויח בזה הרבה, ובדרך הללה יצא מפיו, שהקב"ה מברך את העשירים בכספיהו ואת העניים בזרעהו, לזאת לדעתו מן היושר שיעשו תקנה לשלם כפי הממון הסכום והמס ואת מס הגאבעללא יעמנו בחול, זת"ד;

הנה בנדון זה כבר יצא מפי הגאון בעל השיב משה בשו"ת חו"מ סי' ל"ב שמבואר בפוסקים בחו"מ סי' קס"ג ובדרכי משה או"ח סי' כ"ג ובתשו' ל"ל סי' א' שבכל ענייני המס גובין חציו לפי ממון וחציו לפי הנפשות, ותיקנו הקדמונים על יסוד זה המס שאנו קוראין אותו גאבעללא ע"פ הש"ס חולין פ"ד כי ירחיב ה' את גבולך ואמרת אוכלה בשר למדה תורה ד"א וכו' פירוש רש"י שאלו האחרים שאמרו עליהם ליטרא בשר אימת יאכלו מע"ש לע"ש · יע"ש וברמב"ם בדעות פ"ה ה"י, ומבואר מזה שע"פ תוה"ק אכילת בשר תלוי בממון, ואף שבדורינו אין מקפידין בדין זה וגם העניים אוכלים בשר בכ"ז מה שהוא מעלם התורה לא ישתנה,, ועוד דהעשיר אוכל ומאכיל אורחים יותר מן העני ויש לו משרתים וא"כ זה הוי חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות, זת"ד יעו"ש:

וימחול

או אם (ד) ושניהם תושבים או שניהם אורחים ושניהם תוך ז' או תוך ל' (ג) או י"ב חודש יחלקו בגורל כל התפלות וקדישי' הן לפני העמוד והן על פתח בהכ"נ (ה) ואם אחד תוך ז' ואחד תוך ל' דוחה בן זין (ו) את בן ל' ומכ"ש שדוחה לבן י"ב חודש · ויאמר בן ז' קדיש כל אותו יום השבת ואם אירע לאחד באותו שבת יום מיתת אב או אם שקורין יאהרצייט

מעיל לדקה ש"י שחולק עליו שזכו השנים ·
(ד) או אם אחד שנאבד ולא נודע בבירור גמור שמת לא יאמר הבן קדיש שלא יבאו להתיר אשת איש עיי"ן ומ"ש מהרי"ל שמספק יאמר קדיש (עיי' לעיל בז"א ס"א) הוא במקום שאין לחוש לתקלה, הי' כשאין כאן אשה (תשו' חינוך בית יהודה סי' ל"א)·
(ה) פתח בהכ"נ הי' המנהג כשהי' הרבה אבלים הלכו מקצתן לחצר בהכ"נ ואמרו שם מזמור וקדיש ·

(ו) זין כפי הנראה מדברי הב"י ביו"ד סי' שצ"ג הי' מנהג כמה מקומות שהאבל הלך תוך זין לבהכ"נ ביום ב"ה כדי לשמוע קרה"ת, ובמדינת אלו אין נוהגין לילך רק בשבת ועיי'

תולדות מנחם

וימחול לעיי' בנוב"י מה"ק חו"מ סי' ב' שמברר ע"פ הדין שטובי העיר אין להם שום כח לשנות בעניני המס, והם רק בעניני המס כשארי בני העיר, וחלילה לשנות עיי"ש ·
ואני אומר, בדורנו דור חדש, כל מי שמבטל הגאבעלא נותן יד לפושעים, והוא הירוס הדת, כמו שאבאר · כל זמן שיש לכל אחד ואחד שבעיר דעה בעניני הקהלה, אז הכל נעשה ע"פ הרוב, ורוב בני ישראל עדן בחזקת כשרות הם, משא"כ אם יבטלו את מס הגאבעללא, ויתקנו מס לפי הממון אז ממילא יתקנו, מי שאינו משלם כך וכך לשנה, אין לו דעה בקבלת הרב והשוחט ושאר עניני הקהלה, וכן מי שאינו משלם וחייב לקהלה, אין לו דעה, ואז יבאו הענינים לידי בזיון בפרהסי' והעשירים שהם ע"פ הרוב מן המתחדשים יעשו מה שלבם יחפוץ, כי מי יאמר לו, מה תעשו ? לזאת דעתי שחלילה וחלילה לבטל את מס הגאבעללע · מלוה רבה על העניים לשלם כמקדם המס באהבה, ועל כל פרוטה ופרוטה שמשלם העני כתובים האותיות · נריח נחח לפני נותן התורה ית"ש, וד"ל · ידידו מוקירו החותם בברכה המשולשת :

הק' שלמהרשיק ברעזאווע

(ג) תוך ז' או תוך ל' מקור לשבעה הוא בירושלמי ריש כתובות ה"א משה התקין ז' ימי המשתה וז' ימי האבל, ומפרש הפני משה שם משה התקין כלומר דיש להם רמז בתורה דכתיב מלא שבוע זאת וכן באבל כתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים והרמב"ן עה"ת כתב משה תיקן וכן מבואר מלשון הרמב"ם באבל פ"א · מ"ע להתאבל על הקרובים שנאמר ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה' ואין אבלות מן התורה אלא יום ראשון בלבד שהוא יום המיתה והקבורה, אבל שאר השבעה ימים אינו דין תורה, אע"פ שנאמר בתורה ויעש לאביו אבל שבעת ימים נתנה תורה ונתחדשה הלכה, ומשה רבינו תיקן להם לישראל זין ימי אבלות וזין ימי המשתה, עכ"ל · ומש"ש דילן מ"ק כ' ע"א משמע דס"ל שילוף מקרא דכתיב והפכתי חגיכם

יאהרצייט (ד) גם הוא נדחה מפני בן ז' מלומר קדיש בליל שבת אך במו"ש שאז צריך האבל לצאת מבה"כ יכול אותו יאהרצייט (ה) להתפלל ולומר קדיש (ז) ולא אמרי' עבר זמנו בטל קרבנו ׃ ואפי' יש

ועיי' רמ"א ביו"ד ס"ס הנ"ל ועיי' תשו' שמש לצדקה ליו"ד ס"ח וס"ט שמסיק בשיש מילה ומוהל אחר בעיר שלא יצא לחוץ למול תוך זמן

(ז) קדיש מה שבן זין דוחה ליאהרצייט דוקא בשבת הוא לפי שבחול המנהג שהאבל

תולדות מנחם

הניכם לאבל מה חג שבעה אף אבל שבעה, עיי"ש ועיי' סוף שמואל שאחר מיתת שאול ויצומו ז' ימים ׃ וכל האבלות אחר ז' עד תשלום ל' הוא רק מדבריהם ואסמכוהו אקרא דכתיב ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים מכלל שאבל מלעטר כל ל' וע"כ תיקנו חכמים אבלות ל' ׃ רמב"ם בפ"ו מאבל, וברבינו משה כתיב ויבכו אותו ל' יום ׃ וטעם התקנה מבואר ברמב"ם שהוא מפני כבוד המת ולעורר החיים לתשובה ומעשים טובים עיי' רמב"ם פי"ג מאבל :

(ד) יאהרצייט למנהג זה לא נמצא שום טעם בש"ס רק זאת מצאנו בש"ס שבועות דף כ' ונדרים י"ב איזה איסור האמור בתורה האומר הרי עלי שלא אוכל בשר ושלא אשתה יין כיום שמת בו אביו וכו' אסור, פירוש רש"י שקיבל עליו כבר נדר שלא יאכל בשר ביום שמת בו אביו לעולם וכו' עיי"ש, א"כ חזינן שכבר הי' המנהג בימי חכמי הש"ס להיות מתאבל ביום הזה כיום ראות ירושלים בחורבנה ולא אכלו בו בשר ויין, ועיי' מה שאכתוב לקמן בת"מ סי' מ"א בזה ׃ אך חזינן שהי' מנהגם גם להתענות לגמרי ביום שמת בו אביו ואמו כמו שכתב הב"י בא"ח סי' תקס"ח וז"ל מצאתי כתוב מתענין יום המיתה, עיי"ש ׃ ואפשר לומר שהי' המנהג שלא אכלו בשר ולא שתו יין לא בליל שלפני התענית ולא בלילה שאחר התענית ׃ וכן מצאתי ברש"י יבמות דף קכ"ב בד"ה תלתא ריגלי וז"ל בתשובת הגאונים מצאתי כל הנך ריגלי דאמוראי הוי יום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבודו ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום מתקבלים ת"ח מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם, עכ"ל, ומזה המנהג שהולכין ביום היאהרצייט על הקבר של אב ואם וכן על הקבר של רבו או גדול הדור (ועיי' מה שכתבתי בחלק ב' במנהג אלול בת"מ סי' ע"ז שכל המנהג מהליכה על הקבר מפורש בתורה :

ובס"ח סי' רל"א נתן טעם לתענית יאהרצייט לפי שהאב והבן הם גוף אחד ודין הוא שיצטער הבנים ׃ ובלחם"פ ליו"ד מצאתי מה שמתענין ביום שמת אביהם שהרי דוד התענה על שאול כי קראו אבי ׃ ושם מביא בק"א מכתבי האר"י ז"ל שאומרים קדיש ביום היאהרצייט כדי להעלותם בג"ע עצמו על ידו למדריגה היותר מעולה במעשה הבן שהוא זכאי, עכ"ל ׃ מכל הדברים הנאמרים חזינן שיום שמת בו אב או אם הי' מזומן לקדמונים לפרישות, לתשובה ולתפלה וזה בכלל המ"ע של כבד את אביך ואת אמך שדרשו חכז"ל כבדהו כחיים וכבדהו לאחר מותו :

(ה) יאהרצייט אורה ושמחה לידידי הרבני המופלג בתורה וביראה מו"ה יצחק נ"י ׃ מה שמעלתו מתרעם על הרב פלוני שברך בחנוך בהכ"נ בהדלקת נר תמיד ברכה בשם ומלכות

ומלכות · ומעלתו פלפל עמו שאם יש איזה מקור לאותו ברכה על הדלקת נר תמיד מדוע אין מברכי' בכל יום שמדליקין אותו, וביקש ממני להודיעו מקור המנהג שמדליקין הנר תמיד בבהכ״נ ואם מברכי' עליו, וכן כך שאל במקור המנהג שמדליקין נר בבית המת וקוראין אותו נר נשמה וכן מדליקין הנר ביום היאהרצייט והנני נרצונו כיד ה' הטובה עלי מאור תורתינו הקדושה .

המתחדשים מחדשים חדשות בכל עת ובכל זמן · מי יתן והי' נכנס להדליק את אור תוה״ק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ובעו״ה אור ליון הוא בכל ירחה ובכל ימלא, ובמקום שיושבים התינוקת הוא חשך ואפלה · וכל המברך על הנר תמיד אינו אלא טועה · בתוה״ק כתיב ויקחו אליך שמן זית זך להעלות נר תמיד וכתב החנוך הטעם שלוה הקב״ה להיות נר דלוק בבהמ״ק להגדלת הבית לכבוד ולתפארת בעיני הרואים, כי כן דרך הבריות להתכבד בבתיהם בנרות דולקים, וכל ענין ההגדלה כדי שיכניס האדם בלבו מורה, עכ״ל · וזה לדעתי מקור המנהג שמדליקין הנר תמיד בבהכ״נ לכבוד ולתפארת הבית שהוא לנו כמקדש מעט ·

והנה ראיתי בפחד יצחק אות נר כתב וז״ל מרש״י משמע שנר תמיד הי' מדליק מערב עד בוקר מכאן שאין חיוב נר בבהכ״נ מקדש מעט אלא בלילה · ולע״ד תמוה מאד דרמב״ם בפ״ג מתמידין ה״ב מפורש שהנרות הי' דולקי' כל היום, עיי״ש. וא״כ מנהג ישראל שמדליקין בבהכ״נ נר תמיד הוא מנהג נכון זכר למקדש ·

אך רק מנהגא להדליק הוא משום זכר למקדש, וממנ״פ אם הדלקת הנר תמיד משום דין הי' ראוי לברך בכל פעם כמו שכתב מעלתו נ״י, ואם הוא רק מלד מנהג הא המנהג הוא שלא לברך עליו, ובפרט מנהג שאינו מוזכר בש״ס אין מברכין עליו, ואעתיק לו מתשובת הרמ״א סי' ל״ה וז״ל אשר שאלתנו על מה שכתבתי בש״ע סי' תפ״ח שמברכין לקרות ההלל ובמנהגים כתב שנוהגין לברך לגמור ההלל, וכן הקשה על מה שכתבתי בסי' ת״ן שנוהגי' לקרות שה״ש בפסח ורות בשבועות וקהלת בסוכת והעם נהגו שלא לברך והקשית הא במהרי״ל אי' לברך מקרא מגלה ? אני אשיב על אחרון ראשון באשר כי הוא העיקר בעיני בענין שאלתך, אמת כי לדברי מהרי״ל כתב בעל אגודההם והם הקדמונים שיסדו אלה המנהגים ולכן כתבתי והעם נהגו ולא כתבתי שהם וכן נוהגין, וטעמי הוא (א) שבמנהגים של מה״ר אייזיק טירנויא שאנו נוהגין בתריידו לא כתב כלל לברך על שה״ש רות וקהלת, וכידוע כי אלו הי' דעתו לנהוג לברך הי' כותבו כמו שכתב לגבי איכה לברך, והחלוק בין אלו לאיכה הוא, כי שם החזן קורא להשמיע לצבור והוי כמו קריאת מגלה לכן מברך עליו כמו במגלה, ועוד כי אותו קריאה מוזכרת בגמרא סוף תענית דקאמר קורין בקינות, והביאו הפוסקים כדאי' בכג״מ אבל קריאת של מגלות אלו אינן אלא מנהג בעלמא, ולכן נראה מדברי מהר״א טירנויא שדינן חלוק מאיכה ומגלה ואין מברכי' עליהם, וכן נראה מדברי הגמ' דקאמר, וכן נהג מהר״ם מכלל דשאר אינשא לא נהגי הכי · טעם ב' נ״ל שלא לברך כי יש לתמוה על ברכה זו למה, וכי קריאת אלו חיובא לברך עליהם אשר קדשנו במצותיו וצונו, והכין מצינו שלוו חכמים שהרי לא נזכרו קריאות אלו בתלמוד ולא בשום פוסק מפורסם, כי אם בדברי האחרוני' ומדרשי' וכמה יגעו הראשונים אם יש לברך על הלל בר״ח כמו שהאריכו בתוס' והר״ן שרוב הגאונים הסכימו שלא לברך על הלל הואיל ואינו אלא מנהגא בעלמא דומי' דמנוע ערבה שאין מברכין וכ״ש במנהג הזה, ואם כי ר״ת ז״ל כתב לברך על הלל דר״ח, מ״מ לא דמי דשאני הלל שהוא מנהג קבוע בכל ישראל מוזכר בתלמוד משא״כ במנהג זה ·

שהאבל אינו הולך לבהכ"נ, אך אם בן זין קטן שהולך לבהכ"נ כל שבעה אז יש לאא"ל רק קדיש אחד (לחה"ס)·

(ח) קדיש כתב בהג"מ וכל דין י"ב חודש בשינוי מקום בבהכ"נ ובגדים חדשים עד כלות י"ב חודש, אבל קדיש אין אומרי' רק י"א חדשים·

(ט) יאהרצייט מי ששכח להדליק נר יא"ל נע"ש בהס"מ מותר לומר לערל שידליקנו (טו"ז ומג"א ממהרש"ל) וכן נר יא"ל

יש אבלים בבהכ"נ שהם תוך ל' או י"ב חודש אינם יכולים למחות להתפלל ולומר קדיש (ח) אך אם הבן ז' קטן והולך לבהכ"נ או מי שאירע לו יום מיתת אב ואם תוך ז' יאמר ק"י פעם אחת ואפי' אם הבן ז' נכרי דוחה את התושב בן ל' או יאהרצייט (ט) ומכ"ש בן י"ב חודש· וכן אם תושב ונכרי שניהם בן ז' גם בזה יחלקו בגורל אותן קדישים של אותו שבת כי לענין ז' אין שום עילוי לתושב על האורח

תולדות מנחם

לא וראה במקומות אשר נהגו לומר איוב בט' באב או במקומות שאומרים תהילים בכל יום ואף כי זה מוזכר במהר"ס·

טעם נ' אף דנמצא במס' סופרים לברך על שה"ש רות וקהלת זה דוקא כשהם כתובים כתקנם בקלף כמגלה, וכס"ת, אבל בחומשים שלנו אין לברך עליהם דלא עדיפא ממגלת אסתר שכתבו הרבה מן הראשונים שאם קוראה בחומש שאין מברכי'·

ועל אשר שאלתני בברכת הלל נראה כאשר כתבתי כדי להוציא עצמינו מפלוגתא דמהר"ס כתב שאין מברכין לגמור וראוי לחוש לדברי: עכ"ל תשובת הרמ"א· וא"כ הדלקת נר תמיד שאינו מוזכר בשים והוא רק לזכר ולכבוד בהכ"נ מהי תיתא לברך· ועוד הא פסקי' באו"ח סי' תע"ה שכורכין מצה ומרור ואוכלין ביחד זכר למקדש כהלל כלשון הפסוק על מצות ומרורים ואין מברכין ומצאתי מפורש בערוך ערך זכר וז"ל לזכרון בעלמא לא מברכי' עלה ועיי' במ"י סי' תע"ה וכן יש להעיר למה לא יברכו על מתן נסתר שהוא זכר למקדש (עיי' לקמן ס"ו) וכאן לא שייך תירוצו של רשב"א בתשובה סי' ח"י· מכל זה ברור כשמש שהרב טעה וברך ברכה לבטלה, ואולי ראה זאת מאחרים ויש לדונו בזה לזכות ולא לחוב, ועיי' במ"ס או"ח סי' כ"ת· (ואח"ז ילאו התשובת ממרן מהר"ש סיק ז"ל וכתב ביו"ד סי' שע"ד בקצרה שאין מברכין על הדלקת נר תמיד עיי"ש ובה"ש כי זכיתי לברר הדין ביותר בראיות ברורות כשמש) והנה הנר שמדליקין בבית שמת בו מת וכן הנר שמדליקין ביום היא"ל הוא רק משום כבוד המת, וגם שלא יפתכח מן הלב, ולרמז שרק הגוף מת והנפש חי הס, והנפש נקראת נר שנאמר נר ה' נשמת אדם, ונאמר באורים כבדו את ה'· ובכלבו איתא וכן ברמ"א או"ח סי' תר"י וכן בש"ך יו"ד סי' רנ"ו ס"ק י"ג שנוהגין להדליק בערב יוהכ"פ בשביל אב ואם, וכל זה כדי לזכותם ולהזכירם ולעורר האמונה בהשארת הנפש, ויש תולין מנהג נר נשמה ונר יאה"ל במ"ש בכתובת ק"ג שרבי לוה נר יהי' דלוק במקומו, והאמת שהוא רק מנהג לעורר על הטוב והישר והוא מנהג נכון, וכל מנהגי ישראל יש להם שורש ויסוד או בתוה"ק או במוסר השכל, ה' יזכנו לראות בציון אור חדש ונזכה כולנו במהרה לאורו, אמן·

ה"ק שלמהרשיק ברעזאווע
נתושב

האורח (ו) ואם אחד תוך ל' ואחד תוך י"ב חודש ושניהם תושבים דוחה בן ל' את בן י"ב חודש בתפלה ובקדיש שלפני העמוד אך בקדיש ופורס שמע שעל פתח בהכ"נ שניהם שוין בו ויחלקו בגורל · ויום שמת

יא"צ ביו"ט מותר להדליק בעצמו משום מצות כבוד או"א וכן משום שמחת יו"ט דהבן מצער כשאינו מדליק (כתב סופר או"ח ס"ה) ונעלם ממנו שבאמרי א"ש או"ח סי' מ' כתב אף שנר יא"צ מיקרי צורך אינו מותר רק ע"י מתוך, וכיון שאין

תולדות מנחם

(ו) לתושב על האורח שובע שמחות ורב ברכות לאיש המעוטר במדות נשגבות ה"ה ידידי חביבי, איש כלבבי הרבני המופלג בתורה וביראה טהורה, הקצין מו"ה אברהם מאיר בריללר, נ"י רה"ק · והקצין התורני היקר ר' אהרן כהן · והקצין הנכבד ירא ה' ר' יעקב ברילל ראשי הח"ק והגבאי דאה"ק בגליל ק"ק קון מאדראש ושלום וברכה לכל העדה היקרה ·

אדוני היקרים! מעת אשר זכיתי לישב ביניכם תמיד שמעתם בקולי, ות"ל עלה בידינו לתקן כמה דברים טובים ומועילים לכבוד ולתפארת לבית ישראל כדת וכמנהג אבותינו, והנה מאז עלה במחשבה לפני שבעיני הקהלה נכשלו בזמנינו רוב קהלות בדבר אחד, והוא מקדמת דנא הי' מנהג בישראל שהי' בבהכ"נ קופה הנקראת מתן בסתר · והנה מנהג זה הוא מנהג ישן נושן מזמן הנביאים וזקנים, בעוד שהי' בהמ"ק קיים והכי איתא במשנה שקלים, שתי לשכות הי' במקדש, לשכת חשאין יראי ה' נותנין לתוכה בחשאי, ועניים בני טובים מתפרנסין מתוכה בחשאי, לשכת הכלים, כל מי שהתנדב כלי זורקה לתוכה, עיי"ש ואי' שם בתוספתא כשם שהיתה לשכת חשאין במקדש כך היתה בכל עיר ועיר מפני שעניים בני טובים מתפרנסין ממנה בחשאי ·

וזה מקור המנהג של קופת מתן בסתר בישראל, כדי שיתן בחשאי, והעני יקבל בחשאי, ויש להסביר הענין על פי מה שאמרו חכז"ל (יבמות ע"ט) ג' סימנים יש באומה זו ביישנים רחמנים גומלי חסדים, היי' מתחלה צריך להיות בעל רחמים, וע"י מדת הרחמים בא להיות גומל חסד, כי אם הוא גומל חסד בלי רחמים, אז הוא אינו מרגיש בצער שיש לעני שמחויב לקבל ונתבייש, אך אם יודע שישראל נתבייש כשמקבל, אז הוא בעל רחמים בעת שגומל חסד, ונותן בחשאי, כדי שיקבל העני בחשאי, ולכן תקנה טובה תיקנו הנביאים והזקנים בקופת מתן בסתר, כדי שלא ידעו מי הוא הנותן, ומי הוא המקבל, ורק האיש הממונה ע"ז צופה ויודע נסתרות, ונותן בחשאי לעניים מה שנתנו בחשאי ·

ומאז צער לי על שלשה פשעי ישראל, כי בשלשה דברים עושים שלא כדין וכדת של תוה"ק, א' האמור לעיל שאין בנמצא הקופה של מתן בסתר בבהכ"נ, כדי ליתן בחשאי, ושיקבל העני בחשאי, והוא תקנה ישנה וזכר למקדש, וכמה דברים אנו עושין זכר למקדש מדליקין נר תמיד בבהכ"נ זכר למקדש, אוכלין מצה ומרור זכר למקדש (עיי' מ"ש לעיל סי' ה) · ובמקום אחר אמרתי שבעל מתן בסתר כזה ראוי גם לברך על מצות צדקה, דהא דאין מברכין על צדקה הטעם כתב הרשב"א בתשובה סי' ח"י שמא לא יתרצה בה חברו (עיי' מ"ש בזה בחלק ג' בדיני יולדות בת"א סי' ה') וכאן שנותן בחשאי והמקבל מקבל בחשאי ולא יתבייש, ואחד יקבל בוודאי מה שנותן

שמת בו (ז) אב ואם לתושב דוחה את בן ל' מכ"ש י"ב חודש (י) לתושב כל אותו יום דהיינו תפלת ערבית שחרית ומנחה וכן הקדישים של אותו יום שאומרי' לפני העמוד

שאין בו צורך היום אסור כמו שאסר לשרוף חמץ ביו"ט·

(י) י"ב חודש בטו"ז ליו"ד סי' ר"מ סי"ב הקשה למה נוהגין לכתוב ולומר על

תולדות מנחם

שנותן הוא עכשיו ללשכת בסתר, המברך לא הפסיד, ולמה אין אנו נוהגין בלשכת חשאין זכר למקדש? (ב) אמרו חכז"ל לעולם לא ימנע אדם עצמו פחות משלישית השקל לשנה, ואם נתן פחות מזה לא קיים מצות צדקה (כ"ב ע' א"א), וכתב הש"ך ביו"ד סי' רמ"ט ס"ג שמכאן בא המנהג שהגבאי דצדקה הולך בבהכ"נ לגבות מעות צדקה מכל אחד ואחד, ואפי' נותן מהפחות שבמטבעות הוא נותן יותר משלישית השקל לשנה, ומנהג נכון הוא עכ"ל. ומעתה אני שואל, וכי המעות שמקבלין בבהכ"נ נתחלק לעניים? נוהגין ליקח גם הפרוטות שמקבלין לשאר צרכי הקהלה, וזה בוודאי אינו מן היושר: ובתוך תקנת רבינו גרשם שמובא בכלבו סי' קי"ו הוא חרם לפרוע מעות פורים לחלק לעניים.
(ג) והוא העיקר שמלוה לתקן בעת שקוראין בתורה נודרין נדבות לצדקה, והוא מנהג ישן נושן, עיי' מ"ס בחלק א' מנהג שבת (בז"א סי' כ"ה), וא"כ בפירוש אומר הנודר שמנדר לצדקה, ונוהגין בקהלות ליקח אותן נדרים ונדבות לשאר צרכי הקהלה לבנין ותיקון בתי כנסיות וכדומה, וע"ז נאמר בירושלמי סוף פאה ויסבת ישראל עושהו ויבן הכלות לא הוה בני נש דילעון באורייתא וחולים המוטלים באשפה, עיי"ש ובב"י יו"ד ס"ס רמ"ט · ואין לומר דכל המקדים אדעתא דמנהג הוא מקדים, וכי בהיתר ובהסכמת החכמי' נתייסד המנהג ליקח מעות הצדקה לצרכי הקהלה? ותמה אני, האיך שתקו הרבנים הקדמונים למנהג גרוע כזה! והנה ידעתי שבקהלתכם מחלקים מן קופת הקהלה הן לעניים התושבים והן לאורחי' העוברים ושבים, וכן על עניי ארץ ישראל שמתם עיניכם תמיד, הקב"ה ישלם שכרכם, אך בכ"ז החיוב עלינו לתקן תקנת טובות ומועילות לדורות הבאים ומכ"ש לתקן תקנה שאנו מחויבין ע"פ דתוה"ק וע"פ הירא"ה·

לזאת אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו לתקן, שמה שמקבלין בבתי כנסיות ביום ב"ה ובתענית · וכן מה שנודרין לצדקה יהי' מיוחד במקום מיוחד ביד הנאמן הממונה ע"ז · ויתחלק לארבע חלקים, א' לעניי העיר להחזיק אותם בחפאי כפי ראות עיני הראש הממונה ע"ז: ב' לאורחים העוברים ושבים כפי ערך המקבל וע"פ ראות עיני הגבאים, כי כופין על הצדקה וכן כופין ע"פ הדין להכנים אורחים עיי' חו"מ סי' קס"ג: חלק ג' יהי' לעניי ארץ ישראל, ובזה כל אחד ואחד יקיים להעלות ירושלים על ראש שמחתו, וע"פ הדין עניי ארץ ישראל כעניי העיר, עיי' ח"ס יו"ד תשובה רל"ד: וחלק רביעי יהי' מוכן להחזיק בני עניים לתלמוד תורה · וכן בני הברה קדישה שיש להם קופה מיוחדת בבהכ"נ ונודרין לחברה יעשו כזאת, ומכם ילמדו קהלות הסמיכות ושכרכם גדול מאד מאד, ויתקיים על ידינו על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה אביננו לטוב לנו כל הימים · כ"ד הד"ש ושלום כל בני הקהלה יהי' בברכה המשולשת

ה"ק שלמהרשיק רב דפה והגליל ·

(ז) שמת בו אב ואם מקור הדינים מן מיתה עד אחר שבעה כסדרן ע"פ מקורן אלו הן:

עמוד אך בקדיש ופורס שמע שעל פתח הכ"נ יחלקו בגורל · ואם התושב בן ל' או
על אב ואם הריני כפרת משכבו הייי שאומר הכן עלי יבא כל דבר רע הראוי לבא על נפשו כל י"ב חודש וקדיש א"א רק י"א חדשי' שלא
החזיקו לרשע ? ותירוץ שאם אינו אומר הכ"מ מחויב לומר זכרונו לברכה ושמא עדיין לא זכה, מסא"כ

תולדות מנחם

א' הטור ומחבר ביו"ד סי' שמ"א אסרו שלא יאכל אונן בשר ויין והוא מנהג ישן נושן שהיי' כבר בימי חכמי התלמוד שהבאתי לעיל בת"מ סי' ד', ומקור המנהג כדי שלא ימשיך אחר אכילתו שתייתו ויתעלל בקבורה, וברוצב של בשר מותר, עיי' נוב"י מה"ת ליו"ד סי' רי"ב, ועיי', שמואל ב' א' כאשר שמע דוד שמת שאול (שקרא אבי) שהתענה עד הערב ·

ב' מיד אחר יליאת הנשמה מחויב לקרוע הבגדים שעליו, ומקור דין הקריעה בתורה דכתיב (ויקרא ה') ובגדיכם לא תפרומו הא אחרים חייבים פריעה, וכן כתיב (שמואל ב' י"ג) ויקם המלך ויקרע בגדיו, ומחויב לקרוע טפח ילפי' מדוד דכתיב ביה ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם ואין אחיזה פחות מטפח, (עיי' לקמן בת"מ סי' ל"ט) .

ג' אבל אסור בנעילת הסנדל שהרי נאמר ליחזקאל (סי' כ"ד) ונעלך תשים ברגלך מכלל שכל העם אסורים ·

ד' אסור ברחיצה וסיכום דכתיב (שמואל ב' י"ד) התאבלי נא ולבשי בגדי אבל ואל תסיכי שמן ורחילה בכלל סיכה שהרחילה קודמת לסיכה דכתיב (רות ג') ורחלת וסכת ·

ה' אסור בתשמיש המטה דכתיב (שמואל ב' י"ד) וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה וגו' מכלל שהיי' אסור מקודם ·

ו' אסור בעשיית מלאכה שנאמר (עמוס ח') והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור בעשיית מלאכה אף אסור לאבל במלאכה ·

ז' אסור בגלוח ובנטילת לפרנים שהרי נאמר לבני אהרן ראשיכם אל תפרעו מכלל דכולי עלמא מחויב ונטילת לפרנים בכלל, ועיי' מה שאכתוב לקמן ס"ס ע"ז ·

ח' אסור בשאלת שלום שנאמר ליחזקאל (סי' כ"ד) האנק דום .

ט' לישב על הארץ והוא כפיית המטה שנאמר (שמואל ב' י"ג] ויקם המלך ויקרע את בגדיו וישכב ארצה ·

י' סעודה ראשונה אסור לאכול משלו דהא אמר הקב"ה ליחזקאל (סי' כ"ד) ולחם אנשים לא תאכל · ואני מלאתי בירמי' (ט"ז) ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת ולא ישקו אותם כוס תנחומים על אביו ועל אמו, פירוש רש"י לא יפרסו לשון שבירה כמו (דניאל ה') מנא מנא תקל ופרסין (נשתברה מלכותך) וכן פרס מלשון פורסין להם ברכת המוליא ופרס היי' שמברין האבלים עיי"ש · היולא מזה שהמנהג ששוברין הכלי על מת הוא מנהג ישן וגם סעודת ההברחה שנותנין לאבל בסעודה הראשונה · ומסעודה ראשונה והלאה מותרין לאכל משלהם, והכי איתא באבל רבתי הובא בב"י לי"ד סי' ש"פ כיבוד הבית הדחת הכוסות והצעת המטה אין בהם משום מלאכה וכתב הרמב"ן ומהר"ק דס"ה דמותר לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה, · והמשרתת בבית אחר והיא

משא"כ כמה שאינו אומר קדיש הוא כשב וא"ת, ומ"ד · ועיי' לקמן בת"מ סי' י"ט ·

(יא) להתפלל בבית אבל אין אומרי' תחנון והלל, ועיי' נוכ"י מה"ת ביו"ד סי' רע"ו שהעלה דהא עיקר הטעם שא"א הלל בבית אבל שנאמר בו זה היום וגו' ונשמחה בו: א"כ יען שהאבל יכול לצאת אומרי' והאבל יוצא לצד או לחדר אחר ומכ"ש כשמתפללין בבית המת שאין בו

או י"ב חודש ולנכרי אירע יאהרצייט (ח) אז הנכרי יש בו כח להתפלל (יא) תפלה א' וקדיש א' לפני העמוד ושל הפתח יחלקו בגורל · ואם הנכרי תוך ל' והתושב תוך י"ב חודש אז יחלקו התפלות וקדישי' בין לפני העמוד בין שעל הפתח כל ל' יום · אך בזה יש עילוי לתושב על נכרי אם שניהם בני ל' או בני י"ב חודש או שניהם

תולדות מנחם

והיא אבלה מותרת ג"כ לבשל ולאפות . יעו"ש, וכתב שם כד"מ כל שמותר לעשות ביו"ט מותר אבל לעשותו ·

י"א אסור בתלמוד תורה עיי' מה שאכתוב לקמן סי' כ"ז, ובבה"ג ליו"ד סי' שע"ח מביא · כתב רבינו ירוחם נהגו להאכיל האבלים כל ז' מאחרים כדי שלא יתביישו העניים שמאכילין אותן בשביל שאין להם במה לפרנס, עיי"ש וכן נוהגין בקהלתינו ·

(ח) יאהרצייט שלום לתלמידי האהוב המופלג החרון מו"ה יצחק כהנא ני"! מה ששאלת למה חכז"ל קראו את החודש אשר בלשון התורה בשם ירח יקרא כמ"ש ותצפנה שלשה ירחים בשם אשר ניתן לה ממלכנו לבנה כמ"ש יפה כלבנה ? ב' הקשית למה בכל התורה כולו מצינו בכל מקום חודש, כראשון לחודש . בחמשה עשר יום לחודש, וכאן נאמר שלשה ירחים ? ג' למה בקדושין כותבין ירח ובשטר כתובה שהוא ג"כ לשון ארמי כותבין חודש שהוא מלשון התורה ? ונלע"ד בטעם הדבר דהנה לירח יש עוד שם ג' והוא סהר וכבר חקר הבחיי בטעם ג' שמות נסדר כי תבא על הפסוק יככה עיי"ש, ולנ"ל ע"פ מ"ש הבחיי כרים וזאת הברכה בפירוש מאמרם הקב"ה ממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום שנאמר את מספר ימיך אמלא, יען שע"פ המקובל והחשבון משה רבינו נולד ביום ז' אדר ומת בו, והוא בזיין אדר נולד, ומזין אדר עד ששה בסיון הם ג' חדשים, וביום הזה שלעתיד יקבל התורה נתוסף בו אורה בפרסום ובהיכור · ולא יכלה עוד הצפינו, ועשתה תתבולה לשומו בתיבת גמא להסתירו מפני תוקף אורו, ולכן אמר ירחים שהן חדשי הלבנה, והן אדר ניסן אייר, שהם שנים חסרי' ואחד מלא, ולא אמר חדשים לפי שהחודש חלק א' מי"ב בשנה, ואינן מוסיפין ולא גורעין, משא"כ חדשי הלבנה שהן מוסיפין וגורעין, ומפני זה הזכיר לשון ירחים כדי שיתבאר לנו מזה יום לידת הנביא: ויען כי בשיום התורה בו ביום מת, וכתיב ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום, וראוי להדביק אל פסוק זה שבסיף התורה מה שכתיב בתחלת יהושע, וילו יהושע הכינו לכם צדה כי בעוד שלשה ימים אתם עוברים את הירדן וגו', ומי שמחבר הפסוקים ימצא מבואר שלא צוה להכין צדה עד שתמו ימי בכי אבל משה, והזכיר שם והעם עלו מן הירדן בעשר לחודש הראשון, וזה י' ניסן, ואם תמנה מעשרה בניסן ל"ג יום למפרע, הרי' שלשים לאבלות וג' ימים לצדה תמצא יום מיתת משה בזין אדר, וזהו מה שאמרו ז"ל שהקב"ה ממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום, עכ"ל · והנך רואה שמזמן ז' לחודש והלאה ירח יקרא, ויען הזמן אשר הירח בא והולך

עד

שניהם יאהרצייט (ט) בזה דוחה התושב נו אבלים, עיי"ש ועיי' מה שכתבתי בחלק ג' את הנכרי לגמרי להתפלל ולומר קדיש על מנהג חנוכה בז"א סי' י"ד בדין אמירת הלל העמוד בבית אבל, והאבל לא יסי' ש"ל בחנוכה עיי"ש וכן לא יסי' ש"ל בר"ח שהטעם שרוין בשמחה, אך תפלת מנחה ומעריב מתפלל גם האבל אפי' בר"ח וחנוכה (לשון חכמים דף ל"ב ע"ג)·

נוהגין ליתן כוס של ברכת המזון לאבל תוך י"ב חודש וכתב בפ"ת ליו"ד סי' שע"ט בשם יעב"ץ שהמנהג בא ממה שאמרו חכז"ל שאבל מיסב בראש ויש לו דין גדול וקיי"ל גדול מברך אפי' אתא בסוף מיהו זה דוקא בשבעה משא"כ בשאר הימים של י"ב חודש אין לו דין קדימה לענין זה, עכ"ל·

שמע

תולדות מנחם

עד שנתמלא מתחלק לג' חלקים, מריש ירחא עד סוף ג' ימים חלק א', מן ג' עד סוף יוד חלק ב'· מן עשרה עד י"ו חלק ג'· ולכן אמרו קדוש לבנה הוא תחלתה אחר ג' לחדושה, שבית מן ג' עד יוד, וסופו מיוד עד י"ו (עיי' או"ח תכ"ו)· בחלק א' נקראת לבנה לפי שאז גופה השחור מתחיל להיות לבן, בחלק ב' הולך וגדול עד שגופו עקום כירך ועל זה בשם ירח יקרא, ובחלק ג' שמתמלאת לגמרי כעגולה, לכן אז בשם סהר תקרא שהוא עגול (רונד) והוא הלשון סררך אגן הסהר· להורות שזמן קדוש הירח מתחלת מיום ג' ואילך לכן בשם לבנה תקרא, וכדי להורות שנושאין בתחלת ובסוף החודש (עיי' לקמן בת"מ סי' ל"א) כותבין בכתובה חודש ודו"ק:

רנך הס"ת שלמהרשיק

(ט) שניהם יאהרצייט ממעוני שמים, יזולו ברכות כמים, לאיש נקי כפים, וברוחו פי שנים תורה ויראת שמים, בקי בפוסקים, מלין מפואר ומפורסם, וגדול אכסנה מיגיע כפו והוא ירא שמים, הנגיד מוה"ר נתן ליעבערמאן יחי' שכבר יצאו לו מוניטין בעולם והוא המכבד את מקומו בייסוב רימשע סמוך לק"ק אויהעל יע"ה·

תמול נעת ערב קבלתי מכתבו היקר והנני כחפצי לעשות רצונו לחוות לו דעתי בנידון שאלתו· ושם תורני אחד הי' לו יאהרצייט בשבת העבר, ומעלתו שאל אותו אם השנה שמת אביו זה היתה ג"כ מעוברת, והשיב שנה פשוטה היתה, ובכ"ז רבינו מג"א עומד בצדו להלכה ולמעשה באו"ח סי' תקס"ח שהאבלים צריכין ליתן לו קדיש אחד ומעתה אין מעבירין על המצות· ומעלתו צומד לנגדו שאינו נכון שידחה ג' אבלים שהי' בהשכ"נ, יען לפי פסק הלכה של ח"ס באו"ח סי' קס"ג לאמירת קדיש · השני עיקר, וא"כ האבלים יכולין לדחותו לאדר שני, וזה נכלל לדעתו בדברי מג"א הנ"ל שכתב שיכולים ליתן לו הקדיש, או באדר ראשון או באדר שני, ועוד הוסיף מעכ"ת עיי' לחקור שהמג"א כתב דינו באבלים לבד, אך אם יש בבהשכ"נ אחד שיש לו יא"צ באדר א' דוקא אותו יום, והשני יש לו יא"צ מאדר הספק אדר ראשון או אדר שני, ועוד אחד אשר היא"צ שלו דוקא באדר שני, וא"כ הראשון ידחה אותו לאדר השני, והשני ידחה אותו ג"כ ויאמר לו סי' לך לומר קדיש באדר א', ומביא ראי' לדבריו מש"ס יבמות ספיא דספק בן ט' לראשון וכן זין לאחרון עולה

במשמרתו

במשמרתו של זה ושל זה ואינו חולק . ולבסוף מסיק הטעם משום דאין מעבירין על המצות ה
דוקא אם הטעם של סיא"ל הוא משום כבוד אב ואם, אבל אם הטעם משום ריעא מזלא לא שי
זה אף לענין התענית וכ"ש לענין הקדיש זת"ד, וביקש ממנו לשמוע דעתי ע"פ דתוה"ק · והס
נרצונו ויען כי מתוך דבריו הבנתי שמעכ"ת לא ראה דברי הלבוש בפנים שמביא המג"א בסי' נ
לזאת הנני מעתיק דברי הלבוש באו"ח סי' תרפ"ה וז"ל: מי שמת לו אב ואם באדר ומתענה בו בי
יתענה באדר ראשון משום דאין מעבירי' על המצות, שמצוה הוא שעושין בו ביום שהרי מנהג ה
שיאמר קדיש ובאמירת קדיש מציל את אביו בשנה ראשונה מדין של גהינם (עיי' מ"ש לט
בת"מ סי' א') כדאיתא במדרש, וגם התענית הוא מתענה לכפרת אביו (עיי' לעיל בת"מ ס
ד'), וא"כ למה יאחר כפרתו מלהבית תיכף אחר כלות מספדו וטהרתו של אביו שאין מש
רשעי' בגיהנם יותר מי"ב חדש של חדשי הלבנה מדכתיב והי' מדי חודש בחדשו וגו' וכת
אחריו ואשם לא תכבה שהוא אש של גיהנם, וא"כ אם מת בשנה פשוטה שקודם העבור בא
צריך להתענות בשנה הבאה שהוא מעובר באדר ראשון, וכיון שצריך להתענות כן בפע
ראשונה ינהוג כן כל ימיו, ובפי' לא מת בשנה שלפני העבור ינהוג כן שהרי התענית ג"כ ה
משום שכנה דמתרע מזליה ביום שמת בו אביו, ולמה יאחר אותו, שהרי הוא מגין בתענית על עצמ
ולמה יאחרו? ואע"ג דפורים ומגלה וכל הלכותיה עושין באדר שני, שאני התם דסמיכת גאול
לגאולה עדיף וכמו שיתבאר לקמן סי' תרפ"ז, וקריאת הפרשיות שייך לסומכה לפורים כ
שיתבאר לקמן, אבל הכא טעמא דאין מעבירין על המצות עדיף, ולענין מי שנולד באדר בש
פשוטה ובשנת י"ג שלו נתעברה השנה נתעברה לו, ולא נעשה בר מצוה עד אדר שני, ואע
שאין מעבירין על המצות טעמא אחרינא איכא הכי, שהרי כשנעשה בר מצוה נעשה ג"כ בר עו
בב"ד של מטה, ולמה יכנס לעונשין קודם שהגיע זמנו, שהרי הוא נולד באדר פשוטה שמזלו ה
דגים, ואדר הראשון בשנת העבור אין מזלו מזל דגים עד אדר השני שאין אדר ראשון אלא תשלומ
להדשים שעברו בשלש שנים להשלים חדשי הלבנה לחדשי החמה, כדי שהגיע החמה בחוד
ניסן שהוא חודש האביב למזלה שהוא מזל טלה, כי כשמגיע החמה לאלו המזלות ה
מתקררה אליבו, ואז מתחילין הפירות שבארץ ישראל להתבשל ונעשה חודש ניסן חודש האביב א
בו תלוי העבור, וזה מבואר למי שיודע מעט בחכמת התכונה ובטעם העבור, וא"כ באדר ראשון עד
החמה במזל דלי הלכך אין מכניסין אותו להיות בר מצוה ובר עונשין עד אדר השני · ואסמכ
אקרא דכתיב אקרא לאלקים עליון לאל גומר עלי, שהוא גומר ומסכים עם ב"ד דלמטה בעבורם וש
לעונש את זה עד שנשלם שנת י"ג שלו ע"פ שקבעוהו ב"ד · מיהו מי שנולד בשנת העבור בחודש א
הראשון, ובשנת י"ג שלו הוא ג"כ שנת העבור, כגון שנולד באדר ראשון שנת וי"ו למחזור קטן שי
זמן בר מצוה שלו בשנת י"ט למחזור קטן שהוא ג"כ מעוברת נעשה בר מצוה באדר הראשון שנולד ב
שהרי הוא בן י"ג שנים שלמים מיום ליום ומזמן לזמן, עכ"ל הלבוש .

והנה הרואה בעין יפה ימצא כי דברי הלבוש מסודרים ומבוארים, והם כנים ואמתיים, ודב
המג"א באו"ח סי' נ"ה ס"י בטלין ומבוטלין, לא שרירין ולא קיימין, וכבר סתרו האחרו
דברי המג"א, וז"ל כרם שלמה באו"ח סי' נ"ה המג"א כתב הה"ד אם שנת י"ג מעוברת אותו שנו
באדר ראשון נעשה בר מצוה באדר שני כמ"ש בהגה"ה, ועיין בתשובת מהר"י מינץ סי' ט' ובתשו
שבות יעקב ח"א סי"ח דפסקו כולם דלא כמ"א במי שנולד בשנת העבור באדר ראשון וא
נולד

נולד באדר שני, ובשנת י"ג הי' ג"כ עבור אז וודאי אמרי' הנולד בראשון יהי' בר מצוה באדר ראשון, והשני באדר שני, וכן המנהג פשוט אצל כל בעלי הוראה, וכן הסכים להלכה ולמעשה הגאון מהר"ד אפפענהיים · וכ"פ הפ"ח, עכ"ל:

ואני מצאתי שפסק כן להלכה בשו"ת מעיל צדקה סי' כ"א, וכן מצאתי בספר תורת משה עה"ת דרש לפורים שהוכיח בראיות נגד המג"א והעלה לדינא שבאדר ראשון נתמלאו לו י"ג שנה וכן דעת בעל ח"ס באו"ח סי' ד"י, ודי בזה לפסוק הלכה כלבוש:

ומעתה דברי הלבוש נכונים בענין הקדיש, דהא ענין הקדיש והתענית תלוי בחדשי השנה · ומי שמת לו אביו או אמו בשנה פשוטה באדר אז בשנה הבאה כשעברו י"ב חודש והשנה מעוברת, ממילא קובע יאהרצייט ואומר קדיש ומתענה באדר ראשון מיום ליום ומחודש לחודש · א"כ קבע יום היא"צ בחודש הראשון, והאיך נאמר שאח"כ יתענה ויאמר קדיש באדר שני? וזה תרתי דסתרי אהדדי · וכמסקנת הרמ"א באו"ח סי' תקס"ח ס"ו ויו"ד סי' ת"ב: ועוד כי הלבוש נתן טעם לשבח, יען כי כל אמירת הקדיש והתענית שנוהגין ביום יא"צ יש לו תכלית כפול, א' לזכות את נשמת המת וגם לדחות הסכנה דאיתרע מזליה · ואני מוסיף על דבריו דהא נוהגין גם ביום היא"צ ליתן צדקה ובכמה מקומות נוהגין לומר אז תפלת אל מלא רחמים על נשמת המת ונודרין אז לחברות ולשאר דברים טובים, ומצאו גם לזה סמך ורמז שבזה מעלי' נשמת המת וזכות הוא לו כשבניו אחריו נותנין לצדקה בשבילו כמ"ש המחבר באו"ח סי' תרכ"א · ובנתינת הצדקה קיי"ל שהנודר ליתן באדר יתן באדר ראשון משום זריזין מקדימין ואין מעבירין על המצות (עיי' ח"ס או"ח סי' קס"ג אות ג'):

לזאת אני נוהג להורות לשואלים לעשות היא"צ באדר ראשון עם כל דקדוקי מצות ומנהגים שנוהגי' ביום היא"צ, אם לא שמת באדר שני, או בשנת העבור היא"צ באדר שני · אך באמירת קדיש לבד שאין בו טרחה יאמר ג"כ קדיש באדר שני, באופן אם אין יא"צ אחר שלא ישיג גבול וחזקה, ויעיי' במג"א שם שכתב האבלים יתנו לו קדיש א' ודק בלישנא אבלים ולא כתב יאהרצייט, כנלע"ד · ודקדוקי מצות ביאהרצייט הם כר"ת תקן היי' תורה תענית תשובה קדיש, קדושה קרבות · נר נשמה נתן מתן והוא צדקה ·

אך ידע מה שאני אומר שיאמר גם קדיש באדר שני אין אני אומר מצד הספק או חומרא רק מטעם אחר, והוא אגלי חקירה הדשה בזמן היאהרצייט שנבנה על יסוד המקובל לחכמי המשנה בעדיות פ"ב שמשפט רשעים בגיהנם י"ב חודש וכו', ומזה יצא שמי שזכה לחזות בנועם ה' זוכה שנשמתו עולה מעלה מעלה ממדריגה למדריגה אחר כל י"ב חודש עיי' ש"ס לחה"פ ליו"ד ס"ס שע"ו בהגה"ה וח"ס או"ח סי' י"ד · ושם במשנה נאמר ג"כ משפט דור המבול י"ב חודש, וכבר כתב רש"י עה"ת נח סי' ח' פסיק י"ד ובחודש השני בשבעה בעשרים יום וגו' אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה הי' · ומעתה יש ללמוד ממשפט דור המבול על משפט הרשעים בגיהנם שהי' ג"כ לשנה תמימה שנת החמה, ולמה לא נילף מזה לעשות היא"צ באדר שני שבא למלאות שנת החמה, במספר הימים? ועל חקירה זו אני מצוה לעשות גם באדר שני יום היא"צ, ואם יש יא"צ אחר ואי אפשר לומר קדיש מ"מ יהי' לו היום קדוש בכוונה ובמעשים טובים וילך לבהכ"נ וישמע קדיש וברכו וקדיש יתום מאחר ויענה

(יב) שמע במסורה כתיב שמע ע' רבתי וכתב בע"א הטעם שלאים מישראל די שיטה אזנו לשמוע בקול התורה, ובזה מטה גופו ונפשו לחיים הנצחיים, ובמאור התורה יאירו עיניו מה שאין עין יכול לראות בלעדי התורה ד' של אחד גדולה, ע' משמע וד' מאחד הרי עד, עדות על אחדותו ית"ש (כלבו סי' קכ"ה)
(יג) יתום שתוקי והיא אמרה על אחד מותר לו

העמוד. אך בפורים שמע. (יב) וקדיש שעל הפתח שניהם שוין ויחלקו בגורל דפעמים יש ג' או ד' ב"א שאירע להם יאהרצייט (י) ואין באותו יום כ"א ב' קדיש יתום (יג) לפני העמוד בחול וג' אם הוא בשבת וביו"ט שאומרי' מגלה או אחר דרשה וא"כ אין סיפוק לכולם לומר

תולדות מנחם

ויענה אמן ושומע כמברך כעין שכתב בא"ר או"ח תר"ע אונן בחנוכה שלא מדליק רק אשתו או אחר ידליק והוא יענה אמן:

זו משלי, ובסוף כל סיף לא ידעתי מה קול הרעש הזה בזכות הקדישים, הא מקדמת דנא אמרו כל האבלים הקדיש בפעם אחת והגאון יעב"ץ בסדור שלו כתב אינני מטפל בדילי קדיש כי נכון מנהג הספרדים שילמדו כולם בפעם אחת, וח"ס ז"ל כתב ביו"ד סי' שמ"ה שבבית מדרשו בקדיש דרבנן אומרי' כל האבלים בפעם אחת, וא"כ למה ידחה אחד את השני בפלפולים אשר באמת אין להם סוף, ומה שזה בונה זה סותר. ולמה יצער אחד את עצמו שלא זכה לקיים חובת לבנו באמירת הקדישים כאשר אותה נפשו ? נוסף ע"ז בנדון שלפנינו מעכ"ת ני' כתב שבעל היא"צ הי' תורני וכפי הדברים הוא חכם בחכמת התורה, וכי בקדיש לבד מעלים את נשמת האבות ? בראשית חכמה בפרק גידול בנים מביא ממדרש ל"ב מדות בשער יוד וז"ל יסר בנך ויניחך למד בנך תורה ויניחך מדינה של גיהנם ויתן מעדנים לנפשך שיכניסך בגן עדן עם הצדיקים וכו' עיי"ש. ותלמוד תורה כנגד כולם נאמר גם ע"ז, וידעתי שמורי הגאון החסיד מהר"ם שיק זצ"ל לא התענה ביום היא"צ (ואולי בילדותו התענה) שלא להתבטל מת"ת כי ת"ת כנגד כולם הי' דרכו לומר למי שאפשר לו לעסוק בתורה. עשיתי רצונו לבאר לו דעתי ומה שנלאתי בזה, ואחתום בדש"ת ובברכה המשולשת

הק' שלמהרשיק

(י) יאהרצייט הבינה והברכה מאי עולמים לתלמידי האהוב המופלג בתורה וביראה החרוץ ר' משה אברהם כהן ני' לומד בישיבה בק"ק סיגעט יע"א.

מובן אני להשיב לך כאשר הבטחתי, ומה שאתה שואל על כי הספרדים שם ביום שמת להם אב ואם תמור להתענות ולישב בדד ולדום, הם נותנין גם לאחרים לאכול ולשתות, וקורין זה תיקון, ובקשת ממני לבאר לך הדבר, אם יש להם על מה לסמוך. הנה תמה אני כי אתה יושב רגל הבאר שנוזלים ממנו מיים חיים. הן לחכמי אשכנז והן לחכמי ספרד, ובאת אלי לשתות מן הבאר, אשר רק מי התלמוד תוכל למלא, ואין לי יד ושם בספרי המקובלים, אשר רוב אנשי ספרד עוסקי' בהם, ובכ"ז יען כי ידעתי שירלתך קודמת לחכמתך, ורק האמת בקשת, ולא ח"ו לקנטר ולפלפל, לזאת אמרתי להשיב לך על כל קוץ וקוץ כאשר אותה נפשך. ודע אהובי תלמודי כי אלו ואלו דברי אלקים חיים. מקור התענית ביום שמת בו אב ואם תמצא בש"ס נדרים י"ב

שהוא

שהוא מנהג ישן נושן (עיי' לעיל בת"מ סי' ג'), אך זה רק אם מקבל עליו להתענית, ואם הוא איש חלוש אין צריך להתענות, וכפרט ת"ח שיכול ללמוד תורה או שצריך לעסוק במלאכה ואי אפשר להתענות, ילמוד תורה יותר ביום הזה, ולא יתענה, עיי' באו"ח סי' תקע"א · והנה הספרדים לא קיבלו עליהם להתענות, ועוסקים יותר בעבודה ובתורה ביום זה ונותנים לדקה, ובזה הם מתקני' מה שראוי לתקן בתענית, ועל שם זה קוראין הצדקה שנותנין תיקון, ועיי' ס"ק ס"ח מכאן תיקנו שנודרין צדקה במניחת הורה וכו' · ויש להם סמך בש"ס ברכות דף ע' אגרא דתעניתא צדקתא, ויש ע"ז ב' פירושים א' כדי שלא ירויח מן התענית נותן ביום התענית לעניים, פירוש ב' יען דאי' פלוגתא דשמואל סובר היושב בתענית נקרא חוטא, ואתי לאשמועי' כיון דנותן צדקה הרי שכר צדקה בידו, ואפי' שמואל מודה דמיקרי קדוש, דאל"כ נקרא חוטא :

ומעתה הספרדים שאין מתענים נותנין אז לאכל ולשתות לעניים, ולדקה במקום התענית, וזה הוא תיקון התענית . וזכר לדבר, הפכתי מספדי למחול לי, ור"ת של תק"ן היא תורה קדיש נר נשמה · ועוד יש להמליץ במה שמלינו (מלכים א' י"ט פסוק ט"ז) ויאמר ה' אליו לך וגו' ומשחת את אלישע בן שפט מאבל מחולה וגו' ויש שם ב' פרושים, א' שאבל מחולה הי' שם מקום, פירוש ב' שהי' יושב אז באבל, וכשהי' מתאבלים הי' מנהגם לעשות מחול, כדי להראות שמקבלים דין שמים באהבה :

ואני אמרתי ששני פירושים אמת, יען כי לרוב בני אדם הוא חובת הלב להיות יושב באבל וליישב בדד בעת אבלם, ויש שהם במדריגה שמקבלי' דין שמים באהבה, ולהראות האמונה בה' אשר בידו נפש כל חי, והמת לא מת ועודנו חי ועומד ומשמש ונהנה מזיו השכינה, הם עושים מחול :

ויען כי באותו עיר הי' מנהג האחרון, לזאת קראו העיר על שם מנהגם אבל מחולה ובבחינה הזאת הי' גדולי הספרד, אשר הספרדים במדינתינו נמשכי' אחריהם לזאת אין מתענין, ואוכלין ושותין ונותנין לאחרים שיאכלו וישתו ויברכו את ה' · ועיי' בס' טור ברקת שהי' גדול בנסתר ובנגלה · ובאו"ח סי' תקס"ח על הדין שיתענה באדר ראשון שכתב הרמ"א כתב וז"ל כל אלה הדברים והדומה להם אין בהם צורך לענין מנהג שהם חומרות יתירות או מילי דחסידות ולכן הכל תלוי בסברת רחוקות או קרובות, וכפי כח המתענה, ולעולם תולין בהם להקל, וכמה מאלו מנהגים נתבטלו, עכ"ל, (עיי' מה שכתבתי בסי' שלפני זה) :

ומה ששאלת על המנהג שנוהגין שאין רוצין לדור בבית חדש עד שמושיבין שם תרנגולים וכן מקפידין שלא ליתן בתם לאיש ששמו כשם אבי הבת או בנם לאשה ששמה כשם אם הבחור, הנה מענין זה מצאים כל תשובת האחרונים, וכל זה מלינו בספר חסידים, והגאון החסיד ר' משה טייטעלבוים שהי' גדול הספרדים בדורנו זיע"ל ובתשובותיו באה"ע סי' ס"ע כתב וזת"ד, ר"י חסיד שהי' זמן רב אחר חתימת התלמוד, איך חשש לדבר שנתבאר בש"ס שחכמי התלמוד לא חששו לזה ? וח"ס ביו"ד קל"ח כתב וז"ל, וטוב יותר שלא לחוש לדבריהם הללו וכיוצא בהם כלל דברים שלא הוזכרו בש"ס ופוסקים עיי"ש · ובנוב"י מה"ת לאה"ע סי' ע"ט האריך ג"כ בענין זה ות"ד שאין לחכמים אחר התלמוד רשות לומר דבר שהוא נגד התלמוד, וכשאנו מוצאים באיזה ספר שנכתוב אחר התלמוד שסותר לדברי התלמוד, מחויבים אנו לומר שלא דבר רק לשעה או לזרעו, וכיוצא בזה מלינו בר"י חסיד בצוואה שלו דברים אשר כמעט אסור לשומעם, הוא אמר

שלא

לו להיות אצל הזכרת נשמות ולהתפלל עליו מספק כי גם אם האב רשע יש לו זכות ע"י מצוה שעושה בנו (תשובת מהרי"א ליו"ד סי' רי"ז):

(יד) קדיש יתומים של המאבד עצמו לדעת יכולין לומר קדיש וכן אם היתומים רוצים שיזכירו אותו בין שאר המתים בבהכ"נ יוכלו להזכירו ואין זה בזיון לא לחיים ולא למתים ואדרבה זכות היא לחיים שמזכים המתים, וראי' מאחר שמפורש שלא הי' בן עוה"ב והועילו לו התפלות שהתפללו התלמידים אחריו להביאו לחיי עוה"ב כמפורש בש"ס חגיגה ט"ו ומכ"ש במאבד עצמו שיש לדונו לזכות חסרון דעה או שטעה ואמר מותר, (עיי' בתשובת מהרי"א ליו"ד סי' שנ"ה ומ"ש יו"ד סי' שנ"ו):

לומר קדיש (יד) יתום כי אינו מועיל להם שיחלקו בענין זה שאחד יתפלל ערבית והשני אומר קדיש יום וכן בשחרית זה אינו דהא מרגלא בפומי דאינשי קדיש יתום עיקר · ע"כ כשיזדמן כך שיהי' ג' או ד' יתפללו גם תפלת ערבית של סיום יום התענית ויאמר ק"י של אחריו · וכן מי שלא הי' לו פנאי לבא

קדיש

תולדות מנחם

שלא ישא בת אחותו ובש"ס (יבמות ס"ג ואה"ע סי' ב') אמרו שהוא מצוה, הוא אמר שלא ישא אב ובנו ב' אחיות ור"פ ובנו נשאו ב' אחיות, לזאת האמת יורה דרכו כי החסיד רק לזרעו צוה, עיי"ש ועיי' בח"ס לאה"ע ח"ר סי' קע"ז ובאמרי א"ש ליו"ד סי' כ"ח וביד שאול ח"ב סי'
ר"מ סעי' ד' שמביאין כמה ראיות מש"ס שאין ממש לישראל בצוואה של ר"י חסיד ז"ל ·
ואני אומר שכל הבקי בסדר הדורות ויודע המעמד אשר בו הי' אז בני ישראל, יודע כי בחכמה
ובירא"ה נסתרה דיבר החסיד הנ"ל . אז הי' ישראל בדקדוקי עניות ודרו האבות עם הבנים בחדר אחד, ובאישון ובאפלה בלילה אם האם מזכירה את שם הבעל, ושם החותן הי' ג"כ כשמו וכן להיפך, בקל יבאו לידי מכשל כרת, ולהנצל ממכשול, בחכמה דיבר: וכן ב' אחיות שדומי' זה לזה, קרוב למכשל · וכן ידוע, שבית חדש, מיד אחר שנגמר, האויר אשר בו מטופש, ומזיק לבריאת הגוף, לזאת בחכמה יעץ שלא לדור בבית חדש, וחמירא סכנתא מאיסורא : לכן החוב עלינו להוקיר גם מנהגים שאין ידועי' לנו מקורם, וחלילה לזלזל על שום מנהג, ומאן דקפד קפד, ומאן דלא קפד יש לו על מה לסמוך :

ואספר לך עובדא · אחד מנכבדי הקהלה דפה תורני וקצין ואוהב תורה ויראי שמים, ר' ישראל ראזענפעלד ז"ל, שהי' איש בריא וחזק בגוף ובנפש, בא פעם אחד אלי שרוצה לילך לדור באותו בית חדש שנגמר עכשיו, רק אשתו מונעת אותו, באשר במדינתה אוסרים לילך לדור לבית חדש, מה לו לעשות בעת שילך לדור בתוכה כפי המנהג ? ותמור לומר לו מה שכתוב בספרים, אמרתי לו דעתי, שישמע לקול אשתו המקפדת, ומפני השלום יקח דירה אחרת · וכן הי' ששמע לקולי ולקח דירה אחרת · ופלא ! אותו איש נחלה אח"כ ומת לדאבון לבי ולדאבון לב כל מכיריו כאשר הי' בעל מדות ישרות, בעל מעשים טובים וירא ה' · ואלו הי' דר בדירה חדשה שרצה ליקח הי' הוא מהרהר על משכבו במחשבות זרות, ואולי גם אני, ובפרט אשתו שהיתה מקפדת · ומאז נגמר בלבי, אם אחד שואל אותי בדברים הדומי' לאלו, אין אני אומר לו דעתי, ואם

השואל

לבא לבית הכנסת (יא) ביאהרצייט השואל מקפיד בדבר שאינו מזיק לאמונתינו שלו הקדושה, ובפרט כשיש איזה יסוד לדבר באיזה ספר מספרי הירא״ים או במוסר, טוב לו שילך אחרי הגיוני לבבו, והכל הולך אחר הכוונה · הנה עשיתי רצונך, ובקשתי שלא תעסוק בדברים הללו בימי בחרותך, ומלא כרסך בש״ס ופוסקים כי זה כל האדם · כ״ד רבך הד״ש:		הק׳ שלמהרשיק

(יא) לבית הכנסת החיים והברכה, בלי יגון ואנחה · לאהובי שאר בשרי, ידיד נפשי, הרב המאור הגדול, חריף ובקי צדיק תמים כקש״ת מו״ה יעקב שיק יחי׳ רב בק״ק נאדאודוואר יע״א:

מכתבך בא לכאן בש״ק ומיד במו״ש ראשית מלאכתי לפעפע עמך בענין שבא לפניך שבני קהלתך יחי׳ רוצים לבנות בית לצורך הדין, ויען כי המנהג לעשות באותו בית פתחים מכוונות זה מול זה, והם רוצים לבנות פתח הפנים מן הצד בלתי מכוונים זה לזה, ורצונך לשמוע דעתי אם יש ממש במנהג זה לעשות אותם מכוונות דוקא זה מול זה, זת״ד:

גם למנהג זה יש יסוד בתורה ובפוסקים · בש״ע או״ח סי׳ ק״ן א״י אין פותחין פתח בהכ״נ אלא כנגד הצד שמתפללין כדי שישתחוו כנגד הארון, וכתב ע״ז המ״א באו״ח סי׳ כ״ז שיהי׳ פתח בהכ״נ מול ארון הקודש השכל מחייב, ואלו לא נאמר ראוי היא שתאמר שתהי׳ הכניסה אל המקום שישתחוו שם לאלקים, והיא תוספתא במגלה פ״ג אין פותחין פתחי בתי הכנסת אלא למזרח, שכן מצינו בהיכל שהי׳ פתוח למזרח, שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה, עכ״ל · והביאה הרי״ף ורמב״ם וטור וב״י עיי״ש שהאריך בזה בדעה ובבינה העליונה · ויען כי אנו קוברין המתים ופניהם למזרח הטעם ע״פ מ״ש חכז״ל והשמותי את מקדשכם אפי׳ בזמן שהן שוממין קדושתן עליהם, וכשיבנה הקב״ה את מקדשו לעתיד יבנה אותה על מקומו הראשון, כן גוף האדם הוא בית מקדשו של נפשו הטהורה חלק אלקי ממעל, וכשם שלא פרדה הקדושה מירושלים ובהמ״ק כן לא תפרד הקדושה מעצמות המת · ומטעם זה קברות הצדיקים קדושים הם לנו, וכן מצינו בכלב בן יפונה שהלך בחברון על קברי אבות, וכן הלכו על קבורת רחל וכענו, ולכן כשמכניסין המת לקבורה מכניסין אותו דרך מזרח, ומכניסין אותו בדרך ב׳ פתחים כמ״ש חכז״ל לעולם יכנס אדם שיעור ב׳ פתחים ואח״כ יתפלל (ברכות ח׳) ומכניסין אותו בפתחים מכוונת דוקא, כי כמו שהלך בחייו בדרך הישר ולא בדרך עקש, כן יכנס לקבורה בדרך ישר בפתחים מכוונות מול מזרח כי שם מקומו ושם יקום לעת התחיה, ויען כי בש״ס ברכות דף ח״י מדמי׳ עצמות המת לענין כבודם לס״ת (עיי׳ בחלק ג׳ מנהג סוכת בת״א סי׳ כ״ב), א״כ כמו שמכניסין הארון וס״ת דרך ב׳ פתחים ובפתחים מכוונות זה מול זה דוקא כן ראוי שיכנסו המת דרך ב׳ פתחים מכוונת:

ועוד כ״ל סמך לדין מנהגא ע״פ מ״ש המחבר ביו״ד סי׳ שנ״ט מקום שנהגו לצאת נשים לפני המטה יוצאין ועכשיו נהגו שאין יוצאות אלא לאחר המטה · ואח״כ כתב יש למנוע מלצאת נשים לבית הקברות אחר המטה, וסותר עצמו מני׳ וכי׳? ויש מן האחרונים רוצה לומר שבסי׳ א׳ מדבר מדיני דגמרא שמותרין לילך אחר המטה, ובסי׳ שאח״ז אוסר שילאו נשים הוא מחומרת הזוהר ויקהל בד״ה · בשעתא · ובאן מצאו מקום בעלי זוהר לומר שהמחבר שאב מבאר הזוהר

ולפניו סי' פתוח, ומתנגדי הזוהר מהרסין ראיותיהם (עיי' מטפחת הספרים ובן יוחאי)·
ואני אמרתי במקום אחר שחומרת הזוהר שלא ילכו הנשים לבית הקברות ללוות המת מקורו
במוסר השכל, מפני שבעת ההספד והקבורה באים אנשים ונשים בערבובי', וזה דוחק את
זה, ויש לחוש להרהור במחשבות אסורות במקום הראוי להרהר בתשובה, לזאת מה טוב שיתרחקו
אז הנשים מן האנשים, ולהפחיד המון נתן טעם כמו שעלה על לבו שיתקבל · והאמת כמו שאמרתי
כעין שפסקי' להלכה ביו"ד סי' רמ"ה אשה לא תלמוד בנים של אחרים מפני שהאבות
מביאי' את בניהם לבית הספר, וכתב הטו"ז שאפי' בעלה בעיר הדין כן עיי"ש :

ובזה אמרתי בטעם המנהג שנוהגי' שאין נשים שוחטות הא ע"פ דין מותרים לשחוט וכימי
הפר"ח עוד שחטו הנשים כמו שכתב, והברכ"י ליו"ד סי' א' מעיד שראה כתב
קבלה שנתן ריש באזילה בשנת של"ו לבחורה אחת, ומדוע מנהגינו שאין שוחטות עכשיו ? מנהג
כשר וטוב הוא מפני הזריזות, הצניעות והמוסר, שלא יבוא בתערובות אנשים ונשים מהמון · וכן
כתב הרמ"א ביו"ד ס"ס רס"ה האשה שהיא בעלת ברית ליטול הילד מהיולדת להוליכו לבהכ"נ להמולו
תוליכנו עד פתח בהכ"נ ולא תכנס אל תוכו להיות ג"כ סנדק להמול הילד על ברכה, יען שהיא
פריצות שתלך אשה בין אנשים · (עיי' מ"ש בחלק ב' בסוף בת"א סי' מ"ו) · וכן כתב בשו"ת חו"י
סי' רכ"ב אף שיש סברא דגם בת תאמר קדיש דיש תועלת ונחת לנשמת האבות כשתאמר קדיש
כי זרעם היא מ"מ יש לחוש שעי"ז יחלש כח המנהג ישראל וכל אחד יבנה במה לעצמו ע"פ סברתו
עיי"ש, ובמטה אפרים בדיני קדיש סי' ו' כתב שמדברי שבות יעקב משמע שדוקא בבהכ"נ לא
תאמר הבת קדיש אבל כשמתפללין בבית המת תאמר קדיש, והוא מסיק שלא תאמר יען דיש לחוש
לפריצות ולהרהור בתערובת נשים בין אנשים במקום הראוי להיות קדוש למחשבות קדושות ·
ומסיק שתשמע התפלה והקדיש מאחרים ותאמר אמן, וגדול העונה אמן יותר מהמברך, ותחשב לעשות
מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה עיי"ש ·

ולע"ד שאין כאן סתירה בדברי המחבר כלל למי שמורגל לדייק בלישנא ולומד על דרך הישר,
כי המחבר בסי' א' מדבר מהלויית המת שמותר לנשים ולמנהגינו הם הולכים אחר המטה ·
ובסי' ב' מיירי שיש למנוע מללכת נשים לבית הקברות אחר המטה, היי' ללכת עד הקברות,
וזה פשוט וברור לע"ד (שמחתי כי בכרם שלמה כתב כן בפירוש) · ומעתה הן הנשים והן הכהני'
שאסורין לילך אחר המטה לבית הקברות לפנים התקינו הקדמונים במקום שבית החיים מוקף בחומה
כמו שראוי להיות, וא"כ הכהנים והנשים העומדים בחוץ אין רואין כשיבוא המת למקומו ונקבר
שם, תיקנו לבנות שם בית בשני פתחים מכוונות זו מול זו, כדי שאותן שהם בחוץ יוכלו לראות
וללוות את המת בעיניהם עד זיבולי בתרייתא לקיים ג"כ מ"ש חכז"ל לעולם יתפלל אדם עד
זיבולא בתרייתא: שלום :

ועוד כ"ל מקור התיקון ב' פתחים מכוונות, יען דאם המת מסוים במחיצות גבוהות עשרה
טפחים אין צריך הכהן להרחיק רק ד' טפחים ואז מותר לעמוד אצל הבית שיש בו המת
ומותר ליגע בכותליו אם אין שום דבר תאהיל עליו עיי' תשו' הרשב"א סי' קל"ו ויו"ד סי' שע"א
ומעתה תשו אם יעשו בית לדוק הדין להיות בית נקי ולהיות משומר משלג וגשם בעת שמספידין
שם המת ולא יכול הכהן לקרב אליו לשמוע ההספד, לכן תיקנו לעשות הבנין באופן שדופן אחד
שנכנסי' בו הוא כולו דלת וכן מול זה דופן השני לבית הקברות ג"כ כולו דלת, ולוקחין אז ב'

הדפנות

הדפנות הללו לחוץ, ואז אין כאן רק ב' דפנות ואין שמו בית, ואז יכול הכהן לעמוד סמוך לכותל, משא"כ כשעושין פתח אחד לצד פנים למזרח ופתח השני בצלע לדרום או לצפון אז שני הדפנות עדן מחוברת ודו"ק, ועיי' תוספת סוכה י"ז דלא אמרי' לבוד להחמיר וכ"כ הטור באו"ח ס"ס תרל"ב, והמג"א באו"ח תק"ב חולק עליהם · ועיי' חכם צבי סי' נ"ט :

עוד נ"ל רמז לב' פתחים מכוונות ע"פ מה שנוהגין להפוך המטה אחר הקבורה ג"פ, וכתבו הספרים הטעם יען מטה"ה במספר דן, "מיטה" מלא במספר דין · היי' שיהפך הקב"ה דין לרחמים, וזכר לדבר הפכתי מספדי למחול לי · ביארתי הדברים יען כי מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים מוכח שהי' בקבלה בידם לעשות איזה דבר בדמיון כדי שיתקיים אח"כ בפועל, בתורה דכתיב ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם וכתב ע"ז הרמב"ן, ודע, כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח הגזירה אל פועל דמיון תהי' הגזירה מתקיימת על כל פנים, ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואתם כמו שאמר ירמי' (סי' כ"ח) שצוה לברך והי' ככלות לקרא את דברי הספר הזה תקשור עליו אבן והשלכת אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וגו', וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת ויאמר אלישע ירה ויאמר חץ תשועה וגו', ונאמר שם ויקצוף עליו איש האלקים ויאמר להכות וגו' (מלכים ב' י"ג) ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בזרעו עכ"ל · הרי מוכח מתנ"ך שמנהג קדוש הי' לקדושים ע"פ ה' לעשות פועל בדמיון שיתקיים אח"כ בחיוב (עיי' מ"ש בסדור המנהגים חלק ב' מנהג תשרי סי' ל') · ובחכמת אדם כתב ע"פ רוקח שלא לעשות קשר בחוטים שתופרין בהם בגדי המת, וכתב במעבר יבק הטעם לרמז שכבר נפרדו ממנו כל החושים ואין להם קשר, והוא כתב הטעם יען דתקנת המת בקבר הוא שיתפרדו כל חלקי גופו וישוב לעפרו ואז הדין מסתלק ממנו, ולכן אין עושים קשר · לסימן זה שלא יהי' בו שום שום קשר ולעשות פועל בדמיון שיתקיים בחיוב · וכן מנהג שתולשין עפר ועשבי' וזורקין לאחוריהם ואח"כ כשבאין לחוץ מבה"ק רוחצין את ידיהם ומנהג זה מביא המחבר ביו"ד סי' שע"ו, ובבה"ט שם כתב פה בקהלתינו אין נוהגין לתלוש עשבי' מפני סכנת הבלבול, שאמרו כשפים עושים לנו · ומקור למנהג זה הוא זכר למקדש, יען דבזמן שבהמ"ק קיים הי' צריכין לטהר מטומאת מת שלשה דברים, עפר עשב ומים, היי' אפר הפרה אזוב וטבילה במים, ולזכר אנו תולשים עפר ועשב ורוחצין ידים עיי' ש"ך בשם רמב"ן · ובכלבו כתב טעם אחר שתולשין עפר ועשבים וזורקין לאחוריהם דרך צער ע"ד ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה (איוב ב') · ויען כי המנהג שאומרי' בעת שזורקין העפר והעשב אחר גיוס הפסוק ויציצו כעשב הארץ וכפי טעמים הנ"ל אין שום שייכות המאמר עם התלישה והזריקה, לזאת אמרתי שזה ג"כ הטעם למנהג זה יען כי שוכני עפר יקימו, ואם יש לעשב ולעץ תקוה כי יכרת ויונקתו לא תמום, וגבר ימות ויחלש, ויגיע אדם ואיננו אם נקח אותו אלקים? אם העשב ימות ויקום, כן יקום מעפרו האדם ויחי' לעולם · זה מקור המנהג, ועושים זאת בפועל ובאמונה שיתקיי' אח"כ בחיוב :

ובזה יש להחזיק ג"כ המנהג בטהרות המת לוקחין ביצה ויין ומטהרין בו את ראש המת וכן נותנין ליד המת שבט עץ שקורין געפלך, ובעל חכמת אדם בה' אבלות בסוף כתב שיש לבטל שני המנהגים הללו · ועיי' בח"ס יו"ד סי' שכ"ז שרצה לקיים המנהג מה שמזלפין

המת

המת ביין מקורו בירושלמי ספ"ב משקלים שעושים זלוף על מטתו, ועל מה שלוקחין ביצה כתב במעבר יבק נסתרות ע"פ הקבלה :

ואני אומר שלכל מנהג יש טעם ע"פ נגלה לכל מעיין היטב ומדקדק בלישנא · הנה הרמ"א ס"ס שנ"ב מביא המנהג מדיחין המת וגוזזין שערו וצפרניו ומדיחין אותו היטב ודאין ראשו בבצים טרופים בקליפתן שהוא גלגול החוזר בעולם · וכד דייקת בלישנא תמצא שעיקר הכוונה הוא לטהרת המת שיהי' נקי מטומאה, וכ"ז לעורר האמונה כי יעמוד לדין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, ושיצא מן העולם נקי וטהור בגופו שהוא סימן על טהרות ולקיום הנפש, והנה יש לטהר הראש בכמה דברים המוכשרים לנקיות הראש כגון בורית וכדומה, ולוקחין דוקא ביצה ויין שהוא ג"כ אחת מן הדברים שמנקים שער הראש · ותמצא שעוד היום אצל העשירים ואותן המסלסלים בשערם ומדקדקים שיהי' הראש נקי וטהור, מזלפי' את ראשם לפרקים עם ביצה ויין או יין שרף, וזה ברור · יען שביצה הוא בלא"ה רמז מוסר, שכל עניני עוה"ז הם בגלגול החוזר ואין לו קיום מתמיד, לכן בחרו בביצה דוקא · כן למדתי מלשון הרמ"א, וברור אצלי כשמש שזה מקור המנהג שלוקחין ביצה ויין · ויש לי עוד ע"ז ראי' עצומה שאי אפשר להכחיש · הנה המחבר כתב שם בפירש וגוזזין שערו, ואני שואל, וכי שמענו מימים קדמונים שגוזזין שער המת ? ומדוע לא עושים כן את הקדמונים לזו ? אך יען שתיקנו לזלף הראש בביצה ויין שיהי' נקי, לזאת אין מן הצורך לגזוז שער ראשו לנקיות :

ויש לי עוד דבר לחזק המנהג שלוקחין ביצה דוקא לטהרות הראש · דהנה זה אחת מחקי הטבע שהתרנגולת וכן כמה עופות מולידין ביצה בלי זכר כשמתחממין את עצמם בחול חם בקיץ, עיין חולין דף כ"ח ע"א בדספנא מטרעא וברש"י שם · ויש כמה מיני עופות שמניחין את ביצים בעפר ומעצמם יוצאים אח"כ העופות ע"י חום השמש · וכבר מצינו שהקדמונים דרשו מפסוקי התורה תחיי' המתי', חד אמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב מכאן לתחיית המתים מה"ת · וח"א הנך שוכב עם אבותיך וקם מכאן לתחיית המתים וכו' וחד דרש מחקי הטבע שהחטה יוצאת בכמה לבושין מכ"ש האדם, וכ"ז דרשו כדי לחזק האמונה בתחיית המתים אצל המון שלא רצו להאמין ולכן לגודל אהבתם אל ישראל ואל ה' עשו הקדמונים מנהגים לחזק האמונה, והראו כי הביצה שאפשר שנולד בלי זכר, ומן הביצה נתהווה עוף בלי אם, רק ע"י העפר והחול אשר בו טמון והאיך יעלה על דעת האדם, שהאדם ימות בלי תקוה שיעמוד עוד חי ? ולחזק האמונה הזאת הראו להמון אלה הדברים, וגם כותני' שבע ופך בידו לעורר על כל זאת · כלל הדבר, שהקדמונים מה שעשו והנהיגו, הכל הי' לתכלית גדול, וחלילה לומר על שום מנהג, שאין לו איזה יסוד בתורה או במוסר השכל :

ונחזור לענינינו שלכן מהפכין המטה כדי לעשות פועל בדמיון שיתקיים אח"כ בחיוב, כי יתהפך ה' הדין לרחמים, וסמך ע"ז כ' אלקים עשה את האדם ישר · ולכן הקפידו ג"כ לעשות הפתחים מכוונת בבה"ק כמו בבהכ"נ כדי שלא יבאו ולא יצאו מבה"ק בדרך מעוקם ומהופך שלא יהפוך ה' חגינו שוב לאבל, כי מפסוק והפכתי חגיכם לאבל דרשו במ"ק כ' מה חג שבעה אף אבל שבעה, שיהפוך ה' במהרה האבל לשמחה, והיגון לששון, והאפלה לאור גדול אמן :

הצעתי לפניך אהובי · רעיוני מחשבותי לכבודך ולשעשע עמך, כ"ד שאר בשרך המברכך והדורש בשלום תורתך ובשלום כל אשר לך   הק' שלמהרשיק ברעזאווע
קרים

שלו כגון שהי׳ בדרך יכול גם הוא להתפלל בערבית שאחר התענית ולומר קדיש (טו) שאחריו · אבל אם בא קודם תפלת המנחה והתפלל אותה אז אומר קדיש (יב) על הפתח ושוב אין לו זכות בתפלת ערבית ובקדיש יום שאחריו וביום שיהי׳ בו ג׳

(טו) קדיש במקום שאי אפשר לכנוס עשרה לבית האבל ויתבטל האבל עי"ז מקדיש קדוש׳ וברכו יכול לילך לבהכ"נ כדי לומר קדיש, כשם שהתירו לילך לצורך האבד, וכן התירו לעבור על לאו דאורייתא ולשחרר עבד כדי להתפלל בעשרה ברבים, ובארץ ישראל נוהגים שהאבל הולך לבהכ"נ ביום שקוראין בתורה, (חכמת אדם) · אך קשה להתיר זאת להמון שלא תשתכח תורת אבל · ובקהלתינו נוהגי׳ מנהג יפה שהגבאים דח"ק שולחין ע"פ גורל עשרה אנשים בערב ובבקר להתפלל שם בעשרה :

ואבל

תולדות מנחם

(יב) קדיש ששון ושמחה לידידי הרבני המופלג בתורה וביראה טהורה מו"ה יצחק ווייס נ"י נאמן בק"ק אפשטאג יע"ה ·

מה ששאל על המנהג שאין אומרים תתקבל בבית האבל, והקשה הא מצינו רק שא"א למנצח ושיר מזמור לאסף וברכת כהנים ושאין נופלין , ושלא נאמר תתקבל לא מצינו רק בה׳ ת"ב בסי׳ תקנ"ט · ומעלתו כתב שראה באיזה ספר ונשכח מלבו השם לחלק שאם האבל בעצמו מתפלל אין אומר תתקבל · אך כשאחר מתפלל לפני העמוד אומר, וביקש ממני להודיעו דעתי :

הנה רוב העולם נוהגין שאין אומרים תתקבל אף אם אחר הוא הש"ץ ומדמין אבל לת"ב · ועי"ז קשה לי הרבה (א׳) הא בה׳ ת"ב פסק הרמ"א שגם פטום הקטורת א"א בט"ב, ובפתחי תשובה ליו"ד סי׳ שפ"ב ס"ב מביא בשם זכרון יהודא שאבל בתפלתו כל שבעה לא יאמר פטום הקטורת, וזה נלמוד מדין ט"ב, ועיי׳ במג"א או"ח רס"ל, אך בס׳ חומת ירושלים מפקפק דרשאי לומר פטום הקטורת, ואפילו באונן דהוא דאורייתא אחר הקבורה רשאי לומר כשאינו אומר יהי רצון, עיי"ש · ומעתה לפ"ז אם רוצין לדמות אבל לט"ב באמירת תתקבל, הי׳ לנו לדמות גם לענין אמירת פטום הקטורת שלא לומר בבית האבל כדעת הרמ"א, ויען שהצבור אומרים פטום הקטורת לכ"ע א"כ גם תתקבל הי׳ לן לומר בבית האבל כשאחר הוא הש"ץ, ולדעת חומת ירושלים שאומר גם פטום הקטורת ואינו דומה לט"ב, א"כ גם אם האבל היא הש"ץ יאמר תתקבל ?

(ב׳) ביו"ד סי׳ שפ"ד פסקי׳ שאם אין כאן מי שיתפלל יכול להתפלל האבל, וא"כ צריכין טעם למנהג שלנו שהאבל הוא הש"צ גם כשהוא אחר שיכול לירד לפני התיבה בבית האבל תוך שבעה ? וצ"ל שהא דכתב המחבר שהאבל לא יתפלל בציבור זה הי׳ בזמניהם שהרבה לא הי׳ בקיאין בתפלה והש"ץ הוציא אחרים בתפלה, והאיך יהי׳ האבל שמתוחה עליו דין שמים השליח ציבור, ומג"א בסי׳ נ"ג סק"ח כתב שהאבל לא יהי׳ הש"ץ בכל השנה משום הקריבהו נא לפחתך, ומכ"ש תוך שבעה, משא"כ בזמנינו שהכל בקיאין בתפלה ואין הש"ץ מוציא רבים (עיי׳ ח"ס או"ח סי׳ ר"ה) יכול גם האבל להתפלל לפני העמוד גם בשבעה ·(עיי׳ לקמן בת"מ סי׳ מ"א) ומעתה בזמנינו מה שאומרים אחר התפלה תתקבל צלותהון אינו קאי רק על התפלה שהתפלל הש"ץ רק על כל התפלות שהתפללו בני הציבור, ובאמת המנהג שכל אחד ואחד מן הציבור אומר בלחש עם הש"ץ תתקבל

צלותהון

צלותהון · ומקור לאמירת תתקבל הוא במדרש ג' קדישים היאהרצייט (יג) זוכה בכולן ·
ילקוט תהלי' סי' תרע"ט אחר ח"י ברכות אומרי' והיכא
לו תתענה צלותך עיי"ש, וא"כ כשמתפלל אחר בבית האבל שפיר אומר תתקבל על תפלות שלו ועל של ציבור, ואם האבל הוא הש"ץ מדוע לא יאמר תתקבל על תפלת עצמו ? (ג') בט"ב עצמו אינו הלכה פסוקה שלא לומר תתקבל, יען דהאבודרהם שהוא הראש בהדין הלכות כתב בפירוש לומר תתקבל בט"ב · ומה שאנו נוהגין כדעת האומרים שלא לומר תתקבל בט"ב משום דכתיב שתם תפלתי. והקשה מר"ן הגאון מהר"ם שיק זיע"א בתשובה ליו"ד סי' ש"ע וכי משום דכתיב שתם תפלתי לא נתפלל כלל, והרי אנו מתפללין כל התפלות כמו בשאר ימים ומבקשים כל צרכינו אפי' בט"ב ? ועוד שאנו אומרי' יהיו לרצון אמרי פי, ומה בין יהיו רצון לתתקבל צלותהון ? עיי"ש שרוצה ליישב בדוחק גדול · ולע"ד לומר בזה דבר חדש ולחזק מנהג ישראל שלא לומר תתקבל בט"ב, וחלילה לנו לומר שמנהג בטעות הוא, ומה שמקובל בישראל בוודאי יש לו סוד וטעם, ונראה הטעם יען שגדולי ישראל לא שמו עיניהם ולבם לפרש הטעם, ולע"ד המקור הוא יען דכתב באו"ח סי' תקנ"ה שאין נוהגין שלא להניח תפילין בט"ב בשחרית ולא טלית משום אבלות עיי"ש במג"א שכתב תפילין אקרי פאר, וטלית משום דכתיב בלע אמרתי ומתרגמינן בזע פורפירא דיליה · ובהלכות קטנות ה' תפילין ס"ס כ"ע כתב הגאון ע' באב כאבלות עתיקתא הוא ומתחייב בתפילין וכן המנהג בשתי ישיבות, עיי"ש :

והנה בכ"ז מנהגינו כדעת המחבר שלא להניח כדי לעורר אבלות על חרבן בהמ"ק · וצריך טעם הא ק"ש דאורייתא וכל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר (ברכות י"ד ע"ב ואו"ח סי' כ"ה ס"ד) והאיך מנהגינו משום אבלות עתיקתא לעקור מ"ע דתפילין וק"ש ? ע"כ צ"ל יען דבאמת ק"ש יש לו תשלומין כל היום (או"ח סי' נ"ח) ובמנחה מניחין טלית ותפילין ואומרי' ק"ש וא"כ לא עקרו כלל, וא"כ תפלת שחרית בט"ב הוא התחלת התפלה ותפלת מנחה הוא הגמר והתשלום במצות ציצית תפילין קריאת שמע ותפלה · ומעתה לפ"ז האיך יאמר בשחרית אחר התפלה תתקבל צלותהון אם עוד לא התפלל כדמחויב מדאורייתא ? וכן כשמתפלל בליל ט"ב כשחל במוצ"ש שאז אין מבדילין, ורק במוצאי ט"ב מבדילין האיך יאמר אז תתקבל צלותהון על תפלת מעריב הא לא הבדיל עדן כחוב המוטל עליו . ולעורר על כל זאת שעוד לא יצאו ידי חובת התפלה הנהיגו שלא לומר תתקבל עד אחר שהניחו טלית ותפילין ואמרו ק"ש ·

פירות הנושרין מדברים הללו שספיר פסק הרמ"א נגד האבודרהם שבט"ב אין אומרים תתקבל · אך בבית האבל אומרים תתקבל, וכן דעת מרן הגאון בתשובה הנ"ל נוטה, ומכ"ש כשאחר הוא הש"ץ. ומה שראה מעכ"ת באותו ספר הוא האמת, כנלע"ד · ה' ישמרנו מצער ויגון, ויקבל צלותהון של כל ישראל ויבנה לנו ציון אמן ·

ה"ק שלמהרשיק

(יג) היאהרצייט הייס והברכה לאהובי ידידי הרבני המופלג בתורה וביראת ה' הגרון מוה"ר שמואל יעקב שטיינבערגער ני' ש"ץ ומו"צ דקהל ירא"ש טעמעשוואר

מכתבו מלא וגדוש בדברי חן ובכל טוב קבלתי נשמחת לבבי · והנני לרצונו להשיב לו על הדבר שבא לפניו במ"ש זקן במת בין השמשות ונקבר ג"כ שלאחריו והספק הוא אם במת בלילה נשמתו בבר היה

והיכא שיש הרבה בני אדם (יד) מאיש אחד היה לילה וא״כ יום מיתה וקבורה הי׳ ביום אחד ויקבעו היאהרצייט ביום שמת וביום שנקבר, או עדן לא הי׳ לילה וא״כ יום מיתתו הי׳ ביום ג׳ וקבורתו ביום ד׳ לחודש ויקבעו היאהרצייט על יום ג׳, ודעת מעלתו ני׳ שיקבעו שני ימים ג׳ וד׳ כעין שכתבו האחרונים במי שמת באדר והיאהרצייט הוא בראשון ובשני לאדר, וביקש לשמוע דעתי יען שקשה לומר בדורנו שהבנים יקבעו ב׳ ימים, והדין עמו שאנו מחויבין להשיב לשואלים דבר ברור ·

והנה מרים עלה במחשבה לפני לדמות הדבר למ״ש במהר״ם מינץ סי׳ ל״ה הובא בטו״ז ליו״ד סי׳ שצ״ז באחד שמת לו מת ומסופק אם הוא תוך למד או אחר למד מחויב להתאבל, ומסיק שמטעם חזקת חיים מחויב להתאבל, יען דממשיכין חזקת חיים עד קצה האחרון כמ״ש המביא גט והניחו זקן או חולה נתנו לה בחזקת שהוא חיים, עיי״ש בטו״ז ובנקה״כ שפלפלו בזה, ומה שזה בונה זה סותר ·

ואני אומר אם כנים הדברים שממשיכין חזקת חיים עד קצה האחרון א״כ גם כאן יש לומר שמעמידין אותו בחזקת חיים עד קצה האחרון ואמרי׳ שכבר הי׳ לילה ויקבעו את יום היא״צ על יום ד׳ לחודש שהוא יום מיתה ויום קבורה · אך אמרתי לסתור הדברים יען דיש לומר באיש זקן וחולה שגוסס ביחד לא אמרי׳ אוקי אחזקה חי וכן מסיפק בס׳ בית מאיר בגיטין ומביא מספר בן המלך והנזיר שער כ״ה אמרו בעל המשלים ג׳ אין להם רפואה וחד מינייהו חולה שיתערב בו זקנה, עיי״ש, ואפשר נומר לחזק היסוד מחזקת חיים בצירוף סברא אחרת, יען דזכות הוא לאדם להקבר ביום שמת כמפורש בתורה והובא להלכה ביו״ד סי׳ שנ״ז, וא״כ במי שמת בספק יום וספק לילה אמרי׳ שבוודאי זכה להקבר ביומו וכבר הי׳ לילה, ·

ומה שקובל על המנהג שהאבלים לובשין שחורים תוך י״ב חודש, הנה במהרי״ן נאות ובס׳ לשון חכמים מביאין מנהג זה מדאמר להו ר׳ ינאי לבריה בני אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בשחורים, לבנים לא שמא לא אזכה ואהי׳ כחתן בין האבלים, שחורים לא, שמא אזכה ואהי׳ כאבל בין חתנים וכן מצינו במדרש שאמר משה רבינו ליהושע שילבוש אותו בשחורים ויכסה אותו בשחורי׳, ירחם ה׳ על אבילי ציון וירושלים וישלח לנו במהרה גואלינו וגלא מאפלה לאור גדול ידידו מוקירו או״כ הדש״ת ·

ה״ק שלמהרשיק כרעזאווע ·

(יד) בני אדם אעתיק פה הפלפול שהי׳ בין איזה מן החכמים במקור המאמר השדור בפי כל מאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא ורוב הדברים נדפסו מז במה״ע היהודי שנה ג׳ .

הגאון מהר״י אסאד ז״ל בתשובותיו ליו״ד סי׳ תנ״ח כתב שמה שסגור בפי העולם שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא אינו לא משנה ולא גמרא ולא מדרש עיי״ש ובח״ס ליו״ד סי׳ שכ״ו, ואני אומר שהוא מפורש בתורה: ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה אדרשנו, וכתבו המפרשים שזה אחד מן המקראות סתומות, למה ידרוש דם אדם מדם חיה שאינה בעלת דעת? ועוד שכפי הפשוט ומקובל ראשית הקרא להזהיר על ההורג את עצמו, וסופו דקרא בנהרג ע״י אחרים, והי׳ לו לבעל הטעמים להעמיד האתנחתא תחת מלת אדרוש, שבו ונסתק הענין

הטנין, והוא שם האתנחתא תחת אדרשנו ? וביותר תמוה שבכל מקום שנאמר חיה על בלתי מדברים נסמך אליו מלת בהמה או עוף, ואם אין זאת יש עמו שם לווי', כגון חית הארץ, חית השדה, חיתו יער, חיה רעה, כי אם נזכר סתם שב על נשמת האדם, לבד בקרא זה נזכר סתם על הבלתי מדברים ? איך חיה סתם הוא נשמת האדם, באשר כמה שמות לנפש האדם ואחת מהן חיה ולמה לא אמר נשמה כמו שאמר ויפח באפיו נשמת רוח חיים ? אך יען שהכתוב מדבר במי שמאבד עצמו לדעת, ואם הוא רולא באחר או מקבל עונשו, אך מי שמאבד את נפשו וגופו מה יעשו לו אחר שכבר מת ? ממי ידרוש ? ע"ז אמר אדרוש מיד כל חיה, שהיא נשמתו שאחר הפרוד מן הגוף נקראת חיה ממנה אדרוש, כי חיותה לא יפסק לעולם, ושם תקבל עונשה כמו מי שטופך דם נפש אחר · ומתורגם לפ"ז: "כימממסט דוא דיר זעלבסט דאס לעבען, זא ווערדע איך עס פאן דיינער זעעלע, דיא איממער לעבט, פאדרערן„ !

ועיי' בגיטין כ"ז פ"ב בארבע מאות ילדים וילדות שנשבו וכו' ושאלו אם אנו טובעין עלמינו בים אנו באין לחיי עוה"ב ? דרש להם הגדול אשיב ממלולת ים וכו' והקשה בתוס' הא אמרי' מוטב שיטלנה מי שנתנה ? ותירון יראים מיסורים עיי"ם, א"כ מוכח שסבור הי' בפי התינוקת שהמאבד עלמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב ·

ועיי' בפתחי תשובה ליו"ד סי' מס"ה בשם תשובת בשמים ראש באחד שהי' חסר לחם ואבד עלמו מרוב לרותיו ויסורין ועוני, ואינו נקרא מאבד עלמו לדעת, ובס' הר אבל חולק עליו, ואפשר שהי' לבעל בשמים ראש ראי' ממעשה הנ"ל כפי פירוש התוס' בגיטין הנ"ל בד"ה קפלו, עיי"ם, כנלע"ד

וע"ז כתב מחותני הרב הגאון דק"ק אונגארים בראד יחי' שלדעתו הוא משנה מפורשת בסנהדרין · פי חלק · ג' מלכים וד' הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב ואחד מהם אחיתופל, וכתב התוס' יו"ט שם דכתיב (שמואל ב' י"ז) ויחנק וימת ויקבר, וכלום הי' המקרא חסר באמרו ויחנק ויקבר, מאי וימת ? אלא דמית מיתה תנינא לעוה"ב, עכ"ל ·

וגיסי הרב הגאון מו"ה מאיר כי' רב אב"ד בק"ק מיסקאלטץ יחי' השיב עליו במתק לשונו וז"ל מה שכתב מחוי בעהמ"ח ס' שבלים שאחיתופל אין לו חלק לעוה"ב משום שהי' מאבד עלמו לדעת, תמה אני עליו, הכי לא מלא עון פלילי אחר אלנו ? וכי אין די במה שהי' חכם להרע לפגוע בכבוד משורר הקדוש משיח ה', וגם המריד את הבן אבשלום נגד אביו הקדוש ? הלא דואג לא המית עלמו ואין לו חלק לעוה"ב מפני חטאו נגד דוד מלכינו ·

ומה שמליין על התוס' יו"ט, יממול א"פ כי במרילות שכלו הזך ועיניו הפקוחות שנה בראה, התוס' יו"ט מביא ראי' מיתור הלשון ויחנק וימת ויקבר, המלה וימת מיותרת, לגלות שמת הוא בעוה"ב, הגע, הא אחיתופל מורד במלכות הי' וחייב מיתה, ולמה יענש כ"כ על שמהר את נפשו לקחתה · אבל אנכי לא אוכל להבין מה הוא הרעש של הקושי', הלא ידוע הוא שרובם מן המאבדים עלמם לדעת הם חסרי אמונת ה' והשגחתו, והן מן כת המינים והכופרים, והלא משנה מפורש היא ריש חלק · אפיקורס אין לו חלק לעוה"ב:

והנה על דברי ישעי' הנביא אל חזקי' המלך בחליו מת אתה ולא תחי' דורשי' חכז"ל מת אתה בעוה"ז ולא תחי' לעוה"ב · ועונש זה הגדול יגיע אותו על שלא לקח אשה להוליד בנים מפני שראה שמנשה יעמוד ממנו, ולא האמין בה' השוכל שמים וארץ שיכול לסבול עונות הרשעים גמורים, ולהלמיח מטמא טהור להשיב אנוש עד דכא, עד שיאמר שובו בני אדם · ולכן אף לאותם אשר

אחד ויש ג"כ איש אחד יחיד לאביו ואבל (טז) עליו אז יחלקו כולם בגורל אחד ולא חשבינן אותו הרבה כ"א מאיש אחד כי כולן חייבים לומר קדיש בשביל כבוד אב ואם (טו) ואם יש מי שרגיל להתפלל והשני

(טז) ואבל הש"ך ביו"ד סי' רס"ה סקכ"ג כתב אבל ומוהל אין לדחות האבל מתפלה, והאחרוני' חולקין עליו דהתפלה היא לצבור ותלוי ברצון הקהל שהם בשמחה של מצוה והמוהל קודם (כרם שלמה בשם תשובה מאהבה) מי שרגיל להתענות ביא"ל ואירע בשבת או בר"ח ידחה התענית ליום אחר שבת כמו יום נדלי' כי בש"ס שבועות מדמה יא"ל לנ"ג ולא יתענה מקודם, (מהרי"ק) ·

אינו

תולדות מנחם

אשר ממאסים בחיי העולם מפני שאינן רואין סימן ברכה וטוב באדם ואינן מאמינים בעתידת מין האנושי שיהפכו כל העמים שפה ברורה ולעבוד את ה' שכם אחד, גם להם יש רמז מחזקי' המלך שענשם שאין להם חלק לעוה"ב, עכ"ל ג"ש ני' ·

אח"ז מצאתי ברמב"ן עה"ת פרשת נח שכתב רא"י לעונש המאבד עצמו לדעת מקרא הנ"ל ואך את דמכם וגו' קאי על השופך דם עצמו לדעת, לנפשותיכם אדרוש מעמו לעוה"ב בעולם הנשמות, כי אין כזה דעת שתענש או תקבל שכר, עיי"ש, וגם' זכר נתן אות מת שהביא מכמה פסוקים אחרונים שהמאבד עצמו לדעת מיקרי מי שאומר בפה מלא מה שרוצה לעשות ונתברר שלא הי' לו איזה צרה ותוגה מנגעי בני אדם, ומעיד שראה שעשו שורה לאבילי המאבד עצמו לדעת ונם הרבנים הי' מן המנחמים, עיי"ש וזכלבו ה' אבל סוף פ"ק אי' ·

(טו) אב ואם אורה ושמחה, חיים וברכה, בלי יגון ואנחה, לאהובי חתני בבני הרב הגדול המופלג בתורה וביראה טהורה כקש"ת מו"ה מאיר שטי ן ני' רב בק"ק ט' ס' מיקלאש יע"א · אחר"ש באתי להשיב כמפוון רב בדבר הוראת שעה אם להספיד מחר בחנוכה איש זקן שמת ובניו רוצין לכבד אותו להספידו, אם תוכל להספיד בחנוכה כאשר ראית שגם רבך הגאון דק"ק ייטרא ני' עשה הספד על רופא ישראל בפורים, הנה במשנה סוף מ"ק אמרו בר"ח חנוכה ופורים מענות ומטפחות בזה ובזה אבל לא מקוננות ועיי' רמב"ם בפי"א מה' אבל והנה מזה אנו רואין שענין הספד לעורר בכי יותר מדאי אסור בימים הנזכרים · אך מצינו שגדולי ישראל עשו הספד לעורר לתשובה אפילו בשבת, ועיי' בדרשת בינה לעתים שעשה כמה הספדים בש"ק, ובדרוש עיד האריך בטעם למה מספיד בש"ק דוקא ומביא ראי' מכמה מקראי קודש שהבכי לעורר לתשובה ותיקון · הוא שמחת הנפש והתשובה למעלה מהשמחה מעונג גופני, וכמאמר קהלת טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה, עיי"ש שהאריך בזה, (עיי' מ"ש לקמן בת"מ סי' ל"ה) ויש להחזיק דבריו ממה שאמרי' להלכה באו"ח סי' רפ"ח באדם שמזיק לו האכילה דאז עונג הוא לו שלא לאכול לא יאכל, וכן מי שיש לו עונג אם יבכה כדי שילך הצער מלבו מותר לבכות בשבת עיי"ש בטו"ז ובא"ר ועיי' סוף ס' לשון חכמים בהטרה מ"ש בזה, ולי יש דרך חדש בזה דהנה מנהג נהוג בישראל להכריז בבהב"ג בשבת בין קרה"ת למוסף עניני הקהלה והחברה וכן ענינים שבין אדם לאדם וכדומה, ומקור למנהג ישן נושן זה הוא בש"ס שבת דף ס' שמקשי' בשבת מ"ט ? ומתרצי' משום דאיכא כנופי' שבשבת הכל מתאספין בבהכ"נ עיי"ש, ועיי' בב"י או"ח סי' שמ"א

בשם

והשני אינו רגיל (יז)להתפלל או יש קטנים שאינם ב"ת מ"מ הקדישי יתומים יחלקו בשוה כי בשביל שזה יודע להתפלל אינו נגרע (טז) אלא זריז ונשכר · ואם אותו
שמת

(יז) אינו רגיל ואם שניהם רגילין להתפלל ואחד הוא למדן וצעיר בימים ואחד רגיל וזקן ואינו מבין ואחד מבין ופנוי, מי קודם? עיי' מ"ש בחלק א' במנהג מו"ש בת"א סי' ו' שרי"ת של חזן הוא חכם קודם לאיש זקן שאינו חכם, ואיש שיש לו זקן או שהוא זקן ממש אף שהוא אינו מבין קודם לאיש שאינו נשוי אף שהוא חכם ומבין עיי"ש ·

שמת

תולדות מנחם

בשם הרשב"א שנוהגין העולם להתיר חרם בשבת אע"פ שאינו לצורך השבת, ויש להם על מה שיסמכו לפי שאין כנופי' אלא בשבת עיי"ש ועיי' במג"א סי' ש"ו שכתב שמכריזין בשבת לפי שאז כולם בשבת בבהכ"נ ·

ומעתה אני אומר אם דתקו הקדמונים להתיר להכריז בבהכ"נ אפי' עניני חול וחול בשבת יען שאז כולם בבהכ"נ וישמעו, אכן מה נענה בתרייהו בדורנו דור הבוגד אשר יש הרבה בני הקהלה שאין באים לבהכ"נ לשמוע דברי תורה ומוסר, ושם לכבוד המת נאספים, וכמה פעמים מועילין במקום הזה דברי תוכחה ומוסר, אם כבר הוכיח ה', אז מקבלין גם תוכחת המוכיח בשר ודם, לזאת בצירוף כל הנאמר ובצירוף גדול כבוד הבריות, גם אנכי מסכים עמך שתאמר דברי תוכחה ומוסר דבר בעתו, ויהי' לרצון אמרי פיך ובמקום אחר הארכתי בזה, ואין עת להאריך · כ"ד תמיך המברך אותך בברכה המשולשת

ה"ק שלמהרשיק ברעזאווע ·

(טז) אינו נגרע חתימה טובה לידידי הרב המאור הגדול צדיק תמים במעשיו וחסיד בדרכיו כקש"ת מו"ה משה כהנא ראפפאפארט יחי' כיושב ק"ק ניראטשאד יע"א

בקבלת מכתבו היקר לי עמדתי משתומם כשעה חדא, האיך אדם גדול כמעכ"ת ני' יבנה ע"מ לסתור, ויסתור ע"מ לבנות · בראש דבריו אמר, כי הדין דין אמת שמותר לגלח הזקן במספרים, ובכ"ז אינו מסכים לאכול משחיטת אותו שוחט, שאפילו מתנגדיו מעידי' שלא ראו ממנו שום קלות רק שמספר את זקנו, וגם זאת באקראי, ומעיד על עצמו, אף שאינו חסיד בכ"ז לא הי' אוכל משחיטות אותו שוחט, ובגודל צדקתו אומר, שלכן בדורנו הדור פרוץ לפי שהשוחטים אינם יראים, זת"ד ·

אהובי! מעלתו מודה שע"פ הדין אין שום אסור, וגם אני כתבתי שמצד נדר וסייג כתורה עשו המקובלים לאסר איסר לגלח הזקן, כדי שלא יבא לגלח בתער, כמ"ש בס' יוסף אומץ וס' הברית שהבאתי, ואם מעלתו מעיד על עצמו שלא אוכל משחיטות אותו שוחט, אף שאינו חסיד, אני מעיד על מורי הגאון החסיד מהר"ש שיק זצוק"ל, שאכל תמיד בק"ק יערינן משוחט שהי' מגלח את זקנו בחוירום בכל עש"ק וערב יו"ט, חוץ מימי הספירה ובין המצרים, וכן מורי הגאון החסיד מופה"ד מו"ה חיים לבי מאנהיימער הסי"ו בעת אשר הי' רב בק"ק ווערבוי הי' אוכל
משחיטת

משמיעת השוחט המפורסם ר' עזריאל ע"ה, וידע, שהשוחט ר' עזריאל הי' שוחט אצל הגאון בעל שערי תורה, וכמעט כל שוחטים בקאמיניעץ לייטערא הי' התלמידים של השוחט הנ"ל, והוא הי' מגלח את זקנו באותו סם הנקרא אוירום בכל שבוע ושבוע: ומ"ש בגודל לדקתו שהשוחטים המתחילין לטמטם הלב, גם אני כמוהו אמרתי פעם אחד בדרך מוסר על מאמרם המן מה"ת מנין שנאמר המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת, דהנה בכל דור ודור הי' נמצאים רשעים, חוטאים, בעלי תאוה ובעלי עברה, אך זה חלי רעה בדורנו, שבעלי עברה רובם שונאים את דת יהודית, וגם נמצאים בתוכם אנשים ששונאים שנאה גמורה את היהודי שמדקדק במצות; הם הם רודפים אותו עד חרמה; במקום שאפשר לבזות את המדקדק בחסידות, מבזים אותו; במקום שאפשר ללגלג בפרהסי' על מנהגי ישראל, הם מלעיגים, ואוי לדור שכך עלתה בימיו! ואם נשא[illegible] מן התורה מנין האיך אפשר שאיש שנתגדל מן התורה. איש שנכנס בבר[illegible] של תורה, שתה אמו מישראלית, למד תורה, ושנה הרבה, ראה ושמע כי במצות התורה אין כמלא [illegible] גם [illegible] והאיך אפשר שאיש כזה ישנא את אחיו ואת אמונתו, שהוא מעשה המן? ע"ז אמרו, שהאכ[illegible]ילתיה שאוכל ושותה מטמטם את לבו, ומן הקל בא אל החמור להיות אכזר בלב ונפש, כמו שהבשר הבא מן הדורס ומן הנדרס בא אל פיו, כן אח"כ פיו ולבו שוין, כמו שאמר אחד מן החכמים: „Der Mensch ist, was er isst“! וז"ש המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת, והבן, ונכלל בזה גם הדעות זרות המתנגדות לחקי ודתי תוה"ק, הם הם המשחיתים, ובעוה"ר מעשה שטן הצליח, אך לומר שגלות הזקן גרם כל זאת, חס לאדם כשר וגדול בתורה ובחסידות כמעכ"ת יי' לומר כן ולהעלות על הכתב, ומכ"ש להפקיר אדם שיש לו אשה ובנים בשביל זה, ורק כל המחמיר לעצמו בסתר קדוש יאמר לו, ולא לגזור גזרה שאין רוב הציבור יכולים או רוצים לעמוד בה.

והנה אחר שכתבתי אז הדברים על השאלה אשר שאלוני זכיתי על זמן קצר לשו"ת שמש צדקה על ארבע חלקי ש"ע, ושם בחלק יו"ד תשובה ס"ח שאלו אותו, אם רשאין בני העיר לגזור, שפאת זקנם לא יגלחו במספרים, האריך בנידון זה הרבה ומסיק, שחלילה לנו לגזור, ואין לנו עסק בנסתרות מה שכתבו הם לאסר איסר במספרים, ובפרט בגולה אי אפשר לגזור בגזרות וחומרות יתירות. וזה לשונו שם: אבותינו הקדושים בעלי ההוראה כבשו פניהם בקרקע ועשו את עצמם כאלו אינם רואים מראות נגעים ותולדותיהם אחרי ששקלו והכריעו בדעתם הרחבה, כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע, ובהרבה דברים דנו אפשר מאפשר, ולא דנו אפשר מאי אפשר, בפרט למפוזרים בין העמים;

(א') בנטילת הסנדל בעו"כ ויוהכ"פ בשוקים וברחובות;

(ב') בציצית בכנפי הבגדים ובמלבושי העליונים שיש להם ארבע כנפות שהקלו בדבר זולתי יחידי סגולה שמצוים לבניהם לעשות קרן אחד עגול לצאת ידי ספק;

(ג') תפילין שהוקשו לכל התורה כולה לא החזיקו בני הגולה להיותן מניחים אותם כל היום עיי' ב"י או"ח סי' ל"ז;

(ד') נושאים ונותנים עם העכו"ם לפני אידיהן, בימי אידיהן ואחר אידיהן ושולחי' להם דורונות לשלטונים, ומשתחוים ומסירים הכובעים והמגלפת לכהנים, עיי' תרה"ד קל"ה וקל"ו שמלמד זכות עליהם;

(ה')

(ה') מלבושי יהודית, ובעלי הש"ס התירו שלא להרבות שנאה ואיבה, עיי' רמב"ם פי"א מע"ז;

(ו') יין נסך שנכשלו בה הרבה מישראל ובפרט במדינת מערן, ועיי' תשובת הרמ"א סי' קכ"ד (דפוס הטעוי כי נדפוסי' אחרים השמיטו תשובה זו) שעשה סמיכות למקילים כדי ללמד סניגוריא על זרע ישראל עיי"ש ·

(ז') תוספות עיטוי ביוהכ"פ שנכשלו בה ונמנעו להוכיח משום הנח לישראל מוטב שיהי' שוגגים וכו' ·

(ח') ואפי' איסור כרת דאתי' מדרשא כגון טבילה בנהרות שנכשלו בה, לא אמרי משום דידעי דלא מקבלא · ומסיק שם, כן [illegible]יי שמו שלש די לעבד להיות כרנו בהסתר פנים והעלם עין ולא לגזור גזרות חדשות לאסר [illegible] במספרי[illegible] דלא שבקת חיי לכל הסופרים, עיי"ש · ואני עני ואביון מוסיף על דבריו כאשר [illegible] אני יודע, ואני אומר:

(ט') במשנה שקלים אי' [illegible] לשכות הי' במקדש לשכת החשאין שם הי' נותנין בחשאי וכו' וכתב בתוספתא שם בכל עיר ועיר היתה לשכת החשאין כדי שיתפרנסו ממנו בני עניים, ובש"ע יו"ד סי' רמ"ע כתב שמכאן המנהג שהגבאים הולכין בבהכ"נ לקבץ מעות בחשאי כדי שיפרנסו ממנו בחשאי (עיי"ש ועיי' מ"ש לעיל בת"מ ס"ו), וגם נודרין לצדקה בבהכ"נ, ואני שואל אותו, וכי בני עניים מתפרנסין מזה בחשאי? וכי גדולי הדור עמדו למחות שלא יקחו המעות לצרכי הקהלה? וכי לא הי' הגדולים בהעלם עין?

(יו"ד) כל הבקיאי' בסדר גיטין ידעו כמה טרחות ויגונות יש לסדר גט כדת של תוה"ק בענין שמות האיש והאשה, וכבר היטב לדבר בזה הגאון בעל מחוה"מ שזה מקור המנהג לקרות לתורה בשם, וזה הוא יסוד גדול להסיר מכשול (עיי' מ"ש בחלק ג' בת"א סי' ד' בדיני יוצרות) וגדולי הדור העלימו עין בהסתרת פנים בעת שתיקנו הקהלות לקרא לתורה בלי שם ובלי טעם וסברא רק לחדש חדשות!

(י"א) ברור כשמש לכל מורה הוראה בישראל שרוב הוושטין הנטרפים יוצאים טרפה מתחת ידינו מחמת נקבת וקרומים שהי' על הוושט גם קודם השחיטה, וכין עשרה שיוצאים מתחת ידינו, שמנה בוודאי נטרפו ע"י נקבת שהי' מקודם השחיטה, וידוע שלכן תיקנו חכז"ל לבדוק בריאה בשביל שמצאו שהריאה עלול בחלי הנטרף, וידוע שבארץ ישראל בדקו בקרום של מוח וגם בכל י"ח טרפות בעת שראו שנמצא טרפה בהם (עיי' ירושלמי פ"ג דביצה ה"ד וראיית טרפה מדבריהן וכיש"ש טרפות וכס' חלוף מנהגים בין בני בבל לבני ארץ ישראל סי' ח"י), וא"כ המנהג של בני ספרד שאוכלין את האווזות בלי בדיקת הוושט מסומכין על פשטות דברי הרמ"א שהם אין מלעיטין · הוא ע"פ הבירור מנהג בטעות, וקרוב לוודאי שבאי' לידי מכשול, ובכ"ז גדולי ספרד וגדולי אשכנז הם גם בזה בהעלם עין בשביל מוטב שיהי' שוגגין! ועוד יש הרבה והרבה דברים שהשתיקה בהם טוב מן הדבור, והאיך אפשר לנו לומר בדורנו לגזור גזרות וחומרות בתגלחת הזקן במספרים, וגם זאת באקראי ובלתי היכור, רק לאותן שרואין נגעי חבריהם?

ומעתה אני אומר, אם גאון הגאונים בעל שמש לדקה שהי' ראש וראשון בתורה בנגלה ובנסתר לא רצה להסכים לאסר איסר בתגלחת הזקן במספרים, אנן שירדנו בעו"ה עשר מעלות אחורנית בתורה וביראה, מה נענה בתרייהו? ושלא להיות כבמ"ד בלא חדוש אזכיר מה שעלה

במחשבה

שמת (יח) יש לו בנים מעיר אחרת ובאו לשם אינם נקראים תושבים בשביל אביהם שנקבר שם · רק אותן הדרים תוך הקהלה וכל

(יח) שמת מנהג ישראל ליתן לאכל יין ביצה וקטניות, מקור ליין כמ"ש תנו יין למרי נפש ואמרו חכז"ל לא נברא היין אלא לנחם האבלים, הי' לחזק את לבם הנכתב ונעלב ברא הקב"ה את היין; וטעם על ביצה וקטניות עיי' לעיל בחלק ב' במנהג פורים בת"א סי' י"ד ובדין תחנון בת"א סי' א'·

תוך

תולדות מנחם

במחשבה לפני על קושית הגאון יד שאול ביו"ד סי' ש"ל שכתב המחבר אבל אסור לגלח שערו והקשה הא בירמי' מ"א פסוק ה' כתיב ויבאו אנשים משכם משלו ומשומרון שמונים איש מגלחי זקן וגו' פירוש רש"י כשנסעו מביתם לא הי' יודעים בחרבן הבית, ובדרך שמעו וקרעו בגדיהם וגלחו זקנם וקשה הא אבל אסור לגלח? ועיי' טור או"ח תקפ"א דמי שיש לו צער אינו מגלח זקנו וכאן כתב להיפוך? ועיי' רמב"ן תלא על הפסוק ועשתה את צפרניה ונחלקו ר"א ורע"ק וכתב הוא שמשפט אבלות שתגלח ראשה, ותימה אדרבה אבל אסור לגלח? עיי"ש שהניח בקושי' ולא תירוץ כלום·

ולע"ד דלק"מ לכל מי שבקי מעט בסדר ומנהגי הדורות מלפנים· בילדותי שמעתי מן הנערים וכן מן הגדולים שקראו לכהני נוצרים גלח· לא שמעתי על שם זה שום טעם, אך ידוע שמקדמת דנא הי' חק בין כהני מצרים שגלחו את ראשם ואת זקנם עד שלא הי' שום שער על גופם, וזה הי' חק קדוש לקדושים אשר לאומות (עיי' ערוך ערך מראי מלאכדוי), ועל שם זה קראו אותן גלח (גלאטגעשארענער), וכדי להבדיל אותנו מהם עשו בני ישראל להיפך, וכן הוא עד היום המנהג אצל הטורקען שזקנם קדוש להם, ומספרים לא יבא עליו (ועיי' עבודת הקודש סי' קל"ה אשרי מי שמניח זקנו כמנהג טורקי)· (אחר כתבתי זאת מצאתי בטעמי בשם גלח בתשבי) ומעתה אני אומר מה שאסרו חכז"ל לאבל לגלח שערו וזקנו זה הוא לגלח השער בתיקון כדי ליפות או להנות זה הוא אסור, כי אסור ליפות עצמו, וכן לרדוף אחר תענוגים בימי אבלו, עד שיגערו בו חבריו, משא"כ בתורה דכתיב באשת יפת תואר שמצא במלחמה וחשקה נפשו בה אז תגלח ראשה באבלה (גלאטגעשארען) כדי לנוולה אותה בעיניו: וגם שם בירמי' שגלחו את הזקן איירי בגלוח לגמרי, וזה מורה על סימן אבלות שלקח את הדרתו מעל פניו·

ומה שהעיר מעכ"ת ני' על מה שכתבתי (בחלק ב') בדף ח' על המאמר הקב"ה שש באלף עולמות וכו' ששורש וישע הוא "ושע„ ושורש שעשתי הוא "שעה„ אני מוסיף על דבריו שיש לומר שהוא גם מנע"ו ושרשו "שוט„ כמו שטו העם ולקטו· אך כבר אמרתי שע"פ דברי התוס' קדושין דברי תורה לחוד ודברי חכמים לחוד, ויצאתי לקרב לשון התורה ללשון הגמרא וכן להיפוך כדי להסביר דברי אגדה ע"פ המוסר, ולשון חכמים ברכה רפואה ונחמה גם אם לפעמים כדי לעורר את המון לדבר טוב ומועיל נטו מכללי דקדוק הלשון יעיי' בתוס' קדושין ל"ז ע"ב בד"ה ממחרת· ובעת אין הזמן מסכים לשעשע עמו על דבריו שדיבר עוד בחכמה ובדעת חכמים, יזכה לשנה טובה ומתוקה, וכסאו יעלה למעלה למעלה כנפשו ונפש מוקירו ומכבדו הדש"ת·

ה"ק שלמהרשיק ברעזאווע
הדרים

(יט) תוך הקהלה באו״ח סי׳ תכ״ט כתב הרמ״א המנהג לקנות חטים לעניים לצרכי הפסח והטעם שלא יכשלו מחמת דוחק באיסור חמץ ח״ו, ומסיק המג״א שם שמי שדר בעיר שלשים יום מחויב ליתן לזה וכן נותנין למי שדר שם חודש שלם, והמקור לזה מירושלמי פ״ק דב״ב ה״ד א״ר״י לחיטא דפסחא י״ב חודש בין לישא ובין ליתן עיי״ש · לבעה״ב

(יז) וכל דרי הקהלה נקראים תושבים הן אותן שנותנין מס או משרתי הקהלה ואפי׳ עניי העיר שיש להם דירת קבע כולם חשובין כתושבים ואם אדם קובע דירתו תוך הקהלה (יט) אז משעה שהוא חייב לישא בעול עם דרי הקהלה חשוב כתושב אבל לא משעה שגמור פסוק המס עם השר אע״פ שצריך ליתן המס להשר

תולדות מנחם

(יז) הדרים תוך הקהלה החיים והשלום לאלופי׳ החורנים ראשי דחברה קדושה ג״ח בקהלתינו ה״ה הראש והראשון הקצין ר׳ שמואל ראזענבערג, והקצין היקר ר׳ יצחק שנער, והיקר התורני ר׳ יהונתן בנימין לעוויא הגבאים, וסופר החברה גיסי הרבני המופלג בתורה מו״ה אלכסנדר סג״ל עהרענפעלד יחי׳ ולכל בני הח״ק שלום וכל טוב, אמן. מכתבכם אשר בו בקשתם ממני בדברים שבכתב לברר לכם בכתב ע״פ דין תוה״ק והמנהג שלשה דברים, א׳ אם יש כח ביד ראשי הקהלה ליקח איזה זכות שהי׳ עד היום כפי המנהג לחברה קדישה לטובת עצמן: ב׳ אם יש רשות לראשי הקהלה יחי׳ להכניס את עצמם בההכנסות, בהוצאות ובחשבונות של הח״ק; ג׳ לברר עד היכן מגיע כח של בני הח״ק כדי שלא יבאו הראשים אחר זמן ויפקיעו את בני הח״ק מזכיות שלהם, ועד היכן מגיע הכח של בני הח״ק על פי תוה״ק וע״פ המנהג, ובו המקור מכל מנהגי הח״ק החיוב והזכות, וגם המקור והיסוד לאותו חברה ·

ביו״ד סי׳ שמ״ג איתא להלכה מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה, וכל הרואה מת ואינו מלוהו עד שיהי׳ לו כל צרכו בר נידוי הוא, ואם יש חבורות בעיר שמתעסקים במתים ביומם מותר ביום שאינו יומן עיי״ש ובסי׳ שס״א · וזה הוא מקור המנהג שיסדו חברה קדושה בכל עיר ועיר כדי שבני העיר לא יהי׳ בנידוי ושיהי׳ מותרין בעשיית מלאכה כשמת בעיר · וכן איתא ביו״ד שע״ח אבל אסור לאכל סעודה ראשונה משלו, ומצוה על שכניו שיאכילוהו משלהם, עיי״ש, וכן אמרו שם בסי׳ שפ״ ס״ב שאבל עני אסור במלאכה ותבא מארה לשכניו שהצריכו אותו לכך עיי״ש · וכדי לפטור את עצמם להאכיל את האבלים משלהם בסעודה ראשונה וכן שיהי׳ פטורים מלהשגיח אם האבל עני ויש לו מה לאכל תיקנו את החברה, ועל ראשי החברה ופרנסיה מוטל החיוב להשגיח ע״ז לפרנסם מקופת החברה שיש לכל אחד ואחד חלק בו; אך לא לבד דברים הנזכרים הי׳ היסוד של תיקון החברה, אלא שגם גמילת חסדים הן לחיים והן למתים מטרתה; למתים כמו שאמרנו לקברם בכבוד וללוות המת עד זיבולא בתרייתי, ולגמול חסד אם החיים הי׳ להחזיק עניים, חולים, זקנים, עוברים ושוים ליתן שמי רפואה לחולים עניים, וכן להשגיח שיהי׳ לעניים חולים רופא מומחה; וכן גמילת חסד לחולים לעורר אותם לתשובה לנחמם, וכן לנחם אבילים ולהשגיח על יתומים וכדומה:
והיוצא

והיוצא מן האמור הוא שתיקון ויסוד של החברה הוא אמת וצדק, החברה היא הקשר בין העניים ובין העשירים, ושם חברא קדושה גמילת חסדים נאה לה כמות שהיא

ויען דפסקינן להלכה ביו"ד סימן רמ"ח כופין לצדקה ומכין אותו מכות מרדות עד שיתן מה שאמדו שיתן, וכן אמרו להלכה ממשכנין על הצדקה, וכן אמרו להלכה בחו"מ סי' קס"ג כופין בני העיר זה את זה לכל צרכי הקהלה, ומעתה רשות מצד הדין לכוף את כל בן עיר שיסייע בגופו ובממונו לצרכי החברה, לצרכי הקבורה, לצרכי רפואת החולים והחזקת עניים, אך יען מפני השלום, מפני איבה וכן מדיני דמלכותא אין רשאי' לכוף את בני העיר שאינם בחבורה, אך אם אינו בחבורה אין לו גם חלק וזכות בזכיות החברה, וממילא אף הגדול שבעיר, אפילו הוא הראש והראשון בקהלה, כיון שאינו מסייע לא בגופו ולא בממונו לצרכי החברה, אין לו שום דיעה בעניני החברה, והוא בנידון זה כאחד הדר במקום אחר, וכן כתב בח"ס או"ח סי' קל"ג מי שאינו שיתף לחברה אין לו רשות בחצר הקברות, עיי"ש.

והנה זה י"ג שנים שהי' אסיפת כמה רבנים גדולים ממדינתנו בעיר פעסט אודות התקנות שיצאו מבית הקאנגרעסס, ומחמת שהי' בהם דברים המתנגדים לחקי הש"ע לא רצו לקבלם מטעמים שבררו ע"פ דתוה"ק, ואחת מאלה התקנות כתוב בסי' ע"ז וזה לשונו: בהספה לסטאטוט אשר עשו בס"פ לקחו החירות מחברה קדושה ונתנו על החברה הממשלה של ראשי העדה ודיסטריקספארשטאנד, והעיר הגאון דק"ק סיגעט יחי' שגם זה הוא נגד הדין שיהי' ראשי החברה עומדים תחת השגחת הראשונים מן הקהלה, יען שכמה דברים צריכין הגבאים להוציא בצנעה, כמו לפרנס איש שמטה ידו או איש שנחלה ואסור לפרסם אותו מפני כבוד המשפחה וכדומה, ודי שניתני' חשבון לפני בני החברה, ומבואר בש"ך יו"ד סי' רנ"ז סק"ג שאין צריכין ליתן חשבון לפני כל מערער בטעמים הנ"ל · ועיי"ש בפ"ח ובפ"ת ומי יודע מי יהי' הראשוני' בקהלה · והאיך נכריח אותם אנשים כשרים הנותני' בחשאי ליתן לפניהם החשבון? ועיי' כלבו סי' קי"ז שר"ת תיקן והחרים שלא לאיים שבועה על טובי העיר ·

ומעתה אני אומר, יען דמבואר בחו"מ סי' ב' שנוהגין בכל מקום שטובי העיר בעירן כב"ד הגדול, ומכ"ש שיש כח ביד טובי העיר להכריח הציבור במה שהי' מנהג מקדמת דנא או שקיבלו עליהם מדעת כולם בהסכמת חבר העיר (עיי"ש ובסמ"ע ס"ק י"ד ובחו"מ ס"ס רל"א ובח"ס יו"ד סי' שכ"ע וסי' ש"ל ובאמרי א"ש ליו"ד סי' ק"ע,) ופסקי' שאין רשאין לשנות דבר במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי, או להפקיע ממון שלא מדעת כולם, ובכל מקום הולכין אחר מנהג העיר, עיי"ש · א"כ בנידון אשר לפנינו שזה כמה שנים כאשר ראו בני הקהלה עם ראשי העיר שההוצאות של הח"ק יתרים על ההכנסות ותיקנו שיוסיפו עוד עלי' אחת בכל שב"ק (עיי' ח"ס או"ה סי' ק"ע) והמעות יהי' לח"ק, וזה תיקנו בהסכמת חבר העיר, לזאת אסור שוב לראשי העיר לשנות מן המנהג ולהפקיע אותן מן הזכיות שלהם · ועתה אפרט כל זכות של בני החברה והן המיוסדים ע"פ תוה"ק בכלל וע"פ המנהג פה בקהלתינו ·

(א') אין רשות לראשי הקהלה להכניס את עצמם בעניני החברה קדושה, ורק ע"פ הגבאים והתקנות שלהם שנתייסדו בהסכמת בני החברה וראשי הקהלה וחבר העיר יוציאו ויביאו;

(ב') יען שהחיוב על כל ישראל אשר בעיר לסייע לצדקה ולצרכי החברה לזאת אם אחד דר בעיר ושיפוק בידו להחזיק, ופורש את עצמו מן הציבור, בעת שיש לו מת לקבור רשאין להעריך עליו שישלם

שישלם בעד הקבורה והמקום כפי הערך שהי' לו להחזיק החברה במשך הזמן שדר בקהלה, כמו שמבואר בח"ס ואמרי א"ש שהבאתי לעיל וברמ"א ח"מ סי' קס"ג סעי' ג'.

להשר וכן איפכא מי שעוקר דירתו (ח') מן הקהלה או משעה שאינו חייב לישא בעול עם דרי הקהלה חשוב כאורח אע"ג שעדיין

(ג') על פי ראשי החברה קובעין מקום הקבר לכל אדם כראוי לו, ואין רשות ביד שום אדם זולתם לבחור במקום אחר, ובני החברה יש להם מקום מיוחד וגם החולים מקום מיוחד כמו שמבואר ברמב"ן עה"ת בסדר ח"ש על הפסוק גר ותושב אנכי עמכם שזה מנהג ישן נושן שקברו התושבים במקום מיוחד וגרים במקום מיוחד;

(ד') גם להקמת המצבה צריכין רשות מהגבאים דח"ק הן ע"פ התקנות והן ע"פ המוסר כמו שמבאר מרן הגאון החסיד בעל מהר"ם שי"ק בתשובותיו ליו"ד סי' קע"א.

(ה') הבעל מחויב להעמיד מצבה לאשתו שמתה כמו שמבאר בעל בית שלמה ליו"ד סי' שמ"ו בשם תשובות ראשונים, ומכ"ש שמחויב לשלם צרכי הקבורה עיי' אה"ע סי' נ"ט.

(וי"ו) על ראשי החברה להשגיח שלא יהי' נקבר צדיק אצל רשע מפורסם וכן שני שונאים לא יהי' נקברים זה אצל זה כמפורש ביו"ד סי' שס"ב;

(זין) מה שהבעל חייב לצרכי הקהלה, ולצרכי החברה וקבורה וכן להדליק בעדו נר נשמה גובין ממה שנשאר ממנו הן בבית והן בבהכ"נ וקודם אפי' לכתובת אשה, כמו שמבואר בח"ס אה"ע חלק א' תשובה קמ"ב וכ"ש אה"ע סי' ק"ב.

(ח') כשם שעושין מי שברך שהוא מנהג ישן נושן (עיי' לקמן בח"מ סי' כ') לראשי הקהלה כן עושין לראשי החברה שעוסקים במצוה רבה, וכשם שנודרין בבהכ"נ לצרכי הקהלה כן נודרין לצרכי החברה.

(ט') כשם שמכריזין צרכי הקהלה בבהכ"נ כן מכריזין צרכי הח"ק, ואין צריכין לזה הסכמת גבאי דבהכ"נ; (עיי' לעיל בח"מ סי' ט"ו).

(יו"ד) יש רשות לרוב בני החברה לשנות התקנות בלי הסכמת ראשי הקהלה, ורק את פי הרב דמתא צריכין לשאל, שלא יהי' איזה שינוי נגד דעת תוה"ק והלכה המסודרת בארבע שלחן ערוך, וכל ריב וקטטה אשר בין בני החברה לבני הקהלה או בין בן חברה לראשי החברה יביאו לפני הרב דמתא, ועל פי דין תוה"ק יצאו בשלום כמבואר בחו"מ סי' א' וסי' י"ג וסי' כ"ו. עטרת הדברות יהי' לכם למשמרת, לאות ולבא על דרך אמת והשלום, מעתה ועד עולם, כאשר אותה נפשכם, ונפש רבכם, אוהבכם, המתפלל בעד אריכת ימיכם, וימי נשיכם, בניכם, ובתורתיכם וכל אשר לכם.

הק' שלמהרשיק ברעזאווע
רב דפה והגליל

(י"ח) הקהלה לאיש נקי כפים, ברוחו פי שנים, תורה ויראת שמים מו"ה יצחק פלוני נ"י
אהובי ? מה שמצער את עצמו על כי הרב דפה לגלג על המנהג שנוהגין להעמיד צלוחות של מים ומפה אצל הנר נשמה בבית המת ואמר שהוא מנהג של שטים, והראה כן בחכמת אדם סוף ה' אבלות שכתב שהוא מדרכי האמורים, ושיש לבטל המנהג של כוס מים ומפה, וביקש ממנו לכתוב לו דעתי, אם יש לבטל המנהג, והנני לרצונו, ודעתי שבעל חכמת אדם לא עשה כתורה

כתורה לומר על מנהג ישראל שנהגו בו מקדמת דנא, שהוא מנהג אמוריים, ושמצוה לבטל, והדבר בא, משום שלא ידע טעם ורמז, לכן כתב לבטל ומאין ידע שמנהג זה מאמוריים? וכי למד וחקר דרכי אמוריים? ולו יהיבנא לו שראה כזאת גם אצל אמוריים, אם הם גם עושין לאיזה מוסר והתעוררת, מה לנו לבטל המנהג בשביל שגם הם נוהגין בכך, אם אין עושין לשם ע"ז? והיכא דלא מנייהו ילפי׳ אין בו משום ובחוקותיהם וגו׳ סנהדרין נ"ב· בימי ילדותי הי׳ מנהג בעיר מולדתי שכל אב או מלמד עשה לבנים קטנים קשת מעץ בכל ערב ת"ב, והלכו הבנים עם האבות אחר הקינות על הקברות כמנהג הנאמר בש"ע או"ח סי׳ תקנ"ב, ושם הניחו הבנים הקשת על איזה קבר מקרוביהם, ודכירנא ששאלתי אז למלמד מה טעם למנהג זה? והוא לא ידע מה להשיב, והשיב שקשת רמז לזמן שלא נלחום עם האומות ונשוב לירושלים· אך באמת אין ממש בדבריו כלל וכלל, כאשר לא בחרב ובחנית ובמלחמה נשוב לציון, רק ע"פ ה׳ בשלום ובמנוחה, וכל עמי הארץ יכירו וידעו את ה׳ תמיד השבתי, כי זה מנהג שטות והבל, אך זה איזה שנים מצאתי, כי יושבי זענעגאמביען במדינת אפריקא יש להם מנהג לעורר על השארת הנפש, שאחרי קברם את המת, תולים על קברו קשת וחנית, באמרם, כי יקום ויחי׳ עוד, וילחום ויעמוד לימין החיים, וגם יש בו מופת כמו שהקשת מעלה החץ כן מעשה הבנים מעלה הנשמה ׳

ולע"ד לומר דבר חדש ופשוט כדי לחזק גם המנהג מכוס מים ומפה אצל הנר נשמה, כי ע"י שמלגלגין על מנהג זה ואומרי׳ שהוא מדרכי אמוריים כן יאמרו על מנהג אחר, והראשוני׳ שהי׳ קרובין אל המקור ידעו מקור כל מנהג ומנהג, רק חטאו בזה שלא כתבו הטעם, ואז לא הי׳ הנייר והדפוס שכיח, ועי"ז אנו רחוקים מן המעין, והחוב עלינו להוקיר כל מנהגי ישראל, כאשר יש למצא על כל מנהג ומנהג פתרונו בדרך פשוט או שבא ברמז לעורר על איזה דבר או לרחק מן האסור, כנידון אשר לפנינו הנה מנהג בכל הקהלות שיש בחצר בהכ"נ כיור אשר ממנו רוחצין ידים· ומנהג זה יסודו בתורה ובהלכה, ויש לו ב׳ טעמים, א׳ שהוא זכר למקדש שבו הי׳ כיור שרחצו ממנו הכהנים את ידיהם, וכמו שמדליקין נר תמיד בבהכ"נ זכר למקדש, עיי׳ בשל"ה סוף תצוה (עיי׳ מ"ש לעיל בת"מ סי׳ ה׳) וכן תיקנו הקדמונים כיור בבהכ"נ זכר למקדש; טעם ב׳ דהנה זאת גמרא מפורשת והובא לפסק ההלכה באו"ח סי׳ צ"ב ובסי׳ רל"ג שקודם התפלה צריכין ליטול ידים, וכן הכהנים אע"פ שנטלו ידים שחרית צריכין ליטול הידים עד הפרק כמ"ש המחבר באו"ח סי׳ קכ"ח, ושם מפורש שמקדמת דנא עלו לדוכן בכל יום ויום, ורק מפני טרדות אין עולי׳ עכשיו בחול ורק ביו"ט שאז שרוין בשמחה בלי הרהור על המחיה ועל הכלכלה, ולכן כדי שיהי׳ מוכן לכל אדם ובפרט לכהנים תיקנו שיהי׳ כיור בחצר בהכ"נ·

ואני לעצמי אמרתי דבר חדש לתרץ קושית הפוסקים שלמה אין עולין לדוכן ביו"ט כשחל בשבת? והנה במג"א בס"ק עין מצינו ב׳ תירוצים, א׳ משום שאומרי׳ אז תפלת רבש"ע יש בו איסור תחנה בשבת, משא"כ ביו"ט דלא קפדי כולי האי· תירוץ ב׳ יען דנהגו לטבול במקוה קודם הדוכן ולא רצו לתקן שיטבול בשבת וגם לא רצו לתקן שיבטל עונה בשבת, עיי"ש, ולע"ד אין ממש בטעם הא׳ הי׳ להם לתקן שלא לומר אותו רבש"ע בדוכן בשבת כמו שתיקנו שלא לומר התחנה רבש"ע כשחל שבת ביו"ט קודם פתיחת הארון משום שאין אומרים תחנות תפלות בשבת? ולע"ד לומר שמלך גזרה שמא יעביר המים ארבע אמות מרשות הרבים לבהכ"נ

שעדיין חייב ליתן המס להשר • ואם יש לבעה"ב (כ) מלמד או שמש המושכר לזמן (יט) והוא פנויה (כא) שאין לו אשה

(כ) לבעה"ב אחד שמגדל יתום בתוך ביתו כתב הרמ"א בחשן משפט סי' מ"ב שמיקרי בנו, ואם כתב בלוואה בנו אותו המגודל בכלל עיי"ש ועיי' רמב"ן פנחס סרח בת אשר, והיא' היתה רק בת אשת אשר, אלא לפי שגדלה הוא כבתו • וזה המקור שיתום אומר קדיש על המגדלו וכן החותן על חמיו וחמותו במקום שאין אבלים מעכבין ובפרט כשמתפללין בבית המת :

(כא) פנויה מי שאין לו אשה נקרא פנויה והוא מלשון תרגום נקי יהיי' לביתו מתרגם פני יהי לביתיה (פרייא) ומזה לשון המשנה אל תאמר לכשאפנה אשנה, פירוש כשיהי' לי פנאי (בלי דאגה ומלאכה אחרת) אלמוד :

או

תולדות מנחם

יען שמאז הדין אסור לעלות לדוכן קודם שנטל ידיו עד הפרק, כמו שביטלו מ"ע של לולב ושופר בשבת • כנלע"ד ברור ונכון •

ומעתה אני אומר, יען שמקדמת דנא תיקנו להתפלל בבית שמת וללמוד בבית המת, וקודם התפלה וקודם הדוכן צריכין ליטול הידים, והנה בבהכ"נ הוא מוכן הכיור בחצר בהכ"נ ושם נוטלין הידים, ולכן תיקנו בבית האבל להכין כוס מים ומפה שירחצו הידים שם ויקנחו במפה והעמידו הכוס במקום מיוחד ונראה סמוך לנר הדולק, כדי שיהי' מוכן לבאים, אך באורך הזמן שכחו הטעם, וחשבו שגם זה הוא ענין השייך למת, ומזה בא שבטל חכמת אדם אמר, שהוא מדרכי אמוריים, ולע"ד שטעם שלי אמת, וחלילה לנגלג על שום מנהג • ידידו החותם מתוך אהבה רבה הק' שלמהרשיק

(יט) לזמן ה' ינחם אותך אהובי תלמודי הבחור המופלג בתורה וביראה כה"ר משה ש"ב יחי' •

מה שאלת אם יש ממש בטעם שאומרים שלכן נוהגין ליתן כוס מלא מים ומפה סמוך לנר נשמה משום שהנשמה יורדת למטה בכל ימי השלושים, הנה כבר כתבתי למקום אחר מה שנלע"ד בטעם המנהג (עיי' בסי' שלפני זה) . אך גם למאמר זה יש יסוד בש"ס שלנו בשבת קנ"ב סוף ע"ב כל שנים עשר חודש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת . לאחר י"ב חודש הגוף בטל ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת, המאמין מחויב להאמין שהי' קבלה בידם שיש לנשמת המת עוד איזה התקשרות עם הקרובים אשר לה למטה, ומטעם החלילה כפי הבנת בעלי סוד מוכיח ג"כ ע"ז ואין להאריך ,

(ד') שאלת על המקור שאומרים וכותבין בתוך י"ב חודש הריני כפרת משכבו וכבר ראית מה שכתבתי בספרי (ח"ב מכתב אלול בת"א סי' ג') ורצית לפלפל ולהקשות בדברי הטו"ז שם . הנה מצינו שגם בימי חכמי המשנה כשהזכירו בדרך כלל אחד מישראל לרעה, אמרו הריני כפרתן, עיי' במשנה רפ"ב מנגעים ושם אמר ר' ישמעאל דיני נגעים ואמר בני ישראל היי' דיני נגעים כמלון ונוהגין בישראל אני כפרתן וכתב התוס' יו"ט שם לפי שרצה להזכיר נגע צרעת בישראל

אשה (כ) ובנים אז גם הוא תושב · אבל נקט האי לישנא אני כפרתן, כלומר כל רע לא
אם תאונה להם ואני כפרתן, עיי"ש · (עיי' לעיל בז"א
סי' יוד) . ויען כי מאמינים שבשנה ראשונה הקב"ה דן את האדם, ועדיין במקצת הנפש קשור בגוף ומשפחה כמו שאמרנו לעיל, ולכן אומר הבן על אבותיו והתלמיד שחשיב כבן לרבו בשנה ראשונה הריני כפרת משכבו, פיי' משכבו, הוא הגוף שלו ששוכב בקבר, וקיים עד י"ב חודש בקישור עם הנשמה, וזה לשון הגמרא קדושין ל"א ע"ב יאמר אבא מרי הריני כפרת משכבו והני מילי תוך י"ב חדש מכאן ואילך אומר ז"ל לחיי עוה"ב ·

(ג') בקשת לדעת מה שאמרו בילקוט ריש שמות לא נקרא האדם איש עד שהוא בן כ"ה שנים ובפירוש אמרו בש"ס שבן י"ג ויום אחד נקרא איש ? דבר פלא מצאת, ולע"ד לומר ע"פ מאמרם בקדושין דף למד ע"א דשם מפלפלי' עד מתי הוא קצה האחרון לישא אשה, ומסיק שמן י"ח עד עשרים וארבעה, עיי"ש וא"כ צריכין לומר שהי' להם דרש או קבלה שיש זמן עד סוף כ"ד ליקח אשה, וכשיש לאיש אשה אז נכון לו השם איש, וזה שרצו לרמז שעד כ"ה לא נקרא איש להיות מחויב לישא אשה, וראה פלא, כי בתשובת הרשב"א סי' תע"ו איתא שגזרו בימיו שלא ילמוד אדם חכמת יונית עד שיהי' בן כ"ה שנים, ובלתי ספק ג"כ בחרו בשנת כ"ה לחיי האדם, כאשר אז הוא בדעה מיושבת, ויש לו אשה בצדו המשמרת אותו מחטא ומעון · ושימני מילתא היא לעורר אותך שתבין אשר לפניך, אל תירא ואל תפחד דאגת מחר וזכות אביך הצדיק ז"ל יעמוד לך וישלח לך עזרו מקודש · א"ד רבך ואוהבך הד"ש ·

הק' שלמהרשיק

(כ) אשה ובנים החיים והברכה לידידי הרבני המופלג הקצין מו"ה מ' בק"ק א' ·

מה שרצה מעכ"ה לומר שהרעש בבהכ"נ בשעת קה"ת גורם המנהג שעושין מי שברך לאשה ובנים וקרובים ועי"ז מחליפין הקודש לחול לנדור בפרהסי' והוא גאות לנודר מתנ' הוגנת ובזיון לעני שאין לאל ידו לנדור וכדומה, ומשאלתו רצה לומר שגם הרמ"א בא"ח סי' ש"ו רק בדוחק התיר לנדור בשבת ויו"ט ודעת משאלתו כי' לתקן מפני כבוד בהכ"נ שלא ישיחו שיחה בטלה שלא לעשות מי שברך ושלא לנדור יען שבלא"ה אין נודרין לעניים, וכל מה שנודרין הוא דבר מיעוט וקלקולו יתר על תיקונו . הנה חלילה לשנות ממנהג שנהגו מקדמת דנא, כי ממדרש ילקוט ורבה על הפסוק אל תתן את פיך לחטא וגו' וכן מספר חסידים סי' תתרמ"ח (שהי' אחד מבעלי תוספת) מצינו שהי' מנהג מקדמת דנא לעשות מי שבירך ולנדור לדברים טובים ולעניים . והנה מדוע תיקנו ומי תיקן לא מצינו בשום ספר ופוסק, ובוודאי אחד מראשי גלותא תיקן התקנה ומדוע ? ועוד יש להקשות, וכי אפשר לומר שאחד מחכמי ישראל תיקן איזה תקנה מאיזה טעם וסברא, וכל בני הגולה נגררים אחריו מבלי לידע הטעם ? ונ"ל דהנה חכמי המשנה אמרו על ג' דברים העולם עומד עה"ת ועל העבודה ועל גמ"ח · וכן הי' בקבלה בידם כמבואר בש"ס וברמב"ם שתשובה תפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה · והנה אי' המקום ואי' הזמן שאפשר לקיים תורה עבודה וג"ח בשעה אחת ובמקום אחד מתי הזמן שאפשר לקיים בזמן אחד תשובה תפלה וצדקה ? לזאת תיקנו חכז"ל על סמך מאמרם ז"ל בשבת קי"ג ע"א שפוסקים צדקה לעניים בשבת שינדור בקה"ת צדקה לעניים, ויקיים במקום אחד

ובעת

וכעת אמת תורה עבודה וג"ח, וכן תשובה ותפלה ולדקה, ועיי' א"ז שבת סי' נון מ"ש בזה · ומנהג ישראל תורה היא וחלילה לשנות מה שתיקנו הקדמונים ברוח קדשם · ידידו הד"ש : הק' שלמהרשיק

אם יש לו אשה ובנים (כא) במקום אחר אז דינו כנכרי (כב) ואם בעה"ב מגדל

(כא) אשה שלום וזקנה טובה לידידי הרבני המופלג שלשלת היוחסין, הנגיד מו"ה שמעון פרענקל ני' ·

מה שביקש ממני להודיעו דעתי אם יש ממש בזה שסגור בפי נשים ואנשים מי שרולה שאשתו תאריך ימים יכפיל הטלית במוצאי שבת, לע"ד אפשר שבא ממקור מנהג הדומה לזה · הספרדים נוהגין שאין לובשין טלית עד אחר נשואין, ונתנו רמז דכתיב לחם לאכל ובגד ללבוש לחם זו אשה ואח"כ בגד ללבוש, ומאמ"ו הגאון דק"ק חוסט שמעתי שדורשין סמיכות דכתיב גדילי' תעשה וגו' כי יקח איש אשה · ולי נראה מקור למנהג ספרדים שבא מבבל · בש"ס קדושין אמרו אמר שמואל נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה ור"י דרש להיפוך עיי"ש כ"ט ע"ב וכתב בערך מילין שמואל הי' בבבל ואז הי' שם הפרנסה מלויה ולכן רלה לתקן שישאו נשים מיד אחר ח"י שנים שיעסקו בתורה ובקדושה · אך ר"י שדר בא"י ושם הי' אז הפרנסה קשה מעול הגלות ולא הי' אפשר לפרנס, ולכן אמר מתחלה ילמדו תורה ולא ימתינו על הנשואין כי קשה לזווג משום שקשי' מזונותיו עיי"ש · ובזה אמרתי ליישב מה שמקשים כי בתפלת ויתן לך מקדימין ברכת המזונות לברכת פרי הבטן ובתורה כתיב להיפוך ? ואמרתי שהמחבר הי' בארץ ישראל בעת שהפרנסה לא הי' מלוי : ומזה בא המנהג שהאשה מביאה טלית לחתן, יען שלא הניחו בבבל שיניח טלית קודם נשואין כדי להראות שבלי אשה אינו בכלל איש · ולכן יען שהאשה מביאה הטלית, מזה בא ההקפדה שישמור הטלית לומר בזה שאינו מלפה לטלית אחר שתביא לו אשה אחרת ח"ו :

ידידו הק' שלמהרשיק

(כב) דינו כנכרי נשאלתי באחד שנקבר בטש"ק סמוך שבת וכשבאו מבית החיים כבר קיבלו השבת בבהכ"נ וא"כ מתי מתחיל האבלות ? בבה"ט ליו"ד ס"ס שע"ה כתב כיון שהפכו את פניהם חשבי' גם יום ויו לזין ימי האבלות . ובשו"ת תוך בית יהודא סי' ל"ג כתב כיון שלדעת הש"ך תפילת מנטלים הוא התחלת האבלות א"כ אף אם לא תפלו המנטלים כיון שקורעין הוי התחלת אבלות עיי"ש ·

וביארתי ההלכה הזאת ע"פ מ"ר בראשית ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו כתיב ברכת ה' היא תעשיר זה השבת שנאמר ויברך אלקים את יום השביעי, ולא יוסיף עלב עמה זה האבל כמ"ש כי נעלב המלך על בנו (שמואל ב' י"ט) · ביארתי כוונת המדרש (ואח"כ מלאתי קלת מזה באהל יעקב ויקרא) דהנה ע"פ דעת רוב הפוסקים תוספת שבת דאורייתא (עיי' או"ח סי' רס"א ורל"ג) וא"כ הוא מחויב מה"ת להקדים בקבלת השבת, ומעתה אם קובר מתו ערב שבת סמוך לשבת על ידי שמוסיף בקיום השבת וממהר לשבת יהי' מחויב להוסיף יום אחד בימי אבלו, ויהי' תוספת השבת הגורם לאבל, שבית ממילא יהי' אסור עוד ביום אחד לעשות במלאכתו, והתוספת שבת גורם לו אבל ועלב, לכן אמרו הגם שהקב"ה קידש את השבת בתוספ' השבת

מגדל בביתו יתום (כג) אפילו בשכר ואין

השבת וקדושה יתירה בכ"ז נתן לברכה את יום השבת כמ"ש ברכת ה' היא תעשיר · שגורם ברכ' ולא הפסד ממון ולא אבלות, כי גם יום ו"ו מצורף לימי האבל · ובזה מובנים דברי המשנה במ"ק דף י"ט והובא להלכה ביו"ד סי' ת' שבת עולה ואינו מפסיק, ודו"ק:

(כג) יתום ברכת התורה לידידי הרבני המופלג בתורה וביראה מו"ה אהרן בערגער ני' נאמן בק"ק ט' ש' אימרע יע"א :

אחד"ש באתי להשיב על שאלתו בהדין מנהגא שנוהגין בשעת הדחק לצרף קטן למנין עשרה כדעת הרמ"א באו"ח סי' נ"ה ודעת מעלתו כמשמעות לשון הרמ"א והמג"א שם לצרפו גם למנין לקה"ת ביום ה' וב' שלא יתבטל גם הקרה"ת · וגם אני מסכים עמו במקום שנוהגין ע"פ המקילין לצרף קטן לברכו וקדושה גם לקרה"ת מצרפין אותו כמו שאבאר :

בש"ס ברכות מ"ז ע"ב אמר ריב"ל אע"פ שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה, ואמר ריב"ל תשעה ועבד מצרפין וכו' וכתבו התוס' שר"ת פוסק כריב"ל דקטן עושין אותו סניף לעשרה פירוש לבהמ"ז וה"ה לתפלה וכו' וכתב הרא"ש והמרדכי שכן פי' רבינו האי דקטן עולה למנין עשרה, ונראה דהיי' טעמא דאפי' מוטל בעריסה מצטרף דכל בי' עשרה שכינתא שריי' דמונקדשתי בתוך בני ישראל אמרי' קדושה בעשרה ל"ש גדולים ל"ש קטנים קרינן בי' תוך בני ישראל, ובלבד שיהא ט' גדולים אבל טפי מאחד לא עיי"ש ובב"י או"ח סי' נ"ה · ויש מן הראשונים חולקי' ע"ז כמ"ש הרשב"א בתשובה סי' תנ"ג שאין מצטרפין קטן לתפלה לקדיש ולברכו עד שיהי' בן י"ג עיי"ש · ויש מן האחרונים שהסכימו להקל כדעת מקצת הראשוני' לצרף בשעת הדחק בן ט' למנין עשרה ובתוכם הרמ"א, ובס' שמן המאור על או"ח סי' נ"ה מביא כמה ראיות וסברות לסמוך על המקילין ועיי' ביד שאול ליו"ד ס"ס שע"ט :

ולע"ד להחזיק דעת המקילין בגמרא ובסברא · במשנה מגלה כ"ג ע"ב אמרו אין פורסין על שמע ואין עוברין לפני התיבה ואין נושאין כפים ואין קורין בתורה וכו' פחות מעשרה, וילפי' בש"ס שם מקרא דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה לא יהי' פחות מעשרה דאתי' תוך תוך כתיב הכא ונקדשתי בתוך ב"י וכתיב התם הבדלו מתוך העדה ואתי' עדה עדה מה להלן עשרה אף כאן עשרה, עיי"ש · ומעתה קשה הא מפורש דצריך עשרה למנין והאיך עלה על דעת חכמים לצרף קטן שאין בכלל מצות מה"ת ואינו בכלל עדה ? וביותר צריכין להקשות על רבותינו שבמערב שהוא במס' סופרים פ"י שידעו מדרש הנ"ל ובכ"ז אמרו על סמך בעלמא שאומרי' ברכו וקדושה בשבעה ויש אומרי' גם בששה עיי"ש ? ועוד צריכין להבין למה עלה על דעת השואל ברשב"א שהבאתי לשאול אם מצרפי' שני קטני', ולמה לא שאל ג"כ על שלשה ועל ארבעה כדעת רבותינו שבמערב ?

ולע"ד לומר שלא עלה על דעת רבותינו שבמערב לחלוק על דברי חכז"ל שדרשו מקרא שצריכין עשרה גדולי' שהם עדה, רק הם אמרו יען דבכל התורה אזלי' בתר הרוב, א"כ מן הרוב שהם ששה וארבע קטנים די לקרא אותם בשם עדה, ויש סוברי' שטוב שיהי' הגדולי' הרוב בהיכר והם שבעה ודי בזה לומר שאותן שבעה גדולים אם שלשה קטנים שהם עשרה בשם עדה יחשבו, ועל אדני הרוב הי' בנוי הסמך שמלאו ולכן אמרו ששה או שבעה, וכוונתם בצירוף הקטנים ויען כי החכמי' לא הודו לדבריהם לכן אמרו שאין מצרפי' שלשה, ומזה בא שעלה על דעת השואל לשאול

לשאול אם יש לסמוך לכה"פ לצרף שנים, וע"ז הורה הרשב"א שגם אחד אין מצטרף כאשר הלכה פסוקה היא שצריכין עשרה גדולים דוקא, ואין כאן מקום לסברת הרוב · ומעתה אומן המקילין יש להם על מה לסמוך יען דרבותינו שבמערב סוברי' שיכולין לצרף ארבע ושלשה, ודעת השואל כמשו' הרשב"א לצרף שנים, א"כ דעת המקילין שבשעת הדחק יש לסמוך לצירוף אחד :

ואמרתי סמך לדבריהם מג' מקומות, הפוסקי' מסופקים כיון שאין אומרי' בשבת שום תחנה והקשה למה מברכין מקשה לילד ה' ישמור אותם, בשבת וכן מברכין חולה? ונותנין טעם יען שתינוק והעובר זכאי ויכריע לכף זכות · והקשה במג"א באו"ח סי' רפ"ח הא קטני' אין נכנסי' למנין ? עיי"ש ובמחה"ש · ולע"ד שמקור המנהג על סמך מאמרם ב"ק פ"ג ללמדך שאין שכינה שורה בישראל פחות וכו' והיתה אשה מעוברת ונכנס בה כלב והפילה ונמצא גורם לשכינה שתסתלק מישראל, עיי"ש . א"כ חזינן שהולד כשיצא לאויר העולם נכנס במנין ומכריע לכף זכות, ומיושב קושית המג"א ומנהג ישראל תורה היא · וכעין מאמר הנ"ל מצינו מאמר בסנהדרין ק"ו ע"ב קטן מאימתי בא לעוה"ב משעה שאומר אמן יש"ר · ופלא על הרמ"א באו"ח סי' קכ"ד שכתב זה בשם כלבו ונעלם ממנו שהוא גמרא !

סמך ב' למקילין הן לצרפו לענין עשרה והן לקרה"ת בחול מצאתי בתשובת אור זרוע סי' תשנ"ב שמסיק אחר ראיות שונות ממשנה וגמרא וברייתא שקטן אפי' לא הגיע לחנוך אין בידינו לפוסלו למנין שלשה כדתנן מגלה כ"ד קטן קורא בתורה, ומכ"ש קטן שהגיע לחנוך שקורא את המגלה אפי' לכתחלה להוציא אחרים, כי כל מצוה שחיובה רק מדרבנן קטן שהגיע לחנוך מוציא את הרבים וכן בהלל ובנר חנוכה, עיי"ש שהאריך בזה · והגם כי מצאתי בס' קהלת יעקב סי' רע"ט שמביא מבעל גנת ורדים שחולק עליו וסובר שבקה"ת אין מוציא קטן אחרים י"ח, בין כך חזי' שהמקילין לצרף קטן בין לתפלה ובין לקרה"ת יש להם על מה לסמוך, וכן משמעות משנה מגלה הנ"ל שתפלה וקדושה וקרה"ת דין אחד להם :

ואמרתי מדעתי לחזק הסברא שאם מצרפין קטן לקדיש קדושה וברכו בוודאי יותר מוסבר לצרפו גם לקרה"ת ע"פ סברת הטו"ז ביו"ד סי' א' ואו"ח סי' ח' שכתב שמצד החיוב וסברא יכול בר ישראל לברך בכל עת ובכל שעה איזה ברכה שירצה שקדשנו במצותיו וצונו על זאת, או על זאת, רק שלא יהי' ענין הברכות קל בעיני הבריות · לטוב וישר מצאו לברך על כל מצוה ומצוה במקומה ובעתו ולא יברך בשוק וברחוב בעת שיעלה על דעתו לברך · ובזה מיישב מנהגינו התן מארס והרב מברך ברכת ארוסין, יען דהרב אינו מברך על אותו ארוסין דוקא אלא על איסור עריות שנאסר לנו מנותן התורה ית"ש · עיי"ש היטב ואע"פ שאין זה לשונו זה כוונתו · ולפ"ז אם אחד ירצה לילך לבהכ"נ ביום בו"ה לקרות הפרשה מתוך הס"ת בכוונה אין שום איסור בדבר, ואם מברך ברכת התורה על נתינת התורה אין עושה שום איסור לפי סברת הטו"ז ואם שמוסיף ואומר ברכו וכו' הא הכן אזלי' לדעת המקילין לומר ברכו בצירוף קטן וא"כ שפיר יש לצרפו גם לקרה"ת · ועתה אני אומר מה הוא בשעת הדחק בצירוף קטן לסמוך על המקילין והוא בעיר שהם מתי מספר, ולפעמים בימות השבוע שהעם טרודין על המחיה ועל הכלכלה בשוק ובשדה ואין באים לבהכ"נ בימות החול כולם, היום באו אלו ולמחר אלו, ואז אם פעם אחת ושתי' לא יהי' מנין עשרה בבהכ"נ אז אותן שרגילין לבא לא יבאו, כאשר יאמרו כי לחנם ילכו כאשר גם שם לא יהי' מנין, ויען כי התפלה בציבור ובבהכ"נ שהוא מקדש מעט הוא ענין גדול כמ"ש

בשעה

ואין לו אב ואם (כד) במקום אחר אז נקרא תושב (כה) אבל אם יש לו אב או

בשעה שבא הקב"ה לבהכ"נ ולא מצא עשרה כועס, ור"א שחרר עבדו והשלימו לעשרה ועבר על עשה דלעולם בהם תעבודו כדי לקיים מצוה דרבים אף שתפלה בציבור הוא דרבנן וחכז"ל סמכו המ"ע ונקדשתי על תפלה בציבור כשאומרים קדושה (עיי' מ"ש לעיל בת"מ סי' א'), זה נקרא שעת הדחק ומותר לסמוך על המקילין, אך כשיש בעיר מנין ושם מקדישין שם שמים ברבים ורק יחידי' מתאספי' במקום אחר לתפלה מאיזה טעם, בוודאי אין טעם למקילין לצרף קטן כנלע"ד · כ"ד ידידו הדו"ש :

הק' שלמהרשיק

(כד) אב ואם ביו"ד סי' שע"ט כתב כשמברכין ברכת המזון בבית האבל אומר ברכה רביעית בנוסח זו וכו' כתב בבה"ג שלא ראה נוהגין להוסיף ברכה זו, ובברכ"י כתב שראה שנוהגין לאמרה וכן כתב בתשובה מאהבה שהגאון נוב"י כשהי' אבל אמר הנוסח, ובעל כרם שלמה מביא הנוסח מנוב"י ע"פ דקדוק הלשון וז"ל : בא"י אמ"ה האל אבינו מלכנו אדירנו בוראנו גואלינו יוצרינו קדושינו קדוש יעקב רועינו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל אל בכל יום ויום הוא הטיב הוא מטיב הוא ייטיב לנו, אל אמת שופט צדק לוקח נפשות במשפט שליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט, ואנחנו עמו ועבדיו, ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו, גודר פרצות ישראל הוא יגדור הפרצה הזאת מעלינו ומעל אבל זה לחיים ולשלום, הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמול עלינו לעד לחן לחסד ולרחמים ולריוח הצלה והצלחה וכו', עכ"ל :

(כה) תושב שלום וברכת חתימה טובה לידידי הרב המופלג בתורה ויראה טהורה, ארון ושנון, זית רענן, מו"ה יצחק צבי פריעדמאן מורה הש"ס בק"ק ערדו בענע יע"ה :

אחדש"ת הנני להשיב על שאלתו במקומו שיש הרבה כהנים ורוב בעלי בהכ"נ הם כהני' אשר בני היישוב מכבדין אותן תמיד בראשון לתורה, וכהן אחר קנה מצות ביום ה' ואינו רוצה לעלות לתורה באשר עלה ביום ב', אם גם עליו החיוב מוטל לקרא לכהן ראשון או לא כמו שאינו מוטל על ת"ח לנהוג כבוד בקימה לפני ת"ח אם שניהם שווים, ומעכ"ת האריך לכאן ולכאן ודעתו לומר בסברות ובדמיונות שהכהן אינו מחויב לקרא לכהן אחר, וביקש ממני להודיעו דעתי · והנלע"ד דהנה בגיטין נ"ט אמרו אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון וכו' וכ' הברטנורא ותוס' יו"ט שהפירוש מפני דרכי שלום הוא יען דמה"ת יכול הכהן לתת רשות למי שירצה · ומפני דרכי שלום אמרו שיקרא הוא ראשון שלא יתנו לאנצוי דלומר מפני מה הרשה לזה ולא לאחר עיי"ש :

ועלה במחשבה לפני לומר פירוש אחר, דהנה במשנה סוף הוריות אמרו כהן קודם ללוי · לוי קודם לישראל וכו' אימתי בזמן שכולן שוין אבל אם הי' ממזר ת"ח וכהן גדול ע"ה ממזר ת"ח קודם לכהן גדול ע"ה, עיי"ש · ומעתה מצד הדין אין החיוב על הת"ח שיתן הקדימה לכהן ע"ה, רק שלא יתנו לאנצוי ולבזות הכהן ע"ה תיקנו שהכהן קורא ראשון אע"פ שהוא ע"ה ואחריו

או אם (כב) אינו נקרא תושב אפילו אם מגדלו בתורת צדקה מכ"ש אם הוא אצלו בשכר • השם יתברך ינחם אבילי ישראל

(כב) או אם הרמ"א בסי' שס"ג כתב נוהגין לתת מעפר ארץ ישראל בקבר, ומצאתי בהג"מ לרמב"ם מלכים פ"ה בשם ירושלמי כתובות ראו ארונות שהביאו מחו"ל אמרו מה הועילו אלו וכו' כיון שמגיעי' לארץ ישראל הי' נוטלין עפר גוש ומניחין על ארונו דכתיב וכפר אדמתו עמו, מכאן נראה סמך להניח עפר א"י על המת אע"ג דירושלמי מיירי בנקברין בא"י, עיי"ש: אבילי

תולדות מנחם

ואחריו וכו', ועיי' בס' קנה חכמה בסופו ובמג"א סי' קנ"ו · ומעתה נחזי לפי הפירוש שמה"ת יכול הכהן ליתן רשות לאיזה מישראל שירצה ורק מפני דרכי שלום שלא ליתי לאנצויי ולומר מפני מה הרשה לזה ולא לזה, א"כ בנידון דידן במקום שרוב באי בהכ"נ הם כהנים יש לומר שנשאר הדבר ע"פ עיקר הדין שמה"ת יכול הכהן ליתן רשות למי שירצה · ולפי פירוש השני שאם הישראל ת"ח והכהן ע"ה הישראל קודם ורק שלא לבזות הכהנים תיקנו שיהי' גם כהן ע"ה קודם, א"כ במקום שהכהן בעצמו קורא את הישראל לית כאן בזיון לכהנים :

ומעתה אני אומר הנה יש הרבה מן הפוסקים דסוברי' שהחיוב מן וקדשתו הוא רק על הציבור אך במקום שאחד קונה מצות בממון ליכא עליו החיוב כמ"ש במג"א סי' קל"ה סק"ז, ועוד הא המג"א בסי' ר"א סק"ד אחר שהאריך בשיטת הראשונים אי וקדשתו הוא דאורייי' או אסמכתא בעלמא מסיק מיהו אם הכהן רוצה לחלוק כבוד לאחר רשאי עיי"ש, ועוד הא הכהנים הם מקבלין את כבוד הקריאה לתורה ראשון מן הישראלים פעמים בשבוע ובחודש, וגם הם מחויבי' לקיים גדול כבוד הבריות וגדול השלום ורוצים לכבד גם לוים וישראלים כמאמרם איזה מכובד המכבד את הבריות, לזאת בתורה הורה שהכהן יכול לחלוק כבוד לישראל והוא מוחל על כבודו, ואם הוא מוחל הכהנים בכלל מוחלי', וזה פשוט וברור לע"ד, ועיי' בסי' שאח"ז . ומה שרצה מעכ"ת כי' לומר בדרך פלפול שזה תלי' בדין אי הכהנים שלוחי דרחמנא הם או שלוחי דידן . בימי בחרותי שמעתי ממורי הגאון דק"ק אונגווואר יחי' (מאז מורי הלך לעולמו ועודנו חי) לתרץ קושית התוס' שיש נפקותא גם בזמנינו ע"פ שיטת המרדכי הובא בש"ך יו"ד סי' רס"ט שיש נפקותא בין תשמיש קדושה לתשמיש מצוה דתשמישי קדושה מעלין בקודש ולא מורידין אך בתשמיש מצוה מורידין ; ותשמיש מצוה הוא שנעשה למצוה והוא גם לצורך בני אדם כגון נר דבהכ"נ וכן טסים שעל הס"ת שנעשה לצורך בני אדם לסימן שלא יטעו להוציא אחרת · והנה בריש יומא אמרו אירע פסול בכה"ג ומינוי אחר תחתיו ראשון חוזר לעבודתו, השני לא משמש לא בכ"ג ולא בכהן הדיוט, בכה"ג לא משום איבה, בכהן הדיוט לא משום דמעלין בקודש ולא מורידין · אך הא תינח אי אמרי' כהנים שלוחי דרחמנא והוא תשמיש קדושה שנשמש לצורך גבוה, אז שפיר אמרי' אין הכהן משמש בכהן הדיוט משום שבקודש מעלין ולא מורידין, אך אי אומרים שהם שלוחי דידן א"כ דינם כדין תשמיש מצוה, א"כ שוב יכול לשמש בכהן הדיוט, יען דבתשמיש מצוה אמרי' מורידין, ומעתה יש נפקותא אם הם שלוחי דרחמנא או דידן ודו"ק :

ידידו הש"ת · הק' שלמהרשיק
וירושלים

ישראל (כג) בנחומין ציון וירושלים (כו) (כג) אבילי ישראל הרמ"א ביו"ד סי' שנ"ט
אמן כתב מנהג לשפוך כל
מים שאובים שבשכונת המת · בב"י כתב בשם הכלבו ב' טעמי' א' שידעו שיש מת שם ולא יצטרך לומר בפה ויהי' מוציא דבה · טעם ב' שהי' בקבלה שמלאך המות מטיל טיפת שם המות במים, ורמז לדבר ותמת שם מרים ולא הי' מים לעדה לשתות :

תולדות מנחם

(כו) וירושלים יוסיף ה' לרחם עלינו ועל ציון וירושלים בימינו וביתי מר ידידי הרב המאור הגדול, צדיק תמים, מוכתר במדעים כקש"ת מו"ה יוסף הלוי אונגאר יחי' רב בק"ק פישטיאן והגליל יע"א :

מ"ש מע"כ ידידי ני' שלכן כתב המחבר הגאון ר' אייזיק טירנוי ז"ל שאחר אסרו חג נופלין לאפוקי מדעת חכמי הספרדים שאין אומרי' תחנון כל זין ימים אחר חג השבועית הואיל והן תשלומין דיו"ט לענין חגיגה וראי' : הנה כזה כתב המג"א בסי' קל"א שמטעם זה אין נופלין שבעה ימים אחר שבועות · והנה קבלה בידינו שקל"ב ימים בשנה כמספר לקב אין אומרי' תחנון, ובמקום אחר (עיי' בחלק ב' מנהג סוכת סי' מ') אמרתי שע"פ חשבון הימים שאנו אומרים תחנון ואין אנו אומרי' אי אפשר לברר המספר לקב רק אם נאמר שמנהג הספרדי' נכון, ועיי' פסקי תוס' סוף מ"ק שראבי"ה לא אמר צדוק הדין כל שבעה ימי' אחר עצרת דיש לו תשלומין · ומה שרצה מעכ"ת לומר על מה שכתבתי בספרי (ח"ב מנהג תשרי בת"א סי' כ') שדברי הטו"ז בסי' תקפ"א מס"ח שמי שרגיל להתפלל או לעשות איזה מצוה ואינו עושה אותה נענש ע"ז מפורשים בפסיקתא ובש"ס ברכות נ"ה, שאמרו שם ג' דברים מקצרין ימיו של אדם ואחד מי שנתנו לו לברך וכו', ותמהתי שהמחבר לא הביא דין זה, וכתב מעלתו ני' שמביא בסעי' ג' בסי' רע"ו · הנה טעות הדפוס הוא שם, ואני כתבתי שהרמב"ם לא הביא דין זה ? ומאז זכיתי לס' כרם שלמה על או"ח והקשה ג"כ למה לא מביא הרמב"ם דין זה ושם מברר המחבר שבסעודת מצוה יכול הרב למחול על כבודו שיברך אבל בהמ"ז והוא בכלל והברכה מברך ויהי' מסייע לזכות את נשמת אבי האבל, עיי"ש :

ולע"ד לומר טעם למה לא מביא הרמב"ם האי דין · דהנה בטור יו"ד סי' כ"ח כתב אם עמד א' לכסות וקדם אחר וכסה חייב ליתן לו י' זהובי', ומיהו אם עמד אחד לקרות בתורה ועמד אחר תחתיו אין לחייבו יוד זהובי', דבקריאה כולם חייבין זה כמו זה (וכתב בד"מ שם אפי' קרא החזן לאחד והקדימו שני אין לראשון עליו כלום) ואפי' כהן ועמי הארץ ישראל תחתיו אין לחייבו ביוד זהובי', והא דאמרי' וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון, אסמכתא בעלמא היא ולא גבינן מיני' בכי' דינא (וזה המקור מה שנהגו בפי העולם שאם מכבדין אחד בברכת הזימון בשלשה שנותנין לו ארבעים זהובים. יען דאם קדם אחר וחטף מיני' מחויב בקנס לו בעד כל ברכה יוד זהובי'), ועוד הכא אפי' תפס מיני' מפקינן מיני' דכיון דענה אמן הא אמרי' בברכות כ"ג ע"ב גדול העונה אמן יותר מן המברך עיי"ש בטור יו"ד ובמג"א סי' ר"א ובחיי בשלח שהעונה גדול, משום שהוא עד השני עם העד המברך, ואין קיום העדות

רק בעד שני · ומעתה אני אומר אם אמרי' גדול אמן · העתקתי (כז) מתשובת (כח) ·
העונה אמן יותר מן המברך א"כ איך נאמר מהר"ם
מי שנתנו לו כוס לברך או תפלה להתפלל נענש ע"ז, הא הוא שומע בכוונה ועונה אמן שהוא גדול? ועיי' במג"א ס"ס ר"א מ"ש בזה · ומעתה אני אומר הרמב"ם בפ"א מברכות סי' י"ג מביא הדין שהשומע עונה אמן על כל ברכה ששומע, ומשמעות דבריו (עיי"ש בהג"מ) שקאי על התפלות שהש"ץ מתפלל והוא עונה אמן, ואם אין גדול העונה אמן מן המברך בכ"ז הם במדרגה אחת, ולכן לא מביא המאמר הנ"ל ג' דברי' מקצרי' וכו', כנלע"ד :

ואגב אני אומר ליישב קושית הנוב"י מה"ת או"ח סי' צ"ד שמקשה למה לא מביא הטור ומחבר הדין חייב אדם לקבל פני רבו ברגל? עיי"ש שמסיק בזמן הזה שאין עולין לרגל אינו מצד הדין ורק מן המוסר · ולע"ד דבריו דחוקים, וכי מה שהוא מצד המוסר אין לו מבוא בש"ע? ולע"ד לומר דלק"מ יען דכתב הטור ומחבר באו"ח סי' תכ"ט שהחיוב לדרוש ה' חג בחג (ועיי' במג"א שם ועיי' מ"ש בחלק ג' במנהג סוכת בת"א סי' ט') וא"כ כל אדם מחויב לבא לפני רבו לשמוע ה' חג בחג, ממילא אין צריך שוב להביא המאמר מחויב לקבל פני רבו ברגל כנלע"ד · כ"ד ידידו מוקירו הדש"ת : הק' שלמהרשיק

(כז) רב ברכות ושובע שמחות לאהובי אחי כבני הרב הגדול המופלג בתורה וביראה טהורה כקש"ת מו"ה מאיר שטיין ני' רב בק"ק ט' ס' מיקלאש יע"א :

מעשה שבא לידך ביום ה' העבר שאחד שהי' תוך שבעה על אחותו והי' לו יאהרצייט בימי אבלו והלך ובא לבהכ"נ בלי שאלת חכם, וכאשר ראית אותו בבהכ"נ לא אמרת דבר יען כי דעת המחבר ביו"ד סי' שצ"ג שיש נוהגין לילך לבהכ"נ ביום שקורין בתורה, והגם כי הרמ"א כתב שעכשיו נוהגין שלא לילך לבהכ"נ, בכ"ז גם החכמת אדם במצבת משה ס"ח כתב במקום שא"א לקבץ מנין בבית אבל ויתבטל עי"ז מקדיש וברכו למה לא ילך לבהכ"נ כשם שהתירו לו לילך למשא ומתן בדבר האבוד, ואמרת לפ"ז כ"ש ביום שיש בו יאהרצייט שהוא מחויב ע"פ הדין והמנהג וע"פ הגדר לומר קדיש, וכיון שא"א לקבץ מנין בביתו הוי דבר האבוד שאין אבלות דוחה אותו, כמו בדין אונן בימי הספירה שפסק הנוב"י מה"ק או"ח סי' כ"ז שיברך ויספור, יען דמצוה הנוהגת בזמן חביבה מצוה בשעתה שאין אבלות דוחה אותה, וכעין שפסק בעבודת הגרשוני באונן שיש לו יאהרצייט אם יש מתעסקים אחרים, או שאין מוטל עליו לקברו, מי שהורה לו שילך לבהכ"נ לומר קדיש לא הפסיד :

אך הש"ץ זקן ורגיל לא שאל את הרב וקרא אותו לתורה, ועלה בדעתך שגם בזה כיון שעלה לא ירד, כעין שפסקו האחרוני' בכהן אונן שאסור לישא את כפיו ואפי' הי' בבהכ"נ בעת שקראו הכהנים לא יעלה, ואם עלה לא ירד · ועלה בדעתך לומר הגם כי חכז"ל דרשו מקרא שאבל לא ילמוד תורה המשמח הלב, בכ"ז צריכין לחקור, וכי אסרו חכז"ל שאבל לא ישמע דברי תורה? ומעשה בכל יום שלומדין תורה בבית אבל והוא שומע ושותק, ומעשה בכל יום שקוראי' בתורה בבית אבל · ועוד הא בכרם שלמה ליו"ד בסי' שפ"ז מביא מפוסקים אחרוני' אבל תוך שבעה מותר לקרות שמו"ת בע"ש אחר חצות אף שיש לו זמן בשבת וגם יש לו תשלומין · ומעתה צלית לומר מה בכך שעלה לתורה ושומע הפסוקים אשר הי' שומע אף אלו לא הי' מן הקרואים

הקרואים, ואי משום שמברך הא בלא"ה מברך ברכת התורה ושאר ברכות שהם מחובת היום, ובפרט לפי סברת הטו"ז ביו"ד סי' א' שיש יכולת ביד כל אדם לברך כל ברכה וברכה אשר קדשנו במצותיו רק חכז"ל קבעו הברכה בשעתו ובמקומו, וא"כ ביאהרצייט שעליו החיוב מצד המנהג והנדר לעלות לתורה במקום שאפשר והוא אחד מתיקונים שהבן עושה לאבותיו, א"כ אין לך חובת היום יותר מזה וכיון שעלה לא ירד · ורצית להעמיד הכוונה בדברי המחבר ביו"ד סי' שפ"ד שכתב אם אין בבהכ"נ כהן אחר אסור לו לעלות ולקרות בתורה, ודקדקת כפל הלשון הול"ל אסור לו לעלות? אך יען דבזמניהם שאותו שעלה הי' ג"כ קורא הפרשה, וכיון שאסור ללמוד תנ"ך המשמח הלב שפיר אמרו שלא יעלה ויקרא, משא"כ בזמנינו שאין קורא הפרשה אפי' מי שהוא בקי כדי שלא לבייש את שאינו בקי, א"כ העולה לתורה הוא רק השומע, וא"כ במה שעלה אין בו תוספת שמחה בלב מאלו הי' רק מן השומעים בכוונה, וא"כ יש לומר שהעולה הוא רק כאלו עושה איזה תשמיש של מצוה והגבה וגלילה מותר לאבל כמ"ש בטו"ז שם, ומכח זה הסכמת לשתוק כיון שעלה לא ירד, ובקשתי לשמוע דעתי בזה: הנה כל דבריך בהשכל ובדעת חכמים נאמרים, ואין לי בזה רק להסביר ולהוסיף על דבריך דברי טעם ע"פ מקורם:

בש"ס מ"ק כ"א דרשו מקרא שאבל אסור בת"ת דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב·

והנה דבריהם צריכין ביאור מספיק, דלאכל ולשתות מותר לאבל, אדרבא החיוב ליתן לו יין לנחם אותו, ובו ג"כ כתיב ויין ישמח וגו'? וצריכין לומר בוודאי מותר לאכל להתענג להשיב נפש ולחזק הלב שנשבר מיגונו, אך חכז"ל חששו שאם יעיין בתנ"ך ובהלכה יבא לעומק העיון וישכח על אבלו לגמרי כמ"ש המשורר הקדוש: לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי, לכן משום לא פלוג אסרו ת"ת לגמרי, ואין לחוש שישב בטל, יען דמותר לו ללמוד דברים הרעים בירמי' ואיוב וה' אבלות וכדומה · וכעין זה כתב בשו"ת חכם צבי סי' ק' באחד שהי' רגיל ללמוד משניות בע"פ ומתה לו אשתו בפסח והורה שמותר לחזור המשניות בע"פ בכל המועד, אע"פ דקיי"ל דברי' שבליבעא נוהג, הא דאין לך דבר האבוד גדול מזה, שאם לא יחזור ישכח, ב' דהא דאסור לאבל ללמוד תורה משום שאפשר לעסוק בדברי' שאין משמחין כגון איוב ודיני אבלות וכיוצא אבל ברגל דאין נכון ללמוד דברי' הרעים יש להקל שילמוד גם דברים המשמחי' את הלב, עיי"ש ·

ומעתה בנידון שלנו מאחר שכבר בא לבהכ"נ כדי לומר קדיש והחיוב רמי' עליו מצד הנדר והמנהג לומר קדיש ולעלות לתורה ביומו, והכל יודעי' שהוא יום שמת בו אביו או אמו, והוא ע"ה שא"א לו לעסוק בתורת אבל, ואין סיפוק בידו לעשות תיקון אחר נשמת הוריו רק לומר קדיש או לשמוע הפרשה ולומר ברכו על התורה ועל העבודה, א"כ אין לך דבר האבוד יותר מזה ושפיר אמרת, כיון שעלה לא ירד ·

ולי יש דרך חדש בזה, דהנה הסכמות האחרונים ע"פ המקובל שתכלית היאהרצייט הוא בשני פנים, א' משום כבוד אב ואם, להעלות נשמתם ע"י תורה עבודה וגמ"ח; ב' יום שמת בו אב ואם הוא סכנ' לבני', דאיתרע מזלם ביום הזה (עיי' מ"ש לעיל בת"מ סי' ע') ולהסיר הסכנ' יושבין בתענית ועוסקי' בתורה ובתפלה ביום הזה, ומעתה לב הבן בדאגה ובתוגה מחשש סכנה, והמירא סכנתא מאיסורא הוא כלל גדול בתורת משה, ב' מצות כבוד אב ואם בחיים ובמות הוא מצוה רבה, ג' לומר קדיש ולעלות לתורה ביום שמת בו אב ואם הוא בתורת נדר בחקי ישראל, וא"כ הנדר הוא מה"ת, וא"כ

הן

הן בתורת נדר והן בתורת כבוד אב ואם הוא מחויב במצות היום לומר קדיש ולעלות לתורה, ועיי' בפ"ת ליו"ד סי' שצ"ט שמביא משו"ת אם דת שהתיר לאבל תוך זין בש"ע לעלות לתורה יען דשמחת הרגל הוא דאורייתא ואבלות דרבנן אינו דוחה הדאורייתא, נוסף ע"ז חשש סכנה שאמרתי, וא"כ בתורה עשית שלא מחית שבא לבה"כ, וגם שעלה לתורה לא אמרת שירד · ויש שהביא עוד ראי' קלת במה שהעלה להלכה בח"א הכ"ל סי' ז' שאפי' מלאכה גמורה בדבר האבוד כגון שאם יש לאחד איזה דבר לתקן והוא דבר האבוד ואין שום אומן היודע לתקן זולתו, דמותר לאבל לעשותו כדי שלא יפסיד חברו, עיי"ש, וא"כ כפי המקובל האבות מצפים לתיקון הבנים ע"י מצות ומעש"ט שהם עושים ומברכי' את ה' ברבים, ואין לך דבר האבוד יותר מזה (עיי' בסי' שאח"ז) :

אך דע, אהובי בני, שהקדמונים ז"ל בהשכל ובדעת אמרו שנוהגין עכשיו שהאבל אינו הולך לבהכ"נ והחמירו במקום שסי' מן החיוב להקל, באשר ראו ברוח קדשם שעי"ז תתבטל האבלות לגמרי אצל ההמון, ולא רצו לפתוח פתח לקלי הדעת, והם אמרו והם אמרו, הם אמרו לישב בדד ולדום ולא יאמרו קדיש וברכו, בכדי שלא תשתכח תורת אבל, וזכות זה יועיל לנשמת ההולכים, באשר בניהם אחריהם שומעים לקול החכמים, וכל ישראל יואלין ויושבין ביד רמ"א, הוא האיש אשר ברח וינע לקיים הדת ע"י גדרים וסייגים, וד"ל · כ"ד חמיך המברך אותך בברכת התורה ובברכת החיים והשלום לך וליונתי תמתי מחברתך הצנועה מרת טויבה תחי' לאוי"ט ·

הק' שלמהרשיק

(כח) מתשובת קול ששון וקול שמחה למר דודי הרבני החסיד המופלג בתורה ומפורסים לשם ולתפארת כקש"ת מו"ה מרדכי גרינוואלד נ"י

מה שכתב לי במנהג שנוהגין שלא לעשות חתונה בסוף החודש שמביא המחבר ביו"ד סי' קע"ע אם הכוונה בסוף החודש דוקא אסור לעשות או שההקפדה היא במילוי הלבנה והאריך בזה, הנה מלשון המחבר ביו"ד משמע דוקא במילוי הלבנה, וא"כ אין לעשות נשואין לא בתחלת החודש ולא בסוף החודש רק בי"ד ימים האמצעים, אך מלשון הרמ"א באע"ה סי' ד' משמע שדוקא בתחלת החודש צריכין לעשות, ואין ההקפדה על מילוי הלבנה, והנה הפמ"י בק"א לכתובות סי' א' כתב שאין לדחות בשביל זה הנשואין, ומכ"ש לעשות חופת נדה, ואין להקפיד עיי"ש · ובס' המקנה הקשה על הרמ"א לשיטתו למה הוצרך לומר בה' ת"ב שאין נושאין מי"ז בתמוז ואילך כיון שהוא סוף חודש בלא"ה ? ותירוץ לפי מ"ש המג"א בסי' ת"ן בשם הרמ"א בתשובה שכתב לכן כתבתי והטעם נהגו ולא כתבתי וכן נוהגין, יען שזה מנהג שנהגו הטעם מעלמם ואין לו שורש ויסוד עיי"ש ·

ולע"ד לדחות קושית המקנה, יען שמי"ז בתמוז ואילך אינו עוד סוף החודש, והרמ"א כתב שהטעם מקפידין בסוף החודש דוקא, היי' ימים האחרוני' של החודש, ויש לומר שהטעם קיבלו זאת מקדמונים שהקפידו ע"ז מאיזה טעם נסתר כמ"ש בתיקוני זוהר תיקוני ס"ט · ושמעתי בזה טעם ע"פ המדרש ואתחנן כל מה שברא הקב"ה ברא בזוגות, שמים וארץ זוגות, חמה ולבנה זוגות · איש ואשה זוגות · אבל הוא ית"ש יחיד בעולמו · ביארתי הכוונה, דע"י השמים והארץ גדלים הפירות להחיות בהם נפש כל חי, וכן גדלים פרי הארץ ע"י השמש והלבנה, ויש פירות שהשמש מבשלתן ויש פירות שהלבנה מבשלתן, כמ"ש וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים (עיי' רש"י

וזאת

מהר"ם (כט)מינץ סג"ל אלה (ל) וכל התקנות (לא) שתיקן (לב) זכרונו (לג) לברכה

תולדות מנחם

וזאת הברכה פסוק י"ד,) ויש פירות שצריכין לשמש ולירח בשוה, ובעת שלא נראית הלבנה או השמש בגבורתה, אין מתבשלין הפירות יפה יפה, ואין בהם טעם וריח בחסור כח השמש או כח הירח לכן הקדמוני' ברוח קדשם ובעין השגתם ידעו והבינו, שהזיווג של האיש והאשה יותר טוב בעת אשר הזוגות של השמש והירח קשורים זה בזה ומשפיעים זה לזה, ומי בא בסודם? מי האיש שחקר את חקי הטבע? אם השמש והירח משפיעים מכחם על הדשאים והפרחים מדוע לא נאמין שהזיווג של האיש והאשה יותר מוכשר בעת שהשמש והירח עומדים בגבורתם? ועיי' בברכ"י או"ח סי' תכ"ו שכתב יורדי הים אין מפליגין בספינה עד ה' ימים לחדוש הלבנה ואין מקיזין דם סמוך לחדושה · א"כ רואין שהי' להם קבלה שאז הזמן גורם · בוודאי כל המקפיד מצד ניחוש עובר על תמים תהי' וגו' ואין להקפיד במקום שיש לחוש לחופת נדה וכדומה, אך אנו מחוייבין להאמין שהקדמונים שנהגו באיזה דבר, לא שהי' להם איזה דרש או מצד המוסר או מצד בריאות הגוף או לאיזה גדר וסייג, ובאורך הגלות נשכח המקור, לך לא בחנם אמרו החוקרים שהפשתן במשרה לוקה בחדוש הלבנה! ומצאתי בשם תשו' הרמב"ן סי' רפ"ג מה שנהגו שאין נושאין נשים אלא במילוי הלבנה אינו ניחוש אלא סי' טוב שיהא הזיווג במילואו ולא בחסרון · עיי' לקמן סי' ל"א):

ומה שכתב מע"כ דודי נ"י למה אבל מקדש הלבנה תוך שבעה כמבואר במג"א תכ"ו לפי שהוא עוברת ולמה לא יעלה לתורה ביום שיש לו יאהרצייט שהוא ג"כ מצוה עוברת? לענ"ד יש לחלק בזה א' הא ארבע ימים בשבוע הם שאין קוראין בתורה וכי כל יאהרצייט קורא בתורה? ב' הא אבל שומע הפרשה בכוונה ועונה אמן, וגדול השומע יותר מן המברך, ג' הא אפשר לאבל לעסוק בתורה בדברים המותרים כגון ה' אבלות ופרק אלו מגלחין וכיוצא בזה, וזכות אותו תורה היא לעילוי נשמת אבותיו, כנלענ"ד · (עיי' גשי' שלפני זה)· כ"ד בן בת אחותו הדש"ת ·

הק' שלמהרשיק

(כט) מהר"ם אעתיק כאן מ"ש למרן הגאון החסיד זיע"א ועיי' תשובת מהר"ם שיק ליו"ד סי' קס"ו מה שהשיב על דברי, וזה לשוני אשר כתבתי: רוב עוז ושלום לאמ"ו

שאר בשרי הרב הגאון הגדול, צדיק יסוד עולם סיני ועוקר הרים, ארי שבחבורה ראש גלותא,

כקש"ת מו"ה משה שיק רב אב"ד ור"מ בק"ק חוסט והגלילות יע"א:

אחדש"ת ונשיקת ידים באתי להציע לפני מע"כ אמ"ו הדר"ג הרהורי תורה בדבר הלכה ואגדה,

ואחר הסדר מצאתי הערות במספר עשרה, ואלו הן:

(א') בחולין ק"ו אמרו מים הראשונים האכילו בשר חזיר וכו' פירוש רש"י שהי' חנוני ישראל מוכר בשר שחוטה לישראל ומבשל ומאכילו, וכשעכו"ם בא בחנותו מאכילו נבלות, ובא יהודי אחד לאכול ולא נטל ידיו וכסבר שהוא עכו"ם והאכילו בשר חזיר עכ"ל · מקור המאמר הוא בתנחומא בלק, וז"ל! מעשה בשעת השמד בחנוני ישראל שהי' מבשל בשר טהור ובשר חזיר, ומוכר שלא ירגישו בו שהוא יהודי, וכן הי' מנהגו כל מי שנכנס לחנות שלו ולא נטל ידיו

ידע

ידע שהוא גוי ונתן לפניו בשר חזיר וכל מי שנטל ידיו ומברך ידע שהוא ישראל ומאכילו בשר טהור, פעם א' נכנס יהודי לאכול שם ולא נטל ידיו והי' סבר שהוא גוי ונתן לפניו בשר חזיר אכל ולא ברך וכו' אמר לו בצנעה יהודי אני ונתת לי בשר חזיר אמר לו וכו' כשראיתי שאכלת לבא נטילת ידים ובלא ברכה הייתי סבר שאתה גוי, מכאן שנו חכמים מים ראשונים האכילו בשר חזיר, עכ"ל המדרש · הנה מפורש במדרש שמכר בשר חזיר שלא ירגישו בו שהוא יהודי, ולהסיר החשד מעצמו שמילדי העברים הוא הי' מעוור עיני העמים ומכר בשר חזיר שידעו שהוא תועבה בעיני היהודים מה שלא הי' משיג אלו הי' מבשל ומוכר סתם דברים האסורים כמו חלב נבלה וטרפה שלא מינכר שהוא תועבה לישראל, וכן מורה לשון המדרש שדוקא חזיר בישל ומכר, ומבשר נבלה וטרפה לא מוזכר במעשה שהי', וא"כ קשה על רש"י בחולין שכתב וכשעכו"ם לא מאכילו נבלות?

(ב') המרש"א הקשה על רש"י שפתח בנבלות ומסיים בחזיר? עיי"ש שמתרץ בדוחק לענ"ד, והנה ביומא פ"ג ע"ב איתא ג"כ המאמר ושם פתח רש"י בחזיר וסיים בחזיר, א"כ ע"כ צ"ל שמ"ש רש"י בחולין ומאכילו נבלות זה כתב שלא בדקדוק או שהוא טעות סופר וצ"ל במקום נבלה חזיר, וכפי מה שמפורש במדרש בוודאי רק חזיר מכר, ודברי רש"י ביומא כתובים בדקדוק ובמכוון, וכי נעלמו מרבינו מהרש"א דברי רש"י ביומא הנ"ל?

(ג') המרש"א הקשה הא אסור למכור לגוי נבלה בחזקת שחוטה? תמה תמה אקרא על רבינו מהרש"א, וכי נעלמו ממנו שלשה ספרים הללו: תנחומא, רבה. ובית יוסף ליו"ד ס"ס קי"ד וש"ך ליו"ד סי' קע"ח סק"ח שמפורש שהמעשה הי' בעת השמד והי' צריך למכור מפני הסכנה שלא ירגישו בו שהוא יהודי, וא"כ לא מכר בחזקת שחיטה?

(ד') הרא"בי' הוכיח מכאן דמותר לעשות סחורה בדברים האסורי', יען דאכסני' יהודי מכר דברי' טמאי', והב"י ביו"ד ס"ס קי"ד חולק עליו דאיכא למימר שרשע הי', ועוד דבימי השמד הי' ובספרים הי' החזיקו עצמן לגוים, עיי"ש וקשה על הראב"י (א') וכי נעלם מרבינו הראב"י שמעשה זו הי' בימי השמד? (ב') קשה על הב"י מה הכריח אותו לומר שרשע הי' וכי לא די בתירוץ ב' שמעשה שהי' כך הי' בימי השמד? (ג') תירוץ הראשון רשע הי' בנוי על הספק ותירוץ ב' שהי' בימי השמד בנוי על הוודאי, ולמה הקדים הספק לוודאי? ועלה במחשבה לפני שכפי הגירסא ברש"י חולין שמכר נבלות ומכר ג"כ חזיר ע"כ צ"ל שרשע הי', יען דלמכור בשר חזיר הי' מוכרח כדי שלא ירגישו בו שהוא יהודי, משא"כ לבשל ולמכור בשר נבלה לא הי' צריך וא"כ בשביל זאת י"ל שרשע הי' יען דמכירת נבלות וטרפות הוא להרבה מן הפוסקי' אסור מדאורייתא, עיי' מ"ל פ"ח ממ"א ובפ"ג מאבל ובחו"י סי' קמ"ב ובנוב"י מה"ת ליו"ד סי' ס"ב ובח"ס יו"ד סי' ק"ח ובתשובת ר"ח כהן סי' ל"ו· ומעתה יש לומר שהראב"י ידע שהמעשה הי' בשעת השמד והיי' מוכרח למכור חזיר שלא ירגישו בו שהוא יהודי, לך יען כפי גירסת רש"י מכר גם נבלה וזה לא הי' נצרך הלזה, א"כ מוכח שמותר למכור ולעשות סחורה בדברים האסורים. וע"ז כתב הב"י דאיכ"ל שרשע הי', יען דעשה מה שלא הי' מוכרח לעשות, ואם נפרך לומר, מדלא מיחו הב"ד שבעיר שלא ימכור נבלות ומדשתקו ש"מ שמותר לעשות סחורה בדברים האסורים ע"ז תירץ: שהמעשה הי' בשעת השמד, ואז אין כח ביד שופטי העיר למחות בעוברי עברה ולהענישם, כנלענ"ד בכוונת הראב"י וב"י · והנה במהרי"ק הוכיח ממעשה זו שאין הישראל צריך להיות מובדל במלבושיו יען דלא הכיר כי הי' ישראל

ונתן

ונתן לו בשר חזיר, והש"ך ביו"ד סי' קע"ח סק"ח הקשה עליו, יען דזה הי' בימי השמד ומותר לשנות בגדיו כדי שלא יכירוהו, וא"כ לא הי' לחנוני סימן אחר מי שהוא יהודי רק נטילת ידים? וראיתי לאחד מן החכמים בכתבי יצחק שרוצה לדחות קושית הש"ך דלא נימא דישראל צריך להיות מובדל במלבושיו, רק הכא משום גזרת השמד שינה מלבושיו שלא יכירו אותו, הנה בלי ספק החליף גם החנוני את בגדיו שלא יכירוהו, דאל"כ בגדו יענה בו, וא"כ למה הוכרח למכור בשר חזיר, הי' בגדו מוכיח כי לא מילדי העברים הוא, אע"כ צ"ל שבני ישראל מאז לא הי' מובדלין במלבושיהם כלל, ולכן מדאגה פן יבדקו אחריו מכר בשר חזיר? ואני אמרתי שכד דייקינן בלשון המדרש שאמר: ומוכר שלא ירגישו בו שהוא יהודי נמצא שקושית החכם לק"מ, דיש לומר שבני ישראל הי' מצוינין במלבושיהם, ורק בשעת השמד החליף גם החנוני את בגדיו, ובכ"ז מכר גם בשר חזיר להסיר שמץ החשד מעליו וחמירא ספק סכנתא מאיסורא·

אך מה שקשה לע"ד הוא שע"כ צ"ל שבעל הפונדק הי' מוכרח למכור בשר טמא, והאיך הנך השוכר אורח לפונדק לאכל אם לא ידע שהוא ישראל, ואת"ל שהאורח ידע שבעל הפונדק הוא ישראל, רק שבעל הפונדק לא ידע כי האורח הוא אחד מאחיו, א"כ קשה למה לא אמר האורח לבעל הפונדק בלינעא: יהודי אני, תן לי בשר כשר? ועל דברי הש"ך הנ"ל יש להעיר, למה לא הקשה ג"כ על מהרי"ק, דלמא רשע הי'? וכן יש להקשות על קושית החכם בכ"י שמביא ראי' שאין צריך להיות הישראל מובדל במלבושיו ממדרש איש מצרי הצילנו שהי' לבוש לבוש מצרי דלמא משה לבש לבוש מצרי יען דברח מבית פרעה שלא יכירו אותו אם ירדפו אחריו, ועיי' בח"ס לאו"ח סי' קנ"ט שכתב כיון דהותר משום סכנה שוב לא מיקרו חקות העכום, וכיון דהותר הותר, עיי"ש·

(ה') קשה לי לדעת הפוסקים שאיסור סחורה בדברים האסורים הוא מה"ת, וא"כ קשה כיון שהחנוני לא מכר בשר חזיר רק שלא יכירו בו שהוא יהודי, אך אם לא ימכור כלל לא בשר כשר ולא בשר חזיר, בוודאי לא ירגישו בו שהוא יהודי, ואם אדם כשר הי' למה לא הי' ישב וא"ת שלא לעבור על איסור דאורייתא, אע"כ צ"ל כדעת הכ"י שאדם רשע הי'?

(ו') קשה לי האיך אמר החנוני: כשראיתי שאכלת בלא נטילת ידים וכו', כיון שזה הי' בשעת הגזרה והי' מחויבים מפני הסכנה לעשות השתדלות שלא ירגישו בהם שהם יהודים, א"כ לא הי' סיפוק בידם לקיים בפרהסי' מצות חכמים בנטילת ידים? ואת"ל שע"י נטילת ידים לא ירגישו שהם יהודים כי אולי רחץ מצד נקיות ואולי גם הערלים רחצו מטעם נקיות קודם האכילה, א"כ קשה מה שאמרו במדרש: והי' מנהגו כל מי שנכנס וכו' ונטל את ידיו וכו' הא נטילת ידים לא הי' אז סימן מובהק לישראל כיון שגם הערלים נהגו בנטילת ידים? אע"כ צ"ל דהערלים לא נהגו בכ"י, וכיון שהם לא נהגו ורק מנהג ישראל הי', א"כ הי' כל עובר ושב מישראל מוכרח לאכל בלי נט"י שלא ירגישו בו שהוא יהודי?

(ז') ואם נפשנו לומר שבשבא האורח לפונדק לא הי' שם שום אדם, וכיון שידע האורח שבעל הפונדק הוא ישראל הי' לו ליטול את ידיו, ומדלא נטל שפיר חשב בעל הפונדק כי לא מילדי העברים הוא, א"כ קשה על האורח, כיון שלא הי' שם שום אדם הרואה זולת הב"ב, למה לא אמר לחנוני, דע: כי אני אחיך העברי, תן לי בשר כשר? ועוד דלשון המדרש מורה שתמיד הי' לחנוני הסימן נט"י לישראל ואפי' אם באו בערבובי' אנשים הרבה וקשה קו' הששי?

(ח׳) קשה לי האיך אפשר לומר שסימן מובהק הי׳ לו שמי שלא נטל ידיו אינו בן ברית, דלמא ישראל כשר הוא, והא דלא נטל את ידיו דלמא לא יאכל פת שמברכין עליו המוציא רק פת הבאה בכסנין או בשר וכדומה, ואפי׳ יאכל פת הא על פחית מכביצה א״צ נט״י ? עיי׳ או״ח סי׳ קנ״ח ובמג״א שם סק״ג ·

(ט׳) הא פסקי׳ באו״ח ר״ס קס״ד נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום אפי׳ שלא בשעת הדחק (עיי׳ מג״א וט״ז שם), וא״כ האיך הי׳ לחנוני סימן נט״י לישראל, דלמא נטל ידיו שחרית והתנה כדת, או שמא נטל ידיו במקום אחר ואכל שם ופה יגמור סעודתו, וא״כ אין צריך נט״י ? ואם נפשנו לומר שהמחבר שם פסק אם מים מצויים לו טוב שיחזור ויטול ידיו בלא ברכה, הא במדרש איתא בפירוש כל מי שנוטל ידיו ומברך וכו׳, וקשה כנ״ל ?

(י׳) הנה נטילת ידים לחולין הוא רק מדברי סופרים כמבואר בש״ס חולין ק״ו ואו״ח סי׳ קנ״ח, וכן מה שרוחצין הידים אחר שבאים מטומאת מת שמביא המחבר ביו״ד סי׳ שע״ו הוא רק מנהג שהנהיגו ואסמכתא בעלמא, ותלו המנהג בסמך על מ״ע שבתורה בפ׳ חקת שיהי׳ המת טמא ומטמא׳ · וכתב בעיר מקלט מכאן יצא המנהג שרוחצין הידים אחר שבאי׳ מן המת, והוא רמז למי אפר הפרה והוא נ״כ רמז לתחיית המתים (עיי׳ מ״ש לעיל בת״מ סי׳ י״א בשם הרמב״ן) שכל העולם יהי׳ נזהר מן הטומאה, הוא שאמר הנביא וזרקתי עליכם מים טהורים, וכן הוא בתשו׳ מהרי״י סג״ל סי׳ כ״ג שהבאים מבית עלמין להתפלל יפה הם עושי׳ שרוחצין את ידיהם ואסמכוהו אקרא ורחצו את ידיהם ס״ת מות ומקובלנו שיש לרחוץ גם הפנים עש״ה ובלע המות לנצח ומחה ה׳ אלקי׳ דמעה מעל כל פנים, עכ״ל, אך כל אלו הנטילות הם רק מדרבנן, ויען דפסקי׳ מי שעובר עבירה דלא משמע לאינש שהוא עבירה אינו מיקרי חשוד אפי׳ אם הוא חשוד על איסור דאורייי׳ כמבואר בפוסקים ביו״ד סי׳ קי״ט, ומכ״ש בדבר שהוא רק מדרבנן נוסף ע״ז שיש לומר דלא משמע ליה שעובר אפי׳ איסור דרבנן יען דסבר שבמקום שידיו נקיות או שאינו נוגע במאכל אינו צריך לנטילת ידים, וא״כ האיך סיפרו לנו חכז״ל שלהחנוני הי׳ סימן שמי שלא נטל ידיו הוא ערל, דלמא הוא חשוד לנט״י משום דלא משמע לי׳ שהוא עברה כאופנים הנאמרים לעיל, ואפי׳ לא נאמר הכי, וכי מי שעובר עברה אחת רשאין להאכילו דבר איסור ? והנני חותם בקידה, כאימה ויראה, עבדו ותלמידו ש״ב ·

ס״ק שלמהרשיק כרעזאווע.

(ל׳) אלה אלו לאלו שואלים בשלום המשולש וברכה המשולשת ידידי הרבני המופלג בתורה ויראה מו״ה שמואל יעקב ני׳ ס״ל ונאמן דקהל יראים בסטנעדין יע״א: הנני נרצונו להשיב לו על מכתבו בחפזון רב הטעם שאין מקדשין הלבנה בשבת ויו״ט הוא (א׳) דחוששין לדברי האומר שיש תחומין למעלה מעשרה ומיחזי כיוצא לחוץ לתחום כנאתו כלפי שירה; (ב׳) משום דאין מערבין שמחה בשמחה, וכבוד שבת ויו״ט עדיף, עיי׳ תשו׳ רבינו מ״ע סי׳ ע״ח ומה שמקפידין במקום שאפשר על מוצאי שבת וכן ממתינין בקדוש לבנה עד ת״ב אחר התענית וכן עד מוצאי יוהכ״פ מבואר בפוסקים האחרונים כדי לילך מחיל אל חיל ממלוה למליה, וכן בעת שטרוי בשמחה כמ״ש המחבר באו״ח סי׳ תכ״ו כשהוא מבושם ובגדיו נאים · ומה שנוהגין לומר ג״פ שלום עליכם זה

זה לזה, ככתבי האר"י ז"ל נאמר יען שקטרוג הראשון הי' מן הלבנה שאמרה א"א לשתי מלכים שישתמשו בכתר אחד בשלום. לכן אנו אומרי' זה לזה משולש ג"פ שלום;

(ב') מצינו במג"א לפי שאומרי' ג"פ תפול עליהם אימתה וגו' לכן אומרי' זה לזה ג"פ שלום;

(ג') בס' החיים מצאתי לפי שג' ככבים הממונים על יגון ואנחה שם שלהם שבתאי, לבנה, מאדים ור"ת שלהם שלם · והנה ככב של יעקב הוא הלבנה ושל עשיו מאדים, ומקלו של יעקב שהוא ו' הרמוז בתפארת מפריד בין שני ככבים הללו, ונעשה ממנו שלום, וזה הטעם שנותנין שלום לרעהו בקדוש לבנה;

(ד') בהג"ת מביא בשם מהרי"ל הואיל וקיבלו פני השכינה בשמחה אומרי' זה לזה שלום (ועיי' מ"ש לקמן בת"מ סי"ם ל"ה) ובדרשה שלי אמרתי בכוונת ג"פ שלום בקדוש לבנה ע"פ מ"ש בן סירה סי' כ"ה, שלש הנה תתאו נפשי ובעיני אלקים ואדם תפארנה: אחים ישליו (איינטראכט אונטער ברודערן) שכנים יאהבו (פריינדשאפט אונטער נאכבארען) ואיש ואשתו נאמנו (איינשטיממונג צווישען מאנן אונד פרויא) · א"כ למצא חן בעיני אלקי' ואדם צריך האדם לחיות בשלום שלש עם אחיו, עם שכניו ועם אשתו שהיא כגופו, ולבא לידי מדה הזאת צריך האדם להיות שמח בחלקו וגורלו, ולרחק את עצמו מקנאה; מדת ההסתפקות היא יסוד ליראת שמים, והיא המקור לכל דבר טוב ומועיל לחיות בשלום ובמנוחה עם אשתו, עם אחיו ושכניו, משא"כ מי שאינו מסתפק במועט ובגורלו, ומסתכל תמיד מי שלמעלה ממנו, לא לבד שאינו מניח לו לישן ולישב במנוחה, אלא שהקנאה מפלת טפת סם המות בכוסו, ממנו מת וממנו מסריח ·

ולכן תיקנו הקדמונים ע"פ רוח תוה"ק שאנו מונין את חדשי השנה ע"פ הלוך הירח ולא לשמש, באשר תכלית האדם להקטין את עצמו בכל דבר, הייי להיות מתון ברגשי לבבו ובכל שאלותיו ובכל בקשותיו, וכל מי שרוצה לעלות על סולם השלמות שמימה, יהי' דומה לירח שהקטין את עצמו · ואמרו להסתכל בלבנה בחדושה, היי' לא ולמד מה ביקשה הלבנה מאת ה'? היי' אמרה א"א לב' מלכים שישתמשו בכתר אחד בשלום, ע"ז אמר הקב"ה, לכו ומעטי את עצמך! וכן גורל האדם שאין שמח בחלקו, ואין מסתפק בשלו, שלבסוף נופל מטה מטה, ומקבל שפע וחיות מן האיש שהתקנא בו · ולכן אומרי' בקדוש לבנה, ממנה אנו לומדין להיות תמימים בכל דבר, ושלא להתרעם אחר מעשה ה' שעושה; ממנה אנו לומדי' להקטין את עצמינו, ורק במדה הזאת אפשר לנו לומר: שלום עליכם אהובי אחי! שלום עליכם אתם השכנים הקרובים לי! שלום עליכם אשתי וביתי סביב לי! וכדרשה האררכתי, ודי"ל (ועיי' כתב סופר או"ח סי' ל"ד מה שכתב בדרך זה) · ידידו החותם בברכת השלום

ה"ק שלמהרשיק

(לא) התקנות קול חתן וקול כלה לתלמידי האהוב המופלג בתורה וביראה החתן מו"ה משה אברהם יחי'

מה ששאלת אותי שרצון מחותנך להגביל זמן החתונה או בשלישי לחודש או בכ"א לחודש, ויען כי מקפידין לעשות נשואין סוף חודש בוודאי תחלת החודש עדיף רק אם יעשו בג' לחדש יפול לך היאהרצייט אחר אמך תוך שבעת ימי המשתה, לזאת רצונך להגביל על סוף החודש באשר הוא רק הקפדה מצד המנהג שנוהגין כמ"ש האחרונים ובקשת לשמוע דעתי · הנה :נידון נשואין בתחלת

החודש או בסוף החודש כבר האריכו האחרוני' ומסכימי' שאינו רק לסימן טוב ואין לדחות הנשואין בשביל זה, עיי' פנ"י בק"א לכתובות סי' א' ויש מן האחרוני' חולקי' לגמרי על מנהג זה ואומרי' שאין בו ממש והוא בכלל ניחוש ותמים תהי' נאמר לישראל, וכבר הארכתי בזה במקום אחר (עיי' לעיל בת"מ סי' כ"ח) ואין עת להעתיק וזת"ד שכתבתי אז דמנהג בא מצד החקירה ומופת שהי' לקדמונים, ואין זה בכלל ניחוש, ורק משום שידעו במופת שאז אין הזמן מסכים לזווג בראשונה · והבאתי ראי' ממ"ש בברכ"י לאו"ח סי' תכ"ו ס"ב וזה לשונו יורדי הים אין מפליגין עד אחר ה' ימים לחדוש הלבנה ונזהרין שלא להקיז דם סמוך לחדושה, והפשתן שימלא במשרה או בתוך היורה לבשל בחדוש הלבנה לוקה, וכמה מלאכות צריכין שמירה שלא לעשות בעת שהלבנה מתחדשת, עכ"ל · וגם ידוע שיש עשב דק ויפה במראה הנקרא כרכום ובל"א Safran שגדול במדינת אחרות וגם במדינת עסטרייך והאחרון חשוב מאד, וזה מחקי הטבע שאותו כרכום הוא טוב ויפה כשמלקטין אותו בלילה ולנוגה הירח דוקא, וגם על ידי נערות בתולות קטנות שלא הגיע הוסת וחק לנערותים דוקא, ומקבלין נערות בתולות כאלה בלילות כשזורח הירח ומכסים את ראש הפרחים הללו ומלקטין, והוא הכרכום הטוב והיפה בטעם ובמראה, אבל אם מלקטין הכרכום בלי ירח או בהגיע תור נערה ווסתה אז הצבע תאבד, וכן אם אשה בימי נדתה שנוגעת בהם תשחית הריח של הכרכום ותאבד הצבע, וזה ידוע לכל ע"פ הנסיון והמופת · עיי' בספר הברית ח"א מאמר י"נ בסוף מ"ש בזה (ועיי' מ"ש בח"ג בת"א מנהג בראשית סי' ג' עד היכן הגיע כח הלבנה ונותנת כח לכל רטיבות שבעולם) מזה יש ללמוד הרחקת האיש מן האשה בימי נדתה, וכן שהראשונים ידעו יותר מן האחרונים, והם ידעו ע"פ המופת והנסיון שנוגה הירח עושה פעולה לטובה על הזיווג וההתחברות, ועלה טובה אמרו שלא לעשות נשואין רק במילוי הלבנה · (ועיי' חלק ג' מנהג סוכת בת"א סי' ב' שבכל הצמחים יש זכר ונקבה וזריחת הלבנה ממתק ומהדר הפירי) והנך רואה שע"פ החקירה והנסיון אמרו שלא לעשות נשואין רק במילוי הלבנה, הי' לא בתחלת החודש לגמרי, חוץ מר"ח שהוא יום טוב ומועד ויומא קא גרם לטובה, וכן לא בסוף החודש במקום שאפשר להקפיד, (עיי' לקמן בת"מ סי' מ"ה השייך לכאן) לזאת מוטב לעשות הנשואין ביום ג' לחודש שאז הלבנה מוספת והולכת מלהמתין עד סוף החודש, וכידך לעשות או כדעת המג"א בסי' תקנ"ע שכתב תענית יא"צ מתענין תוך ז' ימי המשתה או לסמוך על הט"ז שם שכתב שלא להתענות כי זין ימי המשתה הם כרגל, עיי"ש · כ"ד רבך המברך אותך בברכת מז"ט, שמזלך יהי' לטובה ואין טוב אלא תורה, מזה ומזה אל תנח ידיך ואז תצליח ·

היק שלמהרשיק

(לב) שתיקן נשאלתי על המנהג שנוהגין בשעת הקבורה שאין לוקחין מרא ושאר כלים שמשתמשי בקבורה מיד חברו, ורק מניח, וחברו לוקח בידו, ומקפידין ע"ז מאד, מה טעם יש בדבר? ועלה במחשבה לפני שמנהג זה יסודו בש"ס, דהנה מנהגינו כמו שכתב המחבר באו"ח סי' קמ"א העולה לתורה עולה בדרך הקצר וכשיורד למקומו יורד בדרך ארוכה וכתב הב"י הטעם כמו שאמרו בעזרה הנכנס נכנס בקצרה ויוצא בארוכה עיי"ש · והנה עדיין צריכין תבלין להמתיק הטעם, והסברתי ע"פ מה שאמרו בש"ס שבת קט"ז ע"א וישעו מהר ה' הוא פורעניות כתינוק היוצא מבית הספר שבורח והולך לו כך הי' בורחין מהר סיני עיי"ש ובתוס' בד"ה

בד"ה פורעניות · ולכן אמרו שהנכנס בעזרה נכנס בדרך קצרה כדי להראות חבתו כמ"ש מצינו הקדוש: דרך מצות ך ארוכה, וכשיוצא מעזרה ומדבר מצוה יוצא בדרך ארוכה שלא להיות כתינוק הבורח מבית הספר · ואפשר שמטעם זה מקפידין שלא ליתן הכלים שעוסק בהם במצות קבורת מתים לאחר מידו לידו, שלא יהי' נראה כאלו בורח ממצוה רבה ומוסר המצוה בידו לאחר מה שהי' סיפוק בידו לעשות ·

ועוד לפשר לומר בטעם הדבר יען דממדת דרך ארץ הוא לכבד את חברו ולקום מפניו, אך ממדת הדרך ארץ הוא שהרואה שחברו רוצה לקום מפניו שיאמר לו שב · אך אם היושב הוא חולה או שיושב באבלו לא יאמר לו שב, שלא יהי' נראה כמקלל היי' כאלו אומר שב בחולי שלך או שב באבלך, עיי' מחבר יו"ד סי' שע"ו סי' ב' ומטעם זה מקפידין שלא ימסור הקובר את הכלים לאחר, שלא יהי' נראה כאלו אומר לו . קבור מתים . ומה שמקפידין שלא ליטול הכלי שרוחצין בו אחר הקבורה מיד הרוחץ הוא פשוט יען שהוא זכר לטהרת המת כמ"ש לעיל בס"ס כ"ט, א"כ מי שעוד לא רחץ את ידיו עוד לא טהר את עצמו, והאיך יטול הטמא מן הטהור · ויש להסביר הדבר עוד ע"פ מה שאמרו חכז"ל בפ"ק דסוטה והלכת בדרכיו ואומר אחרי ה' אלקיכם תלכו מה הוא מלביש ערומים וגו' מה הוא מבקר חולים וגו' מה הוא קובר מתים שנאמר ויקבר אותו בגי אף אתה עשה כך, ולכן קבורת מתים היא מצוה רבה, ואע"פ שאינה מצוה פרטיית ממ"ע מ"מ היא נכללת בעשה דהולכת בדרכיו (עיי' של"ה ריש חיי שרה), וא"כ הוא מצוה המוטלת על הגוף, ומאחר שאחד כבר זכה במצוה האיך ימסור המצוה לאחר או יבא אחר ויקח ממנו המצוה, ויען שכל הבאים להלוית המת רוצים לזכות במצוה רבה הזאת, לכן כשהעוסק במצוה רואה שגם חברו רוצה לזכות במצוה מניח הכלי וחברו נוטל מעצמו, וזה פשוט לדעתי ·

(לג) זכרונו בין המצרים, יברכהו הרם על כל רמים, ויזכהו לראות בנחמת ציון וירושלים, ה"ה אהובי ידידי הרבני המופלג בתורה ובחכמה מו"ה בנימין ברעסלויער בעיר בראד

יע"א · מה שחקר מעלתו במקור השמות במחנה ישראל שאין נותנין הבנים שמות לבניהם בשם אביהם כל זמן שהם בחיים לפי שאסור לקרות את שם האב אלא צריך לומר אבא מורי, וכשיזכור את שם בנו וישמע אביו יחשוב האב שקרא אותו בשמו, והוכיח זאת מדברי המחבר ביו"ד סי' ר"מ, הנה טעם מספיק הוא שלא ליתן שם לבנו או לבתו כשם אבותיו בחיים. ובמקום אחר אמרתי בדרך זה טעם לצוואת ר"י חסיד ז"ל שלא יהי' שם החותן כשם חמיו ושם אשת בנו כשם אמו (עיי' לעיל בת"מ סי' יוד), כדי שלא יזכיר הבן את שם אמו והכלה את שם אביה שלא כדרך הכבוד · אך מצינו בד"ה א' ב' ברש"י פסוק נון דחור קרא את שם בנו כלב כשם אביו בחייו של אביו כלב. (עיי' תשו' מהרי"א יו"ד סי' רמ"!) ·

ופעם אחת בא אחד ושאל אותי שהי' לו בת ומתה והי' לה את שם אמו ועכשיו נולדה לו בת ונפשו אותה ליתן לה את שם אמו, אך שמע שמקפידין ליתן השם שנית מאחר שאותו שהי' לו אותו השם מתה אם יש ממש בהקפדה הזאת? והשבתי שמצאתי בספרים שאין להקפיד כי מצינו בד"ה א' ג' פסוק ויו ויבחר ואלישבע ואליפלט וכתב רש"י שם ואינו מונה אליפלט אלא פעם אחת וה"ין מונה רק זין וכאן מונה טית? וטעמו אליפלט בנו מת ונולד לו בן אחר וקרא את הנולד על שם הבן שכבר מת כמו כן אליפלט, עיי"ש · ובדורנו מקפידין על ענינים כאלה

ואולי

ואולי קבלה הי' ביד הקדמונים להקפיד ע"ז מאחר שכבר מת אחד בבית בשם זה שוב אין הזכר לברכה רק לאבל ותוגה, והוא בכלל הגזרה על המת שישתכח מן הלב, וזה יסוד ומקור למקפידין· אך זה אלי בדורנו, שנותנין את שם האבות לבנים, כדי לכבד את האבות, להיות זכר צדיק לברכה, ואין להם זכר, כאשר אין מזכירין אותם בשמם, ושם ישראל לא יזכר עוד!

ואעתיק מ"ש מרן הגאון מהר"ם שיק ז"ל בתשובותיו ליו"ד סי' קס"ט וז"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי ודרשו בספרי דאין רשאין לדמות לאומות בשום אופן, וכל שהוא עושה לדמות להם עובר על מה שנאמר בתורה דאסור לנו לדמות להם במנהגיהם ומכ"ש דאסור לדמות להם בשמם, ועלינו לעשות כמו שעשו אבותינו, ויהי שם לגוי גדול ודרשו חכז"ל מלמד שהי' ישראל מצוינים שם· וביותר ביאור אמרתי הכוונה דהנה בהיותי רב בק"ק יערינגען פעם אחת מסרתי המאטריקל לשר הממונה ע"ז, והשר התרעם לפני ואמר: כי לא נאה מה שהיהודי' קורין עצמם בשם האומות; שאר האומות מחשיבין השמות הבאים להם מרחם האומות, האונגארן ופראנצאזען וכדומה כולם מחשיבין הלשון והשמות שלהם ואין משנים בשום אופן, כי זאת להם לכבוד ולתפארת, והיהודים אשר הם מקדמוני האומות, והם מייסדו העולם בחוקים ונימוסים, הם הם בושים עצמם להקרא בשם האבות, ומשנים את שמם לשם האומות, וזה להם גנאי גדול! ככה דבר השר, ולא הי' בפי מענה להשיב לו, ודחיתי אותו בתירוץ שהגלות גורם זאת· אבל באמת גם בזה נתקיים בנו הקרא כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם, שאבותינו וכל הדורות אשר לפניהם הי' עליהם עול הגלות בתוקפו, ומ"מ לא שינו את שמם, ולא הי' להם שם הישראל לביזה ולבזיון, ואדרבה הי' להם השם יהודי לכבוד ולתפארת, כמ"ש חכז"ל על הקרא איש יהודי הי' בשושן שהי' מוכתר בנימוסין, שעשה לעצמו כתר שהוא יהודי, וקיימו ובחקותיהם לא תלכו ואבדיל אתכם מן העמים, אבל עכשיו שהוקל כובד הגלות, ואין היהודים מבוזים בין האומות, הם משנים את שמם ולשונם כדי לדמות עצמם לאו"ה, ומהתימא שהרי אמרו ביומא ל"ח ע"ב דאסור לקרות בשם איש רשע דרשעי' לא מסקינן בשמייהו שנאמר שם רשעים ירקב, עיי"ש, ואותן אנשים קוראין עצמם ואת שם בניהם בשם האומות מבלי לידע מי הי', ואולי מייסדי ע"א הי'· מעולם הי' הדרך לקרא שם בנים ובנות אחר האבות או קדושים ומורים שמתו, ועכשיו מבזים את הוריהם ומוריהם מבלי להזכיר את שמם, ומשבחין ומפארין שם האומות לקרא את צאצאיהם על שמם! כל אחד שהביא בכורים הי' קורא בקול גדול: וירד מצרים שם ויהי שם לגוי גדול, וגדול הוא לשון חשיבות, והיי' דדרשו בספרי שהי' מצוינים שם, דהיי' מלשון שם שהי' מצויינים בשם, אע"פ שעבדו עמנו עבודת פרך אפ"ה לא נתנו לקרות לעצמם בשם האומות, ושם היהודית לא הי' להם לבוז ולקלון, וזהו שעמדה לאבותינו ולנו! וכתב התוס' בגיטין דף ל"ד ע"ב בשם ר"ת שא"ו להזכיר שם נכרי בגט, שאינו צריכין להיות נזהר לכתוב כל השמות, ומטעם זה בפולין אין כותבין בשום גט כינוי שם גוים שיש ליהודי כדאיתא בס' חדושי אנשי שם, ונהי דמרן בעל ח"ס ז"ל כתב באה"ע סי' קי"ח דכיון שקרא עצמו בשם ההוא צריכין להזכיר גם בגט, עיי"ש, וטעמו ונימוקו עמו, אך מי שנאמן לה' ולתורתו יהי' זהיר להזכיר את שם ישראל, זה דברי מרן הגאון זיע"ל·

העתקתי אלה הדברים, כי בהם ימלא תשובה על הערותיו בסי' ב' וג': אך מה שכתב בסדר הישיבות במדינתינו, שאין לנו סדר וסדרים, ואין מחזיקי' הבחורים, ומוכרחי' לילך

כמה

כמה ירחים בשנה על הפתחים, וגם אין לומדין שאר חכמות, ואפי' לימוד לשה"ק הוא זר בעיניהם ועי"ז פותחין להם ספתח לילך בדרך לא טוב, והרבנים אין עושים דבר למען עליר את הבחורים שלא יבקשו מנוס בבתי חכמות אשר במדינה שהם אבות נזיקין לתוה"ק, ומקור משחת לבית ישראל! אהובי! הרבה כיוצא בו דיברו וכתבו פעמים ושלש, שעלינו לסדר הישיבות ע"פ סדר וסדרים,

וכן להעמיד בכ' או ג' ישיבות במדינה גם מורים אחרים שילמדו כתבי הקודש ע"פ דקדוק הלשון, וכן חכמות אחרות, למען ידעו להוציא מחשבתם בלשון אשכנז ובלשון הגרית כפי חקי הלשון, ויהי' מוכשרים להכת על קדקוד המינים והמלשינים (עיי' מהר"ם שיק או"ח סי' עין) לך הסכנה אשר אין שומע הוא, כי העשירים אשר בקהל ירחים הם מאותן שהם קמצנים, ואין מחזיקים הישיבות, ואין רוצים להביא השקלים על המזבח, ומה יעשו הרבנים אשר במדינה, אם הבעלי בתים אנשי ממון עומדים מן הצד? שבית מהרבנים החרדים אל דבר ה' יש בתוכם ירחים, הי' שירצים לעשות סדרים בישיבות ולהעמיד מורים שילמדו דברי הגיון וחכמ ת זרות, כדי שלא תתבטל עי"ז תורת רבינא ור' אשי לגמרי ח"ו, יען כי ידענו ע"פ הנסיון והמופת שהרבנים שהם בקיאי' בשאר חכמות אין בקיאין בתלמוד ובהלכה כראוי, והכל הולך אחר הרוב, והגם כי ידוע שהוא מן ההכרח בזמן הזה שיהי' המורה דרך התורה לעם ה' בקי גם בחכמות אחרות, אך מי שאומר שחכמות החיצונות וחכמי הפהילאזאפהיע נחוץ להכרת הבורא יתברך ש אינו אלא טועה: כבר נשפך דיו הרבה לכאן ולכאן, ואין בידינו הלכה ברורה, ובספר החיים מהגאון ר' יוסף יעבץ ז"ל כתב וז"ל: אני יוסף יעבץ מגלות ספרד אני, ובעיני ראיתי שכל אותם האנשים שהתפארו בחכמה: שאמונתם מצד הידיעה העיונית, כמעט כולם המירו כבודם ביום זר, אבל האנשים ועמי הארץ והנשים שהאמינו בה' מצד המקובלת, כולם כאחד מסרו עצמן על קדושת שמו יתברך. עכ"ל.

(נ') מ"ש על דברי יהושע שאמר שמש בגבעון דום, ודעת החכם Copernikus המקובל מכל החכמי' מתנגד ללשון הזה, ומעלתו טרח בגודל ידיעתו לקיים הלשון, והאריך בזה, לדעתי לחנם טרח ויגע כמו שטרחו בזה הרבה מן החכמים, כי המאמין יאמין שהקב"ה גלה סודו וסתרי הטבע לנביאיו מה שהי' לצורך, ומה שלא הי' לצורך לאותו זמן לא גילה להם ולא גילה לנו, ולכל זמן ועת לכל חפץ הוא אחת מהחוקים שלו בורא עולם ית"ש, ומה לנו בזה אם ידעו מזה או לא ידעו, ופעם א' דיבר עמי אחד מן החכמים שנטה לצד המינים מענין זה ואמרתי לו בצחוק: אתם חכמים שעלבלתם רק את מעכם בדבש החכמות, ודרכי מאורות השמים ידועים לכם כאשר יודע שומר הכרם את דרכי הגן, וכי אין אתם אומרים פעמים בכל יום

? Die Sonne gehet auf und unter :

כלל גדול הוא שתוה"ק המדברת עם אנוש מדברת עמו כלשון בני אדם, והחוקר על מנת להיות סוקר, מלשון עבדא בהפקירא ניחא לי', הוא מהמינים אשר בזמנינו שהם לכת נפני עלמם, בשם Nihilisten ושם אפיקורס שעושה עצמו ספקי ממוסרות הדת בא הפעל הפקר הי', חפשי מרשות היחיד, וד"ל. ועיי' עקדה וינש.

(ד') מה ששאל למקור המנהג שמעמצין עיני המת ונוהגין שהבנים דוקא עושין זאת לכניסם על סמך הקרא ויוסף ישית ידו על עיניך והובא בכ"י ליו"ד ס' של"ט, הנה מנהג זה ישן נושן הוא ועיי' במשנה שבת קנ"א אין מאמצין את המת וכל המאמץ עם יציאת נפש הרי זה שופך דמים, ומצאתי דבר נאה ומתקבל בערך מילין דף ס"ז ע"ב בטעם המנהג, ע"פ מ"ש בתמיד

באלכסנדר

באלכסנדר מוקדן משל יקר מפז · מגלגולת אדם שנתנו לו החכמים היושבים בג"ע, והי' כבד משקלו על כל כסף וזהב אשר לבר אלכסנדר, ואמרו לו הטעם, בעבור עיני הגולגולת אשר לא תשבענה (משלי כ"ז), והראו לו איך יקל מכבדו מאד אחרי נתנו על עיניו מעט עפר, וזה כי עפר מות ישקיט כל תשוקת אדם, גם אהבתו גם תאותו כבר אבדה · ומזה בא המנהג לעלים עיניו של מת תיכף אחר מותו · ובעבור שלא יחשוב בזה כמו בזיון למת, כאלו מראים לו: שהי' בעל חמדה בחייו, עושים זה הבנים או הקרובים היותר אהובים לו, לאמר: כל תשוקתו עד כה היתה אליהם ואל טובתם, והם לבדם אחרית כל חמדותיו, לכן הם סוגרים עיניו ובעבור כי יוסף הי' ליעקב בן זקונים ואותו אהב מכל בניו · לכן הבטיח הקב"ה ליעקב, כי יוסף ישית ידו על עיניו · ואני אמרתי במקור המנהג ע"פ מ"ש באבות פ"ב עין הרע וכו' מוציאין את האדם מן העולם, ואמרו (ב"מ ק"ז) ל"ט מתים בעין הרע, ואמרו (סנהדרין ל"ג) ורבנן להיכא אזלו, מתו בעין הרע, וא"כ עין הרע של האדם גורם מיתה לעצמו וגם לאחרים, ואמרו (ברכות כ') בזרעי דיוסף לא שלטא עיני בישא ולכן אמר הקב"ה ליעקב, ויוסף ישית ידו על עיניך, היי' יוסף דלא שלטי בא עיני בישא הוא יסגור את עיניך באשר לא תמות בעין הרע : וזה הטע' שסוגרין את עיני המת לומר דזה שרוב בני אדם מתים בעין הרע כנלע"ד:

(ז') ומה שכתב והביא ראיות ממקראי קודש ומגדולי ישראל אשר מפיהם אנו חיי' שלהכרת הבורא מן ההכרח להעמיק בחקירה כמ"ש דע את אלקי אביך ועבדהו והאריך הרבה בזה, הנה אני שואל אותו, האדם שהולך בדרך למקום ידוע, לא ידע ארחו, ורק ע"י דרישה וחקירה ומפום אחר מפום מלאו, הוא עשה לו ציון וסימן בדרך אשר בו הלך ובא שידע לעתיד ברצותו עוד הפעם ללכת למקום ההוא את הדרך אשר ילך בה; מה עשו עוברי ימים בעוד שלא הי' בקיאין בחכמת התכונה ובעוד שלא הי' מפת הים ומפת הארץ מצוים ביד כל אדם, ובעוד שלא הי' לנוסעי הים Kompass? בוודאי ישיב, אם אחר כל החכמות והמלאות של החכמים בדורנו, כל הדרכים אשר בים הם בחזקת סכנה, בוודאי אז הי' הסכנה גדולה ורבה מאד מאד · ועתה אני שואל אותו: מי נתן לעופות מפת הים, מפת הארץ והקאמפאסס אשר בתוכו יתן Magnot ותלוי בו מפסי, ותסוב בקצותיה לצידי צפוני ודרומי, שידעו לעוף עלי הרים ובגבעות ממדינה למדינה, ומיבשה דרך הים, מבלי לתעות ארחם? העוף אשר עדן לא ראה ארץ דרום, יודע להסיר עופפתו אל מקומו, ברעהו אשר כבר עבר בה, אין לו סימן בדרך אשר בו הולך, גם לא למד חכמות התכונה, אין לו חכמת הדלוגרב, ולא שום כלי מבלים שונים שממצאים החכמים, ומי הוא שמראה להם הדרך אשר ילכו ויעופפו בו? ועוד אחת אזכיר, מחכמת אווזות הפראים שמספרים החכמים במופת, כי בימי החום, עת יעזבו ארצות קדם, ויבאו בדרכם סביבות הר טוורס מקום נשרים רבים, מפחדתם מאלה הנשרים אשר יגברו עליהם בכח, יקח כל אווז אבן גדול בפיו, למען לא יוכל לתת קול אף אם יאלצהו לזה איזה סבה גדולה, כדי שלא יודעי לנשרווים, שלא יבלעו אותם, ובאבן אשר בפיהם ימהרו בעופם על ההר ההוא, ואחר שידעו בטח כי רחוקים הם מן הנשרים, אז יפילו בפעם אחת האבן מפיהם, וישעו לדרכם הולך ונסוע בטח עד שבאים למקום מפלט ·

ומעתה נשאל נא לחכמי הזמן, מי למד האווזות לעשות כן? אבינו שבשמים שמשגיח על כל, הוא הוא נותן שכל ובינה לכל בריותיו, שהם ששים ושמחים לעשות רצון קונם; והנביא נוה: ראו מי ברא אלה? המוציא במספר צבאם וגו' ונאמר מעוף השמים תחכמנו,ונאמר לך אל נמלה עצל וגו' ואמרו למוד צניעות מחתול וכו', אך בדורנו עלו לשמים וירדו תהומות, חכמת חכמינו ע"פ הרוב

לברכה (לד) (כד) לחיי (לה) העולם (כד) ז"ל
(לו) הבא (לז) אמן (לח) ואמן (לט)
סלה (מ) :

בס"ח תשמ"ס כתב כשמזכירין אפי' ערל שעשה טובה אומרי' עליו ז"ל ·

תולדות מנחם

הרוב הוא להרע, שמים אור לחושך וחושך לאור · מי שמחבב חכמת הטבע ומקדים החכמה ליראת ה' אינו אלא טועה, ואדם שתעה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח ועיי' בשו"ת חכם צבי סי' ח"י וימצא מבוקשו ·

ה' ינחנו בדרך האמת ולא נבוש ולא נכלם לא בעוה"ז ולא בעוה"ב, ידידו הש"ת ·
שלמהרשיק

(לד) לברכה ולחיים יזכר מע"כ ידידי הרבני המופלג מו"ה ש' נאמן בק"ק ק'

מה שכתב שהקצין פ' רוצה לעשות ארון מברזל לבנו המת, הנה מש"ס סנהדרין מ"ו ע"ב וטור יו"ד סי' שס"ב מוכח שהקבורה בארץ מה"ת, ומה שנוהגין לקבור בארון עושי' משום כבוד המת אך הארון צריך להיות מנוקב שיהא קבור בארץ ממש, ומה שנוהגין לקבור הכהנים בארון שלם כתבו הפוסקי' שעושין זאת לכבוד קדושת הכהנים וסומכין עצמם במה שנותנין עפר גם בארון וחרס על עיניהם הוי כאלו נקבר בעפר ממש עיי' בש"ך שם סק"א · ולע"ד שאין להרעיש העולם בארון של עץ אם הוא שלם, יען דעפר הבא מן העץ עפר יחשב, כמו שמצינו בכיסוי הדם שמכסין בחתיכות דקות מן הפשתן ומן העץ (עיי' ש"ך יו"ד סי' כ"ח ס"ק ל"ד) וכן מכסין בקנמון טחון משום שהוא מין עץ (כנה"ג הובא בכ"ש שם) וא"כ מה לנו בזה שהארון שלם, הא סופו לרקוב וכל העומד לשרוף כשרוף דמי, והוי כאלו נקבר בעפר ממש · ומנהג ישראל שמחשיבין הכהנים בארון שלם תורה היא · אך להיות קבור בארון של ברזל או מתכות לדעתי הוא איסור גמור · יען דמכל מיני מתכות לא מצינו שמיקרי עפרם עפר חוץ מזהב, דכתיב ועפרות זהב (עיי' בטור ומחבר שם,) וברזל אינו מתהפך לעפר מעצמו, וא"כ אינו נקבר בעפר, והתורה אמרה אל עפר אתה ואל עפר תשוב : ובכל כלי המשכן לא נמצא ברזל, וכן מפורש (מ"א) וכל כלי ברזל לא נשמע עיי"ש · שנית בש"ס ברכות דף ח"י מדמים עצמות המת לענין כבודם לס"ת, והס"ת מניחו בארון של עץ לזאת מן ההכרח להניח המת בארון של עץ · ועיי' בשל"ה דף קמ"ו כתב וז"ל : בפרק האורג תני' העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע למה זה דומה לס"ת שנשרף שמחויב לקרוע, והאדם הוא כמו הלוחות, וכמו שהדברות הי' חמש כנגד חמש כן עשרה אצבעותיו חמש כנגד חמש, הרי גוף האדם כמו הלוחות, ואותיות שבלוחות הם הנשמות, וכשפרחים נשברו הלוחות, ואף שברי הלוחות הושמו בארון, כן האדם יושם בארון, עכ"ל : ובדבריו אמרתי ליתן טעם למנהג שמשימין הידים על ארון המת או על הקבר לבקש רחמים על המת, וכתב בראשית חכמה (דף רס"ב ע"ב) הטעם לפי שבידו של אדם ע"ו אברים כמנין התיבות בפסוק יחי' מתיך (ישעי' כ"ו) · ועוד י"ל במנהג הנחת האצבעות על הארון יען שחמשה אצבעות מכוונים נגד חמשה חושים שבאדם (כחיי לו,) לומר שאבדנו ה' חושים · וכפי דברי השל"ה יש לנו טעם ע"פ
הפסוק

כפשוט, יען דעלמות המת בארון דומין לנו כשברי לוחות שהונחו בארון, ושברי הלוחות הי' נ"כ חמש כנגד חמש, וכן ידי האדם חמש כנגד חמש, לומר קיים זה מה שכתב בעשרת הדברות, וגופו קדוש ומכובד כשברי הלוחות שהי' בארון · עיי' ח"ס חלק שפי סי' יוד ·

ומעתה חזינן שמנהג ישראל לקבור מתיהם בארון של עץ יש לו יסוד בש"ס ופוסקים והוא גזרת הכתוב לשוב לעפר, והברזל לא מיקרי עפר ולא נתהווה לעפר והתורה אמרה במזבח שלא להכיא עליו ברזל לפי שהברזל מביא מיתה, לזאת חלילה לשנות, ואם אפשר לעכב, בכ"ז חלילה לבני הח"ק לקברו עד שיעשו נקב בארון למטה כשפופרת הנוד · ורמב"ן בתורת אדם · מה"ת קבורה בקרקע דוקא ועיי' בלח"מ פ"ק מאבל: ידידו הד"ש הכותב בחפזון .

סק' שלמהרשיק ברעזאווע,
רב דפה והגליל

(לה) לחיי שמחות וברכות לידידי הרבני המופלג בתורה וביראה טהורה מו"ה יצחק ני' נאמן בעיר א'

מה שקובל על הרב פלוני בתרתי א' שעשה הספד בר"ח וכלל גדול כתב הרמ"א שבימים שאין אומרי' תחנון אין אומרים לדוק הדין ואין מספידין ומפלתו האריך בזה וביקש לשמוע דעתי והנני לרצונו, במשנה סוף מ"ק איתא נשים במועד מענות אבל לא מטפחות ר"י אומר הסמוכות למטה מטפחות · בראשי חדשים חנוכה ופורים מענות ומטפחות בזה וזה ולא מקוננות · עכ"ל המשנה ורש"י שם כתב וזה לשונו מתניתין בלא פירוש ודברי רש"י אין מובנים ואין להם פירוש כלל וכלל · ואמרתי בס"ד בדברי רש"י שלשה פירושים וכולם הם הם בדרך האמת :

(א') במשנה שאחריה אמרו · איזה עינוי שכולן עונות כאחת, קינה שאחת מדברת וכולן עונות אחריה וכו', א"כ במשנה ראשונה עדן לא ידענו הפירוש מהו מעונות, ע"ז כתב רש"י במשנה לקמן איתא פירוש, והי' כתב בל"א שהוא ר"ת מן במשנה לקמן איתא, והמדפים שכח להעמיד הנקודות על בל"א ·

פירוש ב' אמרתי דהנה לכאורה קשה על רש"י לפי פירושו דהא רק על מענות מצינו פירוש במשנה שאחריה, אך לא על מטפחות שנמצא במשנה ראשונה, ומה היא מטפחת ? ועוד קשה כד תעיין בברטנורא פה וכן בש"ס מגלה דף ג' ע"ב תמצא שיש למטפחות כמה פירושים חד אמר שהוא הכאה יד ביד, וח"א שהכו על הירכים, וח"א שהכו על הפנים, וח"א שהכו על הלב ומעתה מי הי' מחויב יותר לפרש מהו מטפחות מרבינו רש"י אשר מפיו אנו חיין בכל מקום ? האיך אפשר לומר בענין שהראשוני' חלקו בפירוש המלה לא יאמר לנו רש"י דעתו ? אך כד תראה דברי הש"ס במגלה שם תמצא כי שם פירוש רש"י מטפחות שהכו על לבם, וכי אפשר לומר שפה לא יאמר רש"י מהו מטפחות ? לזאת נראה לי לומר שרש"י כאן במשנה כתב על מטפחות פירוש בלב כמו שמפרש במגלה · והמדפים הראשון הדפיס תמור בלב בלא והחליף א' בב', ולא ידעו פתרונו מהו פירוש בלא ועלה מוסגם בלבם שהמדפים היפוך תמור בלא פירוש כתב פירוש בלא, ותיקנו להדפיס אח"כ בלא פירוש ;

פירוש ג' נלע"ד דהנה אין אנו יודעין כעת מה הי' ענין ההספד שעשו אז הנשים בפנים שונים הנקרא מענות מטפחות ומקוננות, והנה מנהגם הי' לקרא לנשים המוכשרים לעורר

בכי

בכי וצעקה ע"י דברים וע"י התנועות זרות וע"י הניגונים . אך שלא להיות כאלו ח"ו מתרעמים כלפי מעלה ואין מקבלין דין שמים באהבה אמרו ג"כ דברים שהם הסכמה והודאה להודות על מה שמיסרים אותנו, ומענות הוא מן מענה (ביישטיממען) כמו כי יבין ואין מענה (משלי כ"ט) וע"י בן זאב מ"ש בזה · ולכן מענות הוא שאחת התחילה בקול דממה דקה לומר שהחיוב על הקרובים לקבל דין שמים באהבה, וכולן עונות כאחת ברוך דיין האמת שופט צדק ואמת ; אחר שעשו זאת עשו איזה מעשה בידים הי' שהכו על הלב או על הפנים או זה לזה ביד או ברגל לעורר כי הניף מרנים בגודל האבידה, וזהו מטפחות ; ואחר שעשו זאת התחילו לקוננות הי' להספיד הספד ממש כדרכם וכמנהגם · ולכן אמרו במשנה במועד מענות ולא מטפחות, הי' לפרש ולבאר ההסכמה וההודאה על גודל האבידה זה מותר אך אסור לטפחות, ובר"ח ובחנוכה ופורים שקדושתם פחות ממועד ממש אפי' מטפחות, אבל לא מקוננות הי' לעורר קינה ובכי יותר מדאי זה אסור לכבוד היום שנאמר בו ונשמחה ונגילה · וזה שרצה רש"י לומר מה שאמרו במשנה במועד מענות ובר"ח מענות ומטפחות זה רק בלא פירוש הי' אם אין מפרשין ההודאה והסכמה ליוצר כל המחיה וממית משא"כ אם במענות ומטפחות מדברי' ומפרשין דבריהם אז גם זה בכלל קינה שגורם בכי ומספד יותר מדאי · ומעתה אנו רואין שחכמי המשנה התירו לנשים בר"ח להיות מענות ומטפחות שהוא ג"כ ענין הספד המעורר יגון ואבל לשומעים, רק אמרו שלא מקוננות, הי' לקונן ולבכות יותר מדאי · והנה ידענו שיש ביד המספיד לומר דברים פשוטים שהם כמו הענין שנשים מענות הי' לעורר את השומעי' לקבל דין שמים באהבה, ויש בכח המספיד לעורר בכי וצעקה · לזאת אם הרב רואה מפני כבוד הציבור, מפני כבוד הבנים וכבוד המשפחה ואומר איזה דברים שדומה למענות אין להתרעם עליו ואין בו עמל ואון :

ולגודל אהבתי אליו אבאר לו הדברים · במשלי כ"ח פסוק כ"ג אמר החכם מכל אדם מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון" ומתורגם : ווער איינען מענשען צורעכט ווייזט, ווירד ענדליך מעהר גונסט פינדען אלס דער שמייכלער · והנה יש להקשות בזה א' וכי כל המוכיח ימצא חן ? הוכח תוכיח כתיב אפי' מאה פעמים והם דברים היוצאים מן הלב ואין נכנסים ; ב' רש"י שם כתב שאחרי מחובר על למטה, כי רק אחר סמוך אחרי מופלג, והוא פלוגתא בכמה מקומות כי יש אומרים להיפוך שאחרי סמוך ? ג' כבר העיר המבאר שם שלפי הכוונה הנאמר בפסוק כדעת רש"י הי' לו לומר אחרי כן חן ימצא ממחליק לשון ? ותירוץ שהחכם השמיט מלת כן, כי אין זאת צחות הלשון לחבר שתי מלות דומות כן חן יעו"ש :

ולולי דבריהם הייתי אומר כוונה אחרת בפסוק הנאמר בו אחרי וקאי אדלעיל כדעת האומר אחרי סמוך · דהנה בגיטין ס' ע"א בתוס' בד"ה ופרשת אחרי מות הקשו הא בב"ר פמ"ד איכא פלוגתא גבי אחר הדברים האלה וגו' דאיכא למ"ד אחר סמוך ואחרי מופלג ואיכא למ"ד אחרי סמוך ואחר מופלג · וקשה מן אחרי מות שני בני וגו' דבו ביום הי' ? ואמרתי ביישוב קושית התוס' (ואח"כ מצאתי שבשמ"א הלך ג"כ בדרך זה) בכוונת אחר סמוך ואחרי מופלג יש לומר פירוש וכוונה אחרת, דיש שני מיני מעשיות שבאים בזה אח"ז, מין הראשון שהי' מעשה ובא אחריו מעשה אחרת, והמעשה השניה לא נעשה רק בסבת מעשה שכבר הי', ומעשה האחרונה ידה אוחזת בעקב מעשה הראשונה, ואלו לא הי' דבר הראשון לא הי' הדבר השני אחריו וזה אחר סמוך היא שדבוק לענין הקודם לו, משא"כ אחרי מופלג היא שהוא מופרד מן המעשה שהי'

לפניה, ואין לה שום התייחס עם המעשה שהי' קודם לכן · ומעתה שפיר כתיב אחרי מות אף שהי' בו ביום, בכ"ז שפיר כתיב אחרי, לפי שאין לו שום התייחסות עם המעשה הקדימה ודו"ק ·
והנה מצות תוכחה הוא מ"ע מה"ת המוטלת על כל אדם, בכל עת ובכל שעה שרואה נגעים בחברו צריך להוכיחו, והמון פוטרי' א"ע ממ"ע זאת יען שאומרי' שהרב דמתא ממונה ע"ז, ועליו להוכיח את בני עדתו ולעורר על הטוב והישר בעיני אלקים ואדם לעת מצא · והנה בכל העתים שהרב המוכיח מדבר עם בני עדתו צריך לשקל במאזני המשפט והבינה מה ידבר במקום הזה ומה ידבר במקום הזה, ודבר רק בעתו טוב · אך לא לבד · לחשוב העתים החיוב על החכמים · אלא גם לסדר אלה הדברים שרוצה לדבר כמ"ש חכמים הזהרו בדבריכם הוי' שמחויב להחליק לשונו שלא יהי' דבריו יורדין ללב כחרב פיפיות, כי אז קלקולו יתר על תיקונו · ומעתה שני חוקים צריך המוכיח לשום על לבו, א' לחשוב העת והזמן אשר בו ידבר דבר (דען ריכטיגען מאמענט צום שפרעכען בענוטצען), ב' להחליק לשונו (אום זאנפטען טאנע אונד קארעקטער שפראכע) · וזה כוונת הקרא מול מ"ע של תוכחה אמר החכם בשם ה': מוכיח אדם אחרי, אם אני הוכחתי את האדם בשבט עברתו, ואז יבא המוכיח אחרי ויוכיח על חטא ופשע האדם, הוי' שיחשוב העתים שידבר בעת אשר אני כבר שפכתי כעסי וכוס היגונות על פניו, חן ימצא ממחליק לשון אז דבריו יעשו יותר רושם מאלו הי' זהיר לדבר בנחת ובדברי חן ושכל, ומתורגם לפ"ז ווער נאך מיינער צירעכטוויזונג דיא מענשען צורעכט ווייזט, פינדעט מעהר גונסט אלס דער, וועלכער מיט גלאטטען ווארטען צום הערצען דרינגען וויל ! ומעתה ידוע שלעת כזאת שמת בעיר, בני העיר ומכ"ש בני המשפחה שמין על לבם כי יד ה' נגעה בהם, ואז הוא העת לדבר אל לבם שישובו אל ה', ולעורר אותם על ענינים הנצרכים, וזאת מי שמקיים בכל דרכיך דעהו, ואומר לפני המת איזה דברי תוכחה ומוסר דבר בעתו, יש לו על מה לסמוך · (עיי' מ"ש לעיל בת"מ סי' ע"ו)

(ב') מתרעם שיום לידתו הוא לו לחג וכן בעת שהי' כ"ה שנים שנתמנה לרב עשה מועד משתה ושמחה וכל זה מנהג נכרי ואסור לנו לילך אחר מנהגיהם וחקותיהם, והאריך בזה · הנה ידע כי לעשות משתה ושמחה ביום הלידה הוא מנהג ישן נושן דכתיב בקרא סוף וישב יום הולדת את פרעה, והיו מנהג מאז לעשות משתה בכל שנה באותו יום שנולד, עיי' באיוב א' ועשו משתה בית איש יומו, והוא יום לידה . וגם המנהג לשמוח כשהגיע הזמן שהוא סוף כ"ה שנים לנשואין או שנתמנה לרב או פרנס יש לו מקור, וע"ז אמרו חכמי המשנה, הפוך בה והפוך בה וסיב ובלה בה דכולה בה · ובילקוט שמות סי' קס"ז איתא מי שמך לאיש וגו' אין אדם נקרא איש עד כ"ה שנים כלומר עדיין לא הגעת להיות איש, ויפן כה וכה וירא כי אין איש ראה שאין גר וצדיק עמד (עומד) ממנו · הנה דברי המדרש צריכין ביאור, מרישא עד גמירא כולו מוקשה, הא בתורה נאמר שמי"ג שנה איש נקרא ? ב' למה דוקא עד כ"ה שנים ? ג' מה לדרוש הלשון כה וכה שלא עמד או יעמוד ממנו מי שיתגייר ויהא צדיק ?

ואמרתי בכוונתם שהם ידעו ע"פ החקירה והנסיון שהגם שהאדם מתחיל להיות בגדר איש מעת שבא לכלל י"ג שנים · בכ"ז ע"פ הרוב כחות הנפש שבאדם אינם בתכלית השלימות עד שיהי' בן כ"ה שנים, ומן כ"ה עד ארבעים הכח של בינה יתירה אשר באדם בא לידי השלמות כמ"ש בן ארבעים לבינה ; ומי שאינו משלים את כחות הגוף והנפש עד שמגיע לכ"ה שנים אין תקוה שישלים אותם אח"כ · וראי' לדבר מתוה"ק שאמרה מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצאי צבא
בישראל

בישראל, ומבן שלשים שנה ועד בן חמישי' שנה לעשות מלאכה באוהל מועד, יען שהפחות משלושי' לא נתמלא כחו, ומבן חמישים ומעלה אז יחלש כחו, עיי"ש ברש"י, ומזה למדו שלהשלים כחת הגוף והנפש צריך להיות בן כ"ה שנים, ובתשלום כ"ה שנים מעת שבא אדם לאיזה התמנות אז יש לדון עליו אם עשה כחק וכמשפט, ואם יש לשמוח בעמלו · וזה כוונת המדרש מי שמך לאיש שר ושופט, הא עדיין לא הגעת לכ"ה שנים, וכל זמן שאין לאדם כ"ה שנים אינו עוד בתכלית השלמות ליתן בידו איזה גדולה להיות שר ושופט · יען כי עד כ"ה שנים האדם משלים כחת הגוף והנפש, ולכן מן כ"ה שנים שיש לאדם אם אח"כ בא להיות א"ש אנו מחויבים לצפות עוד כ"ה שנים כדי לראות אם עלה במשך כ"ה שנים לעשות חקו להועיל לבני גילו ולעשות כחוב המוטל עליו לעשות, אך קודם כ"ה שנים בעוד שלא השלים הזמן הזה אין לדון על כל מעשיו לא לטובה ולא לרעה · ומלאו רמז בקרא שמיותר כה וכה, ואמרו שרמז ויפן כה, שהסתכל בימי חייו עד שבא לכלל כ"ה שנים, וכן הסתכל בכה היי' בכ"ה שנים שבא לכלל א"ש והוא כבר בן חמישים וראה שאין יבא ממנו שוב שום דבר טוב ומועיל לכלל · ולכן אמר וירא כי אין איש שלא בא לכלל א"ש להיות בתכלית השלימות ויהרגהו, כנלע"ד בכוונת המדרש הסתום. ומזה בא המנהג שרב או פרנס שעובד עבודתן בשלימות כ"ה שנים, וכן איש ואשה שחיו ביחד כ"ה שנים ולא בא נזק והפסד על ידם, והשלימו חוקם כחק וכדת, אז ששים ושמחים וחוגגים היום הזה כיום מועד :

ויען כי למינים ממינים שונים שבאים מן האדמה יש כמה שמות, א' עפר שממנו עושים כלי חרס לכן האדם כל זמן שאין לו אשה דומה לכלי חרס אשר אם נשבר אין לו תקנה, לכן בשעת ארוסין שוברין כלי חרס. ב' נעשה מעפר הארץ כלי זכוכית אשר בקל ישבר, לכן בשעת נשואין שוברין כלי זכוכית לומר שבקל הקשר ינתק היי' אם לא תמצא חן בעיניו מגרשה כדת של תורה, אך אם גירשה לא אשר אותה שוב אליו אלא הוא ככלי זכוכית שנשבר שיש לו תקנה, גם הוא יכול ליקח אותה בחזרה כל זמן שלא נשאה לאיש אחר, וגם אם לא יהי' זיווגם עולה יפה הוא יקח אשה חדשה והיא לאיש אחר תנשאו, והפירוד יכול להיות טוב לשניהם ושבירתם זו תיקונם; מין ג' ממיני דומם הוא אבן ברזל ושאר מיני מתכות, ויען כי אבן הוא מכונה ליצר הרע ולמדום רעות כמ"ש והסורה את לב האבן מבשרכם וגו' וברזל הוא מכונה למיתה ולכן אסר הקב"ה שיבא ברזל על המזבח, ולכן ביום הנשואין הענן קשור על האהל והעתיד מכוסה ולשמחה מה זו עושה ? מי יודע אם לא יהי' הקשר זה דומה לאבן, אם ילכו בדרך הטוב והישר בעיני אלקים ואדם, ואם הבנים הנולדים מהם יהי' המשמחים אלקים ואנשים ? ומי יודע אם לא יבא ברזל להכרית הקשר ח"ו ? ולכן אחר שזכה האיש עם אשתו לחיות כ"ה שנים שהוא העת אשר בו האדם משלים כחת גופו ונפשו · וראו שהקשר שלהם אינו דומה לאבן, כי עשו הטוב והישר, ואין להם בנים משחיתים אשר עזבו את ה', וגם הברזל לא בא לקרוע את חוט המקשר אותם, אז ששים ושמחים בברכת הודאה ליתי"ש, וחוגגים היום למפרע, אשר בו נתקשרו זה עם זה ואומרי' : היום שחגגנו את חג המקשר והמקדש אותנו, זה הי' יום של כסף, שהוא מן רביעי הבא מן האדמה, ועל זה קוראין את היום : Die silberne Hochzeit ; ויען כי מין החמישי הבא מן האדמה הוא זהב ולכן אם זוכים להיות עוד כ"ה שנים אח"ז ביחד, וטוב עין ברך אותם בכל, אז שמחים שנית ביותר למפרע, וקוראין ביום נשואין שלהם, היי' היום שנשאו זה לזה בנשואין הראשונים, החתונה של זהב Die goldene Hochzeit :

ועתה אבא לסיום דבריו ששבעה שמות יש לרקיע כמאמרם בש"ס חגיגה י"ב ע"ב ולמה אנו אומרין בקדוש לבנה אשר במאמרו ברא שחקים? שנית למה אומרי' קדוש לבנה ולא קדוש ירח שהוא השם שניתן לה בתורה כמ"ש והנה השמש והירח? ג' תיקנו חכז"ל לכתוב זמן בגט ובכתובה ולכתוב אותם בלשון שדיברו בו בבבל (עיי' ריש הספר בת"מ סי' א') ולמה בגט כותבין ירח שהוא עוד בלשון בבל שם לחודש ובכתובה כותבין לחודש? והנני לבאר לו כל חמירא דאיכא ברשותי בעזרת החונן לאדם דעת, בסנהדרין מ"ב ע"ב א"י אמר רב יהודא ברוך אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמחים לעשות רצון קונם פועלי אמת (וקאי על מאורי השמים ויש גורסין פועל וקאי על הקב"ה) שפעולתו אמת וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהן עתידין להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו, בא"י מחדש חדשים, עכ"ל והנה מזה נראה שבכוון אמרו שחקים ולבנה ולא בלשון התורה שמים או רקיע וגם לא ירח, והטעם יען דבש"ס חגיגה שם בפירוש אמר רב יהודה שני רקיעין הן, שנאמר הן לה' אלקיך השמים ושמי שמים · ובס' הברית מ"ד פ"ב מבאר הטעם, דעל שם הבחינות והפעולות נקראו שמים, שמים על כי שם מים, רקיע לפי שהם נטוים ומתוחים ומרוקעים בין מים למים, שחקים על כי שם חוקים שהמה חמה לבנה וכוכבים הנקראים חקות כמ"ש (ירמי' ל"א) חקות ירח וכוכבים; ועל כי שם השמש הירח והכוכבי' הנקראי' חקות, לכן עלם השמים נקרא ג"כ חקות, כמ"ש (איוב ל"ח) הידעת חקות השמים, וכן (ירמי' ל"א) אם ימושו החוקים האלה מלפני, ולכן כמו שאמרו שמים על שם מים הכי נמי שחקים לפי השם חוקים הי' הירח והכוכבים, ושתי אלה נקראים שחקים לשון רבים כמ"ש (תילים ע"א) ויצו שחקים ממעל ואחת מאלה נקרא שחק כמ"ש (שם פ"ט) מי בשחק יערוך לה' · ולכן בקדוש הירח המיוחד לבחינת חקות ירח וכוכבים אמר שחקים, ור"י לשיטתו שתיקן ברכת ונוסח קדוש הלבנה דסובר שרק שני שמות לשמים שפיר תיקן לומר שחקים על שם שחקים שהם ירח והכוכבים, עכ"ל · ואני הוספתי על דבריו שבאותו נוסח לברכת קדוש הלבנה מבואר טעמו, שאמרי' חק וזמן נתן להם וכו' שעל שם זה נקראים שחקים לפי שנתן להם חק וזמן, ואין רשאין לשנות את סדרן, והם חקות השמים, ולכן אמר שחקים ·

והנה בש"ס סנהדרין מ"ב ע"ב ורי"ף סוף פ"ד מברכות אמרו כל המברך על החודש בזמנו כאלו מקבל פני שכינה כתיב הכא החדש הזה וכתיב זה אלי ואנוהו · תנא דבי ר' ישמעאל אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחדש דיים · אמר אביי הלכך צריך לאומרו מעומד, עכ"ל · וכ' רבינו יונה (בברכות שם) מפני שהקב"ה אע"פ שאינו נראה לעין נראה ע"י גבורותיו ונפלאותיו כמ"ש אכן אתה אל מסתתר אלקי ישראל מושיע, כלומר אע"פ שאתה מסתתר, אתה הוא אלקי ישראל שעשית עמהם כמה נפלאות ואתה מושיע בכל עת ובכל שעה, ועל ידי תשועתך רואים אותך בני אדם ואתה מתגלה להם, ומכירים אותך, וג"כ ע"י מה שמחדש חדשים הוא מתגלה לבני אדם והוא כאלו מקבלין פניו, עכ"ל:

ובדבריו אמרתי ליתן טעם על הטעמים הנאמרים שאומרים בקדוש לבנה שלום עליכם (עיי' מ"ש לעיל בת"מ סי' למד) דהנה אמרו בש"ס ברכות כל הנותן שלום לחברו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה ופירוש המהרש"א דמי שנותן שלום לחברו קודם שמתפלל להקב"ה, הרי הקדים הקרבן שהי' ראוי להקריב ע"ג המזבח במקדש והקריב אותו על הבמה, ולכן התפלה שהוא במקום

בקרבן

הקרבן וראוי להקריב ע"ג המזבח ולא להקדים שלום לאדם שדומה לבמה כלפי מזבח הקודש עיי"ש. ומעתה יען דקדוש לבנה היא כקבלת פני השכינה שנתגלה אז לאדם, ומתחלה מברך להקב"ה ואח"כ אומר שלום לחברו :

ועתה אבא לומר בטעם שאמרו וללבנה אמר ולא לירח · דהנה הזמן שחדוש הלבנה ניכר הוא נתחלק לג' חלקים · חלק האחד הוא מתחלת החודש עד סוף יום ג', משלישי עד סוף זין נתוסף אורה כהיכר, הוא חלק ב', ומזין עד ששה עשר שמוסיף והולך עד שנתמלא לגמרי הוא חלק השלישי · והנה מתחלת החודש עד סוף ג' בשם לבנה תקרא מלשון לבן שאז מתחלת ללבן את גיפה שהי' מכוסה ושחור, וגם חכז"ל יצאו לדרוש למה נקרא שמה לבנה ? לפי שמלבין עונותיהן של ישראל, ופירוש בסדור שער השמים לפי שאז מקריבין קרבנות ר"ח לכפרה שנתמעט הירח עיי"ש · ומן ג' עד סוף זין שגוף הלבנה נעשה עקום כירך בשם ירח יקראו, ולכן נאמר והנה השמש והירח וגו' משתחוים לי ונאמר ותצפנהו שלשה ירחים, יען שזה הי' בז' לחודש, ובמקום אחר הארכתי בזה (עיי' לעיל בת"מ ס"ז) · והנה יש פלוגתא בזה מתי הוא זמן קדוש הלבנה י"א ביום ג' למנוחה, וי"א אחר זין ימים שלימות (עיי' או"ח ולבוש סי' תכ"ו), ולכן אמרו בכוון קדוש לבנה היא מעת שמתחלת להתלבן והוא ביום ג' מקדשין אותה :

ועתה אבא לומר טעם למה בכתובה כותבין חודש ולא ירח כמו בגט שהוא הלשון שדברו בו בבבל · הנה בלבוש לאה"ע סי' קכ"ו נתן טעם בגט כותבין ירח דאסמכוהו אקרא דכתיב גרש ירחים ובכתובה כותבין חודש דכתיב כי יקח איש אשה חדשה. ולי נראה ליתן טעם עמוק ונכון · דהנה מאז הי' מקפידין שלא לעשות נשואין רק במילוי הלבנה ולא בסוף החודש כשהירח מכוסה כמו שמפורש במחבר יו"ד סי' קע"ט וברמ"א באה"ע ס"ד · ובמקום אחר אמרתי בטעם שהקפידו ע"ז שהוא ע"פ המקירה והנסיון (עיי' לעיל בת"מ סי' כ"ח וסי' ל"א), אך בוודאי אם יש איזה טעם לעשות הנשואין קודם ג' או אחר ע"ז בחודש עושין ואין להקפיד, ולהורות זה צוו לכתוב בכתובה חודש ולא ירח שלא נטעה לומר שדוקא בעת שהירח נראה מקדשין ולא כשהוא מכוסה, אלא בכל החודש · והבן. עשיתי רצונו כיד ה' הטובה עלי ונא יהא זהיר בכבוד נושאי כתר התורה על ראשם, וד"ל ידידו מוקירו הד"ש :

הק' שלמהרשיק

(לו) העולם מחי עולמים יבאו ברכות ונחמות לידידי הרבני המופלג מו"ה ש' נאמן בק"ק א' · מה ששאל אותי במנהג המתחדשים שמניחין ציצים ופרחים Blumenkränze על ארון המת ועל הקברים והוא מנהג ערלים ונאמר ובחקותיהם לא תלכו, ומתרעם על הרב שמניח לעשות כן ואיני מוחה וביקש לשמוע דעתי · מראש אני אומר שאין ביד הרבנים למחות, ויד הרבנים אסורות ולנחשתים הגיעו בעו"ה והשתיקה טוב מן הדבור כמבואר ברמ"א או"ח סי' תר"ח, אך בנידון דידן לא מצאתי מקום להוכיח ברבים באשר מצינו שחכמי התלמוד ג"כ אחזו במנהג זה, מצינו בש"ס בילה דף ו' ע"א יו"ט שני לגבי מת כחול שויה רבנן ומיגז לי' אסא פירש"י הדס הי' מניחין על מטת המת לכבודו, וכן מצינו בש"ס נדה ל"ו ע"ב שרב וסילא מתו ביום אחד וחזו דפרחא אסא מהאי פוריא להאי ופירש רש"י שרגילין להניח הדס על המטה ופורח ממטה למטה עיי"ש · וכן משמע מש"ס מ"ק כ"ז ע"ב כי נח נפשי' דרב אסי אתעקרו כל ארזים מבואר שהי' המנהג להניח עלי ארזים

ארזים ליתן כבוד למת אלא שמטה והקבר של אדם נכבד וגדול, והתכלית מלהניח שושנים ופרחים ועלי ארזים הי' לכמה פנים (א') להעביר הסרחון מעל המת, כדי שהספדנים והקברנים לא יעמדו ממרחק ולא ירימו את ריח המת כעין שמצינו מ"ק כ"ז אין מביאין את המוגמר ואת הבשמים לבית האבל, והא תני אין מברכין הא אתוי מייתי; וזה לדעתי הטעם שנוהגין בכמה מקומות בעת שהולכין על קברי אבות לוקחין עמהם שום ובצלים ומניחין אותם על הקבר מבלי לידע הטעם והמקור, ולדעתי הוא המקור לגרש הריח רע שעולה מן הקבר כשהוא מנוקב באיזה צד;

טעם ב' למנהג שושנים ופרחים כדי לכבד בזה את המת לומר שהוא הי' בין החיים כשושנה בגן המתפשטות ריח טוב סביב לה, וכן נותנין עלי ארז על ארונו וקברו לומר שהי' כארז בלבנון חזק;

טעם ג' לעורר האמונה בהשארת הנפש, כמו שיש לעץ של שושנה תקוה אם יכרת כן תקוה למת כי ישוב עוד וימי' בארץ החיים, ויען כי עלה הדם מתקיים זמן הרבה במראה ובתואר אף אם יכרת מן האילן שזו מתיתו, ורוב מן הפרחים אשר לפי הטבע לנטות תמיד אחרי דרך מהלך השמש נגד מזרח, ונקראים Sonneblumen, ועיי' בש"ס שבת ל"ה ע"ב שהשוכנים במדבר הי' להם סי' לקבלת השבת במתא תרנגולא, בדברא טורכי ובאדני, פירוש רש"י שם עשב הקורי Malva עלין שלו נוטין נגד החמה, שחרית כפופין למזרח, בחצי היום זקופין ולערב כפופין למעריב, עיי"ש ויש מין שושנה ומצוי למאד במדינת הודו הנקראת בל"א Siebenjahrblum על כי אחר שכרתו אותה מן האילן הוד והדר לה במראה וברטיבות שבע שנים שלימות, והאדם יגוע וימות? וכן מצינו בגילה דף ע"ו ע"ב ד' מיני ארזי' וחד מהן אמר רב אדרא וכתב הירחי שהאילן אדר משתמר התבואה מן התולעים שריח אותו זרע מבריחן והרנן ולכן אמרו ליטע אדר בשדה כדי שיהי' פירותיה משתמרין, ומביא הרב ר"מ לאנדוי ז"ל בערוך ערך אדר שהי' מכנס למשוח המתים בשמן של עלי ארז שלא ישלוט בהן רמה ותולעה, וכן הארגז של ארז מתקיים ימים הרבה עיי"ש • ומזה אנו רואין שעשו זאת לכבוד המת ולרמז מוסר לעורר על השארת הנפש, וכבר תני בטור יו"ד סי' ש"ן מתירין שערות לכלות ומגלין פניהם של חתנים ונותנין דיו וקולמס בצדו וכו' ואין חוששין משום דרכי אמורי, עיי"ש, מזה יש ללמוד שכל מה שעושין לכבוד המת או לעורר על איזה דבר מוסר אין להקפיד, וא"כ בנידון דידן מאחר שכבר עשו כן בימי חכמי התלמוד אין כאן משום חקות הגוים ואין להרעים העולם בשביל זה כנלע"ד ועיי' ד"מ ליו"ד סי' שמ"ט שמה שעושין לכבוד המת אין בו משום חוקת העכו"ם, וכן מפורש בתשובת מהר"י קולון סי' פ"ח:

אך מטעם אחר אמרתי שאין רוח חכמים נוחה ממנהג זה, דלכאורה צריכין לחקור אם בימי חכמי התלמוד הי' מנהג ליתן שושנים ופרחים המפזרים ריח טוב על ארון המתים, מדוע לא ראינו אבותינו ואבות אבותינו לנהוג כן? אך מנהגי ישראל תורה היא, דהא תיקנו תקנה טובה שיהי' המת נקבר בין עני ובין עשיר במלבוש לבן מטעם שלא יתביים העני שאין לו לקנות מלבושים יקרים כמבואר ביו"ד סי' שנ"ב ומטעם זה לא נוהגין לגלות פני המת וכדומה עיי"ש והדבר מבואר בש"ס תענית כ"ו ע"ב לא הי' י"ט לישראל כט"ו באב וכיוהכ"פ שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו, וגדול כבוד הבריות שדוחה אפי' ל"ת שבתורה

ומכ"ש

ומכ"ש מנהג בעלמא ורמז מוסר, וגם אמרו לכבד את המת בשושנים ופרחים, וכאשר ראו שהפרנסה מתמעטת והעני מתבייש בפרהסי', ולכן הם אמרו שלא להניח שושנים ופרחים וכדומה, לזאת בוודאי מצוה רבה לבטל מנהג חדש ולאבד ממון של ישראל מה שהוא כבוד לאחד ובזיון לשני, וזה לא נהנה וזה חסר, ובוודאי מה טוב שיתנו הממון שרצו ליתן בעד השושנים לעניים ולאלמנות וליתומים ומכ"ש לתלמוד תורה, ובזכות זה המת יעלה למקום מנוחתו לגן עדן ·

ידידו הדש"ת הק' שלמהרשיק

(לז) הבא ומרדכי היהודי דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו ה"ה ידידי הרב הגאון המפורסם בארץ ובחוץ לארץ מו"ה מרדכי עמרם הירש רב אב"ד בק"ק פראג נ"י

מה שכתב הדר"ג שסברת הרמב"ן ביבמות שלאו שאינו שוה בכל אינו בלאו דלפני עור הוא סברת אמונת שמואל שהביא הפר"ח בסי' ס"ב שבנ.אים שישראל אינו מוזהר משום אבמה"ח מותר להושיט לבן נח ואינו נוהג בו לפני עור, והפ"ח ות"ש דוחין סברתו, והדר"ג מקשה עליו משני מקומות א' מש"ס ב"מ יוד ע"ב בכהן שאמר לישראל צא וקדש לי אשה גרושה וכו' והקשו בתוס' אפי' אמר לכהן נמי ? ותירצו דכהן שאסור בגרושה איכא בר חיובא משא"כ בישראל שמותר לקדשה לעצמו וכשמקדשה לכהן עובר על ל"ע, אלמא דגם אם אין השליח נוהג בו מ"מ עובר על לפני עור ? (ב') הקשה מש"ס חגיגה י"ג שאמרו אין מוסרין ד"ת לכותי, והקשו בתוס' הא כותי העוסק בתורה חייב מיתה והמלמדו עובר בלפני עור, הרי להדי' דאף לישראל שרי ללמוד וחיובא על בר ישראל ללמוד תורה בכ"ז אסור ללמוד עם כותי ועובר על לפני עור ?

והנה קושי' ראשונה כתב לי מורי הגאון מופה"ד דק"ק איגנוואר זיע"א כמו שהבאתי שם בספרי במנהג אלול בת"א סס"ד לדחות בזה דברי הרמב"ן הנ"ל, וזאת אשר השבתי לו :

בשו"ת מולא מחם סי' י"ב מסתפק לפי סברת הרא"ש במי שמתו שהנשים אינם בכלל ערבות ולכן אין מוציאים את האנשים, משא"כ אנשים שהם בכלל ערבות ולכן אפילו לא אכל רק בזית שאינו חייב רק מדרבנן בבהמ"ז ובכ"ז מוציא גם מי שאכל לשובע ומחויב בבהמ"ז מה"ת, ומסתפק שמה שאמרנו שאין הנשים בכלל ערבות אם הוא גם במצות ל"ת או דוקא במ"ע שאין מחויבים, אבל במצות ל"ת כיון שהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, א"כ הם ג"כ ערבים, ולפ"ז גם במ"ע שאין הזמן גרמא שחייבת ג"כ ערבות יש בה ? ומסיק דמסתברא דהערבות אינו תלוי בחיוב אלא גזירה היא דנשים אין ערבות לאנשים, דאם הי' תלוי הערבות בחיוב המצות כמה מצות יש לכהנים שאין לישראל היתכן לומר שבאותו מצות אין הישראל ערב בשביל הכהן, עכ"ל יעו"ש · ומעתה אני אומר שמצד ב' דברים אסור ליתן מכשול שיעבור אחד מישראל על אחת ממצות ה' שלא תעשנה א' מצד לאו דלפני עור שכולל הכל, ב' מצד ערבות, והנפקותא הוא כפי', א' באשה שאינה בלאו דלפני עור כמו שמבאר הח"ים בחו"מ סי' ר"ב וז"ל המעיין ברמב"ן וביותר בריטב"א דיבמות ימצא דהכי קאמר, דהרי כל לאוין שבתורה ובכללם לפני עור אינו נוהג בנשים כיון שמצינו קולא במ"ע שהז"ג שלולי היקישא אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, וס"ל לרמב"ן וריטב"א השתא נמי דאיתקש מ"מ בלפני עור לא מפקדא אתתא אלא באותו

אותו מצוה, שגם היא מפקדא, אבל מצוה שאינה רק באנשים לא התירה התורה עליה שום
טומא ע"ז, אבל אנשים ישראלים פשיטא שאסורים ליתן מכשול לפני הכהנים,

ומעתה מיושב הקושי' שהקשיתי מנ' נשים משמרות במוך דליתי גבי אשה הלאו דלפני עור וגם לא משום ערבות, משא"כ באנשים אף דאינו מחויב באותו דבר וא"כ לית גבי' הלאו דל"ע אך בכלל ערבות הוא · וא"כ מצד ערבות אסור להכשיל הכהן והנפקותא הוא יען דלאו דל"ע הוא לאו שבכללות כמו שמבאר הכ"מ ט' כלאים פ"י הל"א, ואפי' למ"ד דס"ל דלוקין על לאו שבכללות זה דוקא בדבר שגם הוא בלאו וכשמכשילו עובר בלאו דל"ע ולוקין, משא"כ בדבר שהוא אינו בלאו זה אף שמצד ערבות אסור להכשילו מצד ל"ע בכ"ז אפי' מי שסובר דלוקין על לאו דלפני עור באופן זה כ"ע מודי' דאינו לוקה. ומעתה אני אומר הרמב"ם בה' אבל פ"ג ה"ה דסובר המטמא את הכהן במזיד לוקה משום דעבר על ל"ע לא תתן מכשול, הא ישראל רשאי לטמא א"ע כמו שכתב הכ"מ ומ"ל בפי"ו מט"א א"כ אינו מצוה הישראל ואף שאסור לטמא את הכהן משום ערבות· אך לאו לא שייך גבי' להיות לוקה? אע"כ צ"ל שהרמב"ם לשיטתי' הולך דסובר בפע"ז מפ"א ה"י דכל ישראל מוזהרין להיות טהורי' ברגל, וכתב המ"ל שם שמשמעות דבריו דסובר דאיכא איסור תורה במי שמטמא א"ע ברגל יעוי"ש · א"כ טומאה דומה להשקות כוס יין לנזיר, יען שאם יבא הרגל גם הוא אסור לטמא עצמו ברגל מה"ת ושפיר חייב מלקות משום ל"ע כשגורם טומאה לכהן, כנלע"ד . ותמיהא לק"מ מתוס' ב"מ הנ"ל דשם לא מיירי ממלקות רק שמחייב, והחיוב הוא משום ערבות אף דאינו בלאו מצד עצמו, ודו"ק .

ומה שהקשה מש"ס חגיגה, קושי' זו כתב לי גם ידידי הרב המה"ג מו"ה אברהם הרש דק"ק סילאם באלהאם יחי' . והנה ראיתי במחנה חיים בתשו' סי' זין במדינה שמותר לגייר אם מותר ללמוד תורה לאחד שרוצה להתגייר ורוצה שילמדו עמו תורה ואם יוטבו הדברים בעיניו יגייר את עצמו אי מותר ללמוד עמו ? ורוצה לומר שלפני עור שייך רק אם שייך גם בו האיסור כמו מושיט כוס יין לנזיר שגם הוא יכול לקבל עליו נזירות, אבל באיסור לימוד התורה דלא משכחת אלא ישראל ליכא כלל איסור דל"ע ? ורוצה לומר שמתוס' ב"מ הנ"ל שישראל המקדש גרושה לכהן עובר בל"ע אע"פ שאינו בלאו, א"כ אסור ללמוד תורה לערל נכרי · ויותר יש לומר אפי' אי אמרי' דישראל המקדש גרושה לכהן אינו עובר לפי שהוא אינו בלאו זה והוא אינו במצות הכהונה בכ"ז כאן אסור משום דיש ב' טעמים שאסור ללמדו תורה א' תורה נקרא נערה המאורסה והוא מצוה על איסור נערה המאורסה, וטעם ב' דהוי כגזל מישראל, וגם לאו זה שייך גביה ועובר על ל"ע זת"ד · ופלא על הגאון הנ"ל שלא הזכיר מס' הרמב"ן וס' אמונת שמואל הנ"ל ·

ולע"ד דקושתיכם לק"מ דוודאי אסור להכשיל את האדם בדבר שאסור לו אפי' אם המכשיל בעצמו אינו באותו חיוב, וכל המכשיל עובר על לאו דל"ע או מצד ערבות כמו שכתבתי לעיל מעתה בלימוד תורה לערל נכרי ע"י שילמוד וישמע הטוב והישר בעיני אלקים ואדם, אם אח"כ כשישמע ויבין יעבור על אחת ממצות ה' יגרום לעצמו עונש גדול · ומי הוא הגורם לו העונש ?שישראל שלמד עמו הכשילו שבא לידי עונש · וא"כ יש לומר שסברת הרמב"ן אמת שמי שאינו מחויב בדבר אינו בלאו דלפני עור · לך כאן אדרבא הוא מחויב לעשות כמצו' התור',וכיון דהוא מחויב האיך ילמוד עמו שגם הוא יבא לכלל חיוב ואז יקבל עונש אם לא יעשה כחקי התורה, והוא מכשילו וזה פשוט וברור לע"ד .

ואבאר הדברים ע"פ דרך חדוד ופשט חדש שאמרתי בש"ס בילה ע"ז כל מצות שנתן להם הקב"ה לישראל

לישראל נתן בפרהסי׳ חוץ משבת שנתן להם בצינעא וכו׳ ומקשה בש״ס אי הכי לא לענשו נכרים על שבת ? פירוש רש״י ואנן אשכחן שחזר הקב״ה להעניסן על התורה ועל המצות · והקשה המרש״ל דלמא באמת על מצות שבת לא יענש אותם בשביל שלא שמעו השבת ? ומהרש״א כתב דקושית הש״ס הוא דכיון דלא ידעו ממצות שבת א״כ למה יהי׳ כותי ששבת לשם מצות שבת חייב מיתה ? ועיי׳ בפ״י והאלשר לבנין שיגעו וטרחו ביישוב הקושיות ולע״ד לא עלתה בידם · וכד נלא בעין המשפט והצדק לעיין בדבריהם נמצא שכפי קושית המרש״ל הי׳ פשוט להם שהוא ית״ש מענש האומות לפי שלא קיימו התורה והמצות כאשר צוה ה׳, וכפי קושית המהרש״א אינם רשאין לקיים השבת לשם מצוה, וכי זה הצדק והמשפט להעניש האומות שלא קיימו דברי ה׳ וכן להעניש כשמקיימין השבת ? ואמרתי שבוודאי לא יעניש אותם לפי שלא קיימו את התורה שלא קיבלו, ואין עליהם רק ז׳ מצות לקיים, ושוב פטורים הם מכל מצות שבתורה, ולעסוק ביישובו של העולם עליהם החיוב, רק על זאת יעניש אותם ה׳ שמנעו את ישראל מלקיים התורה : ויען כי משה באר התורה בעין לשונות כמ״ש בסוטה ל״ה · וכן אח״כ בתלמי המלך שע״ב זקנים פירשו התורה בלשון יונית, וא״כ ידעו מה שצוה ה׳ לישראל ולכן מצד הדין ראוי להענישם בשביל שמנעו את ישראל ולא הניחו אותם לעשות כאשר צוה לנכם · ומעתה קושית הש״ס הוא, כיון שנתן להם השבת בצינעא, ומזה לא ידעו אז האומות, וא״כ חשבו, שבותתין רק להנפש ולישב בטל, לא לענשו נכרים על שביטלו את ישראל ממצות שבת ? וע״ז מתרצין משנת ידעו כי נכתב באר היטב בעין לשון, רק שלא ידעו משכר הצפון, ושפיר מגיע להם עונש על שביטלו את ישראל משמירת השבת · כנלע״ד · ומעתה הלומד תורה לערל נכרי גורם לו מכשול בשני פנים, א׳ שאם לא יקיים מה שלמד, ענוש יענש, ואם אח״כ יבטל את ישראל מקיים המצות עונשו גדול מאד, ובזה הוא עובר על לפני עור, וזה פשוט לע״ד ·

ואגב אזכיר מה שהעיר הגאון בעל מחנה חיים והוא חקירה לודקת, הא תכלית התורה הוא שילמדו האומות מישראל את אשר צוה ה׳ ויבאו לחסות תחת כנפי השכינה, ולמה יהי׳ אסור ללמוד עמהם תורה ? ואחר העיון בסברות שונות וראיות מסיק, שתורה שבכתב בוודאי מותר ללמוד עמהם אך תורה שבע״פ לא, וכזאת כתב בשו״ת מהרי״א לאו״ח סי׳ ד׳ עיי״ש, ושניהם בסגנון אחד רוצים להעמיד דבריהם בלשון העוסק בתורה חייב מיתה, כי לשון העוסק נאמר על הפלפול במשא ומתן כדרך עסק במשא ומתן ובינעה כמ״ש הטו״ז באו״ח סי׳ מ״ז בכוונת הברכה אקב״ו לעסוק בדברי תורה, הי׳ הפלפול כדרך משא ומתן בהלכה עיי״ש · וכן הרמב״ם בפ״י ממלכים כתב לשון עסוק עיי״ש · ואני אמרתי כוונתם במאמרם כל תורה שאין עמה מלאכה הי׳ הפלפול סופה בטלה, כי הפלפול מביא לידי עשק מלשון כי התעסקו עמו, ת״ח מחדדין זה את בהלכה, וגקרא מלאכה ע״כ ·

אך מה שנ״ע לדעתי הוא, הא אמרו בש״ס סנהדרין נ״ט כל מצוה שנאמרה לבני נח ונישנית בסיני לזה ולזה נאמרו, וא״כ קודם מ״ת הי׳ לישראל דין בן נח, ומצות שבת נאמרה להם קודם מתן תורה כמ״ש שם שם לו חק ומשפט שבת ודינין ופרה במרה ניתנה, וא״כ בן נח מצוה על שמירת השבת, ולמה אמרו עכו״ם ששבת חייב מיתה ? שנית הא בתנחומא בשלח דרשו ראו כי ה׳ נתן לכם השבת אם יאמרו או״ה למה אתם משמרים השבת תאמרו להם ראו שבערב שבת נופל המן פעמים נותר על שבת ובשאר ימים הנותר הבאיש ובאותו שעה הזכיר משה שבכה לומר להם מצות השבת ואמר הוא אשר דבר ה׳ וכו׳ עיי״ש, ולמה באמת שכח משה ? ביארתי יען שבלא״ה שמרו את

השבת כאשר שמעו ורצו מאבותיהם, וא"כ נאמר להם השבת בעת שהי' להם דין בן נח?
ואחתום בברכה המשולשת ידידו מוקירו ה"ק שלמהרשיק

לה אמן כתיבה וח"ט להרבני המופלג בתורה וביראה הנגיד מו"ה מענדל כהן קרעמער
ני' רה"ק בק"ק טשענגע יע"א.

אחד"ש הנני להשיב על שאלתו בנידון בהכ"נ שלהם שנבנה לפני כ"ה שנים קנה מהכיל אנשים סדרים עכשיו שם הי"ב, ויען כי קרבו הימים נוראים וכל אחד רוצה לשכור מקומו בבהכ"נ לזאת הסכימו הראשים שהמקומות שהם בצד שמאל שהם רחבים יותר הרבה מן המקומות של צד ימין וגם משאר מקומות שבבהכ"נ, ורוצים לעשות מן שמונה מקומות שבצד שמאל תשעה, ואותן שקנו המקומות שבצד שמאל מכבר רוצים לבטל הסכמת הראשים באשר אומרים שהמקום שלהם הוא, הדין עם מי? לע"ד שהדין עם ראשי הקהלה ורשות בידם להוסיף ספסלים מב' טעמים, א' ע"פ דברי המג"א בסי' ק"ו סק"ה וז"ל אם הי' הפתח בצד אחד ונחרב ורצו קצת מן המנהיגים לעשות הפתח כדינה, אין האחרים יכולים למחות אע"פ שהם הרוב, ואע"פ שמשנים סדר הישיבה יקוב הדין בעיניהם, עיי"ש, ויש ללמוד מדבריו א' שיש רשות למנהיגי הקהלה לשנות שינוי לעזרת הקהלה אם הוא ע"פ דין של תוס"ק ואין צריכין לשאול את פי אנשי המקומות, ואם כדין עושים יש כח ביד המיעוט לדחות הרוב; ב' שמי שקנה מקום בבהכ"נ אין לו זכות דוקא באותו מקום שקנה לארכו ולרחבו, רק שיהי' לו מקום באותו מקום שזכה ולא יורידו אותו ממקומו, ועיי' במ"ש או"ח סי' כ"ט מ"ש בזה.

שנית ע"פ דיני דש"ע כופין זה את זה לבנות בהכ"נ עיי' או"ח סי' ק"ן, ומעתה אם בעת שבנו בהכ"נ הי' מעטים, ומאז נתרבו בני הישיב ונושאים בעול כולם זה כזה, ולכן אם הבאים לא ימצא מקום בבהכ"נ בכסף מלא שרוצי' לשלם בוודאי רשות בידם להכריח את הציבור שיבנו בהכ"נ שיהי' מספיק בעד כולם, ומעתה שאר בני הישוב שיש להם מקומות בבהכ"נ יכולים לומר למה לנו לבנות בית חדש כיון שיש מקום במקומות שבצד שמאל להוסיף בכל שעה ספסל אחד, וגם אח"כ יהי' להם ריות במקומם כאותן שבצד ימין, ואם בעת שנבנה הבהכ"נ נתנו להם מטעם שאין ידוע לנו מקום מורוח זה הי' קנין בטעות, ואין למשמאילים יותר זכות מן הימינים, וזה פשוט לע"ד.

ותמה אני על הגאון שבילי דוד באו"ח קנ"ג שהחליט לדינא שבנין בהכ"נ קודם לס"ת, ולדעתי זה טעות דהא בש"ע אמרו כופין לבנות בהכ"נ ולקנות תנ"ך, והנה להתפלל אפשר גם בבית ובשדה, אך בלי ס"ת אי אפשר לקיים תקנת משה ועזרא, ות"ת כנגד כולם. ומאז תמהתי שלא מצינו בש"ע כופין לבנות מקוה וקדמה אפי' לס"ת ולבהכ"נ, ואפשר שזה בכלל שאר צרכי ציבור שמובא בחו"מ סי' קס"ג כופין לצרכי ציבור, עיי"ש (זאת השבתי למרן החסיד זצ"ה שהחליט עיי' מהר"ם שיק יו"ד הי' שנ"ו) שיש לכל ב"ב ב' מיני זכיות, א' זכיות הנוגעין רק לעצמו ואין לאחרים זכות או הפסד בזה, והב' זכיות שנוגעים לכל הציבור, היי' זכיות כעין חיובים וקדישים ונתינת שם לזרעו הם זכיות לכל מי שמשלם מס וגם הוא שותף לפריעת צרכי הקהלה והבהכ"נ ואין לאחרים היזוק מזה, ב' יש מיני זכיות הנוגעים לכלל להיות לו זכות לבחור ראשים רב והזן וכן להיות מן הנבחרי' ולפעמים אחד מכריע, ולכן מי שמשלם מס הקהלה יש זכות בכל מיני זכיות ממין הראשון אפילו אם פורש את עצמו מן הקהלה מבלי להתחבר עמהם
ואין

ואין רשאים לקונסו שישלם בעד איזה זכות יותר מן האחר, אך מי שפורש את עצמו מן הציבור ואינו מסכים לכל תקנות הקהלה הנעשים ע"פ הרוב וע"פ הדין אין לו זכות במין הזכיות ממין השני, עיי"ש ·

ואני השבתי לו שלא לבד במס המוטל על בני העיר אפשר לקיים את יסודי הדת כפי החוב, עלינו לפרנס עניים בחשאי (עיי' מ"ש לעיל בת"מ ס"ו), עלינו להכניס אורחי' ולהאכילן (וזה מה שאנו קוראין פלעטען) כמ"ש בחו"מ סי' קס"ג כופין בני העיר זה את זה להכניס אורחים עיי"ש, וכן כופין לצדקה יעיי' בש"ך ביו"ד סי' רמ"ט ס"ג, ובזמנינו אין כופין בשביל שאין בידינו מטעם הממשלה לכוף לעניינים כאלה, ורוב בני ישראל פוטרין את עצמם מחיובים הנזכרים יען שפטורין הם, שבכל יום ב' וה' ובת"ל באים אל בהכ"נ והגבאים הולכים עם הקופה ונותנין בחשאי בעד העניים ולהכנסת אורחים, וכן נודרין ונודבין בשבתות וי"ט כנדבת לבם לצרכי הציבור, אך אותן הפורשי' מדרכי הציבור, אין באין לבהכ"נ ואין נודרין, וכי בשביל שאין בידינו לכוף יהי' ממון של הקדש בידיהם? וכי לא אמרו החייב קרבן ממשכנין אותו? ובארתי שבדורנו מטעמים הנאמרים יש רשות ביד ראשי הקהלה כשרואין שאחד פורש את עצמו מלסייע לצרכי הציבור מה שאינו מחויב מצד התקנה (דירעקט), בעת שאפשר יגבו ממנו כפי מה שהי' עליו לסייע לציבור כפי ממונו (עיי' מ"ש לעיל בת"מ סי' י"ז) כמו שמבואר בח"מ סי' קס"ג · (ומרן זיע"ל הודה לגמרי לדברי, רק כתב, שצריך מתינות ולש"ש) ·

לזאת לדעתי הדין עם הראשים, והמשמאילים נועקים לשעבר ואין שומע להם, רק בזאת תשמעו להם, יען שנצרך הוצאות לתיקון בהכ"נ גובין שליש לפי הגלגלת, שליש לפי הממון ושליש לפי ערך המקומות עיי' בח"ם חו"מ סי' קנ"ט, מהם לא תיקחו רק שנים לפי הממון, ומאחר אנשים שיש להם מקומות תקחו לפי ערך המקומות, ושליש לפי הגלגלת ישלמו אותן שאין להם מקומות, וזה מצד השלום, כנלע"ד.

ומה שביקש ממני ע"ד אחד שקנה דרעשמאשין ובדעתי לעסוק גם במלאכת המאשין אצל אחרים ע"י משרתיו בשבת באשר שמע שיש היתור ע"ז מהגאון משאנז ז"ל למכור אותו לנכרי, ידע אהובי שאין אני מקבל עלי אחריות דעלמא, ודי לי במקומות שאני מחויב להורות, ואין אני משיב בעניינים כאלו במקום שאין אני מושכר להשיב · עשה לך רב והסתלק עצמך מן הספק הוא עלתי, כי בעו"ה בדורנו האחד סומך על ההיתר והשני בא אחריו בלי היתר ובלי הפקר, ושמעתי ממרן זיע"ל שאמר שאנו מתפללין שיפרנסנו בהיתר ולא באיסור, וכי הקב"ה מפרנס אותנו באיסור? וכוונתם שלא נהי' צריכין לחפש אחר היתירים משום פרנסה כי לבסוף היתירים הללו מביאין לידי מכשול, וימחול לעיי' בתשובת מהר"ם שיק או"ח סי' ל"ו ל"ז ול"ח מ"ש בזה ·

ושלום וברכת כוח"ע לו ולכל ישראל הק' שלמהרשיק

(לט) ואמן גמר חתימה טובה לידידי התורני המופלג בתורה וביראה טהורה מו"ה שמעון זימל יח' רעבנאוויטץ נאמן בק"ק אוטשעד יע"ה

מכתבו קבלתי בזו הרגע ויען כי הוא נורך שעה מפני הכבוד והשלום מלאתי את עצמי כמחויב להשיב בחה"מ · ע"ד שלהנגיד ר"ע כהן ני' מת ילד ביום א' ורצו לקברו ביום ב' דיו"ט אחר תפלת שחרית וחשש מעכ"ת באם יוציאו המת בכתוף יעברו זמן תפלת מוסף לזאת לוה שיקחו נכרי ועגלה, והי' שם איש פלוני עובר אורח וצעק שמעלתו שלא כדת הורה, יען דאסור להוציא

מת

מת בעגלה אפי׳ בחול ומכ״ש ביו״ט, וגרם לו ביוש בפרהסי׳, וביקש ממנו לברר · הדין עם מי · בכל מכל יפה הורה מעלתו נ״י כמו שאבאר · להוציא המת בכתף הוא מנהג ישן נושן והוא כבוד לחיים ולמתים, יען שדימו בש״ס ברכות דף ח״י את עצמות האדם לס״ת (עיי׳ מ״ש לעיל בת״מ סי׳ ל״ד, וגבי בני קהת כתיב כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו, וא״כ כן עצמות האדם ראוי להוציא בכתף ולכן פסקי׳ כל העומד בשעת יציאת נשמה צריך לקרוע את בגדיו דדומה כמו שנשרף ס״ת, וכל הרואה ס״ת שנשרף ח״ו מחויב לקרוע, עיי׳ יו״ד סי׳ שמ״א.

אך בכ״ז אנו רואין שבכמה קהלות שישבו חסידים ואנשי מעשה הוציאו המת בעגלה המיוחד לזה, ובוודאי תיקנו מחמת שראו שהמון לא רצו או לא יכלו להוציא המת, וחששו לבזיון המת ושלא יבאו ללוות המת, וא״כ זה כבודו של מת להוציאו בעגלה, והמצוה בכתף ישאו מקיימין במה שמוציאין אותו מן הבית לעגלה ואח״כ מן העגלה למקום מנוחתו, ואין כאן שוב עקירת המנהג ודומה למ״ש המג״א בסי׳ תר״ל דהיכא שנשתנה העת והענין אין עוברין על לאו דלא תטוש תורת אמך, עיי״ש, ומכ״ש בנידון דידן שמע״כ ידידי נ״י חשש על ביטול זמן מוסף וקרה״ת בוודאי דוחה אפי׳ המצוה בכתף ישאו ושבות דיו״ט, ומי לנו גדול מר״א ששחרור את עבדו ועבר על מ״ע דלעולם בהם תעבודו כדי להתפלל ברבים בעשרה · וא״כ כתורה עשה שצוה להוציאו בעגלה, ומה שאותו פלוני רצה לחלק שיו״ט חמור ואסור לומר לנכרי להביא עגלה, הוא לא ידע בין ימין לשמאל כי מפורש באו״ח סי׳ תקכ״ו שביו״ט א׳ אסור להלינו כדי שיתעסקו בו ישראלים, וביו״ט שני אף לעשות הקבר והארון ולהוליכו חוץ לתחום שרי, עיי״ש · (בין כך יצאו לאור ספרי שו״ת ממרן החסיד בעל מהר״ש שיק זיע״א ושם באו״ח סי׳ ל״ב ויו״ד סי׳ שנ״א האריך בזה ומתיר לעשות עגלה להוציא מתים, ואין כאן משום חקות העכו״ם יען דלא מינייהו ילפינן, כעין שאמרו בסנהדרין כ״ב וכ״ג דהיכא דלא דלא מנייהו ילפינן לית ביה משום ובחקתיהם לא תלכו, וכיון שבמשכן הביאו על עגלות לכן ראוי להביא המת למנוחתו ג״כ ע״י עגלה, עיי״ש) ואני הצאתי ראי׳ מפורשת משמואל ב׳ דכתיב וירכיבו את ארון אלקים אל עגלה חדשה, ועיי׳ מ״ק כ״ה, ועיי׳ ילקוט תילים סי׳ תתע״ו כתוב ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם ואיהו אייתי בעגלה, עיי״ש (ותמה אני על מרן ז״ל שלא הביא ראי׳ זו) ובברכת החיים והשלום לו ולכל בני הקהלה יחי׳ ·

הק׳ שלמהרשיק

(מ) סלה טובה וברכה מאלקי המערכה לידידי הרבני המופלג בתורה וביראה טהורה, חרוץ ובקי נפלא הנגיד מו״ה שלמה שטערן נ״י בק״ק חוסט יע״ה

מ״ש מעכ״ת נ״י שכבר הקשה במג״א סי׳ ר״ס על דברי המקובלים שלא לגלח השערות והצפרנים ביום ו׳ ובמשנה ב״פ מתענית מפורש שדרך רוב בני אדם לגלח ביום ה׳ ומסיק שמ״מ מצוה מן המובחר הוא לגלח בערב שבת · ואני לעצמי אמרתי בטעם הדבר למה דוקא בערב שבת דהנה על הסתכלות בצפרנים כמו״ש בברכת מאורי האש מצינו הרבה טעמים ורמזים (עיי׳ באו״ח סי׳ רצ״ח ומ״ש בחלק א׳ מנהג מו״ש בז״א סי׳ כ״ב), ושמעתי עוד טעם מתשו׳ מהר״מ מרוטענבורג על פשיטת היד בברכת מאורי האש, להראות כי עד עתה אסורים היינו בעשיית מלאכה והותרה לנו מעתה :

והנה בס׳ תולעת יעקב בדין חתוך לצפרנים איתא וז״ל : ודע כי המלבוש שנתלבש בו אדה״ר הי׳

הי' מסוד המרכבות הנקראים אחורים, ודעת חכז"ל שהם מלבושי צפורן, וכשהי' בג"ע כל המרכבות הי' מסבבין אותו וכו' וכיון שחטא נסתלקו וכו' ולא נשאר בו זולת מה שבראשי אצבעות עכ"ל · והנה דברי תולע"י לקוחים מזוהר ויקהל דף ר"ח עיי"ש · ובארתי דבריהם, הנה הצפורן באדם הוא אבר שאין מרגיש יסורים, וכשחותך ממנו במקצה, אין מרגיש הגוף שום יסורים, וכן השערות אשר בגוף האדם, ומי שזהיר בנקיון הגוף חותך השערות והצפרנים כשהם גדולים יותר מדאי, וכל מי שמניח על גופו השערות והצפרנים כשהם גדולים, נמאס ונשחת תוארו והדרתו · ומזה יש ללמוד מוסר כל מי שמגדל ומגדיל תאותו, מתאוה לתאוה ומרבה תענוגיו ומאכליו הוא מרבה בזה מחליו, משחית גופו ונפשו וגורם רעה לעצמו ; וכשם שמן המוסר לחתוך השער והציפורן שאינם מן הצורך להגן ע"פ הטבע וההכרח, וכשחותך אותם אין מרגיש יסורין, אדרבא איש נקי כפים שמח לחתוך אותם לקוברם או לשורפם שלא יסתכל בהם אדם איסטנס ויצטער (ובזה מובן הגמרא נדה י"ז השורפם חסיד הקוברן צדיק הזורקן רשע), כן לא ירגיש האדם שום צער ויסורין בעת שזורק המותרות, ומקדש עצמו במותר לו ; תפארת היא לאדם למעט בתענוגי עוה"ז אשר זולתם אפשר להיות ולחיות, ותענוג שאינו מן ההכרח להחיות בהם הגוף גרש יגרש :

וזה כוונת הזוהר לדעתי · קודם שחטא האדם הי' לבושו צפורן, הי' שכל ענייני הגוף אשר זולתם אפשר להיות ולחיות, הי' בעיניו כצפורן, לא הרגיש בענייני הגוף בין טוב לרע, ורק אל ההכרח שם עיניו, ומה שלא הי' מן ההכרח זרק, כאשר זורק האדם את הצפורן מגופו בלי כאב וצער, אך אחר שחטא והתאוה לתאוה · אותה נפשו להתענג בתענוגי עוה"ז, אז הי' לבושו עור ובשר, והחסרון בענייני הגוף הי' לו כמחטט בבשר החי, עד שלא הי. סיפוק בידו להגביה עוף לעשות רק הטוב והישר בעיני אלקים · ולכן בתחלת ששת ימי המעשה אשר זה פונה לזיתו וזה לכרמו לעסוק בצרכי הגוף, אז מסתכלין בצפרנים הי' לעורר שיהא לבושו של אדם צפורן, שכל ענייני הגוף יהי' בעיניו כצפורן, ואם לא ישיג בקנייני העולם המבוקש, יהי' בעיניו כאלו חותך הצפרנים וזורקם לחוץ, כאשר גם זולתם אפשר להיות ולחיות, ואם קנייני העולם הולכין וגודלין יבא לידי המדה שיהי' נמאס בעיניו המותרות · ולכן גם בחתוך הצפרנים והשערות בערב שבת דוקא יש לומר שרצו לעורר על זאת, ללמוד מזה שלא נבקש מאת ה' רק ההכרח לקיום העולם, וזולת ההכרח יהי' הכל כצפורן ושער אשר בגוף האדם, כנלע"ד בטעם הדבר :

ומה שכתב בשם מרן החסיד זיע"א שתיקן בקהלתו שבני הה"ק לא יקחו בעד הקרקע יותר מח"י זהובים · הנה אמרו חכז"ל שיקנה אדם מקום שיקבור בו כדי שיקבר בקרקע שלו (עיי' מ"ר ויקרא פ"ז) ואם הוא לא קנה יקנו יורשיו אחריו בשבילו, א"כ מי שהוא בן חברא מסייעו בממונו לצרכי החברה וגמ"ח בזה כבר כאלו קנה מקומו · ובוודאי מי שמת בעיר והוא מעיר אחרת ושם החזיק ממונו לדברים טובים ומועילים בוודאי אין מן היושר שיקחו מיורשיו כסף מלא בעד מקום הקבר, אך בנידון דידן שהי' בן עיר והי' עשיר, והי' מן אותן שפרשו עצמן מן הציבור ולא נתן מממונו לדברים טובים, בוודאי יש רשות לבקש מיורשי' שישלמו במיטב כסף מה שהי' עליו לשלם במשך השנים שדר בקהלה, ובמקום אחר הארכתי בזה (עיי' לעיל סי' י"ז וסי' ל"ח) ועיי' בחו"מ סי' קס"ג ברמ"א כל צרכי העיר אע"פ שמקצתן אין צריכין אפ"ה צריכין ליתן חלקם :

כד"ש לו ולמר אביו הרבני המפורסם לשם ולתפארת מו"ה דוד נ"י יחי' :

הק' שלמהרשיק

(מח)

(מא) לידידי הרבני החריף ובקי צדיק תמים מו"ה שמואל יעקב נ"י מו"צ ליראים בסעגעדין
מכתבו מלא וגדוש בשאלות וחקירות קבלתי לשמחת לבבי, והנני להשיב לו כיד ה' הטובה עלי ·

(א') חקר בדברי הש"ס כתובות ד"ח והובא להלכה ביו"ד סי' שמ"ט ואה"ע סי' ס"ב חתנים מן המנין ואין אבלים מן המנין וכפי משמעות הדגמ"ר שם שלשלשה מצרפין האבל ולא לעשרה, ומעלתו הקשה בזה א' למה אנו נוהגין לצרוף אבל למנין כדעת המחבר, שנית הא מצינו באו"ח סי' נ"ה לצרף קטן לעשרה בתפלה ולזימון אין מצטרפין כמפורש באו"ח סי' קצ"ט א"כ חזינן שיותר מוסבר לצרפו לעשרה מלזימון בשלשה? זה"ד · הנה מצינו ג' טעמים שממקור אחד נובעים למה חתן מצורף ולא אבל, א' רש"י במגלה כ"ג ע"ב כתב הטעם לפי שהמברך בעשרה בבית אבל אומר בברהמ"ז למנחמים: אחינו! בעל הגמול ישלם לכם גמולכם הטוב, בא"י מנחם אבלים, וא"כ צריכין להיות עשרה זולת האבלים, עכ"ל · טעם ב' מצאתי בר"ן כתובות יען שהאבלים אין מנחמים אלא מתנחמים, משא"כ החתן שמח כמו שאר השמחים, עיי"ש, ובזה מובן לדעתי למה כהנים מן המנין (טור או"ח סי' קכ"ח) יען שהם ג"כ שרוים בשמחה והשכינה שורה בעשרה; טעם ג' הנובע מן הראשון כתב הפ"י שם כיון שקבלה בידינו שרק בעשרה שכינתא שרי' ולא בתוך אותן שיושבין בצער, לכן החתן מצטרף משא"כ באבל · ומעתה נחזי לטעם א' וטעם ב' רק לזימון עשרה אין ראוי לצרף האבל משא"כ לתפלה ולזימון שאין מברכין האבל שפיר גם האבל מצטרף, וזה לדעתי כוונת המחבר ודגמ"ר הנ"ל שאבל מצטרף לתפלה ולזימון בג', משא"כ לטעם ג' אין מן היושר לצרף אבל שהוא ביום ראשון מה"ת דכתיב בו ואחריתה כיום מר לא לתפלה ולא לזימון בעשרה · וכן מצאתי בא"ז ה' אבלות סי' תכ"ט כתב בתשובות שאין אבל מצורף למנין ביום ראשון, אך הא"ז מסיק כיון דמצורף לזימון בשלשה משום שחייב במצות התורה וודאי מצטרף גם לתפלה שמחויב בה ומוציא גם אחרים, עיי"ש · וזה המקור שנוהגין שאבל הוא הש"צ יען דמחויב מוציא גם אחרים ·

(ב') הקשה הא תיקנו חכז"ל בשחל תענית אסתר בשבת להתענות ביום ה' שלפניו, אך בשחל ט"ב בשבת אין מקדימין בתענית משום אקדומי פורעניות לא מקדימין, ולמה תיקנו הקדמוני' למעט בשמחה מיד בר"ח אב ואין אוכלין בשר ביום ר"ח שנקרא חג ומועד בש"ס? הנה דבר גדול הקשה בזה ולא ראיתי ולא שמעתי טעם לדבר, ואפשר לומר דהנה פלא הוא שבכל ספר מחמשה חומשי תורה מצינו מיתת האבות שהיו ממייסדי הדת, בס' בראשית מצינו מיתת אבותינו, בס' שמות מצינו מיתת יוסף ואחיו, בס' ויקרא מצינו מיתת אהרן שמת באחד לחודש החמישי (הוא א' אב), ובס' דברים בסוף התורה מצינו מיתת משה רבינו · ושמעתי לומר על דרשות חכז"ל (בש"ס ובמדרש שלפנינו לא נמצא המאמר) על הפסוק גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה בספר הזה וגו' ודרשו זו מיתת צדיקים, וקשה מה ראו לדרוש כן מקרא שקאי על מיתת צדיקים? אך יען דבס' דברים עד התוכחה לא נמצא שום מיתת צדיק, וא"כ מה כוונת הקרא על דבר שלא כתוב בספר הזה, ובספר אחר כתיב? אלא וודאי זה מיתת צדיקים מה שכתוב בשאר ארבע ספרים ובספר הזה (עד כי תבא) לא כתיב · והנה זה פלא, בשום אחד מאבות העולם לא מצינו יום מיתתם ולא באיזה חודש וגבי אהרן הקפידה התורה לכתוב יום וחודש למיתתו? מה טעם יש בדבר? אך יען שנותן התורה ית"ש ידע שלעתיד יחרב בית מקדשו בחודש אב ואז עבודת הכהני' יתבטל בחודש הזה, וכל בית ישראל יבכו את השרפה בחודש הזה ושוב לא יהי' כהן בעבודתו ולא

לוי

לוי בדוכנו, לכן כתב בפירוש יום מיתת כהן הראשון הנכתב שזרעו אחריו ישמשו לפני ולפנים ומטעם זה ראוי שבכלל האבלות על חרבן בהמ"ק יהי' כלול גם יום מיתת אהרן שנכתב בפירוש במכוון יום מיתתו, ולכן אמרו משנכנס אב ממעטין בשמחה (תענית כ"ו ע"ב) · ובמקום אחר אמרתי שזה מקור למנהג יאהרצייט שמתענין ביום מיתת אביהם ואין אוכלין בשר ואין שותין יין ביום ההוא כמבואר בש"ס שבועות כ' ונדרים י"ב (עיי' לעיל בת"מ סי' ג') יען דחזינן שהקפידה התורה לספר יום מיתת אהרן ובא"ז חודש ותיקנו למעט בשמחה ביום מיתתו כן ממעטין בשמחה ביום היאהרצייט ·

(ג') מה שכתב בי"ש נוהגין לעשות עיגול סביב הבית והמטה אצל היולדת, ומצאתו ראה בס' החיים הטעם שעושין בזה רשות לעצמו ואין רשאין המזיקין לצאת מרשות לרשות, וביקש ממני להודיעו מה שיש בפי ע"ז, הנה אין לי יד ושם בענינים האלה שנאמרו בסוד, ובפרט בדבר שגדולי הראשוני' כמו הרמב"ם הכחישו באלה הדברים, ועיי' ים"ש חולין פ"ח סי' נ"א שכתב האידנא אין מצוי רוח רעה די בנטל שני פעמים, ועיי' בבה"ט ליו"ד סי' קט"ע שכתב שענין כשוף בעת הבל ונשתנה הזמן והענין לזה, עיי"ש · ועיי' בפלתי ליו"ד סי' י"א ותמים תהי' עם ה' הוא מקרא מלא · ושלא להיות בהמ"ד דלא חידוש אכתוב לו מה שנראה לי בזה · דהנה הגאון מהר"י אסאד ז"ל בתשובותיו לאו"ח סי' קנ"ז האריך במנהג לעשות מצות של פסח עגולות דוקא יען דסיפרה לנו התורה שעשו עגות מצות על שם העיגול, ולמאי נפקא מיני' סיפרה לנו התורה שעשו אותם על צורות עגולות ? והאריך בזה ומסיק ע"פ מ"ש רבינו סעדי' ורמב"ם לפי שהאמינו אז בכמה אלקות, זה בשנים וזה בשלשה וזה בששה, וכדומה, והלחם שאפו אז עשו ע"פ אופן אמונתם, זה בשני עוקצן, וזה בשלשה, וזה בצורת לבנה המאמין בלבנה, וכדי להרחיק את ישראל מאמונת הטפשים ההם תיקנו אז לעצמם לעשות הלחמים שלהם תמיד עיגול, כמו שעיגול אין לו תחלה ולא סוף והוא רק צורה שוה כן אמונת בני אברהם יצחק ויעקב רק ביחיד ומיוחד ית"ש · והגאון הנ"ל מצא רמז בתורה וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האוכלים אתו לבדם כי לא יכלון המצרים לאכול את העברים לחם כי תועבה היא למצרים, הי' שמצרים הקפידו לאכול הלחם בצורה ובתבנית אמונתם, ובני אברהם יצחק ויעקב הרחיקו את עצמם רק לאכל הלחם עגול דוקא כדי להורות האמונה באחד שאין לו קץ וסוף ומספר, עיי"ש וראב"ע וארא פסוק כ"ב

ולזכר זה צותה התורה לעשות המצות לדורות עגולות :

ובדברי הגאון הנ"ל אמרתי פשט בקרא ויעזוב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל, חז"ל פירשו לחם זו אשתו אלא שדבר בלשון נקיה, והמפרשים פירשו שלא השגיח ככל האדון בצרכי ביתו מהיכן בא עד שרואה את לחמו על השולחן ואכל ממנו וכל מיני מאכל בשם לחם יקראו · ואני שואל, וכי אפשר להש"ג שבאותו זמן שהי' העברים מתי מעט בעולם וכמעט לא נודעו בעולם שנאמר שהי' מפורסם לתועבה לאכל עם העברים על שולחן אחד ? ב' משנה למלך הי' עברי, והוא האיש שכלכל אנשי המדינה מן הרעב, והאיך אפשר לומר שהי' פירסום לתועבה האוכל עם העברי לחם ? ג' הא חזינן מפורש בקרא שיוסף שהי' ידוע לעברי, כי כן אמרה אשת פוטיפר בא אלי העבד העברי וגו', והוא עשה המאכלים והלחם אשר אכל השר, והאיך נאמר שהי' תועבה לאכל עם העברים לחם ? אלא מוכרח שהמצרים שהאמינו אז בכמה אלקות עשו הלחם שאכלו ע"פ תבנית ומספר אמונתם, והי' תועבה בעיניהם לאכל מלחם שלא הי'

עליו

עליו צירת ומכנית אמונתם, ויען כי יוסף הצדיק עבד לפוטיפר והוא הי' עברי שלא האמין באמונת אדוניו, ומלא חן בעיניו לעשות כל מלאכת הבית על ידו חוץ מן הלחם אשר הוא אוכל שנעשה ע"י אחר · כנלע"ד בכוונת הקרא ·

וראה פלא ! מנהג ישראל תורה היא . נשים צדקניות שלנו מקפידין לעשות לחם שבת ויו"ט מן א' דר"ה עד אחר הו"ר עגולות דוקא · מי צוה להם לעשות כן ? וכן ראינו אמותינו הצדקניות עושים מן פסח עד שבועות על שבתות מצות עגולות וקורין אותן שליסל מצות. מה זה ועל מה זה ? מי נתן שם שליסל מצות ללחם זה ? וכפי הנ"ל ברור שמקדמת דנא עשו המצות של פסח לזכר מצרים עגולות להורות על אמונת היחיד, ולכן עשו בכל השנה הלחם עגול, ויען כי בר"ה אומרים מלכיות, והעיקר להאמין במלך יחיד ומיוחד, לזאת נהגו לעשות אז גם הלחם לשבת ויו"ט עגול דוקא · ועיי' ישעי' מם פסוק כ"ב היושב על חוג הארץ פירוש רש"י חוג הוא לשון מחוגה והוא אמר לארץ שהיא עגולה (גערונדעט), ועיי' יוצר ליום א' דשבועות אדון אמוני בחקי חוג · ומצאתי בספר קורות העתים שהאמינו בעת אחת בשנים עשר אלקות, והי' איש חכם באותו דור ושמו Mercirius ועשו גם אותו לאלקות, והאמינו באותו קרון מחומר שלחם עם שאר אלקות מלחמה גדולה Gigantenkrieg וכבש את כולם · גם האמינו בו שהוא שומר לפתחים, ולתכלית זה העמידו צורתו אצל הפתח · ויען כי המון הישראל כמה פעמים נלכדו ברשת ע"א ולמדו ממעשיהם והי' קשה לפרוש אותן מאמונת השקר שלמדו מגוים השם כמו שמבואר במלכים ב' כ"ג ובמ"ר וארא · ואולי נלכדו באמונת שומר הפתחים הנ"ל, לכן אחר שאוכלין בפסח לחם עגול להרחיק מאמונתם ולקרב לאמונת היחיד ע"י תמונת העגול, תיקנו ג"כ לעשות מן פסח עד שבועות שאז ניתנה התורה המתחלת אנכי ה' וגו' ולא יהי' לך וגו' מצות עגולות בשם מפתח מצות (שליססעל מצות) שרק היחיד ומיוחד שומר פתחינו, ואסור להאמין בשום דבר אחר · ולפ"ז יש לומר שלא עשו העגול לפי שהאמינו במזיקין, אלא אדרבה להראות שאין מאמינים בשום שותף רק בעגול, שהי' הסימן לאחדות ביחיד ומיוחד שאין לו קץ וסוף ומספר.

(ד') הקשה על מנהגינו להניח על השולחן בסדר לפסח ג' מצות ובש"ס פסחים קט"ו ע"ב אמר שמואל לחם עוני לחם שעונין עליו דברים, ד"א לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה, ופירש רשב"ם ושתי שלימות מייתינן דלא גרע משאר ימים טובים שצריך לבצוע על ב' ככרות שלמות ובוצע באחד מן השלמות, עכ"ל, א"כ חזינן שמקדמת דנא לא הי' המנהג ליקח ג' מצות ? הנה כבר קדמו בזה באור זרוע ח"ב סי' רנ"ב, ומביא בשם קדמונים מקור למנהג שלנו ע"פ דברי הש"ס ברכות ארבע צריכין להודות וכו' דכתיב ויצעקו אל ה' בצר להם וגו' ואח"כ יודו לה' חסדו וגו', ויען גבי מצרים כתיב ג"כ ויצעקו ותעל שועתם וגו' הלכך צריכין להביא ברכת תודה, ויען דבש"ס מנחות דף ע"ו ע"ב אמרו התודה היתה באה וכו' עשרון למצה, ובמצה שלשה מינין חלות ורקיקין ורבוכה, נמצאו ג' עשרונות ושליש לכל מין וג' חלות לעשרון, ויען כי יוצאי מצרים מחויבים בתודה, לכן עושין ג' מצות של מצוה זכר לג' חלות תודה שהי' באים מעשרון אחד, עיי"ש · ומזה הטעם מניחין אלו שלשה על הקערה ואומרים עליהם שיר ושבח ליתב"ש אשר גאל אבותינו, ועיי' מ"ש בחלק ב' במנהג כפרות שהוא ג"כ זכר לקרבן תודה :

ידידו מוקירו הק' שלהשיק

(מב) שלום לידידי הרבני המופלג בתורה וביראה טהורה מו"ה יצחק ני' נאמן בק"ק פלוני : בגערו

בצערו צר לי על הדבר שיצא מפי פלוני שי"ג עקרים לרמב"ם אינם מעיקרי האמונה, ומעלתו מצא סתירה בדברי בעל ח"ס, כי ביו"ד סי' שנ"ו מביא בשם של"ה שעוד לפני הרמב"ם הי' קבלה בבני ישראל מימי רב טביומי שיש י"ג עקרים, ובאה"ע ח"ב תשובה קמ"ח כתב שמעולם רב טביומי לא נתכוון על י"ג עקרים רק על י"ג מדות של רחמים ורק הרמב"ם הוציא אותן י"ג עקרי אמונה ואשר לפנים לא ידעום · והנה יפה העיר וכל דבריו אמת וצדק, כי כל עוקץ ועוקץ בתנ"ך הוא עיקר. והנני לרצונו לבאר לו כל חמירא דאיכא בהדין ליטה אוזן לדברי וישמע ממני חדשות אשר זכיתי לומר בזה, והם דברים שלא קדמני אדם בהם :

יפה העיר מעלתו כי בש"ס מכות כ"ג ע"ב אמרו תרי"ג מצות נאמרו לו למשה ובא דוד והעמידן על אחת עשר דכתיב וכו' בא מיכה והעמידן על שלש דכתיב וכו', חזר ישעי' והעמידן על שתים דכתיב וכו' בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחי', ורש"י שם כתב בתחלה הי' צדיקים והי' יכולים לקבל עול המצות אבל דורות האחרונים לא הי' צדיקים כל כך וכדי לזכות אותם אם יקיימו י"א מצות העמידן על י"א, למה דוקא אחת עשר? שנית הקשה וכי עד עמוס וחבקוק ירדו עשר מעלות אחורנית עד שלא הי' בלבם רק נקיים אחת והיא האמונה :

והנה אני מוסיף על קושיתו קושית העקרים במ"א פ"ג אם עלה בדעת הרמב"ם לעשות עקרים למה לא מנה לעיקר שהשכינה שורה בישראל באמצעות התורה כמו שאמר במלכים א' ס"ו אם תלך בחוקותי וגו' ושכנתי וגו'? ועוד אחת הקשיתי בהגדה לפסח אחר סדור הפסח מצינו ב' שבחים בדרך זמר ושיר, א' נתחבר בלשונינו הקדושה ועולה מן אחד אני יודע עד שלש עשרה מי יודע למה מונה והולך עד י"ג דוקא? והשני נתחבר בלשון בבל ומספר ממעשה שהי' ומתחיל בגדי ומסיים בהקב"ה ומונה והולך עד עשרה, למה דוקא עד עשרה? ולע"ד שמקור לכל זאת הוא בקורות העתים ההם · הנה בעתים ההם הי' עיני האנוש אנוש סגורים ולא ראו מה למעלה ומה למטה, והאמונה באחדות הבורא ית"ש לא מצא אוזן בלבם האטום, והי' כת בדור שהאמינו בשתי אלקות ואמרו מי שברא אור לא ברא חשך, ומזה הטעם תיקנו חכז"ל אח"כ לומר בכל יום יוצר אור ובורא חושך להוציאם ולהרחיקם מכת המינים הללו (עיי' טור ומחבר או"ח סי' נ"ט) והי' כת שעמדו בתוקו אמונה ואמרו מי שהוא פועל טוב אינו פועל רע (עיי' עקדה ואתחנן מ"ש בזה), וכן הי' כת בתוכם שהאמינו בשתי אלקות ואמרו שאחד הוא השמש ואחד הירח, והרבה מבני אברהם יצחק ויעקב שהלכו בעקבות אמונה הטפשות הזאת כמו שמסופר במלאכים ב' סי' כ"ג ·

והנה בימים ההם איש חכם ומושל לקדוש יחשב להם ועשה אותו אלקות כמו שמצינו פרעה עשה עצמו שנאמר לי יאורי ואני עשיתיני (יחזקאל כ"ט) וכן חירם שנאמר (שם כ"ח) אמור וגו' אל אני · נבוכדנצר דכתיב (ישעי' י"ד) אדמה לעליון, וכן הרבה (עיי' מ"ר וארא פ"ח) שעשו ונעשו אלקות ע"י טפשים ואנשי שקר, ולקמן נדבר עוד מזה · והנה ידוע שבימים ההם בשבת המלך פרעה על כסא מלכותו עשו את מי נילוס לאלקות וכן האמינו שילד אחד בשמו Mercurius ואצל היונים נקרא בשם Hermes הכה בשבט שלו שלקח בידו, ונקרא המטה שלו בשם Caduceus (דער שלאנגענשטאב דעס מערקור) כל אלקות שהי' לפניו, ולקמן נדבר עוד מזה · וגם ידוע שבימי פרעה עבדו לגדי כמ"ש משה הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם, וכן עבדו לחתול

וכן הי' בעיר אחת שעבדו לכלב, וכן לשור Apis וכן עבדו לאש היוצא מן האבנים ומן העצים, ואין להאריך בזה . ומעתה יען כי הקב"ה אמר ובכל אלקי מצרים אעשה שפטים, ועשה שפטים במספר עשרה א"כ צריכין לומר שהאמינו אז המצרים בעשרה שהם אלקות . וכדי לעורר את בני ישראל מרדת שחת האמונה הנכזבה הזאת בעשרה אלקות התחיל המשורר לומר זמר במספר עשרה, להראות גנותם של כת המינים הללו שהאמינו במינים שונים ומשונים, ואלו הן : (א') חד גדיא וכו' דזבין אבא בתרי זוזי שהאמינו שיש ממש באלקות אשר אפשר לקנות בתרי זוזי ולאכל כמות שהוא, וכי זו צור אשר מגופו אכלו ואכלנו ? והנה המצרים עבדו לטלה אשר אכלנו והקרבנו אותו לקרבן לריח ניחח לפני ה' שהוא יחיד ומיוחד · ומבאר והולך ומספר לבניו : ראו : עד היכן הגיע סכלות המינים הללו, מראש עבדו לגדי ואח"כ (ב') ואתא שונרא והוא העיר Bubastos ואמרו שהחתול מושלת גם על הגדי, והשיכרא הוא אלקות ולא הגדי, (ג') אח"כ בא הכת שאתו באמונתם ועשו כלבא לאלקות שמושלת על החתול והוא הכת אשר עבדו לכלב אשר לא חרץ את לשונו על ישראל בצאתם ממצרים ; (ד') אח"כ נתגדל ילד חכם, ואנשי שקר פרסמו בעולם, שהביא בידו מטה, אשר בו הכה את אלקות אשר לפניו, וזו ואתא חוטרא והכא לכלבא ; (ה') אח"כ הכת אשר האמינו באש שהוא אלקות קמו ופרסמו שאין כח אלקות במטה של Mercurius ורק אלקות של אש הוא שמושל, וזו ואתא נורא ושרף לחוטרא ; (ו') אח"כ עמדו המינים שהאמינו במי נילוס ועבדו וקטרו לאלקות של מים שאמרו שיש בו ממש והוא מושל גם על שר של אש, כאשר המים מכבים האש. וזה ואתא מיא וכבה לנורא ; (ז') אח"כ קם הכת שהאמינו בשור Apis לנחוס נגד המאמינים במים ואמרו שיש ממש באלקות שלהם בתבנית שור אוכל עשב ושותה מים לצמאון, וזו ואתא תורא ושתה למיא ; (ח') אח"ז קם פרעה ועשה עצמו אלקות ואמר כי הוא לבדו המושל והמלך על כל אלקות אשר לפניו ואח"כ נצטרע וצוו הרופאים שירחוץ את גופו המצורע בדם ילדים ושחט לרפואתו את ילדי בני ישראל (עיי' ברש"י עה"ת בשם המדרש על הפסוק וימת מלך מצרים ובטו"ז לאו"ח ס"ס תע"ב שנזכר דם שנשפך במים ע"י פרעה ששחט הילדים המנהג לשתות בפסח יין אדום) וזהו ואתא השוחט ושחט לתורא, היי' פרעה שנעשה שוחט לשחוט את ילדי בני ישראל פרסום שרק בו יש בו ממש ולא בתורא ; (ט) ואתא מלאך המות ושחט לשוחט, שבא מכות בכורות והמית בכורי מצרים ובכור בית פרעה להראות שאין ממש באלקות שלהם, ובכ"ז לא האמינו בה' ובמשה עבדו ורדפו אחרי בני ישראל עד שבא הקב"ה בכבודו וטבעמו בים וראתה שפחה על הים יותר ממה שראה יחזקאל בימיו · וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, וזו ואתא ממ"ה הקב"ה ושחט למלאך המות, והוא היצר דע"ז, אשר גם בבני ישראל תקע אהלו עד שעמדו עזרא ובית דינו בתפלה והמיתו את היצרא דע"ז כמסופר בש"ס יומא ס"ט, עיי"ש ·

ומעתה אני אומר לולי דברי רש"י לסיפיך שכאשר עלו בני ישראל ממצרים ובאו לארצם הערב רב אשר עלה אתם האמינו עוד בכמה אלקות והאמינו כאחד עשר אלקות, ולעומת זה תיקן המשורר הקדוש ותיקן אחת עשר יסודי הדת, כדי להרחיקם מאמונת י"א אלקות שהאמינו בהם הגוים אשר סביבותיהם, ואח"כ כאשר נחלשה אמונת הטפשות מן הגוים אשר סביבותיהם ולא האמינו רק בשלשה אלקות בא מיכה והעמיד יסודי הדת על שלש ואח"כ כאשר לא האמינו רק בשתי רשויות או עבדו רק לשמש וירח כמו שאמרנו לעיל, תיקנו לומר יוצר אור ובורא חשך כדי להרחיקם מאמונת המינים כאשר אמרנו לעיל, ואח"כ כאשר ראו שכבר המיתו את יצרא דע"א כמסופר בש"ס יומא ס"ט

ס״ט ובני ישראל לא נטו אחרי חקי ומשפטי הגוים אשר סביבותיהם אמר עמוס וחבקוק עכשיו הגיע העת שהצדיקים באמונתם, באמונת יחיד ומיוחד יחיו, ואין מן הצורך לדאג שילמדו מתועבת הגוים אשר סביבותיהם·

והנה בספר קורות העתים מצאתי כתוב וזה לשונו בל״א:

Mercurius, bei den Griechen Hermes, in der vierten Stunde nach seiner Geburt sprang er der Mutter vom Schosse, verliess Höhle und Wiege und kämpfte mit den 12 Göttern. Er nahm dem Neptum den Dreizack, dem Mars das Schwert, dem Apollo Bogen und Pfeile, dem Jupiter den Scepter, bezwang den Cupido, stahl dem Benus den Gürtel, dem vieläugigen Argus entführte er die Jeo, den Hippelytus erschlug er, nahm den unsichtbarmachenden Helm des Pluto, den Herkules verkaufte er an die Omphale, den Battus verwandelte er in einen Stein, und band den Jrion in der Unterwelt an das Rad (Convers. Lexicon, Köln und Bonn 827)

והנני להביא ראי׳ שבימי הרמב״ם נתפשט האמונה מאותו Mercur הנ״ל שלחם עם י״ב אלקות והחזיקו אותו לאלקות והאמינו אז במספר שלש עשרה אלקות, כי בה׳ מזוזה בש״ה ה״ד מביא מנהג לכתוב על המזוזה שם שדי מבחוץ עיי״ש, ושום אחד מן המפרשים לא כתב שום יסוד למנהג שלא נמצא בש״ס, ולע״ד ברור יען שהאמונה הטפשיות הנזכר הי׳ מקובל שאותו Mercur הנזכר הוא שומר הפתחים, ומסופר שם שעמדו תבנית שלו אצל הדלת שיהי׳ על ידו שמור הבית מנזק והפסד, ולכן כדי להרחיק את המון מישראל מאמונת הסכלים הנהיגו לכתוב על המזוזה שהיא מ״ע מה״ת מבחוץ את השם שדי, היי׳ כי הקב״ה שומר דלתות ישראל שהוא ר״ת של „שדי״, ורק הוא הוא שומרישראל, הוא ולא אחר·
ומעתה בררנו שבימי הרמב״ם נתפשטה אצל הגוים האמונה בשלש עשרה אלקות, והאמינו כי לכל אחד ואחד יש איזה הנהגה בממשלת העולם, וכדי להרחיק את ישראל מאמונת הגוים אשר ישבו בתוכם מצא לטוב ויסד לתקן שלש עשרה עקרים ליסודי הדת של תוה״ק לאמרם בכל יום ויום כדי להרחיקם מאמונת הגוים אשר בימיו:

ומעתה אני אומר שהשיר והשבח בדרך זמר ותהלה הנאמר בהגדה מן אחד עד שלש עשרה מי יודע נתקן ג״כ נגד אמונת הטפשיות מי״ג אלקות של הגוים אשר בימים ההם, היי׳ לומר גם אנחנו בני ישראל מאמינים במספר י״ג וכולם נובעים ממקור האחדות של יחיד ומיוחד שהוא כל יכול, ואחד רק אני יודע, והוא שמע ישראל ה׳ אלקינו ה׳ אחד:

ב׳ מה שכתב שפלוני גער בו וקראו אותו שוטה ע״פ לשון המורגל בפי כל: חזנים טפשים
הנה גדול השלום ואין להקפיד ויזכה לברכת חכז״ל כל המעביר על מדותיו מוחלין לו כל פשעיו, ומה ששאל מהיכן יצא הדבר השגור בפי כל על כל החזנים, ודע שמקדמת דנא רק השמש דבהכ״נ בשם חזן יקרא (עיי׳ מ״ש בחלק א׳ במנהג מוצאי שבת בת״א סי׳ ו׳), והשמש דבהכ״נ הי׳ החזן של ב״ד והוא הלקה אותן שהי׳ מחויבים מלקות, עיי׳ מכות במשנה דף כ״ב ע״ב, ושם בגמרא כ״ג אמרו רבנן אין מעמידין חזנין אלא חסירי כח ויתירי מדע, ור״י אמר אפי׳ חסירי

מדע

מדע ומסיק בגמרא כוותיה דר"י מסתברא דכתיב לא יוסיף פן יוסיף להכותו, אי אמרת בשלמא חסירי מדע הייו דצריך לאזהורי, אלא אי אמרת יתירי מדע מי צריך לאזהורי עיי"ש · ויען כי עבודת החזנים (השמשים) הי' אז עבודה בזוי כאשר כל הנלקין ע"י הב"ד נלקו על ידו, והוא עבודה הכרחות להעניים עוברי עברה, אך מגלגלין החוב ע"י איש אכיר לב, לזאת ביושר אמרו שע"פ הרוב הממונה להיות המשמש בב"ד הוא מאותן שהם חסירי מדע · אך בזמנינו שהש"צ בשם חזן יקרא אדרבה הוא צריך להיות הטוב שבציבור כמו שביארתי במקום אחר · (עיי' לעיל בז"א סי' י"ז) :

ג' מה ששאל למה אין נוהגין בזמנינו לפרע שערות הכלה בעת שמוליכין אותה לחופה והוא משנה שלימה רפ"ב דכתובת אם יש עדים שיצאה בהינומא (שלייער, קראנץ) וראשה פרוע ופירוש רש"י שהי' מנהגם להוציא הכלה הבתולה מבית אביה לבית החתונה בסתירת קליעת ראשה ושערה על כתפיה ? והנלע"ד דהנה לכאורה מעיקרא צריכין לידע מאין בא המנהג הנזכר במשנה, הא חזינן שחכז"ל הקפידו להדר וליפות הכלה שתהי' נאה וחביבה לבעלה, ורחילה ביוהכ"פ אסור ולכלה מותר, ויען כי סתירת קליעת השערות מגנה את האשה כמפורש בתורה גבי סוטה שלותה התורה ופרע ראש האשה ואמרו חכז"ל הוכא ברש"י עפ"ת כדי לבזותה ומכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להם, עיי"ש, א"כ למה נהגו במנהג המגנה את הכלה ביום שמחת לבה ? ואמרתי בזה דבר חדש, דהנה ידוע שבארץ ישראל הי' גזירה שכל בת ישראל תבעול תחלה לטפסר, כמו שמספור בש"ס כתובת ג' ע"ב ובירושלמי כתובת ה"א והוזכר ברמב"ם ריש ה' חנוכה, לזאת עשו ב' דברים להנצל מאותו גזירה קשה כשהוליכו אותה לבית החתן, א' שכיסוי את פניה שלא יראו את פניה שהיא בתולה, ב' לסתור את שערותיה שתהי' מגונה באותו שעה, ואנשי טפסר שיראו אותה יאמרו שהיא סוטה שהובאת בקהל עם לפני הכהן לדון אותה כסוטה כדת ישראל והי' מפורסם שכן דרכם לפרע את ראש הסוטה ועשו זאת כדי להנצל מן הטפסר ומילו · ואף שנתבטל אח"כ בארץ יהודה הגזרה נשאר המנהג לזכר או מפני הפחד : ויש ראי' גדולה להשערתי מש"ס כתובת דף י"ז ע"ב דשם אמרו שרק בארץ יהודה הי' ראי' לבתולה אם יצאה בהינומא וראשה פרוע ומקשה בארץ בבל מה ראי' לבתולה ? עיי"ש, א"כ חזינן שבבבל מעולם לא הי' מנהג זה, ומדוע נהגו בארץ ישראל מנהג שלא נהגו בבבל ומדוע לא נהגו בבבל במנהג ארץ יהודה אם המנהג יסודו בתורה או במוסר ? אפ"כ צ"ל שבבבל לא היתה הגזרה ומה להם במנהג שנהגו רק מפני הפחד וסכנה · וידע כי לעת הזאת הי' לבני ישראל בבבל חירות · ומצב בני ישראל בארץ ישראל תחת יד הרומים הי' רע מאד, וכאשר בא ר' נתן מבבל לא"י וראה את גלותם דרש עליהם לאוהבי ולשומרי מצותי אלו ישראל שיושבים בא"י ונותנין נפשם על המצות מה לך יוצא להרג על שמלתי את בני, ור"א ב"ש אמר נוח לגדל גניון של זתים בגליל ולא תינוק אחד בא"י (עיי' ב"ר פ"כ) :

ד' מה ששאל בטעם הדבר כי מנהג ישראל לקרא המקום שקוברים שם המתים בית החיים לומר בזה שמאמינים שהשי"ת ממית ומחי' כמ"ש אני ממית ומחי' שם בעולם האמת, אך קשה לו למה קורין אותו ג"כ בית עולם או בית עלמן ? ולע"ד שהשם זה שנותנין לבית הקברות הוא שם ישן נושן ואולי עוד מימות עזרא הוא שגור בפי ישראל המאמינים, דאיתא במשנה ר"פ הרואה שעזרא וב"ד תיקנו לומר מן העולם ועד העולם יען דאז עמדו מינים שפרשמו שאין העולם

העולם אלא אחד כי לא האמינו בה' ובעולם שלאחר המות, לזאת לחזק האמונה בעולם הבא אחר המות תיקנו לומר ב' פעמים עולם, היי' שמן עולם הזה אנו באי' לעולם הבא, עיי"ש · וזה הטעם שקוראי' את מקום הקבורה בית עולם לומר שאחר הקבורה האדם הולך לעולם אחר · ומ"ש בית עלמין לדעתי שאין זה כמו בית עולם אלא בית אלמן, כאל"ף · דהנה אשה שמת בעלה בשם אלמנה נקראת בתורה, וכן איש שמתה לו אשתו בשם אלמן יקרא, כמ"ש ירמי' נ"א כי לא אלמן ישראל וגו', ויפה העיר בעל ח"ס בשה"ע ח"ב סי' ת"ע, כי אל בלה"ק הוא כמו בלי (אהנע · ניכט), מן הוא בלה"ק הכנת מזון כפירוש רש"י בפרשת המן, וא"כ אלמן הוא בלי הכנה (אהנע פערפפלעגער), וא"כ ע"פ דקדוק הלשון הי' ראוי שיקרא האיש שמתה לו אשתו אלמנה (אהנע פערפפלעגערין), ואשה שמת לה בעל המפרנס אותה אלמן ? ומסיק שם בדרך חדוד בזה קושי' הגמרא בכתובות מאי אלמנה שהי' לקרות אותה אלמן ולא אלמנה ? ומתרצים שעל שם העתיד שסוף תקבל רק מנה בשם אלמנה תקרא · וזה שאמר הכתוב כי לא אלמן ישראל מאלקיו, שלא חסרה הכנה מאתו ית"ש על הגאולה והפדות, כי לא קצרה ידו ח"ו, וכל שעתא זמני' אם בקולו תשמעו, ולכן אמר היתה כאלמנה ולא אלמנה ממש ח"ו, שהוא על שם מנה אחר נשואין שניה שיהי' משמע ח"ו כשנשמע שנית מאלקינו והי' כבעולה ח"ו אלא כאילו שרחמה צר, ועדיין חביבותו עלינו כאשה שהלך בעלה למד"ה וחזר, עיי"ש · ומעתה אני אומר שנקרא המקום בית אלמן (דאס הויז דער פערוואיזטען) הבא אל אותו בית הולך משם בלי הכנת מזון (אהנע פערפפלעגער אדער אהנע פערפפלעגערין · פערלאססען, פערוואיזט) · ואפשר שהוא מן אלם (שטומם) כמו מקום אלמוני (שמואל כ"א) שאין מדברין שם ·

ירחם ה' על עמו ישראל ויתקיים בנו במהרה כי לא אלמן ישראל אמן   הק' שלמהרשיק

(מג) המאיר עיני חכמים בהלכה יאריך ימיו ברוב עוז וברכה ה"ה ידידי הרב המאור הגדול מו"ה מאיר ראזענבוים רב בק"ק ט' ס' אימרע והגליל :

נתכבדתי בנועם מכתבו לשמחת לבבי וכו', והקשה קושי' עצומה לפי דעת המפורשים שמה שנאמר בתורה לא תשוב מצרימה אינו מצוה לדורות ומפני זה שפיר רבינו הרמב"ם דר במצרים ונתיישבו שם כמה קהלות מה יענו לש"ס סוכה נ"א ע"ב בימי אלכסנדר נענשו בשביל שעברו אקרא לא תשוב בדרך הזה עוד ?

והנלע"ד שיש כמה שיטות בזה שרק מארץ הקדושה אסיר לשוב וא"כ אותן שנענשו נענשו משום שבאו מארץ למצרים, ועיי' רמב"ם בפ"ה מלכים ופי"ב מא"כ ובאה"ע סי' ד' שבזמנינו נתבטלו האומות ונתערבו זה בזה :

ומ"ש למה שכתבתי באמירת ויהי נועם במו"ש בא"ר מה יש בפי על המנהג שמביא ברמ"א יו"ד סי' שע"ו אומרים ויהי נועם כשבאים מבה"ק ? הנה על הלאו לא יהי' אוב וקוסם מביא בחיי בסדר שופטים שהאמינו שהחכמים להרע ע"י איזה פעולה ותחבולה בכחם להכרית המזל שבתאי שהוא מזלו של יום השבת לעשות כרצונם, והאיש שהאמין באמונתם עליו לקיים ג' דברים א' שלא לאכל בשר ב' אסור בתשמיש, ג' אסור ללבוש בגד לבן ויפה ביום השבת, ופלא שהנביאים וחכז"ל ברוח קדשם כדי להרחיק את ישראל מאמונת הטפשות עשו לחק להיפוך ג' דברים, א' צוו על סמך איזה קרא לאכל בשר ולשתות יין, ב' על סמך אשר פריו יתן בעתו צוו בתשמיש,

וכן

וכן ג' וכבדת מעשות דרכיך שהוא מגא דכבודתא לוו שילבוש בגד לבן ויפה ביום השבת, וכל זה רק להרחיק אותם מאמונת הטפשים · וכן מביא שם שבעלי אוב עשו איזה פעולה להשיב הנפש לגוף המת תוך י"ב חודש, אך אחר י"ב חודש לא יכלו עיי"ש, והנה אין עלינו החוב לחקור כאיזה אופן שמו את עיני המון, אך זה ברור שהאמינו המון למעשה אוב וקוסם · ואפשר שזה טעם נוסף על הטעם הנאמר שהבן לא יאמר קדיש רק י"א חודש שלא להחזיק אביו לרשע שמשפטו י"ב חודש בגיהנ', אלא גם להרחיק את המון מהאמונ' הטפשו' שהנפש מחובר בגוף י"ב חודש ואפשר להשיבה ע"י מעשה אוב וקוסם · ומעתה אני אומר שמטעם זה אומרי' ויהי נועם במו"ש כדי לומר בזה שאין אנו עוש' בשבת מעשה אוב וקוסם להשפיע על עצמו המזל שבתאי, כי רק נועם ה' עלינו והוא היושב בסתר עליון מחסינו ומגינינו, וכן כשבאי' מן הקבורה תיקנו לומר מזמור זה לומר שאין אנו מאמינים במעשה זו של קוסם ואוב היודע להשיב הנפש אל גוף המת, רק ויהי נועם עלינו וגו',

ידידו מוקירו הס"ת שלמהרשיק

(מ"ד) צדיק באמונתו יחי' ה"ה הגאון המפורסם מו"ה צבי המכונה Dr. Plato רב בעיר Cöln

מכתבו וקונטרס הבלעת דם אשר בו מברר שע"פ דין תוה"ק אסור למהר מיתת בע"ח תיכף לאחר שחיטה בעוד שהדם מקלח קבלתי תמול במס"ק, ובמולאי מנוחה ראשית מלאכתי לעיי' בדבריו · ומה שביקש ממני הסכמה על ספרו, הנה שכבר הסכימו עמו שני מאורות הגדולים הגאון מקאוונא והגאון מפרעסבורג הסי"ו, ועפ"ש שנים עדים כשרים כאלו יקום דבר, בכ"ז עיינתי בקונטרס שלו כפי מה שמונח לפני ומלאתי שמריפאת עד גמירא דבריו בנוים על אדני האמת והצדק, וכל החולק על דבריו ומתיר לתחוב הסכין בלב בהמה או לשבור המפרקת מיד אחר השחיטה אינו אלא טועה ועתיד ליתן את הדין, ולא באתי רק להוסיף על דבריו מעט מסלי כיד ה' הטובה עלי בעזרת הנותן לעמו ישראל תורת אמת ·

הרמ"א ביו"ד סי' ס"ז כתב שיש לזהר לשבר מפרקת הבהמה או לתחוב סכין בלבה כדי לקרב מיתתה משום דמבליע הדם באברים ואינו יוצא שוב ע"י מליחה, וכל האחרוני' מקשי' עליו שסותר עצמו למ"ש בסי' כ"ג אם נאחר ששחט רוב שנים בבהמה שוהה הבהמה או העוף למות יכנו על ראשו להמית ? ואני אומר כד דייקינן בלישנא, בטעמא ובשמא נמלא שאין כאן סתירה, דהנה המחבר בסי' ס"ז כתב וז"ל : בדם בהמה וחיה נמי אין איסור כרת אלא בדם הנפש שהנשמה יוצאת בו, אבל דם האברים אינו אלא בלאו, והקשה בפרמ"ג במש"ז למה לא מביא המחבר גם דם עוף הא גם דם עוף הוא בכרת ובלאו ? ולע"ד דלק"מ יען דדם העוף מעט וכיון ששוחט רוב סימן א' יוצא הדם ומכ"ש דם הנפש, וא"כ פשיטא שאין לחוש לאיסור כרת ואיסור דם, אבל בבהמה וחיה שדמיהם מרובים הייתי אומר שמחויב לידע בנעת שכבר יצא כל הדם ; לכך אמר דלא חיישי' שלא יצא, ודו"ק . ולכן הרמ"א בעתו ובמקומו כתב שיש לזהר לשבר מפרקת או לתחוב הסכין בבהמה וחיי' לפי שדמיה מרובי' ויבלע הדם ואולי גם הנפש באברים אם יעשה כזאת מיד לאחר השחיטה, ואותו דם שוב אינו יוצא ע"י מליחה ·

ואם כנים הדברים שהרמ"א בסי' ס"ז קאי רק על בהמה וחיה לפי שדמיה מרובין א"כ הסברא נוטה בעוף שדמיה מועטין אפי' אם רק שחט סימן אחד יהי' מותר לקרב המיתה מיד אחר השחיטה

השחיטה, יען שמשם הדם יוצא מיד, בכ"ז החליט הרמ"א בסי' כ"ג שרק לאחר ששחט רוב שניס אם שוהה העוף למות אז יכנו על ראשו להמיתו, כי אם שחט רק רוב סי' א' יש להחמיר גם בעוף מטעם כן שמא לא יצא עוד הדם, וא"כ אין כאן שום סתירה בדברי הרמ"א · ואם נפסך לומר שלשון הרמ"א שכתב לאחר ששחט רוב שנים שוהה הבהמה או העוף למות וכו' מורה שגם על הבהמה כתב כן, לע"ד ברור שהמעתיק והמדפיס הוסיפו שם מלת הבהמה, יען דהי' קשה להם האיך אפשר שהרמ"א קאי על עוף לבד, הא גבי עוף אין צריך רוב שנים? לכן הוסיפו מלת הבהמה, ולע"ד כמו שכתבתי שהרמ"א לא התיר גבי עוף ההכאה רק כששחט רוב שנים דשוב ליכא חשש שישאר דם בתוכו ויבלע באברים, אך כשחט רוב סי' א' לבד ההכאה אסור, דאל"כ הי' לו לרמ"א לפרש דבריו כששחט רוב שנים בבהמה ובעוף רוב סי' א' ושוהה למות וכו', כנלע"ד ·

ועוד מטעם ב' שההכאה אסור אחר השחיטה וכן לשבור המפרקת או לתחוב הסכין בלב וכדומה משום צער בע"ח שהוא דאורייתא כמבואר בש"ס שבת קכ"ח ע"ב וברמב"ם פ"ג מרוצח. בתוה"ק התירו לנו לאכל בשר ולהמית בהמה באופן כשבא המיתה ע"י זביחה כדת של תוה"ק, אך העושה מיד אחר השחיטה בעת שיש עדן חיות בבהמה ממעשה אכזריות שתי רעות עושה, א' שקרוב לצער בע"ח שהוא דאורייתא, ורחמיו על כל מעשיו כתיב, ב' שמרגיל עצמו לעשות מעשה אכזריות, וההרגל נעשה לטבע, וכמה וכמה מצות בתוה"ק שהם לעורר רחמים מצד המוסר, ומי הוא זה ואיזה הוא שיכול להכחיש שלהכות בכח במות או בלב או כמפרקת הבהמה מיד אחר השחיטה שיש בה עדן סימני חיות הוא מעשה אכזריות? ואלו לא נאסר רק בשביל זה דיינו · ומעתה עלה במחשבה לפני לומר, יען שלא מצינו שהמחבר מביא האי דינא שלצער בע"ח דאוריי', ע"כ ס"ל שאינו רק מדרבנן, א"כ שפיר מביא הדין משובר מפרקתה של בהמה וכו', משא"כ הרמ"א לשיטתי' שפוסק בחו"מ סי' רע"ב להלכה שלצער בע"ח דאוריי' שפיר פסק שיש לזהר לשבור מפרקת או לתחוב הסכין מיד אחר השחיטה שמא יש בה עדיין חיות והוא לצער בע"ח ומעשה אכזריות שהוא קרוב לאיסור דאורייתא נוסף על החשש אסור דם ע"י הבלעת דם באברים שאינו יוצא ע"י מליחה ·

ועוד טעם שלישי אני אומר שהבשר ע"י ההכאה מזיק לבריאת הגוף וסכנה יש בדבר לאכל אותו בשר וחמירא סכנתא מאיסורא וכל ספק בסכנתא אסור הוא כלל מוסכם שאין חולק עליו, וא"כ בצירוף האיסור הנאמר בש"ס חולין קי"ג שמכביד הבשר וגוזל עי"ז הבריות אני אומר: ארבע מי יודע לאסר איסר לקרב המיתה אחר השחיטה? והעד על טעם השלישי וטעם הרביעי הוא חכם נכרי מפורסם בדורנו בשמו Dr. A. Baronski שהוא מורה Professor בעיר בערלין והוציא לאור זה ששה שנים ספר בשם Anleitung zur Flischkau ושם מצד 21 עד צד 28 מאריך באופני השחיטה והמיתה שהם מצד המוסר ומצד בריאות הגוף נחוצים, ותוכן דבריו שמי שגורם צער לבהמה בשעת השחיטה ועושה איזה מעשה אכזריות עי"ז הדם נבלע באברים ועי"ז הבשר כבד (כמו שאמר שמואל בש"ס חולין הנ"ל) וקשה להתעכל, וגם לפעמים הדם שנשאר בבשר ע"י אותו הכאה ואכזריות מזיק לבשר עד שיש סכנה לאוכל הבשר כאשר הדם שנשאר בתוכו נתעפש מהר ומזיק לבריאת הגוף, והנה הרואה דברי החכם אשר לא מבני עמינו הוא ודברי הש"ס שיצאו מפה הקדוש של אחד מחכז"ל ימצא כי ארבע הטעמים הנאמרים, א' שע"י ההכאה דם הנפש ודם שראוי לצאת לחוץ נשאר בבשר, ב' שהוא מעשה אכזריות לשבור מפרקת ולהכות על קדקוד או לתחוב סכין בלב הבהמה כ"ז שלא פסק חיותה · ג' טעמא דשמואל שמכביד הבשר, וטעם הרביעי

שיש

שיש סכנה לאכל אותו בשר · כנים ואמתיים · ויפה אמרו חכז"ל בכתובת ק"ג דברי חכמים ברכה, עושר · ורפואה ·

ואשיים בדבר חדוד וחדש השייך לעניינו · בהגה' אשר"י ריש חולין בשי' י"ב כתב בשם א"ז שאסור לעסוק בקבורת מאכיל טרפות, ומצאתי בפנים כא"ז בה' אבלות סי' תכ"ג אדם שהוא בעל עברות ל"מ שאין מצוה להתעסק בקבורתו אלא אסור להתעסק בקבורתו וראי' מירושלמי תרומות ה"ג מעשה בטבח שהי' מאכיל לישראל טרפות ונבלות ועלה לגג ונפל ומת והי' כלבים מלקקין את דמו אתון שאלין לר"ח מהו מרמיתו מן קמיהן (אם להגביהו ולקברו) א"ל כתיב ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו וזה הי' גוזל לכלבים ומאכיל לישראל · ארפינון (הניחו אותו) דמן דדהון אוכלין, עכ"ל · והנה המאמר והלכה הזאת הוא פלא, הא קבורת המת הוא מ"ע מה"ת (סנהדרין מ"ו וטור יו"ד סי' שס"ב) ועל איזה יסוד תרץ ר"ח משפט הקשה להניח אותו בשביל שהי' בעל עברה שהכלבים יאכלו את בשרו ולא יבא לקבר ישראל ? ב' קשה שפתח בקל שהמעשה שהי' כך הי' שהכלבים לקקו את דמו וסיים בההלכה שלוה להניח את גופו שיאכלו הכלבים גם את בשרו, ולאיזה צורך סיפרו לנו שקודם שבאו לשאל · הכלבים לקקו את דמו ?

ואמרתי בס"ד בכוונת דבריהם כי מה שתרץ ר"ח משפט הקשה ע"פ דעת תוה"ק עשה, דהנה בסדר השבוע כתיב ואנשי קודש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו, הנה על הוספת הנו"ן תהיון תשליכון לא מצינו שום טעם וטעמא בעי ? וי"ל בטעם הוספת הנו"ן דבפ"ם פסחים קי"ח דרש ר"ש כל המעיד עדות שקר ראוי להשליכו לפני הכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו וכתיב בתריה לא תשא וגו', הנה כפי הנראה דרש ר"ש סמיכות וצריך תבלין, ולענ"ד כי לעיל מיניה דרש ר"י קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה דאלו ביולדה כתיב בעצב ובמזונות כתיב בעצבון, פירש רשב"ם בעצבון תרתי משמע, עיי"ש · כוונת הרשב"ם לפרש שיתרון הנו"ן במלת עצבון מורה על הכפל, מעתה לפ"ז הוספת נו"ן מורה על הכפל, א"כ ע"כ צ"ל בפסוק לכלב תשליכון בהוספת הנון בא ג"כ להורות על הכפל, ומה הוא זה שמשליכון בכפלים לפני הכלב ? ונכן דרש ר"ש סמוכות שהוספת הנו"ן בתשליכון בא להורות שלא לבד נבלי' וטרפה משליכין לפני הכלבים אלא גם אותו שעובר על לא תשא שבא בפסוק הסמוך לזה :

וזה הי' כוונת ר"ח בירושלמי הנ"ל, דאותו טבח שהכשיל רבים ונתן להם בשר טמא תמור בשר כשר הוא העיד עדות שקר כאשר אמר על טרפה כשר, ויען כי הי' טבח ועשה מעשה עמלק בוודאי הכה על קדקד הבהמה וקירב מיתתה ובזה הוסיף על איסור טרפה גם איסור דם שאינו יוצא ע"י מליחה, וממילא הכביד הבשר וגוזל הבריות וגוזל מן הכלבים הדם המגיע להם · וא"כ כשנפל ומת וכלבים לקקו את דמו באו לשאל את ר"ח, אם כבר קיבל דינו מדה כנגד מדה, הוא הכשיל רבים באיסור דם ואיסור טרפה וכבר קמו הכלבים עליו ואכלו את דמו ? ע"ז אמר ר"ח מקרא אני דורש כתיב ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו מה הוסיף נותן התורה יתי"ש הנון ? והנון בא לעורר להשליך בכפלים ? ומה הוא זה שנשליך עוד לפני הכלב נוסף על הטרפה ? אותו איש שהאכיל נבלה וטרפה . ומזה למד שלא יבא לקבר ישראל כאשר הוא שם כלבים יזונו מבשרו ועיי' סמ"ע בחו"מ ס"ס תכ"ה מחלק בין חוטא להקב"ה ולגוזל לבריות · ואני מוסיף לדרוש הקרא ואנשי קודש תהיון לי, מה הוא הוספת הנון אגב תהיון דבקרא שלפני זה כתיב שאם חבול תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו וסמוך לי' שבעת

שבעת ימים יהי' תחת אמו, ואח"כ ואנשי קודש תהיון לי, הכוונה שהזהירנו לאחוז במדת הרחמים בין אדם לחבירו להטיב השמלה לעני, וכן לאחוז במדת הרחמים אפי' בבהמה שלא ניקח ממנה ולדה עד שתהי' אצלה לכה"פ שבוע אחת, כדי נלמוד מזה לרחם על כל מעשיו, ולכן אמר אח"כ ואנשי קודש תהיון בהוספת הנון שבא להורות כפלים, היי' לרחם על אדם ולרחם גם על הבהמה, כי כולם מעשה ידי יוצר יתב"ש, ועיי' רמב"ן וחנוך ובזוהר ובמורה בפמ"ח ובחיי' בס' כי תצא במצות שלוח הקן:

פירות הנושרין מדברים הנאמרים מה שאמר שמואל השובר מפרקת של בהמה וכו' הרי זה מכביד הבשר, גוזל הבריות ומבליע דם באברים ברוח הקודש אשר בקרבו אמר· דהנה לכאורה ראוי להקשות בזה (א') כיון שאותו דם שנשאר בבשר ע"י ההכאה ושבירה נשאר ואינו יוצא שוב ע"י מליחה מאי גזילה איכא בזה כיון שיש להקונה המשקל שקנה? (ב') דקדק בס' ברית מלח דקדוק גדול דהכי הול"ל · מבליע דם באברים ברישא ועי"ז מכביד הבשר ונמצא גוזל את הבריות? עיי"ש מ"ש בזה · ולע"ד שבהשכל ובדעת אמר הסדר כמו שנאמר, והולך מחמור אל הקל א' מכביד הבשר שקשה להתעכל עי"ז כמו שהבאתי בשם חכם הנ"ל (דאס פלייש ווירד דאדורך אונפערדויליך), והוא מדבר שקרוב לסכנה וחמירא סכנתא מאיסורא; ב' גוזל את הבריות יען דגזל רבים קשה להשיב ותשובה אינו מועיל ויוהכ"פ אינו מכפר בעבירות שבין אדם לחברו ומכ"ש בגזל רבים שאינו יודע למי להשיב וזה חמור מאיסור שהוא עבירה בין אדם למקום, ג' שמבליע הדם באברים ומכשיל האוכלין באיסור דם · ומעתה אני אומר ששמואל לשיטתי' דסובר בשבת נ"ג דהא דחמור יוצא במרדעת (שהוא לשמרו מצינה) זה דוקא שקשור בו מערב שבת, אך לקשרו בשבת אסור אף שמצטער מתוך הצינה בלי מרדעת, משמע דסובר שצער בע"ח דרבנן והוא מביא רק ג' איסורי דאורייתא, לכן לא מזכיר משום צער בע"ח:

ובזה אמרתי ליישב קושית הריטב"א בב"מ ל"ב שהקשה מה נ"מ אי צער בע"ח דאורייתא או דרבנן, אי דאוריי' הוא דחי לה ואי דרבנן הוא לא דחי לה כדאמרי' בשבת בהמה שנפלה לאמת המים מביאין כרים וכסתות ומניחן תחתיהם לפי שסבר צער בע"ח דאורייתא דאי מדרבנן לא מבטלי' כלי מהיכנו אפי' שהוא מדרבנן דלא אתי דרבנן ומבטל דאורייתא? ולפ"ד די"ל נפקותא בנידון דידן דהא השובר מפרקת של בהמה מיד אחר השחיטה הגם כששחט רוב ב' סימנין יצאה מתורת חי אך בכ"ז המצער אותה אז מידי ספק צער בע"ח לא יצא, ומעתה אי צער בע"ח דאורייתא בוודאי אסור להכניס עצמו בספק צער בע"ח, משא"כ אי מדרבנן מותר · ולפ"ז לשיטת הרמ"א דסובר שצער בע"ח דאורי' בוודאי יש ארבע פנים לאסור בשבירת המפרקת כמו שאמרנו וכל המיקל בדבר עתיד ליתן את הדין · יהי ה' עמו ויזכה להסיר ממכשול איסור וממעשה אכזריות · והרחמים ישלם גמולו · כ"ד מוקירו ומכבדו הדש"ת:

הק' שלמהרשיק רב דפה והגליל

(מה) לידידי הרבני הצדיק מו"ה שמואל יעקב שטיינבערגער ני' נאמן דקהל הירשים בסעגעדין:

אני אמרתי בחפזי להשיב לו בקצרה על שאלותיו, מה שביקש להודיעו אם יש בהקפדה שלא להוציא כלי מבית המת תוך שבעה וראה בלחה"פ הטעם שרוח הטומאה שורה תוך שבעה

על

אל הכלי בית, ומעלתו משתומם על טעם זה שאין בו ריח כי מי מטהר הכלים מן אותו רוח טומאה? הנה הרבה כיוצא בזה מצינו שנותנין על המנהג טעם חלוש, ולע"ד כי גם להקפדה זו יסוד ע"פ המוסר ובנוי על מאמרם במס' שמחות פ"ט · מרובה גזלת המת מגזלת החי שהמת אי אפשר להשיב עיי"ש · הנה כי כוונתם שם שגוזל מן הכלים שראוים ומוכנים ליתן למת, אך נכלל בזה גם שאם אדון הבית מת והמטלטלי' כל זמן שלא יתחלקו בין היורשים שם בעליהם עליהם, ויען כי זמן שאלה שלושים יום, ואחר שבעה יתחלקו המטלטלי' בין היורשים ובקל יבא לידי שכחה הכלי שישאר ביד השואל, ונשאר גזל המת ביד השואל, וזה טעם מספיק ע"פ המוסר שלא לשאול כלים מבית המת תוך שבעה · ויש לחזק הדבר שתיקנו הקדמונים זאת שלא יחלקו היורשי' הכלי' תוך שבעה וישכחו על אבלות או יבאו לידי קטטה בעת שהדין מתוחה עליהם, ומצד המוסר והכבוד תיקנו כזאת, ומול ההמון אמרו טעם אחר לעורר פחד, באשר ידעו שרק בטעמים הללו ימצאו דבריהם מקום :

ומה ששאל השגור בפי כל שמי שזוכה לקדש לבנה בטוח שלא ימות באותו חודש

הנה שמעתי ממרן החסיד ז"ל ע"פ מעשה שהי' שאחד הלך בדרך ופגעו בו לסטים וביקש מהם שיניחו אותו לקיים מצות קדוש לבנה ונעשה לו נס שניצל · ולי נראה לומר טעם ע"פ החקירה במאמר השגור בפי ההמון · כי ע"פ דברי חכז"ל הנולדים לשבעה הם בחזקת חיים, אך הנולדים לשמונה מתים ושמעתי מפי רופא מומחה שרוב חכמי חו"ה מסכימי' לזה · ומצאתי בחיי וילא שכתב בטעם הדבר ע"פ החקירה כי שבעה כוכבים המשמשי' את העולם וכל אחד יש לו פעולה אחרת המשמשים חודש אחד וסדורם וסימנם הוא : שבתאי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה, אבל סדר הבריאה היא חל"ם כצנ"ש לשבעה ימי השבוע, והסדור של חדשים הוא שבתאי משמש חודש ראשון · וצדק חודש שני וכן הלאה עד שביעי שהוא לבנה והוא ממונה על החיים · ולכן הנולד בשביעי יחי' אבל כשיכנס בשמיני והוא שבתאי, שהוא טבעו להיות קר ויבש שהוא טבע המיתה, על כן הולד אין חי כשנולד לשמיני, באשר ימות אותו בטבעו, וכשיעבור השמיני ויבא לתשיעי שהוא צדק והוא כוכב החיים והטוב אז יחיי עיי"ש מ"ש עוד בזה · וזה לדעתי המקור מה שהשגור בפי כל שהמקדש הלבנה זוכה לחיים, יען שהלבנה הוא הכוכב הממונה על החיים ובכחו להשפיע ולהריק כח החיי' לנולדים, ועוד יש לי הרבה בזה ואין העת מסכים להאריך · ואפשר שזה ג"כ המקור למקפידי' לעשות נשואין במילוי לבנה דוקא שהוא כוכב המשפיע חיי' במילואו (עיי' מ"ש לעיל בסי' ל"א) :

ומ"ש שכותבין על המצבות תנצב"ה והוא לשון הקרא בשמואל א' כ"ה והיתה נפש אדני צרורה

בצרור החיים את ה' ותמה למה אין כותבין גם אנחנו תיבת את ה' ואין לומר משום שאין כותבין שמות הקדושים על גבי מצבה הא כבר ביאר בח"ס חלק ו' ס"ה שאין שום איסור לכתוב שם הקודש ע"ג מצבה, ובמצבת הרי"ף ז"ל כתובים ג' שמות · ועוד כי בלא"ה כותבין רק ר"ת א"כ מה לנו בזה לפסוק בפסוק ולא נכתב גם ר"ת א"ה להיות ר"ת מדבור שלם? ומעכ"ת בחריפות שכלו האריך בזה, ואני מוסיף על דבריו אף אם כותבין הפסוק כמו שהוא ולא רק בר"ת וגם אם אפי' אסור לכתוב שם כפשטות לשון החכמים בסופרים פ"ה שם שכתב על האבן ישמע ויגנז בכ"ז אפשר לכתוב כל הפסוק עד גמירא בלי ר"ת דהיי' שיכתוב תמור שם הוי' ית"ש רק שם י"י בשני יודין כמו שמצינו בתילים קי"ט נדבות פי רצה נא י"י, ושם זה מותר למחוק כמ"ש בש"ת

בש"ת סי' תתקל"ט ? ולע"ד דקדמונים בחרו בר"ת של פסוק זה שאמרה אשת חיל אביגיל למשורר הקדוש דוד מלכינו, יען כי אנו מאמינים בביאת המשיח, מאמינים במלכות בית דוד לעתיד ומאמינים בתחיית המתים, ומאמינים שמשלם שכר לעושה מצוה בפועל וכן מאמינים שמשלם גם על המחשבה טובה, וכל חמשה עיקרי האמונה מי"ג עקרים של רמב"ם האחרונים כלולים באותו ר"ת תנצב"ה ודו"ק :

ומה שביקש דין ומשפט ע"פ תוה"ק אם האיש שנתקבל למורה הוראה ולסדור קדושין מחויב למחול לרב אורח ע"פ בקשת בעל החתונה, והאריך בדברי הרמ"א ביו"ד ס"ס רמ"ה וכתב שהרב האורח מסייע לדבר עבירה לבזות מר דאתרי' · אהובי ! אני ראיתי דברי מהרי"ק בסוף סי' קס"ט אשר הרמ"א רמז עליהם בפנים ושם מסיק להלכ' שאם משלמין לרב דמתא השכר הקצוב מסדור קדושין אז יש רשו' לשני הצדדין לומ' שהרב האורח יסדר להם הקדושין כי אדעתא דהכי לא קבלוהו שלא יהי' להם רשות לבחור להם בעל מסדר קדושין באופן אם ישלמו לרב דמתא שכר הקצוב לו מסדור קדושין יעו"ש, ומעתה השתיקה טוב מן הדבור, ואני מוסיף בזה שגדול השלום וגדול כבוד הבריות שעולה על כל · ע"פ מה שביארתי מאמרם באבות ג' כתרים הן כתר תורה כתר כהונה כתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן, ומקשים לפ"ז ד' כתרים הם ? ואמרתי כי מספרי קורות העתים יש ללמוד כי לפעמים כח המושל בעולם הוא כח התורה (דיא מאכט דער וויססענשאפט), והמון כפופים תחת יודעי התורה והחכמה, ועל פיהם יצאו ויבאו ; ויש זמן אשר התורה והחכמה כפופה תחת ממשלת הכהונה (דיא קירכע בעהערשט דיא וויססענשאפט אונד דען שטאאט) ואפי' הממשלה כפופה תחת ממשלת הכהונה, ובלעדה לא ירום איש את ידו ; ויש עת אשר הממשלה ביד המלכות והיא מושלת על החכמים והכהנים Absolutismus · אך מספרי קורות העתים יש ללמוד לשבעה, כי מה ששגור בפי כל : קול המון קול שדי, והלועז אומר : vox populi vox dei הוא מאמר שיצא ממעין הנסיון, והמון עם מתוך גרונו של כח העליון מדבר, ולהם הממשלה על התורה ועל החכמה, להם הממשלה על הכהונה ולהם הממשלה על המלכות · אוי לחכמים בכתרם של תורה וחכמה אם ההמון אין מחשבין את כתרם, ואין לנושאי כתר התורה והחכמה שם טוב אצל המון ; אוי לאותו כהונה בכתרה אם המון מוציאין שם רע על מעשיהם ומחשבותיהם, ואוי לאותו ממשלה אשר רוב המון חושב עליה רעה ! וז"ש ג' כתרים הם, אלו שלשה כתרים הם שראוים הם למשול בעולם, לפעמים הממשלה בכתר התורה, לפעמים הכהונה מושלת על החכמה ועל הממשלה ולפעמים יד הממשלה על החכמה ועל הכהונה, אך דע שכל אלו שלשה כתרים יכולים למשול לבדם או ביחד רק אם בכתרם ועל כתרם יוצא שם טוב מפי המון, וזולת שם טוב אין להם קיום בכתרם, ונושאים על ראשם כתר מקוץ ודרדר ·

ובדרשה לשה"ג בדרוש בסוגי' דעילאה גבר אמרתי : רב אמר עילאה גבר, הרב אשר עליו להורות לעם ה' דרך ה' יוכל לומר דברי ה' שיכנסו בלב השומעים כל זמן שהשאור בעיסה הוא רק המעכב והמסטין מהטוב והישר, אך הכח העליון אשר באדם (דאס העהערע אונד בעססערע אוס מענשען) מתגבר ומושל ; בעת אשר רוח העת יוצא מצד המזרח, אז הרב ידבר בקול, וקולו נשמע, אך בעת אשר תתאה גבר (ווא דאס ניעדריגע אונד געמיינדע, דער מאטריאליזמוס דיא וועלט בעהערשט) אז לא יאמר הרב, והשתיקה טוב מן הדבור, ודי לחכם ולצדיק כמותו לידע דעתי לוותר על כבוד עצמו ועל כבוד התורה ומכ"ש על ממונו עד שירחם ה' עלינו, ועל

התתאי

התתאי יגבר העילאה, כ"ב אמן, וסמך לדבר שהרב האורח מסדר קדושין כי אמרו אורח מברך וכן ראוי לנהוג וגדול כבוד הבריות וגדול השלום, כ"ד ידידו אוהבו מאז הכותב בחפזון רב וכדפ"ת

הק' שלמהרשיק ברעזאווא

רב דפה והגליל ·

(מר) שלום ונחמת ציון וירושלים לידידי מחותני הרב המאור הגדול, חכם ושלם במדות ישרות, כקש"ת מו"ה יוסף שרייבער רב בק"ק אסאד והגליל יחי'

אחרי דברי נחמה וברכה למעכ"ת באתי להשיב על שאלתו כדת מה לעשות בענין שינוי מקום רב באבלו הנה כבר שאלו את מורי הגאון מהר"ם שיק ז"ל והשיב בתשובותיו ליו"ד סי' שס"ט וז"ל: אני מסתפק אם רב בעירו שנוהגין בכל הקהלות ליתן לו מקום מיוחד בראש בהכ"נ והוא לכבוד הציבור, והכבוד של ציבור הוא בכה"ג נראה דאין חייב לשנות דאינו ראוי למחול כבוד הציבור, ואני כשהייתי אבל נטיתי קצת מן הצד ונפרש שראיתי שהגאון ברכ"י הביא בשם אר"י הקדוש שבשבת לא שינה את מקומו, זת"ד ·

ויען כי ראיתי שמורי החסיד ז"ל לא ביאר כל הצורך בדין ומנהג זה אמרתי לבא על מקור הדין והמנהג, ומתוך זה יתברר לנו טעם חדש שהרב דמתא לא ישנה מקומו ומכ"ש בשבת · המקור לשנות מקומו בבהכ"נ מצינו בראשונה בש"ס מ"ק כ"ב ע"ב בחכם שמת והובא להלכה ביו"ד בשי' שד"מ סי' ח"י, ומשם מבואר שתכלית התקנה משינוי מקום הוא לעורר עלב בלב התלמידים ששמעו הלכה ותורה מפי החכם שמת ושינוי מקום הוא המעורר שלא שכחו על רבם באותו מקום שהאיר עיניהם בהלכה, אמנם יש גם טעם ב' על שינוי המקום בבהכ"נ והוא תקנת חכמים כדי לזכות את בני העיר במצות ג"ח, וכן מפורש בטור יו"ד ס"ס שנ"ג שתיקנו חכמים חתן ואבל ילכו לבהכ"נ כדי שאנשי המקום יראו החתן וישמחו אותו, ואת האבל וינחמו אותו ויתאבלו עמו כחק החיוב ויצאו ידי חובת ג"ח, עיי"ש ומקור תקנה זאת בפדר"א ס"ס י"ז עיי"ש ·

ובמקום אחר אמרתי שמכאן המקור לב' מנהגים בישראל א' שמהפכין אותנו לצד הפתח כשאומרי' באי בשלום בקבלת שבת, ב' שאם יש חתן בשבת הראשון לחתונתו מושיבין אותו למעלה בבהכ"נ, יען דהעם בששת ימי המעשה מפוזרים בכפר ובשדה ואין יודעין מאומה מהחתונה ומשמחה אשר בעיר, לזאת שידעו שיש אבל בעיר לנחם אותו מהפכין אותנו קודם קבלת שבת לצד הפתח שמשם באים ויושבין האבלים לראות אותם ולידע מי הם (עיי' מ"ש בה"ג במנהג תחנון ולדקדק בת"א סי' ג') וכן מושיבין החתן למעלה שידעו העם לשמוח ולשמח אותם · וכן זה מקור המנהג שבלידת בן זכר בעיר קוראין בבהכ"נ בליל קבלת שבת זכור. יען העם אשר בשדה אינם יודעים ומפרסמין זה שידעו לבא בעיר למצות ברית, וכ"ז לעורר ולזכות את בני העיר במצות גמילת חסדים: ומעתה מצאנו טעם ב' שמספיק לתקנת ומנהג שינוי מקום בבהכ"נ כדי שעי"ז ידעו בני העיר כשבאי' לבהכ"נ שהוא אבל ומצוה לנחם אותו ולקיים בו ג"ח ·

ועוד אמרתי טעם ג' לשינוי מקום לאבל והוא ענף היוצא מעץ הדעת השני, הנה בפסחים קי"ג ע"ב אמרו מי שנקרא לסעודת מצוה ואינו הולך הוא מנודה לשמים, ותוס' שם הביאו שרק הנקרא לסעודת מילה ואינו הולך הוא מנודה, והרמ"א פסק כן להלכה ביו"ד סי' רס"ה · והנה המחבר שם כתב ונוהגים לעשות סעודה ביום המילה, ועז"כ הרמ"א ונקרא סעודת מצוה

וכל

וכל מי שאינו אוכל בסעודת מילה הוי כמנודה לשמים, והנה הרואה בדקדוק דברי הרמ"א ימצא שהוא חולק על המחבר שכתב שהוא רק מנהג והוא סובר שהוא חיוב לעשות סעודה כמו שמפורש בפדר"א פכ"ט חייב אדם לעשות סעודה וכו' ולכן נקראת סעודת מצוה · ואמרתי שהמחבר לשיטתי' שפסק באו"ח סי' תר"מ שבנשואין כל בני החופה פטורין מן הסוכה כל שבעת ימי המשתה, מוכח שסובר שסעודת ברית מילה חייבת לפי שאינו אלא מנהג לפיכך כתב כאן שהסעודה במילה אינו אלא מנהג, משא"כ הרמ"א שפוסק שם שסעודת ברית מילה חייבת בסוכה וכתב המג"א משום דסעודת מילה אינו אלא מנהגא, א"כ קשה למה כתב כאן שהוא חיוב והוא בנידוי כשאינו הולך ?

ומעתה יש לומר שתיקנו שהאבלים ישבו במקום מיוחד לאבלים וגם שישנו מקומם הקבוע להם כדי שיהא מפורסם בבהכ"נ שהוא אבל, ויען כי נוהגין שלא לילך חוץ י"ב חודש על שום סעודת מצוה כמבואר ברמ"א סי' שצ"א חוץ מעל סיום מסכתא (עיי' ש"ך יו"ד סי' רמ"ו) וסעודת בר מצוה (עיי' דגמ"ר ליו"ד סי' שצ"א) · ועל סיום מסכתא מתיר מרן במהרי"ם שיק ליו"ד סי' שס"ז שילך גם מי שיש לו יאהרצייט, עיי"ש, וא"כ אם יראו בני בהכ"נ ששינו את מקומם והם אבלים לא יקראו אותם לסעודה ולא יהא בנידוי של חכז"ל ·

ומעתה לשני טעמים האחרונים שתכלית שינוי מקום בבהכ"נ הוא רק שידעו בני העיר שהוא אבל ויעשו ג"ח לנחמו וגם לא יקראו אותו לסעודה זה שייך רק באדם פשוט הדר בעיר משא"כ בחכם העיר שכולם כקרוביו וכל בני העיר יודעים אם הוא בצער, הוא אין צריך לשנות מקומו כדי לזכות את בני העיר במצות ג"ח או לפרסם עי"ז שלא יקראו אותו לסעודה ·

ובזה מובנים דברי המחבר בסי' שצ"ג שסובר שלא ישנה מקומו בשבת והרמ"א חולק שישנה מקומו גם בשבת, המחבר סובר טעם הראשון שתיקנו שינוי מקום לאבל לעורר עצב בלב האבל, וא"כ בשבת דלא שייך עצב כמ"ש במדרש רבה בראשית ויקדש אותו זש"ה ולא יוסיף עצב עמו זו אבלות, ואין אבלות בשבת, לכן כתב ששינוי מקום הוא רק בחול ולא בשבת ויו"ט, אך הרמ"א סובר ב' טעמי' האחרים שהוא רק לפרסם ולזכות בני העיר בג"ח א"כ אדרבא בשבת שאז כולם באים לבהכ"נ ישנה את מקומו ·

ומאחר שעלה בידינו להוסיף טעם על דברי מרן החסיד ז"ל שרב דמתא לא ישנה מקומו הן מטעם מורי שזה כבוד הציבור שיעמוד במקומו, והן מטעם שאמרתי שהרב אין צריך לעשות פעולה לפרסם שהוא אבל, נחזיק בידי שיטת המחבר ע"פ דרש וסמך שאבל לא ישנה מקומו בשבת ורק בחול ומזה נבא להכריע שבחול גם רב דמתא ישנה מקומו ·

במ"ר בראשית פרשה י"א כתב ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו כתיב ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה (משלי י') ברכת ה' תעשיר זו השבת שנאמר ויברך אלקים וגו' ולא יוסיף עצב זה האבל כמ"ש נעצב המלך וגו' (שמואל ב' י"ט), ר"י אומר ברכו במן וקדשו במן, עיי"ש · ביארתי כוונתם ע"פ מה שעלה בידי בס"ד לומר דבר חדש בפסוק מוקשה אשר מעולם לא עלה ביד חכם ליישבה כפי ידיעתי, בסדר ויגש סי' מ"ו פסוק ט"ז סופר ומונה שבעה בני גד ובתוכם אחד בשמו אצבון, ובסדר פנחס סופר ומונה משפחת בני גד במספר שבעה רק תמור שבעה משמות הנזכרים בסדר ויגש נמצאים רק ששה ולהשלים המספר שבעה מביא תמור שם אצבון את שם אזני, וזה פלא! ורבינו רש"י ז"ל כתב שם אזני זה אצבון וכתב איני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו ?

ואמרתי

ואמרתי ליתן טעם ע"ז. הרד"ק כתב שהוספת ן' בעברית הוא להקטין הדבר, ולכן נקרא העין אישון לפי שנראה בו דמות איש קטן. ולע"ד שטעה טעות גדול כי הוספת הנו"ן בתוה"ק הוא להגדיל הדבר, ונעלמה ממנו כמה פסוקים בתוה"ק וגמרא מפורשת בש"ס פסחים קי"ג, ושם אמרו נער מזונות כפול מצער לידה דאלו גבי יולדה כתיב בעצב ובמזונות כתיב בעצבון וכתב הרשב"ם שם שהוספת הנו"ן בא להכפיל אותו דבר עיי"ש. ועוד אני אומר מה יעשה בהוספת נו"ן אצל תמותין, בחפזון, אנשי קודש תהיון, לכלב תשליכון. שכולם להגדיל ולהכפיל הענין, ובמקום אחר הארכתי בזה (עיי' מ"ש לעיל בסי' מ"ד). ומעתה מבורר שמלת עצבון בא לומר שהצער הי' כפלים מן ההרגל, ועצבון כפול מצער עצב אשר בלידה. ויען כי ידענו מספורי התורה וממדרשים שבדורות הראשונות נתנו שם לבניהם על ההרגש אשר הי' אז לאם או לאב או למשפחה או לעיר ולכן אני אומר שקראו את הנולד אז בשם אצבון לפי שאמו ילדה אותו בצער כפול יותר מן ההרגל. ואחר שזכו לגדל אותו לא רצו לקראו באותו שם, שילא מפיהם תמיד עצבון, שהוא הזכרת תוגה ועצב בכפלים, לזאת חפשו לקראו אותו בשם אחר הדומה לזה. ואיזה שם מכוון לשם אצבון? ירמי' אמר בשם ה' הנני מביא רעה וגו' כל שמעה תצלנה אזניו (סי' י"ט) במלת תצלנה רבו הפירושים, י"א שהוא מלשון כאשר צללו שערי ירושלים (נחמי' י"ג) בלע"ז הערונטערלאססען, וי"א שהוא מלשון צללו שפתי (חבקוק ג') ותרגומו בלע"ז לוטטערן, גטללטן זויגטן.

ואני אומר ששני הפירושים אמת והראשון עיקר, והוא כי מי ששומע דבר שאינו רוצה לשמוע מפיל את חלק הרך אשר באוזן כדי שלא ישמע או שנותן אצבעו באזנו, ועי"ז הוא מציל את עצמו משמועה רעה, ומי שסותם את אזניו באיזה דבר מרגיש בהם צלצול ורעש. ולכן מלאו לטוב ולמכוון לקראו תמור העצבון שלא רצו להאזין בשם אוזן כאשר מגמתם לשמוע עכשיו את קולו, תמור שקול בכיית האם בעת לידתו גרם שתצללנה אזניהם: ואולי מכוון גם כאשר מלאו אותו כי אזן כל דרכיו ומעשיו מלשון אזן וחקר (קהלת י"ב), (ערוועגען). ולכן בשם השני הזה נקראו בני ״ משפחתו אזני שלא ליתן למשפחתו שם אצבון המכוון לצער ועצב בכפלים. זה אמרתי בכוונת קושי' החמורה של רש"י בהחלפת השם אצבון לאוזן. והנה משנה מפורשת היא שאין אבלות בשבת וחכז"ל העמידו זאת בכוונת הקרא דכתיב ויברך אלקי' את יום השביעי שברכת ה' היא תעשיר, שבאותו יום שנאמר בו ברכה אי אפשר שהיום יגרום לו היזק, וגם אי אפשר שהיום יביא לו עצב ותוגה, ולכן דרשו ולא יוסיף עצב עמה שאין אבלות בשבת, כמ"ש כי נעצב המלך על בנו. אך רצו לרמז שאפי' אותו אבלות בשינוי מקום וכדומה אינו נוהג בשבת, ע"ז אמרו ברכו במן, כוונת ויברך אלקי' לרמז שהפרנסה הבא על השבת קודם השבת, ולא לבד שהראה להם שמזונות על השבת באים קודם השבת, אלא שבירידת המן הראה להם ג"כ קדושת השבת. ומה היא קדושת השבת? הראה להם שבשבת לא ירד המן ואל יצא איש ממקומו ביום השבת, וזו ולא יוסיף עצב עמה שלא יצא ממקומו ויבכ נאהלו כי קדוש היום לאדונינו. ורמזו בזה במ"ש ולא יוסף עצב שקדושת השבת אסרה לנו כל הוספת עצב וצער. ויען כי מה שהוסיפו הקדמונים שאבל ישנה את מקומו להוסיף עצב לצעב מגרע מכבוד וקדושת השבת. לזאת בתורה עשה רבינו המחבר שכתב, שיפה עושין שאין משנים מקומם ביום השבת.

פירות הנושרין מדברי' הללו שאדם שאינו מפורסם בעיר יכול לשנות מקומו בין בחול ובין בשבת כמנהג הרמ"א, ואדם המפורסם לא ישנה מקומו בשבת, אך בחול שאז הציבור מוחלין

באשר

באשר אז אין כולם בעיר, ואין מקפידין, יקיים דרך טלב בי, וילך למקום אחר, או יעשה לנדין, וכן עשיתי כאשר מתה לי אמי הצדקת מרת אסתר ז"ל שמתה בשם טוב ה' חשון תר"מ, תנצב"ה ·

כ"ד ידידו מחותנו הדש"ת . הק' שלמהרשיק

מקור המנהג ע"פ תוה"ק שהרבנים והחזנים מקבלים פרס ומתנות מבני הקהלה :

(מז) שלום וברכה לידידי הרב וכו' בק"ק וכו'

רבות מחשבות בלב איש נבון וחכם כמותו, ועלתו לתקן תקנות טובות להרים את קרן הרבנים אשר על פיהם יצאו ויבאו בני ישראל ונתהפכה הקערה, כי הם הם עולים ויורדים על דעת המקום ועל דעת הקהל, לזאת אי אפשר להם לצאת ביד רמה במקום שיש חסרון כיס · לכן דעתו לעורר שיתקנו שבכל עיר ועיר יתנו שכר קצוב לרבנים ולדיינים ולשוחטים, שלא יקחו מתנות, רח"ש, שכר נשואין ושכר שחיטה וכדומה, העשיר לא ירבה להם והעני לא ימעיט, ובאופן זה יהי' סיפוק בידם לעשות מה שלבם חפץ לחזק הדת ולעמוד בפרץ והחזיק דבריו בכמה שיטות מראשוני' ואחרוני' ומצא סעד בברכי יוסף בחו"מ סי' ט' שאוסר בפירוש לקבל מתנות בחנוכה ופורים זת"ד ·

אהובי ? מה שהרבנים והחזנים מקבלים שכר הקצוב להם וגם מקבלים מתנות לפרקים זה הוא מנהג ישן נושן שנהגו בו מעת שקיבלנו התורה בהר סיני ע"פ דתוה"ק וכן כתיב מפורש בס' קרח שהקב"ה קבע שכר לכהנים חלף עבודתם ובכ"ז קבע להם גם מתנות · ועלה במחשבה לפני לומר בזה חמשה טעמים למה לא קבע להם שכר קצוב להחיות בהם נפשות ביתם ורק קבע שכר קצוב וגם מתנות · טעם א' שלא להטריח על הציבור ולהכביד עליהם המס בפעם אחת · ומצאתי שגם ר"י חסיד חד מבעלי תוספת רצה לומר כדעת מעלתו נ"י ורבי אליעזר דחה את דבריו והחזיק במנהג שהש"ץ יקבל מתנות מטעם שאמרתי, וכן מצאתי בשו"ת אור זרוע ח"א סי' קי"ג וזה לשונו : מצינו קבע יוצרינו שכר למשרתי מקדשו וכו' וקבע שכר לכהניו חלף עבודתם, וכתיב כי שכר הוא לכם, טובה לפרנס של ראשונים, נתנו לב לדוחק ציבור, שאין ספוק ביד צבור ולצבור ליתן שכר שליח ציבור מכיסם ותיקנו להם חוקות לגבות מאוכלי שולחן חתנים שלא ירע לבבם בתתם מפני הנאת שמחה ואכילה ושתייה, וכמצאת מצוה גוררת מצוה, ואתה קראת לו חמס? תיקנו להם מתנות בשמחת תורה ומגבת פורים לעטרת מקדש מעט כנגד מחצית השקל לעבודת בית יוצרנו כדי שלא להכביד על הציבור שאין ידם משגת ליתן שכר החזנים בבת אחת, ולמדו מדרכי יוצרינו שתיקן לעובדי ביתו כ"ד מתנות, ולא הכביד לתת הכל בבת אחת מן הגורן ומן היקב, וקדמונים הי' חכמים לראות את הנולד וכו' עיי"ש ·

טעם ב' נ"ל ע"פ מ"ש בס' אמור והכהן הגדול מאחיו וגו' ודרשו חז"ל הורית ט' ע"א שצריך להיות גדול מאחיו בעושר ואם אין לו גדלוהו משל אחיו עיי"ש · ויש להקשות הא גבי מלך ישראל כתיב שלא ירבה לו כסף וזהב לבלתי רום לבבו מאחיו, א"כ חזי' שלא יהא למלך עושר כדי שלא יתגאה על הצבור, והאיך נותן התורה שכה"ג צריך להיות גדול בעושר מאחיו וכי לא יתגאה אם יהי' גדול מאחיו בנוי בכח בחכמה וגם בעושר? שוב מצאתי דבר פלא במשנה ב"ב ל"ט

ע"ב

ע"כ אמרו דרך היחיד ארבע אמות, דרך הרבים שש עשרה, דרך המלך אין לו שיעור, וכתב הרשב"ם מדכתיב לבלתי רום לבבו מאחיו דרשי' גדלוהו משל אחיו כדדרשי' גבי כה"ג מאחיו יעו"ש · כוונתו שלכן יכול המלך לעשות לו דרך רחב כרצונו ואפלו מדכתיב מאחיו שיכול ליקח משדה אחיו, וזה פלא הא גבי מלך הכוונה מאחיו הוא להיפך מכוונת מאחיו גבי כה"ג, דגבי מלך הכוונה שלא יתגאה כמפורש וימעט בתענוגים ? ג' בספרי שם איתא לבלתי רום לבבו מאחיו ולא משל הקדש וזה דבר שאין לו פירוש ?

והנ"ל בכוונתם דהנה רצון הבורא ית"ש שהמלך והכהן שנקראו לנהל את בני ישראל בדרך הטוב והישר בעיני אלקים ואדם לא יתגאו על הציבור, כי ראש כל המדות הוא מדת ענוות לכן הקפיד נותן התורה ית"ש שהמלך יהי' מקרב אחיך שיחשוב את עצמו כאלו הוא רק אחד מן העם ולא יתגאה ולא ירום לבבו · אך אם כסף וזהב לא ירבה כראוי לבית המלך מאין יקח די מחסורו לפרנס את ביתו כראוי למלך ? ואם נאמר שיקח כל צרכי ביתו מתרומת הלשכה ולא יקח מאומה מבני ישראל, וכי לא ירום לבבו על אחיו אם לא יהיו תולה בדעת אחרים ? לכן כדי להסיר כל שמץ גאות מלב המלך צוה תוה"ק שלא ירבה לו כסף וזהב ולא שום דבר שאפשר להיות זולתו ורק כל מה שצריך לו יקבל מאחיו וכיון שפרנסתו יהי' מאחיו לא ירום לבבו · וזה כוונת הקרא לבלתי רום לבבו צריך לקבל פרנסתו מאחיו, ועי"ז מוסיף הספרי גם לא משל הקדש יקבל פרנסתו· יען שאם יקבל מן ההקדש די מחסורו ג"כ יתגאה על הציבור · וזה לדעתי כוונתם גבי כה"ג שצריך להיות מצוין במעלות ובמדות טובות וגם בעושר צוה התורה גדלוהו משל אחיו היי' שרוב גדולתו יבא מאחיו, ואם גדולתו יבא מאחיו לא ירום לבבו ולא יתגאה על הציבור · ומעתה לפ"ז כוונת מאחיו דכתיב גבי כה"ג ככוונת מאחיו דכתיב גבי מלך ישראל ושפיר מובנים דברי רשב"ם הנ"ל ודו"ק :

פירות שנושרין מדברים הללו לומר טעם ישר שהקב"ה קבע שכר לכהנים ע"י מתנות מיחידים כדי שיקבל פרנסתו מיחידים ולא יתגאה עליהם :

טעם ג' י"ל לחזק מנהג הקדמונים שעבדי הצבור שהם במקום כהנים ולוים בזמן שאין בהמ"ק קיים יקבלו מתנות ע"פ מה שאמרו שהשליח צבור יהי' איש שיודע בצער הציבור ויתפלל עליהם עיי' במג"א ריש ס' ר"ה ממרדכי ורוקח · ומעתה אם הרב והחזן יקבלו שכרם השלוב מקופת הקהלה בלי הוספה ומגרעת ולא ידעו משמחתם ומעצבותם, האיך ידעו לשבחו ולהללו כי לעולם חסדו, או להיפוך להתפלל על הציבור ? לזאת מה טוב שאלו העוסקים בעבודת הקודש ידעו וירגישו צרת הציבור ומחסרון פרנסתם, וכן בעת שפרנסת ישראל מצוי יעבדו ה' מתוך שמחה והודאה :

טעם ד' לחזק המנהג יש לומר שרצו לזכות את בני ישראל במצות צדקה יען דידוע שהמס שנותן היחיד לקופת הקהלה נותן ע"פ ההכרח פעם באונס ופעם ברצון, וא"כ תשלומין כזה לא לצדקה יחשב לנותן, לזאת תיקנו שרוב פרנסת המשועבדים יהי' בעת מקופת הקהלה אשר לזה נותן העשיר והעני כערכו בדרך הכרח, והשאר יקבלו בדרך מתנה מכל אחד ואחד ולצדקה יחשב להם :

ואספר לו עובדא ומזה יצא לנו טעם חמישי על המנהג שנוהגין ליתן לרב וחזן שכר קצוב מקופה ומתנות מיחידים, ומה טוב שלא לשנות גם מנהג זה · בק"ק ד******ן רצו לתקן בדעת מעכ"ת כי' ליתן למשועבדים סך קצוב בעד המתנות, והי' שם אחד מן הנגידים

שהי'

שהי' מקורב עם הרב ואמר לראשים אחר שכבר שמע כמה פעמים מן הרב שהמתנות בפורים וערב יוהכ"פ אין עולים לשני מאות זהו' לשנה לזאת בבקשה ישבים הרב לתקן שיתנו לו מקיפה ב' מאות זהו' לשנה · וכאשר שאלו ההסכמה מן הגאון אמר שבשום אופן אינו מסכים לשנות ורצונו לקבל מתנות כמקדם · וכאשר שאל אותו אחד בסוד מה טעם יש בדבר סיפר לו עובדא מקדמת דנא שהי' גאון מפורסם שהי' עשיר וקהל פ"פ נתנו עיניהם בו ליתן כתר הרבנות על ראשו, והוא אמר שאם יתנו לו שכר קבוע גם עבור מתנות אז יהי' להם לרב כאשר הוא שונא מתנות, וכאשר הי' שם רב כמה שנים עשיר גדול הי' לו שונא מוחלט ורדף אותו עד שהי' מוכרח לברוח בלילה עם כל אשר לו והי' בסכנה גדולה · אח"ז הביא הגאון את משפטו לפני ב"ד של ג' ארצות ויצא מהם המשפט שבנו של הגאון ישב על כסאו ויהי' שם רב במקום אביו · ובן הזה הי' ג"כ גדול בתורה אך שם עינו בממון והקפיד מאד על מי שלא נתן לו מתנה כשהי' סיפוק בידו ליתן · וכאשר שאל אותו אחד מאוהביו למה אביו הי' שונא מתנות והוא להיפוך? השיב לו, דע, שהמתנות כמו שהם באים לידי כן הם הולכים ליד העניים המקבלים ממני, אך דע כי לכל רב יש שונאים · והשונא · על משכבו בהקיץ ובחלום חושב מחשבות להזיק את הרב ולנקום נקמתו בו, ולכן אם הרב מקבל מתנות אז מיד עולה בלב השונא שינקום את נקמתו בו ולא יתן לו מתנות; אך כשאין הרב מקבל מתנות ובמה ינקום נקמתו? אז השונא מוכרח לחשוב מחשבות לצער את הרב ולרדוף אותו כמו שעשו לאבי שהביאו אותו לידי סכנת מות עד שהי' מוכרח לברוח · ומטעם זה אני בוחר במתנות, כדי שהשונא יוכל לנקום נקמתו בממון ולא יצער אותי שוב ולא יבטל אותי מתלמוד תורה:

והנה החכם עיניו בראשו לידע כמה גדולים דברי חכז"ל ומנהגי ישראל בתנ"ך, בש"ס, במוסר וביראת ה' יסודם, וחלילה לשנות:

ידידו שלמהרשיק

(מח) ויתן לך לסיים ספרי המדבר מדיני ומנהגי אבלות בדברי נחמה ברכה וגאולה · אציע מה שאמרתי במקור המנהג שאומרים במו"ש פסוקים מתנ"ך המדברים מברכת עוה"ז ומנחמה על הגאולה העתידה לבא ולהוסיף מאמר מס"ם שדרש ר"י מדוע בחרו דוקא בדרש זה? (ב') מי הי' המחבר שסידר אלה הפסוקים לאמרם במו"ש? (ג') הקשה בס' החיים למה הקדים הפסוקים המדברים מברכת הפרנסה ולא הקדים ברכת פרי הבטן כי מצינו בברכת התורה שהקדים תמיד ברכת הבטן לברכת הטבע? ואני מוסיף על קושיתו תבלין, הא חזינן שהמחבר מן ויתן לך לא סידר הפסוקים כאשר הם בסדרן, אלא הקדים המאוחר ואת המוקדם מאוחר כמו שנכתב לקמן, ומעתה ויתן לך השני שמביא אח"כ הוא המדבר מברכת אברהם, וא"כ אותו ויתן לך המדבר מברכת אברהם יש לו לא לבד שכולל הכל ברכת הבטן וברכת הטבע אלא שראוי ליתן לו הקדימה מן אותו ויתן לך שיצא מפי יצחק, יען כי ברכת האב אברהם קודם לברכת הבן יצחק? ויש להוסיף עוד כי כבר העיר בח"ס לאו"ח סי' ס"ז שבפזמון המבדיל כפי מה שכתב במחזורים הקדים כספינו לזרענו ובסדור שלנו הקדים זרענו לכספנו עיי"ש, וא"כ כפי הנוסח שלנו שמקדימין זרענו הי' לו להקדים ויתן לך השני המדבר מברכת הזרע תחלה?

ואני אומר השערה שלדעתי ר' יוחנן שחי בארץ הקדושה תיקן המנהג לומר בתחלת השבוע

פסוקי ברכה ונחמה יען כי הוא מאותן שהקפידו להוציא מן הפה דברי ישועה נחמה וטובה כמו שאמר בפירוש בש"ס ברכות נ"ה הכל הולך אחר הפה, ולכן תיקן לסימן טוב להתחיל השבוע בברכת הארץ ואח"כ בברכת הבטן ואח"כ בפסוקי גאולה וישועה. והוא לשיטתי' נתן הקדימה לברכת הארץ · דהנה בש"ס קדושין אמר שמואל נושא אדם אשה ואח"כ ילמוד תורה, ור' יוחנן אמר ריחים בצוארו ויעסוק בתורה? ולא פליגו הא לן והא להו עיי"ש ברש"י ותוס' שנדחקו לפרש · וראיתי בערך מילין דבר נכון ומתקבל · בבבל הי' אז הפרנסה מצוי ועול השעבוד לא הכביד עליהם אז כ"כ כמו לאנשי ארץ ישראל, והי' סיפוק בידם ללמוד תורה אחר הנשואין, ולהיפך לא רצו שיהי' רווק עוסק בתורה מפני הרהור עבירה, ולכן צוו שישא אשה ואח"כ ילמוד תורה, כן אמר שמואל שהי' בבבל, לא כן ר"י שהי' בארץ ישראל ושם הי' אז הפרנסה קשה, והי' עול המס על כל ב"ב גדול, וגם הי' צריך לילך להיות משומרי העיר, והי' קשה לישא עול המלך ועול הבית, לכן אמר ריחים בצוארו ויעסוק בתורה, לזאת מוטב שילמוד מקודם, ואח"כ ישא אשה, וז"ש הא לן והא להו, לאנשי בבל ראוי להקדים, משא"כ לאנשי ארץ ישראל: ולכן המחבר ר' יוחנן שהי' בארץ ישראל, ושם הי' הפרנסה קשה, הקדים ברכת הארץ לברכת פרי הבטן, וכן המחבר מן המבדיל שנדפס לאמרו במוצאי יוהכ"פ שהביא במרדכי ובא"ם הנ"ל הקדימו ברכת הממון לברכת הבנים, לפי שהי' אז בא"י שהפרנסה לא הי' מצוי.

ועתה נלך ע"פ הסדר במקור הפסוקים אשר בויתן לך בסי' א' ויתן לך עד ברוך כתיב בתולדות, ואל שדי עד לאברהם כתיב וישלח, מאל אביך עד נזיר אחיו כתיב ויחי, ואהבך עד בכל שולחך כתיב עקב · סי' ב' המלאך עד בקרב הארץ כתיב ויחי, ה' אלקי אבותיכם עד דבר לכם כתיב דברים · סי' ג' ברוך אתה עד ואתה לא תלוה כתיב כי תבא, כי ה' אלקיך ברכך עד ובך לא ימשלו, כתיב בסדר ראה, אשריך ישראל עד על במותימו תדרוך כתיב וזאת הברכה · סי' ד' מחיתי כעב פשעיך עד ובישראל יתפאר כתיב ישעי' מ"ד, גואלנו עד קדוש ישראל ישעי' מ"ז · סי' ה' ישראל נושע עד עולמי עד כתיב ישעי' מ"ה, ואכלתם אכל עד עמי לעולם כתיב יואל ב', ופדויי ה' עד ונסו יגון ואנחה ישעי' ל"ה, כי בשמחה תצאו עד ימחאו כף ישעי' נ"ה, הנה אל ישועתי עד קדוש ישראל ישעי' י"ב, ואמר ביום ההוא עד ונשמחה בישועתו ישעי' כ"ה · סי' ו' בית יעקב עד באור ה' ישעיה ב', והי' אמונת עד היא אוצרו ישעי', ויהי דוד עד וה' עמו שמואל א' י"ח, פדה בשלום עד ורבי' הי' עמדי תילים נ"ה, ויאמר העם אל שאול עד ולא מת שמואל א' י"ד, ופדויי ה' עד ונסו יגון ואנחה (הראשון קאי על גלות בבל והשני על גאולה העתידה) ישעיה נ"א, הפכת מספדי עד ותאזרני שמחה תילים ל', ולא אבה עד כי אהבך ה' אלקיך דברים כ"ג, אז תשמח עד ושמחתי מיגונם ירמי' ל"א · והנה מסדר הפסוקים בששה פרקים הללו חזינן שהמחבר והמסדר אותם לא הקפיד על המוקדם וסידר אותם על סמך הענין כפי הבנת ברכתו ונחמתו, ולמה הקדים בברכת הארץ? אלא ע"כ שאיש המעונה בעול הגלות סידר הפסוקים לעורר בטחון והקדים הצורך לשעה כמ"ש אסור לשמש מטתו בשנת רעבון ·

ועתה נבא לפרק השביעי המתחיל בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב, והם פסוקים בישעי' נ"ז, ואח"כ ורוח לבשה, פסוק בדבה"י א' י"ב, ואמרתם כה לחי, פסוק בשמואל א' כ"ה, ומסיים בפסוק בתילים כ"ט ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. יען דמפסוק בורא ניב שפתים שלום וכו' דרש הוא ר' יוחנן בש"ס ברכות ל"ד ע"ב כל הנביאים לא נתנבאו

נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעוה"ב עין לא ראתה, וכל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל לצדיקים עין לא ראתה, והפסוק שלום לרחוק קאי שהי' רחוק מעבירה מעיקרא, וקרוב שהי' קרוב לעברה וריחוק ממנו עיי"ש, א"כ חזינן שהמחבר תיקן שבעה פרקים הללו בלתי ספק תיקן כנגד שבעה ימי השבוע, ובששה מדבר מברכת הארץ, ברכת הטנא וברכת הבטן, בפרק ב' מדבר מברכת ישראל בארץ, בפרק ג' מברכת ישראל שהי' למעלה מכל האומות, בפרק ד' מגאולה ומחילת עונות, בפרק ה' מגאולת ישראל וזמן שמחתם, בפרק ו' כי יהפוך ה' את יגונם לששון ולשמחה אם ישיבו וילכו באור ה', ובפרק השביעי המכונה לשבת מדבר מיום שכולו שבת והוא עוה"ב והוא בפסוק בורא ניב שפתים וגו' שלדעת ר' יוחנן קאי על בעלי תשובה ועל עולם הבא · והוא ר' יוחנן מצינו אותו שדרש להמון כמה דרשות מפסוקי התורה על חיי עוה"ב שבא אחר המות כמו שדרש בתענית ר"י דף ע' יעקב אבינו לא מת שנאמר אל תירא עבדי יעקב מה זרעו בחיים אף הוא בחיים, עיי"ש מעתה אני אומר עוד השערה אחת כמו שתיקן ר"י סדר הפסוקים בשבעה פרקים לאומרם בתחלת השבוע וסיים בחיי עוה"ב כן תיקן לומר הפסוקים כמו"ש אל תירא עבדי יעקב לחזק האמונה בחיי עוה"ב · ויען כי ראש לכל המדות הוא מדת ענוות, לכן דרש מתנ"ך, כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה אתה מוצא ענותנותו, והוא הוא הדרש שדרש ר' יוחנן במגלה ל"א · והאחרונים במדרשים העמידו שם אמר ר' יוחנן, לפי שבאמת זה דרשו, אך כפי הראיות שהבאתי קרוב לוודאי לומר שהוא תיקן מן ויתן לך עד יגדיל תורה ויאדיר ·

ולחזק דברי אני מוסיף עוד, הנני בסוף אנו אומרים השיר אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו וגו', מדבר מתחלה יגיע כפיך כי תאכל וגו' אח"כ אשתך וגו' אח"כ בניך, והנה יען דהוי' שתוה"ק הקדימה תמיד ברכת הבנים לברכת הארץ, א"כ הכי הי' לו למשורר הקדוש לומר אשרי כל ירא ה', אשתך וגו' בניך וגו', יגיע כפיך כי תאכל? מזה דרש ר' יוחנן סמוכי' לדבריו, שיש זמן שטוב ללמוד תורה תחלה ולעסוק בקניני העולם, שיהי' לו מה לאכל, ואח"כ יקח אשה ויזכה לבנים, היי' בעת הגלות כשאין הפרנסה מצוי ·

או שתיקן לומר אותו מזמור לבסוף, יען שבפרק השביעי מדבר מחיי עוה"ב, לחזק האמונה בעוה"ב אצל המון, ויען כי באותו מזמור כתיב אשריך וטוב לך. ושם השה כיון שיש לו מה לאכל ויש לו אשה בנים ובני בנים סביב לשולחנו, ואשרי לו, ולמה נאמר וטוב לך? אלא שקאי על יום שכולו טוב, והוא עולם הבא · יהי רצון שלא נבוש בעוה"ז ולא נכלם לעוה"ב, אמן .

לוח הטעות לחלק ג׳

כדף כ׳ שורה י״ג ברכת הזמן ול״ל ברכת הזן · דף ה׳ שורה כ״ד א״כ בדורנו ול״ל אך בדורנו . כדף
ו׳ שורה כ׳ להסביר רימים ול״ל להכביר רימים, דף י״א ע״ב שורה א׳ לא ימלאו צ״ל לא ילמאו, דף
ע״ו ע״א בת״א שורה י״ז יבא עמני ול״ל יבאו עמנו · דף כ״א ע״ב והמון עם חוטאים ול״ל חוטבים ·
דף ל״ג ע״ב בת״א כדין הם מקבלים ול״ל כדין הם מבקשים · דף ל״ז ע״ב שורה ל״ד Diesen
gebrauch ול״ל Gebrauch וכן שם das gebieth ול״ל Gebieth · שורה ל״ה Der grund ול״ל
Der Grund שם naturereigniss ול״ל Naturereigniss : דף ל״ח dicht übersämt ול״ל
dicht überschlämmt שם שורה י״א ein glas ול״ל Glas · שורה י״ב fraulicht ול״ל
faulicht . שם wie milch ול״ל Milch שורה כ״ד der mühle ול״ל Mühle · שורה כ״ו
das ereigniss ול״ל Ereigniss שם in ger ול״ל in der דף ל״ב das gewicht ול״ל
das Gericht · שם ע״ב שורה יו״ד vervesteten Luft ול״ל verpesteten · כדף ע״א
שורה י״ג יען דכמתנה ול״ל יען דכמסנה

מפתחות לחלק ג׳

כוס

מפתחות לחלק ג'

שמקים

SZIDUR HAMINHAGIM

VON

Salamon Schück,

Bezirks-Rabbiner

zu

KARCZAG.

IV. Theil

MUNKÁCS

Druck von Pinkas Blayer 1888.

3 1761 07291846 9